

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА
В ТЕСТОВИХ ЗАВДАННЯХ**

Навчальний посібник

Колектив авторів

За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора
Наливайко Л. Р.

Дніпро
2018

УДК 340
Т 338

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 10 від 14 червня 2018 року)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Балинська О. М. – проректор Львівського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Костицький В.В.** – Президент Всеукраїнської громадської організації «Асоціація українських правників», доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України

УКЛАДАЧІ:

Наливайко Л. Р. – проректор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України; **Голобутовський Р. З.** – доцент кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук; **Наливайко О. І.** – науковий співробітник секретаріату Вченої ради Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент; **Чепік-Трегубенко О. С.** – доцент кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук; **Касяненко Є. В.** – старший викладач кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ; **Оршикова А. Ф.** – викладач кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ; **Звягіна Е. В.** – викладач кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Т 338 Теорія держави і права в тестових завданнях: навч. посібник / Кол. авт.; за заг. ред. д.ю.н., проф. Л. Р. Наливайко. Дніпро: Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 716 с.

ISBN 978-617-7665-41-9

Навчальний посібник розрахований на студентів, слухачів і курсантів різних навчальних закладів, викладачів, науковців, державних службовців, політиків, усіх, хто цікавиться актуальними проблемами державно-правового розвитку та шляхами їх вирішення.

ISBN 978-617-7665-41-9

УДК 340

© Автори, 2018
© ДДУВС, 2018

ЗМІСТ

ВІД АВТОРІВ.....	4
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН	5
ПЕРЕЛІК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ	7
ТЕМА 1. ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЯК НАУКА ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА	14
ТЕМА 2. ПОНЯТТЯ, ПОХОДЖЕННЯ, СУТНІСТЬ ТА ТИПОЛОГІЯ ДЕРЖАВИ.....	41
ТЕМА 3. ФОРМА ДЕРЖАВИ.....	73
ТЕМА 4. ТЕОРІЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ.....	101
ТЕМА 5. МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВИ.....	142
ТЕМА 6. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО, ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВА	180
ТЕМА 7. ДЕМОКРАТИЧНА, СОЦІАЛЬНА, ПРАВОВА ДЕРЖАВА	209
ТЕМА 8. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПРАВА	240
ТЕМА 9 НОРМА ПРАВА	270
ТЕМА 10. ФОРМИ ПРАВА.....	294
ТЕМА 11. ПРАВОТВОРЧІСТЬ. НОРМОТВОРЧЕ ТЕХНІКА. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ	316
ТЕМА 12. СИСТЕМА ПРАВА І СИСТЕМА ЗАКОНОДАВСТВА	343
ТЕМА 13. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ.....	372
ТЕМА 14. ПРАВОВІДНОСИНИ.....	402
ТЕМА 15. ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА.....	428
ТЕМА 16. РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ ПРАВА	461
ТЕМА 17. ПРАВОМІРНА ПОВЕДІНКА. ПРАВОПОРУШЕННЯ	494
ТЕМА 18. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ.....	528
ТЕМА 19. ЗАКОННІСТЬ ТА ПРАВОПОРЯДОК.....	557
ТЕМА 20. ПРАВОСВІДОМІСТЬ ТА ПРАВОВА КУЛЬТУРА. ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ	583
ТЕМА 21. ЮРИДИЧНА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ. ЮРИДИЧНИЙ ПРОЦЕС	616
ТЕМА 22. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН	651
ТЕМА 23. ОСНОВНІ ПРАВОВІ СИСТЕМИ СУЧАСНОСТІ	681
ВІДПОВІДІ ДО ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ	712

ВІД АВТОРІВ

Навчальний посібник «Теорія держави і права в тестових завданнях» підготовлено відповідно до тематичного плану та програми навчальної дисципліни, які відповідають встановленим освітнім вимогам, що необхідні при підготовці фахівців за спеціальністю «Право».

Навчальна дисципліна «Теорія держави і права» викладається студентам 1 курсу юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ протягом 1 та 2 семестрів, що є запорукою глибокого та систематизованого вивчення цієї галузі знань. Цей курс є базовим в системі інших навчальних юридичних дисциплін.

Навчальна дисципліна «Теорія держави і права» є фундаментальною юридичною дисципліною, що посідає важливе місце в системі підготовки майбутніх фахівців-юристів. В умовах становлення України як демократичної, соціальної, правової держави вивчення цієї дисципліни має особливе значення та дає студентам: 1) широкий діапазон світоглядних уявлень із найбільш важливих політико-правових проблем розвитку нашої держави; 2) усвідомлення комплексу загальних базових знань про державно-правові явища, державно-правову організацію суспільства; 3) можливість отримання уявлень про основні категорії, що відображають особливі властивості держави і права; 4) знання щодо закономірностей становлення і розвитку загальнотеоретичної юридичної науки та значення загальнотеоретичних знань для наступної практичної діяльності тощо.

У посібнику тестові завдання розміщені у двадцяти трьох темах відповідно до програми базового курсу. Всі тестові завдання подано з варіантами відповідей, де правильною є лише одна. Тестові завдання можуть бути використані для перевірки знань здобувачів вищої освіти при таких формах контролю, як поточний, модульний, а також як один із варіантів екзаменаційних завдань з курсу «Теорія держави і права».

Навчальне видання містить детальний опис змісту кожної теми навчальної дисципліни; ключові поняття та тестові завдання до тем навчальної дисципліни; перелік як основної літератури, так і спеціалізованої та нормативно-правових актів із внесеними змінами та доповненнями до кожної теми. Посібник рекомендовано використовувати під час підготовки до семінарських занять та для самостійного вивчення дисципліни «Теорія держави і права».

Навчальний посібник «Теорія держави і права в тестових завданнях» підготовлено на основі Конституції України, законів та підзаконних нормативно-правових актів України, навчальних посібників, підручників, енциклопедичних видань, іншої довідкової літератури. Навчальне видання розраховане на здобувачів вищої освіти різних навчальних закладів, викладачів, науковців, державних службовців, політиків, усіх, хто цікавиться актуальними проблемами державно-правового розвитку та шляхами їх вирішення.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва теми	Всього	Кількість годин, відведених на:		
			Лекції	Семінари	Самостійну та індивідуальну роботу
Перший заліковий кредит (1 семестр) Змістовий модуль I Предмет і методологія теорії держави і права. Сутність і типологія держави. Форма держави. Громадянське суспільство. Демократична держава					
	Всього	120	30	26	60
1.	Теорія держави і права як наука та навчальна дисципліна	14	4	4	6
2.	Поняття, походження, сутність та типологія держави	10	2	2	6
3.	Форма держави	10	2	2	6
4.	Теорія функцій держави	10	2	2	6
5.	Механізм держави	12	4	2	6
6.	Громадянське суспільство, політична система суспільства і держава	10	2	2	6
7.	Демократична, соціальна, правова держава	10	2	2	6
Змістовий модуль II Поняття і сутність права. Форми права. Норма права. Правотворчість					
8.	Поняття та сутність права	12	4	2	6
9.	Норма права	4	2	2	-
10.	Форми права	10	2	2	6
11.	Правотворчість. Нормотворча техніка. Систематизація нормативно-правових актів	14	4	4	6

	Модульний контроль	4	-	-	-
	Форми підсумкового контролю	Залік			
Другий заліковий кредит (2 семестр) Змістовий модуль III Система права. Правовідносини. Реалізація норм права. Правомірна поведінка. Правопорушення та юридична відповідальність					
	Всього	120	20	36	60
12.	Система права і система законодавства	10	2	4	4
13.	Нормативно-правові акти	10	2	2	6
14.	Правовідносини	8	2	2	4
15.	Тлумачення норм права	10	2	4	4
16.	Реалізація норм права	12	2	4	6
17.	Правомірна поведінка. Правопорушення	10	2	2	6
18.	Юридична відповідальність	8	2	2	4
Змістовий модуль IV Законність і правопорядок. Правосвідомість та правова культура. Юридичний процес. Правове регулювання суспільних відносин					
19.	Законність та правопорядок	10	2	4	4
20.	Правосвідомість та правова культура. Правове виховання	10	2	2	6
21.	Юридична практична діяльність. Юридичний процес	8	-	2	6
22.	Правове регулювання суспільних відносин	12	2	4	6
23.	Основні правові системи сучасності	8	-	4	4
	Модульний контроль	4	-	-	-
	Форми підсумкового контролю	Екзамен			

ПЕРЕЛІК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ

- Актуальні проблеми теорії держави та права: навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, Є. О. Гіда, А. М. Завальний та ін.; за заг. ред. Є. О. Гіди. Київ: О. С. Ліпкан, 2010. 260 с.
- Актуальные проблемы теории государства и права: учеб. пособ. для студ. высш. учеб. зав. / [М. М. Рассолов и др.]; под ред. А. И. Бастрыкина. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2014. 471 с.
- Алексеев С. С. Теория государства и права: учеб. Москва: Норма, 2005. 496 с.
- Андрусяк Т. Г. Теорія держави і права. Львів: Фонд «Право для України», 1997. 198 с.
- Андрусяк Т. Г., Шульженко Ф. П. Історія політичних і правових вчень. Київ: Юрінком Інтер, 1999. 304 с.
- Антошкіна В. К., Мурзіна О. А. Інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України: проблеми теорії та практики: навч. посіб. Донецьк: Юго-Восток, 2009. 252 с.
- Апт Л. Ф. Теория государства и права: учеб. / под ред. В. Н. Корнева. Москва: Росийская академия правосудия, 2013. 558 с.
- Артеменко В. Проектування нормативно-правових актів: навч. посіб. Київ: Фонд «Європа ХХІ», 2007. 256 с.
- Бабін Б. В., Ковбан А. В. Права людини та громадянське суспільство: навч. посіб. Одеса: Фенікс, 2014. 258 с.
- Бабкіна О. В., Волинка К. Г. Теорія держави та права у схемах і визначеннях: навч. посіб. Київ: МАУП, 2004. 144 с.
- Багатомовний юридичний словник-довідник / І. О. Голубовська та ін.; відп. ред. І. О. Голубовська. І. Ю. Штиченко. Київ: Київський ун-т, 2012. 543 с.
- Бадалянц Ю. С., Ягофаров Д. А. Права человека: учеб. пособ. Москва; Рязань: Поверенный, 2006. 519 с.
- Беляева О. М. Теория государства и права в схемах: учеб. пособ. Москва: Эксмо, 2009. 96 с.
- Братановский С. Н., Джамбалаев Я. Р., Епифанов А. Е. Теория государства и права: курс лекций. Москва: Юнити, 2013. 214 с.
- Бухтерева М. А. Форма государства: учеб. пособ. Тюмень: Организ.-науч. и ред.-издат. отдел Тюмен. юрид. ин-та, 2010. 137 с.
- Васильев А. С., Борщевський І. В., Іванов В. В., Канзафарова І. С., Притченко Р. С., Труба В. І. Теорія права і держави: підруч. Харків: Одиссей, 2007. 447 с.
- Ведерніков Ю. А., Папірна А. В. Теорія держави та права: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 333 с.

- Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: В. Д. Гончаренко (гол.) та ін. Харків: Право, 2016. Том 1: Історія держави і права України. 848 с.
- Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: С. І. Максимов (гол.) та ін. Харків: Право, 2017. Том 2: Філософія права. 1128 с.
- Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: О. В. Петришин (гол.) та ін. Харків: Право, 2017. Том 3: Загальна теорія права. 952 с.
- Великий енциклопедичний юридичний словник. А-Я / за ред. Ю. С. Шемшученка. 2-е вид., переробл. і допов. Київ: Юридична думка, 2012. 1017 с.
- Венгеров А. Б. Теория государства и права: учеб. 10-е изд., стер. Москва: Омега-Л, 2014. 607 с.
- Власов В. И., Власова Г. Б., Денисенко С. В. Теория государства и права: учеб. пособ. / 3-е изд., перераб. и доп. Ростов-на-Дону: Феникс, 2014. 332 с.
- Волинка К. Г. Теорія держави і права: навч. посіб. 2-ге вид. Київ: МАУП, 2006. 240 с.
- Воронин М. В. Основания и проявления системности права: моногр. Москва: Юрлитинформ, 2016. 196 с.
- Гаврилова Ю. А. Толкование и конкретизация права: учеб. пособ. Волгоград: ФГАОУ ВПО «Волгоградский гос. ун-т», 2015. 46 с.
- Ганич О. А. Правотворчість в державному управлінні: навч. посіб. Донецьк: ЛАНДОН-ХХІ, 2014. 414 с.
- Головатий М. Ф. Демократія: історія, теорія, практика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Персонал, 2011. 227 с.
- Головкин О. М. Теорія держави та права: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2010. 277 с.
- Гриценко М. В., Летушева Н. И. Теория государства и права: учеб. 7-е изд., перераб. Москва: Академия, 2013. 220 с.
- Гуков А. С. Теория государства и права в схемах и определениях: учеб. пособ. Москва: Финансовый ун-т, 2013. 110 с.
- Гуреев В. И. Юридическая норма: теория и практика: учеб. пособ. Москва: РЭУ им. Плеханова Г. В., 2013. 47 с.
- Гусарев С. Д. Теорія права і держави: навч. посіб. Київ: Правова єдність, 2008. 270 с.
- Гусарева С. Д., Тихомирова О. Д. Теорія держави та права: навч. посіб. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
- Держава і громадянське суспільство в Україні: проблеми взаємодії: моногр. / І. О. Кресіна, О. В. Скрипнюк, А. А. Коваленко, Є. В. Перегуда, О. М. Стойко та ін.; за ред. І. О. Кресіної. Київ: Логос, 2007. 314 с.

- Дроботушенко Е. В. Основы социального государства и социального права: учеб. пособ. Чита: ЗабГУ, 2013. 276 с.
- Дудченко О. С. Теорія держави і права: навч.-метод. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 99 с.
- Ершов В. В., Марченко М. Н. Современное правопонимание: курс лекций. Москва: НОРМА, 2016. 367 с.
- Загальна теорія держави та права (основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції): навч. посіб. / О. Л. Копиленко, О. В. Зайчук, А. П. Заєць, В. С. Журавський та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 400 с.
- Загальна теорія держави та права: навч. посіб. / В. В. Копейчиков, А. М. Колодій, С. Л. Лисенков та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 320 с.
- Загальна теорія держави та права: навч. посіб. / Р. А. Калюжний, С. М. Тимченко, Н. М. Пархоменко, С. М. Легуша. Київ: Паливода А. В., 2007. 296 с.
- Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави та права. Академічний курс: підруч. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
- Законність: теоретико-правові проблеми дослідження та впровадження: моногр. / ред.: О. В. Зайчук, С. В. Бобровник. Київ: ЮСТІНІАН, 2004. 211 с.
- Зыков С. В. Актуальные проблемы правовой теории государства: учеб. пособ. Москва: ЮНИТИ, 2013. 181 с.
- Камінська Н. В. Словник міжнародно-правових термінів. Київ: КУТЕП, 2013. 150 с.
- Кармаліта М. В., Старостюк А. В. Теорія держави: навч. посіб. Ірпінь: [б. в.], 2013. 152 с.
- Карпунов В. М. Теорія держави та права: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 2-е вид. Луганськ: РВВ ЛАВС, 2005. 208 с.
- Каткова Т. Г. Теорія держави і права: навч. посіб. у визнач. і табл. Харків: Право, 2014. 94 с.
- Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права: підруч. Київ: Кондор, 2006. 477 с.
- Кириченко В. М., Куракін О. М. Теорія держави та права: модульний курс: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2010. 264 с.
- Комаров С. А. Общая теория государства и права: учеб. 7-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 512 с.
- Коталейчук С. П. Теорія держави та права: навч. посіб. для підготов. до держ. іспитів. Київ: КНТ, 2009. 320 с.
- Котюк В. О. Загальна теорія держави та права: навч. посіб. Київ: Атіка, 2005. 592 с.
- Кузнецов И. А. Теория государства и права: учеб. 4-е изд., доп. и перераб. Волгоград: Волгоградского фил. ФГОБУ ВПО РАНХиГС, 2013. 319 с.

- Кузьмін С. А., Карпенко Д. М. Теорія держави та права в питаннях і відповідях: посіб. Київ: Паливода А. В., 2010. 128 с.
- Кулапов В. Л. Теория государства и права: учеб. Москва: КноРус, 2014. 380 с.
- Лазарева В. В. Общая теория права и государства: учеб. Москва: Юристь, 2005. 520 с.
- Лациба М. В. Місцева демократія в Україні: нові стандарти. Київ: Агентство «Україна», 2013. 232 с.
- Левченко К. Б. Людина. Свобода. Демократія. Київ: Юрисконсульт, 2006. 621 с.
- Лемак В. В. Загальна теорія держави та права: навч. посіб. Ужгород: Медіум, 2003. 251 с.
- Леоненко Н. Т. Законодательная техника: науч. пособ. Новосибирск: РАНХиГС, 2015. 275 с.
- Лившиц Р. З. Теория права: учеб. 2-е изд. Москва: БЕК, 2001. 224 с.
- Лушников А. М. Теория государства и права: базовый курс: учеб. пособ. Москва: Юрлитинформ, 2013. 270 с.
- Макушев П. В., Хрідочкін А. В. Теорія правозастосування: навч. посіб. Дніпро: Гельветика, 2018. 360 с.
- Малахов В. П. Общая теория права и государства. К проблеме правопонимания: учеб. пособ. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2013. 143 с.
- Малько А. В. Теория государства и права в вопросах и ответах: учеб.-метод. пособ. 5-е изд. Москва: Дело, 2014. 350 с.
- Марченко М. Н. Теория государства и права: учеб. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Проспект; Изд-во Московского ун-та, 2016. 636 с.
- Марченко М. Н., Дерябина Е. М. Теория государства и права: схемы с комментариями: учеб. пособ. Москва: Проспект, 2014. 198 с.
- Марченко М. Н. Теория государства и права в вопросах и ответах: учеб. пособ. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Проспект, 2014. 239 с.
- Марчук В. М., Корольков О. В. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. 415 с.
- Матузов Н. И., Малько А. В. Теория государства и права: учеб. 4-е изд., испр. и доп. Москва: Дело, 2016. 525 с.
- Мелехин В. А. Теория государства и права: учеб. Москва: Маркет ДС, 2007. 640 с.
- Морозова Л. А. Теория государства и права: учеб. 5-е изд., перераб. и доп. Москва: Норма, 2013. 663 с.
- Мухаев Р. Т. Теория государства и права: учеб. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Юрайт, 2014. 584 с.
- Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.

- Наливайко Л. Р., Беляєва М. В. Політична функція Української держави: теоретико-правові та конституційно-правові засади: моногр. Київ: Хай-Тек Прес, 2013. 316 с.
- Наливайко Л. Р., Грицай І. О. Неурядові правозахисні організації України: навч. посіб. (2-ге вид., перероб. та допов.). Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 245 с.
- Нерсисянц В. С. Загальна теорія права і держави: підруч. для юрид. вуз. і фак. Москва: НОРМА ИНФРА, 2010. 552 с.
- Новик М. К., Новик В. А. Теорія держави та права: практикум. Житомир: Полісся, 2004. 213 с.
- Новітнє вчення про тлумачення правових актів: навч. посіб. / В. Г. Ротань та ін.; відп. ред. В. Г. Ротань. Харків: Право, 2013. 751 с.
- Осауленко О. І. Загальна теорія держави та права: навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ: Істина, 2007. 336 с.
- Основы права: учеб. пособ. / [В. В. Блажеев и др.]; под ред. В. В. Блажеева. Москва: Проспект, 2013. 384 с.
- Пендюра М. М. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: О. С. Ліпкан, 2013. 302 с.
- Перевалов В. Д. Теория государства и права: учеб. 3-е изд., испр. и доп. Москва: Юрайт, 2013. 428 с.
- Письменицький А. А., Слинко Д. В., Спаський А. С. Теорія держави та права: навч. посіб. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. 242 с.
- Плавич В. П. Проблеми сучасного праворозуміння: навч. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. 215 с.
- Погребной И. М. Теория права: учеб. пособ. 3-е изд., испр. и доп. Харків: Основа, 2003. 128 с.
- Поляков А. В. Общая теория права: проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода: учеб. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Проспект, 2016. 832 с.
- Правова доктрина України: у 5-ти т. / редкол.: В. Я. Тацій [та ін.]. Харків: Право, 2013. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція / [О. В. Петришин та ін.]; за заг. ред. О. В. Петришина. 2013. 975 с.
- Правові системи сучасності: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Юридична думка, 2012. 490 с.
- Протасов В. Н. Теория государства и права: учеб. Москва: Юрайт, 2014. 494 с.
- Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. 5-те вид., зі змін. Київ: Атіка, 2001. 176 с.
- Радько Т. Н. Теория государства и права в схемах и определениях: учеб. пособ. Москва: Проспект, 2014. 175 с.
- Радько Т. Н., Лазарев В. В., Морозова Л. А. Теория государства и права: учеб. Москва: Проспект, 2014. 562 с.

- Рассказов Л. П. Теория государства и права: учеб. 6-е изд. Москва: РИОР, 2014. 473 с.
- Ришелюк А. М. Законотворчість в Україні: навч. посіб. Київ: Ін-т законодавства, 2013. 383 с.
- Романенкова Е. Н. Теория государства и права: конспект лекций: учеб. пособ. Москва: Проспект, 2014. 94 с.
- Рудик П. А. Основы теории держави: навч. посіб. Київ: Алерта, 2013. 206 с.
- Самоленский М. Б. Теория государства и права: учеб. Москва: ИНФРА-М, 2013. 270 с.
- Сидоренко М. Й. Теорія держави і права (курс лекцій): навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Ун-т «Україна», 2013. 197 с.
- Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. 4-те вид., допов. і переробл. Київ: Правова єдність; Алерта, 2014. 524 с.
- Скірський І. В. Теорія держави та права: навч. посіб. Вінниця: [б. в.], 2006. 292 с.
- Словник юридичних термінів і понять: навч. посіб. / [В. Г. Гончаренко та ін.]; за ред. В. Г. Гончаренка та З. В. Ромовської. Київ: Юстініан, 2013. 597 с.
- Субботін В. М., Філонов О. В. та ін. Теорія держави та права: навч. посіб. Київ: Знання, 2005. 327 с.
- Сухонос В. В. Теорія держави і права: навч. посіб. Суми: Університетська книга, 2005. 536 с.
- Теория государства и права: курс лекций / С. Н. Братановский, Я. Р. Джамбалаев, А. Е. Епифанов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2013. 214 с.
- Теория государства и права: учеб. / [В. К. Бабаев и др.]; под ред. В. К. Бабаева. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Юрайт, 2013. 715 с.
- Теория государства и права: учеб. для вуз. / под ред. В. М. Корельского, В. Д. Перевалова. 2-е изд. Москва: ИНФРА М-НОРМА, 2002. 616 с.
- Теорія держави і права в тестових завданнях (3-є видання): навч. посіб. / Л. Р. Наливайко, О. І. Наливайко, Є. В. Касяненко, В. В. Обушко, О. М. Сеньків, О. С. Чепік-Трегубенко; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Дніпропетровськ: Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 548 с.
- Теорія держави і права: навч. посіб. / [С. К. Бостан та ін.]. Київ: Академія, 2013. 346 с.
- Теорія держави і права: навч. посіб. для підготов. до держ. іспитів / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський, Г. О. Христова; за заг. ред. О. В. Петришина. 5-те вид., допов. і змін. Харків: Право, 2016. 198 с.
- Теорія держави і права: практикум / О. М. Гришко, В. І. Риндюк, Ю. М. Рижук; за заг. ред. Ф. П. Шульженка. Київ: КНЕУ, 2013. 308 с.

- Теорія та практика правозастосування у тестових завданнях: навч. посіб. / Л. Р. Наливайко, Р. З. Голобутовський, Е. В. Звягіна, І. С. Кузьміна, О. І. Наливайко, О. С. Чепік-Трегубенко; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек Прес, 2017. 316 с.
- Тлумачний термінологічний словник з конституційного права (Explanatory Terminological Dictionary on Constitutional law) / Кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 628 с.
- Третьякова Е.-Д. С. Правотворчество и экспертиза нормативных правовых актов: учеб. пособ. Новосибирск: Новосибирский гос. технический ун-т, 2013. 59 с.
- Хахуліна К. С., Малига В. А., Стаднік І. В. Теорія держави та права в схемах та визначеннях: навч. посіб. Донецьк: Донбас, 2011. 340 с.
- Хрестоматия по теории государства и права / под общ. ред. И. И. Лизиковой. 2-е изд. Москва: Проспект, 2009. 720 с.
- Хропанюк В. Н. Теория государства и права: учеб. 3-е изд. Москва: ОМЕГА-Л, 2008. 336 с.
- Черданцев А. Ф. Теория государства и права: учеб. для вуз. Москва: Юристь, 2003. 393 с.
- Шестопалова Л. Теорія права та держави: навч. посіб. Київ: Паливода А. В., 2012. 256 с.
- Энциклопедический юридический словарь / В. Н. Додонов. 2-е. изд. Москва: ИНФРА-М, 1999. 367 с.
- Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 1: А-Г. 672 с.
- Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1999. Том 2: Д-Й. 744 с.
- Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2001. Том 3: К-М. 792 с.
- Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 4: Н-П. 720 с.
- Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 5: П-С. 736 с.
- Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 6: Т-Я. 768 с.
- Ямбушев Ф. Ш., Тараканова Н. Г. Теория государства и права: учеб. пособ. 2-е изд., перераб. и доп. Саранск: Принт-Издат, 2013. 315 с.

ТЕМА 1. ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЯК НАУКА ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Поняття та система теорії держави і права, її об'єкт, предмет, ознаки. Функції теорії держави і права: поняття, види та їх характеристика.

Методологія і методи в пізнанні держави і права. Загальні (філософські) підходи до дослідження держави і права. Загальнонаукові методи пізнання держави і права. Спеціальні та власні методи правознавства.

Понятійно-категоріальний апарат та концепція теорії держави і права. Місце теорії держави і права в системі юридичних наук. Теорія держави і права та суспільні науки: питання взаємодії. Теорія держави і права як навчальна дисципліна: поняття, система, завдання.

Теорія держави і права є фундаментальною юридичною наукою, що включає систему методологічних юридичних знань про державно-правову дійсність, які відображаються у свідомості людини і досліджуються у процесі виникнення, розвитку, функціонування, призначення та розгляду сутності державно-правових явищ. Ця наука служить джерелом, імпульсом правового прогресу з широкого спектра правової дійсності: у правотворчості, у практиці вдосконалення державного апарату, у правореалізації, у правовому вихованні та інших аспектах практичної діяльності, в наступних наукових дослідженнях та оволодінні юридичними реаліями.

Теорії держави і права притаманні наступні *рис*и:

- є загальною наукою, оскільки визначає загальні закономірності та тенденції розвитку та функціонування юридичних явищ і процесів, досліджує лише найбільш істотні проблеми, важливі для юриспруденції в цілому;
- є юридичною наукою, оскільки вивчає юридичну дійсність як складову соціальної, формулює базові юридичні поняття;
- виступає синтетичною (інтегративною) наукою, оскільки спирається не лише на власні наукові здобутки, а й на досягнення інших юридичних наук, узагальнює та синтезує їхні висновки;
- є методологічною наукою, оскільки розробляє систему методів, які використовуються іншими юридичними науками при дослідженні ними їх власного предмета та вирішенні своїх завдань;
- є фундаментальною наукою, юриспруденції тобто концептуально універсальною. Сформульовані нею положення призначені для застосування всіма або більшістю юридичних наук; її висновки є актуальними для різних суспільств і різних епох.

Теорія держави і права, як і будь-яка наука, що відображає сферу людської діяльності, має на меті виробити і теоретично систематизувати об'єктивні знання про дійсність, у першу чергу про державу і право, які посідають важливе місце у житті суспільства.

Предметом теорії держави і права є вивчення системи загальних та окремих специфічних закономірностей виникнення, розвитку і функціонування держави і права, що розглядаються як цілісні інститути суспільства.

Структура предмета теорії держави і права включає:

- найбільш загальні закономірності та тенденції виникнення, розвитку і функціонування юридичних явищ і процесів. Якщо юридичні закономірності є необхідними, постійними, істотними зв'язками, що виникають у правовій сфері, то юридичні тенденції мають вірогідний, менш стійкий характер;

- систему основних юридичних понять (поняття права, держави, норми права, джерела права, закону, правовідносин, правової соціальної держави, прав людини та ін.).

Предмет теорії держави і права слід відрізнити від її **об'єкта**, яким виступає вся юридична дійсність, тобто сукупність усіх правових і державних явищ та процесів.

Методологія теорії держави і права – це зумовлена особливостями правової реальності цілісна та узгоджена система методів (підходів, засобів та прийомів) пізнання юридичної дійсності.

У **структурі методології** теорії держави і права вирізняють:

➤ **загальні (філософські) підходи** – найбільш загальні принципи пізнання, що вироблені філософією та використовуються всіма науками. Розрізняють «класичні» методологічні підходи та світоглядні орієнтири, до яких належать діалектичний, метафізичний, матеріалістичний, ідеалістичний, та сучасні методологічні підходи (феноменологічний, герменевтичний, синергетичний, антропологічний, комунікативний та ін.);

➤ **загальнонаукові методи**, що використовуються всіма або більшістю наук, у тому числі – юриспруденцією, виступають конкретизацією філософських підходів до вивчення юридичної дійсності (логічний, історичний (хронологічний), системний методи);

➤ **спеціальні методи**, які розроблені в межах конкретних наукових дисциплін та ґрунтуються на їх висновках. До них належать конкретно-соціологічні методи, статистичний, кібернетичний, математичний, психологічний та ін.;

➤ **власні методи**, які розроблені та використовуються юридичною наукою, адаптовані під особливості її дослідження (наприклад, формально-юридичний (догматичний) та порівняльно-правовий методи).

Очевидно, що вибір конкретного методу прямо залежить від предмету і завдань дослідження. В цілому, набір методів, що є у розпорядженні сучасної теоретико-правової науки, при правильному виборі методів дослідження і способів їх використання дозволяє забезпечити її високу практичну результативність, систематизувати і оцінити накопичені фактичні дані, зробити прогноз на майбутнє.

Значення загальної теорії держави і права визначається особливостями її предмета і, відповідно, функціями цієї науки.

Функції теорії держави і права є головні напрями її впливу на юридичну дійсність та розвиток інших юридичних наук.

Теорія держави і права має досить широкий спектр дослідно-функціональних можливостей. У науковій і навчальній юридичній літературі розглядається різна кількість її функцій, проте не в усіх друкованих джерелах відповідні функції мають ідентичні назви.

Виокремлюють загальні функції теорії держави і права, спільні для всіх юридичних наук, та спеціальні (власні) функції, які властиві тільки теорії держави і права, що відображають її специфіку.

До **загальних функцій** теорії держави і права належать:

- **пізнавальна функція**, спрямована на здобуття нових наукових знань;
- **ідеологічна функція**, базується на самій суті теоретичного мислення, реалізує себе як необхідна творча субстанція у прогресивних процесах творення державно-правового життя та впливає на суспільне життя і поведінку людей не тільки через державно-правові постулати, структури та інститути, а й безпосередньо як ідеологічний чинник;

- **евристична функція**, яка полягає у встановленні нових закономірностей і тенденцій;

- **гносеологічна функція**, передбачає виробленню теоретичних конструкцій і методів, що сприяють розвитку правового пізнання сутності, змісту та форм держави і права, а також інших явищ і процесів, органічно пов'язаних з державою і правом;

- **аксіологічна функція**, спрямована на дослідження аспектів оновлення, поглиблення, збагачення, ускладнення і конкретизації державно-правових явищ у контексті нових історичних реалій, нових потреб і нових можливостей їх вирішення;

- **прогностична функція**, що передбачає прогнозування шляхів подальшого розвитку держави і права та досягнення певних результатів;

- **функція допомоги практиці**, яка полягає у наданні рекомендацій щодо вдосконалення державного механізму та національної правової системи.

Спеціальні (власні) функції теорії держава і права включають:

- **інтеграційну функцію** – акумулює та систематизує висновки і здобутки інших юридичних наук;

- **системотворчу функцію** – виступає як процес, зумовлений властивостями єдності і диференційованості державно-правової надбудови суспільства, об'єднує всю юридичну науку в струнку пізнавальну систему, визначає її інтегральну єдність.

- **методологічну функцію** – вироблені теорією держави і права методи виступають методологічною основою для інших юридичних наук;

- **комунікативну функцію** – забезпечує обмін знаннями між юридичними науками, а також між юриспруденцією та іншими суспільними науками.

Понятійно-категоріальний апарат теорії держави і права є системою погоджених та взаємозалежних понять і категорій (позначених словами і словосполученнями), необхідних для теоретичного пізнання праводержавних явищ і процесів.

Теорія держави і права, вивчаючи державно-правові явища і процеси, спирається на філософські знання як на знання найвищого, теоретичного рівня, оскільки філософія вивчає загальні властивості та закономірності розвитку природи, суспільства, мислення. **Філософські категорії** – явище і суть, форма і зміст, аналіз і синтез, причина і наслідок, свідоме і несвідоме, право і безправ'я тощо – є початковими знаннями, які в теорії держави і права конкретизуються відповідно до державно-правових процесів. Разом з тим, застосування філософських категорій у цій конкретній сфері дозволяє науково достовірно обґрунтувати загальнотеоретичні знання про державу і право у вигляді категорій (понять) теорії держави і права.

Загальнотеоретичні юридичні поняття є формою конкретного мислення, що вкладається в логічно оформлену систему узагальнюючих ідей про групи (класи) юридичних явищ, відображених у їх відмітних ознаках.

Як фундаментальна, методологічна, узагальнююча наука, теорія держави і права посідає провідне місце в юриспруденції. У своїх дослідженнях вона спирається на досягнення інших дисциплін, систематизує та синтезує їх висновки з метою більш глибоких загальнотеоретичних узагальнень, які, у свою чергу, використовуються цими науками. Таким чином, між теорією держави і права та іншими юридичними науками існують двосторонні зв'язки.

У системі юридичних наук загальна теорія держави і права допомагає визначити не тільки ті чи інші державно-правові явища, але і їх суть, закономірності їх розвитку. Теорія держави і права дає теоретичну базу для вивчення окремих галузей права, а також допомагає правильно реалізовувати чи застосовувати норми права, закони, приймати обґрунтовані рішення. Тому загальна теорія держави і права й виступає в системі юридичних наук як наука методологічна за своїм характером.

Отже, теорія держави і права виступаючи теоретико-методологічною базою для групи галузевих юридичних наук:

- формулює загальні для них поняття та категорії (закон, правопорушення, юридична відповідальність та ін.);
- виробляє загальні для галузевих наук методи та принципи пізнання;
- розробляє загальні закономірності існування та розвитку юридичної дійсності, які конкретизуються галузевими науками;
- забезпечує перенесення досвіду однієї юридичної науки в інші науки;
- спираючись на емпіричний матеріал галузевих юридичних наук, узагальнює, оцінює, інтегрує їхні дані.

Теорія держави і права тісно взаємодіє з **теоретичними та історичними юридичними науками**. Особливість співвідношення теорії держави і права з **історією вчень про державу і право** полягає у тому, що остання відтворює історичний процес нагромадження наукових знань про державу і право, тоді як теорія вивчає результати цих пошуків у вигляді теоретичних узагальнень та формулює відповідні сучасні уявлення (зокрема, про право, правову систему, державу та ін.).

Теорія держави і права взаємодіє з **історією держави і права**, яка вивчає процес історичного розвитку державно-правової дійсності конкретних країн у хронологічному порядку. Остання забезпечує теорію держави і права історичним матеріалом, необхідним для вивчення її предмета. У свою чергу, теорія дає історії можливість спиратися на вироблені нею висновки та узагальнення, а також використовувати загальнотеоретичний понятійний апарат (тип держави і права, форма держави, джерело права, закон та ін.).

Теорія держави і права також невідривна від юридичної практики, різні форми та прояви якої безпосередньо вивчаються **прикладними юридичними науками**, що обумовлює їхній двосторонній зв'язок.

Слід розрізняти теорію держави і права як науку і навчальну дисципліну. По-перше, **теорія держави і права як навчальна дисципліна** повністю базується на теорії держави і права – науці, тому чим масштабніше наукові досягнення, тим змістовніша і повніша відповідна дисципліна. По-друге, їм притаманні різні цілі, завдання, суб'єкти. Так, мета навчальної дисципліни – отримання за допомогою методичних прийомів, навчального процесу вже здобутих наукою і апробованих практикою знань, мета науки прирощення, накопичення нових відомостей вченими-дослідниками з використанням всього методологічного арсеналу. По-третє, навчальна дисципліна більш суб'єктивна, ніж наука.

У всіх юридичних навчальних закладах теорія держави і права викладається як фундаментальна, обов'язкова навчальна дисципліна. Вона має свій предмет і методи вивчення, свої джерела і систему навчального курсу.

Предметом навчального курсу теорії держави і права є вивчення загальних закономірностей виникнення, розвитку та функціонування держави і права, інших державно-правових явищ.

Курс з теорії держави і права умовно поділяють на дві частини – **теорію держави і теорію права**. До першої входять поняття і сутність держави, її ознаки, функції, зв'язок з правом, форми держави, державний механізм. До другої – поняття і сутність права, його соціальне значення, правове регулювання, форми і джерела права, норми права, правова свідомість, поведінка особи у правовій сфері, права людини тощо.

Ключові поняття:

теорія, закономірність, теорія держави і права, риси теорії держави і права, предмет теорії держави і права, структура предмета теорії держави і права, функції теорії держави і права, загальні функції теорії держави і права, спеціальні(власні) функції теорії держави і права, аксіологічна функція, онтологічна функція, евристична функція, прогностична функція, методологічна функція, ідеологічна функція, політична функція, системотворча функція, комунікативна функція, навчальна функція, науково-прикладна функція, метод теорії і держави права, методологія теорії держави і права, структура методології теорії і держави права, філософські підходи, загальнонаукові методи, власні методи, спеціальні методи, теорія держави і права як наука, теоретичні юридичні науки, історичні юридичні науки, галузеві юридичні науки, прикладні юридичні науки, понятійно-категоріальний апарат теорії держави і права, концепція теорії держави і права, загальнотеоретичні юридичні поняття, теорія держави і права як навчальна дисципліна.

1. Наука – це:

- а) сукупність певних властивостей, зв'язків та відносин об'єктивної реальності;
- б) закони, теорії, описи, в яких виражаються основні результати дослідження;
- в) форма діяльності людини, яка спрямована на отримання істинних знань про світ і відкриття об'єктивних законів розвитку світу;
- г) вивчення та пояснення явищ навколишнього світу;
- д) розвиток природних та суспільних процесів.

2. З латинської «jurisprudentia» – це:

- а) наука про державну владу;
- б) правовий закон;
- в) знання права;
- г) норми права;
- д) наука про права людини.

3. Юриспруденція відноситься до:

- а) точних наук;
- б) природничих наук;
- в) політологічних наук;
- г) суспільних наук;
- д) філософських наук.

4. Термін «юриспруденція» виник:

- а) на початку IV – середина III ст. до н.е.;
- б) наприкінці V – на початку IV ст. до н.е.;

- в) наприкінці IV – на початку III ст. до н.е.;
- г) середина IV – початок III ст. до н.е.;
- д) наприкінці III – на початку II ст. до н.е.

5. *Теорія держави і права як наука – це:*

а) закономірності розвитку, система та зміст правових норм, інститутів та підгалузей, їх роль у правовому оформленні життя суспільства та ефективності їх застосування;

б) юридична наука, яка вивчає сутність і найбільш загальні закономірності виникнення, розвитку та функціонування права і держави в їх взаємозв'язку, а також: вихідні для всіх юридичних наук поняття;

в) система знань, положень та висновків про правові явища, які виникають всередині суспільства;

г) система категорій та конструкцій, які дозволяють пояснити та аналізувати правові явища, а певною мірою і прогнозувати їх розвиток та отримувати обґрунтовані знання;

д) систематизована сукупність знань про правове регулювання суспільних відносин, властивості та закономірності його функціонування та розвитку, способи досягнення його ефективності.

6. *Термін «теорія права» був введений в 70-х роках XIX ст.:*

- а) І. Кантом;
- б) Г. Гегелем;
- в) Ж.-Ж. Руссо;
- г) Дж. Локком;
- д) А. Меркелем.

7. *Вчений, з ім'ям якого пов'язують виникнення теорії права:*

- а) Дж. Локк;
- б) Г. Гроцій;
- в) Дж. Остін;
- г) І. Кант;
- д) Г. Гегель.

8. *Спільним об'єктом дослідження юридичних наук є:*

- а) держава;
- б) право;
- в) суспільство;
- г) особа;
- д) правові явища.

9. *Правова реальність, право, його явища і процеси, держава у зв'язку з правом і зумовленості ним як абстрактні творіння суспільного життя, що не пов'язані з конкретною історичною епохою і пізнаються через узагальнені про них уявлення – це:*

- а) предмет теорії держави і права;
- б) об'єкт теорії держави і права;
- в) концепція теорії держави і права;
- г) поняття теорії держави і права;
- д) понятійно-категоріальний апарат теорії держави і права.

10. *Предмет теорії держави і права як науки – це:*

- а) закономірності виникнення, розвитку та функціонування правових систем світу;
- б) найбільш загальні закономірності виникнення, розвитку, функціонування державно-правових явищ і процесів;
- в) конкретні закономірності, що сприяли виникненню та розвитку системи права;
- г) сукупність наукових знань про правову дійсність;
- д) сукупність правових явищ на різних етапах розвитку людства.

11. *Основні напрями впливу теорії держави і права на державно-правову дійсність та розвиток юридичних наук – це:*

- а) методи теорії держави і права;
- б) завдання теорії держави і права;
- в) функції теорії держави і права;
- г) предмет теорії держави і права;
- д) об'єкт теорії держави і права.

12. *Функціями теорії держави і права є:*

- а) спеціально-наукова, економічна, ідеологічна;
- б) онтологічна, економічна, комунікативна;
- в) соціальна, онтологічна, комунікативна;
- г) ідеологічна, системоутворююча, економічна;
- д) прогностична, евристична, прикладна.

13. *Функція теорії держави і права, яка виражається у передбаченні подальшого розвитку держави і права:*

- а) онтологічна;
- б) гносеологічна;
- в) прогностична;
- г) евристична;
- д) методологічна.

14. Функція теорії держави і права, яка виражається у пізнанні та поясненні державно-правових явищ:

- а) гносеологічна;
- б) онтологічна;
- в) евристична;
- г) прикладна;
- д) методологічна.

15. Функція теорії держави і права, яка виражається у формуванні понятійного апарату системи юридичних наук:

- а) евристична;
- б) гносеологічна;
- в) методологічна;
- г) практична;
- д) виховна.

16. Функція, у процесі якої відбувається інтеграція юридичних явищ і положень інших юридичних наук у загальнотеоретичні поняття, що мають абстрактний характер – це:

- а) інтеграційна;
- б) узагальнююча;
- в) методологічна;
- г) евристична;
- д) онтологічна.

17. Функція, яка полягає у роз'ясненні державно-правової дійсності шляхом їх тлумачення – це:

- а) узагальнююча;
- б) прогностична;
- в) гносеологічна;
- г) комунікативна;
- д) інтерпретаційна.

18. Евристична функція теорії держави і права передбачає:

- а) відкриття нових закономірностей щодо виникнення, розвитку та функціонування держави і права;
- б) систематизацію теоретико-правових знань з питань теорії держави і права;
- в) процес наукового пошуку та подолання прогалин, що існували у системі наукового знання;
- г) визначення перспектив подальшого розвитку теоретико-правових знань з питань теорії держави і права;
- д) конкретизацію ролі теоретико-правових знань у життєдіяльності суспільства.

19. Функція, що пов'язана зі службовою роллю теорії держави і права, пізнавальна діяльність якої спрямована не тільки на формування теоретичного фундаменту юридичної науки, а й на вирішення суто практичних питань – це:

- а) гносеологічна функція;
- б) прикладна функція;
- в) евристична функція;
- г) аксіологічна функція;
- д) ідеологічна функція.

20. Сутність комунікативної функції передбачається в:

- а) забезпеченні передачі нових знань із сфери загальнотеоретичних наук юридичним і, навпаки, дотриманні оптимальних темпів приросту та вдосконаленні юридичних знань;
- б) необхідності і доцільності дотримання та виконання норм права, активної участі у справах держави;
- в) виробленні рекомендацій для практичного вирішення складних завдань державно-правового будівництва;
- г) виробленні фундаментальних ідей про шляхи прогресивного розвитку держави та права;
- д) оцінюванні фактів державного та правового життя суспільства, співвідношення права і моралі.

21. Сутність ідеологічної функції теорії держави і права полягає в:

- а) отриманні інформації про право і державу, розширенні знань про державно-правові явища та процеси, що виражається в усвідомленні їх ознак, функцій, принципів тощо;
- б) розробленні ідей, концепцій, теорій у галузі права і держави; формування правової свідомості, правової культури, що впливають на правову свідомість громадян та суспільства;
- в) підготовці проектів законів та інших нормативно-правових актів, проведенні наукових експертиз і консультацій щодо поданих правових актів;
- г) виявленні цінності права як міри справедливої свободи і рівності (його залежність від суспільства і значення в житті людей), правовій оцінці чинного законодавства, діяльності держави;
- д) узагальненні інформації про право і державу, систематизації відомостей про здобутки юридичних наук щодо генезису, розвитку, структури, місця в національному та світовому порядку.

22. Ідеологічна функція першочергово пов'язана з:

- а) комунікативною та навчальною функціями;
- б) політичною та онтологічною функціями;
- в) гносеологічною та виховною функціями;

- г) виховною та аксіологічною функціями;
- д) політичною та виховною функціями.

23. Гносеологічна функція теорії держави і права здійснюється шляхом:

- а) отримання інформації про право і державу, розширення знань про державно-правові явища і процеси, що виражається в усвідомленні їх ознак, функцій, принципів тощо;
- б) підготовки проектів законів та інших нормативно-правових актів, проведення наукових експертиз і консультацій щодо поданих правових актів та інша допомога юридичній прикладній діяльності, що свідчить про тісний зв'язок теорії і практики;
- в) узагальнення інформації про право і державу, систематизації відомостей про здобутки юридичних наук щодо генезису, розвитку, структури, місця в соціально-національному і світовому порядку;
- г) розроблення ідей, концепцій, теорій у галузі права і держави; формуванні правової свідомості, правової культури суб'єктів права;
- д) виявлення цінності права як міри справедливої свободи і рівності (його залежність від суспільства і значення в житті людей), правової оцінки чинного законодавства, діяльності держави.

24. Аксіологічна функція теорії держави і права здійснюється шляхом:

- а) узагальнення інформації про право і державу, систематизації відомостей про здобутки юридичних наук щодо генезису, розвитку, структури, місця в соціально-національному і світовому порядку;
- б) отримання інформації про право і державу, розширення знань про державно-правові явища і процеси, що виражається в усвідомленні їх ознак, функцій, принципів тощо;
- в) розроблення ідей, концепцій, теорій у галузі права і держави; формування правової свідомості, правової культури суб'єктів права;
- г) підготовки проектів законів та інших нормативно-правових актів, проведення наукових експертиз і консультацій щодо поданих правових актів, що свідчить про тісний зв'язок теорії і практики;
- д) виявлення цінності права як міри справедливої свободи і рівності (його залежність від суспільства і значення в житті людей), правової оцінки чинного законодавства, діяльності держави.

25. Функція теорії держави і права, яка виступає як процес, зумовлений властивостями єдності і диференційованості державно-правової надбудови суспільства – це:

- а) системна функція;
- б) оціночна функція;
- в) ідеологічна функція;
- г) прикладна функція;
- д) прогностична функція.

26. *Поняття «об'єкт» і «предмет» дослідження співвідносяться наступним чином:*

- а) ці поняття є тотожними;
- б) «об'єкт» дослідження є більш ширшим поняттям;
- в) «предмет» дослідження є більш широким поняттям;
- г) це самостійні поняття, які не перебувають у зв'язку між собою;
- д) поняття «об'єкт» є похідним від поняття «предмет».

27. *Сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в певній науці, а також вчення про методи пізнання й перетворення дійсності – це:*

- а) концепція;
- б) парадигма;
- в) методологія;
- г) гіпотеза;
- д) визначення.

28. *Методологія юридичної науки включає:*

- а) загально-філософський підхід, загальнонаукові методи, спеціальні та власні правові методи;
- б) загальнонаукові, статистичні та психологічні методи;
- в) історичні, логічні та спеціально-юридичні методи;
- г) галузеві, загальнонаукові та конкретні методи;
- д) системні та спеціальні методи, загально-філософський підхід.

29. *Дослідницькі методи теорії держави і права можна умовно поділити на:*

- а) емпіричні і теоретичні;
- б) групові та спеціальні;
- в) загальнонаукові та філософсько-світоглядні;
- г) групові та емпіричні;
- д) загальнонаукові та спеціалізовані.

30. *Метод теорії держави та права – це:*

- а) формулювання науково-пізнавальних завдань у сфері державно-правової реальності;
- б) сукупність логічних прийомів і конкретних засобів пізнання держави і права;
- в) вироблення рекомендацій для вирішення складних завдань;
- г) сукупність наукових знань у сфері державно-правової дійсності;
- д) спосіб пізнання суспільної реальності.

31. Діалектичний підхід передбачає:

- а) можливість «заглянути всередину» правових явищ і процесів та досліджувати їх ознаки та властивості;
- б) відмову від будь-яких ідеалізацій та сприйняття єдиної передумови – можливості описання спонтанного змістовного життя свідомості;
- в) необхідність всебічного вивчення держави і права як явищ, що перебувають у постійному оновленні;
- г) вивчення систем, що саморозвиваються, мають слабо детермінований характер, поведінку яких важко передбачити;
- д) застосування права у «людському вимірі» правових явищ.

32. Підхід до пізнання дійсності, який ґрунтується на граничних, позаекспериментальних принципах і началах буття, знання, культури і дозволяє «зазирнути усередину» правових явищ – це:

- а) діалектика;
- б) герменевтика;
- в) метафізика;
- г) феноменологія;
- д) синергетика.

33. Підхід, який полягає у «людському вимірі» правових явищ:

- а) синергетичний;
- б) герменевтичний;
- в) феноменологічний;
- г) антропологічний;
- д) комунікативний.

34. Підхід до дослідження держави і права, побудований на уявленні про право як систему, що саморозвивається, має нерівноважний, слабо детермінований характер, поведінку якої важко передбачити – це:

- а) діалектика;
- б) синергетика;
- в) феноменологія;
- г) герменевтика;
- д) компаративізм.

35. Загальнонауковими методами пізнання теорії держави і права є:

- а) логічний, історичний, системний методи;
- б) методи моделювання, історизму, порівняння;
- в) системний, формально-догматичний, філософський методи;
- г) методи діалектики, інформаційної обробки, логіки;
- д) методи формальної логіки, математики, історизму.

36. Метод, який включає аналіз і синтез, індукцію і дедукцію, визначення понять та їх класифікацію, сходження від конкретного до абстрактного – це:

- а) системний;
- б) логічний;
- в) історичний;
- г) психологічний;
- д) метод моделювання.

37. Спосіб дослідження, при якому окремі положення логічно виводяться із загальних положень – це:

- а) дедуктивний метод;
- б) індуктивний метод;
- в) метод аналогії;
- г) кібернетичний метод;
- д) діалектичний метод.

38. Структурно-функціональний метод пізнання теорії держави і права передбачає:

- а) виявлення структури явища та його функцій у правовій системі суспільства;
- б) виявлення структури явища відповідно до його функцій;
- в) дослідження функцій окремих правових явищ у зв'язку з наявністю їх внутрішньої будови;
- г) виявлення структури явища відповідно до його місця у правовій системі суспільства;
- д) виявлення функцій явища відповідно до його місця у правовій системі суспільства.

39. Дослідження держави і права за допомогою опитувань, анкетувань, ознайомлення з судовою практикою, документами, статистичними даними – це:

- а) статистичний метод;
- б) математичний метод;
- в) кібернетичний метод;
- г) конкретно-соціологічний метод;
- д) метод кількісного і якісного аналізу.

40. Досліджує і вивчає кількість держав-но-правових явищ, що дає можливість конкретизувати властивості їхньої якості:

- а) статистичний метод;
- б) математичний метод;
- в) кібернетичний метод;
- г) конкретно-соціологічний метод;
- д) метод кількісного і якісного аналізу.

41. Вивчає юридичні особливості державно-правових явищ, їх класифікацію та взаємозв'язок з іншими явищами суспільного життя

- а) статистичний метод;
- б) метод аналізу;
- в) кібернетичний метод;
- г) конкретно-соціологічний метод;
- д) компаративний метод.

42. Застосовується при дослідженні і вивченні кількісних аспектних змін у державно-правовому житті та обробляє ці результати для наукових і практичних цілей:

- а) системно-структурний метод теорії держави і права;
- б) математичний метод теорії держави і права;
- в) кібернетичний метод теорії держави і права;
- г) конкретно-соціологічний метод теорії держави і права;
- д) компаративний метод теорії держави і права.

43. Спеціальними методами, які використовують в юридичній науці є:

- а) психологічний, формально-юридичний та порівняльний методи;
- б) кібернетичний, метод моделювання та метод соціального експерименту;
- в) порівняльний, системний та психологічний методи;
- г) статистичний, формально-юридичний та метод моделювання;
- д) історичний, метод соціального експерименту та порівняльний методи.

44. Подібність у структурі різних явищ безвідносно до їх природи виявляється за допомогою:

- а) системного методу;
- б) пізнавально-процедурного методу;
- в) методу формальної логіки;
- г) методу аналогії;
- д) методу юридичної компаративістики.

45. До власних методів теорії держави і права можна віднести:

- а) формально-юридичний та системний методи теорії держави і права;
- б) порівняльний та конкретно-соціологічний методи теорії держави і права;
- в) формально-юридичний та порівняльний методи теорії держави і права;
- г) психологічний та статистичний методи теорії держави і права;
- д) метод соціального експерименту та моделювання.

46. Передбачає дослідження юридичних фактів та юридичних текстів, тлумачення їх у логічній послідовності з використанням спеціальних юридичних термінів і конструкцій – це:

- а) системний метод теорії держави і права;
- б) порівняльний метод теорії держави і права;
- в) формально-юридичний метод теорії держави і права;
- г) конкретно-соціологічний метод теорії держави і права;
- д) метод моделювання теорії держави і права.

47. Метод, який застосовується для співставлення знань про розвиток державно-правових явищ на певних історичних етапах та у різних країнах – це:

- а) порівняльний метод;
- б) хронологічний метод;
- в) метод системного аналізу;
- г) формально-логічний метод;
- д) логіко-семантичний метод.

48. Метод порівняння у теорії держави і права передбачає:

- а) співставлення правових явищ з метою виявлення ознак схожості і відмінності;
- б) протиставлення предметів пізнання з метою їх ототожнення, виявлення загального і особливого;
- в) порівняння соціально-правових явищ для вирішення наукових пізнавальних завдань;
- г) протиставлення правових явищ для вирішення наукових пізнавальних завдань;
- д) протиставлення предметів пізнання з метою їх ототожнення і виявлення ознак схожості і відмінності.

49. Основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, основний закон якої-небудь точної науки:

- а) методика дослідження;
- б) принцип дослідження;
- в) спосіб дослідження;
- г) науковий метод;
- д) методологія.

50. Основними принципами загальнотеоретичного дослідження теорії держави і права є:

- а) принципи історизму, об'єктивності, конкретності, плюралізму;
- б) принципи гласності, колегіальності, законності;
- в) принципи корпоративності, колегіальності, законності;

- г) принципи законності, об'єктивності, конкретності;
- д) принципи комплексності, історизму, об'єктивності.

51. До принципів теорії держави і права не належить:

- а) принцип історизму;
- б) принцип системності;
- в) принцип формально-логічної несуперечливості;
- г) принцип єдності абстрактного та конкретного;
- д) принцип універсалізму.

52. Система погоджених та взаємозалежних понять і категорій, необхідних для теоретичного пізнання державно-правових явищ та процесів – це:

- а) концепція теорії держави і права;
- б) понятійно-категоріальний апарат теорії держави і права;
- в) категорія теорії держави і права;
- г) поняття теорії держави і права;
- д) гіпотеза теорії держави і права.

53. Логічно виважена і усталена система причинно-наслідкових зв'язків між вихідною, стрижневою ідеєю про право та державу й суміжними ідеями, що у комплексі пронизують весь матеріал, визначають його цільову спрямованість, підбір фактів, їх інтерпретацію – це:

- а) концепція теорії держави і права;
- б) понятійно-категоріальний апарат теорії держави і права;
- в) категорія теорії держави і права;
- г) поняття теорії держави і права;
- д) гіпотеза теорії держави і права.

54. Теорія держави і права розглядається як:

- а) юридична наука та галузь права;
- б) юридична наука та навчальна дисципліна;
- в) юридична та політична наука;
- г) історична наука та навчальна дисципліна;
- д) галузь юридичної науки та навчальна дисципліна.

55. «Теорія держави і права» та «юридична наука» співвідносяться наступним чином:

- а) це тотожні явища;
- б) «юридична наука» є складовою «теорії держави і права»;
- в) це самостійні поняття, які не перебувають у зв'язку між собою;
- г) «теорія держави і права» входить до системи «юридичних наук»;
- д) «теорія держави і права» є ширшим поняттям ніж «юридична наука».

56. Теорія держави і права належить до:

- а) прикладних наук;
- б) галузевих наук;
- в) міжнародних наук;
- г) історичних наук;
- д) теоретичних наук.

57. Специфічні правові відносини, що складаються в окремих сферах суспільного життя та правові норми, що виникають на їх основі є предметом:

- а) теоретичних юридичних наук;
- б) галузевих юридичних наук;
- в) прикладних юридичних наук;
- г) юридичних наук, що вивчають державу і право зарубіжних країн;
- д) теоретико-прикладних юридичних наук.

58. Галузевими юридичними науками є:

- а) криміналістика, судова психіатрія, судова медицина;
- б) конституційне право, цивільне право, адміністративне право;
- в) історія політичних і правових вчень, теорія держави і права;
- г) кримінологія, судова бухгалтерія;
- д) професійно-правова відповідальність правника, екологічне право.

59. Конституційне право відноситься до:

- а) теоретичних юридичних наук;
- б) галузевих юридичних наук;
- в) прикладних юридичних наук;
- г) комплексних юридичних наук;
- д) міжгалузевих юридичних наук.

60. Міжгалузевими юридичними науками є:

- а) цивільне право, кримінальне право, трудове право, сімейне право, фінансове право;
- б) теорія держави і права, історія вчень про державу і право;
- в) кримінологія, прокурорський нагляд, організація правосуддя;
- г) судова медицина, судова бухгалтерія, юридична компаративістика;
- д) соціологія права, філософія права, юридична компаративістика.

61. До комплексних галузей права належить:

- а) конституційне право;
- б) сімейне право;
- в) адміністративне право;
- г) кримінальне право;
- д) аграрне право.

62. До прикладної групи юридичних наук належать:

- а) криміналістика, судова медицина, судова психологія, судова бухгалтерія;
- б) теорія держави і права, історія держави і права, історія вчень про державу і право;
- в) кримінологія, прокурорський нагляд, організація правосуддя;
- г) державне право, теорія правозастосування, муніципальне право;
- д) цивільне право, кримінальне право, адміністративне право.

63. Судова медицина та судова психологія відноситься до:

- а) теоретичних юридичних наук;
- б) галузевих юридичних наук;
- в) прикладних юридичних наук;
- г) комплексних юридичних наук;
- д) міжгалузевих юридичних наук.

64. Наука, що озброює теорію держави і права найбільш загальними методами пізнання державно-правових явищ – це:

- а) політологія;
- б) соціологія;
- в) юридична наука;
- г) філософія;
- д) історія.

65. Система знань про державну правову політику, про стрижневі напрями політичного розвитку держави і права, що ґрунтується на об'єктивних закономірностях цього розвитку – це:

- а) політологія;
- б) політологія права;
- в) конфліктологія;
- г) соціологія;
- д) соціологія права.

66. Наука, предметом дослідження якої є суспільство як цілісна система, його окремі структури та інститути, різні соціальні групи та відносини між ними, закономірності індивідуальної і групової поведінки, а також соціальні процеси, що відбуваються у суспільстві – це:

- а) соціологія;
- б) філософія;
- в) теорія держави і права;
- г) політологія;
- д) історія.

67. Наука про економічні відносини між людьми, відносини виробництва, обміну і розподілу – це:

- а) економічна теорія;
- б) політологія;
- в) соціологія;
- г) соціальна психологія;
- д) соціальна філософія.

68. Юридична наука, що вивчає специфіку державно-правового розвитку конкретних країн, спільні і відмінні риси різних правових систем, можливість запозичення іноземного досвіду правовою системою України – це:

- а) соціологія права;
- б) порівняльне правознавство;
- в) історія держави і права зарубіжних країн;
- г) теорія держави і права;
- д) юридична герменевтика.

69. Співвідношення теорії держави і права як науки та навчальної дисципліни відбувається таким чином:

- а) наука є ширшою, оскільки включає дискусійні теорії, концепції, ідеї, гіпотези, які не входять до навчальної дисципліни;
- б) навчальна дисципліна є ширшою за науку, оскільки включає прийоми, навички, методи викладання теорії держави і права в юридичних навчальних закладах;
- в) ці поняття тотожні;
- г) навчальна дисципліна є ширшою, оскільки включає дискусійні теорії, концепції, ідеї, гіпотези, які не входять до науки;
- д) це самостійні поняття, які не перебувають у зв'язку між собою.

70. Метою навчальної дисципліни «Теорія держави і права» є:

- а) вирішення дискусійних питань виникнення, розвитку і функціонування державно-правових та політичних явищ;
- б) прогнозування розвитку держави, права та політико-економічних явищ у майбутньому;
- в) всебічне засвоєння студентами знань про державно-правову дійсність;
- г) напрацювання методів та навичок викладання дисциплін в юридичних та управлінських навчальних закладах;
- д) забезпечення розвитку юридичної, економічної, політичної науки.

Спеціалізована література:

1. Абасов Г. Г. Проблеми визначення та структурні елементи методології дослідження гарантій прав місцевого самоврядування. *Юрист України*. 2012. № 1-2. С. 29-34.
2. Айтов С. Ш. Історична антропологія та пізнавальний потенціал синергетики. *Гуманітарний журнал*. 2014. № 1-2. С. 64-67.
3. Андріюк В. В. Теоретико-методологічні основи юридичного прогнозування: дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2006. 207 с.
4. Андрусішин Б. Юридичні та фактичні підстави незалежності української держави. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 114-122.
5. Антонов В. О. Методологія дослідження принципів системи забезпечення національної безпеки України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 104-108.
6. Арнаутова Л. П. О. В. Сурілов про призначення та функції теорії держави і права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 67. С. 214-221.
7. Баймуратов М. О., Львова Є. О., Бабін Б. В. Міжнародний економічний правопорядок: актуальні питання правового регулювання: моногр. Суми: Університетська книга, 2011. 257 с.
8. Баланаєва О. В. Лексико-семантична, словотворча і синтаксична структура сучасної юридичної терміносистеми (на матеріалі російської, української, німецької термінологій): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2013. 20 с.
9. Баранова Ю. О. Методологічні правила порівняльно-правових досліджень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 24 с.
10. Батрименко О. В. Методологія дослідження бюрократії як феномену суспільно-політичного життя. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філософія. Політологія*. 2014. Вип. 1. С. 54-57.
11. Белая-Тиунова Л. Г. Служебная карьера в Украине: моногр. Одеса: Феникс, 2011. 538 с.
12. Білас І. Г., Білас Ф. І. Трансформація загальної теорії держави і права у сучасну юриспруденцію та її функціональне призначення у формуванні праворозуміння юристів. *Наше право*. 2015. № 4. С. 5-16.
13. Бобрик В. І. Методологічні підходи до поняття «диференціація» в юридичній науці. *Приватне право і підприємництво*. 2018. Вип. 18. С. 14-18.
14. Бобрик В. І. Теоретичні передумови оптимізації цивілістичного судочинства: моногр. Київ: Леся, 2014. 86 с.
15. Богуцька Н. М. Методологічне значення юридичних конструкцій у контексті методу правознавства. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія: Юридичні науки*. 2017. Вип. 5. С. 10-17.

16. Буга Г. С., Буга В. В. Історичні витoki та сучасність юридичної освіти та науки в Україні. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 1. С. 14-20.
17. Буран В. В. Місце науки поліцейського права в сучасній системі юридичних знань та правовій системі України. *Наука і правоохорона*. 2016. № 2. С. 229-235.
18. Варламова Н. Методологія юридичної науки: спокуса постмодерном. *Право України*. 2014. № 1. С. 69-77.
19. Ветютнев Ю. Методологічні проблеми розуміння істини як правової цінності. *Право України*. 2014. № 1. С. 106-112.
20. Вільчинська С. Проект методології нового типу (підхід філософської антропології). *Університетська кафедра*. 2018. № 7. С. 93-98.
21. Габаковська Х. В. Дослідницький підхід як елемент методології у сучасній юриспруденції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2018. 20 с.
22. Гаврилук Р. Чи можливо наукове неklasичне пізнання права? *Право України*. 2014. № 1. С. 94-105.
23. Гальченко М. С. Методологічна природа мислення в еволюції пізнавальних дискурсів. *Гілея*. 2018. Вип. 131. С. 251-255.
24. Гацалов Р. Р. Лидерская теория происхождения государства и права: актуальные проблемы теории и практики: моногр. Санкт-Петербург: Полетихинский ун-т, 2013. 111 с.
25. Гиляка О. С. Юридичний документ: поняття, особливості, види: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
26. Глухарёва Л. И. Права человека в системе теории права и государства: общетеоретические, философско-правовые и методологические проблемы: дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 2004. 417 с.
27. Голюк В. Я. Методологія системного аналізу та його використання у формуванні державної економічної політики. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2016. Вип. 19 (1). С. 32-35.
28. Горгота О. Б. Методологія історико-філософського дослідження: від раціоналістичного монізму Г.В.Ф. Гегеля до комунікативного плюралізму К. Ясперса: дис. ... канд. філос. наук. Київ, 2007. 185 с.
29. Грачёв М. В. Иоганн Вольфганг Гёте как гносеолог и методолог: дис. ... канд. филос. наук. Москва, 2003. 168 с.
30. Денисов С. Використання діалектико-матеріалістичного методу в пізнанні права. *Право України*. 2014. № 1. С. 86-93.
31. Дубов Г. О. Плюралізм правової методології: зміст, особливості інтерпретацій та умов формування юридичної науки на сучасному етапі розвитку. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 1. С. 48-51.
32. Дубов Г. О. Становлення методології юридичних досліджень: особливості радянського та сучасного етапів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 16 с.

33. Єрмоленко І. Проблеми методології дослідження правових феноменів у творчості Б. Кістяківського. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 8. С. 126-129.
34. Завальнюк В. Юридична антропологія влади. *Юридичний вісник*. 2013. № 4. С. 5-9.
35. Завальнюк В. Юридична антропологія та типологія сучасного праворозуміння. *Юридичний вісник*. 2014. № 2. С. 14-18.
36. Завальнюк В. Юридична антропологія у формуванні правової культури сучасного українського суспільства. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2014. Svazek 1., 6. vydání. С. 38-46.
37. Зякун А. І., Дегтяр Р. О. Методологічні основи юридичної психології як науки. *Правові горизонти*. 2017. Вип. 6. С. 7-10.
38. Кампо В. Філософія і розвиток інноваційної методології досліджень у сфері конституційної юстиції в Україні. *Юридична Україна*. 2014. № 3. С. 33-38.
39. Кельман М. Аналіз традиційності і новацій у розвитку теорії держави і права. *Право України*. 2006. № 9. С. 38-42.
40. Кельман М. С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2013. 35 с.
41. Ковальчук С. О. Методологія вчення про речові докази у кримінальному процесі. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право*. 2017. № 4. С. 184-190.
42. Козюбра М. Загальнотеоретичне правознавство: стан та перспективи. *Право України*. 2010. № 1. С. 32-43.
43. Косович В. М. Оціночні поняття як засіб юридичної техніки: моногр. Львів: Тріада-плюс, 2010. 211 с.
44. Косович В. Юридичний техніко-технологічний інструментарій та верховенство права (методологія дослідження). *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2018. Вип. 66. С. 14-26.
45. Коцюбинська О. Ю. Теорія держави і права: системний аналіз сучасного стану та перспектив розвитку: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 199 с.
46. Кравец К. А. Синергетика – теорія самоорганізації. *Управління розвитком*. 2013. № 14. С. 141-142.
47. Кресін О. Формування теоретико-методологічних засад порівняльного правознавства у працях Пауля Йоганна Анзельма фон Файєрбаха. *Право України*. 2012. № 1-2. С. 380-394.
48. Кривцова І. С. Методологічна роль синергетики у порівняльно-правовому пізнанні: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2008. 233 с.
49. Кривчик Г. Г. Методологічні принципи як норми етичного і професійного кодексу історика. *Проблеми політичної історії України*. 2018. Вип. 13. С. 270-280.

50. Кротов К. В. Теологія як антропологія у філософії неопротестантизму. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2016. Вип. 9. С. 50-54.
51. Крушельницька Т. А. Теорія синергетики – нова методологія розвитку податкової системи. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Державне управління*. 2010. № 2. С. 25-29.
52. Кузенко О. В. Структуралістська методологія та її роль в соціально-гуманітарних дослідженнях: дис. ... канд. філос. наук. Київ, 2006. 166 с.
53. Кукарцев О. В. Значення методу типологізації у методології порівняльного історико-соціологічного дослідження імперій Ш. Айзенштадта. *Гілея*. 2018. Вип. 131. С. 387-391.
54. Куринная А. Ф., Медуница А. Н., Мороко Л. В. Синергетика как эвристический инструмент в работе над словом. *Горизонти освіти*. 2013. № 3. С. 29-34.
55. Курінний Є. Об'єкт права: доктринальні питання визначення категорії. *Право України*. 2003. № 10. С. 33-36.
56. Кучеренко Д. С. Правничі поняття і термінологія у методології юридичної науки. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2017. № 2. С. 30-38.
57. Кучук А. М. Методологія правознавства: пропедевтичний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 4 (1). С. 21-24.
58. Кучук А. М. Моделі розвитку юридичної науки: філософсько-правовий дискурс. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 62-67.
59. Кучук А. М. Феномен правового поліцентризму: загальнотеоретичний і методологічний аспекти: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Івано-Франківськ, 2017. 36 с.
60. Лобода Ю. Плюралізація методології правової науки і проблема розмежування наукових дисциплін: до питання про дисциплінарну приналежність досліджень правової традиції у науці радянського періоду та сучасній вітчизняній правовій науці. *Юридична Україна*. 2009. № 5. С. 4-7.
61. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2012. 20 с.
62. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види: моногр. Харків: Права людини, 2015. 277 с.
63. Мамченко Н. Теорія та філософія права: проблема розмежування. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 12. С. 3-5.
64. Манжул І. В. Визначення методів пізнання в науковій літературі. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 11. С. 11-17.
65. Мельник П. П. Синергетика як складова методології системи екологічного менеджменту. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.2. С. 292-298.

66. Минченко О. Герменевтика как философско-правовая основа юридической лингвистики. *Leges si Viata*. 2018. № 3, ч. 2. С. 97-100.
67. Михайлюк О. В. Соціокультурний підхід як методологія історичного дослідження. *Український селянин*. 2016. Вип. 16. С. 9-14.
68. Молодцов О. В. Методологічні аспекти теорії інституціональних матриць у контексті динаміки інституціональних змін. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2018. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2018_1_8
69. Мосьондз С. О. Орієнтири ефективного публічного адміністрування науки в Україні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 172-177.
70. Ноздрін О. М. Правове життя як категорія сучасної юридичної науки: теоретико-методологічне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Маріуполь, 2013. 20 с.
71. Оборотов Ю. Аспекти розгортання методології юриспруденції. *Право України*. 2014. № 1. С. 33-39.
72. Онищук І. Техніка юридичного письма: понятійно-категоріальний. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3. С. 87-94.
73. Оніщенко Н. М. Методологія теорії держави і права (деякі аспекти розгляду). *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. Вип. 71. С. 3-20.
74. Оніщенко Н. М. Правова система і держава в Україні: моногр. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. 132 с.
75. Павлишин О. Методологічне значення семіотики права та її місце у структурі правового пізнання. *Право України*. 2014. № 4. С. 160-165.
76. Павлов С. Методологія наукового пізнання правових традицій. *Право України*. 2007. № 10. С. 17-21.
77. Панов М. Проблеми методології формування категоріально-понятійного апарату юридичної науки. *Право України*. 2014. № 1. С. 50-60.
78. Паночко М. М. Розвиток української юридичної термінології в Західній Україні (1772-1918 рр.): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2013. 20 с.
79. Пацурківський П. Методологія правопізнання Євгена Ерліха: неklasична парадигма: [австр. вчений-правознавець]. *Право України*. 2012. № 9. С. 383-391.
80. Подорожна Т. Конституційно-правові категорії в системі понятійно-категоріального апарату конституційного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 12. С. 15-17.
81. Рабінович П. Методологія вітчизняного загальнотеоретичного праводержавознавства: деякі сучасні тенденції. *Право України*. 2014. № 1. С. 11-21.

82. Рабінович П. Проблема формування універсальної теорії права як спільної концептуальної основи теорій національного права і міжнародного права. *Право України*. 2013. № 5. С. 240-244.
83. Ракітянська Л. М. Наукові підходи як теоретико-методологічне підґрунтя педагогічних досліджень. *Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Серія: Педагогічні науки. 2018. Вип. 163. С. 124-129.
84. Саїдов А. Методологічні проблеми антропології права. *Право України*. 2014. № 1. С. 56-165.
85. Саїдов А. Порівняльне правознавство та закономірності розвитку права в умовах глобалізації. *Право України*. 2012. № 3-4. С. 463-472.
86. Семеніхін І. До питання про співвідношення і взаємодію правової доктрини та юридичної науки. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3. С. 64-72.
87. Сердюк О. В. Соціологічний підхід у сучасному правознавстві: пізнання соціальності права: моногр. Харків: Яшма, 2007. 320 с.
88. Ситар І. В. Структурні складові методології управління школою. *Вісник післядипломної освіти. Серія: Педагогічні науки*. 2017. Вип. 4. С. 124-132.
89. Скакун О. Загальна теорія права і держави: проблематизація та переосмислення метатеорії. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 27-36.
90. Скиба Е. К. Принцип методологічного плюралізму як інструмент дослідження концепту «гендерна ідентичність». *Грані*. 2018. Т. 21, № 1. С. 12-18.
91. Скрипнюк В. М. Методологія компаративного аналізу в сучасних конституційно-правових дослідженнях. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 85-90.
92. Сорока М. В. Методологічні засади дослідження історії української політичної філософії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філософія. Політологія*. 2014. Вип. 3. С. 26-32.
93. Сосновська О. О. Поняття економічної безпеки підприємства в контексті різних методологічних підходів. *Бізнес Інформ*. 2018. № 3. С. 443-448.
94. Сосновська О. О. Синтез методологічних підходів як основа пізнання сутності економічної безпеки підприємства. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2018. № 1. С. 207-220.
95. Стеценко С. Біоюриспруденція – фундаментальна частина сучасного загальнотеоретичного правознавства. *Право України*. 2013. № 9. С. 194-216.
96. Тимошина О. Методологічні підстави соціології права: Л. Петражицький vs. Є. Ерліх. *Право України*. 2014. № 1. С. 195-202.

97. Тихомиров О. Компаративний метод: постнекласична інтерпретація. *Право України*. 2014. № 4. С. 197-203.
98. Тихомиров О. Методологія юридичної компаративістики: проблеми філософського осмислення. *Право України*. 2006. № 2. С. 32-34.
99. Тягнирядно Є. В., Яворська Г. Х. Риторичні вміння правників: теорія і практика: моногр. Одеса: ОДУВС, 2009. 188 с.
100. Халилова Р. М. Специально-юридическая методология исследования реализации права человека на защиту закона. *Современное право*. 2013. № 6. С. 25-28.
101. Хахуліна К. С. Теорія держави і права як основа буття юриспруденції. *Правничий часопис Донецького університету*. 2013. № 1. С. 116-121.
102. Цуркан-Сайфуліна Ю. В. Антропологія права і влади як філософсько-правова проблема. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Вип. 2. С. 7-20.
103. Честнов І. Посткласична методологія права. *Право України*. 2014. № 1. С. 78-85.
104. Чорноморденко І. Позанаукова і наукова методологія. Постановка проблеми. *Університетська кафедра*. 2018. № 7. С. 85-92.
105. Шаблій О. А. Міжмовна термінологічна омонімія як проблема термінографії і перекладу (на матеріалі німецької та української юридичних терміносистем): дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2002. 254 с.
106. Шафіров В. Людиноцентристський підхід як методологічна основа наукових досліджень у правознавстві. *Право України*. 2014. № 1. С. 148-155.
107. Шевченко М. Є. Деякі аспекти методологічного комплексу сучасної методичної науки. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2017. Вип. 58. С. 178-183.
108. Шипков К. А. Когнитивно-деривационный и интерпретационный потенциал языка права (на материале терминосферы «теория государства и права»): дис. ... канд. філол. наук. Ставрополь, 2004. 182 с.
109. Шмоткін О. В. Філософія права як фундаментальна юридична наука. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 307-320.
110. Шутак І. Юридична техніка як сфера наукових знань і навчальна дисципліна. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3. С. 81-86.

ТЕМА 2. ПОНЯТТЯ, ПОХОДЖЕННЯ, СУТНІСТЬ ТА ТИПОЛОГІЯ ДЕРЖАВИ

Поняття та ознаки держави. Сутність та соціальне призначення держави. Причини та передумови походження держави. Теорії походження держави: основні положення та їх представники.

Державна влада: поняття та елементи. Співвідношення держави і державної влади.

Суверенітет держави: поняття, ознаки та нормативно-правова регламентація. Суверенітет держави, суверенітет народу, суверенітет нації: питання співвідношення та взаємодії.

Типологія держав: поняття та характеристика. Відмінності між типами держави. Підходи до визначення типології держави: формаційний і цивілізаційний.

Поняття «*держава*» слід розглядати як суверенну політико-територіальну організацію публічної влади, певних соціальних сил (класів, груп, усього народу), що має апарат управління і примусу, робить свої веління загальнообов'язковими і вирішує як класові, так і загальносоціальні задачі.

Держава, займаючи особливе місце, має характерні ознаки, що відрізняють її від інших політичних інститутів влади. Будь-якій сучасній державі притаманні такі основні *ознаки*:

- **державний суверенітет** – властивість державної влади, що полягає у самостійності, повноті, єдності та верховенстві у межах даної держави та незалежності зовні;
- **територія** – наявність певної території, що визначається кордонами, які можуть бути морськими, сухопутними та повітряними, на яку поширюється влада держави, а закони мають загальнообов'язкову силу;
- **населення** – сукупність людей, що проживають на території певної держави і підпорядковуються державній владі;
- **наявність публічної влади** – влада, що поширюється на всіх людей, які проживають на території держави;
- **наявність системи права** – право і законодавство держави, без яких неможливо активно керувати суспільством, а також забезпечувати виконання прийнятих рішень;
- **наявність податкової системи** – держава має систему оподаткування та фінансового контролю для формування загальнонаціонального бюджету, утримання державного апарату;
- **право на монопольне застосування примуса** – можливість держави легально застосовувати примус не тільки до громадян, а й до людей, які перебувають на території даної держави.

Держава як особлива форма організації суспільства, покликана представляти інтереси населення, забезпечувати, охороняти права і свободи людини, надавати простір її активності й творчості, виконувати різноманітні функції, та реалізуються через державний апарат, що має складну структуру.

Соціальне призначення сучасної держави полягає в її різноманітності, широкій сфері діяльності, спрямованій на нормальне, безконфліктне існування суспільства. Одне з провідних місць у цьому процесі належить закріпленню, забезпеченню прав і свобод людини, екологічній безпеці, технічному прогресу, здоров'ю нації, безконфліктному існуванню суспільства, забезпеченню гідного прожиткового рівня народу, підтримання науки, культури, освіти.

Характеризуючи сучасну державу, не можна стверджувати, що вона має таке саме призначення, як і держави давніх часів. Так, перші держави утворились на межі IV-III тис. до н.е. їх формування відбувалось під впливом економічних, соціальних, демографічних, природно-кліматичних, антропологічних, психологічних, релігійних та інших чинників.

Важливою **економічною передумовою** формування держави став перехід від економіки привласнення до виробничої економіки. Спеціалізація видів трудової діяльності (суспільний розподіл праці) привела до зростання її продуктивності. Поява надлишкового продукту уможливила утримання окремої групи людей, які виконують суспільно значущі владно-управлінські функції.

Одночасно відбуваються й значні **соціальні зміни**: з'являються нові форми організації сім'ї, майнове розшарування і соціальна диференціація, активізуються контакти між общинами та родами. Спільне існування великої кількості людей у межах більш складного суспільства, збільшення його території породжує нові проблеми управління. Колишні методи, які працювали в умовах первісного ладу, втрачають свою ефективність. Унаслідок цього виникають нові, більш розвинуті форми й методи управління, з'являється потреба в організації управління на кількох рівнях, у виокремленні спеціальної групи управлінців, які мають відповідний досвід і здібності. Поступово ця нова організація влади отримує **суспільну легітимацію**, доводить свою перевагу.

Перехід від первісного ладу до держави **прискорювався** завоюваннями одних племен іншими, які супроводжувались збільшенням підконтрольного населення та території, зміцненням влади вождів.

Необхідність утворення держави здебільшого пов'язується з появою у суспільстві нерівності серед його членів, його диференціацією на певні соціальні верстви (класи), зміною форми і характеру зв'язків між ними та суспільством, якісними змінами у суспільному виробництві, свідомості людей тощо.

У сучасній юридичній науці розрізняють *теорії (концепції) виникнення держави*, що пояснюють сутність та соціальні функції держави. Звернемося до основних із них.

Теологічна теорія. Яскравим представником цієї теорії був Хома Аквінський, вчення якого побудоване на ієрархії форм: від Бога – до духовного й матеріального світу. Проголошення походження держави від Бога обґрунтовує її вічність і непорушність, виправдовує найбільш реакційні держави, підкреслює думку проте, що будь-яке посягання на державу приречене на невдачу, оскільки влада вкладена в руки правителя Богом і покликана захищати благо всіх.

Засновниками *патріархальної теорії* вважають Платона і Арістотеля. Платон у своїй ґрунтовній праці «Держава» конструє ідеальну справедливу державу, яка бере свої початки із сім'ї, де влада монарха порівнюється з владою батька над членами його сім'ї, де існує відповідна єдність космосу в цілому, держави і окремої душі. Держава – це обруч, який скріплює своїх членів на основі взаємної поваги і батьківської любові. Ідеї патріархального розвитку держави набули поширення у XVII ст. завдяки праці англійця Фільмера «Патріарх», у якій він доводить, що влада походить від Бога, він передав її своєму старшому синові – патріарху, а той у свою чергу – своїм нащадкам – королям.

Договірні теорія походження держави отримала поширення в більш пізній час – у XVII-XVIII ст. у працях Г. Гроція, Б. Спінози, Дж. Локка, Т. Гоббса, Ж. Ж. Руссо, О. Радіщева та ін. Згідно з цією теорією держава виникла в результаті угоди (суспільного договору) як акту розумної волі людей. Основою цієї теорії є положення про те, що державі передувала природний стан людей. На основі цього первинного договору створюється громадянське суспільство і його політична форма – держава.

Теорія насильства. Одним із засновників і провідних представників соціологічного напрямку буржуазної теорії держави і права другої половини XIX ст. був Л. Гумплович, австрійський професор державного права, віце-президент Міжнародного інституту соціології в Парижі. Прихильником цієї теорії був К. Каутський. Причину походження, основу політичної влади і держави вони вбачали не в економічних відносинах, а в завоюванні, насильстві, поневоленні (уярмленні) одних племен іншими. В результаті такого насильства, стверджували вони, створюється єдність протилежних елементів держави: володарюючих і підлеглих, багатих і бідних, переможців і переможених.

Органічна теорія походження держави, представником якої був Г. Спенсер, вважає державу результатом органічної еволюції, різновидом якої є соціальна еволюція. Подібно до того, як у живій природі, вважав Спенсер, виживають найбільш пристосовані, так і в суспільстві у процесі воєн і завоювань проходить відбір, який визначає появу правління і подальше функціонування держави відповідно до законів органічної еволюції. Як будь-яке живе тіло, держава ґрунтується на диференціації та спеціалізації. Диференціація означає, що держава спочатку виникає як найпростіша політична реальність і в проце-

сі свого розвитку ускладнюється, розширюється.

Психологічна теорія пояснює причини виникнення держави властивостями психіки людини, її біопсихічними інстинктами і тощо. Так, Цицерон вважав, що держава є надбанням народу. Народ – не будь-яке поєднання людей, зібраних разом певним чином, а поєднання багатьох людей, пов'язаних між собою у питаннях права і спільності інтересів. Першою причиною для такого поєднання людей є не стільки їх слабкість, скільки природжена потреба жити разом. Коркунов пов'язував виникнення держави з потребою до «психологічного єднання людей», «колективної свідомості», до необхідності розмежування інтересів.

Сутність **матеріалістичної теорії** полягає в тому, що держава виникає як результат розвитку і занепаду первісного ладу, розвитку способу виробництва, що й визначає соціальні зміни в суспільстві. Теорія включає в себе два підходи: а) підхід радянської науки, пов'язаний із виникненням класів і класових антагонізмів (К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ульянов); б) підхід, пов'язаний з ускладненням структури суспільства і суспільних відносин, виникненням «загальних справ» і необхідності удосконалення управління суспільством (Л. Морган). Вчені вважають, що саме ця теорія має наукове обґрунтування, і обидва підходи рівною мірою мали місце при виникненні держави і права.

Космічна теорія побудована на твердженні, що держава і право завезені до нас іншими цивілізаціями.

В основі гідравлічної (іригаційної) теорії покладено концепцію К. Витфогеля, відповідно до якої обґрунтовується виникнення держав у країнах Древнього Сходу: Древньому Єгипті, Шумері, Древньому Китаї та інших країнах. К. Витфогель вважав, що головною причиною виникнення держав у країнах цього регіону була нагальна потреба організувати великі маси людей для будівництва іригаційних споруд (каналів, дамб, водопідйомників і тощо). Без вирішення завдання забезпечення водою відповідних регіонів люди буди приречені або на зміну місця проживання, або на смерть.

Технократична теорія передбачає, що держава і право виникають як необхідний результат спілкування людини з технікою. Спільним для представників техніко-економічних теорій походження держави є переконання в тому, що розкладання первісного суспільства було пов'язане передусім із виникненням виробничих (замість збиральних) видів господарювання і їх розвитком.

Теорія «інцесту» виникла на основі ідеї французького етнографа і соціолога Клода Леві-Стросса, згідно з якою особливість відтворення роду, а саме заборона інцесту (кровозмішування), була основним соціальним фактором у виділенні людини з природного світу, структурування суспільства і виникнення держави. Суть теорії в тому, що для забезпечення реалізації заборони інцесту необхідно було застосовувати досить суворі, жорстокі засоби. Для цього знадобилося створення в родовій общині спеціальних органів, які шляхом насильницького недопущення кровозмішування всередині роду забезпечували розвиток зв'язків з іншими племенами з метою взаємообміну жінками і стали

прообразом майбутньої державної структури.

Засновниками *расової теорії* вважають Ж. Габіно (праця «Досвід про нерівність людських рас») та Ф. Ніцше (праця «Воля до влади»). Головним у теорії є постулат протє, що людські раси зовсім не рівні і розрізняються у фізичному, психологічному, розумовому та інших відношеннях. Їх можна розділити на вищі і нижчі. Вищі раси мають перевагу над нижчими з тієї причини, що вигідно відрізняються від них. Саме тому представники вищої раси мають право панувати, нав'язувати свою волю іншим групам людей, які не належать до вищої раси.

Державна влада є видом публічної політичної влади, що здійснюється державою та її органами, здатністю держави підпорядковувати своїй волі поведінку людей та діяльність об'єднань, що знаходяться на її території.

До головних *ознак* державної влади відносять:

- *суверенітет* державної влади;
- *легальність* – нормативність, здатність втілюватися в нормах права, обмежуватися законом, функціонувати в рамках права;
- *легітимність* – прийняття населенням країни законної влади, а також визнання її права управляти соціальними процесами, готовність їй підкорятися;
- *єдність* державної влади;
- *поділ влади* на законодавчу, виконавчу і судову;
- *спирання на примус*.

Структурними елементами державної влади є: суб'єкт влади, об'єкт влади, державно-владні відносини.

Окрім того, особливе значення мають форми, методи та способи державно-владної діяльності; конституційно-правові норми, що її регламентують; система державних інституцій, які здійснюють владний вплив, забезпечують реальне управління в процесі державно-владних відносин. Сукупність вищевказаних елементів, за допомогою яких здійснюється влада, утворює *механізм реалізації державної влади*. Функціонування такого механізму здійснюється за допомогою наявності цілісної та внутрішньо впорядкованої системи органів державної влади та посадових осіб, на які покладено відповідні функції здійснення державно-владної діяльності.

Державний суверенітет являє собою політико-правову властивість державної влади, яка полягає в її верховенстві щодо всякої іншої влади всередині країни та незалежності і рівноправності в стосунках за її межами.

Основними *ознаками* державного суверенітету є:

- *єдність*, яка означає, що в державі може бути лише одна суверенна влада, яку здійснює від імені суспільства державний апарат;
- *неподільність*, яка свідчить про те, що саме державній владі належить вся повнота суверенітету;

- **невідчужуваність** – означає, що суверенітет є правом абсолютним, він не може бути нікому переданий або обмежений. Водночас державний суверенітет може бути втрачено (наприклад, під час окупації держави).

Структура державного суверенітету:

- **внутрішній суверенітет**, який підкреслює верховенство державної влади над всіма іншими проявами влади всередині країни (релігійної, партійної, економічної та ін.);

- **зовнішній суверенітет**, який означає незалежність та рівноправність у стосунках з іншими державами.

Суверенітет народу – це право та спроможність народу визначати основні питання власного життя, бути єдиним джерелом державної влади.

Суверенітет нації – це право та спроможність нації самостійно визначати основні питання власного життя та розвитку.

Типологія держав є класифікацією держав на групи (типи) за їх найсуттєвішими, найбільш значущими ознаками. У науці виділяють кілька підходів щодо визначення критеріїв такого поділу, основними з яких є формаційний та цивілізаційний підходи.

Засновниками формаційного підходу вважаються К. Маркс і Ф. Енгельс, які сформували категорію для відображення специфіки державно-правових утворень за допомогою економічних відносин. **Формаційний підхід** полягає в належності держави до певної суспільно-економічної формації, де категорію «суспільно-економічна формація» визначено як суспільство, що перебуває на певному щаблі історичного розвитку, взяте в єдності всіх його сторін, із властивим йому способом виробництва, економічним ладом (базисом), і надбудоване над ним. Формування такого поняття (як значущої категорії в розвитку та існуванні держави) ґрунтувалося на виділенні з усіх суспільних відносин найбільш істотних – виробничих відносин, як економічної структури суспільства. Згідно з цією теорією виділяють **рабовласницький, феодальний, буржуазний, соціалістичний** типи держави.

Цивілізаційний підхід ґрунтується на вченні про цивілізацію. Цивілізація представляє собою певний тип суспільства, який відрізняється своєю історією, культурою, традиціями, менталітетом, релігією та іншими факторами. У межах цивілізаційного підходу відносно недавно було сформовано **лібертарно-юридичну концепцію**, що містить типологію держави і права. Її основоположник В. Нерсесянц виходить з того, що потрібно насамперед чітко сформулювати визначення об'єкта типологізації і виділити його ознаки. Яким є поняття права і держави – така і їх типологія. Відповідно до лібертарно-юридичної концепції, держава є правовим інститутом, правовою організацією публічної влади, що необхідна для зведення загальнозначущого права в загальнообов'язковий закон з належною санкцією, для встановлення і захисту правопорядку.

Ключові поняття:

держава, ознаки держави, територія, населення, публічна влада, громадянство, патріархальна теорія походження держави, теологічна теорія походження держави, договірна теорія походження держави, органічна теорія походження держави, теорія насильства, класова теорія походження держави, олігархічна теорія походження держави, теократична теорія походження права, теологічна теорія походження права, природно-правова теорія походження права, суверенітет, суверенітет держави, види державного суверенітету, суверенітет народу, суверенітет нації, суверенні права, верховенство, соціальна влада, державна влада, нація, первісна держава, рабовласницька держава, феодална держава, капіталістична держава, соціалістична держава, світська держава, теократична держава, постсоціалістична (перехідна) держава, типологія держави, тип держави, формаційний підхід до типології держав, цивілізаційний підхід до типології держав, первісна цивілізація, вторинна цивілізація, класифікації держав за цивілізаційним підходом, економічний базис соціалістичної держави.

1. Держава – це:

а) структурована сукупність всіх політичних явищ і процесів, що існують на певній території;

б) система органів влади, що має ознаки суверенітету та здійснює організацію населення на певній території за допомогою примусу;

в) форма об'єднання всіх членів суспільства на певній території для досягнення певних цілей, стабільного розвитку та врегулювання суспільних відносин на всіх рівнях;

г) суверенна політико-територіальна організація публічної влади, певних соціальних сил (класів, груп, всього народу), що має апарат управління і примусу, робить свої веління загальнообов'язковими та вирішує як класові, так і загальносоціальні завдання;

д) упорядкована на засадах права система всіх політичних явищ, що функціонують і взаємодіють у суспільстві з метою завоювання, утримання або участі у політичній владі, механізм організації і функціонування політичної влади.

2. Держава є організацією всього суспільства, оскільки:

а) може виступати в ролі арбітра між конфліктуючими угрупованнями, пом'якшувати та узгоджувати різні соціальні, національні, мовні конфлікти, сприяти досягненню соціальних компромісів;

б) організована як система спеціальних органів, що наділені владними повноваженнями;

в) виступає у внутрішніх та зовнішніх відносинах в інтересах усього населення країни, яке вона повинна репрезентувати і обслуговувати, бо саме від її імені ухвалюються ті рішення, які, маючи загальнообов'язковий характер, спрямовані на реалізацію і захист прав усіх громадян;

г) поєднує захист інтересів усього суспільства з інтересами певних еліт;

д) виражає та захищає інтереси домінуючої частини населення.

3. Основними ознаками держави є:

а) територія, населення, наявність особливого апарату держави, суверенітет, фіскальна система;

б) населення, наявність особливого апарату держави, державна символіка, мова, офіційна система оподаткування, обороноздатність;

в) територія, населення, наявність особливого апарату держави, суверенітет, здатність надавати позики та кредити;

г) територія, населення, наявність особливого апарату держави, суверенітет, офіційна система оподаткування, грошова одиниця, столиця, мова, державна символіка;

д) територія, населення, суверенітет, державна символіка, мова.

4. Які ознаки відрізняють державу від інших політичних організацій суспільства:

а) взаємодія з міжнародними організаціями; прерогатива володіння власністю на основні знаряддя і засоби виробництва;

б) наявність конституційного акту; монополія на освоєння космічного простору;

в) прерогатива на видання нормативно-правових актів, що являють собою прояв безумовної загальнообов'язковості державної волі, суверенітет та монополія на примусову владу стосовно населення, взаємодія з міжнародними організаціями;

г) прерогатива на видання загальнообов'язкових нормативно-правових актів; суверенітет; монополія на примусову владу стосовно населення; взаємодія з міжнародними організаціями; прерогатива володіння власністю.

д) взаємодія з міжнародними організаціями; прерогатива володіння власністю на основні знаряддя і засоби виробництва; монополія на освоєння космічного простору.

5. За способом набуття влади держави класифікують на:

а) правові та неправові;

б) правові та антиправові;

в) правові та деспотичні;

г) легальні та нелегальні;

д) легітимні та нелегітимні.

6. За рівнем захисту прав і свобод людини держави класифікують на:

- а) правові та неправові;
- б) правові та антиправові;
- в) правові та деспотичні;
- г) легальні та нелегальні;
- д) легітимні та нелегітимні.

7. Первинний виробничий, соціальний і етнічний колектив людей в докласовому суспільстві, який засновується і існує, як правило, на кровно-родинних зв'язках – це:

- а) фратрія;
- б) плем'я до нашого часу;
- в) первісне плем'я;
- г) рід;
- д) сім'я.

8. Загальні питання племені (обрання вождя племені та інших виборних осіб) вирішувались:

- а) загальними зборами членів роду;
- б) старійшиною та його сім'єю;
- в) вождем з воїнами;
- г) найбільш здібними членами роду;
- д) зборами старійшин племені.

9. Найважливіші питання життєдіяльності роду, обрання своїх представників для повсякденного керівництва родом і представлення інтересів роду в племені вирішувались:

- а) найбільш здібними членами роду;
- б) зборами старійшин племені та їх родин;
- в) загальними зборами членів роду;
- г) військовим вождем;
- д) старійшиною.

10. До основних рис норм поведінки первісного суспільства належить:

а) норми звичаїв передавалися з покоління в покоління, фіксувалися, зберігалися не лише у пам'яті людей;

б) норми поведінки відображали інтереси й волю всіх членів роду і племені, виникали у свідомості членів цього суспільства, були одночасно правами та обов'язками, забезпечувалися внутрішнім переконанням людей, їхніми звичками, схваленням чи осудом родичів;

в) головною гарантією виконання родових звичаїв було внутрішнє переконання, неузгодженість поглядів членів роду з відповідними приписами;

г) виконання родових звичаїв забезпечувалося застосуванням засобів громадського впливу і неможливістю примусу;

д) норми родових звичаїв проводили розмежування між правами і обов'язками членів суспільства.

11. Історично першими видами соціальних норм, які були притаманні первісному суспільству є:

- а) міфи;
- б) звичай;
- в) релігійні норми;
- г) норми первісної моралі;
- д) ритуали і обряди.

12. Різновид соціальних норм, що є правилами поведінки, які регулюють відносини між людьми на основі їх релігійних уявлень – це:

- а) норми первісної моралі;
- б) ритуали і обряди;
- в) звичай;
- г) релігійні норми;
- д) міф.

13. Уявлення і відповідні правила, які визначають, що є добро, а що є зло – це:

- а) ритуал;
- б) звичай;
- в) норми первісної моралі;
- г) міф;
- д) релігійні норми.

14. Ознаками, що притаманні нормативній регуляції первісного суспільства є:

а) перевага заборон; неподільність прав та обов'язків, пріоритет інтересів особи над інтересами держави;

б) наявність механізму примусу відокремленого від суспільства, який забезпечує виконання норм, перевага дозволів у правовому регулюванні;

в) перевага заборон, неподільність прав та обов'язків, відсутність механізму примусу відокремленого від суспільства, який забезпечує виконання норм;

г) відсутність механізму примусу відокремленого від суспільства, який забезпечує виконання норм, чітка регламентація норм;

д) перевага заборон, формальна визначеність норм, культ вождя, розподіл влади на виконавчу та судову.

15. Форма сумісної життєдіяльності людей, що склалася історично, структуру якої утворюють соціальні суб'єкти, соціальна діяльність та соціальні відносини – це:

- а) громада;
- б) суспільство;
- в) держава;
- г) об'єднання;
- д) сім'я.

16. Суспільний лад, в якому відносини між людьми регулюють «монононорми» – це:

- а) рабовласницький лад;
- б) феодалний лад;
- в) первісний лад;
- г) буржуазний лад;
- д) демократичний лад.

17. Відповідно до теологічної теорії походження держави позбавити правителя влади або критикувати його має право:

- а) народ;
- б) аристократія;
- в) військові начальники;
- г) парламент;
- д) церква.

18. В якій теорії походження держави, Фома Аквінський підкреслював, що світ засновано на ієрархії форм (божественної, духовної, матеріальної), на чолі якої стоїть Бог:

- а) іригаційна теорія;
- б) природно-правова теорія;
- в) теологічна теорія;
- г) теорія насильства;
- д) космічна.

19. Термін «держава» та «влада правителя» ототожнюються в:

- а) теологічній теорії походження держави;
- б) марксистській теорії походження держави;
- в) договірній теорії походження держави;
- г) іригаційній теорії походження держави;
- д) патріархальній теорії походження держави.

20. Засновниками патріархальної теорії походження держави є:

- а) Р. Філмер, Платон, Аристотель;
- б) Ф. Аквінський, Б. Спіноза, Г. Гегель;
- в) Г. Гроцій, Б. Спіноза, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо;
- г) Г. Спенсер, Я. Козельський, М. Радищев;
- д) Л. Гумплович, К. Каутський, І. Кант.

21. Патріархальна теорія походження держави ґрунтується на:

- а) ідеї виникнення держави в результаті розростання сім'ї через природний потяг людей до взаємного спілкування;
- б) ідеї походження держави в результаті угоди (договору) як акту розумної волі людей;
- в) ототожненні процесів виникнення і функціонування держави з біологічним організмом;
- г) поясненні виникнення держави як результату воєнного, насильницького підпорядкування одного племені іншому;
- д) поділі первісного суспільства на класи з протилежними інтересами, що було зумовлено економічними чинниками: суспільний поділ праці, поява надлишкового продукту, виникнення приватної власності.

22. Теорія походження держави, яку розробив Л. Петражицький – це:

- а) патріархальна теорія;
- б) органічна теорія;
- в) психологічна теорія;
- г) теологічна теорія;
- д) договірна теорія.

23. «Влада монарха є похідною не від божого провидіння, а від самих людей». Дана теза, покладена в основу теорії походження держави, яка має назву:

- а) психологічна;
- б) іригаційна;
- в) теологічна;
- г) органічна;
- д) космічна.

24. Представниками договірної теорії походження держави є:

- а) Є. Дюрінг, Л. Гумплович, К. Каутський;
- б) К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ленін;
- в) Р. Філмер, М. Михайловський, Л. Петражицький;
- г) Г. Гроцій, Дж. Локк, О. Радищев;
- д) Г. Кельзен, І. Кант, Дж. Остін.

25. Договірна теорія походження держави ґрунтується на:

- а) поясненні виникнення держави як результату воєнного, насильницького підпорядкування одного племені іншому;
- б) поділі первісного суспільства на класи з протилежними інтересами, що було зумовлено економічними чинниками: суспільний поділ праці, поява надлишкового продукту, виникнення приватної власності;
- в) поділі праці і виділенням управління як специфічного виду діяльності, яким займалася елітарна група, що виокремилася із суспільства;
- г) ідеї походження держави внаслідок укладення між людьми угоди про свідоме самообмеження своєї свободи на користь загальних інтересів;
- д) ототожненні процесів виникнення і функціонування держави з біологічним організмом.

26. Л. Гумплович, Є. Дюрінг та К. Каутський розвивали теорію походження держави, яка має назву:

- а) патріархальна теорія;
- б) теорія завоювання;
- в) психологічна теорія;
- г) теологічна теорія;
- д) теорія договору.

27. Який німецький філософ XIX ст. вважав, що виникнення власності, класів і держави відбулося в результаті насильства однієї частини суспільства над іншою – це:

- а) Є. Дюрінг;
- б) К. Каутський;
- в) Л. Гумплович;
- г) К. Маркс;
- д) Ф. Енгельс.

28. Прихильником теорії зовнішнього насильства походження держави є:

- а) Г. Спенсер;
- б) Л. Гумплович;
- в) Є. Дюрінг;
- г) К. Маркс;
- д) Б. Шантебу.

29. Теорія внутрішнього насильства походження держави ґрунтується на:

- а) ідеї походження держави в результаті угоди як акту розумної волі людей;

б) ідеї виникнення власності, класів і держави внаслідок насильства однієї частини суспільства над іншою;

в) поділі первісного суспільства на класи з протилежними інтересами, що було зумовлено економічними чинниками: суспільний поділ праці, поява надлишкового продукту, виникнення приватної власності;

г) положенні, що держава виникла не з патріархальної сім'ї в результаті її розростання та об'єднання сімей у племена, а з союзів племен, народності;

д) поясненні виникнення держави як результат воєнного, насильницького підпорядкування одного племені іншому.

30. Теорія зовнішнього насильства походження держави ґрунтується на:

а) положенні, що держава виникла з патріархальної сім'ї в результаті її розростання та об'єднання сімей у племена, союзи племен, народності;

б) ідеї походження держави в результаті угоди (договору) як акту розумної волі людей;

в) ототожненні процесів виникнення і функціонування держави з біологічним організмом;

г) поясненні виникнення держави як результату завоювання, насильства, поневолення одних племен іншими;

д) поділи первісного суспільства на класи з протилежними інтересами, що було зумовлено економічними чинниками: суспільний поділ праці, поява надлишкового продукту, виникнення приватної власності.

31. Засновником теологічної теорії походження держави є:

а) М. Лютер;

б) Ф. Аквінський;

в) З. Фрейд;

г) Ж. Марітен;

д) К. Маркс.

32. За теологічною теорією засновником держави є:

а) патріарх;

б) вождь;

в) верховний суддя;

г) Бог;

д) президент.

33. Представником психологічної теорії походження держави є:

а) Х. Чемберлен;

б) К. Маркс;

в) Г. Спенсер;

г) К. Кауцький;

д) Л. Гумплович.

34. Засновником теорії походження держави в наслідок насильства є:

- а) М. Лютер;
- б) Г. Спенсер;
- в) К. Кауцький;
- г) Л. Гумплович;
- д) Ж. Марітен.

35. Яку ще назву має договірна теорія походження держави:

- а) органічна;
- б) природно-правова;
- в) класова;
- г) патріархальна;
- д) насильницька.

36. Прихильником якої теорії походження держави був В. Ленін:

- а) теорія насильства;
- б) патріархальна теорія;
- в) матеріалістична теорія;
- г) договірна теорія;
- д) теологічна теорія.

37. Розроблену К. Марксом теорію походження держави називають:

- а) патріархальною, патримоніальною та марксистською;
- б) класовою, історико-матеріалістичною та марксистською;
- в) договірною, класовою та марксистською;
- г) олігархічною, класовою та марксистською;
- д) олігархічною, класовою та історико-матеріалістичною.

38. Виникнення держави пов'язували з економічними чинниками представники:

- а) іригаційної теорії;
- б) теорії неолітичної революції;
- в) історико-матеріалістичної теорії;
- г) органічної теорії;
- д) патріархальної теорії.

39. Представниками «класової теорії» походження держави і права є:

- а) Н. Макіавеллі, У. Гамільтон;
- б) К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ленін;
- в) Н. Михайловський, М. Бакунін;
- г) Г. Спенсер, Ж. Марітен;
- д) Р. Філмер, Аристотель.

40. Розширення суспільства на соціально-економічні класи є основною причиною виникнення держави відповідно до:

- а) іригаційної та марксистської теорій походження держави;
- б) олігархічної та марксистської теорій походження держави;
- в) договірної та марксистської теорій походження держави;
- г) договірної та патріархальної теорій походження держави;
- д) договірної та олігархічної теорій походження держави.

41. Запропонована Г. Спенсером органічна теорія походження держави ґрунтується на:

- а) поясненні виникнення держави як результат воєнного, насильницького підпорядкування одного племені іншому;
- б) поділі праці і виділенням управління як специфічного виду діяльності, яким займалася елітарна група, що виокремилася із суспільства;
- в) ототожненні процесів виникнення і функціонування держави з біологічним організмом;
- г) поділі первісного суспільства на класи з протилежними інтересами, що було зумовлено економічними чинниками: суспільний поділ праці, поява надлишкового продукту, виникнення приватної власності;
- д) ототожненні процесів виникнення і функціонування держави з державним органом.

42. Теорія походження держави, яка пояснювала походження права необхідністю впорядкування (договору) відносин між родами – це:

- а) патріархальна теорія;
- б) теорія примирення;
- в) психологічна теорія;
- г) теологічна теорія;
- д) договірна теорія.

43. Із поділом праці та виділенням управління як специфічного виду діяльності, виокремлення із суспільства елітарної групи виникнення держави пов'язана:

- а) насильницька теорія походження держави;
- б) історико-матеріалістична теорія походження держави;
- в) класова теорія походження держави;
- г) олігархічна теорія походження держави;
- д) історико-матеріалістична та класова теорія походження держави.

44. *Влада, що характеризується суверенністю, універсальністю та здатністю владно-примусового впливу на поведінку всіх людей та їх організацій – це:*

- а) політична влада;
- б) державна влада;
- в) соціальна влада;
- г) офіційна влада;
- д) легітимна влада.

45. *Ресурсом влади є:*

- а) людина;
- б) мітинги;
- в) зброя;
- г) духовний розвиток;
- д) страйки.

46. *До функцій державної влади відноситься:*

- а) економічна функція;
- б) приватна функція;
- в) демократична функція;
- г) публічна функція;
- д) спільна функція.

47. *До державного суверенітету відноситься така властивість державної влади як:*

- а) політико-правова властивість;
- б) загально-юридична властивість;
- в) політико-юридична властивість;
- г) загально-політична властивість;
- д) національна властивість.

48. *Видами державного суверенітету є:*

- а) формальний і формаційний;
- б) обмежений і формальний;
- в) формаційний і обмежений;
- г) формальний і частково обмежений;
- д) безвинятковий і частково обмежений.

49. *До ознак держави відноситься:*

- а) територія;
- б) навчальні заклади;
- в) події;
- г) зброя;
- д) закони.

50. Суб'єктами здійснення державної влади є:

- а) держава та державні органи;
- б) держава та політичні партії;
- в) держава та силові структури;
- г) держава та парламент;
- д) держава та міжнародні організації.

51. Структурним елементом державної влади є:

- а) предмет влади;
- б) ознака влади;
- в) владні відносини;
- г) нормативна система;
- д) політика.

52. Верховенство, повнота, незалежність, загальність і виключність влади держави – це:

- а) державна правосуб'єктність;
- б) державний суверенітет;
- в) державний нейтралітет;
- г) державність;
- д) народний суверенітет.

53. Основними ознаками державного суверенітету є:

- а) єдність, ієрархічність, національність;
- б) єдність, територіальність, подільність;
- в) неподільність, верховенство, загальність;
- г) неподільність, відчужуваність, загальність;
- д) єдність, неподільність, невідчужуваність.

54. Ознака державного суверенітету, яка полягає в наявності однієї суверенної влади, здійснюваної системою органів держави:

- а) єдність;
- б) територіальність;
- в) загальність;
- г) неподільність;
- д) невідчужуваність.

55. Ознака державного суверенітету, згідно якої державній владі, що діє на всій території певної держави, належить вся повнота суверенітету:

- а) єдність;
- б) територіальність;
- в) загальність;
- г) неподільність;
- д) невідчужуваність суверенітету.

56. Ознака державного суверенітету, згідно якої суверенітет не може бути нікому переданий, обмежений або розподілений:

- а) єдність;
- б) територіальність;
- в) загальність;
- г) неподільність;
- д) невідчужуваність суверенітету.

57. До внутрішніх суверенних прав належить:

- а) право оголошення війни та укладання миру;
- б) право на власні збройні сили;
- в) право на участь у міжнародних організаціях;
- г) право на дипломатичні зносини;
- д) право на укладення міжнародних договорів.

58. До зовнішніх суверенних прав держави належить:

- а) право оголошення війни та укладання миру;
- б) право формувати державні органи;
- в) право на власні збройні сили;
- г) право на поділ влади на три гілки;
- д) право на правосуддя.

59. Термін «народ» за чинною Конституцією України охоплює:

- а) спільність людей, які мають єдине походження та політичні традиції;
- б) громадян всіх національностей;
- в) єдність людей, які мають спільні антропологічні та ментальні характеристики;
- г) громадян, яким виповнилося 18 років та які проживають на території країни більше 5 років;
- д) осіб, які постійно проживають на території України.

60. Співвідношення державного суверенітету та суверенних прав полягає у наступному:

- а) державний суверенітет виключає наявність суверенних прав;
- б) суверенні права є складовою державного суверенітету;
- в) держава має суверенні права незалежно від наявності суверенітету;
- г) це самостійні поняття, які не перебувають у зв'язку між собою;
- д) це тотожні поняття.

61. Суверенітет держави конкретизується:

- а) в незалежності країни;
- б) в зносинах з іншими державами;
- в) в системі його суверенних прав (внутрішніх і зовнішніх);

- г) в її військових силах;
- д) в територіальній незалежності країни.

62. Суверенітет держави є основним принципом міжнародного права і у відповідному нормативно-правовому документі він дістав своє вираження, а саме:

- а) Статут Організації Об'єднаних Націй;
- б) Міжнародний пакт про громадянські і політичні права;
- в) Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права;
- г) Декларація принципів толерантності;
- д) Паризька хартія для нової Європи.

63. Вірним твердженням стосовно суверенітету народу є:

- а) суверенітет держави може існувати без інших суверенітетів;
- б) суверенітет держави не існує без суверенітету народу;
- в) суверенітет держави не може існувати з відсутністю суверенітету народу;
- г) суверенітет держави не може поєднуватися з відсутністю суверенітету народу;
- д) суверенітет держави може поєднуватися з відсутністю суверенітету народу.

64. «Нація» (у політичному значенні) – це:

- а) громадяни, що проживають на території однієї країни;
- б) громадяни різних держав, що об'єднані єдиними законами і подібністю у вирішенні істотних політичних і соціально-культурних проблем;
- в) громадяни держави різних національностей, що об'єднані єдиними законами і подібністю у вирішенні істотних політичних і соціально-культурних проблем;
- г) громадяни держави однієї національності, що об'єднані єдиними законами і подібністю у вирішенні істотних політичних і соціально-культурних проблем;
- д) об'єднання людей, що проживає на окремій території держави.

65. Надайте визначення терміна «нація» у етнічному розумінні:

- а) громадяни держави різних національностей, що об'єднані єдиними законами і подібністю у вирішенні істотних політичних і соціально-культурних проблем;
- б) етносоціальна спільність, у якій сформувалася самосвідомість своєї ідентичності (спільності історичної долі, психології і характеру, схильності до національних, матеріальних і духовних цінностей тощо);
- в) громадяни, що проживають на території однієї країни;

г) етносоціальна спільність, у якої не сформувалася самосвідомість своєї ідентичності;

д) громадяни, що проживають на території одного міста.

66. Суверенітет народу характеризується через право:

а) право нації на вибір місця проживання;

б) право нації на вибір релігії;

в) право нації на доступ до публічної інформації;

г) право нації на самовизначення;

д) право нації на військову відповідь країні-агресору.

67. До переваг цивілізаційного підходу відноситься:

а) не зводить в абсолют будь-як елемент;

б) не розкриває сутність будь-якої історичної епохи через людину;

в) розкриває сутність будь-якої історичної епохи через сукупність панівних у певний період уявлень кожної особи про характер суспільного життя;

г) ігнорує вплив соціальної диференціації суспільства, на цивілізаційні процеси;

д) зводить в абсолют публічний елемент.

68. Виберіть ознаку вторинної цивілізації:

а) наявність смертної кари;

б) динамічність;

в) влада контролювала усі ланки суспільства;

г) контроль держави над усіма гілками влади;

д) влада виявилася не такою всемогутньою і всепроникною силою, якою вона поставала у первинних цивілізаціях.

69. Умовний розподіл усіх держав, що існували й існують на великі групи та класи на основі спільних загальних рис – це:

а) типологізація держав;

б) типологія держав;

в) структурування держав;

г) систематизація держав;

д) класифікація держав.

70. Сукупність тісно взаємопов'язаних рис держави, які відповідають певній соціальній структурі суспільства, яка, у свою чергу, обумовлена економічним базисом суспільства – це:

а) тип держави;

б) форма держави;

в) типологізація держав;

г) структурування держави;

д) систематизація держави.

71. Основними підходами до типології держав є:

- а) формаційний та цивілізаційний;
- б) державницький та цивілізаційний;
- в) природноправовий та нормативістський;
- г) політологічний та соціологічний;
- д) гносеологічний та аксіологічний.

72. Підхід до типології держав, згідно з яким усі держави поділяються на такі, що належать до численних груп цивілізацій, головними ознаками яких є не соціально-економічні чинники, а передусім особливості релігії та культури – це:

- а) системний підхід;
- б) формаційний підхід;
- в) цивілізаційний підхід;
- г) теологічний підхід;
- д) антропологічний підхід.

73. Історичний тип суспільства, що має певний спосіб виробництва, певну форму власності, класову структуру – це:

- а) формація;
- б) цивілізація;
- в) тип держави;
- г) клас;
- д) державне утворення.

74. Основним критерієм для розмежування суспільно-економічних формацій є:

- а) географічне положення;
- б) тип виробничих відносин;
- в) тип держави;
- г) національна культура;
- д) тип державної влади.

75. Назвіть причини утворення первісних держав:

- а) розвиток засобів масової інформації;
- б) поділ суспільства на соціальні групи з відмінними інтересами;
- в) поява комп'ютерів;
- г) необхідність вирішення загальних для суспільства справ;
- д) винахід зброї.

76. *Виберіть загальну причину виникнення держави і права:*

- а) поява надлишкового продукту та патріархальної сім'ї;
- б) поява писемності та релігії;
- в) поява військових озброєнь під керуванням окремих людей;
- г) поява вчених та виникнення теорій походження людини;
- д) поява вчених у галузі права.

77. *Виберіть загальну причину виникнення держави і права:*

- а) утворення об'єднань племен;
- б) утворення класів як великих груп людей з різними інтересами та виникнення міжкласових конфліктів;
- в) утворення груп людей з різними релігійними переконаннями;
- г) утворення міжкласових об'єднань;
- д) мирова угода усіх об'єднань.

78. *Виберіть вірне визначення терміна «формація»:*

- а) це історичний тип суспільства, який базується на умовах взаємоповаги та допомоги;
- б) це певний тип суспільства с характерними йому ознаками держави;
- в) це історичний тип суспільства, який не базується на певному способі виробництва матеріальних благ і його основі – форми власності;
- г) це формальний тип суспільства, який базується на певному способі виробництва матеріальних благ і його основі – форми власності;
- д) це історичний тип суспільства, який базується на певному способі виробництва матеріальних благ і його основі – форми власності.

79. *З перерахованих формацій не існує:*

- а) первіснообщинна;
- б) царська;
- в) рабовласницька;
- г) феодална;
- д) буржуазна (капіталістична).

80. *Виберіть вірне визначення терміна «історичний тип держави»:*

- а) це сукупність найбільш суттєвих ознак держави, що відіграють найважливіше значення в розвитку формації;
- б) це сукупність найбільш суттєвих ознак держави, що не мають значення для певної формації;
- в) це сукупність найбільш суттєвих ознак держави, що мають значення лише для однієї формації;

г) це сукупність найбільш суттєвих ознак держави, що виражають її соціальну сутність і соціальне призначення в суспільстві;

д) це сукупність найбільш суттєвих ознак держави, що існують в межах однієї суспільно-економічної формації, які виражають її соціальну сутність і соціальне призначення в суспільстві.

81. Держава соціально-демократичної орієнтації існує в:

а) в період переходу від буржуазного типу держави до справедливої держави;

б) в період переходу від феодального типу до буржуазного типу;

в) в період переходу від соціальної демократії до буржуазного типу;

г) в період переходу від буржуазного типу держави до держави соціальної демократії;

д) в період справедливої держави.

82. Відносно замкнуте і локальне становище суспільства, що характеризується спільністю культурних, економічних, географічних, релігійних, психологічних та інших ознак – це:

а) формація;

б) цивілізація;

в) тип держави;

г) клас;

д) державне утворення.

83. Прихильники цивілізаційного підходу класифікують цивілізації на:

а) первинні та вторинні;

б) основні та додаткові;

в) історичні та сучасні;

г) загальні та спеціальні;

д) первинні та новітні.

84. До первинних давньосхідних цивілізацій належить:

а) Спарта;

б) ФРН;

в) Київська Русь;

г) Московське царство;

д) Галіція і Лодомерія.

85. Командно-адміністративна організація державної влади характерна для:

а) первинних цивілізацій;

б) вторинних цивілізацій;

в) нетипових цивілізацій;

- г) первинних формацій;
- д) вторинних формацій.

86. До наукових переваг формаційного підходу типології держав належить:

- а) акцентування уваги лише на ролі економічних відносин у формуванні держав і зміні їх типів;
- б) розгляд розвитку держав у поетапності і природності історичного характеру;
- в) підкреслення лише класової сутності держави;
- г) безперечне затвердження незалежності типів держав від розмаїття національних культур;
- д) розгляд соціальної диференціації суспільства як чиннику формування та розвитку держави.

87. Існують дві сторони сутності держави, які визначалися з моменту її виникнення:

- а) демократична і управлінська;
- б) демократична і загально-соціальна;
- в) класова і загально-соціальна;
- г) класова і демократична;
- д) загально-соціальна і управлінська.

88. Економічним базисом соціалістичної держави є:

- а) соціалістичні форми власності і соціалістична система господарства;
- б) соціалістична пропаганда;
- в) соціалістичне законодавство;
- г) соціалістична форма держави;
- д) соціалістичне виховання.

89. Країни, які не відносяться до класифікації держав по цивілізаційному підходу:

- а) східні, західні та змішані (проміжні);
- б) стародавні, середньовічні і сучасні;
- в) селянські, промислові та науково-технічні;
- г) феодальні, буржуазні;
- д) ісламські, православні і католицькі та інші.

90. Тип держави, який є неексплуаторським:

- а) комуністичний;
- б) буржуазний;
- в) феодальний;
- г) рабовласницький;
- д) промисловий.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- ❖ Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
- ❖ Про правонаступництво України: Закон України від 12 вересня 1991 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 46. Ст. 617.

Спеціалізована література:

1. Nalyvayko L. The principle of state sovereignty in terms of globalization processes. *International Journal of Experimental Education*. 2012. № 12. С. 33-35
2. Rak S. The official negligence: comparative and legal analysis of legislation of Ukraine, the Republic of Moldova and the Republic of Latvia. *Legea si Viata*. 2018. № 3, ч. 2. С. 135-138.
3. Бадгасарян С. Д. Генезис института государства: геополитические процессы и личность: моногр. Саратов: РИЦ ФГБОУ ВПО «СГУ», 2014. 333 с.
4. Барабаш Ю. Президент у змішаних республіках: деякі питання конституційно-правової теорії та практики. *Право України*. 2012. № 8. С. 93-99.
5. Беззубко Б. І. Вдосконалення державних механізмів стратегічного планування соціально-економічного розвитку територій: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Маріуполь, 2017. 20 с.
6. Белов А. В. Международно-правовые аспекты двойного гражданства: дис. ... канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 2002. 192 с.
7. Бережанський Г. І. Співвідношення легітимності та легальності державної влади: теоретико-правовий аспект. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 7. С. 36-42.
8. Бредихин А. Л. Суверенитет как политико-правовой феномен: моногр. Москва: ИНФРА-М, 2012. 127 с.
9. Галаган Л. Вищі органи державної влади в Україні (1991-2012 рр.): формування та взаємодія: моногр. Київ: [б. в.], 2013. 174 с.
10. Гапотій В. Д. Інформаційне суспільство та інформаційний суверенітет: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 24-32.
11. Гаращук І. Теоретичні основи феномена публічної влади у сфері місцевого самоврядування. *Юридична Україна*. 2015. № 1. С. 10-17.

12. Геец В. Модернізація в системі «общество – государство – экономика». *Журнал европейской экономики*. 2014. Т. 13. № 2. С. 119-131.
13. Герилів Д. Ю. Загальнотеоретична характеристика інтегративного підходу до типології держави. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. Вип. 6-1 (1). С. 12-15.
14. Герилів Д. Ю. Типологія держави: теоретико-правове дослідження: моногр. Львів: ПАІС, 2016. 191 с.
15. Головатий С. Тріада європейських цінностей – верховенства права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу (частина третя: права людини). *Право України*. 2015. № 1. С. 13-92.
16. Гордимов А. Доктринальні джерела права в умовах глобалізації. *Право України*. 2014. № 9. С. 147-154.
17. Гаровська І. М. Правова природа державної влади: теоретико-правове дослідження: моногр. Львів: СПОЛОМ, 2013. 533 с.
18. Жовтобрюх М. Делегітимація соціальної держави в неолібералізмі М. Ноціка. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 11. С. 18-21.
19. Забейворота Т. В. Модернізація системи державного управління в умовах децентралізації влади: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Харків, 2017. 20 с.
20. Заєць А. Концепції правової держави та верховенства права в українській правовій доктрині. *Право України*. 2013. № 9. С. 243-269.
21. Зварич Р. В. Національна держава: поняття, ознаки, функції: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 214 с.
22. Изотова Е. Н. Институт гражданства как основополагающий элемент правового статуса личности и взаимоотношений между гражданством и государством. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2013. № 3. С. 49-53.
23. Клиненко О. В. Сутність і особливості унітарного та федерального державно-територіального устрою: політологічний аналіз: дис. ... канд. політ. наук. Київ, 1996. 185 с.
24. Ковтун В. І. Гарантії державного суверенітету України: конституційні аспекти: моногр. Харків: Фактор, 2014. 214 с.
25. Колеснік Т. Є. Особливості взаємодії органів прокуратури з іншими органами державної влади в Україні. *Право і суспільство*. 2015. № 3, ч. 3. С. 14-21.
26. Колінко Я. Регіоналізація як принцип побудови територіальної організації публічної влади в країнах Європи. *Юридична Україна*. 2015. № 1. С. 18-22.
27. Колодій А. Громадянське суспільство: доктрина та вітчизняна практика. *Право України* 2013. № 9. С. 270-282.
28. Конотопцев О. С. Концептуальні основи реформування територіальної організації державного управління: дис. ... канд. наук з держ. упр. Харків, 2003. 207 с.

29. Косінов С. Народ як первинний суб'єкт здійснення контролю над публічною владою. *Право України*. 2013. № 10. С. 178-184.
30. Кравчук В. М. Механізм реалізації народного контролю в організації й діяльності органів державної влади. *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 1. С. 85-90.
31. Кривенкова Н. В. Нематеріальна міжнародно-правова відповідальність держав: моногр. Москва: Юрлитинформ, 2015. 179 с.
32. Куян І. А. Суверенітет: проблеми теорії і практики: конституційно-правовий аспект: моногр. Київ: Академія, 2013. 558 с.
33. Лазарев В. В. Основні етапи становлення і розвитку процедур з питань громадянства. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 171-178.
34. Лазарев В. В. Юридична природа і ознаки громадянства України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. № 1. С. 68-70.
35. Лафітський В. Правова держава і фактори її розвитку в порівняльно-правовому вимірі. *Право України*. 2013. № 3-4. С. 169-182.
36. Литвин І. Історико-правові аспекти становлення публічної влади на місцевому рівні в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 6. С. 67-71.
37. Мамутов В. К. Економічний суверенітет держави та напрями його правового забезпечення: моногр. Донецьк: Юго-Восток, 2012. 405 с.
38. Мануїлова К. В. Традиція децентралізації публічної влади України: від розпізнавання до конструювання: моногр. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2018. 331 с.
39. Мартинюк Р. «Суперпрезидентська республіка»: конституційно-правова оцінка феномену та досвід пострадянських країн. *Право України*. 2013. № 7. С. 252-262.
40. Матвієнко А. С. Політико-правові засади територіальної організації держави: світовий досвід і Україна: автореф. дис. ... д-ра політ. наук. Київ, 2015. 32 с.
41. Матвієнко А. С. Політико-правові засади територіальної організації держави: світовий досвід і Україна: моногр. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2015. 376 с.
42. Медведчук В. Державотворчій потенціал федеративної трансформації України: конституційно-правові аспекти. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 2 (73). С. 98-107.
43. Медведчук В. Доктринальна модель побудови федеративної держави: українська ретроспектива і сучасність. *Право України*. 2013. № 9. С. 289-305.
44. Миколайчук М. М. Діагностика соціально-економічного розвитку території як елемент механізму державного управління: дис. ... канд. наук з держ. упр. Одеса, 2004. 268 с.

45. Мішина Н. Проблеми доктринального супроводження розвитку конституційної юстиції в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 122-126.
46. Нагорняк Т. Л. Брендінг території як державна та регіональна політика: моногр. Донецьк: Ноулідж, Донец. від-ня, 2013. 359 с.
47. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.
48. Наливайко Л. Р. Політична функція Української держави: теоретико-правові та конституційно-правові засади: моногр. Київ: Хай-Тек Прес, 2013. 316 с.
49. Наливайко Л. Р. Поняття та основні ознаки функцій держави. *Правова держава*. 2005. Вип. 16. С. 177-191.
50. Нарутто С. В. Территориальные аспекты государственного суверенитета. *Lex Russica*. 2012. № 6. С. 1225-1231.
51. Настюк А. А. Роль князівської влади у процесі державотворення Київської Русі в IX - на початку XII ст.: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
52. Ніколаєнко Т. Б. Звичаєве право скіфської держави. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 8. С. 51-57.
53. Оборотов Ю. Дослідження цінності держави як актуальний напрям сучасного правознавства. *Право України*. 2010. № 1. С. 44-49.
54. Оборотов Ю. Современное государство: от образа к реалиям. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 6-13.
55. Олексенко Т. М. Правовий статус громадян у сфері виконавчої влади: між конституційним та адміністративним правом. *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 3. С. 37-44.
56. Оніщенко Н. М. Уніфікація як спосіб співвідношення і узгодженості внутрішньодержавного і міжнародного права. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 6. С. 48-54.
57. Оніщук М. В. Організація влади в Україні: шляхи конституційного удосконалення. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 70-79.
58. Оніщук М. Відповідальне правління і народний суверенітет: нотатки до конституційного творення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 2 (73). С. 115-125.
59. Осипова С. А. Процесс государствообразования в современном мире: особенности протекания и современные риски. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 54. С. 229-235.
60. Павлюк Н. В. Організаційно-правовий механізм розвитку публічного управління у контексті децентралізації влади в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Львів, 2018. 20 с.
61. Панкратов В. О. Сутність принципу правової визначеності. *Право і суспільство*. 2015. № 5, ч. 2. С. 19-24.

62. Панкулич Л. А. Реформування адміністративно-територіального устрою: досвід держав-членів Європейського Союзу і Україна: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2013. 20 с.
63. Пашуля Г. Я. Глобалізація як явище, що впливає на формування нового типу держави. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. Вип. 2. С. 22-31.
64. Петришин О. Демократичні засади правової соціальної держави. *Право України*. 2013. № 8. С. 63-71.
65. Пидкова И. «Парад суверенитетов» историко-правовые аспекты принятия декларации о государственном суверенитете Украины. *Leges et Viata*. 2018. № 3, ч. 2. С. 130-134.
66. Пікуля Т. О. Типологізація держав світу: методологія та класифікація. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2015. Вип. 1. С. 213-221.
67. Поклонська О. Співвідношення влади й авторитету. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 12. С. 6-9.
68. Потіп М. М. Розмежування компетенції органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування: моногр. Дніпропетровськ: Середняк Т. К., 2015. 186 с.
69. Приходько Х. Роль правових позицій Конституційного Суду України у становленні та розвитку доктрини конституційного процесу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 2. С. 43-54.
70. Пухтинський М. Проблеми трансформації територіальної організації влади та місцевого самоврядування в контексті розвитку конституційного процесу в Україні. *Право України*. 2012. № 8. С. 68-77.
71. Рябошапка Г. Х. Суверенітет в Україні: від радянської федерації – до незалежної держави: моногр. Львів: Простір-М, 2012. 519 с.
72. Серьогін С. Г. Державний суверенітет: теоретико-правові проблеми: моногр. Харків: Право, 2010. 272 с.
73. Сіваш О. М. Розвиток українськими і російськими юристами-міжнародниками вчення про державний суверенітет (XVIII - початок ХХ ст.): дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2010. 204 с.
74. Сіренко В. Про розуміння державної влади як соціальної залежності. *Право України*. 2015. № 5. С. 11-16.
75. Скрипнюк О. Місцевий референдум як форма забезпечення реального народовладдя. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1 (80). С. 37-44.
76. Скрипнюк О. Сучасна теорія демократії: питання генези та дослідження у правовій традиції. *Право України*. 2013. № 8. С. 40-52.
77. Скуратович І. М. Адміністративно-територіальний устрій України в 1920-1930-х рр. і його впливи на організацію державного управління: історико-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2005. 20 с.

78. Смирнов С. В. Суверенитет современного государства в условиях глобализации: вопросы теории и практики: дис. ... канд. юрид. наук. Ульяновск, 2011. 204 с.
79. Смородинський В. Проблема впровадження люстраційних процедур очищення державної влади: європейський і вітчизняний досвід. *Право України*. 2015. № 5. С. 111-120.
80. Софінська І. Д. Ефект консюмеризму в концепції громадянства. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. Вип. 71. С. 203-214.
81. Співак В. М. Соціальна держава в процесі соціалізації глобалізації: політологічний аспект. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 442-449.
82. Ставнійчук А. Місцевий референдум-пріоритетна форма прямої демократії у місцевому самоврядуванні. *Юридична Україна*. 2015. № 6. С. 24-28.
83. Стеценко С. Соціальна держава: теоретико-методологічні основи дослідження. *Право України*. 2014. № 2. С. 252-261.
84. Тарасевич В. Н. Государство: причины возникновения и качественные признаки. *Наукові праці Донецького національного технічного університету*. 2014. № 2. С. 17-22.
85. Телятник Л. Логіко-методологічне тлумачення ознак загального поняття держави. *Право України*. 2002. № 9. С. 14-18.
86. Телятник Л. Проблеми розширення логічного обсягу загального поняття держави. *Право України*. 1999. № 9. С. 16-20.
87. Теплюк М. Конституційні основи ефективності державної влади в Україні в умовах здійснення реформ. *Право України*. 2015. № 6. С. 47-53.
88. Толстенко В. Поєднання правових і політичних форм держави в сучасній державотворчій практиці. *Юридична Україна*. 2014. № 4. С. 21-28.
89. Толстенко В. Правові форми сучасної держави: теорія і методологія дослідження. *Юридична Україна*. 2014. № 2. С. 39-47.
90. Толстенко В. Принцип поділу влади в генезі форми сучасної держави. *Юридична Україна*. 2014. № 5. С. 15-21.
91. Толстенко В. Форма держави в системі основ конституційного ладу: проблеми теорії і практики. *Право України*. 2014. № 2. С. 283-290.
92. Тоцкий П. Н. Проблема суверенитета в политико-правовых концепциях галликанизма и французского конституционализма XVII-XVIII вв. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 40. С. 268-272.
93. Труфен А. О. Місцеві фінанси в сучасних умовах проведення бюджетної децентралізації в Україні: моногр. Запоріжжя: КПУ, 2016. 328 с.
94. Туркіна І. Є. Судова влада в системі державного управління: моногр. Харків: Апостроф, 2012. 201 с.
95. Федина Д. І. Судова влада як конституційно-правова категорія. *Право і суспільство*. 2015. № 5-2, ч. 3. С. 39-45.

96. Федоренко Г. О. Законодавча влада в системі розподілу державної влади в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2000. 173 с.
97. Федущак-Паславська Г. М. Політико-правова ідея суверенітету державної влади та її реалізація в державотворенні України: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2000. 195 с.
98. Филаретов Н. И. Договорные теории происхождения государства и права в Европе XVII-XVIII вв.: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2011. 22 с.
99. Футулуйчук Д. Д. Участь жандармерії в державному будівництві та захисті суверенітету ЗУНР: дис. ... канд. іст. наук. Львів, 2003. 198 с.
100. Халатов А. Р. Суверенитет как государственно-правовой институт: дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2006. 168 с.
101. Харченко С. Основні методологічні підходи до типології соціальних держав. *Гілея*. 2013. № 78. С. 382-386.
102. Хаустова М. Глобалізація і її вплив на сутність та соціальне призначення держави. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4 (75). С. 30-41.
103. Хоббі Ю. С. Міжнародно-правова регламентація взаємовідносин Європейського Союзу з державами-членами (проблематика модифікації державного суверенітету в умовах євроінтеграції): дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 219 с.
104. Хома Н. М. Нові підходи до розуміння моделей соціальної держави. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 455-461.
105. Худолей Д. М. К вопросу о понятии государственного суверенитета. *Российский юридический журнал*. 2012. № 2. С. 35-45.
106. Цесар І. Принципи децентралізації у становленні демократичної держави: правові аспекти забезпечення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 4-5. С. 255-263.
107. Шай Р. Я. Питання типології держави і права з позиції формаційного підходу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2015. № 813. С. 175-180.
108. Шатіло В. Політико-правові чинники інституціоналізації поділу державної влади в Україні. *Право України*. 2013. № 5. С. 274-279.
109. Шемшученко Ю. Проблеми децентралізації публічної влади в контексті підвищення її ефективності. *Право України*. 2015. № 5. С. 28-38.
110. Шемшученко Ю. С. Правове забезпечення державного суверенітету України: моногр. Київ: Юридична думка, 2011. 298 с.

ТЕМА 3. ФОРМА ДЕРЖАВИ

Поняття та загальна характеристика елементів форми держави. Форма державного правління: поняття та види. Монархія як форма державного правління: поняття, ознаки та види. Республіка як форма державного правління: поняття, ознаки та види.

Загальна характеристика форми державного устрою. Унітарна держава: поняття, ознаки та види. Федерація: поняття, ознаки та види. Інші форми державного устрою.

Державно-правовий режим як елемент форми держави: поняття та види.

Міжнародні об'єднання держав: поняття, ознаки, види, загальна характеристика.

Розглядаючи сутність держави, її роль та призначення, доцільно проаналізувати поняття **«форма держави»**, розглянути його складові елементи і зв'язки між ними, оскільки загальнонаукове дослідження цієї категорії має важливе теоретичне і практичне значення. Саме форма є однією з головних категорій, що характеризують державу, є тим, від чого значною мірою залежать місце й роль кожної з гілок державної влади, їх взаємодія й ефективне функціонування.

Форма держави – це сукупність форм, яка характеризує систему взятих у єдності способів організації державної влади, територіального устрою, методів і засобів її здійснення, які у єдності дають уявлення про організацію влади в державі, систему державних органів, взаємовідносини між центральними і місцевими органами, порядок їх формування.

Структурні елементи форми держави:

- форма правління, яка характеризує порядок організації вищих органів державної влади та поділ повноважень між ними;
- форма державного устрою, що характеризує порядок територіальної організації публічної влади та поділ повноважень між центральними та місцевими органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування;
- державний режим, який характеризує порядок здійснення державної влади.

Фактори, що впливають на різноманіття форм держави:

- національний фактор (може бути фактором, що впливає на вибір форми державного устрою);
- внутрішньополітичний фактор, тобто конкретне співвідношення сил основних соціальних груп, їх політичних представників;
- географічний фактор (розмір території та кількість населення, специфічність ландшафту, особливості клімату);
- міжнародний фактор, тобто особливості міжнародної політичної ситуації на момент державотворення, вплив на вибір форми з боку інших держав та міжнародних організацій;

- ментальний фактор, тобто рівень і особливості політичної свідомості народу, культури та традиції.

Форма правління є елементом форми держави, який характеризує порядок організації вищих органів державної влади та поділ повноважень між ними.

Розрізняють дві форми правління – монархію і республіку.

Монархія – це форма державного правління, за якої вища державна влада належить одній особі (монарху) та передається у спадок. Характерними ознаками монархії є: статус монарха як глави держави, наділеного відповідним титулом; спадковість посади монарха; безстроковість (довічність) влади монарха; відсутність юридичної відповідальності монарха.

Види монархій: абсолютна, дуалістична та парламентська.

Абсолютна монархія – форма правління з необмеженою владою монарха, що характеризується відсутністю Парламенту та Конституції.

Дуалістична монархія – форма правління, за якої монарх поділяє владу з парламентом, віддаючи йому функцію законотворчості, але зберігаючи контроль над урядом. Характерні особливості дуалістичної монархії: наявність Конституції; належність законодавчої влади парламенту; монарх є главою держави та главою виконавчої влади; право монарха формувати уряд, який відповідальний перед ним.

Парламентська монархія – форма правління, за якої державна влада належить парламенту та уряду, а монарх виконує лише представницькі функції. Характерні ознаки парламентської монархії: монарх є главою держави, але виконує лише представницькі функції, виступає символом нації, гарантом її єдності; законодавча влада належить парламенту, а виконавча – урядові, який формується парламентом і підзвітний та підконтрольний йому; всі акти монарха мають бути схвалені міністрами.

Республіка – це форма правління, за якої вищі органи державної влади обираються народом на певний строк.

Залежно від порядку поділу повноважень між вищими органами державної влади республіки поділяються на:

➤ **парламентські**, в яких: уряд формується парламентом та несе відповідальність лише перед ним; уряд формується правлячою партією або партійною коаліцією, яка має більшість депутатських місць у результаті виборів; президент є главою держави, але він не очолює виконавчу владу, виконуючи лише представницькі функції; виконавчу владу очолює прем'єр-міністр; президент обирається парламентом або спеціально створеним органом; існує м'яка модель поділу влади, яка допускає суміщення посад у законодавчій та виконавчій владах;

➤ **президентські**, в яких: президент обирається народом; президент є главою держави та главою уряду (виконавчої влади); уряд формується президентом та несе відповідальність перед ним; існує жорстка модель поділу влади;

➤ **змішані**, в яких: президент як глава держави формально виведений за межі трьох гілок влади; президент не очолює виконавчу владу, але має частину виконавчих повноважень, що має наслідком біцефальність (дуалізм) виконавчої влади; президент обирається народом; виконавча влада представлена урядом, який очолюється прем'єр-міністром; уряд формується за участю парламенту та президента, підзвітний їм та несе подвійну відповідальність, тобто відповідальність перед президентом і парламентом; наближення моделі поділу влади до жорсткої.

Форма державного устрою є елементом форми держави, який характеризує порядок територіальної організації публічної влади, а також поділ владних повноважень на різних територіальних рівнях.

Вирізняють дві форми державного устрою – унітарна держава та федерація.

Унітарна держава – це єдина держава, територія якої поділяється на адміністративно-територіальні одиниці.

Унітарні держави поділяються на **прості** (територія складається тільки з адміністративно-територіальних одиниць) і **складні** (мають у своєму складі ті чи інші форми автономії). Залежно від розподілу повноважень між центральними та місцевими органами державної влади, а також між державною владою та місцевим самоврядуванням виділяють **централізовані, відносно децентралізовані та децентралізовані** унітарні держави.

Федерація – це союзна держава, до складу якої входять державні утворення (суб'єкти федерації).

Види федерацій:

- **за принципом утворення суб'єктів** – територіальні, національні та змішані (національно-територіальні) федерації;

- **за способом утворення федерації** – договірні (створюються на підставі договору між суб'єктами федерації) та союзні (утворені на основі трансформації унітарних держав);

- **за правовим статусом суб'єктів** – симетричні (усі суб'єкти федерації мають однаковий політико-правовий статус) та асиметричні (суб'єкти мають різний політико-правовий статус) федерації.

Конфедерація – це союз суверенних держав, створений для досягнення певних цілей і спільного здійснення деяких напрямів державної діяльності при збереженні самостійності в інших питаннях.

Державно-правовий режим є елементом форми держави, який характеризує порядок здійснення державної влади. Державний режим відображає не формальні (організаційні) аспекти державної влади, а її змістовні характеристики. На відміну від форми державного правління та форми державного устрою, які характеризують організаційну сторону форми держави, державний режим характеризує порядок діяльності держави, визначає її функціональне спрямування. Державний режим є найбільш нестійким елементом форми держави.

Залежно від наявності та розвитку інститутів демократії, державний режим поділяють на демократичний та антидемократичний.

Демократичний режим – це вид державного режиму, при якому державна влада здійснюється на основі рівної участі громадян та їх об'єднань у формуванні державної політики, утворенні й діяльності державних органів, дотримання прав і свобод людини.

Демократичний режим існує у наступних **формах**:

- **ліберальнодемократичний**, який заснований на системі гуманістичних принципів здійснення державної влади, визнанні свобод і прав людини, забезпеченні рівності всіх перед законом;

- **консервативнодемократичний**, який заснований переважно на демократичних принципах державного управління, що склалися історично та є характерними саме для цієї держави, що не бажає перейти до нових форм і методів державного управління;

- **радикальнодемократичний**, який здійснюється шляхом постійного введення нових форм реалізації державної влади, вико-ристання рішучих заходів щодо підвищення ефективності державного управління.

Антидемократичний режим – це вид державного режиму, при якому державна влада зосереджується в руках неконтрольованої народом групи осіб або в руках однієї особи і здійснюється більш жорсткими методами шляхом порушення прав і свобод людини та усуненням можливостей для вільного волевиявлення ін-тересів різних груп населення.

Антидемократичний режим існує у наступних **формах**:

- **деспотичній**, яка характеризується зосередженням в руках однієї особи (деспота) всієї повноти державної влади та повній безправності підданих;

- **тиранічній**, яка характеризується зосередженням в руках однієї особи (тирана) всієї повноти державної влади, яку він, на відміну від деспотії, одержав не за правом успадкування, а внаслідок узурпації, насильницького захоплення влади шляхом державного перевороту. Для тиранії характерне панування жорстких способів здійснення державної влади, свавілля, беззаконня;

- **тоталітарній**, яка характеризується зосередженням державної влади в руках правлячої верхівки або однієї особи, здійсненням диктатури однієї партії та заборонаю діяльності опозиційних партій і організацій, відсутність реальних прав і свобод громадян, принципу розподілу влади та органів місцевого самоврядування, наявність всеохоплюючого контролю з боку держави над усіма сферами суспільного та особистого життя, нав'язування єдиної офіційної державної ідеології, відсутність вільного волевиявлення і врахування інтересів усіх груп і верст населення, примат держави над правом;

- **авторитарній**, яка характеризується значним зосередженням державної влади в руках однієї або кількох осіб, звуженням політичних прав і свобод громадян, політичних партій та громадських об'єднань, недопущенням політичної опозиції, наявністю єдиної, обов'язкової політичної ідеології, прини-

женням ролі представницьких органів влади, використанням насильства і поза-судових методів примусу, спиранням на поліцейські та військові апарати.

У сучасному світі особливого значення набувають такі об'єднання держав, як *співдружності* та *співтовариства*. До таких об'єднань належать: Європейський Союз, Співдружність Націй, Співдружність Незалежних Держав. Чинники їх об'єднання можуть бути різними: економічні, політичні, ідеологічні, культурні, релігійні тощо. Правовою основою таких об'єднань можуть виступати міжнародні договори, статути, декларації та інші юридичні акти.

Співтовариство (співдружність) – це добровільне, договірне об'єднання держав, засноване на спільних політичних, економічних, ідеологічних, культурних засадах та спрямоване на вирішення певних завдань у різних сферах суспільного життя.

Ознаками міжнародних об'єднань є:

- спільність історичного розвитку держав-учасниць, що зумовлює їх інтеграцію на спільних політичних, економічних, ідеологічних, культурних засадах;
- створення для спільного вирішення завдань, актуальних для держав-учасниць;
- наявність наддержавних органів, які забезпечують взаємодію держав-учасниць;
- збереження суверенітету державами-учасницями;
- можливість виходу із складу таких об'єднань;
- автономність правової, судової, політичної систем кожної держави-учасниці.

Ключові поняття:

форма держави, структура форми держави, форма державного правління, монархія, республіка, абсолютна монархія, конституційна монархія, парламентська монархія, обмежені монархії, необмежені монархії, деспотична монархія, теократична монархія, станова-представницька монархія, дуалістична монархія, парламентська республіка, президентська республіка, капіталістична республіка, буржуазна республіка, феодальна республіка, змішана республіка, форма державного устрою, унітарна держава, федерація, конфедерація, імперія, форма державного режиму, демократичний режим, антидемократичний режим, авторитарний режим, тоталітарний режим, ліберально-демократичний режим, консервативно-демократичний режим, радикально-демократичний режим, виборна монархія, суперпрезидентська республіка, теократична республіка, неklasичні республіки, поліархічна форма правління, джамахірія, аристократична форма правління, олігархічна форма правління, тиранічна форма правління, геронтократична форма правління, співтовариство, співдружність, апарат держави, політичний режим, політична система, суверенітет, уряд, парламент, президент, верховенство права, верховенство закону, міжнародні об'єднання держав.

1. Елементами форми держави є:

- а) форма державного механізму, форма територіального устрою, форма державно-правового режиму;
- б) форма правління, форма територіального устрою, форма державно-правового режиму;
- в) форма політичної системи, форма правління, форма державно-правового режиму;
- г) форма правління, форма територіального устрою, форма політичної системи;
- д) форма соціальної системи, форма територіального устрою, форма державно-правового режиму.

2. Філософ-просвітник, який розглядав форму держави як структурну організацію вищих державних органів – це:

- а) Ш. Монтеск'є;
- б) Ф. Вольтер;
- в) Г. Лессінг;
- г) Дж. Локк;
- д) Ж.-Ж. Руссо.

3. Форма держави, в якій правління здійснюється невеликою кількістю найбагатших членів суспільства – це:

- а) аристократія;
- б) тимократія;
- в) олігархія;
- г) тиранія;
- д) демократія.

4. За Платоном, правління знатних, професійно підготованих людей, які володіють політичним мистецтвом – це:

- а) аристократія;
- б) тимократія;
- в) олігархія;
- г) тиранія;
- д) демократія.

5. Форма держави, в якій правління здійснюється найбільш сильними воїнами – це:

- а) тиранія;
- б) олігархія;
- в) тимократія;
- г) демократія;
- д) аристократія.

6. Держава, в якій правління здійснюється народом – це:

- а) аристократія;
- б) тимократія;
- в) олігархія;
- г) тиранія;
- д) демократія.

7. Форма державного правління – це:

а) система форм інституційної, територіальної і політичної організації та здійснення державної влади в країні;

б) спосіб інституційної організації вищої влади в державі, її поділ між вищими органами та їх правове становище;

в) спосіб політичної організації та здійснення державної влади, виражений через сукупність прийомів, методів і засобів, які використовуються у взаєминах держави із суспільством і особою;

г) спосіб територіальної організації влади в державі і співвідношення влади між територіальними частинами, на які вона поділена, і державою в цілому;

д) порядок утворення певних складових частин держави.

8. Термін «форма правління» вперше на офіційному рівні вжито у:

- а) Швеції у 1772 р.;
- б) Португалії у 1826 р.;
- в) Саксонії у 1831 р.;
- г) Франції у 1848 р.;
- д) Норвегії у 1814 р.

9. Давньоримський філософ Цицерон виділяв такі форми правління, як:

- а) монархія, демократія, аристократія;
- б) аристократія, тимократія, олігархія;
- в) олігархія, тиранія, демократія;
- г) аристократія, тимократія, демократія;
- д) геронтократія, демократія, олігархія.

10. Форма правління, при якій вищі органи державної влади обираються безпосередньо народом або формуються виборними установами на певний строк – це:

- а) республіка;
- б) монархія;
- в) демократія;
- г) обмежена монархія;
- д) виборна республіка.

11. *Історичним видом республіки є:*

- а) соціалістична республіка;
- б) східна республіка;
- в) західна республіка;
- г) капіталістична республіка;
- д) звичайна республіка.

12. *Для республіки є характерним:*

- а) виборність вищих органів держави безпосередньо або опосередковано народом, тобто представницький характер державної влади;
- б) незмінюваність вищих посадових осіб і державних органів;
- в) безстроковість повноважень вищих посадових осіб держави і державних органів;
- г) відсутність відповідальності вищих посадових осіб держави за неналежне виконання своїх повноважень перед народом або вищим представницьким органом;
- д) передавання влади у спадок.

13. *Загальнодержавний представницький орган державної влади, основним завданням якого є вираз волі народу шляхом видання нормативно-правових актів, що регулюють найважливіші суспільні відносини, та здійснюють контроль за виконавчою владою:*

- а) парламент;
- б) уряд;
- в) рада;
- г) партія;
- д) народ.

14. *Глава держави, який втілює національну єдність, наступність державної влади, є гарантом національної незалежності та територіальної цілісності держави:*

- а) вождь;
- б) тиран;
- в) монарх;
- г) президент;
- д) народ.

15. *Залежно від обсягу державно-владних повноважень президента і парламенту республіки поділяються:*

- а) президентські, парламентські, змішані;
- б) абсолютні, обмежені, змішані;
- в) президентські, абсолютні, парламентські;
- г) змішані, парламентські, обмежені;
- д) змішані, абсолютні, президентські.

16. Різновид республіки, в якій парламент формує політично відповідальний перед ним уряд – це:

- а) конституційна республіка;
- б) президентська республіка;
- в) парламентська республіка;
- г) змішана республіка;
- д) президентсько-парламентська республіка.

17. Форма правління, якій притаманні поєднання в інституті президента повноважень глави держави та глави виконавчої влади, відсутність посади прем'єр-міністра, відповідальність уряду перед президентом – це:

- а) авторитарна республіка;
- б) змішана республіка;
- в) парламентська республіка;
- г) президентська республіка;
- д) федеративна держава.

18. Ознакою президентської республіки є:

- а) президент не є одночасно главою держави і уряду;
- б) президент обирається безпосередньо народом або обраними народом виборцями, а тому несе політичну відповідальність безпосередньо перед народом;
- в) уряд підконтрольний і підзвітний парламенту, несе політичну відповідальність перед ним;
- г) відсутність інституту відповідальності президента у вигляді процедури відсторонення від влади;
- д) члени парламенту можуть бути членами уряду.

19. Президентськими республіками є:

- а) Йорданія, Ісландія;
- б) Сполучені Штати Америки, Швейцарія;
- в) Англія, Федеративна Республіка Німеччина;
- г) Україна, Фінляндія;
- д) Італія, Чехія.

20. Держава, яка за формою державного правління є президентською:

- а) Австрія;
- б) Великобританія;
- в) Марокко;
- г) Бразилія;
- д) Франція.

21. Форма правління, в якій поєднуються ознаки президентської та парламентської республіки – це:

- а) нетипова республіка;
- б) демократична республіка;
- в) народна республіка;
- г) компаративна республіка;
- д) змішана республіка.

22. До загальних ознак змішаних республік належить таке положення:

- а) формування уряду за участю глави держави і парламенту;
- б) заміщення посади президента шляхом непрямих виборів;
- в) повна залежність виконавчої влади від президента;
- г) президент не є арбітром між гілками влади;
- д) президент є главою виконавчої влади.

23. Країнами зі змішаною формою державного правління є:

- а) Білорусь, Перу, Україна;
- б) Оман, Саудівська Аравія, Кувейт;
- в) Йорданія, Марокко, Непал;
- г) Іспанія, Нідерланди, Україна;
- д) Малайзія, Об'єднані Арабські Емірати, Люксембург.

24. Сучасна Українська держава за формою державного правління є:

- а) парламентською республікою;
- б) президентською республікою;
- в) президентсько-парламентською республікою;
- г) парламентсько-президентською республікою;
- д) суперпрезидентською республікою.

25. Біцефальність виконавчої влади у змішаних республіках полягає у тому, що:

- а) президент є главою виконавчої влади;
- б) прем'єр міністр є главою виконавчої влади;
- в) відсутні центральні органи виконавчої влади;
- г) існує два «центра» виконавчої влади;
- д) органи виконавчої влади підконтрольні президенту та підзвітні парламенту.

26. Форма державного правління, яка розрізняються за способом організації верховної державної влади та ступеню участі населення в її формуванні:

- а) складна форма правління;
- б) унітарна форма правління;

- в) федераційна форма правління;
- г) конфедераційна форма правління;
- д) монархічна форма правління.

27. *Форма правління, при якій вища державна влада переходить у спадок – це:*

- а) демократія;
- б) монархія;
- в) тиранія;
- г) республіка;
- д) деспотія.

28. *Монархія характеризується такою ознакою:*

- а) главою держави є президент;
- б) влада, як правило, передається у спадок і зберігається довічно;
- в) монарх уособлює вищу державну владу в порядку делегування від народу;
- г) монарх є підлеглим будь-яким іншим суб'єктам влади;
- д) монарх несе конкретну політичну і юридичну відповідальність за результати свого правління.

29. *Монархія, яка має республіканську рису – систематичну виборність очільника країни, не може бути обраний будь-який громадянин, що задовольняє виборчим кваліфікаціям і вимогам для президента, а тільки один з декількох монархів – керівників складових елементів федерації, це:*

- а) виборна монархія;
- б) необмежена монархія;
- в) обмежена монархія;
- г) монархія;
- д) абсолютна монархія.

30. *Вид обмеженої монархії, в якій влада монарха суттєво обмежена у всіх сферах здійснення державної влади:*

- а) автономна монархія;
- б) президентська монархія;
- в) парламентарна (конституційна) монархія;
- г) змішана монархія;
- д) федеративна монархія.

31. *Парламентарна монархія характеризується особливим порядком управління:*

- а) розподілом державної влади на законодавчу, виконавчу, судову та правовий статус органів державної влади, у тому числі і монарха;

- б) подвійність (дуалізм) вищих органів державної влади;
- в) існуванням представницького органу державної влади;
- г) глава держави – монарх, здійснює найвищу виконавчу владу, а парламент – законодавчу;
- д) уряд формується з представників партій.

32. *За якими обставинами конституційної монархії керується влада монарха:*

- а) обмежена конституцією;
- б) монарх здійснює владу через міністрів;
- в) монарх, здійснює найвищу виконавчу владу;
- г) влада монарха є необмеженою;
- д) влада монарха не обмежена конституцією.

33. *Конституційною монархією на сучасному етапі є:*

- а) Королівство Таїланд;
- б) Лівія;
- в) Сполучені Штати Америки;
- г) Італія;
- д) Греція.

34. *Сучасними парламентськими монархіями є:*

- а) Франція, Англія, Ватикан;
- б) Австралія, Австрія, Німеччина;
- в) Японія, Швеція, Данія;
- г) Греція, Хорватія, Англія;
- д) Франція, Австрія, Японія.

35. *Форма правління, за якої законодавча влада належить парламенту, виконавча – монарху (чи кабінету міністрів), судова – судам, які обираються чи призначаються це:*

- а) дуалістична монархія;
- б) парламентська монархія;
- в) абсолютна монархія;
- г) обмежена монархія;
- д) змішана.

36. *Різновид монархії, якому притаманні формальна незалежність законодавчої влади, здійснення монархом функцій глави виконавчої влади; право монарха формувати уряд, відповідальний перед ним, право накладення абсолютного вето на закони парламенту, право монарха видавати укази, що мають силу закону – це:*

- а) деспотична монархія;

- б) абсолютна монархія;
- в) станово-представницька монархія;
- г) дуалістична монархія;
- д) представницька монархія.

37. *Влада дуалістичної монархії зосереджується між:*

- а) парламентом і главою держави;
- б) влада зосереджена в руках глави держави;
- в) монахом і судами;
- г) монахом і народом;
- д) парламентом і народом.

38. *Форма правління, за якої державна влада зосереджена в руках одноособового глави держави (монарха) є:*

- а) дуалістична монархія;
- б) парламентська монархія;
- в) абсолютна монархія;
- г) обмежена монархія;
- д) змішана монархія.

39. *Абсолютна монархія поділяється на:*

- а) деспотичні і теократичні;
- б) представницькі і парламентарні;
- в) дуалістичні і конституційні;
- г) деспотичні і конституційні;
- д) конституційні і теократичні.

40. *Різновидом монархії, при якому влада монарха спирається на могутній військово-бюрократичний апарат, монарх обожнюється, наділяється особливими надлюдськими якостями є:*

- а) конституційна монархія;
- б) дуалістична монархія;
- в) деспотична монархія;
- г) парламентська монархія;
- д) станово-представницька монархія.

41. *Ознаки, що є характерними для деспотичної монархії:*

- а) поєднання монархом найвищої духовної і світської влади, обожнювання монарха, джерелом влади якого є воля Бога, а основним джерелом права в державі є релігійні норми;
- б) необмежена свавільна влада монарха, який у своїх діях спирається на верхівку військової аристократії;
- в) монарх не займає центральне місце у механізмі держави;

г) монарх формує уряд, який відповідає перед парламентом і монархом;
д) монарх, здійснює найвищу виконавчу владу, а парламент – законодавчу.

42. Підставою легітимації влади монарха у східних деспотіях є:

- а) вплив монарха на станово-представницький орган;
- б) закріплення в законі влади монарха;
- в) сакралізація влади монарха, непорушний авторитет його сили;
- г) звичай підкорення владі монарха;
- д) харизматичний стиль управління монарха.

43. Відмінною ознакою теократичної монархії від інших видів монархії є:

- а) необмежена свавільна влада монарха, який у своїх діях спирається на верхівку військової аристократії;
- б) поєднання монархом найвищої духовної і світської влади, обожнювання монарха, джерелом влади якого є воля Бога, а основним джерелом права в державі є релігійні норми;
- в) монарх займає центральне місце у механізмі держави, формує уряд, який відповідає перед парламентом і монархом;
- г) монарх формує уряд, який відповідає перед парламентом і монархом;
- д) монарх, здійснює найвищу виконавчу владу, а парламент — законодавчу.

44. Встановлення державної влади насильницьким шляхом та зосередження всієї повноти влади в руках однієї особи – це:

- а) демократія;
- б) олігархія;
- в) тимократія;
- г) тиранія;
- д) аристократія.

45. Специфічна форма правління, які поєднують в собі сучасні риси неоднорідних форм та носять «неповторний» характер:

- а) теократична республіка;
- б) суперпрезидентська республіка;
- в) виборна монархія;
- г) некласичні республіки;
- д) парламентсько-президентська республіка.

46. Нетиповою формою правління є:

- а) імперія;
- б) республіка;
- в) монархія;
- г) джамахірія;
- д) конфедерація.

47. Унікальна форма правління, за якої відсутні традиційні інститути влади, вважається, що всі державні рішення приймаються усім народом:

- а) монархія;
- б) республіка;
- в) королівство;
- г) імперія;
- д) джамахірія.

48. Країна, що відноситься до державного устрою – джамахірія:

- а) Народна Джамахірійська Республіка Зімбабве;
- б) Сінгапурська Народна Республіка Джамахірія;
- в) Об'єднане Королівство Джамахірії Монако;
- г) Велика Соціалістична Народна Лівійська Арабська Джамахірія;
- д) Республіка Джамахірія Нова Зеландія.

49. Форма державного правління, сформована на основі волі громадян (народу) правово-політичній системі законодавчих та виконавчих органів влади, організування і функціонування котрої ґрунтуються на принципі поділу влади та відповідній системі стримувань і противаг:

- а) республіка;
- б) монархія;
- в) поліархія;
- г) виборна монархія;
- д) обмежена монархія.

50. Вид поліархічної форми державного правління, що заснована на «помірному» типі поділу влади системою вищих органів законодавчої, президентської та урядової влади, яка формується за спільною участю створених у результаті загальних і прямих усенародних виборів парламенту та президента й несе таку саму подвійну відповідальність перед ними:

- а) змішана поліархія;
- б) парламентська поліархія;
- в) президентська поліархія;
- г) парламентсько-президентська поліархія;
- д) президентсько-парламентська поліархія.

51. *Внутрішня структура держави, спосіб її територіального поділу та порядок взаємодії держави з її частинами – це:*

- а) форма правління;
- б) форма держави;
- в) форма державного устрою;
- г) державно-правовий режим;
- д) динаміка державного розвитку.

52. *Єдина цілісна держава, територія якої поділяється на адміністративно-територіальні одиниці, що не мають статусу державних утворень та не володіють суверенними правами – це:*

- а) республіка;
- б) конфедерація;
- в) федерація;
- г) імперія;
- д) унітарна держава.

53. *Унітарними вважаються держави:*

- а) окремі складові яких не мають свого суверенітету;
- б) мають суверенітет і всі ознаки державності;
- в) складається з держав-членів або державо подібних утворень;
- г) об'єднання самостійних держав для досягнення конкретної мети;
- д) примусово утворена, зазвичай через завоювання одного народу іншим, складна держава, частини якої повністю залежать від верховної влади.

54. *За ступенем залежності місцевих органів від центральної влади унітарні держави поділяються на:*

- а) повністю унітарні та частково унітарні;
- б) централізовані, децентралізовані та змішані;
- в) централізовані та з автономією;
- г) конституційні та фактичні;
- д) територіальні, національні та змішані.

55. *Форма державного устрою, за якої вищі територіальні одиниці держави мають певну юридично визначену політичну самостійність – це:*

- а) республіка;
- б) конфедерація;
- в) федерація;
- г) імперія;
- д) унітарна держава.

56. За способом утворення суб'єктів виділяють такі види федерації:

- а) територіальні, національні, змішані;
- б) договірно-конституційні, союзні;
- в) симетричні, асиметричні;
- г) конституційні, національні;
- д) федерації на основі союзу, автономії.

57. За способом утворення федерації поділяються на:

- а) федерації на основі союзу, автономії;
- б) територіальні, національні;
- в) конституційні, національні;
- г) договірно-конституційні, союзні;
- д) договірні, конституційні, договірно-конституційні.

58. За характером розподілу владних повноважень між суб'єктами федерації поділяються на:

- а) федерації на основі союзу, автономії;
- б) територіальні, національні;
- в) конституційні, національні;
- г) договірно-конституційні, союзні;
- д) симетричні, асиметричні.

59. Асиметрія федеративних держав полягає у:

- а) наявності відмінних за територіальними розмірами суб'єктів федерації;
- б) відмінності часу вступу до федерації різних суб'єктів федерації;
- в) наявності неоднакового юридичного і фактичного статусу у різних суб'єктів федерації;
- г) нез'єднаності суб'єкта федерації з іншими суб'єктами за кордоном;
- д) наявності відмінностей у кількості населення різних суб'єктів федерації.

60. Складна держава формується:

- а) з відокремлених державних утворень, що мають суверенітет і всі ознаки державності з відокремлених державних утворень;
- б) з єдиної держави, що не має всередині відокремлених утворень, які користуються певною самостійністю.
- в) складається з держав-членів або державо подібних утворень;
- г) об'єднання самостійних держав для досягнення конкретної мети;
- д) примусово утворена, зазвичай через завоювання одного народу іншим, складна держава, частини якої повністю залежать від верховної влади.

61. Країни, які відносяться до територіальної федерації:

- а) Сполучені Штати Америки, Німеччина, Бразилія;
- б) Індія, Італія, Марокко;
- в) Російська Федерація, Україна, Республіка Білорусь;
- г) Угорщина, Греція, Польща;
- д) Україна, Франція, Республіка Білорусь.

62. Прикладом симетричної федерації є:

- а) Сполучені Штати Америки;
- б) Російська Федерація;
- в) Польща;
- г) Швейцарія;
- д) Бельгія.

63. Держави, що за формою державно-територіального устрою є федеративними – це:

- а) Індія, Сполучені Штати Америки;
- б) Австрія, Португалія;
- в) Англія, Франція;
- г) Греція, Україна;
- д) Іспанія, Норвегія.

64. Союз суверенних держав, створений для досягнення певних цілей і здійснення відповідних напрямів державної діяльності при збереженні в інших питаннях повної самостійності:

- а) співтовариство;
- б) конфедерація;
- в) федерація;
- г) імперія;
- д) співдружність.

65. Правовою підставою для утворення конфедерації є:

- а) усна домовленість сторін;
- б) договір;
- в) дозвіл Ради Європи;
- г) згода не менше ніж 51% жителів від кожної країни, яка має намір вступити до конфедерації;
- д) згода не менше ніж 90% жителів від кожної країни, яка має намір вступити до конфедерації.

66. При створенні конфедерації її члени:

- а) обов'язково вводять єдину грошову одиницю;
- б) створюють єдине законодавство;
- в) формують лише деякі спільні органи влади;
- г) формують єдині органи управління для всіх країн-учасниць;
- д) створюють єдине законодавство та вводять єдину грошову одиницю.

67. Державою, що на рівні конституційної регламентації залишилась конфедерацією є:

- а) Сполучені Штати Америки;
- б) Російська Федерація;
- в) Індія;
- г) Швейцарія;
- д) Бельгія.

68. До структури державного устрою не входить:

- а) унітарна держава;
- б) федерація;
- в) конфедерація;
- г) імперія;
- д) політичний режим.

69. Імпералістична держава складовими якої є адміністративно-територіальні одиниці, а саме:

- а) колонії;
- б) області;
- в) округи;
- г) штати;
- д) регіон.

70. Спосіб політичної організації та здійснення державної влади, виражений через сукупність прийомів, методів і засобів, які використовуються у взаємовідносинах держави із суспільством і особою – це:

- а) форма держави;
- б) форма державного правління;
- в) форма державного устрою;
- г) форма політичного режиму;
- д) форма політичної системи.

71. Характер влади в країні; сукупність засобів і методів здійснення політичної влади, яка відображає характер взаємовідносин громадян і держави – це:

- а) політичний режим;

- б) політична система;
- в) форма державного правління;
- г) форма державного устрою;
- д) апарат держави.

72. *Демократичний режим характеризується такою ознакою:*

- а) народ залучається до формування і здійснення державної влади як безпосередньо, так і через своїх представників;
- б) держава не додержується принципів виборності і змінюваності центральних і місцевих органів державної влади, розвитку місцевого та інших видів самоврядування;
- в) держава не сприяє розвитку структур громадянського суспільства і правової держави, організації управління на основі принципу реального здійснення поділу влади;
- г) прийняття усіх важливих для суспільства рішень в інтересах меншості з урахуванням прав більшості;
- д) державна влада не є легітимною.

73. *Зосередження влади в руках однієї особи чи групи осіб, заниження ролі представницьких органів влади, зведення нанівець місцевого самоврядування, застосування репресій, тиск на ЗМІ є характерним для:*

- а) демократичної держави;
- б) мілітаризованої держави;
- в) авторитарної держави;
- г) унітарної держави;
- д) федеративної держави.

74. *Авторитарний політичний режим характеризується такими положеннями:*

- а) існування єдиної загальнообов'язкової ідеології, однопартійна політична система, заборона існування опозиції, вождизм;
- б) інститути демократії існують формально, державні рішення приймаються правлячою елітою, функції якої не обмежуються законом, офіційно визнається пріоритет державних інтересів перед інтересами особи;
- в) принципова відмова від ідеї прав людини і громадянина, формальність і декларативний характер виборів, заперечення поділу державної влади;
- г) монопольний контроль з боку держави над економікою, культурою та побутом, спирання на репресивний апарат;
- д) мілітаризм та ідея постійної війни і панування.

75. Спільною ознакою для тоталітарних та авторитарних режимів є:

- а) наявність державної ідеології;
- б) повна відсутність політичного плюралізму;
- в) культ особи-вождя;
- г) пріоритет інтересів держави над інтересами особи;
- д) ринкова економіка.

76. Тоталітарний режим є крайньою формою:

- а) політичного режиму;
- б) мілітаризованої держави;
- в) антидемократичного політичного режиму;
- г) аристократії;
- д) фашизму.

77. Консолідація партійного та державного апарату є характерною ознакою для:

- а) демократичної держави;
- б) тоталітарної держави;
- в) авторитарної держави;
- г) унітарної держави;
- д) федеративної держави.

78. Союз суверенних держав, що об'єдналися на підставі міждержавного договору для посилення інтеграційних зв'язків держав, що входять до нього, і еволюції у бік конфедеративного об'єднання – це:

- а) співтовариство;
- б) співдружність;
- в) союз;
- г) особлива форма співтовариства;
- д) складна форма співдружності.

79. Для міжнародних об'єднань є характерним:

- а) формування наддержавних органів для координації діяльності держав-членів;
- б) наявність єдиного законодавства;
- в) залежність внутрішніх правової, судової, політичної і інших систем кожного члена;
- г) неможливість вільного виходу;
- д) наявність суверенітету.

80. Організацію Об'єднаних Націй (ООН) було створено:

- а) 23 грудня 1945 р.;
- б) 17 листопада 1946 р.;
- в) 25 липня 1946 р.;
- г) 24 жовтня 1945 р.;
- д) 7 липня 1945 р.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- ❖ Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.

Спеціалізована література:

1. Arnaut V. Competența legislativă a parlamentului și limitele acesteia. *Legea si Viata*. 2017. № 9, ч. 1. С. 22-28.
2. Carnat T., Popa C. Considerații teoretice privind guvernarea, regimul politic și regimul de guvernare. *Legea si Viata*. 2017. № 5, ч. 1. С. 4-10.
3. Costachi G. Democrația – condiție indispensabilă afirmării societății civile și a cetățeanului în statul de drept. *Верховенство Права*. 2017. № 1. (30). С. 43-47.
4. Cuculescu A. Democrația – principiu intrinsec instituirii organelor puterii în stat. *Legea si Viata*. 2016. № 3, ч. 2. С. 41-46.
5. Goncharova Y. International legal endorsement of gender equality principle and its contribution to the democratic society development. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 2, ч. 2. С. 29-34.
6. Jankurová A. Efektivna verejná správa. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4, ч. 2. С. 7-12.
7. Maiko T. Democratic aspects of Ukrain legislation on local democracy institutions. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. Svazek 4., 2. vydání. С. 155-158.
8. Moldovean B. Mecanismul puterii în stat: istorie și actualitate. *Legea si Viata*. 2016. № 11, ч. 1. С. 51-53.
9. Morhun A. Scientific comprehension of ways of researching political regime in Ukraine: modern tendencies. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. Svazek 4., 5. vydání. С. 68-75.

10. Ondrová D. Public administration, ethical integration and globalization. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4, ч. 1. С. 22-30.
11. Sidorenko N. Conceptual foundations of modelling of the institution of public service. *Legea si Viata*. 2017. № 1, ч. 2. С. 162-165.
12. Агафонова Н. В. Президент України як суб'єкт конституційної реформи і гарант додержання Конституції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 4. С. 12-17.
13. Алебастрова И. А. Территориальное деление и территориальное устройство публичной власти в государстве: основные модели. *Lex Russica*. 2012. № 5. С. 925-937.
14. Афанасьев К. К. Адміністративний договір як форма державного управління (теоретико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук. Луганськ, 2002. 191 с.
15. Байрачная Л. Политическая власть и легитимность: к вопросу о соотношении. *Legea si Viata*. 2017. № 8, ч. 2. С. 8-12.
16. Баликіна Л. І. Парламентаризм – система політичної організації держави. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 100-106.
17. Барабаш Ю. Президент у змішаних республіках: деякі питання конституційно-правової теорії та практики. *Право України*. 2012. № 8. С. 93-99.
18. Барикова А. Роль парламента и публичной администрации в процессе систематизации права электронных коммуникаций. *Legea si Viata*. 2016. № 4, ч. 3. С. 2-5.
19. Березенко В. В. Правовий режим державного кордону України: конституційно-правові аспекти регулювання та захисту: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 21 с.
20. Белевцева В. В. Організаційно-правове забезпечення адміністративно-правових режимів у сфері державної безпеки України: моногр. Харків: Право, 2013. 349 с.
21. Біла-Кисельова А. Від антидемократичних тенденцій до сучасної концепції прав людини в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 43-48.
22. Бойко Ю. П. Федерализм как принцип государственного устройства: вопросы теории. *Евразийский юридический журнал*. 2013. № 1. С. 78-81.
23. Бондарева К. В. Теоретичне питання визначення основних суб'єктів процесу правової інституціоналізації політичних режимів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 3. С. 3-8.
24. Бондарева К. Трансформації права та його інститутів у тоталітарних політичних режимах. *Юридична Україна*. 2012. № 10. С. 11-18.
25. Бостан С. К. Форма правління сучасної держави: проблеми історії, теорії, практики: моногр. Запоріжжя: Дике поле, 2005. 540 с.
26. Волощук О. Т. Причини бікамералізму. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 3. С. 35-44.

27. Вороніна К. Ю. Особливості легітимації політичного режиму в умовах демократичного транзиту: дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2011. 244 с.
28. Гавриленко В. В. Державний суверенітет як політико-правова категорія: підходи до визначення та інтерпретації. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 15-18.
29. Генадій Ш. Авторитарний політичний режим: теоретико-методологічні підходи до визначення. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*. 2014. Вип. 5. С. 329-338.
30. Георгієвський Ю. Оптимізація співвідношення деконцентрації та децентралізації як вимога конституційної модернізації. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 118-122.
31. Гончаренко В. Бікамералізм у контекст конституційної реформи в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 3. С. 67-77.
32. Гончаренко В. Склад верхньої палати бікамерального парламенту (історико-правовий аспект). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3. С. 48-55.
33. Грабіна Г. Субкультура влади в сучасній Україні: особливості ціннісного коду президентів. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 1. vydání. С. 130-135.
34. Гречко О. Територіальний устрій України як конституційно-правовий інститут: сутність, структура і зміст. *Юридична Україна*. 2015. № 6. С. 17-23.
35. Грибовський Б. О. Еволюція юридичного контролю: інституційно-функціональний аспект. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 18-21.
36. Грицай І. О. Загальнотеоретичний аналіз гендерного збалансування в національних парламентах. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 6. С. 3-7.
37. Грицай І. Ретроспектива та сучасний зміст паритетної демократії: теоретико-правовий аспект. *Верховенство Права*. 2017. № 3. (30). С. 44-50.
38. Гультай М. Виникнення та утвердження конституціоналізму як обов'язкової складової демократичного державного устрою. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 3. С. 97-115.
39. Данелія О. С. До питання захисту політичних прав юридичної особи в Європейському суді з прав людини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 1. С. 18-26.
40. Дроботова Т. Б. Державно-правовий режим в Україні: зміст, ознаки і основні тенденції розвитку: дис. ... канд. юрид. наук. Острогоз, 2011. 205 с.
41. Дубняк М. Зміцнення прямої демократії на місцевому рівні шляхом удосконалення правового регулювання інформаційної взаємодії. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. Svazek 4., 3. vydání. С. 109-117.

42. Єрмакова Г. С. Проблема взаємовідносин і трансформації права, релігії та держави: історіографічний аналіз і перспективи теоретичного дослідження. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 6. С. 8-12.
43. Жуков Є. В. Теоретико-методологічні засади розуміння форми державного устрою в добу інформатизації. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2013. № 5. С. 196-201.
44. Задорожня Г. В. Правосуб'єктність глави держави: конституційно-правовий аспект. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 7. С. 49-57.
45. Звоздецька І. В. Правові ознаки парламентських процедур. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 35-38.
46. Искужин Р. К. К вопросу о дуализме федерализма: традиции и инструментари. *Евразийский юридический журнал*. 2012. № 11. С. 122-125.
47. Ільницький М. С. Референдум як форма безпосередньої демократії в Україні. *Форум права*. 2016. № 3. С. 103-105.
48. Коваль О. Я. Підходи до розуміння легітимності влади в історії політичних і правових учень. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 21-24.
49. Коваль О. Я. Проблеми легітимності влади в сучасному інформаційному суспільстві. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 5. С. 11-15.
50. Коваль О. Я. Співвідношення понять «легітимність», «легальність» та «легалізація». *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. Т. 2. С. 7-10.
51. Козак Ю.-М. Р. Правові засади легітимації державної влади в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 15-19.
52. Колінко Я. А. Надзвичайний стан як особливий державно-правовий режим: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2011. 20 с.
53. Колісник В. Відновлення дії Конституції України та зміна форми правління як засіб поновлення конституційного ладу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 103-109.
54. Кормич А. Виклик Національної безпеки сучасної держави: Український погляд. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 102-106.
55. Кормич Л. Демократизація – базовий компонент трансформаційних процесів в сучасній Україні. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 185-189.
56. Косінов С. Міжнародний контроль як засіб забезпечення внутрішньодержавної демократії. *Право України*. 2015. № 5. С. 139-148.
57. Кравченко Т. А. Права людини як основний критерій легітимності державної влади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 4. С. 13-17.

58. Крыжановская А. Соотношение принципа гласности с другими принципами организации деятельности Президента Украины. *Leges si Viata*. 2016. № 7, ч. 2. С. 70-73.
59. Кублік К. Ю. Політичні механізми взаємовідносин регіональних та місцевих влад в умовах унітарної держави: дис. ... канд. політ. наук. Дніпропетровськ, 2012. 237 с.
60. Кукарцев О. Варіативність дефініювання терміна «імперія» у науковому дискурсі. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2015. Вип. 27. С. 28-32.
61. Куфтирев П. В. Електронна демократія як особлива форма державно-політичного режиму. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 34-38.
62. Литвинов О. М. Республіканська форма правління як засада конституційного ладу України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 20 с.
63. Лучко М. О. Поняття та сутності децентралізації публічної влади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 3. С. 29-34.
64. Лясковець О. В. Парламент – орган народного представництва в зарубіжних країнах. *Право і суспільство*. 2015. № 4 (1). С. 13-17.
65. Магновський І. Й. Особливості референдної демократії в Україні: конституційно-правовий аспект. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 3. С. 22-26.
66. Мазуренко А., Колесник С. Правотворческая форма антикоррупционной политики в условиях децентрализации государственной власти. *Sciences of Europe*. 2016. № 2, ч. 2. С. 131-133.
67. Макаренко Л.О. Демократія як явище правової дійсності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ 2016. 20 с.
68. Манташян М. Політико-правові засади політичної стабільності у нових демократіях. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. Svazek 4., 3. vydání. С. 88-93.
69. Мартинюк Р. «Суперпрезидентська республіка»: конституційно-правова оцінка феномену та досвід пострадянських країн. *Право України*. 2013. № 7. С. 252-262.
70. Мартинюк Р. Змішана республіка – напівпрезидентська форма правління? *Право України*. 2018. Вип. 1. С. 172-183.
71. Марченко М. В. Конституційно-правова природа права вето глави держави. *Форум права*. 2017. № 4. С. 141-146.
72. Меженська О. Наслідки державного перевороту: минуле та сучасність. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 4. vydání. С. 132-137.
73. Михайлов М. Б. До питання про принципи безпосередньої демократії. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 82-84.

74. Мкртумян А. Р. Конституционно-правовой статус автономных образований в современных государствах с различной формой государственного устройства. *Административное и муниципальное право*. 2012. № 4. С. 19-24.
75. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.
76. Новиков О. В., Черніков Д. Ю. Політичний режим як характерна ознака суспільства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 24-27.
77. Омелян С. Гарантії реалізації принципу незалежності конституційного правосуддя у демократичних державах. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 2. С. 155-160.
78. Орзіх М. Президентська республіка – різновид республіканської форми правління. *Право України*. 2009. № 10. С. 72-77.
79. Орловська І. Г., Фаст О. О. Значення принципу верховенства права для сучасного демократичного суспільства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 2. С. 30-33.
80. Остапенко О. Г. Децентралізація чи федералізація – оптимальний шлях реформування публічної влади в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 4. С. 26-29.
81. Остапенко О. Г. Реалізація Україною політичних цілей угоди про асоціацію. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 28-31.
82. Піонтковська О. О. Проблематика процесу децентралізації державної влади і розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 46. С. 207-216.
83. Процюк І. В. Втілення принципу поділу влади в дуалістичних і парламентських монархіях. *Проблеми законності*. 2012. Вип. 120. С. 3-13.
84. Пушкарев С. В. Нетипичные формы республик с президентской системой правления. *Современное право*. 2012. № 7. С. 16-19.
85. Ременяк О. Децентрализиция публичной власти в украинской правовой мысли новейшего времени. *Leges si Viata*. 2017. № 11, ч. 2. С. 134-137.
86. Речицький В. До питання про конституційно-правові гарантії народного суверенітету в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 168-177.
87. Скріль С. Конституційні принципи реформування політичних систем країни Центральної та Східної Європи. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 33-37.
88. Слинько Т. Еволюція права на свободу слова: сравнительно-правовой аспект. *Leges si Viata*. 2017. № 9, ч. 2. С. 110-114.
89. Сухонос В. В. Сутність та функції авторитарного державного режиму в умовах переходу до демократії (теоретико-методологічний аналіз): дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2000. 185 с.

90. Толстенко В. «Форма держави» і «форма правління»: проблема співвідношення понять у державно-правовій теорії. *Юридична Україна*. 2013. № 10. С. 23-31.
91. Топчій В. В. Межі державного суверенітету: теорія та практика. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 78-81.
92. Федоренко В. Л. Парламенти і парламентаризм – пріоритетний напрямок конституційно-правових досліджень в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 5. С. 129-133.
93. Фрицький Ю. О. Сутність влади як філософсько-правової категорії. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 4. С. 23-29.
94. Цуркан-Сайфуліна Ю. Аксіологія права і аксіологія влади: філософсько-правовий аспект. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 3. vydání. С. 53-60.
95. Чепульченко Т. О. Демократичні цінності: теоретико-правовий аспект. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спеціальний випуск, ч. 2. С. 35-39.
96. Черняк Є. В. Зміна форми правління як мета конституційних перетворень: порівняльно-правовий аспект. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спеціальний випуск, ч. 2. С. 40-43.
97. Члевик О. Особливості свободи як принципу конституційного ладу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 2. С. 55-65.
98. Чорнолуцький Р. Особливості нормопроектної діяльності Президента України: питання теорії і практики. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 5. vydání. С. 48-56.
99. Шаповал В. Парламент як представницький орган. *Право України*. 2015. № 3. С. 114-134.
100. Шестопалова Л. М. Форма державного устрою як матриця соціального розвитку. *Форум права*. 2014. № 1. С. 526-531.
101. Шкабко С. І. Форма правління як елемент форми держави та основа категорія державознавства. *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 4. С. 49-54.
102. Шустакевич П. Доступ до публічної інформації як інструмент розвитку демократії в контексті європейських та польських нормативно-правових актів. *Право України*. 2016. № 2. С. 140-148.
103. Яковлев А. Принцип разделения государственной власти и его обеспечение в конституционном процессе современной Украины. *Leges si Viata*. 2016. № 11, ч. 2. С. 164-168.
104. Якуніна А. О. Дослідження трансформаційних процесів у системі державних режимів України та світу. *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 3. С. 72-79.
105. Ясинська В. С. Особливості трансформації політичної культури в умовах становлення демократичного політичного режиму: дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2004. 186 с.

ТЕМА 4. ТЕОРІЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ

Поняття та ознаки функцій держави. Співвідношення понять «функції держави», «функції державних органів», «функції державного управління» та «завдання держави». Критерії класифікації та види функцій держави. Об'єктні функції сучасної держави: внутрішні функції – політична, економічна, соціальна, екологічна, культурна; зовнішні функції – оборонна, зовнішньополітична, зовнішньоекономічна, екологічна, зовнішньокультурна (гуманітарна). Технологічні (владні, процесуальні, організаційні) функції держави: законодавча (правотворча), виконавча, судова, контрольна.

Форми реалізації функцій держави: правові форми – правотворча, правозастосовна, (правовиконавча, правоохоронна, договірна); організаційні (фактичні) форми: організаційно-регламентуюча, організаційно-економічна (організаційно-господарська), організаційно-ідеологічна. Методи реалізації функцій держави: загальні (загальнофункціональні) методи – примус, переконання, стимулювання; спеціальні – методи, необхідні для здійснення конкретно визначеної функції держави.

Механізм реалізації функцій держави: поняття та ознаки. Елементи механізму реалізації функцій держави та їх характеристика.

Сучасний розвиток юридичної науки характеризується посиленою увагою науковців до трансформації правової форми організації суспільних відносин та з'ясуванням функціонального призначення держави в цьому процесі. Характер державного ладу завжди відображається саме у функціях держави, тому особливо актуальним є встановлення змістовно-сутнісного наповнення цього терміна, здійснення класифікації, яка дозволить дослідити природу явища, внутрішні й зовнішні властивості.

Особливості сучасної української державності знайшли своє відображення, перш за все, у модифікації функцій держави. Розробка теорії функцій Української держави дає можливість прогнозувати конкретні ситуації, пов'язані з трансформацією державності, її окремих інститутів, проведенням певної державної політики. Аналіз функцій держави на сучасному етапі дозволяє виділити пріоритетні напрями в її діяльності, структури, що забезпечують реалізацію соціальних потреб, а також встановити рівновагу соціальних відносин і сприяти подальшому розвитку суспільного прогресу. Ця обставина пояснюється, по-перше, тим, що «функціональність є найбільш суттєвою стороною будь-якої організації» і, отже, у функціях безпосередньо відображається сутність держави; а, по-друге, саме вони є обов'язковою передумовою дослідження інших її зовнішніх проявів (механізму, форм, методів діяльності держави).

Формулювання визначення поняття «функції держави», має велике значення для подальшого вивчення феномену держави в цілому та визначення закономірностей і перспектив її розвитку. У науковій літературі авторами пропо-

нуються різні визначення поняття «функції держави», які часто є суперечливими. Так, у традиційному філософському значенні «функція» – це відношення двох об'єктів (груп), у якому зміна одного з них призводить до зміни іншого. «Функція» має значення з точки зору наслідків (позитивних чи негативних-дисфункціональних або нейтральних-функціональних), спричинених зміною одного параметра в інших параметрах, об'єкта (функціональність) або взаємозв'язку окремих частин у межах певного цілого (функціонування)

Для осмислення багатоаспектності і багатомірності поняття функцій держави необхідно зауважити, що в юридичній літературі чимало наукових праць присвячено проблемі теорії і практики функцій будь-яких інститутів. Наприклад, «функції держави», «функції державної влади», «функції державних органів», «функції управління», «функції конституційної юрисдикції», «функції територіальної громади», «функції політичних партій», «функції політичної системи», «функції конституційно-правової відповідальності» тощо. Правовий досвід щодо визначення поняття функцій тих чи інших інститутів має бути використаний при визначенні поняття «функції держави».

В юридичній науці можна виділити *два основні підходи* до визначення категорії «функції держави». *По-перше*, функція держави визначається головним чином через її соціальне призначення, що полягає в розв'язанні певних завдань і досягненні цілей. *По-друге*, поняття функції держави пов'язується або прямо ототожнюється з поняттям її діяльності. Зазначені підходи є основними і принципово різними напрямками в теорії функцій держави, кожен з них має свої переваги і недоліки.

Функції держави виражають соціальну природу держави, конкретизують її сутність і є найбільш важливими якісними характеристиками та орієнтирами держави. Існують спроби дослідження функції держави як сторони соціального призначення держави або взагалі їх повного ототожнення.

Функції держави являють собою основні напрями або види її діяльності, які виражають сутність і призначення держави, її роль і місце в суспільстві. До того ж, під основними напрямками розуміються найбільш загальні та постійні напрями або види діяльності (об'єктивні, постійні, системні) тобто ті, які найбільш змістовно й точно визначають функціональне призначення держави на відміну, наприклад, від завдань, мети. На відміну від функцій держави вони мають суб'єктивний характер, тобто визначаються під час свідомої діяльності суспільства.

Отже, функції держави мають комплексний, синтезуючий характер. Як основні напрями діяльності держави, вони не ототожнюються з діяльністю чи з окремими аспектами її діяльності. Зміст кожної функції держави складається з багатьох однорідних і однопорядкових аспектів її діяльності.

Визначення поняття «функції держави» дозволяють виділити деякі *характерні ознаки*, що мають загальний характер і у своїй сукупності складають певний інваріант визначення поняття.

1. *У функціях держави найбільш повно проявляється її сутність та соціальне призначення.* Деякі вчені вважають, що саме ця ознака є основою. Можна погодитися з тим, що між сутністю і соціальним призначенням держави існує безпосередній зв'язок, який реалізується за допомогою відповідних функцій держави.

2. *Загальний, основоположний, предметний, об'єктивно необхідний характер напрямів та видів діяльності держави* (що відрізняє функції від інших напрямів та видів діяльності). Об'єктивний характер функцій держави пов'язаний із процесом їх виникнення та формування в конкретно-історичних умовах.

3. *Діяльність держави спрямована на виконання основних завдань і досягнення цілей*, які формуються на кожному конкретному історичному етапі розвитку суспільства. Цілі й завдання держави відрізняються від її функцій тим, що за своїм походженням вони мають здебільшого суб'єктивний характер, тобто визначаються в результаті свідомої діяльності суспільства, а функції держави виникають об'єктивно, хоча розвиваються й вдосконалюються також у результаті свідомого впливу на них.

4. *Постійний, стійкий характер.* Функції держави – це стійкі, постійні напрями та види її діяльності, які здійснюються протягом історично визначених періодів її існування й розвитку, протягом більш-менш тривалого часу або протягом всього періоду існування.

5. *Структурованість функцій держави.* Дослідження структури державних функцій пов'язано з двома її *основними характеристиками*: 1) елементами структури; 2) закономірними взаємозв'язками цих елементів між собою. Структурними елементами функції держави є: а) сутність та соціальне призначення держави (у межах об'єкта функції); б) напрям державної діяльності; в) об'єкт функції – те, на що спрямований вплив держави; г) мета, на досягнення якої спрямовано державний вплив; ґ) основні методи, форми, способи, принципи і засоби реалізації функції.

До основних *взаємозв'язків елементів структури функцій держави* слід віднести:

- взаємовідносини і взаємозв'язки між об'єктивними вимогами функції і практичною діяльністю з реалізації призначення держави та об'єктивних потреб державного регулювання;
- взаємозв'язки між практичною діяльністю держави (і її результатом) та цілями, на досягнення яких спрямована функція;
- взаємозв'язки між вимогами завдань і цілей функції, з одного боку, та формами, методами, способами і засобами реалізації – з іншого.

Таким чином, структурний аналіз функцій в теоретичному плані створює передумови для конкретизації їх змісту, уникнення ототожнення з окремими структурними елементами, дозволяє побудувати чітку, об'єктивно обумовлену модель системи функцій держави. В практичному плані структурний аналіз функцій держави дозволяє вчасно виявляти порушення, які

перешкоджають їх оптимальній реалізації.

6. Реалізація функцій держави здійснюється в певних формах та конкретними методами. Функції держави реалізуються в конкретних діях суб'єктів державної влади. Ці дії носять різноманітний характер і можуть бути зведені в більш однорідні групи. Зовнішнє практичне вираження діяльності у сфері реалізації функцій держави в конкретних умовах називають формами здійснення.

Отже, функції держави – це об'єктивно необхідні, взаємопов'язані напрями та види її діяльності, спрямовані на реалізацію завдань, досягнення відповідної мети в конкретних формах за допомогою спеціальних методів, які виражають сутність, соціальне призначення держави, роль та місце її в суспільстві на конкретному етапі розвитку. За змістом функції держави – це сукупність однорідних напрямів її діяльності, що характеризуються внутрішньою єдністю та суттєвою відмінністю їх від інших напрямів. За формою функції держави – це сукупність основних видів державної діяльності.

Наукова **класифікація** будь-якого суспільного явища, у тому числі функцій держави, має здійснюватись за певними, об'єктивно існуючими ознаками, критеріями. У наукових і практичних цілях функції держави можуть бути класифіковані за різними критеріями, які часто розглядаються в юридичній літературі як рівнопорядкові, рівнозначні одне одному явища.

Виходячи із ступеня суттєвості і об'єктивного характеру виділяють наступні функції держави:

1. За об'єктами (сферами) діяльності держави – об'єктні (лінійні): внутрішні і зовнішні.

Внутрішні функції держави:

- **політична** (спрямована на забезпечення народовладдя, розвиток форм та інститутів політичного плюралізму, врегулювання політичних конфліктів);

- **економічна** (спрямована на забезпечення нормального формування, функціонування та розвитку економіки країни, захист існуючих форм власності та створення умов для їх розвитку);

- **соціальна** (створення умов, які забезпечують нормальні умови життя людини, її вільний розвиток, створення рівних можливостей для усіх громадян у досягненні суспільного добробуту, соціальну захищеність особистості);

- **екологічна** (спрямована на забезпечення екологічного добробуту громадян і екологічної безпеки країни);

- **культурна** (спрямована на підняття культурного і освітнього рівнів громадян, необхідних для цивілізованого суспільства, створення умов для їх участі в житті суспільства, користування відповідними культурними і науковими досягненнями, забезпечення науково-технічного розвитку суспільства).

Зовнішні функції держави: оборонна (захист цілісності і недоторканності власної території, виконання міжнародних зобов'язань, застосування у разі необхідності для розв'язання міжнародних конфліктів збройних сил),

зовнішньополітична, зовнішньоекономічна, зовнішньокультурна (гуманітарна);

2. *За способами діяльності держави* – технологічні (владні, процесуальні, організаційні): законодавча (правотворча), виконавча, судова.

3. *За тривалістю дії* (за умовами діяльності держави): постійні та тимчасові.

4. *За суб'єктами діяльності*: загальнодержавні, функції суб'єктів федерації (у федеративних державах), функції органів державної влади тощо.

Класифікація функцій держави є передумовою подальшого наукового аналізу і сприяє їх глибокому і різнобічному вивченню, а також виведенню практичних рекомендацій щодо вдосконалення основних напрямів діяльності держави. Класифікація (групування, систематизація) функцій сприяє більш всебічному і цілісному уявленню як про кількість функцій держави, так і про їх характер.

Зміст функцій держави ще не дає сутнісного уявлення про функції держави як самостійну правову категорію в її повному обсязі. Відомо, що зміст будь-якого явища не може існувати поза відповідною формою. Це притаманно і функціям держави. У свою чергу, *форми і методи реалізації функцій держави* не можна розглядати у відриві від змісту діяльності держави та її сутності.

Наукова оцінка та класифікація форм і методів здійснення функцій держави у вітчизняній літературі проводилася з різних позицій: юридичних, управлінських, соціологічних, політологічних тощо. Але, як свідчить аналіз, в юридичній доктрині недостатньо уваги приділяється дослідженню форм і методів здійснення функцій держави в сучасних трансформаційних умовах. Проте, сьогодні ця наукова проблематика має як теоретичне, так і практичне значення для функціонування держави.

У сучасній юридичній літературі іноді, взагалі, ототожнюють поняття «форм» та «методів» здійснення функцій держави. Не зважаючи на певну термінологічну подібність «форм» і «методів» реалізації функцій держави, – це різні за змістом поняття, що доповнюють одне одного.

Аналіз філософського визначення категорій «форма» і «метод» дозволяє вважати, що форма реалізації функцій держави завжди є засобом зовнішнього виразу напрямів та видів діяльності держави. Якщо це і спосіб, то тільки прояву змісту зовні. Проте метод супроводжує форму і є сукупністю прийомів, способів досягнення певних цілей при здійсненні функцій.

Форми реалізації функцій держави показують якого зовнішнього виразу набуває діяльність держави, яким чином вона оформлена. Форми реалізації функцій держави – це об'єктивація (зовнішній вираз) практичної діяльності держави щодо здійснення її функцій у конкретних умовах.

Ознаками форм реалізації функцій держави є:

- здійснюються уповноваженими на це суб'єктами – органами державної влади та іншими особами (органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами, на яких покладено виконання публічних функцій);

- мають юридичну значущість, тобто тягнуть за собою настання певних юридичних наслідків;
- мають правовий характер, що означає відповідність цих дій праву. Органи державної влади діють на підставі, у межах повноважень та у спосіб, передбачені конституцією та законами;
- їхні результати закріплюються у визначених законом правових актах (нормативно-правових, інтерпретаційно-правових, правозастосовних актах та ін.);
- здійснюється із додержанням процедури, передбаченої законом.

Доцільно виокремити *два підходи* щодо трактування форм реалізації функцій держави. Згідно з *першим підходом*, форми реалізації функцій держави є діяльністю основних складових механізму держави, специфічними видами державної діяльності. Такими формами є:

- законодавча,
- виконавча,
- судова,
- контрольно-наглядова діяльність.

Законодавча діяльність є формою реалізації функцій держави, яка полягає у прийнятті, зміні, призупиненні дії і скасуванні законів та підзаконних нормативно-правових актів законодавчим органом державної влади.

Виконавчою діяльністю є нормативно регламентована, оперативна, повсякденна реалізація органами виконавчої влади функцій держави в економічній, політичній, соціальній, духовно-культурній та інших сферах.

Судова діяльність є формою реалізації функцій держави шляхом здійснення правосуддя.

Контрольно-наглядова діяльність є реалізацією функцій держави шляхом здійснення всіх різновидів державного контролю і нагляду за законністю.

Згідно з *другим підходом*, форми реалізації функцій держави – це однорідна за характером та змістом діяльність органів держави щодо здійснення її функцій. Відповідно до такого підходу, форми можна поділити на правові:

- **правотворча**, що спрямована на розробку, прийняття, зміну та скасування нормативно-правових актів;
- **правозастосовча (правовиконавча, правоохоронна, договірна)**, яка має своєю метою сприяння адресатам правових норм у реалізації їхніх прав і обов'язків, а також контроль за цим процесом;
- **організаційні (фактичні)**: організаційно-регламентуюча, організаційно-економічна (організаційно-господарська), організаційно-виховна, організаційно-контролююча, організаційно-ідеологічна.

У змісті **організаційно-регламентуючої форми** присутні наступні складові: підбір, розстановка, виховання та визначення ефективності діяльності кадрів у сфері здійснення державних функцій; поточна робота певних

структур щодо забезпечення функціонування державних органів (підготовка проектів документів, організація проведення засідань колегіальних органів), оперативна поточна організаторська робота визначених структур щодо забезпечення функціонування органів держави в розв'язанні певних конкретно-політичних завдань, у технічно-організаційному забезпеченні функціонування різних гілок державного механізму.

Організаційно-економічна форма – це організація матеріально-технічного забезпечення здійснення державних функцій, оперативно-технічна, поточна господарська робота (економічне обґрунтування, фінансування, контроль-ревізійна діяльність, статистика), організація постачання матеріального забезпечення різних державних функцій тощо. Поряд із організаційно-економічною формою діяльності автори виокремлюють і організаційно-господарську. Це діяльність держави, що пов'язана із забезпеченням державних органів приміщеннями, іншими матеріальними ресурсами, розподілу грошовими коштами тощо.

Організаційно-контролююча форма – це організація недержавного контролю у сфері здійснення державних функцій. Мова йде про контроль громадянського суспільства за діяльністю державної влади, армії, діяльності правоохоронних органів тощо.

Організаційно-виховна форма – це організація виховання, пропаганди, агітації, інформування та іншого забезпечення виховного впливу на населення у сфері здійснення державних функцій.

Організаційно-ідеологічна форма – це діяльність, пов'язана з ідеологічним та інформаційним забезпеченням функціонування державних органів, організація прес-конференцій, роз'яснення того чи іншого рішення державного органу, вплив на формування і розвиток у потрібному напрямі громадської думки; повсякденна оперативно-пояснювальна виховна робота з ідеологічного забезпечення виконання різних функцій держави, наприклад, роз'яснення змісту прийнятих законів та інших нормативних актів, формування суспільної думки; робота засобів масової інформації тощо.

Методи реалізації функцій держави – це система засобів, способів та прийомів здійснення напрямів та видів її діяльності.

У методах проявляється фактичний зміст діяльності з реалізації функцій держави. При цьому вони нерозривно пов'язані з формами їх здійснення. Якщо методи характеризують внутрішню сторону діяльності з реалізації функцій держави, то форми – зовнішню. Методи – це зміст діяльності, форми – зовнішній вираз цієї діяльності. Методи – це своєрідне наповнення форм здійснення функцій держави.

Аналіз різних підходів щодо розуміння методів реалізації функцій держави дозволяє здійснити їх **класифікацію** за таким критерієм, як особливості прояву волі держави (владно-організуючого впливу) при здійсненні функцій держави. Вони поділяються на: **загальні** (загальнофункціональні) методи – переконання, стимулювання, примус; **спеціальні** – методи, необхідні для

здійснення конкретно визначеної функції держави.

Окрім вищевказаних методів здійснення функцій держави у юридичній літературі також виділяють такі **групи методів**:

- метод нормативного правового регулювання;
- метод примусу, який використовується при порушенні загальнообов'язкових державних приписів;
- метод рекомендацій, тобто орієнтації на конкретний зразок поведінки або дій, бажаних із точки зору держави, і метод заохочення, який провокує
- дотримання цього зразку, стимулюючи суспільнокорисну діяльність;
- метод договірної регулювання, який набуває в умовах демократичної держави універсального значення;
- метод контролю і нагляду;
- метод інформаційного впливу на суспільство.

Методи є важливою складовою процесу реалізації функцій держави, наявність прогресивних методів та їх правильне використання є передумовою ефективності процесу реалізації функцій держави.

Механізм реалізації функцій держави представляє собою сукупність методів, принципів, правових та організаційних засад їх здійснення. Завдання і функції держави здійснюються через спеціально створені інституції, які в сукупності формують механізм держави, за допомогою якого держава існує як така.

Таким чином, держава як суспільно-політичний феномен є багатофункціональним явищем системного характеру. Функції сучасної держави мають не лінійний характер, а є ієрархізованою динамічною системою. Враховуючи, що загальною функціональною цінністю сучасної держави є її служіння громадянському суспільству, то її (держави) найважливішим функціональним призначенням є каталізація процесів формування й удосконалення інститутів громадянського суспільства. Все це детермінує новелізацію переліку, змісту, форм та методів реалізації традиційних функцій держави, яка обумовлюється глобальними проблемами сучасності.

На сучасному етапі для глибокого та всебічного розуміння процесів, що відбуваються, представники науки повинні аналізувати й узагальнювати розвиток функцій держави, прогнозувати державний та суспільний розвиток, мати науково обґрунтовані рекомендації для практики, діяльності органів державної влади, політичних і державних діячів, які виробляють і реалізують державну політику в усіх сферах життя. Тому комплексне, ґрунтовне дослідження функцій сучасної Української держави є вихідним у процесах державотворення і правотворення.

Ключові поняття:

поняття функції, функції держави, класифікація функцій держави, внутрішні функції держави, зовнішні функції держави, економічна функція держави, соціальна функція держави, політична функція держави, екологічна функція держави, культурна функція держави, інформаційна функція держави, правоохоронна функція держави, правозахисна функція держави, функція співробітництва та інтеграції з сучасними державами, функція забезпечення миру та підтримка світового правопорядку, функція оборони, правова форма здійснення функцій держави, ознаки правових форм здійснення функцій держави, нормотворча форма здійснення функцій держави, правозастосовна форма здійснення функцій держави, правоохоронна форма здійснення функцій держави, контрольна форма здійснення функцій держави, інтерпретаційно-правова форма здійснення функцій держави, методи реалізації функцій держави, засобами державного впливу, заохочення, примус, переконання, механізм реалізації функцій держави, ознаки механізму реалізації функцій держави, елементи механізму реалізації функцій держави.

1. Сутність держави, її соціальне призначення проявляється у її:

- а) принципах;*
- б) завданнях;*
- в) функціях;*
- г) формі;*
- д) методах.*

2. Одним із перших вчених, який почав вивчати функції держави, був:

- а) А. Венгерів;*
- б) Ф. Тарановський;*
- в) Т. Парсонс;*
- г) М. Коркунов;*
- д) С. Братусь.*

3. Об'єктивно необхідні, взаємопов'язані напрями та види діяльності, спрямовані на реалізацію завдань, досягнення відповідної мети у конкретних формах за допомогою спеціальних методів, які виражають сутність, соціальне призначення держави, роль та місце її в суспільстві на певному етапі розвитку – це:

- а) функції органів державної влади;*
- б) функції держави;*
- в) завдання держави;*
- г) методи державного управління;*
- д) функції державного управління.*

4. В юридичній науці виділяють такий основний підхід до визначення дефініції «функції держави»:

а) поняття функції держави пов'язується або прямо ототожнюється з поняттям її діяльності;

б) поняття функції держави пов'язується з поняттям діяльності державних органів;

в) поняття функції держави прямо ототожнюється з поняттям її діяльності;

г) поняття функції держави пов'язується або прямо ототожнюється з державою;

д) поняття функції держави пов'язується з поняттям «завдання держави».

5. До загально визнаних ознак функцій держави належить:

а) об'єктивна обумовленість функцій держави; дуалістична природа функцій держави (поєднання стійкості та динамізму);

б) конституційно регламентований, загальний, основний, предметний (об'єктний) характер функцій держави;

в) загальний, предметний, об'єктивно необхідний, постійний та стійкий характер;

г) спрямованість на виконання завдань і досягнення цілей, які формуються на кожному конкретному історичному етапі розвитку суспільства;

д) казуальний, предметний, об'єктивно необхідний, постійний та стійкий характер.

6. Правотворча діяльність, як одна з видів правових форм реалізації функцій держави – це:

а) форма здійснення функцій держави шляхом видання нормативно-правових актів, видання та санкціонування, зміни чи відміни правових норм;

б) оперативна поточна організаційна робота з приводу вирішення тих чи інших конкретно-політичних завдань, техніко-організаційного забезпечення функціонування різних ланок державного механізму;

в) форма здійснення функцій держави шляхом владної оперативної роботи державних органів з приводу охорони норм права від порушень, захисту наданих громадянам суб'єктивних прав і забезпечення покладених на них юридичних обов'язків;

г) пов'язана з повсякденним вирішенням різноманітних питань управління справами суспільства владну, творчу, виконавчо-розпорядницьку роботу державних органів з приводу реалізації функцій держави шляхом видання актів застосування норм права, які є підставою для виникнення, зміни чи припинення правовідносин;

д) діяльність державних органів з приводу виконання законів та підзаконних нормативних актів шляхом видання актів застосування права.

7. *Змістом функцій держави є:*

а) процес впливу держави на суспільство через практичну діяльність її відповідних структур;

б) процес впливу держави через практичну діяльність її відповідних структур на певні суспільні відносини;

в) процес впливу держави на певні суспільні відносини;

г) процес впливу держави та суспільства через практичну діяльність їх відповідних структур на певні суспільні відносини;

д) процес впливу держави на суспільство.

8. *Функції держави залежать від:*

а) реальних умов існування держави;

б) формальних умов існування держави;

в) реальних та формальних умов існування держави;

г) умов існування держави та суспільства в ній;

д) умов виникнення держави та суспільства.

9. *Функції держави виражають:*

а) статику держави;

б) динаміку держави;

в) статику розвитку основних напрямів діяльності держави;

г) динаміку розвитку основних напрямів діяльності держави;

д) статику та динаміку держави.

10. *Пов'язані між собою напрями та види державної діяльності, що у своїй сукупності складають певну цілісність – це:*

а) державна влада;

б) система функцій держави;

в) функції держави;

г) напрями діяльності держави;

д) законодавча компетенція.

11. Співвідношення понять «функції держави» та «функції державних органів» полягає у наступному:

- а) поняття «функції держави» є більш вузьким за змістом, ніж «функції державних органів»;
- б) поняття «функції державних органів» є меншими за обсягами та більш предметними за змістом порівняно із «функціями держави»;
- в) поняття «функції держави» та «функції державних органів» є різними за змістом та не перебувають у взаємозв'язку;
- г) «функції держави» є різновидом «функцій державних органів»;
- д) поняття «функції держави» є ширшим за поняття «функції державних органів».

12. Співвідношення понять «функції держави» та «функції місцевого самоврядування» полягає у наступному:

- а) поняття «функції держави» є більш вузьким за змістом, ніж «функції місцевого самоврядування»;
- б) «функції місцевого самоврядування» є меншими за обсягами та більш предметними за змістом порівняно із «функціями держави»;
- в) поняття «функції держави» та «функції місцевого самоврядування» взаємопов'язані та взаємообумовлені;
- г) «функції держави» є різновидом «функцій місцевого самоврядування»;
- д) поняття «функції держави» є ширшим за поняття «функції місцевого самоврядування».

13. Співвідношення понять «функції держави» та «функції політичної системи суспільства» полягає у наступному:

- а) поняття «функції держави» є широким за змістом, ніж «функції політичної системи суспільства»;
- б) «функції політичної системи суспільства» є меншими за обсягами та більш предметними за змістом порівняно з поняттям «функції держави»;
- в) поняття «функції держави» та «функції політичної системи суспільства» взаємопов'язані та взаємообумовлені;
- г) поняття «функції держави» має похідний характер щодо поняття «функції політичної системи суспільства»;
- д) поняття «функції держави» є вужчим стосовно поняття «функції політичної системи суспільства».

14. Співвідношення понять «функція держави» і «завдання держави» полягає у наступному:

- а) поняття «функції держави» та «завдання держави» є самостійними елементами;
- б) поняття «завдання держави» та «функції держави» є тотожними;
- в) поняття «функції держави» є різновидом «завдання держави»;

- г) «завдання держави» і «функції держави» є неподільними;
- д) поняття «завдання держави» є різновидом «функції держави».

15. Функції державного управління – це:

- а) сукупність об'єктивно необхідних, нормативно визначених, конкретних напрямів та видів діяльності держави в економічній сфері з правової регламентації економічних процесів;
- б) основні напрями забезпечення охорони конституційного ладу, прав і свобод громадянина;
- в) складові змісту управлінської діяльності, що характеризуються певною самостійністю, однорідністю, складністю та стабільністю владно-організуючого впливу суб'єкту управління, спрямованого на забезпечення життєво значущих потреб об'єкта управління;
- г) основні напрями впливу на суспільні відносини, метою яких є підвищення соціально-політичної активності громадян в управлінні суспільством і державою;
- д) основні напрями діяльності голови держави, обумовлені його місцем та участю у системі органів державної влади.

16. Структурним елементом функцій держави є:

- а) основні методи, форми, способи, принципи і засоби реалізації функцій;
- б) спрямований державний вплив;
- в) визначення держави;
- г) державне правотворення;
- д) взаємозв'язки між практичною діяльністю держави та цілями, на які спрямована функція держави.

17. Основним критерієм, за допомогою якого можна відмежувати одну функцію держави від іншої, є:

- а) специфіка відповідних суспільних, політичних, культурних та інших відносин, які держава регулює у процесі своєї діяльності;
- б) специфіка відносин, які регулюються державою;
- в) специфіка відповідних суспільних відносин, які держава регулює у процесі своєї діяльності, що потребує різного впливу на них, а також різних форм та методів такого впливу;
- г) специфіка відносин у суспільстві;
- д) специфіка окремих суспільних відносин.

18. Критерії, за якими класифікують функції держави:

- а) за основними елементами діяльності суспільства;
- б) за основними елементами діяльності держави та суспільства;
- в) за об'єктами, за сферами діяльності держави;
- г) за способами взаємодії держави та суспільства;
- д) за основними елементами взаємодії держави та суспільства.

19. Залежно від того, в чиїх соціальних інтересах здійснюються функції держави, їх можна поділити на:

- а) постійні та тимчасові функції;
- б) головні та похідні функції;
- в) загальносоціальні функції та функції захисту групових інтересів;
- г) загальні, додаткові, постійні та тимчасові функції;
- д) внутрішні та зовнішні функції.

20. За територіальним критерієм розрізняють:

- а) постійні та тимчасові функції;
- б) загальнодержавні та місцеві функції;
- в) загальні, муніципальні та регіональні функції;
- г) загальні, додаткові, постійні та тимчасові функції;
- д) постійні, тимчасові, загальнодержавні та локальні функції.

21. За ступенем політичної значущості виділяють такі функції держави, як:

- а) основні та допоміжні;
- б) загальні, основні та додаткові;
- в) загальні, спеціальні та допоміжні;
- г) основні, проміжні та додаткові;
- д) основні та неосновні.

22. За правовими формами діяльності держави виокремлюють такі функції держави, як:

- а) законодавчі, розпорядчі та судові;
- б) законодавчі, виконавчі та судові;
- в) законодавчі, розпорядчі та адміністративні;
- г) розпорядчі, адміністративні та судові;
- д) законодавчі, розпорядчі, судові, виконавчі та адміністративні.

23. За змістом функції держави поділяються на:

- а) соціальні, організаційні та культурні;
- б) первинні, вторинні та додаткові;
- в) соціальні, первинні та вторинні;
- г) культурні та соціальні;
- д) соціальні та організаційні.

24. Залежно від типу держав виділяють наступні функції держави:

- а) функції антидемократичних держав та держав демократичного типу;
- б) функції держав експлуататорського типу та держав демократичного типу;

в) функції держав експлуататорського, демократичного типів та допоміжні функції;

г) функції держав експлуататорського, демократичного типів та загальносоціальні функції;

д) загальносоціальні, загальнополітичні та допоміжні функції.

25. *За способом діяльності держави виділяють:*

а) законодавчу, виконавчу та парламентську функції;

б) законодавчу, виконавчу та судову функції;

в) законодавчу, виконавчу та урядову функції;

г) адміністративну, виконавчу та парламентську функції;

д) президентську, виконавчу та парламентську функції.

26. *За часом дії функції держави класифікують на:*

а) тимчасові та постійні;

б) зовнішні та внутрішні;

в) об'єктні та організаційні;

г) законодавчі та виконавчі;

д) економічні та політичні.

27. *За об'єктами (сферами) діяльності держави розрізняють:*

а) економічну, соціальну, культурну, оборонну, інформаційну та інші функції;

б) соціальну, виконавчу, оборонну, гуманітарну, функцію прогнозування та інші функції;

в) тимчасову, соціальну, культурну, оборонну, гуманітарну та інші функції;

г) економічну, соціальну, культурну, оборонну, виконавчу та інші функції;

д) інформаційну, соціальну, культурну, оборонну, судову та інші функції.

28. *Організаційні функції класифікують на:*

а) функцію господарського керівництва, забезпечення добробуту, залучення громадян у суспільне життя, охорони суспільного порядку, культурно-ідеологічну функцію, дипломатичну тощо;

б) культурно-ідеологічну функцію, функцію соціального забезпечення, політичного контролю, охорони суспільного порядку, дипломатичну тощо;

в) господарсько-організаційну, культурно-ідеологічну функції, функцію залучення громадян у суспільне життя, тотального контролю за суспільним життям тощо;

г) функцію господарського керівництва, культурно-ідеологічну функцію, функцію забезпечення добробуту, залучення громадян у суспільне життя, охорони суспільного порядку, дипломатичну, економічну функцію, функцію політичного контролю тощо;

д) дипломатичну, культурну, соціально-економічну тощо.

29. Діяльність, спрямована на вирішення основних економічних, соціальних, політичних та інших завдань, що постають перед суспільством протягом тривалого часу – це:

а) загальні функції держави;

б) загальносоціальні функції держави;

в) соціально-політичні функції держави;

г) основні функції держави;

д) загальнополітичні функції держави.

30. Сутність загальносоціальних функцій держави полягає:

а) в участі в урегулюванні міжнародних та міждержавних конфліктів, боротьбі з міжнародними злочинами;

б) у діяльності, що спрямована на вирішення основних економічних, соціальних, політичних та інших завдань, що постають перед суспільством протягом тривалого часу;

в) у задоволенні інтересів класу або соціальної групи, яка панує у суспільстві;

г) у забезпеченні розвитку демократичних інститутів держави;

д) у забезпеченні соціальних інтересів населення.

31. Завданням держави в економічній сфері є:

а) створення умов, що забезпечують гідне життя і вільний розвиток людини шляхом гарантування певного обсягу благ за рахунок держави;

б) забезпечення екологічного благополуччя громадян, їхньої екологічної безпеки, охорони навколишнього природного середовища;

в) потреба знайти оптимальну міру і найефективніші форми державного регулювання економіки, які, не руйнуючи її ринкової природи, водночас забезпечували б її максимальну соціальну ефективність;

г) визнання, законодавче закріплення і державна гарантія прав і свобод людини і громадянина;

д) фінансова та організаційна підтримка науково-дослідної діяльності, створення і забезпечення умов для задоволення культурних потреб людей.

32. *Оберіть внутрішні функції цивілізованої держави:*

- а) політична, економічна, оподаткування і фінансового контролю, соціальна, екологічна, культурна (духовна), інформаційна, правоохоронна;
- б) політична, економічна, оподаткування і фінансового контролю, соціальна, екологічна, культурна (духовна), інформаційна, правоохоронна, правотлумачна;
- в) політична, економічна, екологічна, культурна (гуманітарна), інформаційна, оборона держави, підтримання світового правопорядку;
- г) політична, економічна, оподаткування, ціннісна, регулятивна, соціальна, екологічна, культурна (духовна), інформаційна;
- д) правоохоронна, виховна, підтримання світового правопорядку.

33. *Функції, що мають загальнопланетний характер і стосуються інтересів усіх країн:*

- а) зовнішньополітичні функції Української держави;
- б) зовнішньоекономічні функції Української держави;
- в) відкриті функції Української держави;
- г) глобальні функції Української держави;
- д) внутрішні функції Української держави.

34. *До внутрішніх функцій Української держави належать:*

- а) оборонна, зовнішньополітична, екологічна, зовнішньокультурна та інші функції;
- б) зовнішньополітична, зовнішньоекономічна, екологічна, гуманітарна та інші функції;
- в) оборонна, політична, економічна, екологічна, гуманітарна та інші функції;
- г) оборонна, соціальна, економічна, екологічна та інші функції;
- д) політична, економічна, культурна, екологічна, соціальна та інші функції.

35. *Нормативно визначені напрями та види діяльності держави з регулювання сфери політичних відносин, вироблення й реалізації внутрішньої і зовнішньої політики, створення умов та інститутів для розвитку народовладдя й політичної стабільності, а також забезпечення національної безпеки – це:*

- а) оборонна функція держави;
- б) дипломатична функція держави;
- в) інформаційна функція держави;
- г) соціальна функція держави;
- д) політична функція держави.

36. Конституційно-регламентовані, загальні, об'єктивно необхідні напрями та види діяльності держави з регулювання сфери політичних відносин, вироблення, реалізації й гарантування внутрішньої та зовнішньої політики держави, створення умов та інститутів для розвитку народовладдя, забезпечення умов для розвитку й функціонування політичної системи суспільства – це:

- а) економічна функція Української держави;
- б) соціальна функція Української держави;
- в) оборонна функція Української держави;
- г) політична функція Української держави;
- д) дипломатична функція Української держави.

37. Правовою основою політичної функції Української держави є:

- а) цивільне, господарське та адміністративне право;
- б) конституційне, цивільне та бюджетне право;
- в) кримінальне, адміністративне та цивільне право;
- г) конституційне, адміністративне та кримінальне право;
- д) конституційне, бюджетне та цивільне право.

38. Суб'єктами, які реалізують політичну функцію Української держави є:

- а) народ, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, громадські об'єднання;
- б) юридичні особи, органи державної влади та політичні партії;
- в) юридичні особи, юридичні особи, органи державної влади, громадські об'єднання та політичні партії;
- г) органи публічної влади, громадські об'єднання та політичні партії;
- д) народ, органи муніципальної влади, політичні партії та органи державної влади.

39. Напрями діяльності держави із забезпечення нормального функціонування і розвитку економіки, у тому числі за допомогою охорони форм власності, організації зовнішньоекономічних зв'язків – це:

- а) політична функція;
- б) економічна функція;
- в) екологічна функція;
- г) соціально-культурна функція;
- д) культурна функція.

40. Функція, притаманна державі будь-якого типу:

- а) культурно-виховна;
- б) оборони держави;

- в) охорони прав і законних інтересів людини і громадянина;
- г) інтеграції у світову економіку;
- д) інформаційна.

41. Економічна функція Української держави – це:

- а) план утворення та використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення спільних інтересів у суспільстві;
- б) організація та принципи побудови бюджетної системи, її структури, взаємозв'язок між окремими ланками бюджетної системи;
- в) сукупність методів, спрямованих на захист національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз;
- г) сукупність програм реформування економіки країни, а також забезпечення ринкової економіки;
- д) конкретні напрями діяльності держави в економічній сфері з правової регламентації економічних процесів, а також реалізації соціально-економічних проектів та програм забезпечення економічної безпеки.

42. Взаємовигідна торгівля, як одна із видів зовнішньоекономічних функцій, полягає у наступному:

- а) реалізація інтересів України у сфері економіки, торгівлі, бізнесу шляхом її інтеграції у світову економіку;
- б) підтримка та розвиток культурних і наукових зв'язків з іншими державами; забезпечення збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що мають культурну цінність; вживання заходів щодо повернення культурних цінностей усього народу, які знаходяться за кордоном;
- в) регулювання питань, пов'язаних з переміщенням товарів і транспортних засобів через державний кордон;
- г) збереженні миру, попередженні ядерної війни, роззброєнні, ліквідації ядерної зброї, а також співробітництві з іншими державами у боротьбі з організованою злочинністю, тероризмом і в регулюванні міжнародних конфліктів;
- д) участь у розвитку світового інформаційного простору, встановлення режиму використання інформаційних ресурсів на основі рівноправного співробітництва з іншими державами.

43. Встановіть, до характеристики якої функції держави належать такі ознаки: «Розробка економічної політики; управління підприємствами, доля державної власності в яких складає більше 50%; встановлення правових засад ринкових відносин та цінової політики; припинення монополізму та недобросовісної конкуренції; захист прав споживачів»:

- а) екологічної;
- б) соціальної;

- в) політичної;
- г) економічної;
- д) антимонопольної.

44. Екологічною функцією Української держави є:

а) нормативно регламентовані напрями із забезпечення й гарантування гідних умов існування, створення рівних і справедливих можливостей для розвитку кожної людини;

б) комплекс станів, явищ і дій, що забезпечує екологічний баланс у державі і в будь-яких її регіонах на рівні, до якого фізично, соціально-економічно, технологічно і політично готове суспільство;

в) комплексна науково-інформаційна система регламентованих періодичних безперервних, довгострокових спостережень, оцінки та прогнозу змін стану природного середовища з метою виявлення негативних змін і вироблення рекомендацій з їх усунення або ослаблення.

г) управління природними системами та керування природокористувачами (управління охороною навколишнього природного середовища і раціоналізацією використання природних ресурсів);

д) нормативно регламентовані напрями та види діяльності держави, що спрямовані на забезпечення екологічного добробуту громадян і екологічної безпеки країни, основним змістом яких є державне управління й координація діяльності у галузі охорони довкілля.

45. Правоохоронна функція держави – це:

а) забезпечення охорони конституційного ладу, прав і свобод громадян, законності і правопорядку, довкілля, встановлених і регульованих правом усіх суспільних відносин;

б) організація і забезпечення системи одержання, використання, поширення і збереження інформації;

в) консолідація нації, розвиток національної самосвідомості; сприяння розвитку самобутності усіх корінних народів і національних меншин; організація освіти; сприяння розвитку культури, науки; охорона культурної спадщини;

г) забезпечення соціальної безпеки громадян, створення умов для повного здійснення їх права на працю, життєвий достатній рівень; зняття і пом'якшення соціальних суперечностей шляхом гуманної та справедливої соціальної політики;

д) вироблення внутрішньої політики держави, регулювання сфери політичних відносин, забезпечення народовладдя.

46. Інформаційна функція держави – це:

а) забезпечення охорони конституційного ладу, прав і свобод громадян, законності і правопорядку, довкілля, встановлених і регульованих правом усіх суспільних відносин;

б) організація і забезпечення системи одержання, використання, поширення і збереження інформації;

в) консолідація нації, розвиток національної самосвідомості; сприяння розвитку самобутності усіх корінних народів і національних меншин; організація освіти; сприяння розвитку культури, науки; охорона культурної спадщини;

г) забезпечення соціальної безпеки громадян, створення умов для повного здійснення їх права на працю, життєвий достатній рівень; зняття і пом'якшення соціальних суперечностей шляхом гуманної та справедливої соціальної політики;

д) вироблення внутрішньої політики держави, регулювання сфери політичних відносин, забезпечення народовладдя.

47. Під функцією оподаткування і фінансового контролю прийнято розуміти:

а) забезпечення охорони конституційного ладу, прав і свобод громадян, законності і правопорядку, довкілля, встановлених і регульованих правом усіх суспільних відносин;

б) організацію і забезпечення системи оподаткування і контролю за легальністю прибутків громадян та їх об'єднань, а також за витратою податків;

в) консолідацію нації, розвиток національної самосвідомості; сприяння розвитку самобутності усіх корінних народів і національних меншин; організація освіти; сприяння розвитку культури, науки; охорона культурної спадщини;

г) забезпечення соціальної безпеки громадян, створення умов для повного здійснення їх права на працю, життєвий достатній рівень; зняття і пом'якшення соціальних суперечностей шляхом гуманної та справедливої соціальної політики;

д) вироблення внутрішньої політики держави, регулювання сфери політичних відносин, забезпечення народовладдя.

48. Під функцією підтримання світового правопорядку прийнято розуміти:

а) забезпечення охорони конституційного ладу, прав і свобод громадян, законності і правопорядку, довкілля, встановлених і регульованих правом усіх суспільних відносин;

б) участь у врегулюванні міжнаціональних і міждержавних конфліктів; боротьба з міжнародними злочинами;

в) консолідація нації, розвиток національної самосвідомості; сприяння розвитку самобутності усіх корінних народів і національних меншин; організація освіти; сприяння розвитку культури, науки; охорона культурної спадщини;

г) забезпечення соціальної безпеки громадян, створення умов для повного здійснення їх права на працю, життєвий достатній рівень; зняття і пом'якшення соціальних суперечностей шляхом гуманної та справедливої соціальної політики;

д) вироблення внутрішньої політики держави, регулювання сфери політичних відносин, забезпечення народовладдя.

49. *Визначте, яка функція є новою для Української держави на сучасному етапі:*

а) функція боротьби за мир та мирне співіснування держав;

б) екологічна функція;

в) функція інтеграції у світову економіку та державної підтримки іноземних інвестицій;

г) соціальна функція;

д) дипломатична функція.

50. *Визначте, яка функція держави характеризується такими ознаками: «збереження миру, попередження ядерної війни, роззброєння, ліквідація ядерної зброї, а також співробітництво з іншими державами у боротьбі з організованою злочинністю, тероризмом і в регулюванні міжнародних конфліктів»:*

а) функція оборони;

б) функція підтримки світового порядку;

в) функція інтеграції у світову економіку;

г) функція міжнародного співробітництва.

д) функція співробітництва з іншими державами у вирішенні демографічних, сировинних та енергетичних проблем.

51. *Внутрішня правоохоронна функція за своєю сутністю полягає в:*

а) організації і забезпеченні системи отримання, використання, поширення і збереження інформації;

б) забезпеченні соціальної безпеки громадян, створення умов для повного здійснення їх права на труд, достатній життєвий рівень; ліквідація і пом'якшення соціальних протиріч через гуманну і справедливу політику;

в) захисті державного суверенітету від зовнішніх посягань як економічними, дипломатичними, так і воєнними способами;

г) охороні конституційного ладу, забезпеченні додержання прав і свобод людини та громадянина, законності та правопорядку, профілактиці й боротьбі з правопорушеннями, запобіганні протиправної поведінки тощо;

д) участі у врегулюванні міжнаціональних і міждержавних конфліктів; боротьба з міжнародними злочинами.

52. Центральний орган виконавчої влади, що створений державою для реалізації правоохоронної функції:

- а) поліція;
- б) державна інспекція;
- в) державна служба;
- г) державне агентство;
- д) державний фонд.

53. Напрями правоохоронної діяльності з відображенням внутрішньої політики держави, здійснення якої згідно з Конституцією України покладено на...:

- а) поліцію;
- б) прокуратуру;
- в) Кабінет Міністрів України;
- г) Верховну Раду України;
- д) суд.

54. Функція охорони правопорядку є:

- а) постійною;
- б) тимчасовою;
- в) тимчасово визначеною;
- г) не визначеною;
- д) тимчасово діючою.

55. Якими ознаками характеризується соціальна функція держави:

- а) забезпеченням екологічного благополуччя та екологічної безпеки громадян;
- б) формуванням та поповненням державної скарбниці за рахунок усіх видів податків, фінансових зборів, мита і нарахувань;
- в) утворенням умов, що забезпечують гідне життя та вільний розвиток людини шляхом гарантування певного кола благ за рахунок держави;
- г) додержанням і виконанням нормативних приписів усіма учасниками суспільних відносин;
- д) забезпеченням правопорядку.

56. Однією зі складових конституційно-правової основи екологічної функції держави є:

- а) ст. 51 Конституції України;
- б) ст. 56 Конституції України;
- в) ст. 61 Конституції України;
- г) ст. 65 Конституції України;
- д) ст. 66 Конституції України.

57. Основними елементами екологічної функції держави є:

- а) використання природних ресурсів, охорона навколишнього природного середовища;
- б) використання природних ресурсів, екологічна безпека;
- в) раціональне використання природних ресурсів, охорона навколишнього природного середовища;
- г) використання природних ресурсів, охорона навколишнього природного середовища, екологічна безпека;
- д) раціональне використання природних ресурсів, охорона навколишнього природного середовища, екологічна безпека.

58. Головною умовою подальшого розвитку України в екологічній сфері є:

- а) ліквідація наслідків Чорнобильської катастрофи;
- б) визначення умов використання природних ресурсів;
- в) удосконалення спеціальних органів, що здійснюють екологічний контроль;
- г) екологізація суспільного виробництва;
- д) запобігання і ліквідація негативного впливу господарської та промислової діяльності.

59. Функція держави, яка спрямована на створення правових, економічних, матеріальних, фінансових, соціальних та інших засад розвитку та забезпечення оптимального рівня функціонування духовно-культурних галузей суспільства – це:

- а) політична функція;
- б) економічна функція;
- в) екологічна функція;
- г) соціально-культурна функція;
- д) культурна функція.

60. Підтримка та розвиток культурних і наукових зв'язків з іншими державами; забезпечення збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що мають культурну цінність; вживання заходів щодо повернення культурних цінностей усього народу, які знаходяться за кордоном – це:

- а) гуманітарна зовнішньополітична функція держави;
- б) військова зовнішньополітична функція держави;
- в) дипломатична зовнішньополітична функція держави;
- г) взаємовигідна торгівля з іншими країнами
- д) регулювання митної справи.

6. Об'єктивно необхідні, нормативно регламентовані напрями та види діяльності держави щодо створення правових, економічних, матеріальних, фінансових, соціальних, організаційних засад розвитку і забезпечення оптимального рівня функціонування культури, науки, освіти, мистецтва й інших духовно-культурних галузей суспільства – це:

- а) соціально-культурна функція Української держави;
- б) соціальна функція Української держави;
- в) культурна функція Української держави;
- г) економічна функція Української держави;
- д) екологічна функція Української держави.

62. Елементи конституційно-правової основи культурної функції держави закріплені в:

- а) ст. 58 Конституції України;
- б) ст. 66 Конституції України;
- в) ст. 85 Конституції України;
- г) ст. 86 Конституції України;
- д) ст. 88 Конституції України.

63. У ч. 3 ст. 13 чинної Конституції України закріплена:

- а) політична функція Української держави;
- б) соціально-економічна функція Української держави;
- в) екологічна функція Української держави;
- г) соціальна функція Української держави;
- д) культурна функція Української держави.

64. Об'єктивно необхідні, нормативно регламентовані напрями та види діяльності держави із забезпечення й гарантування гідних умов існування, створення рівних і справедливих можливостей для розвитку кожної людини, формування ефективного механізму соціального захисту з метою досягнення в суспільстві соціальної злагоди і співробітництва на основі сталих процесів соціальної структурованості – це:

- а) соціально-культурна функція Української держави;
- б) соціальна функція Української держави;
- в) культурна функція Української держави;
- г) економічна функція Української держави;
- д) екологічна функція Української держави.

65. Соціальна функція держави спрямована на:

- а) забезпечення екологічного благополуччя та екологічної безпеки громадян;
- б) формування та поповнення державної скарбниці за рахунок усіх видів податків, фінансових зборів, мита і нарахувань;

- в) створення нормальних умов життя людини, її вільного розвитку та рівних можливостей для усіх громадян у досягненні суспільного добробуту;
- г) забезпечення народовладдя, формування органів публічної влади, розвитку демократичних інститутів;
- д) забезпечення політичної стабільності, врегулювання політичних конфліктів.

66. *Фундаментальним елементом соціальної функції держави є:*

- а) соціальна політика держави;
- б) суспільний розвиток держави;
- в) соціальна сфера держави;
- г) суспільство;
- д) суспільство та суспільний розвиток держави.

67. *Відповідно до сфер зовнішньої діяльності держави, зовнішні функції Української держави класифікують на:*

- а) оборонну, зовнішньополітичну, екологічну, зовнішньокультурну та інші функції;
- б) зовнішньополітичну, зовнішньоекономічну, екологічну, зовнішньокультурну та інші функції;
- в) оборонну, політичну, зовнішньоекономічну, екологічну, гуманітарну та інші функції;
- г) оборонну, екологічну, зовнішньополітичну, зовнішньоекономічну, зовнішньокультурну та інші функції;
- д) політичну, економічну, культурну, екологічну, соціальну та інші функції.

68. *Функція, яка полягає у здійсненні державної діяльності у сфері міжнародних відносин, у встановленні та підтриманні міждержавних зв'язків – це:*

- а) ідеологічна функція;
- б) інформаційна функція;
- в) політична функція;
- г) економічна функція;
- д) дипломатична функція.

69. *Функція, яка полягає у формуванні та забезпеченні системи політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних заходів держави у підготовці до збройного захисту цілісності і недоторканності власної території – це:*

- а) охоронна функція;
- б) оборонна функція;

- в) правоохоронна функція;
- г) зовнішньополітична функція;
- д) контрольно-наглядова функція.

70. Функція, яка полягає у визнанні економічної взаємозалежності держав у різноманітних сферах відносин, інтеграції країни в європейську та світову економіку – це:

- а) функція співробітництва сучасних держав;
- б) функція забезпечення миру і підтримки світового порядку;
- в) функція європейської та світової інтеграції;
- г) оборонна функція;
- д) функція забезпечення режиму законності і правопорядку.

71. Загальним, головним, стратегічним напрямом діяльності держави є:

- а) мета держави;
- б) функція держави;
- в) сутність держави;
- г) компетенція держави;
- д) завданням держави.

72. Напрями діяльності держави, які вирішуються у межах здійснення окремих функцій держави, є їх основою і відповідають порівняно нетривалим етапам у розвитку держави – це:

- а) ціль держави;
- б) мета держави;
- в) сутність держави;
- г) завдання держави;
- д) ознаки держави.

73. Компетенція держави – це:

а) упорядкована на засадах права система всіх політичних явищ, що функціонують і взаємодіють у суспільстві з метою завоювання, утримання або участі у політичній владі;

б) форма діяльності компетентних органів держави зі встановлення, зміни або скасування правових норм;

в) встановлена нормами Конституції та законами України сукупність прав, обов'язків і предметів відання територіальної громади, органів й посадових осіб місцевого самоврядування, які забезпечують виконання їх функцій;

г) сукупність прав та обов'язків у галузі суспільної діяльності, яка свідомо і добровільно бере на себе держава в особі своїх органів та організацій;

д) найважливіший метод регулювання державою суспільних відносин, який полягає у виданні органами державної влади законів та інших нормативно-правових актів.

74. Компетенція держави відповідає її функціям, але не повністю співпадає з ними тому, що:

- а) компетенція держави не є похідною від функцій та не зумовлюється ними;
- б) має суб'єктивний і, порівняно з функціями, мінливий характер;
- в) компетенція держави функціонує виключно у сферах суспільного життя;
- г) пов'язана зі створенням, зміною і скасуванням правових норм;
- д) функції держави є тільки теоретичним аспектом у цьому питанні, а сама компетенція – практичною.

75. Методами реалізації державних функцій є:

- а) переконання, виховання та погроза;
- б) переконання, стимулювання та примус;
- в) переконання, виховання та примус;
- г) переконання, стимулювання та погроза;
- д) примус, контроль та виховання.

76. Зовнішнім виразом практичної діяльності держави щодо здійснення її функцій у конкретних умовах є:

- а) метод реалізації функцій держави;
- б) напрям реалізації функцій держави;
- в) засіб реалізації функцій держави;
- г) форма реалізації функцій держави;
- д) спосіб реалізації функцій держави.

77. Основними правовими формами здійснення функцій держави є:

- а) правотворча та правозастосовна;
- б) організаційна та правоохоронна;
- в) правозастосовна та установча;
- г) договірна та заохочувальна;
- д) внутрішня та зовнішня.

78. Нормативно регламентована діяльність уповноважених суб'єктів, спрямована на створення, зміну або скасування правових норм – це:

- а) правова форма реалізації функцій держави;
- б) правовиконавча форма реалізації функцій держави;
- в) правотворча форма реалізації функцій держави;
- г) договірна форма реалізації функцій держави;
- д) правозастосовна форма реалізації функцій держави.

79. *Форми здійснення функцій держави бувають:*

- а) правові, неправові;
- б) правоохоронні, правозастосовні;
- в) установчі, організаційні;
- г) правові, правоохоронні;
- д) правозастосовчі, правореалізаційні.

80. *Форми реалізації функцій держави також класифікують на:*

- а) правоустановчі та правовиконавчі;
- б) правові та організаційні;
- в) організаційні та правоохоронні;
- г) правоохоронні та правозастосовні;
- д) спеціальноправові та загальноправові.

81. *До організаційних форм реалізації функцій держави відносять:*

- а) організаційну, організаційно-економічну, контролюючу, культурно-виховну, політичну, обліково-статистичну роботу державних органів;
- б) організаційну, економічну, організаційно-контролюючу, організаційно-виховну, політико-виховну, статистичну роботу державних органів;
- в) організаційно-регламентуючу, організаційно-економічну, організаційно-контролюючу, організаційно-виховну, культурно-виховну, політико-виховну, обліково-статистичну роботу державних органів;
- г) регламентуючу, організаційно-економічну, контролюючу, організаційно-виховну, культурно-виховну, політичну роботу державних органів;
- д) регламентуючу, організаційну, організаційно-контролюючу, організаційно-виховну, культурно-виховну, політико-виховну, облікову роботу державних органів.

82. *Нормативно регламентована діяльність уповноважених державних органів, їх посадових осіб та інших уповноважених суб'єктів з виконання законів і підзаконних нормативних актів шляхом видання актів застосування права – це:*

- а) правова форма реалізації функцій держави;
- б) правовиконавча форма реалізації функцій держави;
- в) правотворча форма реалізації функцій держави;
- г) договірна форма реалізації функцій держави;
- д) правозастосовна форма реалізації функцій держави.

83. *Правозастосовну форму реалізації функцій держави класифікують на:*

- а) правовиконавчу, правоохоронну та договірну;
- б) організаційно-регламентуючу та організаційно-економічну;

- в) економічну, політичну та правовиконавчу;
- г) організаційно-ідеологічну та фактично-застосовну;
- д) правовиконавчу, договірну та організаційну.

84. *Нормативно регламентована, владна, управлінська діяльність уповноважених державних органів та їх посадових осіб щодо вирішення питань управління справами суспільства шляхом оперативного застосування правових норм у процесі здійснення державних функцій – це:*

- а) правова форма реалізації функцій держави;
- б) правовиконавча форма реалізації функцій держави;
- в) правотворча форма реалізації функцій держави;
- г) договірна форма реалізації функцій держави;
- д) правозастосовна форма реалізації функцій держави.

85. *Нормативно впорядкована діяльність регулятивного, організуючого і координуючого характеру органів державного управління, їх посадових осіб, громадських організацій та інших уповноважених суб'єктів, спрямована на реалізацію публічних інтересів в управлінській та політичній сферах – це:*

- а) правова форма реалізації функцій держави;
- б) правовиконавча форма реалізації функцій держави;
- в) правотворча форма реалізації функцій держави;
- г) договірна форма реалізації функцій держави;
- д) правозастосовна форма реалізації функцій держави.

86. *За змістом та характером діяльності державних органів організаційні форми реалізації функцій держави класифікують на:*

- а) організаційно-регламентуючу, організаційно-економічну та організаційно-управлінську;
- б) організаційно-виконавчу, організаційно-економічну та організаційно-управлінську;
- в) організаційно-регламентуючу, організаційно-економічну та організаційно-ідеологічну;
- г) організаційно-регламентуючу, організаційно-ідеологічну та організаційно-управлінську;
- д) організаційно-громадську, організаційно-економічну та організаційно-ідеологічну.

87. Однорідна за своїми зовнішніми ознаками, характером і змістом, повсякденна, фактична діяльність державних органів та їх посадових осіб, яка впливає на процес правового регулювання і має забезпечувальний характер – це:

- а) форма реалізації функцій держави;
- б) правова форма реалізації функцій держави;
- в) організаційна форма реалізації функцій держави;
- г) метод реалізації функцій держави;
- д) зовнішній вираз практичної діяльності держави.

88. Організаційні форми реалізації функцій держави поділяють на:

- а) організаційно-господарську та регламентаційну діяльність;
- б) господарську та регламентаційну діяльність;
- в) організаційно-правову та організаційно-господарську діяльність;
- г) організаційно-господарську та організаційно-регламентаційну діяльність;
- д) організаційно-правову, господарську та організаційно-регламентаційну діяльність.

89. Поточною організацією діяльності з вирішення конкретних завдань оперативного, техніко-організаційного забезпечення функціонування різних ланок державного механізму є:

- а) організаційно-регламентуюча форма реалізації функцій держави;
- б) організаційно-виконавча форма реалізації функцій держави;
- в) організаційно-ідеологічна форма реалізації функцій держави;
- г) організаційно-громадська форма реалізації функцій держави;
- д) організаційно-економічна форма реалізації функцій держави.

90. Методи реалізації функцій держави – це:

- а) система засобів, способів та прийомів здійснення напрямів та видів діяльності держави;
- б) система засобів здійснення напрямів та видів діяльності держави;
- в) система способів та прийомів здійснення напрямів діяльності держави;
- г) система засобів та способів здійснення певних видів діяльності держави;
- д) система засобів, способів та прийомів здійснення напрямів діяльності держави.

91. Сукупність правових та організаційних прийомів і засобів реалізації напрямів та видів державної діяльності у політичній сфері – це:

- а) методи реалізації політичної функції Української держави;
- б) механізм реалізації політичної функції Української держави;
- в) способи реалізації політичної функції Української держави;
- г) форми реалізації політичної функції Української держави;
- д) зміст реалізації політичної функції Української держави.

92. Забезпеченням стабільності конституційного ладу, створення умов для повноцінного розвитку та функціонування політичної системи суспільства, забезпечення здійснення народовладдя називають:

- а) форми реалізації функцій держави;
- б) методи реалізації функцій держави;
- в) способи реалізації функцій держави;
- г) зміст реалізації функцій держави;
- д) механізм реалізації функцій держави.

93. Комплексна система, яка є сукупністю нормативно-правових та інституціональних елементів, за допомогою яких забезпечується реалізація політичної функції держави – це:

- а) методи реалізації політичної функції держави;
- б) механізм реалізації політичної функції держави;
- в) способи реалізації політичної функції держави ;
- г) форми реалізації політичної функції держави;
- д) зміст реалізації політичної функції держави.

94. Співвідношення понять «механізм реалізації функцій держави» та «форма реалізації функцій держави» полягає у наступному:

- а) поняття «механізм реалізації функцій держави» є ширшим за змістом, ніж «форма реалізації функцій держави»;
- б) поняття «форма реалізації функцій держави» є більш предметним за змістом порівняно з поняттям «механізм реалізації функцій держави»;
- в) «механізм реалізації функцій держави» та «форма реалізації функцій держави» взаємопов'язані та взаємообумовлені;
- г) «механізм реалізації функцій держави» є різновидом поняття «форма реалізації функцій держави»;
- д) «механізм реалізації функцій держави» та «форма реалізації функцій держави» є тотожними поняттями.

95. До інституціонального механізму реалізації політичної функції належать:

- а) органи державної влади та органи місцевого самоврядування;
- б) органи державної влади та органи місцевого самоврядування, політичні партії, громадські організації,
- в) Верховна Рада України, прокуратура України, органи самоорганізації населення;
- г) Президент України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- д) Рахункова палата, Уповноважений Президента України з прав дитини.

96. Системою інститутів публічної влади та громадянського суспільства, діяльність яких спрямована на реалізацію політичної функції Української держави є:

- а) інституціональний механізм реалізації політичної функції держави;
- б) інституціональний механізм реалізації економічної функції держави;
- в) інституціональний механізм реалізації соціальної функції держави;
- г) інституціональний механізм реалізації екологічної функції держави;
- д) інституціональний механізм реалізації культурної функції держави.

97. Система взаємопов'язаних державних органів різних гілок влади та різних рівнів, які в межах своєї компетенції, визначеної Конституцією та законами України, вирішують завдання щодо реалізації політичної функції держави – це:

- а) інститути публічної влади;
- б) інститути громадського суспільства;
- в) державні інститути;
- г) інститути публічної влади та громадського суспільства;
- д) недержавні інститути.

98. Головними елементами інституціонального механізму реалізації політичної функції держави є:

- а) органи державної влади та органи місцевого самоврядування;
- б) органи державної влади та органи місцевого самоврядування, політичні партії, громадські організації,
- в) Верховна Рада України, прокуратура України, органи самоорганізації населення;
- г) Президент України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- д) Рахункова плата, Уповноважений Президента України з прав дитини.

99. За змістом і формою механізм реалізації політичної функції Української держави умовно поділяють на:

- а) нормативно-правовий та фактичний;
- б) потенційний та реальний;
- в) інституціональний та галузевий;
- г) технологічний та організаційний;
- д) нормативно-правовий та інституціональний.

100. Ключову роль у механізмі реалізації політичної функції держави серед державних органів виконавчої влади відіграє:

- а) Верховна Рада України;
- б) Президент України;
- в) Кабінет Міністрів України;
- г) Прем'єр-міністр України;
- д) Міністерство оборони України.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).

Спеціалізована література:

1. Kolodkina A., Lazarenko V., Ponomarev O. State financial control: problems and solutions. *Sciences of Europe*. 2016. № 9, ч. 3. С. 25-28.
2. Nalyvaiko L. R., Oreshkova A. F. Mass Media as Actors of Public Control over the Activities of Judicial Authorities. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 47. С. 16-24.
3. Андрусяк В. Г. Правозахисна функція сучасної держави (на прикладі інституту прокуратури): загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 20 с.
4. Аносов А. В. Электронное правосудие как инструмент развития информационной функции государства. *Общество и право*. 2013. № 1. С. 239-241.
5. Артеменко І. А. Види адміністративно-процесуальних відносин за участю органів місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. Т. 1. С. 43-47.
6. Арутюнян Д. А. Адміністративно-правове регулювання державного контролю у сфері охорони й використання лісів в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6. Т. 1. С. 139-144.

7. Асірян С. Універсальний періодичний огляд, як основний механізм Ради ООН з прав людини. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 46-51.
8. Бабайцева И. К. Экономические функции государства и механизм их реализации в условиях рыночной экономики: дис. ... д-ра экон. наук. Саратов, 2006. 436 с.
9. Бакумов О. С. Правові пропозиції Європейського суду з прав людини щодо прав на вільні вибори: спірні питання практики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3 (86). С. 183-193.
10. Бамбізов Є. Є. Інформаційна функція Державної фіскальної служби України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2017. 17 с.
11. Басс Д. Я. Про функції сучасної держави. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 1. С. 5-8.
12. Батраченко О. В. Форми правоохоронної діяльності Національної поліції щодо забезпечення публічної безпеки та порядку в державі. *Форум права*. 2016. № 2. С. 5-10.
13. Беспалова О. І. Особливості реалізації правоохоронної функції держави інституціями громадянського суспільства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 20. С. 4-7.
14. Беспалова О. І. Пріоритетні напрямки діяльності органів прокуратури України як суб'єктів реалізації правоохоронної функції держави. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 1. С. 81-88.
15. Береза В. Правове регулювання співробітництва України з Європейським Союзом в сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 27-32.
16. Беріша Ф. Взаємозв'язок між суспільством, державою та правом. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 172-184.
17. Белов Д., Жежихова М. Роль і місце інституту адвокатури в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5, ч. 1. С. 19-25.
18. Білозьоров Є. В., Вишковська В. І. Правозахисна функція держави: сутність та механізм здійснення в Україні: моногр. Київ: Кандиба Т. П., 2015. 167 с.
19. Богданевич Т. С. Тлумачення положень Європейської конвенції з прав людини та рішень Європейського суду з прав людини в діяльності Конституційного Суду України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 52-54.
20. Бодак Н. Местное управление и местное самоуправление в государствах Восточной Европы. *Leges si Viata*. 2016. № 4, ч. 2. С. 5-9.
21. Булкат М. С. Теоретико-правові питання зовнішніх функцій сучасної держави: моногр. Київ: Логос, 2014. 179 с.

22. Буркальцева Д. Д. Економічна безпека підприємництва в Україні: функції у системі економічної безпеки держави та інституціональні перешкоди забезпечення. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2013. № 1. С. 35-40.
23. Варич О. Г. Економічні функції сучасної держави: природа, зміст, тенденції розвитку в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 22 с.
24. Веклич В. О. Функція держави щодо забезпечення й захисту прав та свобод людини і громадянина: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 16 с.
25. Вернигора В. В. Поняття, структура та особливості адміністративно-правового статусу військових формувань України під час особливого періоду. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 4. С. 97-102.
26. Виговська Н. Г. Контрольні функції держави в умовах глобалізації економіки. *Наукові праці НДФІ*. 2008. Вип. 3. С. 100-107.
27. Волинець В. Правове забезпечення державної підтримки науки, освіти і культури в Україні. *Юридична Україна*. 2013. № 3. С. 9-15.
28. Волинець В. Правові аспекти реалізації оборонної функції сучасної держави. *Юридична Україна*. 2013. № 5. С. 4-10.
29. Волинець В. Соціальна функція держави і соціальна політика: правові проблеми реалізації. *Юридична Україна*. 2012. № 9. С. 15-23.
30. Воронцов В. А. Конституційно-правовий статус Національного банку України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спеціальний випуск, ч. 1. С. 34-36.
31. Гаврилюк Р. Чому в Україні не відбулась Оголошена Революція у сфері прав людини? *Право України*. 2016. № 6. С. 35-43.
32. Гвасалія Д. С. Бюджетне забезпечення соціальної функції держави: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Донецьк, 2014. 19 с.
33. Головченко М. Ф. Культурна функція сучасної держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 19 с.
34. Городецька І. А. Сутність адміністративно-правового регулювання суспільних відносин у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу. *Форум права*. 2016. № 1. С. 60-66.
35. Грицай Т. Захист суспільної моралі як функція сучасної держави: теоретико-правові аспекти: моногр. Київ: Правова Єдність, 2016. 215 с.
36. Гусарев С. Д. Становлення та розвиток внутрішніх функцій сучасної держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 24 с.
37. Дембіцька С. Л. Профілактика правопорушень як спосіб встановлення та зміцнення правопорядку в суспільстві. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1. Т. 2. С. 107-110.
38. Дзевелюк М. В. Традиції та новації в розвитку функцій сучасної держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.

39. Діденко Є. Впровадження та застосування міжнародного співробітництва в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4, ч. 2. С. 99-103.
40. Діденко С. В. Адміністративно-правовий статус національної поліції у сфері забезпечення обігу та застосування зброї в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 88-92.
41. Діденко С. В. Методи адміністративної діяльності публічної адміністрації у сфері забезпечення обігу та застосування зброї в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 20. С. 46-49.
42. Дубняк М. Законодательное регулирование информационного взаимодействия в местном самоуправлении европейских стран. *Legea si Viata*. 2017. № 4, ч. 2. С. 31-35.
43. Дулиба Е. Теоретико-правовые основы исследования фискальной функции государства: доктринальные аспекты. *Legea si Viata*. 2018. № 3, ч. 2. С. 40-43.
44. Дученко А. Ю. Свобода слова в Україні: стан, гарантії, перспективи. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 39. С. 54-58.
45. Євенко Д. В. Конституційно-правове забезпечення оборонної функції України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Маріуполь, 2014. 20 с.
46. Жаровська І. М., Грень Н. М. Реалізація права людини на справедливий суд. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 3-6.
47. Заросило В. Щодо формування сучасного сприйняття прав людини. *Верховенство Права*. 2017. № 1 (30). С. 20-23.
48. Ільницький М. С. Референдум як форма безпосередньої демократії в Україні. *Форум права*. 2016. № 3. С. 103-105.
49. Ільницький О. В. Проблеми правового регулювання фінансової системи України в умовах дії спеціальних адміністративно-правових режимів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1. Т. 1. С. 79-85.
50. Ірха Ю. Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в інтересах національної безпеки України в сучасних умовах. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 78-87.
51. Іщенко В. В. Класифікація адміністративних правопорушень у сфері оподаткування: доктринальні підходи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 142-145.
52. Касмінін О. Актуальні питання захисту права на працю та права на соціальний захист громадян Конституційним Судом України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 123-131.
53. Кіктенко О. В. Контрольна функція державного регулювання фондового ринку України: моногр. Запоріжжя: КПУ, 2013. 307 с.
54. Кіріка Д. В. Вплив місцевого самоврядування на демократичну трансформацію державної влади в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 32-36.

55. Козьмініх А. В. Роль інституту адвокатури в реалізації правозахисної функції громадянського суспільства: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Одеса, 2008. 17 с.
56. Коломоець О. В. Митна функція сучасної української держави: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2014. 20 с.
57. Конопелько О. В. Особливості формування ідеологічної функції сучасної держави: постановка проблеми. *Право і Безпека*. 2013. № 1 (48). С. 18-23.
58. Костицький В. В. Захист суспільної моралі як функція сучасної держави: моногр. Київ; Дрогобич: Коло, 2013. 171 с.
59. Костова Н. Доступ до публічної інформації: порівняльний аналіз українського законодавства і країн Європейського Союзу. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 2, ч. 2. С. 88-92.
60. Костюченко Я. На шляху до ефективної імплементації угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом: українські перспективи. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 38-45.
61. Котляренко О. Військова служба правопорядку – суб'єкт реалізації правоохоронної функції держави. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 1. С. 116-121.
62. Коцюба Р. О. Гарантування прав людини в контексті імперативів конституційного забезпечення ядерної безпеки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 24. С. 29-33.
63. Кошіль Н. М. Кодифікація в статутах актів місцевих рад із питання участі населення в здійсненні місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 16-19.
64. Кравченко В. В. Контрольно-наглядові функції вищих органів державної влади України: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 20 с.
65. Кравчук М. Ю. Правовий аналіз етапів становлення і розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 67-69.
66. Кузенко У. І. Політична функція держави та її реалізація в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2018. 20 с.
67. Курусь Т. В. Стан дослідження проблеми нормотворчої діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 21-24.
68. Кучма К. С. Правова основа надання адміністративних послуг у сфері екології та природних ресурсів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3. С. 92-95.
69. Лапина М. А. Информационная функция государства в сети Интернет. *Информационное право*. 2013. № 4. С. 11-15.

70. Легеза Ю. О. Забезпечення безпеки використання природних ресурсів в умовах адміністративно-правового режиму антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 2. С. 75-78.
71. Лизунова О. Международно-правовые основы информационного обеспечения выборов. *Leges si Viata*. 2016. № 10, ч. 2. С. 62-64.
72. Лисеный Е. В. Механизм влияния современных особенностей процесса глобализации на экономические функции государства. *Наука й економіка*. 2015. Вип. 1. С. 147-153.
73. Литвин І. І. Зміст адміністративно-правових відносин у сфері надання освітніх послуг. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 93-96.
74. Лопата О. Зміст, завдання та форми міжнародного співробітництва у сфері судово-експертної діяльності. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 3. С. 97-102.
75. Ляшенко Н. Предмет рішень Європейського Суду з прав людини. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 3. vydání. С. 27-32.
76. Магута Р. М. Активізація контрольної функції держави в умовах фінансової нестабільності: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Київ, 2015. 19 с.
77. Межевська Л. В. Правове регулювання відсторонення від роботи осіб, які виконують функції держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Кривий Ріг, 2017. 17 с.
78. Мельниченко В. Л. Податкова функція сучасної держави: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2012. 228 с.
79. Миколайчук А. Правовое обеспечение статуса работников, совмещающих работу с обучением: опыт зарубежных стран. *Leges si Viata*. 2017. № 2, ч. 2. С. 77-80.
80. Мисюк Ю. І. Право на здобуття вищої освіти осіб з особливими потребами. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. Т. 1. С. 13-15.
81. Митник О. В. Питання вдосконалення механізму захисту прав і свобод людини у зв'язку з конституційними перетвореннями в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 70-74.
82. Мотиль І. І. Основні внутрішні функції Української держави: моногр. Київ: Аванпост-прим, 2008. 184 с.
83. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.
84. Наливайко Л. Р. Культурна функція української держави. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 1. С. 58-67.
85. Наливайко Л. Р. Політична функція Української держави. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 1. С. 146-158.

86. Наливайко Л. Р., Беляєва М. В. Політична функція Української держави: теоретико-правові та конституційно-правові засади: моногр. Київ: Хай-Тек Прес, 2013. 316 с.
87. Наливайко О. І. Правові засади політичної функції сучасної Української держави. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 4-13.
88. Нечипорук Ю. М. Інформаційна сфера як об'єкт адміністративної науки. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 128-131.
89. Нижник О. С. Адміністративно-правове закріплення системи суб'єктів державної регіональної політики у сфері вищої освіти. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 106-109.
90. Овакімян М. Становлення та розвиток місцевого самоврядування в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 2, ч. 1. С. 151-156.
91. Онопенко П. В. Правоохоронні функції держави України: моногр. Київ: Варта, 2003. 128 с.
92. Остапенко В. В. Право власності у рішеннях Конституційного Суду України. *Форум права*. 2016. № 3. С. 186-193.
93. Панов В. М. Адміністративно-правове забезпечення реалізації органами прокуратури України правозахисної функції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 19 с.
94. Панькова З. Л. Правове положення органів, які здійснюють надання адміністративних послуг у сфері економіки. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 69-72.
95. Примаков К. Ю. Адміністративно-правове регулювання масової інформації регіональної та місцевої сфери розповсюдження в Україні. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 73-78.
96. Пучкова В. Особенности реализации конституционного права на охрану здоровья и медицинскую помощь для иностранных граждан. *East European Science Journal*. 2016. № 9, ч. 2. С. 119-122.
97. Рабінович С., Панкевич О. Принцип рівності прав людини у практиці Конституційного Суду України: проблеми методики застосування. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 97-111.
98. Ренькас Т. Перспективи розвитку міжрегіонального та транскордонного співробітництва західних областей України. *East European Science Journal*. 2016. № 11, ч. 2. С. 130-136.
99. Рогатюк О. В. Трансформація економічної функції держави в ринковій економіці: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Запоріжжя, 2016. 20 с.
100. Сидор І. П. Функції держави та необхідність їх бюджетного фінансування. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Економіка. 2013. Вип. 24. С. 123-127.
101. Синицин П. Практика Європейського Суду з прав людини як нормативно-ціннісний орієнтир у діяльності Конституційних Судів. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. Svazek 4., 1. vydání. С. 54-59.

102. Скапоущенко О. Роль та місце електронного адміністрування податків у системі адміністрування податків в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 3. С. 179-184.
103. Слабко С. М. Правове забезпечення та особливості реалізації прав осіб з інвалідністю. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 44-46.
104. Тептюк Є. П. Конституційне закріплення юридичних гарантій права на доступ до публічної інформації в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 58-61.
105. Ткаченко О. В. Форми адміністративної діяльності публічної адміністрації Національної гвардії України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6. Т. 2. С. 48-51.
106. Турута О. В. Становлення і розвиток ідеї прав і свобод людини в Україні. *Право і суспільство*. 2015. № 4 (2). С. 21-27.
107. Федоров В. А. Боргова функція сучасної держави: моногр. Одеса: Гельветика, 2017. 176 с.
108. Ференс Б. Україна – ЄС. Подальші перспективи. *Верховенство Права*. 2017. № 2. (27) С. 71-73.
109. Хорішко Л. Інституціоналізація політичної еліти: структурно-функціональні аспекти. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. Svazek 4., 2. vydání. С. 150-154.
110. Чапля О. В. Організаційно-правова форма місцевого самоврядування. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 82-85.
111. Чиж І. С. Проблеми удосконалення механізмів забезпечення конституційного права на поширення інформації. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 75-78.
112. Чистоколяний Я. В. Права і свободи людини в конституційному праві України та Європейського Союзу: порівняльний аспект. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 43-46.
113. Шатіло В. А. Теоретичні проблеми конституційного механізму державної влади: співвідношення організаційних структур та функцій (вітчизняний і світовий досвід): моногр. Київ: Юридична думка, 2017. 363 с.
114. Шмідт Г. Стандарти справедливого судового розгляду в адміністративному судочинстві згідно зі статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Право України*. 2016. № 2. С. 12-15.
115. Шоптенко С. С. Форми адміністративно-юрисдикційної діяльності правоохоронних органів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 91-95.
116. Щирба М. Ю. Доступність охорони здоров'я як вагомий принцип правового статусу пацієнтів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 21. С. 10-12.

ТЕМА 5. МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВИ

Поняття, ознаки та елементи механізму держави. Принципи механізму держави: поняття, види, нормативно-правова регламентація.

Державний апарат: поняття та структура. Співвідношення державного апарату та механізму держави.

Органи держави як основний елемент механізму держави: поняття, ознаки, класифікація. Поділ влади як принцип організації і діяльності державного апарату. Загальна характеристика органів законодавчої, виконавчої, судової влади та їх функції.

Державна служба та її види. Класифікація державної служби. Принципи роботи державної служби. Державний службовець, посадова особа.

Реформування держави, спроба побудувати демократичну правову державу, вимагають детального з'ясування сутності, поняття та генези її механізму. Крім того, вивчення політико-правового знання про механізм держави дозволяє виділити пріоритетні напрями його подальшого реформування.

Держава не може розглядатися як застигла, статична система. Вона функціонує і розвивається як єдина система зі своїми елементами. Саме механізм держави уособлює в собі «конструкцію» держави у вузькому значенні – як устрій, організацію держави. Поняття «*механізм держави*» дозволяє пов'язувати елементи держави у структурно-функціональний «вузол» і надавати їм динамічного смислу.

Ключовою категорією, яка слугує фундаментом побудови теоретичної конструкції «механізм держави» є дефініція «механізм», її значення в різноманітних наукових сферах, що має свою специфіку тлумачення залежно від того, про які галузеві механізми йдеться мова. Тому, у літературних джерелах існує велика кількість підходів щодо розуміння терміна «механізм».

У Новому тлумачному словнику української мови «механізм» визначається як внутрішня будова, система чого-небудь; устрій. В енциклопедичній довідковій літературі «механізм» тлумачиться як сукупність проміжних станів чи процесів; устрій, що передає рух. У тлумачних словниках іншомовних слів «механізм» (від грец. *mechanē* – машина) також визначається як «внутрішня будова, система чогось; устрій або сукупність станів і процесів, з яких складається певне явище»; «система, що визначає порядок якого-небудь процесу, діяльності, будь-яких явищ». Це поняття було запроваджено в науковий обіг для визначення, перш за все, фізико-математичних, фізико-технічних явищ. При фізико-математичному розумінні поняття «механізм» є похідним від категорії «механіка». Остання має іноземне походження й означає: 1) знаряддя, споруду, машину; науку про закони механічного руху; 2) прихований, складний устрій чого-небудь. У фізико-технічному значенні «механізм» – це

система з'єднаних між собою деталей машин, які можуть виконувати певні рухи завдяки споживанню механічної енергії, або складна прихована будова чого-небудь; структура.

У філософському вимірі теорію «механізму» та похідних від нього категорій вивчає наука «механіцизм». Для механіцизму в цілому як для світоглядної установки є характерним зведення складного до простого, цілого як суми частин, заперечення якісно своєрідних законів в об'єктів з різним типом системної організації.

Резюмуючи вищезазначене, слід зауважити, що при розгляді первинного походження поняття «механізм», можна виділити декілька необхідних та визначальних властивостей механізму як абстрактної категорії. Ними є наступні: динаміка об'єктів; взаємодія частин механізму; взаємообумовленість частин механізму; системна організація частин механізму; наявність простих і складних частин механізму, які обумовлюють його структуру. Зазначені властивості з певними корегуваннями можна спостерігати й в «юридичних механізмах».

Аналіз існуючих в юридичній літературі наукових точок зору щодо визначення поняття «механізм держави» є їх умовний поділ на *п'ять підходів*. **Перший** з них – це широке і вузьке тлумачення механізму держави, згідно з яким у вузькому сенсі він визначався як апарат державної влади, а широкому – як політична система суспільства. Згідно з *другим підходом* «механізм держави» і «державний апарат» розглядаються як тотожні поняття. Прихильники *третього підходу* ототожнюють «механізм держави» з «державним апаратом» у його широкому розумінні. Відповідно до *четвертого підходу*, механізм держави характеризується як система всіх державних органів, організацій, підприємств і установ, а апарат держави визнається здебільшого як система державних органів, тобто поняття механізму держави є більш широким порівняно з поняттям державного апарату, який визнається частиною механізму держави. Прихильники *п'ятого підходу* пропонують розглядати механізм держави в динаміці, як сукупність засобів, чинників і принципів функціонування системи державних органів.

Систематизація та ґрунтовний аналіз наукових підходів визначення поняття механізму держави дозволяє сформулювати його визначення. **Механізм держави** – це нормативно визначена ієрархічна система державних інститутів – органів, підприємств, установ та інших структур, забезпечених необхідними організаційними, матеріально-технічними та фінансовими засобами з метою практичної реалізації функцій держави.

Механізм держави включає в себе **чотири складові**:

- **правову** – сукупність правових норм, що визначають систему державних інституцій, їх повноваження, форми і методи діяльності, способи реалізації завдань і функцій держави;
- **структурну** – сукупність державних організацій: органів держави, державних підприємств, державних установ;

- **функціональну** – система визначених функцій, для реалізації яких створені відповідні державні організації;

- **інструментальну** – система визначених законодавством повноважень, способів, методів, прийомів й засобів реалізації державних функцій. Ці складові знаходяться у взаємозв'язку і взаємозалежності.

З метою подальшої об'єктивації представлення правової природи державного механізму, доцільно провести аналіз його характерних ознак. Вони окреслюють фундамент побудови механізму держави як певного устрою, завдяки функціонуванню якого реалізуються, перш за все, функції держави, її політика. В такому контексті механізм уявляється динамічною системою, сукупністю елементів, якими є суб'єкти (або державні інститути), що взаємодіють між собою. Ознаки механізму держави дають можливість визначити ключові категорії, без яких існування будь-якого механізму неможливо.

Ознаками механізму держави є ті властивості, які характеризують, перш за все, його юридичну природу, зокрема визначають зміст і правові межі функціонування, висвітлюють внутрішньоорганізаційні зв'язки між елементами, визначають правову сутність, виокремлюючи серед інших юридичних механізмів, розкривають зв'язки з іншими соціальними системами, підкреслюють його особливості, специфіку, пріоритети, тенденції розвитку як соціальної системи, яка реагує на зовнішні процеси демократичної суспільної трансформації, глобалізації та інтеграції.

Ознаками механізму держави є наступні:

- правова регламентованість;
- єдність завдань, цілей і принципів організації та функціонування;
- цілісність, ієрархічність, взаємодія і функціональна визначеність елементів;
- системність;
- спрямованість на практичну реалізацію функцій Української держави;
- стабільність і динаміка;
- наявність процесуальної форми механізму Української держави;
- обумовленість державного управління діяльністю конкретних індивідів;
- забезпеченість організаційними, матеріально-технічними, фінансовими засобами, а в необхідних випадках примусовим впливом;
- соціальна спрямованість функціонування.

Державний механізм складається з **державних інституцій двох типів** і зв'язків між ними. До **першої групи** можна віднести **державні інституції («державні органи»)**, які здійснюють державно-владну, організаційно-регулятивну діяльність. Для виконання покладених на них завдань органи держави наділені державно-владними повноваженнями, і є офіційними представниками держави. До **другої групи** можна віднести **державні організації**, основним призначенням яких є безпосередня практична діяльність з вико-

нання функцій держави. Вони створюються органами держави і управляються ними. Залежно від сфери державної діяльності, у якій діють державні організації, їх умовно можна поділити на три види. В економічній сфері діють державні організації – *підприємства й установи*, основним призначенням яких є виробнича діяльність або діяльність, що забезпечує виробництво, а також надання послуг. Культурно-виховні завдання здійснюються такими державними організаціями, як *навчальні заклади, театри, бібліотеки, музеї* тощо. В охоронній сфері практичне виконання функцій покладається на *озброєні державні організації*.

Державні інституції пов'язані між собою складними взаємовідносинами, мають *вертикальні (ієрархічні) й горизонтальні (координаційні) зв'язки*. Сукупність державних інституцій (завдяки зв'язкам, що впорядковують їх взаємовідносини) є єдиним цілим з конкретними якостями, які не характерні їм окремо, тобто є складною системою.

Отже, державні органи та інші державні організації об'єднуються структурними зв'язками і відносинами, які створюють з різних елементів єдину систему, надаючи їй цілісності й динамічності, здатності здійснювати певні функції. Зв'язки і відносини носять різний характер. Їх можна поділити на правові, організаційно-управлінські, етичні тощо. Основний вид структурних зв'язків державного механізму – це правові зв'язки і відносини.

Державний механізм повинен ефективно функціонувати, інакше вирішення політичних, економічних та соціальних завдань є нерезультативним. Для цього важливо дотримуватися таких умов: забезпечувати стабільність влади та стійкість конституційних інститутів; послідовно виконувати функції, покладені на державні органи; правильно використовувати методи правового регулювання в економічній, соціальній і політичній сферах; підтримувати баланс елементів механізму держави; сприяти демократизації влади й широкій участі громадян в управлінні державними справами.

Побудова та діяльність механізму держави здійснюється на основі певних принципів, які мають об'єктивний характер і дозволяють забезпечити максимальну ефективність реалізації державних функцій. Питання про принципи організації і функціонування державного механізму – багатопланове, складне і в багатьох аспектах дискусійне. У правовій літературі є різні точки зору відносно як поняття, так і переліку, трактування принципів організації та діяльності механізму держави.

Принципи організації і функціонування державного механізму доцільно визначити як найбільш важливі фундаментальні засади, ідеї і вимоги, що лежать в основі його побудови і діяльності, розкривають сутність, соціальний зміст, призначення, основні цілі і завдання.

Серед *принципів* побудови та функціонування механізму держави можна виділити такі:

- демократизм;
- верховенство права, законність;

- поділ влади;
- народовладдя, представництво інтересів громадян у всіх ланках державного апарату;
- гласність і відкритість;
- субординація та координація;
- професіоналізм та компетентність;
- гуманізм.

Вищенаведені принципи є фундаментальними засадами, визначення яких утворює необхідні умови для практичного втілення «державного потенціалу», вирішення державних завдань і реалізації функцій у сучасних історичних реаліях.

Правову основу механізму держави складає система нормативно-правових актів, які регулюють суспільні відносини у сфері організації та функціонування державного механізму. Правовим фундаментом зазначеного інституту законодавства є система принципів побудови та функціонування механізму, які опосередковують його різні властивості, а також закономірності дії та розвитку.

Однією з найголовніших умов повноцінного функціонування держави, дії її механізму є наявність відповідної матеріальної бази. Передбачене на законодавчому рівні право органів державної влади та інших суб'єктів державного механізму володіти та розпоряджатися матеріальними і фінансовими ресурсами створює реальну можливість реалізовувати покладені на них державні функції.

Комплексне та ґрунтовне дослідження різноманітних точок зору, які існують в юридичній науці, до визначення терміна «**державний орган**» дозволяє виділити **п'ять основних підходів**. Згідно з **першим підходом**, державний орган розглядається як елемент механізму держави, наділений державно-владними повноваженнями та відповідними засобами, необхідними для здійснення завдань і функцій держави. Прихильники **другого** визначають його як частину державного апарату, що бере участь у реалізації функцій держави та наділена для цього владними повноваженнями. Згідно з **третьим підходом**, державний орган трактується як сукупність осіб, громадян або державних службовців, які здійснюють завдання і функції держави. За **четвертим підходом** державний орган розглядається як державна інституція або організація, що діє від імені та за дорученням держави, має владні повноваження. Прихильники **п'ятого підходу**, який є змішаним, пропонують розглядати державний орган як частину державного апарату, яка є групою осіб або однією особою, наділеною державно-владними повноваженнями для виконання завдань і функцій держави. Останній підхід є найбільш комплексним, обґрунтованим, системним і дозволяє сформулювати цілісне уявлення про орган держави як загальнотеоретичну правову категорію. Подібне розуміння цієї категорії є найбільш виваженим і прийнятним у сучасних умовах державотворення.

Отже, **державний орган** – це структурно відокремлена, внутрішньо організована, юридично оформлена частина державного апарату, яка є колективом громадян (громадянином), має державно-владні повноваження та необхідні правові, матеріально-фінансові засоби для реалізації завдань і функцій держави, використовує правові й організаційні форми і методи діяльності.

Наукове опрацювання проблематики співвідношення терміну «державний орган» з термінами «орган держави», «орган державної влади», «державна організація», «державний інститут», «орган публічної влади», «орган місцевого самоврядування» дозволяє зробити наступні висновки. Терміни «державний орган» і «орган держави» є тотожними та використовуються юридичною наукою для позначення одного і того ж явища. Співвідношення визначень термінів «державний орган» та «орган державної влади» є дискусійним і потребує значної уваги, оскільки є майже недослідженим, розглядається в наукових публікаціях фрагментарно та недостатньо обґрунтовано. Зазначені терміни не є тотожними, хоча іноді в науковій літературі пропонується розглядати їх синонімічно. Визначення терміна «державний орган» можна сприймати ширше, ніж поняття «орган державної влади». Стосовно термінів «державний орган» та «державна організація» можна зазначити, що вони співвідносяться як частина та ціле. Терміни «державний орган» та «державний інститут» є взаємопов'язаними, взаємообумовленими, що дозволяє розглядати державний орган як різновид державних інститутів. Аналіз змісту термінів «державний орган» та «орган публічної влади» свідчить про те, що державний орган є різновидом органів публічної влади, які поділяються на державні та недержавні органи. Категорії «державний орган» та «орган місцевого самоврядування» розрізняються за змістом, сутністю та походженням.

Систематизуючи результати наукових праць щодо теорії державного органу, можна виділити такі **ознаки органу держави**:

- структурна відокремленість;
- внутрішня організованість;
- юридична оформленість;
- наявність державно-владних повноважень;
- наявність правових, матеріально-фінансових засобів;
- спрямованість на реалізацію завдань і функцій держави;
- використання правових та організаційних форм та методів діяльності.

Вищенаведені ознаки є істотними та дозволяють проаналізувати правову природу державного органу, з'ясувати його сутність тощо.

В основу **класифікації органів держави** можуть бути покладені різні класифікаційні критерії. На підставі різноманітних точок зору, які існують в юридичній науці, доцільно класифікувати державні органи за такими критеріями:

- **за принципом поділу державної влади**: законодавчі, виконавчі, судові, контрольні (контрольно-наглядові) державні органи;

- **за характером і змістом діяльності:** представницькі органи (органи законодавчої влади, глава держави), органи виконавчої влади, правоохоронні органи, судові органи, контрольно–наглядові органи держави;
- **за способом (формою) створення:** первинні та похідні (вторинні) державні органи;
- **за часом функціонування (дії):** постійні та тимчасові державні органи;
- **за кількісним складом:** колегіальні та одноосібні державні органи;
- **за способом прийняття рішень:** єдиноначальні та колегіальні державні органи;
- **за широтою компетенції:** державні органи загальної та спеціальної компетенції;
- **за територіальною ознакою, тобто за територією, на яку поширюються повноваження:** загальнодержавні (центральні) та місцеві (локальні) державні органи;
- **за правовими формами діяльності:** правотворчі, правозастосовчі, правоохоронні, контрольно-наглядові та установчі державні органи.

Застосування різних класифікаційних критеріїв дозволяє отримати всебічну та цілісну характеристику системи державних органів, зрозуміти специфіку їх практичної діяльності.

Поділ влади – це забезпечене системою стримувань та противаг розмежування повноважень між органами законодавчої, виконавчої і судової гілок влади, яке встановлене для запобігання узурпації державної влади і для гарантування прав людини. Поділ влади є одним із основоположних принципів організації та діяльності демократичної правової держави.

Відповідно до ст. 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Концепція поділу влади спрямована, насамперед, на забезпечення демократії в державному апараті, на встановлення взаємного контролю влади, на запобігання виникненню авторитаризму тощо.

Законодавча влада – це галузь (гілка) державної влади, делегована народом своїм представникам у парламенті, що надає їм виключне право приймати закони.

Парламент – єдиний представницький орган народу і єдиний законодавчий орган, який цілком або частково створює інші вищі органи держави, визначає основи внутрішньої і зовнішньої політики держави і бере участь у її здійсненні, контролює діяльність інших вищих органів і посадових осіб. Загальними **функціями парламенту** є:

- **представницька** – обов’язок представляти інтереси народу, його різні верстви за допомогою депутатського корпусу;
- **законодавча** – видання законів (основна діяльність, що має юридичний характер);

- **фінансова** – прийняття рішень з фінансових питань (щорічно затверджувати бюджет країни);
- **установча** – участь у формуванні вищих виконавчих, а також судових органів;
- **контрольна** – здійснення контролю за діяльністю уряду, інших вищих органів і посадових осіб;
- **політична** – визначення основ внутрішньої і зовнішньої політики та її здійснення.

Виконавча влада – галузь (гілка) державної влади, що володіє правом безпосередньо управляти країною, виконувати закони та інші нормативні акти, ухвалені законодавчою владою. Органом виконавчої влади у масштабах усієї країни є уряд. Основними **функціями уряду** є: виконавча та розпорядча.

Виконавча функція уряду полягає у безпосередньому виконанні нормативних приписів правових актів, прийнятих органами законодавчої влади. Особливим видом виконавчої діяльності є адміністративні (управлінські) послуги – публічно-правова виконавчо-зобов'язальна діяльність органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, спрямована на юридичне оформлення умов, встановлених законодавством, які є необхідними для належної реалізації прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, котрі звертаються до них з цією метою (реєстрація, ліцензування, сертифікація тощо).

Розпорядча функція уряду полягає у здійсненні управління шляхом видання підзаконних (управлінських) актів і виконання організаційних дій (відповідних розпоряджень).

Судова влада – незалежна галузь (гілка) державної влади, що володіє виключним правом здійснювати правосуддя, ухвалювати рішення у процесі судочинства та доводити їх до виконання. Основними **функціями судової влади** є:

- **охоронна (профілактична)** – охорона прав і свобод людини, винесення окремих ухвал щодо виявлення судом порушень прав громадян;
- **контрольна** – стримування інших галузей влади, в межах права, за допомогою судового контролю;
- **правосудна (захисна)** – захист прав і свобод людини у разі їх порушення, відновлення порушених прав, притягнення правопорушників до юридичної відповідальності;
- **конституційного нагляду** – нагляд за додержанням конституційної законності, тобто за відповідністю Конституції нормативних актів держави.

Державна служба – це професійна діяльність осіб, які обіймають посади в органах державної влади, установах і на підприємствах щодо практичного виконання їх функцій. При цьому слід звернути увагу на те, що сучасне законодавство України про державну службу не наділяє статусом державного службовця працівників державних установ та підприємств.

Державна служба поділяється на два **основних види** – **цивільну** та **мілітаризовану (військову та воєнізовану)**. У свою чергу, цивільна державна служба розподіляється на службу в органах державної влади та службу в інших державних організаціях – установах та підприємствах. Залежно від гілок влади державна служба може бути службою в органах законодавчої, виконавчої та судової влади. Діяльність осіб, які обіймають керівні посади в вищих органах державної влади, набуває ознак політичної державної служби.

Державний службовець – це особа, яка обіймає посаду в органах державної влади та інших державних організаціях щодо практичного виконання їх функцій та одержує заробітну плату за рахунок коштів Державного бюджету. За характером повноважень державних службовців виділяють осіб, які мають публічно-правовий статус (посадові особи), і службовців, які його не мають.

Посадова особа – це наділений публічно-правовим статусом державний службовець, який здійснює державно-владні повноваження й може бути притягнутий до підвищеної юридичної відповідальності. **Ознаки посадових осіб:**

- посадова особа, наділена державно-владними повноваженнями, у тому числі правом приймати юридично обов'язкові для інших осіб рішення;
- правовий статус посадової особи регулюється нормами публічного права;
- посадова особа може бути притягнута до підвищеної юридичної відповідальності.

Дослідження теоретико-правових основ системи органів держави дозволяє зауважити, що всі державні органи у сукупності складають єдину, цілісну систему органів держави, основне соціально-політичне призначення яких полягає у здійсненні в межах повноважень, визначених Конституцією і законами, завдань і функцій держави. На сьогоднішній день важливою проблемою залишається те, що реалізація державної влади розглядається через призму її механічного розподілу на три ключові функції. В той час як на другий план відходять вкрай важливі, але невідображені на конституційному рівні сторони функціонування владного механізму. Зокрема те, що влада незалежно від її поділу на гілки має бути єдиною у виробленні та здійсненні курсу державної політики, усі гілки влади мають відповідати за стан справ у державі і суспільстві.

В сучасних трансформаційних умовах основним завданням конституційної реформи є розробка оптимальної моделі організації і функціонування державної влади в Україні, яка б дозволила узгодити два фундаментальні конституційні принципи цілісності й поділу державної влади. Такою моделлю є модель паритетної взаємодії гілок державної влади, яка виходить із загального визначення державної влади як цілісної системи взаємодіючих органів з чітко розподіленими функціями задля унеможливлення неправомірного втручання одних органів держави в діяльність інших.

Динаміка системи органів держави відображається через тенденції її розвитку, які є не лише значущими в політичному і правовому аспектах, а й такими, які утворюють єдиний комплекс заходів, покликаних забезпечити створення ефективної системи органів держави, вдосконалити функціонування державного механізму в цілому. Для повноцінного та ефективного оновлення системи державних органів потрібна консолідація суспільства, переважної більшості політичних сил щодо змісту здійснюваних реформ. При цьому потреба реформування системи органів держави має бути не тільки обґрунтована й доведена фахівцями, а й, перш за все, усвідомлена суспільством, підтримана пересічними громадянами, в іншому випадку будь-які реформи приречені на невдачу.

Механізм держави має ефективно функціонувати, інакше рішення політичних, економічних і соціальних завдань не матиме результативності. **Умовами ефективності функціонування механізму Української держави є:**

- забезпечення стабільності влади і усталеності (стійкість) конституційних інститутів;
- послідовне виконання функцій, покладених на державні органи;
- правильне використання методів правового регулювання в економічній, соціальній і політичній сферах;
- підтримування балансу елементів механізму держави;
- сприяння демократизації влади і, відповідно, активній участі громадян в управлінні державою.

Суспільна практика в Україні свідчить про значні відхилення від конституційної моделі механізму держави. Часто виникають неформальні структури, які діють паралельно з державними інститутами, або навіть привласнюють їхні функції, наявні випадки порушення законодавства, створення перешкод у діяльності державних органів, поширюються лобізм і корупційність, що негативно впливає на процес та рівні прийняття державних рішень. Конституційна реформа є однією з форм трансформації та аргументом взаємодії стабільності та динаміки державного механізму.

Ключові поняття:

механізм держави, державний апарат, структура державного апарату, державний орган, структура механізму держави, державні підприємства, державні установи, принципи організації і діяльності державного апарату, влада, суб'єкт влади, об'єкт влади, державно-владні відносини, соціальна влада, політична влада, публічна влада, державна влада, принципи діяльності державної влади, принцип єдності державної влади, принцип розподілу державної влади, принцип суверенітету, принцип законності, принципи виборності, принципи розділення і з'єднання влади, принцип єдиноначальності, принцип колегіальності, принцип ієрархічності, принцип професіоналізму, форми здійснення державної влади, методи здійснення державної влади, система «стримувань і противаг», парламент, уряд, судочинство, правосуддя, орган законо-

давчої влади, орган виконавчої влади, орган судової влади, місцеві державні органи, органи місцевого самоврядування, державна служба, державний службовець, посада, посадова особа, безпосередній керівник, керівник державної служби в державному органі, посада державної служби, професійна компетентність, рівнозначна посада, службова дисципліна, цивільна державна служба, мілітаризована (військова, воєнізована) державна служба.

1. У дореволюційний період механізм держави був предметом дослідження таких науковців, як:

- а) М. Алексєєва, П. Сорокіна, Л. Тихомирова;
- б) С. Алексєєва, П. Сорокіна, Ю. Битяка;
- в) А. Зайця, В. Котка, Л. Тихомирова;
- г) А. Колодія, В. Котка, В. Власова;
- д) І. Левіна, В. Лазарєва, А. Зайця.

2. Поняття «механізм держави» вперше було введено до арсеналу теорії держави і права в:

- а) 60-х роках ХХ ст.;
- б) 70-х роках ХХ ст.;
- в) 80-х роках ХХ ст.;
- г) 90-х роках ХХ ст.;
- д) на початку ХХІ ст.

3. Науковцем, який вперше включив поняття «механізм держави» до арсеналу теорії держави і права є:

- а) М. Цвік;
- б) А. Заєць;
- в) В. Копейчиков;
- г) О. Петришин;
- д) Н. Оніщенко.

4. Механіцизм – це:

- а) обґрунтування руху та взаємодії досліджуваних об'єктів, виходячи з механічних закономірностей;
- б) внутрішня будова, система чого-небудь;
- в) сукупність рухомих, поєднаних частин, які здійснюють заданий рух під дією прикладених сил;
- г) устрій або сукупність станів чи процесів, з яких складається певне явище;
- д) сукупність проміжних станів чи процесів.

5. *Нормативно визначена ієрархічна система державних інститутів – органів, підприємств, установ та інших структур, зазначених необхідними організаційними, матеріально-технічними та фінансовими засобами з метою практичної реалізації функцій держави – це:*

- а) механізм держави;
- б) апарат держави;
- в) законодавча гілка державної влади;
- г) політична система суспільства;
- д) виконавча гілка влади.

6. *Механізм Української держави в широкому розумінні – це:*

- а) цілісна ієрархічна система всіх державних організацій, які практично здійснюють завдання та функції держави;
- б) складовий елемент апарату держави, який безпосередньо здійснює функції держави та наділений владними повноваженнями;
- в) специфічний вид соціальних механізмів, який має особливу, складну природу, що обумовлена правовою сутністю самої держави;
- г) система нормативно визначених державних організацій, за посередництвом яких держава виконує покладені на неї завдання та реалізує функції;
- д) головні напрями і види діяльності держави, обумовлені її завданнями і цілями і такі, що характеризують її сутність і соціальне призначення у суспільстві.

7. *Конституційно-правові засади механізму Української держави – це:*

- а) складовий елемент механізму держави, який безпосередньо здійснює функції держави та наділений владними повноваженнями;
- б) принципи закріплені в чинному законодавстві України, що визначають суть, зміст та порядок функціонування механізму Української держави;
- в) специфічний вид соціальних механізмів, який має особливу, складну природу, що обумовлена правовою сутністю самої держави;
- г) цілісна ієрархічна система всіх державних організацій, які практично здійснюють завдання та функції держави;
- д) головні напрями і види діяльності держави, обумовлені її завданнями і цілями і такі, що характеризують її сутність і соціальне призначення у суспільстві.

8. *У науковій літературі ознаки механізму держави умовно поділяють на:*

- а) основні та додаткові;
- б) загальні та основні;
- в) спеціальні та додаткові;
- г) функціональні та загальні;
- д) функціональні та додаткові.

9. В юридичній літературі поняття «функції держави» та «механізм держави» співвідносяться таким чином:

- а) «механізм держави» є різновидом «функцій держави»;
- б) зв'язок між «функціями держави» та її механізмом є нерозривним і прямим;
- в) «функції держави» є ширшим поняттям за «механізм держави»;
- г) поняття «функції держави» та «механізм держави» є різними за змістом та не перебувають у взаємозв'язку;
- д) поняття «функції держави» є більш вузьким за змістом, ніж «механізм держави».

10. Ознакою механізму держави є:

- а) цілісність та ієрархічність елементів;
- б) відсутність правової регламентації;
- в) відсутність організаційно-матеріальної основи;
- г) невизначеність зв'язків між елементами;
- д) відсутність чітко вираженої структури.

11. Однією з ознак механізму держави є:

- а) відсутність правової регламентації;
- б) єдність завдань, цілей і принципів організації та функціонування;
- в) розрізненість елементів;
- г) безсистемність;
- в) регламентованість.

12. Структурними елементами механізму держави є:

- а) державний апарат, державні установи та підприємства;
- б) прокуратура, поліція та судові органи;
- в) навчальні заклади та державні адміністрації;
- г) уряд, парламент та армія;
- д) органи державного управління, судові органи та органи прокуратури.

13. Державна технологія, для якої є характерним спеціалізований розподіл праці, чітка управлінська ієрархія, правила, стандарти та загальнообов'язкові регламентовані процедури, виконання яких не залежить від того, хто саме і стосовно кого їх виконує – це:

- а) адхократія;
- б) диктатура;
- в) бюрократія;
- г) державне проектування;
- д) креативна корпорація.

14. Державний апарат – це:

- а) сукупність державних органів, установ, підприємств, організацій, за посередництвом яких здійснюються завдання та функції держави;
- б) сукупність державних органів, їх ланок і підрозділів, уповноважених безпосередньо здійснювати державну владу та управління, які спираються у своїй діяльності на можливість застосування примусу;
- в) група державних службовців, які наділені компетенцією для виконання функцій і завдань держави;
- г) сукупність інститутів управління та інших політичних організацій, які беруть участь у формуванні і здійсненні політичної влади;
- д) група висококваліфікованих державних службовців, які використовують у професійній діяльності новітні інноваційні форми і методи управління.

15. В юридичній літературі поняття «механізм держави» та «державний апарат» співвідносяться таким чином:

- а) поняття «механізм держави» та «державний апарат» не перебувають у зв'язку;
- б) поняття «державний апарат» ширше за поняття «механізм держави»;
- в) поняття «державний апарат» та «механізм держави» є тотожними;
- г) «державний апарат» є різновидом «механізму держави»;
- д) поняття «механізм держави» ширше за поняття «державний апарат».

16. До принципів організації і діяльності державного апарату належить:

- а) поділ державної влади;
- б) невиборність вищих органів державної влади;
- в) принциповість;
- г) динаміка кадрів;
- д) статичність.

17. До принципів організації і діяльності державного апарату належить принцип:

- а) національної справедливості;
- б) єдності влади;
- в) невідворотності відповідальності;
- г) поєднання переконання та примусу;
- д) диспозитивності.

18. Первинним структурним елементом державного апарату є:

- а) державна установа;
- б) державне підприємство;
- в) державний орган;
- г) державний комітет;
- д) державний департамент.

19. До структури державного апарату належать:

- а) політичні партії, профспілки;
- б) представницькі органи влади, виконавчі органи, органи правосуддя;
- в) приватні організації;
- г) приватні установи;
- д) громадські об'єднання.

20. Структурно відокремлена, внутрішньо організована, юридично оформлена частина державного апарату, яка є колективом громадян держави, має державно-владні повноваження та необхідні правові, матеріально-фінансові засоби для реалізації завдань і функцій держави, використовує правові та організаційні форми і методи діяльності – це:

- а) державний орган;
- б) державний апарат;
- в) державна установа;
- г) державне підприємство;
- д) механізм держави.

21. Первинною ознакою державного органу є:

- а) наявність державно-владних повноважень;
- б) юридична оформленість;
- в) структурна відокремленість;
- г) колегіальність;
- д) внутрішня організованість.

22. Державні органи за місцем у системі державного апарату класифікують на:

- а) первинні та вторинні;
- б) виборні, призначувані та успадковані;
- в) постійні та тимчасові;
- г) загальнодержавні та місцеві;
- д) правотворчі, правозастосовні, правоохоронні та контрольно-наглядові.

23. За способом утворення державні органи класифікують на:

- а) колегіальні та одноособові;
- б) законодавчі, виконавчі та судові;
- в) виборні, призначувані та успадковані;
- г) загальнодержавні та місцеві;
- д) правотворчі, правозастосовні та правоохоронні.

24. Залежно від терміну повноважень представницькі органи можуть бути:

- а) постійними або періодично діючими;
- б) тимчасовими;
- в) довгостроковими;
- г) безстроковими;
- д) постійними.

25. За територіальною юрисдикцією державні органи класифікують на:

- а) первинні та вторинні;
- б) виборні, призначувані та успадковані;
- в) постійні та тимчасові;
- г) загальнодержавні та місцеві;
- д) правотворчі, правозастосовні та правоохоронні.

26. За функціями і правовими формами діяльності державні органи класифікують на:

- а) правотворчі, правозастосовні, правоохоронні та контрольні-наглядові;
- б) загальнодержавні, місцеві та локальні;
- в) первинні та вторинні;
- г) виборні, призначувані та успадковані;
- д) постійні та тимчасові.

27. Залежно від особового складу державні органи класифікують на:

- а) законодавчі, виконавчі та судові;
- б) центральні та місцеві;
- в) одноособові та колегіальні;
- г) первинні та вторинні;
- д) виборні, призначувані та успадковані.

28. Спільною ознакою для всіх різновидів державних організацій, що входять до складу механізму держави є таке положення:

- а) за своєю природою є державними інститутами на відміну від громадських або приватних організацій;
- б) за їх посередництвом практично не виконуються завдання і функції держави;
- в) ліквідуються за рішенням уповноважених приватних органів;
- г) створюються державою з метою забезпечення реалізації соціальних інтересів;
- д) їх працівники не мають правового статусу державного службовця.

29. В юридичній літературі поняття «державний орган» та «державна організація» співвідносяться таким чином:

- а) «державний орган» є різновидом «державної організації»;
- б) «державна організація» є ширшим поняттям за «державний орган»;
- в) «державний орган» є ширшим поняттям за «державна організація»;
- г) поняття «державний орган» та «державна організація» є тотожними;
- д) поняття «державний орган» та «державна організація» є цілком самостійними та не перебувають у зв'язку.

30. Яка з зазначених ознак органів держави не характеризує їх відмінність від державних підприємств, установ, організацій та недержавних структур:

- а) є структурним елементом апарату держави;
- б) мають певну економічну і організаційну залежність;
- в) створюється державою чи обирається безпосередньо народом, мають територіальні межі діяльності;
- г) наділені нормативно закріпленими державновладними повноваженнями;
- д) мають відповідну компетенцію, приймають юридично обов'язкові нормативні та індивідуальні акти.

31. Організація, створена державою для здійснення управлінських, соціально-культурних або інших функцій некомерційного характеру – це:

- а) державна установа;
- б) державний орган;
- в) державне підприємство;
- г) державний комітет;
- д) державний департамент.

32. Центральний орган виконавчої влади, на який покладається реалізація державної політики у визначеній сфері суспільних відносин – це:

- а) державна установа;
- б) державний орган;
- в) державне підприємство;
- г) державний комітет;
- д) державний департамент.

33. Заснований на державній власності самостійний господарюючий статутний суб'єкт, який має права юридичної особи і здійснює виробничу, науково-дослідну і комерційну діяльність – це:

- а) державна установа;
- б) державний орган;
- в) державне підприємство;

- г) державний комітет;
- д) державний департамент.

34. Державними установами є:

а) загальнодержавні підприємства, що складають економічну основу державної влади, та комунальні підприємства, які знаходяться у власності адміністративно-територіальних одиниць;

б) вищі органи держави (представницькі, глава держави, уряд) та їх структури на місцях (виконкоми, губернатори, голови адміністрації, місцеві ради народних депутатів тощо);

в) державні школи, професійно-технічні та середні спеціальні навчальні заклади, вищі навчальні заклади, державні лікарні тощо;

г) державні організації, що беруть участь у здійсненні функцій держави і наділені для цього владними повноваженнями (представницькі, глава держави, уряд) та їх структури на місцях (виконкоми, губернатори, голови адміністрації, місцеві ради народних депутатів тощо);

д) законодавчі, виконавчі та судові органи, що утворюють державний апарат, який складається з органів управління і органів примусу.

35. Принцип організації і діяльності апарату держави, який відображається у чіткому розмежуванні компетенції державних інститутів з метою запобігання зосередження владних повноважень – це:

- а) розподіл влади;
- б) демократичний централізм;
- в) децентралізація влади;
- г) демократичний розподіл;
- д) інституційне розмежування.

36. Не є принципом діяльності в організації державного апарату:

- а) пріоритет прав і свобод людини та громадянина;
- б) професіоналізм;
- в) розподіл влади;
- г) успадкування органів державної влади;
- д) верховенство права.

37. Автором праці «Про дух законів», в якій було викладено класичну теорію розподілу державної влади, є:

- а) Дж. Локк;
- б) Д. Дідро;
- в) Ш. Монтеск'є;
- г) Н. Макіавеллі;
- д) Ж.-Ж. Руссо.

38. Автором концепції системи «стримувань і противаг» є:

- а) Дж. Локк;
- б) Н. Макіавеллі;
- в) Г. Гегель;
- г) М. Вебер;
- д) Т. Гоббс.

39. Ст. 6 Конституції України закріпила поділ державної влади в Україні на:

- а) центральну, місцеву;
- б) колегіальну, одноособову;
- в) законодавчу, виконавчу, судову;
- г) президентську, парламентську, урядову;
- д) законодавчу, виконавчу, судову, контрольну, інформаційну.

40. Якою системою доповнюється принцип поділу державної влади?

- а) ієрархічною;
- б) контрольною-наглядною;
- в) адміністративно-територіальною;
- г) стримувань і противаг;
- д) організаційно-правовою.

41. Суб'єктами системи стримувань і противаг за Конституцією України 1996 р. є:

- а) Президент, Конституційний та Верховний Суд.
- б) Органи місцевого самоврядування;
- в) Верховна Рада, Кабінет Міністрів;
- г) Європейський Суд з прав людини, Конституційний суд;
- д) Верховна Рада, Президент, Кабінет Міністрів, Конституційний Суд і Верховний Суд.

42. Основними принципами діяльності державного апарату України є:

- а) демократизм, національна рівноправність, законність;
- б) права та свободи людини;
- в) правоохоронна та соціальна функції;
- г) законодавча, виконавча та судова влади;
- д) тимчасовість, обмеженість.

43. Змістом принципу гуманізму діяльності апарату держави є:

- а) наявність нормативно закріплених повноважень державних структур;
- б) функціонування органів у межах, визначених законодавством;

- в) можливість приймати рішення лише в межах наданих органам повноважень;
- г) дотримання процесуальних вимог, що регламентують діяльність;
- д) конституційне закріплення прав та свобод людини як основної соціальної цінності суспільства та держави.

44. *Змістом принципу законності та конституційності діяльності апарату держави є:*

- а) виваженість функціональної характеристики структур державного апарату;
- б) відповідність системи органів можливості вирішення поставлених завдань;
- в) функціонування органів у межах, визначених законодавством;
- г) достатня чисельність чиновників, яка забезпечує ефективне функціонування державного апарату;
- д) доцільний зв'язок та взаємодія елементів апарату держави, що забезпечує його несуперечливість і цілісність.

45. *Змістом принципу єдності та поділу влади у функціонуванні апарату держави є:*

- а) можливість функціонування лише тих владних органів, які передбачені конституцією держави;
- б) наявність нормативно закріплених повноважень державних структур;
- в) функціонування органів у межах, визначених законодавством;
- г) право парламенту на вираз імпичменту Президенту;
- д) можливість приймати рішення лише в межах наданих органам повноважень;

46. *Державні органи за строком функціонування поділяються на:*

- а) загальні і місцеві;
- б) загальні і суб'єктів федерації;
- в) колегіальні і єдиноначальні;
- г) законодавчі і виконавчі;
- д) постійні і тимчасові.

47. *Метою поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову є:*

- а) раціональна організація державної влади;
- б) забезпечення принципу народовладдя;
- в) забезпечення взаємодії, взаємні стримування;
- г) розмежування повноважень між різними органами державної влади;
- д) протипага між гілками влади.

48. Суб'єктами розподілу державної влади є:

- а) уряд, міністерства та відомства;
- б) президент, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування;
- в) парламент, місцеві ради та територіальна громада;
- г) парламент, уряд та судові органи;
- д) органи державної влади та місцевого самоврядування.

49. Законодавча влада – це:

- а) влада, що має право безпосереднього управління державою;
- б) незалежна влада, що охороняє право, виступає арбітром у спорі про право, відправляє правосуддя;
- в) влада, що має виключне право приймати закони;
- г) діяльність осіб, що обіймають посади в державних органах;
- д) органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки.

50. Законодавча влада в Україні представлена:

- а) Кабінетом Міністрів України;
- б) Верховною Радою України;
- в) Президентом України;
- г) Конституційним Судом України;
- д) місцевими державними адміністраціями.

51. За соціальною природою первинним органом державної влади є:

- а) Президент України;
- б) Міністерство оборони України;
- в) прокуратура України;
- г) голова обласної ради;
- д) Прем'єр-міністр України.

52. За Конституцією України Президент України є:

- а) звичайною посадовою особою в державі;
- б) головою всіх гілок державної влади;
- в) Головнокомандуючим Збройних Сил України;
- г) замісником Ради національної безпеки і оборони України;
- д) хранителем Конституції України.

53. Рішення про визнання іноземних держав в Україні приймає:

- а) Голова уряду України;
- б) Президент України;
- в) Голова Верховного Суду України;
- г) Конституційний Суд України;
- д) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

54. Форма діяльності компетентних органів держави зі встановлення, зміни або скасування правових норм:

- а) правотворча діяльність;
- б) правозастосовна діяльність;
- в) правоохоронна діяльність;
- г) контрольно-наглядова діяльність;
- д) установча діяльність.

55. Виконавча влада – це:

- а) має виключне право приймати закони;
- б) незалежна влада, що охороняє право, виступає арбітром у спорі про право, відправляє правосуддя;
- в) влада, що має право безпосереднього управління державою;
- г) форма захисту права;
- д) діяльність осіб, що обіймають посади в державних органах.

56. Вищим органом у системі державних органів виконавчої влади є:

- а) Президент України;
- б) Верховна Рада України;
- в) Кабінет Міністрів України;
- г) Рада Міністрів України;
- д) Конституційний Суд України.

57. До системи органів виконавчої влади в Україні належать:

- а) Кабінет Міністрів України, міністерства, відомства і державні комітети та місцеві державні адміністрації;
- б) Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, міністерства, відомства і державні комітети;
- в) Президент України, Центральні органи виконавчої влади, Верховний суд;
- г) Кабінет Міністрів України, обласні державні адміністрації, Конституційний суд;
- д) Місцеві державні адміністрації, Кабінет Міністрів України.

58. Судова влада – це:

- а) має виключне право приймати закони;
- б) незалежна влада, що охороняє право, виступає арбітром у спорі про право, відправляє правосуддя;
- в) влада, що має право безпосереднього управління державою;
- г) форма захисту права;
- д) діяльність осіб, що обіймають посади в державних органах.

59. Органом конституційної юрисдикції в Україні є:

- а) Конституційна Асамблея;
- б) Верховна Рада України;
- в) Кабінет Міністрів України;
- г) Рада Міністрів України;
- д) Конституційний Суд України.

60. До системи судів загальної юрисдикції входить:

- а) Верховна Рада України
- б) Кабінет Міністрів України;
- в) Президент України;
- г) Конституційний Суд України;
- д) Верховний Суд.

61. Публічна, професійна, політично неупереджена діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави – це:

- а) державна служба;
- б) управлінська служба;
- в) посадова служба;
- г) державна кар'єра;
- д) політична служба.

62. Визначена структурою і штатним розписом первинна структурна одиниця державного органу з установленими відповідно до законодавства посадовими обов'язками – це:

- а) державний службовець;
- б) посадова особа;
- в) державна служба;
- г) посада державної служби;
- д) службовий ранг.

63. Державний службовець – це:

а) особа, яка уповноважена на виконання управлінських функцій, наділена публічно-правовим статусом, здійснює владні повноваження, приймає диспозитивні для інших осіб рішення;

б) особа, яка зв'язана з державою взаємними правами та обов'язками, наділена правовим статусом;

в) юридична особа, яка сприяє виконанню функцій держави та утримується за рахунок державного бюджету;

г) це громадянин України, який займає посаду в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті), одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу;

д) особа, яка працює в органах державної влади та місцевого самоврядування, підприємствах, установах, організаціях незалежно від форми власності.

64. Професійною компетентністю державного службовця є:

а) бездоганне виконання професійних обов'язків і неухильне дотримання службової дисципліни;

б) потенційна спроможність визначати і вирішувати задачі, які постають на державній службі, демонструвати лідерський потенціал і володіти інноваційними технологіями;

в) здатність у межах визначених за посадою повноважень застосовувати спеціальні знання, уміння та навички, виявляти відповідні моральні та ділові якості для належного виконання встановлених завдань і обов'язків, навчання, професійного та особистісного розвитку;

г) наявність повної вищої освіти у галузі знань з державного управління;

д) наявність наукового ступеня.

65. Керівником державної служби в державному органі є:

а) посадова особа, наділена державно-владними і розпорядчими повноваженнями;

б) безпосередній керівник державних службовців;

в) посадова особа, яка займає вищу посаду державної служби в органі державного управління;

г) посадова особа, яка займає вищу посаду державної служби в державному органі, до посадових обов'язків якої належить здійснення повноважень з питань державної служби та організації роботи інших працівників у цьому органі;

д) посадова особа, яка займає будь-яку посаду державної служби в органі державного управління.

66. Охорона громадського порядку та правопорядку є ознакою:

а) цивільної служби;

б) місцевої служби;

в) муніципальної служби;

г) мілітаризованої служби;

д) публічної служби.

67. Під рівнозначною посадою на державній службі слід розуміти:

- а) посада що передбачає однакові професійні компетентності;
- б) посада, на якій оплата праці державного службовця буде не меншою від існуючої;
- в) посада, котра не передбачає однакові професійні компетентності;
- г) посада державної служби, що належить до однієї групи оплати праці з урахуванням юрисдикції державного органу;
- д) посада, що передбачає здійснення схожих функцій і повноважень.

68. До майнових прав державних службовців належить право на:

- а) належні для роботи умови праці та їх матеріально-технічне забезпечення;
- б) чітке визначення посадових обов'язків;
- в) пенсійне забезпечення;
- г) оплату праці залежно від займаної посади, результатів службової діяльності, стажу державної служби та рангу;
- д) оплату праці незалежно від займаної посади, результатів службової діяльності, стажу державної служби та рангу.

69. До системи управління державної служби не відноситься:

- а) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державної служби;
- б) Комісія з питань вищого корпусу державної служби та відповідні конкурсні комісії;
- в) керівники державної служби;
- г) служба управління персоналом;
- д) Верховна Рада України.

70. До повноважень Комісії з питань вищого корпусу державної служби відноситься:

- а) сприяння розвитку системи навчальних закладів, що здійснюють професійне навчання державних службовців, делегує їм повноваження з визначення змісту навчання державних службовців відповідно до вимог професійних стандартів;
- б) забезпечення визначення потреби у професійному навчанні державних службовців відповідно до вимог професійних стандартів;
- в) затвердження переліку посад державної служби, патронатної служби та посад працівників, які виконують функції з обслуговування, а також встановлює категорії посад державної служби за поданням керівника державної служби в апаратах допоміжних органів, утворених Президентом України

г) забезпечення формування та реалізація державної політики у сфері державної служби;

д) розроблення проектів нормативно-правових актів з питань державної служби.

71. Якими нормативно-правовими актами встановлюється обов'язок державного службовця:

а) законами, підзаконними нормативно-правовими актами, а також положеннями про структурні підрозділи державних органів та посадовими інструкціями, затвердженими керівниками державної служби в цих органах;

б) наказами центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державної служби;

в) Законом України «Про державну службу» та постановами Кабінету Міністрів України;

г) виключно Законом України «Про державну службу»;

д) постановами Кабінету Міністрів України.

72. Котрий із суб'єктів наділений повноваженням утворення Комісії з питань вищого корпусу державної служби:

а) коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України;

б) Кабінет Міністрів України;

в) Президент України;

г) Прем'єр-міністр України;

д) Президент України за поданням Прем'єр-міністра України.

73. Який державний орган здійснює організаційне та матеріально-технічне забезпечення Комісії з питань вищого корпусу державної служби?

а) Міністерство юстиції України.

б) Кабінет Міністрів України;

в) Адміністрація Президента України;

г) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державної служби;

д) Секретаріат Кабінету Міністрів України.

74. Повноваження керівника державної служби в міністерстві здійснює:

а) міністр;

б) керівник апарату;

в) державний секретар міністерства;

г) секретар міністерства;

д) перший заступник міністра.

75. Службовий статус державних службовців характеризує право на:

- а) соціальне та пенсійне забезпечення відповідно до закону;
- б) відпустки;
- в) участь у діяльності об'єднань громадян, крім політичних партій, у випадках, передбачених законом;
- г) чітке визначення посадових обов'язків;
- д) участь у професійних спілках з метою захисту своїх прав та інтересів.

76. В якій формі має бути оформлений наказ (розпорядження) керівника або особи, яка виконує його обов'язки?

- а) усно;
- б) письмово і за умови погодження державного службовця на його виконання.
- в) письмово або усно;
- г) письмово;
- д) чинним законодавством не передбачено обов'язкової форми.

77. На державну службу не може вступити особа, яка:

- а) досягла шістдесятип'ятирічного віку;
- б) не володіє двома робочими мовами Ради Європи;
- в) не має повної вищої освіти у галузі публічного управління та адміністрування;
- г) не має відповідного наукового ступеня;
- д) не має десятирічного загального досвіду роботи.

78. Яким чином здійснюється вступ громадян України на державну службу?

- а) призначення на посаду служби за результатами проходження стажування;
- б) призначення на посаду за результатами конкурсу;
- в) призначення на посаду на підставі результатів проходження поліграфу;
- г) обрання на посаду державної служби за результатами незалежного тестування;
- д) призначення на посаду за результатами співбесіди.

79. З якого часу особа, яка вперше займає посаду державної служби, набуває статусу державного службовця?

- а) з дня видання наказу про призначення на посаду державної служби;
- б) з дня публічного складення Присяги державного службовця та підписання тексту Присяги;

- в) з дня вдалого проходження конкурсу на зайняття посади державного службовця;
- г) з дня публічного складення Присяги державного службовця;
- д) з дня публічного скріплення особистим підписом Присяги державного службовця.

80. На які вакантні посади державної служби може проводитись закритий конкурс?

- а) на посади, пов'язані з укомплектуванням військово-цивільних адміністрацій в окремих районах Донецької та Луганської областей;
- б) на посади, пов'язані з роботою в Адміністрації Президента;
- в) на посади, пов'язані з питаннями державної таємниці, мобілізаційної підготовки, оборони та національної безпеки;
- г) на посади, пов'язані з роботою в Кабінеті Міністрів України;
- д) на посади, пов'язані з роботою в дипломатичних установах України за кордоном.

81. Які посади державної служби підлягають обов'язковому скороченню?

- а) вакантні посади державної служби, на які протягом одного року не оголошено конкурс;
- б) вакантні посади державної служби, на які протягом шести місяців поточного року не оголошено конкурс;
- в) вакантні посади державної служби, на які упродовж року оголошувався конкурс, але жодна особа не подала свої документи до участі в ньому;
- г) вакантні посади державної служби, на які упродовж двох років оголошувався конкурс, але жодна особа не подала свої документи до участі в ньому;
- д) вакантні посади державної служби, на які не передбачено фінансування.

82. Який документ не подають державні службовці, які бажають взяти участь у конкурсі, до конкурсної комісії державного органу, в якому проводиться конкурс?

- а) медичну довідку про стан здоров'я
- б) копію документа про освіту;
- в) заповнену особову картку встановленого зразка;
- г) копію паспорта громадянина України;
- д) посвідчення атестації щодо вільного володіння державною мовою.

83. Чим визначається порядок тестування кандидатів, які беруть участь у конкурсі на зайняття вакантної посади державної служби?

- а) Порядком проведення конкурсу, затвердженим Кабінетом Міністрів України;
- б) указами Президента України;
- в) центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує політику в сфері державної служби;
- г) постановою Кабінету Міністрів України про тестування публічних службовців;
- д) Конституцією та законами України.

84. Коли відбувається складення Присяги державного службовця особою, яка вперше призначена на посаду державної служби?

- а) наступного дня після призначення особи на посаду державної служби;
- б) протягом місяця з дня призначення особи на посаду державної служби;
- в) у день призначення особи на посаду державної служби;
- г) протягом десяти днів з дня призначення особи на посаду державної служби;
- д) по завершенню строку оскарження рішення конкурсної комісії іншими учасниками конкурсу.

85. Ким організовується складення Присяги державного службовця особою, яка вперше призначена на посаду державної служби?

- а) центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державної служби;
- б) секретаріатом Кабінету Міністрів України;
- в) керівником державної служби;
- г) службою управління персоналом;
- д) безпосереднім керівником новопризначеного державного службовця.

86. Державні службовці позбавлені права брати участь у:

- а) виборах;
- б) референдумах;
- в) громадських заходах;
- г) страйках та агітаціях;
- д) парламентських слуханнях.

87. У яких випадках при призначенні особи на посаду державної служби встановлення випробування є обов'язковим?

- а) при призначенні особи на посаду державної служби за результатами співбесіди;
- б) при призначенні особи на посаду державної служби вперше;
- в) при призначенні особи на посаду державної служби повторно;
- г) при призначенні особи на посаду державної служби за результатами конкурсу;
- д) при призначенні особи на посаду державної служби поза конкурсом.

88. Скільки рангів встановлюється для державних службовців відповідно до Закону України «Про державну службу»?

- а) 11 рангів;
- б) 10 рангів;
- в) 9 рангів;
- г) 8 рангів;
- д) 7 рангів.

89. Протягом якого часу після призначення присвоюються ранги державних службовців?

- а) через шість місяців після призначення на посаду;
- б) через рік після призначення на посаду;
- в) через два роки після призначення на посаду;
- г) одночасно з призначенням на посаду;
- д) протягом десяти днів з дня призначення на посаду.

90. Працівник патронатної служби призначається на посаду:

- а) на невизначений строк;
- б) на 5 років;
- в) на 10 років без повторного права призначення;
- г) на строк повноважень особи, працівником патронатної служби якої він призначений;
- д) на строк повноважень керівника органу (відділу), працівником патронатної служби якої він призначений.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).

- ❖ Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 08 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 18. Ст. 133.
- ❖ Про Автономну Республіку Крим: Закон України від 17 березня 1995 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 11. Ст. 69.
- ❖ Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим: Закон України від 10 лютого 1998 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 29. Ст. 191.
- ❖ Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7-8. Ст. 50.
- ❖ Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.
- ❖ Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 4 квітня 1995 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 19. Ст. 134.
- ❖ Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20-21. Ст. 190.
- ❖ Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.
- ❖ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
- ❖ Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.
- ❖ Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, №16-17. Ст. 133.

Спеціалізована література:

1. Агафонова Н. В. Президент України як суб'єкт конституційної реформи і гарант додержання Конституції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 4. С. 12-17.
2. Артеменко І. В. Взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства у формуванні й реалізації молодіжної політики: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Дніпро, 2017. 20 с.
3. Бабенко К. А. Конституційно-правовий вимір реалізації принципу поділу державної влади. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 7 (105). С. 19-27.

4. Бабенко К. А. Правовий статус апеляційних адміністративних судів. *Форум права*. 2016. № 4. С. 16-19.
5. Барабаш Ю. Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права: моногр. Харків: Право, 2008. 220 с.
6. Батанов О. Проблеми конституційної регламентації компетенції місцевого самоврядування в Україні та зарубіжних країнах. *Право України*. 2015. № 9. С. 104-113.
7. Баштанник А. Г. Механізми регулювання діяльності органів державної влади в умовах децентралізації: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Львів, 2017. 20 с.
8. Безпалюк В. А. Відповідальність виконавчої влади в Україні (на прикладі Кабінету Міністрів України). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1. Т. 2. С. 36-39.
9. Берназюк О. О. Конституційно-правовий статус допоміжних органів при вищих органах державної влади України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 20 с.
10. Битяк Ю. П. Правові основи формування та функціонування органів державної влади у контексті євроінтеграції: моногр. Харків: Право, 2010. 384 с.
11. Бідей О. Деякі проблеми розвитку державної служби. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 6. С. 7-11.
12. Більовський О. А. Механізми соціальної детермінації безпеки суспільства і держави: досвід історико-філософської рефлексії. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія*. 2014. Вип. 24 (2). Т. 22. С. 14-21.
13. Бондаренко К. В. Деякі принципи державного управління адміністративно-політичною сферою. *Право і суспільство*. 2015. № 5 (2). С. 158-163.
14. Бортун М. І. Становлення правового регулювання органів прокуратури України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
15. Бриль К. І. Адміністративно-правове забезпечення децентралізації державної влади в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 39 с.
16. Булкат М. С. Деякі питання теоретико-правової природи та сутності судової влади. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. Вип. 71. С. 97-108.
17. Валькова А. І. Правова природа конституційного контролю та його місце в державно-правовому механізмі. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (2). С. 9-12.
18. Вандін Є. В. Організаційно-правові засади діяльності спеціалізованої антикорупційної прокуратури України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.
19. Вовк Ю. Розмежування сфери компетенції між Президентом і Прем'єр-міністром в Україні. *Право України*. 2009. № 5. С. 51-54.

20. Возна В. Діяльність органів місцевого самоврядування у сфері господарювання: удосконалення законодавчого забезпечення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 2 (81). С. 121-130.
21. Возний С. О. Механізми взаємодії органів місцевого самоврядування з органами державної виконавчої влади щодо формування дієздатних територіальних громад: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
22. Вознюк Н. Третейське самоврядування в Україні: проблеми та пропозиції реформування. *Юридична Україна*. 2014. № 3. С. 17-20.
23. Глущенко С. Розвиток законодавства про вищі спеціалізовані судові органи у новітній період історії України. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 327-335.
24. Давиденко А. О. Соціологічне забезпечення управління кадровими процесами у сфері державної служби: структура та функції. *Грані*. 2014. № 1. С. 11-18.
25. Дерещ В. А. Органи виконавчої влади України та управлінські відносини: моногр. Київ: Юридична думка, 2007. 180 с.
26. Джавахян Р. М. Судебная власть: сущность, структура и формы реализации. *Российский юридический журнал*. 2012. № 4. С. 122-128.
27. Добровольський Д. М. Незалежність як засада організації та діяльності органів прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.
28. Дрозд О. Ю. Характеристика окремих етапів проходження державної служби, що регулюються нормами адміністративного права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. Т. 1. С. 70-73.
29. Дудченко О. С. Теоретична визначеність і змістовне наповнення поняття «механізм держави». *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. № 1. С. 10-12.
30. Дьомін Ю. Поняття і місце митного контролю в системі функцій Української держави. *Право України*. 2003. № 8. С. 40-44.
31. Дьячков Д. Принцип политической нейтральности прокуроров при осуществлении ими функций прокуратуры. *Leges si Viata*. 2018. № 3, ч. 2. С. 44-47.
32. Жувака С. О. Історико-теоретичний аналіз розвитку функцій прокуратури України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 19 с.
33. Завадяк О. П. Структура механізму адміністративно-правового забезпечення законності та дисципліни в органах виконавчої влади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 1. С. 275-279.
34. Задихайло Д. В. До концепції правового забезпечення механізму економічної політики держави. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1. С. 1-11.
35. Запара С. Безпосередня участь народу у здійсненні правосуддя: імітація чи реальність? *Право України*. 2015. № 9. С. 114-119.
36. Звоздецька І. В. Джерела парламентських процедур. *Право і суспільство*. 2015. № 5 (2), ч. 1. С. 58-63.

37. Зозуля О. І. Канцелярія Президента України: правові засади побудови апарату глави держави. *Форум права*. 2008. № 2. С. 152-182.
38. Ігонін Р. Адміністративно-правові засади державної судової політики в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 2. С. 75-79.
39. Ізотова М. О. Правовий статус керівника місцевої прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 20 с.
40. Іншин М. І. Окремі аспекти правового регулювання державної служби нормами Конституції України. *Публічне право*. 2013. № 1. С. 187-191.
41. Калінкін А. С. Конституційна реформа у сфері децентралізації державної влади: проблеми теорії та практик: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 17 с.
42. Карпунцов В. В. Процесуальна компетенція органів прокуратури України: адміністративно-правовий аспект. Київ: Логос, 2018. 376 с.
43. Качний О. С. Інноваційні механізми державного управління соціально-економічним розвитком регіонів України: теорія, методологія, практика: моногр. Київ: [б. в.], 2018. 626 с.
44. Квітка С. А. Державне управління формуванням партнерських відносин між владою та бізнесом в умовах соціальних перетворень: моногр. Дніпро: Грані, 2017. 266 с.
45. Кіріка Д. В. Вплив місцевого самоврядування на демократичну трансформацію державної влади в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 32-36.
46. Кічмаренко С. М. Адміністративно-правові аспекти місця і ролі судової влади в механізмі держави. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 2. С. 34-39.
47. Кобизаєв В. Є. Принципи виконання судових рішень в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 4. С. 133-137.
48. Кобрусєва Є. А. Адміністративний контроль і нагляд як адміністративно-правові гарантії прав громадян на мирні зібрання. *Право і суспільство*. 2015. № 1. С. 134-141.
49. Ковалєв Я. Електронне правительство – будуще уже сьогодні. *Leges si Viata*. 2018. № 5, ч. 2. С. 86-88.
50. Козачук О. С. Військові прокуратури в Україні: організаційно-правові засади функціонування: моногр. Київ: [б. в.], 2018. 242 с.
51. Коломієць Ю. М. Інститут глави держави в системі вищих органів влади й управління зарубіжних країн: моногр. Харків: Основа. 1998. 245 с.
52. Кондратенко В. М. Реалізація принципів гласності та відкритості на окремих стадіях адміністративного судочинства. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 159-164.
53. Косінов С. Види контролю в демократичній державі. *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 3. С. 40-47.

54. Крупчан О. Формування компетенції місцевих органів публічної влади шляхом делегування повноважень. *Юридична Україна*. 2013. № 7. С. 14-20.
55. Кубаенко А. Общественное доверие к органам Национальной полиции как ключевой фактор эффективности правоохранительной системы. *Leges si Viata*. 2018. № 3, ч. 2. С. 80-84.
56. Кухтик С. В. Трансформація держави під впливом глобалізації (теоретико-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 22 с.
57. Куян І. А. Суверенітет: проблеми теорії і практики: конституційно-правовий аспект: моногр. Київ: Академія, 2013. 560 с.
58. Ладиченко В. В., Ємельяненко К. О. Особливості правового регулювання місцевого самоврядування в умовах децентралізації. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 1. С. 32-34.
59. Лекарь С. І. Місце адміністративно-правового механізму забезпечення економічної безпеки держави у системі державно-правового механізму. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 1. С. 15-20.
60. Литвинова Л. Проблемы формирования эффективных коммуникаций государственных служащих и общества в Украине: социально-психологический аспект. *Leges si Viata*. 2018. № 1, ч. 2. С. 72-75.
61. Лясковець О. В. Парламент – орган народного представництва в зарубіжних країнах. *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 1. С. 13-17.
62. Мазурик С. В. Інформаційно-правове забезпечення діяльності органів прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тернопіль, 2017. 20 с.
63. Малімон В. І. Співвідношення механізмів державного управління й механізмів державної підтримки. *Право і суспільство*. 2015. № 5 (2), ч. 2. С. 127-133.
64. Мартинюк О. Г. Адміністративна діяльність органів прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тернопіль, 2018. 20 с.
65. Мартинюк Р. Проблеми визначення конституційно-правового статусу Президента України в умовах змішаної форми правління. *Право України*. 2009. № 5. С. 44-50.
66. Мартинюк Р. С. Реалізація принципу поділу влади в сучасній Україні: політико-правовий аналіз: моногр. Острог: Острозька академія, 2007. 352 с.
67. Марчук О. До питання про припинення повноважень члена Вищої ради юстиції. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 9. С. 117-123.
68. Муравченко В. Б. Понятійно-категоріальний апарат інститута муніципальної служби. *Право і економіка*. 2012. № 2. С. 64-67.
69. Наливайко Л. Р. Державний лад України: поняття, система, гарантії: дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2010. 535 с.
70. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.

71. Наливайко О. І. Державний контроль у системі місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії та практики. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (2). С. 22-28.
72. Нарожний С. М. Формування механізмів взаємодії держави та бізнесу на засадах державно-приватного партнерства. *Державне будівництво*. 2013. № 2. С. 2-17.
73. Олійник В. М. Принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 24. С. 9-12.
74. Оніщук М. Організація влади в Україні: шляхи конституційного удосконалення. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 9. С. 70-79.
75. Онупрієнко А. М. Місцеві органи влади в механізмі демократичної держави: теоретико-правовий аналіз: моногр. Харків: Крок, 2009. 300 с.
76. Палагнюк Ю. В. Механізми формування державної євроінтеграційної політики України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 4. С. 141-146.
77. Паршак С. А. Механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження у контексті правозахисної функції держави. *Європейські перспективи*. 2014. № 7. С. 157-162.
78. Патерило І. В. Інструменти діяльності публічної адміністрації через призму радянської юридичної доктрини. *Право і суспільство*. 2015. № 3, ч. 3. С. 142-148.
79. Петришина-Дюг Г. Деякі питання організаційно-правового механізму реалізації законодавчої функції Верховної Ради України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 9. С. 91-97.
80. Петров О. С. Електронно-цифровий підпис як механізм електронної взаємодії держави з фізичними та юридичними особами. *Інформаційна безпека*. 2013. № 2. С. 117-122.
81. Пильгун Н. В., Хомченко О. В. Особливості механізму держави в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 24. С. 62-67.
82. Погорілка В. Ф. Органи державної влади України: моногр. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2002. 592 с.
83. Политанский В. Доктрина поняття електронного управління. *Leges si Viata*. 2018. № 1, ч. 2. С. 98-101.
84. Полякова Ю. О. Політико-правова еволюція місця й ролі органів забезпечення діяльності Президента України в механізмі держави. *Публічне право*. 2014. № 4. С. 256-262.
85. Поплавський В. Ю. Сучасні наукові підходи до класифікації державно-службових відносин. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (2). С. 133-136.
86. Правові основи формування та функціонування органів державної влади у контексті євроінтеграції: моногр. / Ю. П. Битяк, О. Г. Данильян, Ю. П. Битяка, О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2010. 384 с.

87. Процюк І. В. Поділ державної влади в умовах різних форм державного правління: моногр. Харків: Право, 2012. 583 с.
88. Радченко О. О. Генезис легітимації інститутів публічної влади в Україні: державно-управлінський аспект: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
89. Різак М. В. Діяльність уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо захисту персональних даних. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6. Т. 1. С. 45-49.
90. Родченко І. Ю. Розвиток механізмів самовпорядкування в системі державного управління: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2018. 21 с.
91. Роман В. Ф. Механізми державного управління процесами децентралізації влади: досвід країн ЄС для України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Львів, 2017. 20 с.
92. Рунова Н. О. Державна служба як різновид публічної державної служби в Україні: проблеми інституалізації. *Публічне право*. 2013. № 2. С. 241-246.
93. Савченко О. В. Теоретико-правові засади громадського контролю за діяльністю органів державної влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2016. 20 с.
94. Селіванов А. Судове право як самостійна галузь системи сучасного українського права. *Право України*. 2015. № 3. С. 9-17.
95. Селіванов О. А. Конституційний судовий контроль за актами органів державної влади України: моногр. Київ: Парлам. вид-во, 2018. 184 с.
96. Сидорчук Л. А. Правові аспекти становлення інституту місцевого самоврядування в країнах Європейського Союзу та Україні. *Правові системи*. 2016. № 3/4. С. 11-22.
97. Сітнікова Н. С. Методи та механізми правового регулювання як специфічний спосіб владного впливу держави на розвиток олімпійського руху України. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2013. № 3. С. 83-90.
98. Скрипнюк В. Праволюдінна парадигма в діяльності органів виконавчої влади сучасної України. *Юридична Україна*. 2014. № 2. С. 13-19.
99. Слободяник Т. М. Реформування законодавства щодо забезпечення відповідальності органів місцевого самоврядування. *Право і суспільство*. 2015. № 1. С. 45-50.
100. Смокович М. Судова влада: місце в суспільстві та судовий контроль. *Юридична Україна*. 2012. № 10. С. 99-108.
101. Солодка О. М. Окремі аспекти юридичного механізму захисту прав людини при забезпеченні інформаційної безпеки держави. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2013. № 2. С. 43-46.
102. Старуха Б. І. Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві: теоретико-правовий вимір: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2016. 180 с.

103. Стефанчук М. М. Теоретико-методологічні та організаційно-правові засади реалізації прокуратурою України представницької функції: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2018. 40 с.
104. Ткаленко О. М. Форми й методи діяльності органів виконавчої влади щодо запобігання насильству в сім'ї щодо дітей. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (2). С. 137-142.
105. Тупицький О. Конституційний і Верховний суди України та співвідношення їхніх правових позицій в аспекті здійснення інтерпретаційних функцій. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 2-3. С. 194-202.
106. Тупицький О. Повноваження Конституційного Суду України та ефективність національних засобів індивідуального доступу до конституційного правосуддя. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 6. С. 208-210.
107. Усаченко О. О. Розвиток системи базових механізмів державного управління: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2018. 20 с.
108. Фатхутдінова О. В. Вплив правової освіти на функціонування держави і державного апарату. *Гілея*. 2013. № 77. С. 260-263.
109. Федина Д. І. Судова влада як конституційно-правова категорія. *Право і суспільство*. 2015. № 5 (2), ч. 3. С. 39-45.
110. Хоменко В. О. Принципи процедури прийняття адміністративних актів органами місцевого самоврядування. *Право і суспільство*. 2015. № 5, ч. 2. С. 126-130.
111. Чмелюк В. В. Роль місцевих державних адміністрацій та місцевих рад в системі органів виконавчої влади України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 10. С. 142-148.
112. Шаповал В. Виконавча влада в Україні в контексті форми державного правління (досвід до прийняття Конституції України 1996 р.). *Право України*. 2016. № 3. С. 200-212.
113. Шаповал В. Виконавча влада в Україні у контексті форми державного правління. *Право України*. 2016. № 4. С. 72-88.
114. Шатіло В. А. Співвідношення функцій державного апарату та механізму державної влади. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. № 2 (27). С. 5-11.
115. Шатіло В. А. Теоретичні проблеми конституційного механізму державної влади: співвідношення організаційних структур та функцій (вітчизняний і світовий досвід): моногр. Київ: Юридична думка, 2017. 363 с.
116. Шемшученка Ю. С. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи: моногр. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 656 с.

ТЕМА 6. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО, ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВА

Поняття, ознаки і структура громадянського суспільства. Взаємодія громадянського суспільства і держави. Концепція відкритого суспільства та відкритої держави.

Поняття, функції та структура політичної системи суспільства. Місце та роль держави в політичній системі суспільства.

Політичні партії в політичній системі суспільства: правове регулювання статусу та діяльності. Держава і громадські об'єднання.

Становлення і розвиток громадянського суспільства є особливим етапом розвитку людства, держави і права. Суспільство, на відміну від держави, існувало завжди, проте не завжди було громадянським. Громадянське суспільство формується на певному етапі розвитку людської цивілізації, коли інтереси людини врівноважуються або стають вище інтересів держави, а забезпечення прав та обов'язків громадян є основним завданням суспільства і держави.

Процес демократизації, який почався в Україні після здобуття незалежності, обумовив необхідність зміни взаємовідносин держави й суспільства, держави й особистості, побудови громадянського суспільства, в якому держава відіграє службову роль стосовно людини. Розбудова громадянського суспільства в Україні дозволяє забезпечити права і свободу людини й громадянина, створити умови для затвердження демократії, тому що чим більше воно розвинуто, тим легше громадянам захищати свої інтереси.

Громадянське суспільство є особливою автономною суспільною сферою, відокремленою від держави, що передбачає створення і функціонування добровільних та самоврядних інституцій, які сприяють громадянам у їх вільному розвитку та самореалізації, формують уявлення про загальне благо та здійснюють громадський контроль над іншими суспільними сферами. **Основні ознаки** громадянського суспільства:

- є особливою автономною суспільною сферою, відокремленою від держави, характеризується самостійною системою цінностей, принципів організації та функціонування;

- ґрунтується на принципах свободи і рівності, не може існувати без беззаперечного визнання свободи суспільного життя, яка охоплює свободу слова, свободу зборів, свободу об'єднань і свободу комунікації та ін.;

- побудовано на принципі плюралізму;
- в основі громадянського суспільства знаходиться принцип солідарності.

Головними **завданнями** громадянського суспільства є:

- сприяння громадянам у їх вільному розвитку та самореалізації, розширення можливостей їхнього вільного вибору, допомога у реалізації їхніх

прав та свобод;

- формування уявлення про загальне благо, яке має втілюватися завдяки державній політиці;
- здійснення громадського контролю за державою, економікою та іншими суспільними сферами.

Для виконання своїх завдань громадянське суспільство передбачає створення та діяльність різноманітних інституцій – організацій та асоціацій, які об'єднують людей зі спільними інтересами.

Серед них, зокрема, можна виокремити наступні *інституції*:

- ринкові професіональні спілки, організації споживачів та платників податків, організації товаровиробників та роботодавців, саморегульовані професійні організації та ін.);
- політичні (організації виборців, політичні мережі та ін.);
- правозахисні;
- релігійні (релігійні громади і організації);
- благодійні (наприклад, благодійні фонди, волонтерські організації);
- громадські (спілки і організації, створені для задоволення соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів).

Ці інституції не мають на меті отримання прибутку і функціонують на основі принципів добровільності і самоврядування. Добровільність передбачає право особи на вільну участь або неучасть в організації, у тому числі в її утворенні, вступі або припиненні членства (участі) в ній. Самоврядування означає, що члени організації самостійно, на основі власних потреб та інтересів здійснюють управління діяльністю організації відповідно до її мети, визначають напрями її діяльності, мають право на невтручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування в їхню діяльність.

Окрім того, у сучасних умовах набирають значення нові неформальні об'єднання громадян (наприклад, групи в соціальних мережах, флешмоби, волонтери, групи на підтримку певних петицій та ін.).

Політична система суспільства – упорядкована за допомогою юридичних та інших соціальних норм сукупність політичних явищ у країні, політико-правових інститутів (державних органів, політичних партій, рухів, громадських організацій та ін.), принципів їх взаємодії, а також ціннісних пріоритетів, що визначають стан і перспективи життєдіяльності суспільства.

Політична система суспільства є складним цілісним утворенням, функціонування якого ґрунтується на певних об'єктивних законах, їй притаманні структура і цілісність, що забезпечуються наявністю постійних і тісних взаємозв'язків підсистем, а також відносин із зовнішнім середовищем.

Суб'єктами політики є політико-правові інститути: народ, населення частини території держави, нації, соціальні прошарки, держава (органи і організації держави), об'єднання (політичні партії і рухи, громадські організації), недержавні підприємства та установи, трудові колективи громадяни (особистість, людина політична).

Проте, головним суб'єктом політики і, відповідно, основним структурним матеріальним елементом політичної системи є держава. В умовах громадянського суспільства держава набуває нових, не притаманних попередньому, станово-кастовому, суспільству ознак, без яких цивілізоване суспільство не може існувати: гуманізм, демократизм, створення соціальної бази, використання державного впливу для забезпечення життя людини.

Народ, населення певної частини території держави, класи, нації, соціальні прошарки вважаються суб'єктами політичної системи, коли вони беруть участь у вирішенні питань суспільного значення, утворюють громадські об'єднання, що мають політичну спрямованість тощо.

Громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів. До політичної системи суспільства належать лише ті з них, метою яких є забезпечення своїм членам участі в управлінні суспільними справами, тобто участь у політичній діяльності, або створені для забезпечення інших соціальних (інтелектуальних, економічних, побутових тощо) потреб та інтересів громадян, але такі, що відповідно до законодавства мають право брати участь у політичній діяльності для досягнення своїх неполітичних цілей.

Відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка. **Громадська організація** – це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи. **Громадська спілка** – це громадське об'єднання, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи.

Громадські об'єднання утворюються і діють на **принципах**:

- добровільності;
- самоврядності;
- вільного вибору території діяльності;
- рівності перед законом;
- відсутності майнового інтересу їх членів (учасників);
- прозорості, відкритості та публічності.

Ніхто не може бути примушений до вступу у будь-яке громадське об'єднання. Належність чи неналежність до громадського об'єднання не може бути підставою для обмеження прав і свобод особи або для надання їй органами державної влади, іншими державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування будь-яких пільг і переваг. Кожна особа має право добровільно у будь-який час припинити членство (участь) у громадському об'єднанні шляхом подання заяви до відповідних статутних органів громадського об'єднання. Членство в громадському об'єднанні припиняється з дня подання такої заяви та не потребує додаткових рішень. З того самого дня припиняється перебування чле-

на громадського об'єднання на будь-яких виборних посадах у громадському об'єднанні.

Громадські об'єднання мають право реалізовувати свою мету (цілі) шляхом укладення між собою на добровільних засадах угод про співробітництво та/або взаємодопомогу, утворення відповідно до цього Закону громадських спілок, а також в інший спосіб, не заборонений законом. Громадські об'єднання можуть здійснювати співробітництво з іноземними неурядовими організаціями та міжнародними урядовими організаціями з дотриманням законів України та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Політична партія – це добровільне об'єднання громадян, котре виражає волю певної соціальної групи і прагне здобути або утримати державну владу, здійснювати вплив на формування і політику органів держави, місцевого самоврядування відповідно до власної програми розвитку суспільства.

Політичні партії розрізняють за такими критеріями:

➤ **за соціальною спрямованістю програми і діяльності** – соціально-демократичні, соціалістичні, народно-демократичні, національно-демократичні, ліберально-демократичні, християнсько-демократичні, комуністичні, націоналістичні тощо;

➤ **за соціальною базою** – партії, які виражають інтереси певного класу або його частини, інтереси певної нації, прихильників певної релігії чи іншого позакласового і наднаціонального світогляду, інтереси іншої соціальної групи;

➤ **за методом здійснення своєї програми** – революційні, реформаторські;

➤ **за представництвом у вищих органах влади** – правлячі, опозиційні.

Правовий статус політичних партій в Україні регулюється Конституцією України (ст. 36–37), Законом «Про політичні партії в Україні», а також іншими законами України. Політичні партії є рівними перед законом. Вони мають право брати участь у виборах Президента України, до Верховної Ради України, до інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб у порядку, встановленому відповідними законами України, а також здійснювати інші заходи, їм гарантується свобода опозиційної діяльності. Втручання з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування або їх посадових осіб у створення і внутрішню діяльність політичних партій і їх місцевих осередків забороняється, за винятком випадків, передбачених законом.

Динамічність життя сучасного українського суспільства вимагає стрімкого розвитку сучасної політичної системи, яка б могла працювати на користь та благо кожної людини та сприяти реалізації наданих їй Конституцією прав. Приділяти безпосередню увагу утвердженню демократичних, моральних, духовних, правових та культурних засад подальшого соціального та політичного розвитку.

Ключові поняття:

суспільство, громадянське суспільство, ознаки громадянського суспільства, завдання громадянського суспільства, інституції громадянського суспільства, ринкові професіональні спілки, організації споживачів та платників податків, організації товаровиробників та роботодавців, саморегулювні професійні організації, політична система суспільства, суб'єкти політики, політико-правові інститути, політичні норми, політичні відносини, політичний процес, політичні функції, політичний режим, політична свідомість, політична культура, політична влада, політична діяльність, об'єднання громадян, політична партія, партійна система, громадська організація, корпорація, глобальне громадянство, демократичний режим, ограні державної влади, правове суспільство, народний суверенітет, легітимність влади, профспілка, структура політичної системи, зміст політичної системи, авторитарне політичне суспільство, влада, держава.

1. Самодостатня система, яка заснована на взаємовідносинах людей в процесі реалізації особистих потреб врегульована за допомогою соціальних норм – це:

- а) суспільство;*
- б) громадянське суспільство;*
- в) політична система суспільства;*
- г) держава;*
- д) політична партія.*

2. Основою громадського суспільства є:

- а) правове суспільство;*
- б) суспільство;*
- в) правова держава;*
- г) держава;*
- д) політична влада.*

3. Термін «громадянське суспільство» вперше з'явився у працях:

- а) Дж. Остіна, Т. Гоббса, Дж. Локка;*
- б) Г. Гроція, Т. Гоббса, Дж. Локка;*
- в) І. Канта, Гегеля, Г. Гроція;*
- г) Г. Спенсера, Т. Гоббса, М. Радищева;*
- д) Є. Дюрінга, Ж.-Ж. Руссо, Б. Спінози.*

4. Термін «громадянське суспільство» одержав фундаментальний розвиток у працях:

- а) Ж.-Ж. Руссо, Дж. Остіна, Ш. Монтеск'є, Дж. Локка;*
- б) Г. Гроція, Т. Гоббса, Дж. Локка;*
- в) І. Канта, Г. Гегеля, Ш. Монтеск'є;*

- г) Г. Спенсера, Т. Гоббса, Ж.-Ж. Руссо, М. Радищева;
- д) Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Г. Гегеля.

5. Вперше цілісну концепцію громадянського суспільства як відносно відокремленого від держави явища, що має власний зміст і структуру визначив:

- а) К. Маркс;
- б) Г. Гегель;
- в) Аристотель;
- г) Дж. Локк;
- д) Ф. Аквінський.

6. Системою недержавних інститутів, яка забезпечує самоорганізацію та розвиток населення є:

- а) політична система;
- б) правова держава;
- в) соціальна держава;
- г) громадянське суспільство;
- д) демократичний режим.

7. До ознак громадянського суспільства належить:

- а) недобровільне формування інститутів;
- б) задоволення матеріальних і духовних потреб влади;
- в) здійснення суспільної діяльності за принципом «дозволено тільки те, що прямо вказано в законі»;
- г) здатність протистояти сваволі держави;
- д) самоорганізація і структурування праці.

8. До структури громадянського суспільства відноситься:

- а) економічна система, політична система, соціальна система, інформаційна система, духовно-культурна система;
- б) політична система, культурна система, соціологічна система, організаційна система;
- в) економічна система, духовна система, соціальна система;
- г) інформаційна система, організаційна система, духовна система, культурна система;
- д) економічна система, соціальна система, політична система, інформаційна система, культурна система.

9. Найвищою соціальною цінністю у громадянському суспільстві є:

- а) соціальний добробут;
- б) законність та правопорядок;
- в) право на вільне волевиявлення та громадянську позицію;
- г) права, свободи, честь та гідність людини;
- д) народ.

10. До ознак громадянського суспільства відноситься:

- а) розподіл засобів виробництва;
- б) розвиненість і розгалуженість демократії;
- в) правова незахищеність громадян;
- г) засіб самовираження індивідів;
- д) середній рівень громадянської культури.

11. Взаємодія між громадянським суспільством та державною владою за умов демократії відбувається таким чином:

- а) державна влада управляє громадянським суспільством;
- б) громадянське суспільство здійснює державну владу;
- в) державна влада рівнозначна громадянському суспільству;
- г) державна влада підпорядковує свою діяльність служінню громадянському суспільству;
- д) в громадянському суспільстві може існувати лише державна влада.

12. Держава у співвідношенні з громадянським суспільством розглядається як:

- а) форма організації суспільного буття за допомогою законів, дія яких забезпечується відповідними суспільно-соціальними і владними структурами, установами й організаціями;
- б) процес формування громадянського суспільства як феномен влади;
- в) базовий елемент політичної системи, її організаційної структури;
- г) самоорганізація і структурування населення в народ;
- д) розробка програм життєдіяльності суспільства згідно з інтересами керівних верств.

13. Поняття «громадянське суспільство» найбільш повно співвідноситься з поняттям:

- а) «держава»;
- б) «органи державної влади»;
- в) «правова держава»;
- г) «державність»;
- д) «суспільство».

14. Суспільство демократичного типу, що характеризується плюралізмом в економіці, політиці, культурі та розвиненими соціальними структурами – це:

- а) відкрите суспільство;
- б) громадянське суспільство;
- в) демократичне суспільство;
- г) плюралістичне суспільство;
- д) правове суспільство.

15. «Глобальне громадянське суспільство» – це:

- а) це процеси організації і самоорганізації народу;
- б) організоване в глобальному масштабі об'єднання людей, які незалежно від національної приналежності або громадянства поділяють загальнолюдські цінності;
- в) послідовний демократизм, створення підґрунтя для зародження, становлення і розбудови цивілізованого національного демократичного правового громадянського суспільства, в якому держава не повинна мати цілей, відмінних від цілей своїх громадян;
- г) сукупність різноманітних форм соціальної активності населення, не обумовлену діяльністю державних органів і втілює реальний рівень самоорганізації соціуму;
- д) соціальне середовище, де реалізується більшість прав і свобод людини і громадянина.

16. Сутність економічної системи громадянського суспільства полягає у:

- а) сукупності інститутів та відносин, у рамках яких проходить політичне життя та здійснюється державна влада;
- б) сукупності класів, соціальних груп та відносин;
- в) сукупності інститутів та відносин, які становлять матеріальну основу життя суспільства;
- г) сукупності нематеріальних, духовнокультурних благ, відносин, інститутів, через які реалізуються ці відносини;
- д) сукупності інформації, засобів масової інформації, підприємств, громадян, організацій, які здійснюють інформаційну діяльність.

17. Вперше поняття «відкрите суспільство» запропонував:

- а) А. Бергсон;
- б) К. Поппер;
- в) Дж. Сорос;
- г) К. Маркс;
- д) І. Кант.

18. У інституалізованому розумінні громадське суспільство – це:

- а) одна з основоположних філософських і суспільно-політичних концепцій, біля витоків якої стоять видатні мислителі усіх часів і народів;
- б) цілий комплекс відносин у середині суспільства й по відношенню щодо держави, то до нього не можна застосувати яку-небудь одну характеристику;
- в) розгалужена, багатоаспектна мережа різноманітних форм асоціативного життя, волевиявлення й формування громадської думки, забезпечених певною інфраструктурою й автономних стосовно держави;

г) сукупність соціальних утворень (груп, колективів), об'єднаних специфічними інтересами (економічними, етнічними, культурними і так далі), що реалізовані поза сферою діяльності держави і дозволяють, в умовах демократичної системи облаштування суспільного життя, контролювати дії держави;

д) сфера самореалізації вільних громадян і добровільно сформованих асоціацій та організацій, огорожених відповідними законами від прямого втручання та довільної регламентації діяльності цих громадян і організацій з боку державної влади.

19. Сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних політичних інституцій, які здійснюють владу в суспільстві, регулюють політичні відносини, політичну діяльність, забезпечують стабільність і порядок відповідно до досягнутого рівня політичної культури – це:

- а) демократія;
- б) держава;
- в) політична система суспільства;
- г) народний суверенітет;
- д) політична система держави.

20. За ступенем централізації влади політичні системи кваліфікуються як:

- а) демократична та конституційна;
- б) тоталітарна та ліберальна;
- в) демократична та ліберальна;
- г) конституційна та тоталітарна;
- д) демократична, тоталітарна, ліберально-демократична, конституційна.

21. Важливим компонентом політичної системи є:

- а) структура політичної системи;
- б) зміст політичної системи;
- в) ознаки політичної системи;
- г) елементи політичної системи;
- в) призначення політичної системи.

22. Політичну систему суспільства складають:

- а) держава, громадські об'єднання, політичні партії, профспілки, засоби масової інформації;
- б) державні органи законодавчої, виконавчої, судової влади;
- в) держава, органи державної влади, державні установи та підприємства, громадські організації;
- г) держава, органи державної влади, державні установи та підприємства, політичні партії;
- д) держава, політичні партії, засоби масової інформації.

23. Політична система в інституціональному аспекті – це:

- а) держава як інститут управління та інші політичні організації, які беруть участь у формуванні та здійсненні політичної влади;
- б) порядок (спосіб) організації і здійснення державної влади, які виражають її сутність;
- в) організація політичної влади, що існує на певній соціальній базі;
- г) форма держави, яка заснована на здійсненні народовладдя шляхом забезпечення широких прав і свобод громадян;
- д) сукупність політичних партій, що функціонують на певній території.

24. Соціологічна концепція визначає політичну систему як:

- а) сукупність трьох взаємодіючих підсистем: інституціональної, інформаційно-комунікативної й нормативно-регулятивної;
- б) сукупність державних і недержавних соціальних інститутів, які здійснюють владу, управління суспільством, регулюють взаємовідносини між громадянами, соціальними та етнічними групами, забезпечують стабільність суспільства, відповідний порядок у ньому;
- в) організація, регулювання та контроль відносин між людьми, соціальними групами з точки зору загально значущих для суспільства тенденцій;
- г) динамічний механізм, що перетворює імпульси від оточення і від самих політичних структур на політичні рішення, які формують політичну поведінку та громадянську позицію індивідуума;
- д) певні інститути для колективного задоволення своїх потреб та інтересів, створюють для себе правила поведінки у формі соціальних, насамперед правових норм, якими керуються у своїй діяльності, самостійно приймають спільні рішення і самі їх виконують.

25. Первинним суб'єктом політики є:

- а) держава;
- б) особа;
- в) суспільство;
- г) політична партія;
- д) громадянське суспільство.

26. Центральним елементом політичної системи є:

- а) профспілка;
- б) держава;
- в) політична партія;
- г) громадське об'єднання;
- д) громадянин.

27. Структурними елементами політичної системи суспільства є:

- а) політичний, нормативний, правовий, функціональний та комунікативний елементи;
- б) громадський, нормативний, ідеологічний, функціональний та комунікативний елементи;
- в) суб'єктний, нормативний, ідеологічний, функціональний та комунікативний елементи;
- г) правовий, ідеологічний, функціональний та комунікативний елементи;
- д) методологічний, правовий, ідеологічний, самоврядний та комунікативний елементи.

28. Основним структурним елементом політичної системи суспільства є:

- а) держава;
- б) приватні організації;
- в) політична свідомість Президента України;
- г) комерційні організації;
- д) приватні установи.

29. У визначенні політичних систем розрізняють:

- а) економічну і соціологічну концепцію;
- б) політичну і економічну концепцію;
- в) соціологічну і правову концепцію;
- г) соціальну і інформаційну концепцію;
- д) економічну і правову концепцію.

30. Інтеграційними зв'язками між всіма елементами політичної системи суспільства, а також між партіями, суспільством і державою, між політичною та іншою системами є:

- а) суб'єктний елемент політичної системи суспільства;
- б) нормативний елемент політичної системи суспільства;
- в) ідеологічний елемент політичної системи суспільства;
- г) функціональний елемент політичної системи суспільства;
- д) комунікативний елемент політичної системи суспільства.

31. Системою політичних і правових норм і принципів, що регулюють відносини між суб'єктами політичної системи є:

- а) суб'єктний елемент політичної системи суспільства;
- б) нормативний елемент політичної системи суспільства;
- в) ідеологічний елемент політичної системи суспільства;
- г) функціональний елемент політичної системи суспільства;
- д) комунікативний елемент політичної системи суспільства.

32. *Ознакою, спільною для всіх інститутів політичної системи суспільства є:*

- а) участь в розподілі матеріальних благ;
- б) участь в формуванні та здійсненні політичної влади;
- в) участь у відправленні правосуддя;
- г) наявність статутів, програм;
- д) сплата членських внесків.

33. *Функцією політичної системи суспільства є:*

- а) формування цілей та завдань суспільства;
- б) відсутність розробки програм життєдіяльності суспільства;
- в) відсутність ресурсів суспільства відповідно до певних інтересів;
- г) забезпечення функціонування та розвитку демократичних процесів;
- д) забезпечення цілісного управлінського впливу на приватні процеси.

34. *Виконуючи свої функції, політична система забезпечує:*

а) цілісний керівний вплив на суспільство як єдиний організм, що ефективно управляється політичною владою;

б) свідоме управління, що пов'язане з визначенням стратегічних, довгострокових пріоритетів, цілей, мети діяльності людей, їх угруповань і суспільства в цілому;

в) визначення цілей і завдань даного суспільства, а також мобілізація всіх ресурсів для досягнення цих цілей і регулювання режиму політичної діяльності;

г) систему демократичної діяльності й відносин, правових гарантій та культури політичної відповідальності всіх суб'єктів демократичного процесу;

д) формулювання і підтримку певного соціального порядку, забезпечує його захист.

35. *Визначте підсистеми, з яких складається політична система:*

- а) інституціональна, регулятивна, функціональна, ідеологічна;
- б) нормативна, політична, соціальна, ідеологічна;
- в) регулятивна, функціональна, нормативна;
- г) економічна, політична, суспільна;
- д) суспільна, інституціональна, ідеологічна, політична.

36. *За ступенем інституалізації політичну владу класифікують на:*

а) економічну, політичну, соціальну та духовно-інформаційну;

б) неурядову, республіканську, обласну, міську, сільську та муніципальну;

в) одноособову, олігархічну та полігархічну;

г) законну й незаконну, легальну та нелегальну;

д) легітимну та нелегітимну.

37. Морально-психологічним сприйняттям влади громадянами, визнанням її права здійснювати управління соціальними процесами є:

- а) легітимність влади;
- б) правомірність влади;
- в) легальність влади;
- г) допустимість влади;
- д) законність влади.

38. За характером взаємодії з зовнішнім середовищем політичну систему класифікують на:

- а) відкриті та закриті системи;
- б) внутрішні та зовнішні системи;
- в) організаційні системи;
- г) відкриті та внутрішні системи;
- д) закриті та зовнішні системи.

39. За ступенем визнання влади суспільством політичну владу класифікують на:

- а) неурядову, республіканську, обласну, міську, сільську, муніципальну;
- б) одноособову, олігархічну, полігархічну;
- в) законодавчу, виконавчу, судову;
- г) легітимну, нелегітимну;
- д) законну й незаконну, легальну та нелегальну.

40. За сферами суспільного життя владу класифікують на:

- а) легітимну, нелегітимну;
- б) законодавчу, виконавчу, судову;
- в) неурядову, республіканську, обласну, міську, сільську, муніципальну;
- г) економічну, політичну, соціальну, духовно-інформаційну;
- д) одноособову, олігархічну, полігархічну.

41. Сукупність засобів і методів, з допомогою яких правлячий клас (або група класів) здійснює своє економічне і політичне владарювання, свою владу в суспільстві – це :

- а) політична система;
- б) політичний режим;
- в) політичний процес;
- г) політична ідеологія;
- д) політична концепція.

42. Тип держави, основними ознаками якої є безроздільне панування права, якого всі дотримуються, верховенство закону, поділ функцій влади, правовий захист особи, юридична рівність громадянина і держави – це:

- а) тоталітарний режим;
- б) правова держава;
- в) демократичний режим;
- г) авторитарна політична система;
- д) представницька демократія.

43. Спільнота мешканців, жителів населених пунктів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста, районів у містах, що наділені правом самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України – це:

- а) політична партія;
- б) громадська організація;
- в) територіальна громада;
- г) громадянське суспільство;
- д) профспілка.

44. Інститутами громадянського суспільства, що створюються з метою здійснення представництва та захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів трудового колективу є:

- а) профспілки;
- б) релігійні організації;
- в) місіонерські товариства;
- г) політичні партії;
- д) спортивні організації.

45. Державу від будь-яких політичних організацій суспільства відрізняють:

- а) взаємодія з міжнародними організаціями та монополія на засоби масової інформації;
- б) правова регламентованість та формальна визначеність;
- в) право на видання нормативно-правових актів; суверенітет та здатність застосовувати легальний примус стосовно населення;
- г) право на видання законів; суверенітет, здатність застосовувати легальний примус стосовно населення, взаємодія з міжнародними організаціями та володіння власністю на основні знаряддя і засобів виробництва;
- д) право на видання законів, суверенітет, виключне право на освоєння космічного простору.

46. Система ідеологічних і психологічних елементів, оцінка людиною існуючого політичного буття і вибір варіанту поведінки відповідно до індивідуальних та суспільних інтересів – це:

- а) політична свідомість;
- б) політична ідеологія;
- в) політичний режим;
- г) політична партія;
- д) політичний процес.

47. Систематизований вираз поглядів певного суб'єкта політичного життя на політичну організацію суспільства, на форму держави, на відносини між різними політичними суб'єктами, на їхню роль у житті суспільства, на відносини з іншими державами і націями є:

- а) політичний процес;
- б) політичний режим;
- в) політична партія;
- г) політична ідеологія;
- д) політична свідомість.

48. Зареєстроване добровільне об'єднання громадян-прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах – це:

- а) громадська організація;
- б) громадське об'єднання;
- в) політичне об'єднання;
- г) політична партія;
- д) політична організація.

49. Яка з обов'язкових відомостей статуту політичної партії є зайвою:

- а) права та обов'язки членів політичної партії;
- б) назва політичної партії;
- в) порядок вступу до політичної партії;
- г) персональні дані засновників політичної партії;
- д) порядок скликання та проведення партійних з'їздів.

50. Політичні партії залежно від їхнього представництва у вищих органах влади поділяють на:

- а) революційні та реформаторські;
- б) національні та комуністичні;
- в) консервативні та ліберальні;
- г) правлячі та опозиційні;
- д) демократичні та недемократичні.

51. Членами політичних партій можуть бути особи, які:

- а) досягли 21 року;
- б) мають постійне місце проживання;
- в) відповідають вимогам окремої партії;
- г) мають право голосу на виборах;
- д) працюють на державних посадах.

52. Членами політичних партій є:

- а) судді;
- б) прокурори;
- в) військовослужбовці;
- г) громадянин України, який має право голосу на виборах;
- д) громадянин України та громадянин іншої держави.

53. Політичним партіям заборонено:

- а) підтримувати міжнародні зв'язки з політичними партіями, громадськими організаціями інших держав, міжнародними і організаціями, засновувати (вступати між собою у) міжнародні спілки з додержанням вимог;
- б) вільно провадити свою діяльність у межах передбачених Конституцією України, законами України ;
- в) брати участь у виборах Президента України, до Верховної Ради України, до інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб у встановленому порядку відповідними законами України;
- г) використовувати державні засоби масової інформації, а також засновувати власні засоби масової інформації, як передбачено законами України;
- д) забороняти можливість викладати публічно і отстоювати свою позицію з питань державного і суспільного життя.

54. Органом державної влади, який здійснює обов'язкову державну реєстрацію політичних партій та міжнародних громадських організацій є:

- а) Кабінет Міністрів України;
- б) Верховна Рада України;
- в) Міністерство юстиції України;
- г) Адміністрація Президента України;
- д) місцеві державні адміністрації.

55. Форма фіксації членства в політичній партії визначається:

- а) статутом політичної партії;
- б) наказом політичної партії;
- в) затвердженням політичної партії;
- г) заявою громадянина України;
- д) розпорядженням політичної партії.

56. Громадяни України за своєю ініціативою можуть створювати політичні партії з:

- а) 18 років;
- б) 25 років;
- в) 16 років;
- г) 14 років;
- д) 21 року.

57. Рішення про анулювання реєстраційного свідоцтва політичної партії вносить:

- а) Верховний Суд;
- б) Кабінет Міністрів України;
- в) Верховна Рада України;
- г) Центральний орган виконавчої комісії;
- д) Центральна виборча комісія.

58. Громадське об'єднання – це:

- а) зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку;
- б) добровільні неприбуткові об'єднання, створені органами місцевого самоврядування з метою більш ефективного здійснення своїх повноважень;
- в) добровільне об'єднання фізичних осіб або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів;
- г) громадські об'єднання індивідів або груп за певними інтересами, які беруть участь у громадській діяльності;
- д) добровільне об'єднання фізичних осіб або юридичних осіб приватного права для здійснення своїх повноважень, зокрема, економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів.

59. Кількість засновників громадського об'єднання не може бути меншою, ніж:

- а) три особи;
- б) п'ять осіб;
- в) одна особа;
- г) дві особи;
- д) десять осіб.

60. Однією із фундаментальних засад суспільства є :

- а) громадська організація;
- б) політична партія;
- в) громадське суспільство;
- г) профспілка;
- д) влада.

61. Джерелом державної влади є:

- а) громадяни;
- б) суспільство;
- в) особа;
- г) народ;
- д) держава.

62. Громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як:

- а) громадська спілка, громадська група;
- б) громадська організація, національна організація;
- в) громадська організація, громадська спілка;
- г) національна організація, національна спілка;
- д) національна група, громадська спілка.

63. Молодіжні громадські організації – це об'єднання громадян віком:

- а) від 12 до 18 років;
- б) від 8 до 20 років;
- в) від 14 до 35 років;
- г) від 14 до 18 років;
- д) від 10 до 18 років.

64. Засновниками молодіжних та дитячих громадських організацій можуть бути:

- а) тільки громадяни України віком від 25 до 40 років;
- б) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах та досягли 15-річного віку;
- в) громадяни України та іноземці, які перебувають в Україні не менше 10 років та досягли 18 років;
- г) громадяни України віком від 22 до 35 років та іноземці, які перебувають в Україні на законних підставах;
- д) громадяни України, які мають юридичну освіту, досягли 25 років та стаж роботи за фахом не менше 3 років.

65. Громадським об'єднанням, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи є:

- а) громадська організація;
- б) громадська спілка;
- в) територіальна громада;
- г) політична партія;
- д) громадська асоціація.

66. У статуті громадського об'єднання можуть бути передбачені додаткові положення, а саме :

а) джерела надходження і порядок використання коштів та іншого майна громадського об'єднання;

б) порядок оскарження рішень, дій, бездіяльності керівних органів громадського об'єднання та розгляду скарг;

в) повноваження керівника, вищого органу управління, інших органів управління;

г) порядку прийняття рішення щодо саморозпуску або реорганізації громадського об'єднання, а також щодо використання його коштів та іншого майна, що залишилися після саморозпуску;

д) утворення, діяльності і саморозпуску чи реорганізації громадського об'єднання.

67. Засновниками молодіжної та дитячої громадської організації, можуть бути особи, які досягли:

а) 14 років;

б) 16 років;

в) 18 років;

г) 21 років;

д) 25 років.

68. Громадське об'єднання, яке має намір здійснювати діяльність без статусу юридичної особи, повідомляє про своє утворення уповноважений орган з питань реєстрації протягом:

а) 70 днів після проведення установчих зборів;

б) 90 днів після проведення установчих зборів;

в) 65 днів після проведення установчих зборів;

г) 60 днів після проведення установчих зборів;

д) 80 днів після проведення установчих зборів.

69. Громадські об'єднання утворюються і діють на принципах:

а) добровільності, самоврядності, вільного вибору території діяльності, рівності перед законом, відсутності майнового інтересу їх членів, прозорості, відкритості та публічності;

б) самоврядності, законності, самостійності у визначенні напрямів своєї діяльності, відкритості і публічності;

в) відкритості та публічності, прозорості, рівноправності членів, відсутності майнового інтересу їх членів;

г) законності, добровільності, рівноправності членів, самоврядності, самостійності у визначенні напрямів своєї діяльності, відкритості і публічності;

д) добровільності, самоврядності, вільного вибору території діяльності, рівності перед законом, законності.

70. *Громадське об'єднання може здійснювати свою діяльність зі статусом:*

- а) юридичної особи;
- б) юридичної особи або без такого статусу;
- в) фізичної особи;
- г) фізичної особи або без такого статусу;
- д) фізичної та юридичної особи.

71. *Засновниками громадської організації можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, які досягли:*

- а) 25 років;
- б) 18 років;
- в) 14 років;
- г) 16 років;
- д) 21 років.

72. *Забороняється створення і діяльність громадських об'єднань, якщо:*

- а) засновником громадського об'єднання є громадянин іншої держави;
- б) завдання громадського об'єднання спрямовані на ліквідацію незалежності України або зміну конституційного ладу насильницьким шляхом;
- в) громадське об'єднання не було зареєстроване в органах юстиції;
- г) засновник громадського об'єднання має непогашену судимість;
- д) засновником громадського об'єднання є юридична особа приватного права.

73. *Громадське об'єднання зі статутом юридичної особи може мати:*

- а) державні герби, прапори;
- б) емблему, прапор цього громадського об'єднання;
- в) державні символи України;
- г) зареєстровану символіку іншого громадського об'єднання;
- д) ім'я або зображення фізичної особи.

74. *За порушення законодавства до об'єднань громадян може бути застосовано як стягнення тимчасова заборона (призупинення) діяльності:*

- а) на строк до 1-го місяця;
- б) на строк до 3-х місяців;
- в) на строк до 6-ти місяців;
- г) на строк до 3-х місяців, в окремих випадках до 6-ти місяців;
- д) на строк до 1-го року.

75. Яку інформацію заборонено містити у власній назві громадського об'єднання:

- а) інформація про статус громадського об'єднання;
- б) ім'я фізичної особи;
- в) аббревіатура;
- г) інформація про вид громадського об'єднання;
- д) слова «державний» та «комунальний» та похідні від них.

76. Громадське об'єднання зі статутом юридичної особи може мати:

- а) підрозділи;
- б) організації;
- в) відокремлені підрозділи;
- г) статут юридичної особи;
- д) статут громадського об'єднання.

77. Громадське об'єднання, яке має намір здійснювати діяльність без статусу юридичної особи:

- а) повідомляє про своє утворення уповноважений орган з питань реєстрації;
- б) видає наказ про своє утворення;
- в) опубліковує в засобах масової інформації;
- г) затверджує на місцевих зборах;
- д) видає розпорядження про своє утворення.

78. Уповноважений орган з питань реєстрації приймає рішення у формі:

- а) постанови;
- б) заяви;
- в) наказу;
- г) розпорядження;
- д) затвердження.

79. Протягом яких робочих днів Уповноважений орган з питань реєстрації зобов'язаний з дня надходження документів після усунення недоліків прийняти рішення про реєстрацію громадського об'єднання та вчинити інші дії:

- а) протягом п'яти робочих днів;
- б) протягом двох робочих днів;
- в) протягом трьох робочих днів;
- г) протягом десяти робочих днів;
- д) протягом тридцяти робочих днів.

80. Чинний Закон України «Про громадські об'єднання» був прийнятий

- а) 22 квітня 2012 року;
- б) 22 березня 2012 року;
- в) 22 квітня 2013 року;
- г) 22 березня 2013 року;
- д) 22 січня 2013 року.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 5 липня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 25. Ст. 252.
- ❖ Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1.
- ❖ Про політичні партії в Україні: Закон України від 05 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 23. Ст. 118.
- ❖ Про затвердження Порядку державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи: Наказ Міністерства юстиції України від 09 лютого 2016 року. *Офіційний вісник України*. 2016. № 10. С. 224. Ст. 471.

Спеціалізована література:

1. Kuzenko U. Political interest in the mechanism of realization the political functions of the state. *Leges si Viata*. 2017. № 7, ч. 2. С. 48-51.
2. Агапова М. О. Адміністративно-правове забезпечення громадського порядку в сучасних умовах. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 4. С. 82-84.
3. Адашис Л. А. Проблеми фінансування політичних партій в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 10-16.
4. Адашис Л. І. Правове регулювання статусу політичних партій в Україні. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 32-40.
5. Адашис Л. І. Теоретичні уявлення про політичні партії: історичний і методологічний аспекти. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 5. С. 138-142.
6. Ал-Зухайрі А. І. Сучасний парламентаризм як фактор становлення демократичної політичної системи: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Чернівці, 2017. 20 с.

7. Андреев Д. В. Соціально-правові комунікації в забезпеченні взаємодії влади та громадянського суспільства: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2014. 36 с.
8. Андрійчук Т. С. Громадські ради при органах виконавчої влади України як форма взаємодії держави і громадянського суспільства: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2015. 23 с.
9. Андрошук І. М. Політична структуризація партій і партійної системи в Чехії: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Чернівці, 2017. 20 с.
10. Артеменко И. Участие институтов гражданского общества в формировании и реализации молодежной политики в Украине. *Legea si Viata*. 2016. № 12, ч. 2. С. 3-6.
11. Байрачная Л. Политическая власть и легитимность: к вопросу о соотношении. *Legea si Viata*. 2017. № 8, ч. 2. С. 8-12.
12. Башук В. В. Національна безпека держави в умовах формування громадянського суспільства: філософсько-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2014. 18 с.
13. Беріша Ф. Взаємозв'язок між суспільством, державою та правом. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 172-184.
14. Берченко Г. В. Громадянське суспільство в Україні: конституційні аспекти: моногр. Харків: Юрайт, 2014. 207 с.
15. Бельська Т. В. Глобальне громадянське суспільство: сутність, генеза та вплив на державну політику України: моногр. / [за наук. ред. Е. А. Афоніна]. Київ: ВАДНД, 2016. 300 с.
16. Білокопитов Д. В. Розвиток взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства в умовах глобалізації: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Харків, 2017. 20 с.
17. Богашева Н. Політичні партії як суб'єкти виборчого процесу. *Право України*. 2013. № 5. С. 114-121.
18. Бойчук І. В. Засоби масової інформації як інститут громадянського суспільства в Україні (на прикладі західних областей): автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2014. 20 с.
19. Бондарева К. В. Теоретичне питання визначення основних суб'єктів процесу правової інституціоналізації політичних режимів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 3. С. 3-8.
20. Бондаренко О. Захист прав і свобод людини як основний напрям конституційної модернізації в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 2. С. 89-94.
21. Бондарчук І. В. Рішення Конституційного Суду України у правовому регулюванні діяльності політичних партій і громадських організацій. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 5. С. 106-113.
22. Боняк В. Конституційно-правові основи взаємодії органів прокуратури України з суб'єктами громадянського суспільства. *Юридична Україна*. 2012. № 12. С. 21-27.

23. Бочарова Н. Права человека и права интеллектуальной собственности: современные доктринальные подходы. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 49-54.
24. Братасюк В. Постмодерністський образ людини як засада розвитку її індивідуальної правосуб'єктності. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 55-61.
25. Бульдович П. Сутність та особливості неформальних інститутів у політиці. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. Svazek 4., 2. vydání. С. 42-47.
26. Валюшко І. В. Інститути громадянського суспільства у системі антикорупційної політики України: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2017. 20 с.
27. Васильєв Г. Ю. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку: моногр. Харків: Право, 2013. 535 с.
28. Васильченко О. Свобода зібрань як прояв політичної багатоманітності громадянського суспільства. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 6, ч. 2. С. 30-35.
29. Васильченко О. Сучасний зміст конституційного принципу рівності прав і свобод людини та громадянина. *Право України*. 2017. № 7. С. 47-55.
30. Великоречанін П. Транснаціоналізація інституту громадянства та особливі випадки полігромадянства. *Юридична Україна*. 2012. № 8. С. 35-43.
31. Вільгушинський М. Участь громадськості у здійсненні правосуддя судами загальної юрисдикції. *Юридична Україна*. 2013. № 7. С. 92-98.
32. Гаврилюк К. Сутність та специфіка політологічного осмислення врегулювання політичної кризи в сучасній Україні. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. Svazek 4., 5. vydání. С. 58-67.
33. Гаєва Н. П. Закон України «Про громадські об'єднання»: деякі актуальні проблеми. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 97-104.
34. Галич Р. Реалии развития гражданского общества в Украине на современном этапе. *Legea si Viata*. 2018. № 6, ч. 2. С. 19-22.
35. Галус О. О. Міжнародно-правові стандарти безпосереднього народовладдя. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 115-122.
36. Гапотій В. Д. Інформаційне суспільство та інформаційний суверенітет: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 24-32.
37. Герасименко Д. Г. Ідея громадянського суспільства (І. Кант та Е. Левінас): автореф. дис. ... канд. філос. наук. Київ, 2017. 19 с.
38. Гетьман І. Розвиток громадянського суспільства в умовах інформаційно-глобалізаційних процесів. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 2 (65). С. 46-54.

39. Гнатенко Н. Політична корупція у діяльності Українського Парламенту теорія і практика. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 6. vydání. С. 140-146.
40. Гнатюк Т. О. Проблеми інтеграції репатріантів в українське суспільство. *Наукові праці «Чорноморського державного університету імені Петра Могили»*. Серія: Політологія. 2013. Вип. 200. Т. 212. С. 56-61.
41. Данелія О. С. До питання захисту політичних прав юридичної особи в Європейському суді з прав людини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 1. С. 18-26.
42. Дрожжина С. В. Сучасні чинники об'єднання громадянського суспільства: моногр. Донецьк: ДонНУЕТ, 2014. 476 с.
43. Дячок Т. О. Звернення громадян – шлях до вирішення гострих суспільно значущих проблем. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 1. С. 148-149.
44. Євстіфеев М. До питання про природу люстраційних заходів у контексті конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 1. С. 88-97.
45. Євтушенко О. Н. Державна влада і місцеве самоврядування в політичній системі суспільства: моногр. Миколаїв: ЧДУ ім. П. Могили, 2010. 513 с.
46. Єфіменко С. А. Соціально-філософські основи бізнесу у контексті сучасного громадянського суспільства: автореф. дис. ... канд. філос. наук. Одеса, 2016. 20 с.
47. Жовтяк-Тараскіна Д. С. Громадянське суспільство і проблеми державної мови. *Ефективність державного управління*. 2012. Вип. 33. С. 104-110.
48. Журенок Т. В. Особливості правової процедури припинення громадських організацій. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 107-114.
49. Забарський В. В. Адміністративно-правові межі використання військово службовцями Збройних Сил України права на об'єднання. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 109-115.
50. Заборовський В. В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2018. 40 с.
51. Заворотченко Т. М. Класифікація конституційних суб'єктивних політичних прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спеціальний випуск, ч. 1. С. 42-45.
52. Заворотченко Т. М. Свобода спілок: проблеми правового регулювання. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. Вип. 2. С. 47-55.
53. Захаренко К. В. Інституційний розвиток молодіжних організацій як складової громадянського суспільства в сучасній Україні: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Дніпропетровськ, 2010. 17 с.

54. Іваненко О. Політична брехня та викривлення правової інформації як глобальні проблеми сучасної України (на прикладі змін до Конституції України). *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 3. С. 68-73.
55. Іваній О. М. Правова освіта як засіб формування громадянського суспільства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 22. С. 42-45.
56. Капітаненко Н. П. Особливості юридичної відповідальності громадських об'єднань за правопорушення у сфері публічного управління та адміністрування. *Держава та регіони*. 2017. № 2. С. 68-73.
57. Карчевська О. В. Інформаційне суспільство: переваги та недоліки. *Політологічні записки*. 2011. № 4. С. 4-22.
58. Касмінін О. Актуальні питання захисту права на працю та права на соціальний захист громадян Конституційним Судом України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 123-131.
59. Коваленко А. Загальні збори та громадські слухання як інструмент громадського контролю на місцевому рівні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 429-434.
60. Коваль І. В. Взаємодія церкви та інститутів громадянського суспільства: політологічний аналіз: дис. ... канд. політ. наук. Івано-Франківськ, 2007. 195 с.
61. Козима В. Особистісний вимір політичної історії України. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. Svazek 4., 3. vydání. С. 98-102.
62. Кохановська О. Інформаційно-правова основа громадянського суспільства. *Право України*. 2015. № 4. С. 35-42.
63. Кравченко Т. А. Права людини як основний критерій легітимності державної влади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 4. С. 13-17.
64. Курко М. Право громадян на проведення масових заходів в Україні та його застосування. *Верховенство Права*. 2017. № 1 (30). С. 16-19.
65. Лаба О. Правовий аналіз чинного законодавства України щодо участі організацій громадянського суспільства в процесі обговорення та прийняття рішень. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 1. С. 26-32.
66. Левенець Ю. А. Політичний режим і народовладдя в Україні: політологічний аналіз: моногр. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. 455 с.
67. Луцький А. І. Правова ідеологія в українській державі і громадянському суспільстві: моногр. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2013. 275 с.
68. Макаренков О. Гарантування права людини на розвиток як напрям трансформації правової системи відкритого суспільства. *Юридична Україна*. 2013. № 10. С. 16-23.
69. Мантасян М. Політико – правові засади політичної стабільності у нових демократіях. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. Svazek 4., 3. vydání. С. 88-93.

70. Маренков О. Правовий вимір концепту «нація» як когнітивна основа трансформації права в умовах відкритого суспільства. *Юридична Україна*. 2013. № 11. С. 17-23.
71. Матійчик А. В. Самоорганізація громадянського суспільства як чинник демократичної модернізації політичної системи України: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Львів, 2016. 20 с.
72. Медведчук В. В. Громадянське суспільство: Український вибір: моногр. Київ: Логос, 2012. 567 с.
73. Медведчук В. Громадянське суспільство як фундаментальна основа демократичного розвитку України. *Право України*. 2014. № 4. С. 26-35.
74. Медведчук В. Держава і громадянське суспільство: український вибір. *Право України*. 2012. № 3-4. С. 374-384.
75. Микитенко Є. В. Адміністративний захист прав громадян у діяльності державної міграційної служби України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. Т. 2. С. 87-90.
76. Моргун В. А. Концепція громадянського суспільства у вітчизняній і зарубіжній історіографії. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2003. № 2. С. 119-132.
77. Мотречко В. Механізм впровадження молодіжної політики га регіональному та місцевому рівні в Україні. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 1. vydání. С. 142-147.
78. Нікітенко Л. О. Місце права на підприємницьку діяльність у загальній системі прав людини і громадянина. *Право і суспільство*. 2015. № 4 (3). С. 31-36.
79. Нікітенко О. І. Правоохоронна діяльність щодо забезпечення внутрішньої безпеки держави. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (1). С. 98-101.
80. Нікольська О. Кіріна І. Конституційне право на мирні зібрання: проблеми реалізації. *Юридична Україна*. 2013. № 3. С. 33-37.
81. Новиков О. В., Черніков Д. Ю. Політичний режим як характерна ознака суспільства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 24-27.
82. Овсяннікова О. Етичні проблеми взаємодії судової влади та засобів масової інформації. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 1 (68). С. 174-184.
83. Олійник В. М. Принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 24. С. 9-12.
84. Олійник В. Теоретико-правові основи реалізації принципу гласності під час взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4, ч. 2. С. 154-159.
85. Онищенко О. С. Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства: моногр. Київ: НБУВ, 2014. 258 с.

86. Оніщенко Н. М. Львова О. Л. Гендерна рівність: крок до розвитку чи моральна криза сучасного суспільства? *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 3-11.
87. Ортинська Н. В. Щодо тенденцій розширення політичних прав неповнолітніх. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 3. С. 16-19.
88. Остапенко В. В. Конституційна скарга у механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина. *Форум права*. 2016. № 4. С. 240-251.
89. Остапенко О. Г. Реалізація Україною політичних цілей угоди про асоціацію. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 28-31.
90. Панфілов О. Ю. Війна та суспільство. *Сучасне суспільство*. 2012. Вип. 2. С. 87-100.
91. Папарига Д. Ю. Правове підґрунтя обов'язковості членства в професійних асоціаціях. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 8. С. 26-31.
92. Пашинский В. Гражданское общество как субъект обеспечения обороны государства: современный опыт украины. *Leges et Vita*. 2018. № 6, ч. 2. С. 71-75.
93. Рогачева Л. И. Взаимодействие государства и общества в условиях евразийской интеграции. *Евразийский юридический журнал*. 2013. № 2. С. 31-33.
94. Розумний М. М. «Громадянське суспільство» vs «політична нація». *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 2. С. 5-11.
95. Руденко О. М., Штурхецький С. В. Розвиток громадянського суспільства в Україні: минуле, сучасність, перспективи: моногр. Острог: Вид-во нац. ун-ту «Острозька академія», 2014. 328 с.
96. Сенченко М. Інформаційна агресія і суспільство. *Вісник Книжкової палати*. 2011. № 10. С. 3-6.
97. Скрипнюк В. Діяльність політичних партій в контексті правового забезпечення принципу поділу влади. *Юридична Україна*. 2013. № 12. С. 16-21.
98. Скрипнюк О. Демократизація політичної системи України як фактор європейської інтеграції: проблеми і перспективи. *Юридична Україна*. 2013. № 2. С. 26-30.
99. Скріль С. Конституційні принципи реформування політичних систем країни Центральної та Східної Європи. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 33-37.
100. Слюсаренко В. Є. Формування інститутів громадянського суспільства: регіональні аспекти: моногр. Ужгород: Ужгородська міська друкарня, 2013. 159 с.
101. Смокович М. Право на свободу мирних зібрань: реалії та перспективи в Україні. *Юридична Україна*. 2013. № 8. С. 22-30.

102. Ставченко С. «Небезпека / Ризик / Криза» як триада сутності політичного розвитку. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. Svazek 4., 2. vydání. С. 31-36.
103. Старецька Л. І. Плюралізм у політичній системі перехідного періоду: дис. ... канд. політ. наук. Львів, 1995. 176 с.
104. Стахневич А. І. Участь жінок у розбудові громадянського суспільства в Україні (90-ті рр. ХХ - початок ХХІ ст.): історичний аспект: дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2004. 219 с.
105. Ступников С. Транспарентность – ключевой критерий оценки эффективности открытого правительства. *Государственная служба*. 2013. № 1. С. 83-86.
106. Француз А. Інститути громадянського суспільства у заходах запобігання і протидії корупції в Україні. *Право України*. 2014. № 4. С. 141-149.
107. Хорішко Л. Інституціоналізація політичної еліти: структурно-функціональні аспекти. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. Svazek 4., 2. vydání. С. 150-154.
108. Чальцева О. Аналіз ефективності публічної політики. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. Svazek 4., 5. vydání. С. 118-125.
109. Челак О. Еволюція регіональної політики та її інструментів в Європейському Союзі. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 1. vydání. С. 43-47.
110. Чернобель Г. Т. Гражданское общество и государство: принципы взаимодействия (теоретический аспект). *Аграрное и земельное право*. 2013. № 1. С. 113-121.
111. Шаповал В. Політико-правова категорія народного представництва: питання. *Право України*. 2013. № 5. С. 12-17.
112. Шаптала Н. Співвідношення конституційних прав і свобод людини і громадянина та забезпечення національної безпеки України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 6. С. 181-186.
113. Шедяков В. Є. Блінов О. А., Морозов П. Д. Удосконалення трудових відносин як основа стійкості та розвитку громадянського суспільства: моногр. Київ: Задруга, 2014. 318 с.
114. Щавінський В. Р. Співвідношення інтересів держави, суспільства, окремого індивіда у рамках адміністративного права та процесу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 2. С. 78-81.
115. Ярош Я. Взаємодія молодіжних громадських організацій з політичними партіями в Україні. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. Svazek 4., 5. vydání. С. 89-93.

ТЕМА 7. ДЕМОКРАТИЧНА, СОЦІАЛЬНА, ПРАВОВА ДЕРЖАВА

Поняття та ознаки демократичної держави. Форми та інститути демократії як прояв державної влади. Принципи демократії та її функції.

Поняття та ознаки соціальної держави. Концепція соціальної держави: виникнення та розвиток.

Правова держава: поняття та ознаки. Верховенство права і правова держава: питання співвідношення та взаємодії.

Демократична, соціальна, правова держава як принцип державного ладу. Шляхи формування соціальної, правової держави в Україні.

У процесі розвитку державності в сучасному світі головною тенденцією є поступове сприйняття суспільством здобутих прогресивною політико-правовою думкою надбань і особливо таких загальнолюдських цінностей, як демократія, право, права і свободи людини, гуманний і справедливий правопорядок. Наслідком цього процесу стало формування і конституційне закріплення концепції демократичної, соціальної, правової держави як синтезованого відображення загальнолюдського її призначення.

Демократична держава – це держава, яка заснована на здійсненні народовладдя шляхом забезпечення прав людини, рівної участі громадян у формуванні державної влади і контролі за її діяльністю. **Ознаками** демократичної держави є:

- виборність органів публічної влади;
- визнання народу носієм суверенітету і джерелом державної влади;
- відкритість, прозорість, підзвітність і підконтрольність
- як принципи організації та діяльності органів державної влади;
- здійснення державної влади на благо народу;
- визнання та забезпечення прав людини;
- визнання рівності громадян, у тому числі щодо участі у формуванні органів держави та при здійсненні контролю за їх діяльністю;
- прийняття державних рішень відповідно до волевиявлення більшості, але з дотриманням прав меншості;
- політичний, ідеологічний та економічний плюралізм.

Перераховані ознаки можна вважати мінімальними вимогами, які дозволяють, згідно з сучасними поглядами, класифікувати державу як демократичну.

До основних **форм** демократії відносять:

- проголошення, юридичне закріплення, реальне здійснення та захист прав людини. Конституція України проголошує людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю;

➤ побудова та діяльність державного апарату на основі демократичних принципів (відкритість, гласність, виборність, підзвітність та підконтрольність, поділ влади тощо);

➤ організація та здійснення народовладдя, що здійснюється двома шляхами: **безпосередньої (прямої) демократії**, яку здійснюють самі громадяни (через вибори, референдум, громадські ініціативи та обговорення тощо) та **представницької демократії**, яку здійснюють обрані народом та від його імені представники.

Інститут демократії – це самостійний елемент державної влади, спрямований на організацію та здійснення народовладдя.

Особливо велике значення має правова регламентація таких інститутів демократії, як вибори, референдум, громадське обговорення, громадські слухання, діяльність органів народного представництва та ін.

Види інститутів демократії:

➤ за ступенем складності інститутів виділяють **прості** (не містять в собі інших інститутів) та **складні** (складається із кількох інститутів);

➤ за характером інституту поділяються на **структурні** (постійні комітети парламенту, депутатські фракції, уповноваженого з прав людини та ін.) і **функціональні** (законодавча ініціатива, депутатський запит, доступ до публічної інформації тощо);

➤ за юридичною силою інститутів виокремлюють **імперативні** (безумовний обов'язок виконання – вибори, референдум) та **консультативні** (можуть бути взяті до уваги суб'єктом владних повноважень – парламентські слухання, публічне обговорення тощо).

Демократія базується на ряді **принципів, а саме:** поділу влади, виборності органів державної влади, плюралізму, гласності, незалежного контролю, більшості, тощо.

Згідно **принципу поділу влади**, державну владу слід розділяти на декілька сфер або гілок, кожна з яких володіє власними специфічними функціями – законодавча, виконавча і судова гілки влади. Голова держави, парламент, уряд, судова влада мають строго окреслені права і повноваження. Водночас вони постійно взаємодіють між собою у процесі формування та здійснення державної політики.

Принцип виборності органів державної влади передбачає, що всі особи які контролюють політичні владні структури, повинні бути відповідальні перед своїми виборцями і періодично через чітко встановлений час переобиратись. Переобрання відбувається шляхом проведення вільних, конкурентних виборів.

Принцип плюралізму полягає у визнанні законності різних соціально-політичних сил, кожна з яких переслідує свої власні політичні інтереси. Цей принцип виключає монополію на владу зі сторони якої-небудь однієї особи, соціальної групи, партії, тощо. Проголошуються ідеї самого широкого вибору в усіх сферах суспільного життя.

Принцип гласності передбачає вільний доступ преси і громадськості до інформації про діяльність органів влади, господарських, політичних, громадських організацій. Через вільні і незалежні від цензури засоби масової інформації громадськість може отримувати широку інформацію про діяльність міністерств, відомств, політичних партій, громадсько-політичних організацій тощо.

Принцип рівності передбачає політичну рівність усіх перед законом, незалежно від соціального і матеріального становища.

Відповідно до **принципу більшості**, рішення приймається на основі думки більшості, проте цей принцип не можна абсолютизувати і вважати бездоганно демократичним, якщо ігнорується принцип «згоди не погоджуватись» з думками і позиціями інших членів або груп суспільства. Там де панує принцип одностайності не має і не може бути демократії. Заперечується вольове нав'язування позицій однієї частини суспільства іншій його частині.

Принцип незалежного контролю передбачає здійснення громадськими об'єднаннями, самими громадянами самостійно або разом з органами державного контролю за діяльністю державних структур. Основним методом контролю є перевірка діяльності та виконання ухвалених рішень, дотримання вимог чинного законодавства. За результатами перевірок громадськість та відповідні державні органи інформуються про виявлені порушення, пропонуються пропозиції щодо притягнення правопорушників до відповідальності.

Принципи демократії проявляються, як правило, на **чотирьох рівнях**: на рівні **конкретного індивіда** (людини); на рівні **нації** (титульної нації на певній території); на рівні **громадського суспільства**; на рівні **держави**. Ці рівні тісно пов'язані, вони то взаємодіють, то заперечують одне одного, але в сукупності віддзеркалюють всю глибину поняття демократії: від способу співіснування людей до форми державного правління.

До загальних **функцій демократії** можна віднести наступні:

➤ **суспільно-стимулюючу** – забезпечення оптимального служіння держави суспільству, стимулювання, урахування і використання громадської думки і активності громадян (консультативних референдумів, наказів, листів, заяв тощо) при розробці та прийнятті державних рішень;

➤ **організаційно-політичну** – організація політичної влади на демократичних засадах. Вона містить у собі підфункцію самоорганізації народу (самоврядування) як джерело державної влади і виражається у наявності організаційних зв'язків між суб'єктами демократії: органами держави, державними організаціями, громадськими об'єднаннями, трудовими колективами;

➤ **регулятивно-компромісну** – забезпечення плюралізму діяльності суб'єктів демократії в цивілізованих рамках співробітництва і компромісу, концентрації і консолідації різних політичних сил навколо інтересів громадянського суспільства і держави. Правовим засобом забезпечення даної функції є врегульованість правових статусів суб'єктів демократії.

➤ **установчу** – формування органів державної влади і органів місцевого самоврядування демократичним шляхом (конкурс, вибори).

➤ **охоронну** – забезпечення державними органами безпеки честі і гідності кожної людини, охорони і захисту прав і свобод особи, меншості, форм власності, запобігання правопорушенням і припинення їх.

➤ **контрольну** – забезпечення діяльності органів держави в межах їх компетенції відповідно до вимог нормативно-правових актів; підконтрольність і підзвітність усіх ланок державного апарату (наприклад, контроль представницьких органів за виконавчими органами, звіт останніх перед першими).

Соціальна держава – це держава, що ґрунтується на розвиненому громадянському суспільстві, має збалансовану економіку і ефективну правову систему, та здатна, відповідно до принципу соціальної справедливості, забезпечити громадянам гідний рівень життя, гарантувати соціальну стабільність, соціальну безпеку і соціальну допомогу, громадянський мир і злагоду.

Поняття соціальної держави, її теоретичне підґрунтя почали формуватися в Давній Греції. До розроблення цієї проблеми зверталися у своїх працях провідні філософи Платон, Аристотель, Сенека та інші мислителі. Зокрема, Платон писав про те, що в ідеальній державі виховання дітей і шкільне навчання повинні здійснюватися під контролем держави та в її інтересах. У своїй праці «Держава» він наголошував, що в державі існує місто в місті, в одному з яких проживають багаті, а в іншому – бідні. Якщо одні громадяни передадуть іншим свої грошові засоби та владу, або якщо вони перейдуть з однієї групи до іншої, то можна розраховувати на те, що з'являться союзники, а ворогів стане менше.

З перекладу «Коментарів до Аристотелевої «Політики» – Томи Аквінського дізнаємося, що у Середні віки основним завданням держави він вважав загальне благо, забезпечення умов для гідного життя людей. В епоху Відродження мислителі знову повертаються до проблеми загального блага. У цей період поширюється думка про те, що лише держава з республіканським устроєм, держава, у якій визнаними принципами є рівність і справедливість, може забезпечити загальне благо. Теорії Нового часу, зокрема Т. Гоббса та Дж. Локка, часто звертались до принципу справедливості. Поняття справедливості тож саме із суттю людини, а ідеальні конструкції англійських філософів зосереджують увагу на морально-етичних категоріях. Так, Т. Гоббс вважав, що його держава (Левіафан) мусить втілювати принципи безпеки та справедливості.

Ідейна спадщина соціальної держави як цілісної теорії остаточно втілена в працях німецьких учених ХІХ ст.: Л. фон Штейна, Ф. Науманна, А. Вагнера і позиціонувалась як проголошення нової ролі держави, що бере на себе відповідальність за здійснення не притаманних їй раніше, але провідних у майбутньому соціальних функцій. Наводячи дефініцію поняття «соціальна держава», Л. фон Штейн зазначав: «Держава зобов'язана підтримувати абсолютну рівність у правах для всіх суспільних класів і для окремої самовизначеної особистості завдяки своїй владі. Вона зобов'язана сприяти економічному та сус-

пільному прогресу всіх своїх громадян, бо, в підсумку, розвиток одного виступає умовою розвитку іншого, і саме в цьому сенсі йдеться про соціальну державу». Це визначення соціальної держави вважається класичним.

Викладені політико-правові ідеї від середини I тис. до н. е. до середини XX ст. стали передумовою для формування у другій половині XX ст. сучасної концепції соціальної держави.

Законодавство України як соціальної держави найважливішою метою проголошує захист прав й інтересів громадян. У ході реформування законодавства держава вимушена, з одного боку, забезпечувати відповідність його до умов ринку, а з іншого – активно захищати своїх громадян від можливих соціальних ризиків. Це подвійне взаємозумовлене завдання держава покликана вирішувати переважно через модернізацію права соціального забезпечення. Виступаючи самостійною галуззю українського права, воно стає ефективним засобом оновлення всієї соціальної сфери в країні та могутнім бар'єром на шляху розвитку негативних наслідків для громадян, спричинених умовами переходу до ринкової економіки.

Ознаками сучасної соціальної держави є:

- ґрунтується на розвиненому громадянському суспільстві, ефективній правовій системі;
- передбачає стабільну збалансовану економічну основу – розвинене соціально орієнтоване ринкове господарство; розумна пропорція між виробничими і невиробничими секторами економіки;
- має юридичну основу – цивілізоване соціальне законодавство, що відповідає принципу соціальної справедливості та динамічно реагує на зміни соціально-економічних процесів;
- гарантує поєднання державної турботи про соціальну захищеність основних прав громадян відповідно до закону і соціальної активності самих громадян у сферах, ключових для їхнього особистого (навіть не приватного) життя;
- гарантує соціальну безпеку громадян, котрі самостійно (завдяки своїй активності) забезпечують необхідний/достатній рівень матеріального добробуту для себе і членів своєї сім'ї, тобто створює умови для реалізації права на працю, професійне навчання, перекваліфікацію, рівні стартові можливості для молоді тощо;
- надає соціальну допомогу громадянам, які неспроможні нести відповідальність за свій добробут, тобто соціально вразливими верствами населення – старим, непрацездатним, хворим; безробітним з незалежних від них причин; малолітнім дітям, котрі не мають батьків та ін.;
- проводить соціальну політику, спрямовану на зміцнення соціальної стабільності і злагоди в суспільстві, зведення до мінімуму надмірного майнового розшарування населення, формування «середнього класу».

Правова держава – це держава, в якій з метою забезпечення свободи і гідності людини проголошуються та діють принципи верховенства права,

зв'язаності державної влади конституцією, гарантується повний та ефективний судовий захист.

Для правової держави характерні такі **ознаки**:

- забезпечення свободи людини від неправомірного втручання будь-яких суб'єктів, у тому числі – держави;

- реалізація принципу верховенства права. **Верховенство права** в контексті правової держави полягає в тому, що держава дотримується існуючих правових норм. Взаємодія держави з іншими суб'єктами завжди опосередкована загальнообов'язковим законом. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами;

- зв'язаність держави конституцією. Головне завдання конституції правової держави полягає в тому, аби забезпечити свободу її громадян і зв'язаність державної влади правом. Конституція визнає пріоритет прав людини, встановлює процедурні та змістовні правові обмеження дій і рішень органів державної влади та їх посадових осіб;

- рівність перед законом та судом. Усі громадяни мають рівний правовий статус – обсяг прав та обов'язків незалежно від статі, віку, національності, релігії, стану здоров'я, походження, політичних переконань та інших факторів;

- передбачуваність, визначеність, пропорційність та добросовісність державних рішень, які впливають з принципу верховенства права і забезпечують зв'язаність держави правом;

- існування інституту повного і ефективного судового захисту. Суд має відновити право там, де воно порушується, повинен захищати особу від сваволі і правопорушень з боку державної влади;

- у правовій державі поведінка людини регулюється на основі загальнодозволеного правового режиму, а діяльність суб'єктів публічної влади – на основі спеціально-дозволеного режиму.

Важливим напрямом розвитку соціально-правової держави сьогодні є адаптація перевірених часом демократичних механізмів до нової дійсності: політична конкуренція, система стримувань та противаг в структурі влади, створення усіх необхідних умов для розвитку громадянського суспільства та державно-громадської комунікації, що має сприяти додержанню соціальної справедливості за збереження демократичного характеру суспільних відносин.

Дієвими чинниками об'єктивації соціального ідеалу та інтенсифікації цього процесу слід вважати посилення соціальної складової державної політики; налагодження конструктивного діалогу між владою та організаціями громадянського суспільства; обмеження втручання держави у діяльність економічних суб'єктів, громадян, громадських організацій та інших інститутів громадянського суспільства; унеможливлення одержавлення громадського самоврядування; забезпечення прозорості й відкритості в діяльності органів влади та прийнятті політичних рішень.

Ключові поняття:

демократія, соціальна держава, правова держава, конституційна юрисдикція, верховенство права, законність, принцип пріоритету права, принцип правової захищеності людини і громадянина, принцип єдності права і закону, демократія, демократична держава, вибори, референдум, правова політика держави, форма демократії, безпосередня демократія, представницька демократія, загальнодержавний референдум, місцевий референдум, імперативний референдум, консультативний референдум, обов'язковий референдум, факультативний референдум, конституційний референдум, законодавчий референдум, ратифікаційний референдум, дозаконодавчий референдум, післязаконодавчий референдум, інститути демократії, структурні інститути демократії, структурно-функціональні (змішані) інститути демократії, процедурно-регламентаційні інститути демократії, консультативні інститути демократії, принципи демократії, політична свобода, рівноправність громадян, принцип виборності органів державної влади, принцип поділу влади, принцип прийняття рішень в інтересах більшості з урахуванням інтересів меншості, політичний плюралізм, ідеологічний плюралізм, функції демократії, організаційно-політична функція демократії, регулятивно-компромісна функція демократії, суспільно-стимулююча функція демократії, установча функція демократії, контрольна функція демократії, охоронна функція демократії, держава добробуту, «позитивна держава соціального захисту» (англо-американська й англо-саксонська моделі), «держава соціальної безпеки» («держава соціальної захищеності», «держава соціального захисту»), роулсіанський тип соціальної держави, мегалітарний тип соціальної держави, утилітарний тип соціальної держави, виборча система, мажоритарна виборча система абсолютної більшості, мажоритарна виборча система кваліфікованої більшості, мажоритарна виборча система відносної більшості, змішана виборча система, пропорційна виборча система, пропорційна виборча система із жорсткими списками, пропорційна виборча система з преференціями, пропорційна виборча система з напівжорсткими списками.

1. У перекладі з грецької «демократія» означає:

- а) народна свідомість;
- б) глас народу;
- в) влада народу;
- г) державна влада;
- д) суспільна держава.

2. Політичний режим, за якого єдиним легітимним джерелом влади в державі визнається її народ, а управління державою здійснюється народом, безпосередньо, або опосередковано через обраних представників – це:

- а) тоталітаризм;
- б) демократія;

- в) народний суверенітет;
- г) державний суверенітет;
- д) громадянське суспільство.

3. До основних ознак сучасної демократії належить:

- а) визнання вождя вищим джерелом влади;
- б) жорстокий контроль з боку органів державної влади;
- в) дотримання прав людини, пріоритет прав людини над правами держави, конституційне обмеження влади більшості над меншістю, повага прав меншості до власної думки і її вільне вираження;
- г) система єдності влади;
- д) наявність цензури, культ вождя.

4. Види демократії за сферами суспільного життя класифікують на:

- а) пряму, непряму, змішану;
- б) внутрішню, зовнішню;
- в) особисту, правову, політичну;
- г) соціальну, культурну, політичну;
- д) регуляторну, охоронну, контрольну.

5. Яке поняття характеризує зовнішні прояви демократії:

- а) інститут демократії;
- б) принципи демократії;
- в) форма демократії;
- г) функції демократії;
- д) зміст демократії.

6. Співвідношення понять «демократія» і «самоврядування» полягає у наступному:

- а) ці поняття тотожні;
- б) ці поняття не пов'язані між собою;
- в) «демократія» є формою здійснення «самоврядування»;
- г) «самоврядування» виступає формою «демократії»;
- д) «демократія» та «самоврядування» є формами реалізації народовладдя.

7. Процедура, засобом якої громадяни пропонують обговорити яке-небудь питання, безпосередньо на референдумі, або законодавчими органами – це:

- а) ініціатива;
- б) опитування;
- в) запит;
- г) збори;
- д) консультатив.

8. Форма демократії, яка є найбільш ефективною для здійснення основних завдань та функцій правової, демократичної держави:

- а) безпосередня форма народовладдя;
- б) консультативні опитування населення;
- в) представницька форма демократії;
- г) поєднання представницької форми здійснення народовладдя з безпосередньою;
- д) референдум.

9. Легітимні і легальні елементи політичної системи суспільства, які безпосередньо створюють демократичний режим у державі через втілення в них принципів демократії – це:

- а) форми демократії;
- б) інститути демократії;
- в) вибори;
- г) функції демократії;
- д) демократичні процеси.

10. Основна форма безпосередньої участі громадян в управлінні державою шляхом формування вищих представницьких органів, органів місцевого самоврядування, їх персонального складу – це:

- а) вибори;
- б) референдум;
- в) ініціатива;
- г) мітинг;
- д) демонстрація.

11. Форма безпосередньої демократії в Україні, що полягає у прийнятті громадянами України рішень з питань загальнодержавного значення шляхом таємного голосування – це:

- а) вибори;
- б) референдум;
- в) ініціатива;
- г) мітинг;
- д) демонстрація.

12. Забороняється виносити на референдум питання:

- а) що мають істотне значення для визначення зовнішньої політики держави;
- б) щодо вдосконалення внутрішньої системи управління;
- в) щодо податків, амністії, бюджету;
- г) щодо зміни території України;
- д) щодо податків, амністії, бюджету, зміни території України.

13. Уніномінальні вибори – це вибори, що:

- а) проводяться в один тур;
- б) проводяться в два тури;
- в) проводяться в декілька турів (багаторівневі);
- г) передбачають від кожного округу обрання одного депутата;
- д) передбачають від кожного округу обрання декількох депутатів.

14. До консультативних інститутів демократії належать:

- а) консультативні референдуми;
- б) голосування під час виборів;
- в) вибори;
- г) опитування населення;
- д) депутатські запити.

15. Депутатські фракції, депутатські коаліції та народні контролери належать до:

- а) структурних інститутів демократії;
- б) функціональних інститутів демократії;
- в) консультативних інститутів демократії;
- г) структурно-функціональних інститутів демократії;
- д) процедурно-регламентаційних інститутів демократії.

16. До імперативних інститутів демократії належать:

- а) вибори, референдуми;
- б) профспілки, страйки;
- в) консультативний референдум, мітинги;
- г) право вето, імпічмент;
- д) парламентські сесії та місцеве самоврядування.

17. Функціональними інститутами демократії є:

- а) парламентські сесії; політичні партії, парламентські комітети;
- б) депутатські запити; накази виборців, вибори, громадська думка;
- в) місцеве самоврядування, парламентські сесії;
- г) безпосередні та представницькі інститути демократії;
- д) імперативні та консультативні інститути демократії.

18. Інститути демократії за ступенем складності поділяються на:

- а) структурні, консультативні, структурно-функціональні;
- б) функціональні, імперативні, консультативні;
- в) структурні, функціональні, структурно-функціональні;
- г) імперативні, консультативні, імперативно-консультативні;
- д) структурні, імперативні, імперативно-консультативні.

19. Незаперечні вихідні вимоги, які ставляться до всіх учасників політичної діяльності в демократичній державі – це:

- а) принципи демократії;
- б) функції демократії;
- в) ознаки демократії;
- г) елементи демократії;
- д) завдання демократії.

20. Всеукраїнський референдум із питання проголошення незалежності України відбувся:

- а) 16 липня 1990 р.;
- б) 24 серпня 1990 р.;
- в) 1 грудня 1990 р.;
- г) 28 червня 1991 р.;
- д) 1 грудня 1991 р.

21. Основними принципами демократії є:

а) політична свобода, рівноправність громадян, плюралізм, виборність органів державної влади, поділ влади, прийняття рішень в інтересах більшості з урахуванням інтересів меншості;

б) політична свобода, рівноправність громадян, плюралізм, гуманізм, соціальна рівність громадян, гласність, відсутність плюралізму;

в) політична свобода, рівноправність громадян, соціальна рівність громадян, поділ влади, прийняття рішень в інтересах більшості з урахуванням інтересів меншості, толерантність, призначення вищих органів влади;

г) політична свобода, рівноправність громадян, плюралізм, виборність органів державної влади, поділ влади, прийняття рішень в інтересах меншості з урахуванням інтересів більшості;

д) політична свобода, рівноправність громадян, плюралізм, виборність органів державної влади, наявність цензури, принцип загального виборчого права.

22. Принцип демократії, який полягає в тому, що держава гарантує існування різних ідей, думок, ідеологічних підходів, можливість їх вільного висловлення, різного тлумачення окремих явищ суспільного життя – це:

- а) принцип політичного плюралізму;
- б) принцип побудови влади в державі на засадах її поділу на різні гілки;
- в) принцип гласності;
- г) принцип конституційного закріплення прав, свобод і обов'язків людини та їх реальна гарантованість;
- д) принцип ідеологічного плюралізму.

23. *Політичний плюралізм – це:*

- а) множинність партій, суспільних об'єднань, політичних програм;
- б) множинність поглядів та ідеологій;
- в) множинність інститутів демократії;
- г) множинність форм демократії;
- д) етнічне багатоманіття суспільства.

24. *Функції демократії – це:*

- а) основні напрями впливу на суспільні відносини, метою яких є підвищення соціально-політичної активності громадян в управлінні суспільством і державою;
- б) основні напрями і види діяльності держави, обумовлені її завданнями і цілями і такі, що характеризують її сутність і соціальне призначення у суспільстві;
- в) сукупність засобів та способів впливу на суспільні відносини, метою яких є підвищення соціально-політичної активності громадян в управлінні суспільством і державою;
- г) основні форми взаємодії громадянського суспільства з демократичною державою;
- д) основні напрями впливу демократії на розвиток народовладдя в державі.

25. *До загальних функцій демократії належить:*

- а) організаційно-політична функція;
- б) спільна функція;
- в) внутрішня функція;
- г) податкова функція;
- д) економічна функція.

26. *До загальних функцій демократії належить:*

- а) регулятивно-компромісна функція;
- б) організаційно-економічна функція,
- в) податкова функція;
- г) контрольна функція;
- д) суспільнознавча функція.

27. *Організацію політичної влади на демократичних засадах, самоорганізацію народу як джерела державної влади, а також встановлення зв'язків між суб'єктами демократії передбачає:*

- а) установча функція демократії;
- б) організаційно-установча функція демократії;
- в) організаційно-політична функція демократії;
- г) регулятивно-компромісна функція демократії;
- д) стимулююча функція демократії.

28. Регулятивно-компромісна функція демократії забезпечує:

- а) діяльність органів держави в межах їх компетенції відповідно до вимог нормативно-правових актів;
- б) організацію політичної влади на демократичних засадах;
- в) захист державними органами безпеки честі і гідності кожної людини, охорони прав і свобод особи;
- г) плюралізм діяльності суб'єктів демократії в цивільних рамках співробітництва і компромісу;
- д) формування органів державної влади і органів місцевого самоврядування демократичним шляхом.

29. Формування органів державної влади і органів місцевого самоврядування демократичним шляхом передбачає:

- а) установча функція демократії;
- б) правотворча функція демократії;
- в) контрольна функція демократії;
- г) суспільно-стимулююча функція демократії;
- д) відсутність державної ідеології.

30. Контрольна функція демократії забезпечує:

- а) захист державними органами безпеки честі і гідності кожної людини, охорони прав і свобод особи;
- б) формування органів державної влади і органів місцевого самоврядування демократичним шляхом;
- в) діяльність органів держави в межах їх компетенції відповідно до вимог нормативно-правових актів;
- г) плюралізм діяльності суб'єктів демократії в цивільних рамках співробітництва і компромісу;
- д) організацію політичної влади на демократичних засадах.

31. Поняття «соціальна держава» виникло в:

- а) XIV ст.;
- б) XIX ст.;
- в) XVII ст.;
- г) XVIII ст.;
- д) XX ст.

32. Держава, що визнає людину найвищою соціальною цінністю, надає соціальну допомогу індивідам, які потрапили у важку життєву ситуацію, з метою забезпечення кожному гідного рівня життя, перерозподіляє економічні блага відповідно до принципу соціальної справедливості – це:

- а) правова держава;
- б) соціальна держава;

- в) демократична держава;
- г) ліберальна держава;
- д) авторитарна держава.

33. Соціальна держава – це держава, яка забезпечує:

- а) верховенство права і закону;
- б) взаємну відповідальність держави і особи;
- в) здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову;
- г) гідні умови існування кожній особі;
- д) належний стан законності та правопорядку в суспільстві.

34. До основних ознак соціальної держави належить:

- а) зрівняння всіх громадян у соціальному статусі;
- б) визнання людини найвищою соціальною цінністю;
- в) відсутність соціальної політики;
- г) відсутність системи соціального захисту вразливих верств населення;
- д) нерозвинуте соціальне законодавство.

35. Свобода вибору суспільного ладу і форми правління, право народу визначати і змінювати конституційний лад, забезпечення захисту прав людини – це:

- а) рівноправна участь всього народу (а не тільки частини населення) в правлінні справами у суспільстві і державі;
- б) проголошення і реальна гарантованість основоположних прав людини і громадянина;
- в) політична свобода;
- г) правова законність як режим суспільно-політичного життя;
- д) взаємна відповідальність держави і громадянина.

36. Проведення державою політики соціальної поступки – це:

- а) цілеспрямована діяльність органів державної влади стосовно певного питання чи комплексу питань, яка здійснюється ними безпосередньо чи опосередковано і впливає на життя суспільства;
- б) сукупність основних напрямів і способів діяльності держави для створення та встановлення загальнодержавних пріоритетів розвитку інформаційного середовища і створення умов переходу до інформаційного суспільства;
- в) діяльність органів державного управління і соціальних інститутів, спрямована на створення сталих кількісних та якісних параметрів відтворення населення з метою подолання негативних демографічних тенденцій;
- г) системна діяльність держави у відносинах з індивідом, що здійснюється з метою створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвого самовизначення громадян;

д) вирішення всіх питань на шляхах згоди і порозуміння різноманітних соціальних груп, глибокої поваги до особи незалежно від її соціального стану, захисту від усякого посягання на життя, здоров'я та особисту гідність.

37. *Модель сучасної соціальної держави, у якій є найменший ступінь невтручання держави в економіку і соціальне забезпечення, орієнтоване на дотримання індивідуалізму та захист корпоративних інтересів – це:*

- а) «позитивна держава»;
- б) «нейтральна держава»;
- в) власне соціальна держава;
- г) «держава добробуту»
- д) суспільно орієнтована держава.

38. *«Держава добробуту» – це:*

- а) держава, соціальна політика якої виступає тільки як засіб контролю;
- б) держава, у якій забезпечується мінімальний рівень життя та встановлюється максимальний рівень доходів, а також зменшується різниця в зарплатні;
- в) держава, у якій забезпечується гарантований мінімальний рівень життя і рівність стартових можливостей;
- г) держава, у якій забезпечується максимальний рівень життя, а також максимальний рівень доходів;
- д) термін, яким узагальнено характеризують політику держави, що має на меті забезпечення надання низки таких основних послуг, як охорона здоров'я, належний рівень освіти (зазвичай безкоштовної) завдяки державному фінансуванню.

39. *Реалізується через компромісні, узгоджені рішення, координацію діяльності громадян на користь суспільства в цілому, для забезпечення рівноваги між приватними і загальногромадянськими інтересами, цілісності суспільства, його матеріального і духовного прогресу – це:*

- а) принцип соціальної держави;
- б) принцип правової держави;
- в) принцип демократичної держави;
- г) принцип верховенства права;
- д) принцип гуманізму.

40. *Вперше поняття «правова держава» було вжито в:*

- а) V ст. до н.е.;
- б) XVII ст.;
- в) XIX ст.;
- г) XX ст.;
- д) XIII ст.

41. Виникнення терміну «правова держава» пов'язують з ім'ям:

- а) Г. Гегеля;
- б) І. Канта;
- в) Ж.Ж. Руссо;
- г) К. Велькера;
- д) Ш. Монтеск'є.

42. До загального державно-правового та політичного вжитку термін «правова держава» ввів:

- а) Дж. Локк;
- б) І. Кант;
- в) І. Фрайхер фон Аретина;
- г) Р. Моль;
- д) Ш. Монтеск'є.

43. Держава, у якій верховенство в усіх сферах життя належить правому закону, державні органи, і громадяни – однаковою мірою відповідальні перед законом та реалізуються всі права людини, здійснюється розподіл влади на законодавчу, виконавчу, судову – це:

- а) правова держава;
- б) демократична держава;
- в) соціальна держава;
- г) ліберальна держава;
- д) поліцейська держава.

44. За мажоритарною виборчою системою відносної більшості обраним вважається кандидат, який отримав:

- а) найбільшу порівняно з іншими кандидатами кількість голосів виборців;
- б) більше 50 % голосів виборців;
- в) 50 % + 1 голос виборців;
- г) встановлену законом більшість голосів виборців, на відміну від 50 %;
- д) голоси виборців, необхідні для подолання 5%-ого виборчого бар'єру.

45. До формальних ознак правової держави належить:

- а) врегулювання відносин між особою і державою на основі загальнодозволеного принципу «особі дозволено робити все, що прямо не заборонено законом»;
- б) наявність органу конституційної юрисдикції;
- в) нерегламентованість в законах основних прав людини;
- г) панування в суспільному та державному житті розпоряджень та вказівок керівництва;
- д) неухильне і повсюдне виконання законів і підзаконних нормативних актів усіма учасниками суспільного життя.

46. *Правова держава забезпечує:*

- а) верховенство права та закону;
- б) мінімальну гарантію прав і свобод людини;
- в) нерівність усіх перед законом і судом;
- г) відповідальність лише громадянина;
- д) безкоштовний захист особи некваліфікованими службовцями.

47. *Принцип верховенства права регламентовано в:*

- а) ст. 1 чинної Конституції України;
- б) ст. 5 чинної Конституції України;
- в) ст. 8 чинної Конституції України;
- г) ст. 32 чинної Конституції України;
- д) ст. 10 чинної Конституції України.

48. *Соціально-правовою ознакою правової держави є:*

- а) незакріплення в конституційному законі основних прав людини;
- б) юридична захищеність особи;
- в) панування в суспільному та державному житті законів, які виражають волю більшості або всього населення країни, втілюють основні права людини, загальнолюдські цінності та ідеали;
- г) самостійне врегулювання відносин між особою і державою на основі загальнодозволеного принципу «особі дозволено робити все, що прямо не заборонено законом»;
- д) відповідальність лише особи перед державою.

49. *Захищеність інтересів держави та індивіда на одному рівні передбачає:*

- а) наявність та функціонування в державі незалежного та ефективного суду;
- б) регулювання поведінки людини на основі загальнодозвільного правового режиму;
- в) принцип взаємної відповідальності особи і держави;
- г) принцип поділу влади;
- д) принцип верховенства права.

50. *Який принцип підрахунку голосів виборців та визначення результатів виборів покладено в основу пропорційної виборчої системи:*

- а) абсолютної, відносної та кваліфікованої більшості;
- б) пропорційного представництва різних соціальних груп у виборному органі;
- в) пропорційного представництва політичних партій у виборчих комісіях;

г) відкритості роботи виборчих комісій щодо підбиття підсумків голосування;

д) розподілу депутатських мандатів пропорційно до кількості отриманих голосів виборців.

51. Виборча система, що полягає в тому, що для обрання кандидата необхідно набрати більше половини голосів виборців, які взяли участь у голосуванні, тобто 50 % плюс 1 голос:

- а) мажоритарна виборча система абсолютної більшості;
- б) мажоритарна виборча система кваліфікованої більшості;
- в) мажоритарна виборча система відносної більшості;
- г) змішана виборча система;
- д) пропорційна виборча система.

52. Виборча система, яка полягає у тому, що обраним вважається той кандидат, який отримав більшу кількість голосів виборців (хоча б на один голос) порівняно з іншими кандидатами:

- а) мажоритарна виборча система абсолютної більшості;
- б) мажоритарна виборча система кваліфікованої більшості;
- в) мажоритарна виборча система відносної більшості;
- г) змішана виборча система;
- д) пропорційна виборча система.

53. Виборча система, яка означає, що обраним вважається той кандидат (або список кандидатів), який отримав кваліфіковану більшість голосів виборців, які взяли участь у голосуванні. Кваліфікованою більшістю може бути 2/3, 3/4 голосів виборців, які взяли участь у голосуванні:

- а) мажоритарна виборча система абсолютної більшості;
- б) мажоритарна виборча система кваліфікованої більшості;
- в) мажоритарна виборча система відносної більшості;
- г) змішана виборча система;
- д) пропорційна виборча система.

54. Виборча система, яка з'явилася на противагу мажоритарній виборчій системі через недосконалість останньої, передбачає, що на виборах конкурують за відповідний мандат не окремі кандидати, а політичні партії (виборчі блоки):

- а) мажоритарна виборча система абсолютної більшості;
- б) мажоритарна виборча система кваліфікованої більшості;
- в) мажоритарна виборча система відносної більшості;
- г) змішана виборча система;
- д) пропорційна виборча система.

55. *Виборча система, яка означає, що виборець голосує за список партії, яку він обирає, в цілому. Зазвичай у виборчому бюлетені зазначені лише назва партії, її символіка (емблема), керівник партії та найближчі його партійні соратники, які представляють партію:*

- а) пропорційна виборча система із жорсткими списками;
- б) пропорційна виборча система з преференціями;
- в) пропорційна виборча система з напівжорсткими списками;
- г) змішана виборча система;
- д) мажоритарна виборча система абсолютної більшості.

56. *Виборча система, яка полягає у тому, що виборцю надається право при голосуванні за ту чи іншу партію робити відмітки у партійному списку проти прізвища того кандидата, якому він найбільше довіряє, а тому віддає за нього свій голос:*

- а) пропорційна виборча система з преференціями;
- б) мажоритарна виборча система абсолютної більшості;
- в) пропорційна виборча система із жорсткими списками;
- г) змішана виборча система;
- д) пропорційна виборча система з напівжорсткими списками.

57. *Виборча система, яка надає право виборцю не лише голосувати за партію, а й вписати в бюлетень нове прізвище представника цієї політичної сили:*

- а) мажоритарна виборча система абсолютної більшості;
- б) пропорційна виборча система з преференціями;
- в) змішана виборча система;
- г) пропорційна виборча система з напівжорсткими списками;
- д) пропорційна виборча система із жорсткими списками.

58. *Класифікація референдумів за територією проведення передбачає такий вид референдумів, як:*

- а) законодавчий референдум;
- б) конституційний референдум;
- в) загальнодержавний референдум;
- г) ратифікаційний референдум;
- д) факультативний референдум.

59. *Класифікація референдумів за правовою силою рішень передбачає такий вид референдумів, як:*

- а) загальнодержавний референдум;
- б) місцевий референдум;
- в) обов'язковий референдум;
- г) консультативний референдум;
- д) факультативний референдум.

60. Класифікація референдумів за часом проведення передбачає такий вид референдумів, як:

- а) обов'язковий референдум;
- б) факультативний референдум;
- в) імперативний референдум;
- г) ратифікаційний референдум;
- д) післязаконодавчий референдум.

61. Класифікація референдумів за підставами проведення передбачає такий вид референдумів, як:

- а) факультативний референдум;
- б) загальнодержавний референдум;
- в) місцевий референдум;
- г) імперативний референдум;
- д) консультативний референдум.

62. До функціональних інститутів демократії належать:

- а) депутатські запити;
- б) депутатські фракції;
- в) накази влади;
- г) відповідальність лише особи перед державою;
- д) думка влади.

63. До структурних інститутів демократії належить:

- а) сесії парламентів і органів місцевого самоврядування;
- б) регламентація процедури виборів;
- в) регламентація процедури референдуму;
- г) громадянські комісії;
- д) народні посадовці.

64. До консультативних інститутів демократії належить:

- а) референдум консультативний;
- б) владне обговорення законопроектів;
- в) регламентація порядку прийняття законів;
- г) розпорядження;
- д) наказ.

65. Суспільно-стимулююча функція демократії забезпечує:

а) оптимальне служіння держави суспільству, стимулювання, урахування і використання громадської думки і активності громадян (консультативних референдумів, наказів, листів, заяв тощо) при розробці та прийнятті державних рішень;

б) плюралізм діяльності суб'єктів демократії в цивілізованих рамках співробітництва і компромісу, концентрації і консолідації різних політичних сил навколо інтересів громадянського суспільства і держави;

в) діяльність органів держави в межах їх компетенції відповідно до вимог нормативно-правових актів;

г) організацію політичної влади на демократичних засадах;

д) захист державними органами безпеки честі і гідності кожної людини, охорони прав і свобод особи.

66. Охоронна функція демократії передбачає:

а) діяльність органів держави в межах їх компетенції відповідно до вимог нормативно-правових актів;

б) забезпечення державними органами безпеки честі і гідності кожної людини, охорони і захисту прав і свобод особи, меншості, форм власності, запобігання правопорушенням і припинення їх;

в) оптимальне служіння держави суспільству, стимулювання, урахування і використання громадської думки і активності громадян (консультативних референдумів, наказів, листів, заяв тощо) при розробці та прийнятті державних рішень;

г) організацію політичної влади на демократичних засадах;

д) захист державними органами безпеки честі і гідності кожної людини, охорони прав і свобод особи.

67. Принцип демократії, який означає поєднання волі більшості з гарантіями прав особи, яка перебуває в меншості – етнічній, релігійній, політичній; відсутність дискримінації, придушення прав особи, яка не є у більшості при прийнятті рішень – це:

а) принцип прийняття рішень за волею більшості при обов'язковому дотриманні прав меншості;

б) принцип прийняття рішень в інтересах меншості з урахуванням інтересів більшості;

в) принцип політичного плюралізму;

г) принцип конституційного закріплення прав, свобод і обов'язків людини та їх реальна гарантованість;

д) принцип ідеологічного плюралізму.

68. Принцип демократії, який допускає формування органів влади і місцевого самоврядування шляхом народного волевиявлення, забезпечує їх змінюваність, підконтрольність і взаємоконтроль, рівну можливість кожного реалізувати свої виборчі права – це:

а) принцип ідеологічного плюралізму;

б) принцип виборності органів держави і постійний контакт із ними населення;

- в) принцип гласності;
- г) принцип поділу влади;
- д) принцип політичного плюралізму.

69. *Принципи правової держави, які передбачають, що управління – процес застосування права; керуючі не є верхами суспільства, багачами, вождями, а посадовими особами з обмеженою владою; державна адміністрація повністю підкоряється праву, а не особам; громадяни підпорядковуються не начальству, а тільки праву, яке чиновник реалізує або допомагає реалізувати, пов'язують з ім'ям:*

- а) Дж. Локк;
- б) І. Кант;
- в) Ш. Монтеск'є;
- г) Р. Моль;
- д) М. Вебер.

70. *З ім'ям кого пов'язують створення теорії правової держави, він вважав, що держава забезпечує торжество права й підпорядковується його вимогам:*

- а) Г. Гегеля;
- б) І. Канта;
- в) Ж.Ж. Руссо;
- г) К. Велькера;
- д) Ш. Монтеск'є.

71. *Термін «соціальна держава» вперше з'явився в Конституції:*

- а) Німеччини;
- б) України;
- в) Великобританії;
- г) США;
- д) Польщі.

72. *Принцип правої держави, який передбачає можливість кожному громадянину будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушення та протиправних посягань, а також не заподіяння шкоди правам інших осіб, необхідністю утримання від неправомірних дій, можливість обмеження прав і свобод людини у визначених Конституцією межах – це:*

- а) принцип верховенства права;
- б) принцип поділу влади;
- в) принцип правової форми діяльності органів державної влади та їх посадових осіб;

- г) принцип гласності;
- д) принцип зв'язаності держави правами і свободами людини і громадянина.

73. Термін «соціальна держава» з'явився:

- а) 1948 р.;
- б) 1952 р.;
- в) 1978 р.;
- г) 1929 р.;
- д) 1949 р..

74. У 1977 р. Т. Тілтон, Н. Ферніс виділили такі моделі соціальної держави, як:

- а) корпоративістська модель;
- б) «позитивна держава соціального захисту» (англо-американська й англосаксонська моделі);
- в) патерналістська модель;
- г) етатистська модель;
- д) утилітарна модель.

75. Модель соціальної держави, яку виділили Т. Тілтон, Н. Ферніс у 1977 р. на додаток до забезпечення рівних шансів громадян, яка створює умови повної зайнятості та гарантує всім громадянам без винятку отримання доходів не нижче прожиткового мінімуму, також вона досягає мети ліквідації бідності та знедоленості шляхом соціального страхування:

- а) «держава соціальної безпеки» («держава соціальної захищеності», «держава соціального захисту»);
- б) «позитивна держава соціального захисту» (англо-американська й англосаксонська моделі);
- в) корпоративістська модель;
- г) патерналістська модель;
- д) етатистська модель.

76. Модель соціальної держави, яку виділили Т. Тілтон, Н. Ферніс у 1977 р., яка орієнтована на зрівняння шансів на добробут усіх громадян, забезпечення та гарантування рівних можливостей, соціальне забезпечення базується на індивідуалізмі та захисті корпоративних інтересів, соціальна політика тут є лише засобом контролю, амортизатором соціальних конфліктів, а на соціальні потреби припадає доволі незначна частка держбюджету:

- а) корпоративістська модель;
- б) «держава соціальної безпеки» («держава соціальної захищеності», «держава соціального захисту»);

- в) позитивна держава соціального захисту (англо-американська й англо-саксонська моделі);
- г) патерналістська модель;
- д) етатистська модель.

77. *Модель соціальної держави, яку виділили Т. Тілтон, Н. Ферніс у 1977 р., яка забезпечує повну зайнятість, згладжує різницю в доходах усього населення, створює численні постійні державні та громадські соціальні служби, соціальна політика спрямована на створення рівних життєвих умов для всіх членів суспільства:*

- а) корпоративістська модель;
- б) «держава соціальної безпеки» («держава соціальної захищеності», «держава соціального захисту»);
- в) позитивна держава соціального захисту (англо-американська й англо-саксонська моделі);
- г) соціальна держава загального добробуту (держава загального добробуту, соціальна держава загального благоденства);
- д) етатистська модель.

78. *При якому типі соціальної держави, який видів В. Гойман, беручи за критерій рівень доходів справедливою є така диференціація доходів, яка допускає відносну економічну нерівність лише тоді, коли вона сприяє досягненню вищого рівня життя незможних членів суспільства, це тип соціальної держави, зорієнтованої на максимальне забезпечення корисності для найменш забезпечених осіб:*

- а) тип соціальної держави, орієнтованої на класичну модель ринку;
- б) мегалітарний тип;
- в) роулсіанський тип;
- г) утилітарний тип;
- д) уніфікований тип.

79. *При якому типі соціальної держави, який видів В. Гойман, беручи за критерій рівень доходів усі члени суспільства отримують рівні блага, а отже, в економічному (матеріальному) сенсі всі є рівними:*

- а) роулсіанський тип;
- б) утилітарний тип;
- в) уніфікований тип;
- г) тип соціальної держави, орієнтованої на класичну модель ринку;
- д) мегалітарний тип.

80. Тип соціальної держави, який видів В. Гойман, беручи за критерій рівень доходів передбачає максимізацію його загальної корисності для всіх членів суспільства, інакше кажучи, більшу частину суспільного багатства повинен отримувати той, хто є більшою мірою здатний приносити (і реально приносить) користь – це:

- а) тип соціальної держави, орієнтованої на класичну модель ринку;
- б) мегалітарний тип;
- в) утилітарний тип;
- г) роулсіанський тип;
- д) уніфікований тип.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93.
- ❖ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13.

Спеціалізована література:

1. Nalyvayko L. Transparency as a democratic standard of the government functioning. *Evropský Politický a Právní Diskurs*. 2014. Svazek 1., 4. vydání. С. 51-62.
2. Абрамов П. В. Правовые режимы социального государства в зарубежных странах. *Закон и право*. 2013. № 3. С. 37-39.
3. Альбов А. П. Основания развития гражданского общества и правового государства. *Публичное и частное право*. 2012. № 3. С. 21-29.
4. Багіров Ш. Элита и демократия в современном обществе. *Гілея*. 2014. Вип. 91. С. 341-343.
5. Багрій О. Доктрина верховенства Конституції України у конституційному правосудді. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 6. С. 117-125.
6. Баймуратов М. Проблема становлення єдиної системи міжнародних виборчих стандартів. *Право України*. 2013. № 5. С. 63-76.
7. Бакумов О. С. Проблеми зловживання правами громадян у процесі реалізації форм безпосередньо демократії. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 125-132.
8. Барабаш Ю. Окремі питання модернізації конституційних засад виборчого права України. *Право України*. 2013. № 5. С. 46-53.

9. Баренбойм П. Д. Соотношение доктрин верховенства права и правового государства как главный вопрос философии права и конституционализма: моногр. Москва: ЛУМ, 2013. 125 с.
10. Беляева Ю. Н. Социальное государство: теоретические модели и практика реализации: моногр. Москва: МАКС Пресс, 2013. 122 с.
11. Беляева М. Політична суб'єктність держави у сфері народовладдя: Конституційно-правові засади. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 9. С. 16-19.
12. Білоконь М. В. Суспільство та держава в контексті інтеграції соціально-політичних систем. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. № 2. С. 182-189.
13. Бориславська О. М. Демократія та конституціоналізм: питання взаємозв'язку. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2013. Вип. 4. С. 31-40.
14. Бочарников Е. В. Политическое влияние СМИ. Интернет и демократия. *Управління розвитком*. 2014. № 1. С. 165-166.
15. Власенко С. Г. Демократія як умова розвитку національних систем державного управління: аналіз сучасних дослідницьких підходів. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 43. С. 272-280.
16. Волощук О. Т. Проблеми тлумачення теорії розподілу влад у світовій правовій доктрині. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 65-71.
17. Глушенко С. Єдність судової юрисдикції: продовження дискусії у доктринальній площині. *Право України*. 2015. № 3. С. 78-86.
18. Головатий С. Верховенство права: моногр. Київ: Фенікс, 2006. 1747 с.
19. Головащенко О. С. Соціальна та правова держава: питання співвідношення: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2008. 304 с.
20. Головка І. В. Ліберальна демократія: умови формування та специфіка становлення: дис. ... канд. політ. наук. Харків, 2010. 248 с.
21. Гонюкова Л. Політичний плюралізм як умова розвитку демократичної держави: європейський досвід. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2009. Вип. 3. С. 195-201.
22. Гринюк Р. Ф. Ідея правової держави: теоретико-правова модель і практична реалізація: моногр. Київ: Ін Юре, 2004. 386 с.
23. Гультай М. Виникнення та утвердження конституціоналізму як обов'язкової складової демократичного державного устрою. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 3. С. 97-115.
24. Гультай М. Вітчизняний конституціоналізм радянської доби та його трансформація після здобуття Україною незалежності. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 59-77.
25. Дашковська О. Ідея взаємодії відповідальності держави й особи в європейській політико-правовій думці. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 105-113.

26. Дерев'янка С. М. Політико-правові засади референдумів в Україні: моногр. Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2011. 847 с.
27. Долженков О. О. Сучасна демократія: проблеми та перспективи. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 54. С. 221-229.
28. Жовтобрюх М. Делегітимація соціальної держави в неолібералізмі М. Ноціка. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 11. С. 18-21.
29. Кельзен, Ганс. Про сутність і цінність демократії: моногр. Львів: ВНТЛ-Класика, 2013. 139 с.
30. Кісс С. В. Сутність поняття та основні ознаки соціальної держави. *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 4. С. 22-27.
31. Косінов С. Міжнародний контроль як засіб забезпечення внутрішньодержавної демократії. *Право України*. 2015. № 5. С. 139-148.
32. Косінов С. Народ як первинний суб'єкт здійснення контролю над публічною владою. *Право України*. 2013. № 10. С. 178-184.
33. Кравченко С. С. Правова держава та правовий прагматизм: проблемні питання. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Право*. 2011. № 2. С. 27-31.
34. Крупнова Л. Обов'язковість виконання судових рішень як принцип правової держави. *Юридична Україна*. 2013. № 7. С. 8-14.
35. Лендъел М. О. Місцева демократія у країнах Центральної і Східної Європи: моногр. Ужгород: Мистецька Лінія, 2011. 687 с.
36. Лобнер Н. Религія и демократия. *Українознавчий альманах*. 2012. Вип. 9. С. 50-54.
37. Любченко П. Місьцеве самоврядування як фактор забезпечення стабільності конституційного ладу і форма реалізації народовладдя в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4 (75). С. 58-66.
38. Макарова З. С. Проблеми класифікації (типологізації) форми державного правління. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 1. С. 67-72.
39. Марченко М. Н. Демократия как базовый общественно-политический термин современного политического дискуса: его история и современное употребление. *Мова і культура*. 2013. Вип. 16. Т. 1. С. 266-271.
40. Матвійчук В. К. Сучасні концепції правової держави. *Юридична наука*. 2013. № 6. С. 7-11.
41. Медведчук В. Демократія і суспільство: цінності, принципи, державно-правові механізми. *Право України*. 2013. № 8. С. 53-62.
42. Митко А. М. Інформаційна демократія: реалії та виклики часу: моногр. Луцьк: Вежа-Друк, 2014. 399 с.
43. Михеева Н. О принципе верховенства права на современном этапе развития правового государства. *Закон и право*. 2013. № 9. С. 29-31.

44. Мірошниченко Ю. Теоретичні засади та проблеми конституційно-правового регулювання форм народовладдя в Україні. *Право України*. 2012. № 1-2. С. 329-335.
45. Мотрен С. М. Демократія: досвід і погляд в майбутнє. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія: Політологія. Соціологія. Право. 2012. № 2. С. 7-11.
46. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 598 с.
47. Неліна Н. Вибори як форма волевиявлення українського народу. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 7. С. 15-18.
48. Німченко В. Референдум як форма народовладдя потребує конституційного врегулювання. *Право України*. 2013. № 6. С. 235-241.
49. Новоскольцева Л. О. Демократія в громадянському суспільстві: аналіз моделі інститутів держави. *Політологічні записки*. 2013. № 7. С. 7-11.
50. Нудненко Л. Деякі проблеми змісту та реалізації конституційного права на свободу слова. *Право України*. 2012. № 8. С. 100-113.
51. Овсієнко О. В. Економічні суперечності соціальної держави та їх реалізації в Україні. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2013. № 2 (13). С. 33-40.
52. Овсієнко О. В. Розбудова соціальної держави в Україні: пошук оптимальної економічної моделі. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2013. № 3 (14). С. 34-46.
53. Овчаренко О. Відповідальність суддів як елемент принципу верховенства права. *Право України*. 2014. № 4. С. 212-219.
54. Ольховський Б. Конституційні засади судової влади в умовах формування правової держави. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 1 (32). С. 45-51.
55. Оніщук М. В. Референдна демократія: проблеми конституційної теорії та практики: моногр. Київ: Європейський університет, 2009. 447 с.
56. Павликов С. Г. Власть в правовом государстве: моногр. Москва: Альфа-М, 2014. 190 с.
57. Палас Н. Демократія як політична цінність та становлення її в українському суспільстві. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2013. Вип. 25. С. 91-95.
58. Панкевич О. З. Соціальна держава: поняття та загальнотеоретична характеристика: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2003. 182 с.
59. Пасько Я. І. Соціальна держава: теоретичні імплікації та історичні версії: дис. ... д-ра філос. наук. Київ, 2008. 406 с.
60. Петришин О. Демократичні засади правової соціальної держави. *Право України*. 2013. № 8. С. 63-71.
61. Петришин О. Демократичні основи правової, соціальної державності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1 (76). С. 32-41.

62. Петришин О. Демократія як основа правової, соціальної держави. *Право України*. 2014. № 5. С. 73-82.
63. Петришин О. Народовладдя – основа демократичної, правової, соціальної держави. *Право України*. 2009. № 6. С. 4-11.
64. Пижик І. М. Політико-правові проблеми формування соціальної держави в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2001. 194 с.
65. Плахотнік О. В. Конституційне право громадян брати участь у всеукраїнських та місцевих референдумах і його забезпечення в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 223 с.
66. Плотников А. А. Гражданское общество и правовое государство: к истории формирования концепции (анализ политико-философской мысли Джона Локка): дис. ... канд. филос. наук. Москва, 1993. 163 с.
67. Погребняк С. Соціальна держава: обґрунтування концепції. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 2. С. 15-25.
68. Помазанский А. Е. Роль институтов прямой демократии в обеспечении контроля населения за деятельностью органов местного самоуправления. *Журнал российского права*. 2013. № 8. С. 13-24.
69. Попович В. М. Теорія держави і права: концепція, праксеологія та методологія розвитку: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 384 с.
70. Рабінович П. Верховенство права: доктринальні інтерпретації в Україні. *Право України*. 2013. № 9. С. 162-175.
71. Рабінович П. Верховенство права: сучасні вітчизняні підходи до інтерпретації. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 3-16.
72. Рабінович П. Інтерпретація верховенства права: основні вітчизняні підходи та їх діалектична взаємодоповнюваність. *Право України*. 2013. № 1-2. С. 296-309.
73. Рабінович П. Основоположні верховенства права людини: соціально-антропна сутність, змістова кваліфікація. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 2. С. 10-16.
74. Радченко О. В. Ціннісна система суспільства як механізм демократичного державотворення: моногр. Харків. Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2009. 380 с.
75. Речицький В. Громадянські права як юридичний засіб протидії державній владі. *Українське право*. 1995. № 1 (2). С. 78-83.
76. Родионова О. В. Социальное государство: теоретико-правовой аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 2002. 188 с.
77. Рубан Ю. Демократія як чинник політичної єдності. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. 2011. Вип. 1. С. 183-190.
78. Рудакевич О. М. Демократія як чинник формування націй і національних держав. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. 2012. Вип. 6. С. 91-100.

79. Сабирова Н. С. Гражданское общество и правовое государство. *Власть*. 2012. № 5. С. 91-93.
80. Самойлов О. О. Пряма демократія на місцевому рівні як механізм політичного націотворення в сучасній Україні. *Історико-політичні студії*. 2013. № 1. С. 153-159.
81. Сворак С. Д. Народовладдя у контексті державної регіональної політики України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 62-68.
82. Селіванов А. Судовий конституціоналізм як ціннісна категорія інтеграційного напрямку конституціоналізації. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 3. С. 116-119.
83. Сенюта І. Проблеми становлення двопалатного парламенту в Україні. *Право України*. 2002. № 10. С. 118-122.
84. Скиданов К. Значення волевиявлення для дійсності правочину. *Юридична Україна*. 2015. № 2. С. 33-38.
85. Сковронський Д. М. Соціальна держава в умовах політичних та економічних трансформацій: теоретико-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2013. 19 с.
86. Скомороха В. Судовий конституціоналізм в аспекті співвідношення конституційної та конвенційної юрисдикції. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 1. С. 40-48.
87. Скрипнюк А. Право и демократия в условиях формирования и развития национальной правовой системы. *Право Украины*. 2013. № 1. С. 52-67.
88. Скрипнюк В. Демократія і проблеми конституційного забезпечення розвитку державної влади. *Право України*. 2013. № 8. С. 90-99.
89. Скрипнюк В. Забезпечення ефективності функціонування системи демократичної влади: Україна і зарубіжний досвід. *Право України*. 2015. № 5. С. 72-80.
90. Скрипнюк В. Система організації державних органів у контексті забезпечення принципу поділу влади (органи прокуратури). *Юридична Україна*. 2014. № 4. С. 9-14.
91. Скрипнюк О. В. Демократія: Україна і світовий вимір (концепції, моделі та суспільна практика): моногр. Київ: Логос, 2006. 368 с.
92. Словська І. Є. Сучасні моделі конституціоналізму. *Право і суспільство*. 2015. № 4 (2). С. 16-21.
93. Смокович М. Правовий статус виборця в Україні: окремі аспекти. *Юридична Україна*. 2014. № 2. С. 28-39.
94. Співак В. Соціальна держава в процесі соціалізації глобалізації: політологічний аспект. *Держава і право*. 2013. Вип. 60. С. 442-449.
95. Ставнійчук М. Вибори як ключовий інститут демократичного конституційного ладу сучасної України. *Право України*. 2013. № 5. С. 18-29.
96. Ставнійчук М. Проблеми забезпечення демократизму конституційного ладу сучасної України. *Право України*. 2013. № 8. С. 82-89.

97. Стеценко С. Соціальна держава: теоретико-методологічні основи дослідження. *Право України*. 2014. № 2. С. 252-261.
98. Сурмін Ю. Термінологічна система державного управління: сутність і перспективи становлення. *Вісник НАДУ*. 2008. № 4. С. 5 -14.
99. Сухонос В. Статус глави держави в умовах демократичного режиму. *Право України*. 2013. № 8. С. 106-113.
100. Темченко В. И. Концепция верховенства права в практике Европейского суда по правам человека. *Евразийский юридический журнал*. 2013. № 2. С. 54-56.
101. Тертишник В. Правова держава: гострі кути на шляху від концептуальної моделі до реальності. *Вісник Національної академії наук України*. 2007. № 3. С. 23-29.
102. Тимченко Г. Практика Європейського суду з прав людини в аспекті реалізації принципу верховенства права. *Право України*. 2014. № 5. С. 203-212.
103. Тищенко О. В. Проблеми правового регулювання державних соціальних допомог в Україні. *Право і суспільство*. 2015. № 5 (2). С. 29-34.
104. Толстенко В. Принцип поділу влади в генезі форми сучасної держави. *Юридична Україна*. 2014. № 5. С. 15-21.
105. Шатіло В. Політико-правові чинники інституціоналізації поділу державної влади в Україні. *Право України*. 2013. № 5. С. 274-279.
106. Шевчук С. Роль Верховного Суду в умовах конституційної демократії. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 89-100.
107. Шипілов Л. М. Народовладдя як основа демократичної держави: моногр. Харків: ФІНН, 2009. 216 с.
108. Шубін С. П. Держава та громадянське суспільство: еволюція взаємовідносин від витоків до кінця XVIII століття. 2010. Т. 130, Вип. 117. С. 37-41
109. Яковлев А. Конституційний процес як засіб демократизації сучасної України. *Право України*. 2013. № 8. С. 114-122.
110. Ярошенко О. Утвердження засад соціальної держави як напрям конституціоналізації трудового законодавства. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4. С. 113-122.

ТЕМА 8. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПРАВА

Поняття права та його ознаки. Підходи до визначення права. Сутність та соціальне призначення права. Праворозуміння: суб'єкт, об'єкт та зміст.

Функції права: поняття та загальна характеристика. Загально-соціальні та спеціально-соціальні функції права. Принципи права: поняття, види.

Закон, економіка, політика та право: питання співвідношення та взаємодії підсистем суспільства.

Феномен права, як об'єктивно існуюче, багатоаспектне, закономірне явище завжди привертало до себе увагу не тільки юристів, а й філософів, соціологів, психологів, педагогів. Адже саме існування людини, суспільства, держави неможливе без дотримання правових норм – норм людських відносин, які склалися протягом тисячоліть. Тому проблема праворозуміння, виховання поваги до права, правових переконань надзвичайно важлива і актуальна.

Праворозуміння – це наукова категорія, яка відображає процес і результат цілеспрямованої розумової діяльності людини, яка вміщує в собі пізнання права, його оцінку і ставлення до нього як до цілісного соціального явища.

Процес правоутворення в історії людства був тривалим і складним. Право формувалося як необхідний регулятор економічної, політичної, культурної, моральної та інших сфер суспільного життя. Це економічна, політична, культурна і моральна цінність, яка втілює загальнолюдські вимоги, норми належної поведінки в суспільстві, що склалися протягом усієї історії його розвитку на основі уявлень про добро і зло, честь і безчестя, істину, справедливість і несправедливість, свободу і обов'язок, совість, порядність і непорядність. Ці загальнолюдські соціальні, моральні цінності становлять фундамент, на якому право ґрунтується.

Суб'єктом праворозуміння завжди є конкретна людина, зокрема: а) громадянин, наділений мінімальним правовим світоглядом, який стикається з проблемами права взагалі; б) юрист-практик, який має достатній багаж знань про право, спроможний застосовувати і тлумачити правові норми; в) вчений, людина з абстрактним мисленням, який займається вивченням права, наділений сумою історичних і сучасних знань, спроможний до інтерпретації не тільки норм, а й принципів права, який володіє відповідною методологією дослідження.

Об'єктом праворозуміння можуть бути право в планетарному масштабі, право конкретного суспільства, галузі, інституту права, окремі правові норми. При цьому знання про окремі структурні елементи екстраполюються на право в цілому.

Зміст праворозуміння складають знання суб'єктів про свої права і обов'язки, конкретні і загальні правові дозволи, заборони, а також оцінка і ставлення до них як до справедливих чи несправедливих.

Основні підходи до праворозуміння виокремлюються залежно від характеру вирішення важливих питань: що таке право, що є критерієм розмежування права та інших соціальних явищ, яким чином обґрунтовується обов'язкова сила права та ін.

Школа природного права (юснатуралізм). В основу природно-правового розуміння покладено ідею, відповідно до якої всі норми позитивного права ґрунтуються на певних природних засадах, що не залежать від волі людини і суспільства. Головною особливістю природно-правового мислення є критична оцінка позитивного права з позицій моралі. Тому з його точки зору визначення поняття права має обов'язково містити серед іншого й моральний елемент – насамперед, посилення на справедливість. Залежно від філософсько-світоглядних поглядів представників цієї школи моральний стандарт, на кому ґрунтуються вимоги природного права і за яким відбувається перевірка позитивного права, може походити від Бога (божественне природне право), виводитись із світового порядку (космологічне природне право), людської сутності (антропологічне природне право), розуму (раціональне природне право).

Юридичний позитивізм виходить з того, що необхідного зв'язку між правом і мораллю не існує. Тому правовим може бути правило будь-якого довільного змісту, а несправедливість змісту в жодному разі не може слугувати підставою, щоб не вважати таке правило правовим.

Класичний позитивізм виходив з того, що право є наказом суверена, і пояснював обов'язковість позитивного права існуванням у переважної більшості членів суспільства звичаю коритися цим примусовим наказам. Сучасний позитивізм зазвичай пов'язує обов'язковість позитивного права з правилом визнання, що визначає умови, які слід виконати, аби певну норму можна було вважати правовою. У сучасному позитивізмі можна виокремити два основні напрями: **м'який позитивізм** та **жорсткий позитивізм**. М'які позитивісти вважають, що правило визнання може містити як критерій юридичної чинності відповідність моралі, а жорсткі позитивісти таку можливість заперечують.

Нормативістська теорія заснована на тому, що право – це сукупність норм, зовнішньо виражених у законах та інших нормативних актах. Автором цієї концепції вважають Г. Кельзена, на думку якого, право – це злагоджена з логічно взаємопов'язаними елементами ієрархічна піраміда, основою якої є правова норма. Юридична сила і законність кожної норми залежить від «вищої» в піраміді норми, яка наділена вищою юридичною силою.

Теорія інституціоналізму. Одним із її засновників був французький учений-юрист Моріс Оріу. В його теорії дістали подальший розвиток ідеї Л. Дюгі про децентралізацію і плюралізм влади та права. Саме М. Оріу висунув і обґрунтував ідею та принципи інституціоналізму як державно-правової концепції. ін.

Психологічна теорія, представниками якої є Л. Петражицький, Г. Тард, Л. Кнапп та ін., визнає правом конкретну психологічну реальність – правові емоції людини. Останні носять імперативно-атрибутивний характер і поділяються на: переживання позитивного права, яке встановлене державою; переживання інтуїтивного, особливого права. Інтуїтивне право виступає регулятором поведінки людини, тому розглядається як реальне, дієве право.

Соціологічний напрям у правознавстві виходить з того, що класичні форми права і втілені в них правові норми є другорядним проявом права. Прихильники цього підходу підкреслюють контраст між формальним правом (правом у нормативно-правових актах, прецедентах тощо) і реальним правом (правилами, за якими в дійсності функціонує суспільство, «живим правом»). Для соціологічного напрямку характерне інструментальне, прагматичне розуміння права як засобу досягнення конкретних суспільних цілей шляхом балансування різних інтересів та цінностей, пошуку розумного компромісу; право орієнтоване на ефективне задоволення людських потреб та зміну соціальної реальності.

Право – це система загальнообов'язкових, формально визначених, установлених або санкціонованих державою, гарантованих і забезпечених нею правил поведінки, що тісно між собою зв'язані та регулюють суспільні відносини між людьми в інтересах певної частини населення в соціально неоднорідному суспільстві.

Основні **ознаки** права:

- є **соціальним регулятором** – складається з правил поведінки, які визначають межу між дозволеним і недозволеним і спрямовані на уможливлення спільного життя людей, тобто створення умов функціонування людського суспільства, забезпечення свободи;
- **універсальність** – вимоги права стосуються всіх осіб (в тому числі і держави), які зобов'язані їх неухильно дотримуватися або виконувати, у суспільстві ніхто не може знаходитися поза правом;
- **нормативний характер**, який обумовлений специфікою його основних складових: норм права і принципів права, що мають загальний характер, який проявляється в їх неперсонифікованості та невичерпності;
- **системність** – елементи (норми та принципи) пов'язані між собою ієрархічно, генетично та функціонально й об'єднані у певні структурні підрозділи;
- **формальна визначеність** – правові норми закріплюються в певних формах (джерелах), визнаних суспільством;
- **обов'язковість** – пов'язана з такою важливою його ознакою, як забезпеченість ефективної дії права державою, яка бере на себе відповідальність за підтримання правового порядку в суспільстві, здійснює адміністрування правової системи: держава уповноважується народом на нормотворчість (створення норм позитивного права), офіційне тлумачення норм права, контроль за їх додержанням і здійснення судочинства.

Сучасна юридична наука визначає, що функції права – це основні напрями впливу права на суспільство, що відображає суттєві риси, властивості й ознаки права. Слід зазначити, що питання про **сутність права** і його призначення в житті суспільства безпосередньо пов'язане з його функціями. У свою чергу слід визнати, що саме правові функції відображають легітимність діючої влади, загальносоціальну спрямованість діяльності держави, оскільки право покликане забезпечувати інтереси всіх членів суспільства і кожного з них зокрема. **Функції права** – це основні напрями впливу права на суспільні відносини.

Право як суспільний феномен розглядається у двох тісно пов'язаних вимірах – **соціальному** (аналіз впливу права на суспільну систему в цілому) та **юридичному** (у межах якого увагу привертає лише його специфічний вплив на суспільні відносини, що врегульовані правом). Це дає підстави для виокремлення загальносоціальні та спеціально-юридичні функції права.

Загальносоціальні функції права:

- **гуманістична** – право охороняє і захищає права людства, народу, людини;
- **організаторсько-управлінська** – право забезпечує можливості окремих соціальних суб'єктів щодо розв'язання певних соціальних проблем, допомагає організувати загальні зусилля людей для досягнення загальнолюдського ідеалу;
- **виховна** – функція виховання поваги до права за допомогою якості законів, їх справедливого змісту, тлумачення в преамбулах мети закону;
- **інформаційна (комунікативна)** – право інформує людей про волю законодавця;
- **оціночна** – дозволяє виступати праву як критерій правомірності чи неправомірності тих чи інших рішень і вчинків;
- **гносеологічна (пізнавальна)** – право саме виступає як джерело пізнання зафіксованих у ньому закономірностей розвитку суспільства, основних культурних надбань, програмних цілей тощо.

Спеціально-юридичні функції права:

- **регулятивна** – функція, спрямована на позитивний правовий вплив із метою упорядкування суспільних відносин шляхом встановлення заборон, дозволів тощо. Виділяють регулятивно-статичну та регулятивно-динамічну функції права. **Регулятивно-статична функція** закріплює сталі, розвинуті суспільні відносини в нормативних актах, у такий спосіб гарантуючи їх недоторканість. **Регулятивно-динамічна функція** заохочує, стимулює розвиток тих суспільних відносин, що, відображаючи певні соціальні цінності, знаходяться на етапі свого становлення;
- **охоронна** – відокремлює право від інших систем соціальної регуляції, оскільки здійснюється органами держави, які приймають індивідуально-владні рішення, виконання яких гарантується державним примусом. Охоронна функція права реалізується шляхом застосування спеціальних охоронних норм, а також діючих в охоронному режимі регулятивних норм.

Принципи права – це керівні ідеї, які характеризують зміст права, його сутність і призначення в суспільстві.

Залежно від свого характеру, принципи права поділяються на **соціально-економічні, політичні, ідеологічні, релігійні, естетичні і спеціально-юридичні**. Особливість останніх полягає в тому, що вони, згідно з існуючою думкою, відповідають на питання, як відображається в праві його соціальна основа, яка структура права і який характер правового регулювання суспільних відносин.

Очевидним є те, що **спеціально-юридичні принципи** – це ті самі його соціальні принципи, але переведені на мову права, юридичних конституцій, правових засобів їх забезпечення.

До **спеціально-юридичних принципів**, як правило, відносять такі основні засади сучасних правових систем чи їх вихідні положення:

- принцип загальнообов'язковості правових норм для всього населення країни і пріоритет цих норм над усіма іншими соціальними нормами;
- принцип несуперечності правових норм, які складають діючу правову систему держави, і пріоритет закону над іншими нормативно-правовими актами;
- принцип відповідності між об'єктивним і суб'єктивним правом, між правовими нормами і правовими відносинами, між правом і його виконанням;
- принцип поділу правової системи держави на самостійні галузі та інститути;
- принцип соціальної свободи, виражений у системі суб'єктивних прав суб'єктів суспільних відносин, рівність перед законом і судом;
- принцип законності і юридичної гарантованості прав і свобод особи, зафіксованих у законі, пов'язаність нормами законодавства діяльності всіх посадових осіб державних органів. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується;
- принцип справедливості, який виражає загальносоціальну сутність права, прагнення до пошуку компромісу між учасниками правових зв'язків, між особою і суспільством, громадянином і державою;
- принцип юридичної відповідальності тільки за винну, протиправну поведінку;
- принцип презумпції невинності особи (особа вважається невинною доти, доки їй вину у вчиненні правопорушення не встановлено судом або іншими компетентними органами держави у визначеному законом порядку);
- принцип неприпустимості зворотної дії законів. «Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи» (ст. 58 Конституції України);

➤ принцип правосуддя виражає гарантованість захисту суб'єктивних прав у судовому порядку;

➤ принцип рівності означає перш за все рівність усіх перед законом, тобто рівність прав та обов'язків.

Окрім названих, принципи права поділяються на групи залежно від того, поширюються вони на всю систему права, на декілька галузей чи на окрему галузь права. Відповідно до цього критерію, принципи права, які поширюються на всю систему права і окреслюють її характер, зміст, найбільш важливі її риси, називають **загальними принципами**. Дати вичерпний перелік загальних принципів права неможливо, бо вони не завжди мають достатню чіткість і стабільність змісту:

- принцип поваги до прав людини;
- принцип свободи;
- принцип гуманізму;
- принцип справедливості;
- принцип рівності;
- принцип законності в процесі створення і реалізації правових норм;
- принцип демократизму;
- принцип єдності юридичних прав і обов'язків;
- загальна обов'язковість норм права з поєднанням переконання і примусу для забезпечення його виконання;
- відповідність права загальнолюдським цінностям;
- відкритість законів;
- логічність і несуперечливість норм права;
- принцип взаємної відповідальності держави і особи.

Сьогодні принципи права розглядаються насамперед у зв'язку із завданням забезпечення прав людини. Поряд із загальними принципами в юридичній літературі виділяють також галузеві, міжгалузеві, підгалузеві та інституційні.

Галузеві принципи – притаманні конкретній галузі права, підкреслюють її особливості (принцип рівності сторін у майнових відносинах – у цивільному праві; рівності держав, поважання державного суверенітету, невтручання у внутрішні справи держави та ін. – у міжнародному публічному праві; взаємності – у міжнародному приватному праві; рівності прав і обов'язків подружжя – у сімейному праві).

Міжгалузеві принципи – властиві кільком спорідненим галузям права (принципи гласності та змагальності сторін судового розгляду у кримінально-процесуальному і цивільно-процесуальному праві; принципи недоторканності власності, свободи економічної діяльності, свободи договору, необхідності конкуренції і заборони монополізації – у підприємницькому і банківському праві). Оскільки такі принципи, як правило, однаково виражені в нормах кількох галузей права, більшість принципів права є міжгалузевими.

Підгалузеві принципи – властиві конкретній підгалузі права (принцип банківської таємниці – у банківському праві; принцип безперервності і неви-

черпності використання лісових ресурсів – у лісовому праві; принципи загальності і рівності виборів при таємному голосуванні – у виборчому праві).

Інституційні принципи – властиві конкретному інституту права (наприклад, принципи професіоналізму і рівного доступу до служби – інституту державної служби; принцип виконання судових і нотаріальних рішень державними виконавцями – інституту виконавчого провадження).

Основними категоріями, які концентровано визначають еволюцію людського буття протягом довготривалого періоду розвитку суспільства, є **економіка**, **політика** та **право**. Так, економіка, право та політика мають самостійне значення основ суспільного розвитку, а їх взаємовплив та сумісний вплив на суспільство є значними і багатограними.

Насамперед потрібно зазначити, що основою та фундаментом всього суспільного життя є економіка як система господарювання, що забезпечує оптимальне використання обмежених ресурсів, необхідних для задоволення необмежених потреб. Економіка впливає на право, закріплюється, захищається і стимулюється (гальмується) правом через економічну роль держави, яка реалізується у державній економічній політиці. Держава, яка є виразником інтересів певних політичних сил, визначає розмір податків, мінімальну заробітну плату, строк відпустки та ін. Вплив права на економіку відбувається як закріплення у правових нормах сформованих економічних відносин. Право стимулює створення і розвиток нових економічних відносин. Важлива також охоронна функція права щодо економічних реалій суспільства.

Однак у всіх цих взаємозв'язках треба визнати пріоритетну роль саме політики, адже у більшості сучасних країн, в яких громадянське суспільство ще не досягло достатнього рівня розвитку, саме владна верхівка формує соціально-економічні реалії. Політика та право тісно взаємопов'язані. Право залежить від політики, адже будь-які інтереси людей, перш ніж набути правової форми, мають бути опосередковані державною політикою (діяльністю законодавчих органів держави). У свою чергу вплив права на політику визначається тим, що у демократичній державі легітимність офіційної політики передбачає її відповідність праву, а легалізація – закріплення в правовому законі.

Ключові поняття:

право, праворозуміння, суб'єкт праворозуміння, об'єкт праворозуміння, зміст праворозуміння, загальносоціальне право, юридичне право, об'єктивне юридичне право, суб'єктивне юридичне право, нормативність, формальна визначеність права, системність права, загальнообов'язковість права, функції права, гуманістична функція права, ідеологічна функція права, організаторсько-управлінська функція права, виховна функція права, інформаційна функція права, оціночна функція права, гносеологічна функція права, економічна функція права, культурна функція права, комунікативна функція права, регулятивна функція права, регулятивно-статична функція права, регулятивно-

динамічна функція права, охоронна функція права, компенсаційна функція права, поновлююча функція права, обмежувальна функція права, загальносоціально-функція права, спеціально-соціальна функція права, орієнтаційна функція права, принцип права, загальносоціальний принцип права, спеціально-соціальний принцип права, загальний принцип права, галузевий принцип права, міжгалузевий принцип права, принцип свободи, принцип справедливості, принцип рівності, принцип гуманізму, принцип демократизму, принцип законності, сутність права, економіка, політика, зміст права, правова інформація, правова поведінка, норма права, специфічні ознаки права, звичаєве право, звичай, судовий прецедент, прецедентне право, норми релігії, традиція, норма-звичай.

1. Наукова категорія, що відображає процес і результат цілеспрямованої розумової діяльності людини, яка вміщує в собі пізнання права, його оцінку і ставлення до нього як до цілісного соціального явища – це:

- а) правосвідомість;
- б) правознання;
- в) праворозуміння;
- г) правова ідеологія;
- д) правова концепція.

2. Знання суб'єктів про свої права і обов'язки, конкретні і загальні правові дозволи, заборони, а також оцінка і ставлення до них як до справедливих чи несправедливих:

- а) праворозуміння;
- б) форма праворозуміння;
- в) об'єкт праворозуміння;
- г) зміст праворозуміння;
- д) суб'єкт праворозуміння.

3. За механізмом формування праворозуміння класифікують на:

- а) емпіричне, раціональне та емоційне;
- б) пряме та опосередковане;
- в) дедуктивне, індуктивне та критичне;
- г) основне, спеціальне та додаткове;
- д) суб'єктивне та об'єктивне.

4. Праворозуміння, що склалось у суб'єкта підсвідомо, у тому числі на базі стереотипів, що були передані суб'єкту праворозуміння його середовищем – це:

- а) емоційне праворозуміння;
- б) раціональне праворозуміння;
- в) емпіричне праворозуміння;
- г) дедуктивне праворозуміння;
- д) індуктивне праворозуміння.

5. Результатом цілеспрямованого осмислення правової дійсності є:

- а) емоційне праворозуміння;
- б) раціональне праворозуміння;
- в) емпіричне праворозуміння;
- г) дедуктивне праворозуміння;
- д) індуктивне праворозуміння.

6. Захист індивіда від свавілля з боку держави та оцінка позитивного права на предмет його відповідності загальнолюдським цінностям є соціальним призначенням права у:

- а) природно-правовій теорії праворозуміння;
- б) соціологічній теорії праворозуміння;
- в) марксистській теорії праворозуміння;
- г) позитивістській теорії праворозуміння;
- д) психологічній теорії праворозуміння.

7. Природне право виникає з чистої ідеї – ця концепція є основою:

- а) неогегельянства;
- б) герменевтики;
- в) неотомізму;
- г) неокантіанства;
- д) екзистенціалістики.

8. Характеризує виникнення природного права з історичного праворозуміння:

- а) неогегельянство;
- б) герменевтика;
- в) неотомізм;
- г) неокантіанство;
- д) екзистенціалістика.

9. Природне право одержано від Бога – ця концепція є основою:

- а) неогегельянства;
- б) герменевтики;
- в) неотомізму;
- г) неокантіанства;
- д) екзистенціалістики.

10. Концепція, що обґрунтовує виникнення природного права із самого існування абстрактної людини:

- а) неогегельянство;
- б) герменевтика;
- в) неотомізм;
- г) неокантіанство;
- д) екзистенціалістика.

11. Представником теорії «відродженого природного права» є:

- а) Л. Дюгі;
- в) Г. Кельзен;
- г) Д. Остін;
- б) А. Кауфман;
- д) М. Оріу.

12. Ідеологія позитивізму передбачає:

- а) розуміння права як результату правотворчої діяльності держави;
- б) неможливість пізнання сутності права;
- в) заперечення існування природних прав людини;
- г) виникнення права із самої природи людини;
- д) виникнення права з історичного праворозуміння.

13. Представником позитивістської теорії права є:

- а) Г. Кельзен;
- б) М. Коркунов;
- в) Ж.-Ж. Руссо;
- г) І. Кант;
- д) О. Конт.

14. Соціальне призначення права за позитивістським підходом полягає у:

- а) забезпеченості права державним примусом;
- б) здатності права виступати регулятором суспільних відносин;
- в) захисті індивіда від свавілля з боку держави;
- г) втіленні в праві моральних принципів та уявлень про справедливість;
- д) формальній визначеності права.

15. Введено поняття «суб'єктивне право» як таке, що походить від об'єктивного права і встановлюється державою:

- а) нормативістською теорією;
- б) ідеологічною теорією;
- в) соціологічною теорією;
- г) психологічною теорією;
- д) позитивістською теорією.

16. Автором нормативістської теорії права вважається:

- а) М. Коркунов;
- б) Л. Дюгі;
- в) Г. Кельзен;
- г) М. Оріу;
- д) Д. Остін.

17. Одним із засновників теорії інституціоналізму був:

- а) М. Коркунов;
- б) Л. Дюгі;
- в) Г. Кельзен;
- г) М. Оріу;
- д) Д. Остін.

18. На сучасному етапі теорія інституціоналізму оформилася у самостійну течію і посідає панівне місце в юриспруденції:

- а) Бельгії;
- б) Норвегії;
- в) Італії;
- г) Франції;
- д) Болгарії.

19. Право слід шукати не в нормі чи психіці, а в реальному житті – це є основою:

- а) природно-правової теорії праворозуміння;
- б) соціологічної теорії праворозуміння;
- в) марксистської теорії праворозуміння;
- г) позитивістської теорії праворозуміння;
- д) психологічної теорії праворозуміння.

20. До представників соціологічної теорії права відносяться:

- а) Є. Ерліх, М. Коркунов, Г. Кельзен;
- б) М. Оріу, Д. Остін, Р. Паунд та ін.;
- в) Л. Петражицький та С. Муромцев;
- г) Л. Дюгі, Є. Ерліх, Р. Паунд та ін.;
- д) Д. Остін, Г. Гурвіч, Д. Холл та ін.

21. Одним із представників психологічної теорії права виступає:

- а) Є. Ерліх;
- б) Л. Дюгі;
- в) Л. Петражицький;
- г) Р. Паунд;
- д) Д. Остін.

22. *Право – це:*

- а) соціально значима поведінка особи свідомо вольового характеру, що врегульована нормами права і спричиняє юридичні наслідки;
- б) міра юридично можливої поведінки, що задовольняє інтереси певної особи;
- в) сукупність створених державою соціальних норм, що визначають об'єктивні обов'язки учасників правовідносин;
- г) заснована на уявленні про справедливість міра свободи і рівності, що відображає потреби суспільного розвитку, яка у своїй основі склалася в процесі повторюваних суспільних відносин і визнається та охороняється державою.
- д) сукупність моральних зобов'язань людини перед іншими, відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів населення держави;

23. *Об'єктивно властиві праву вихідні керівні засади, що виражають сутність права і впливають з ідей справедливості та свободи – це:*

- а) ознаки права;
- б) норми права;
- в) принципи права;
- г) функції права;
- д) цінність права.

24. *Вираження міри свободи, рівності та справедливості означає:*

- а) що право з достатньою повнотою втілює основні права та свободи людини, визнані у світовому співтоваристві;
- б) що право – це не просто сукупність принципів і норм, а їх система, де всі елементи пов'язані та узгоджені;
- в) чіткість, однозначність, стислість формальних правових приписів, виражених у законах, указах, постановах тощо;
- г) сенс і призначення права;
- д) що в праві проявляється та втілюється воля, змістом якої є інтерес.

25. *Формальна визначеність права виражається у:*

- а) вольовому характері права, а також втіленні в ньому суспільних, групових та індивідуальних інтересів;
- б) сутності права як регулятора суспільних відносин;
- в) тому, що встановлені правила поведінки є загальними та обов'язковими для всієї держави;
- г) узгодженні інтересів учасників регульованих відносин;
- д) чіткості, однозначності, стислості формальних правових приписів, виражених у законах, указах, постановах тощо.

26. *Нормативність як специфічна ознака права означає:*

- а) що право з достатньою повнотою втілює основні права та свободи людини, визнані у світовому співтоваристві;
- б) що право виражається в нормативних узагальненнях, які встановлюють межі досягнутої свободи, межі між свободою і несвободою на певному етапі суспільного прогресу;
- в) чіткість, однозначність, стислість формальних правових приписів, виражених у законах, указах, постановах тощо;
- г) сенс і призначення права;
- д) що в праві проявляється та втілюється воля, змістом якої є інтерес.

27. *Загальнообов'язковість права означає:*

- а) що в праві проявляється та втілюється воля, змістом якої є інтерес;
- б) що право – це не просто сукупність принципів і норм, а їх система, де всі елементи пов'язані та узгоджені;
- в) чіткість, однозначність, стислість формальних правових приписів, виражених у законах, указах, постановах тощо;
- г) що державна влада, держава в цілому підтримує загальні правила, які визначаються державою правовими;
- д) що встановлені правила поведінки є загальними та обов'язковими для всієї країни.

28. *Системність права як специфічна ознака права означає:*

- а) що право з достатньою повнотою втілює основні права та свободи людини, визнані у світовому співтоваристві;
- б) що право – це не просто сукупність принципів і норм, а їх система, де всі елементи пов'язані та узгоджені;
- в) чіткість, однозначність, стислість формальних правових приписів, виражених у законах, указах, постановах тощо;
- г) що право виявляє сенс і призначення права;
- д) що в праві проявляється та втілюється воля, змістом якої є інтерес.

29. *Вольовий характер права, вираження в ньому суспільних, групових та індивідуальних інтересів означає:*

- а) що в праві проявляється та втілюється воля, змістом якої є інтерес;
- б) що право – це не просто сукупність принципів і норм, а їх система, де всі елементи пов'язані та узгоджені;
- в) чіткість, однозначність, стислість формальних правових приписів, виражених у законах, указах, постановах тощо;
- г) що державна влада, держава в цілому підтримує загальні правила, які визначаються державою правовими;
- д) що встановлені правила поведінки є загальними та обов'язковими для всієї країни.

30. Державна забезпеченість, гарантованість права як специфічна ознака права означає:

- а) що в праві проявляється та втілюється воля, змістом якої є інтерес;
- б) що право – це не просто сукупність принципів і норм, а їх система, де всі елементи пов'язані та узгоджені;
- в) чіткість, однозначність, стислість формальних правових приписів, виражених у законах, указах, постановах тощо;
- г) що державна влада, держава в цілому підтримує загальні правила, які визначаються державою правовими;
- д) що встановлені правила поведінки є загальними та обов'язковими для всієї країни.

31. Право визначається як система гарантованих державою юридичних норм, що висловлюють волю економічно пануючого класу відповідно до:

- а) класового підходу до розуміння соціальної сутності права;
- б) загальносоціального підходу до розуміння соціальної сутності права;
- в) психологічного підходу до розуміння соціальної сутності права;
- г) соціологічного підходу до розуміння соціальної сутності права;
- д) позитивістського підходу до розуміння соціальної сутності права.

32. Визначення права як загальновизнаного компромісу між різними класами, групами та соціальними станами для забезпечення потреб та інтересів як громадянського суспільства в цілому, так і окремих його суб'єктів передбачає:

- а) класовий підхід до розуміння соціальної сутності права;
- б) загальносоціальний підхід до розуміння соціальної сутності права;
- в) психологічний підхід до розуміння соціальної сутності права;
- г) соціологічний підхід до розуміння соціальної сутності права;
- д) позитивістський підхід до розуміння соціальної сутності права.

33. Внутрішній зміст права, як регулятора суспільних відносин, який виражається в єдності загальносоціальних і класових інтересів через формальне закріплення міри свободи, рівності та справедливості – це:

- а) принцип права;
- б) функції права;
- в) форма права;
- г) зміст права;
- д) сутність права.

34. Безпосередню сутність права виражають:

- а) регулятивний та цілісно-нормативний аспекти;
- б) формальний та фактичний аспекти;
- в) матеріальний та процесуальний аспекти;

- г) основний та вторинний аспекти;
- д) кодифікований та прецедентний аспекти.

35. *Інтелектуальний процес усвідомлення сутності та змісту права – це:*

- а) сприйняття;
- б) інтерпретація;
- в) систематизація;
- г) роз'яснення;
- д) праворозуміння.

36. *Сукупність правових приписів, за допомогою яких здійснюється регулювання суспільних відносин; це визначені у праві юридичні права, обов'язки та заборони – це:*

- а) функції права;
- б) форма права;
- в) принципи права;
- г) цінність права;
- д) зміст права.

37. *Здатність права бути метою й засобом задоволення соціально справедливих, прогресивних потреб та інтересів суспільства і його членів – це:*

- а) функція права;
- б) форма права;
- в) принцип права;
- г) цінність права;
- д) зміст права.

38. *Співвідношення понять «право» і «законодавство» відбувається наступним чином:*

- а) «право» і «законодавство» є тотожними поняттями;
- б) «законодавство», крім «права», включає до свого складу інші елементи правової системи;
- в) «право» є більш широким поняттям, оскільки крім «законодавства», включає принципи права;
- г) «законодавство» є формою зовнішнього вираження «права» як системи правових норм та принципів;
- д) це самостійні поняття, що не перебувають у зв'язку між собою.

39. *Основні напрями правового впливу на суспільні відносини з метою їхнього упорядкування – це:*

- а) функції права;
- б) принципи права;
- в) сутність права;

- г) цінність права;
- д) форма буття права як галузі.

40. Сучасна класифікація функцій права передбачає їх поділ на:

- а) загальносоціальні, спеціально-соціальні, загальні та юридичні;
- б) загальносоціальні, спеціально-соціальні, галузеві та міжгалузеві;
- в) загальносоціальні та спеціально-юридичні;
- г) галузеві та міжгалузеві;
- д) загальні та спеціальні.

41. Загальносоціальною функцією права є:

- а) охоронна;
- б) регулятивна;
- в) охоронна статична;
- г) регулятивна динамічна;
- д) гносеологічна.

42. Спеціально-юридичними функціями права є:

- а) гуманістична та виховна;
- б) організаторсько-управлінська та виховна;
- в) оціночна та комунікативна;
- г) гносеологічна та охоронна;
- д) регулятивна та охоронна.

43. Захист позитивних суспільних відносин шляхом усунення соціально шкідливих і небезпечних дій людей та їх об'єднань, відновлення порушених прав суб'єктів – це:

- а) виховна функція права;
- б) охоронна функція права;
- в) гуманістична функція права
- г) комунікативна функція права;
- д) оціночна функція права.

44. Загальносоціальна функція права, яка вказує, що право забезпечує можливість окремих соціальних суб'єктів щодо розв'язання певних соціальних проблем, допомагає організувати загальні зусилля людей для досягнення загальнолюдського ідеалу – це:

- а) регулятивна функція;
- б) оціночна функція;
- в) регулятивно-динамічна функція;
- г) організаторсько-управлінська функція;
- д) комунікативна функція.

45. *Формування поваги до права за допомогою якості законів, їх справедливого змісту здійснює:*

- а) виховна функція;
- б) гуманістична функція;
- в) охоронна функція;
- г) комунікативна функція;
- д) оціночна функція.

46. *Функція права, яка дозволяє виступати праву критерієм правомірності чи неправомірності тих чи інших рішень і вчинків – це:*

- а) гуманістична функція;
- б) комунікативна функція;
- в) оціночна функція;
- г) гносеологічна функція;
- д) виховна функція.

47. *Регулятивна функція права спрямована на:*

- а) позитивний правовий вплив із метою упорядкування суспільних відносин шляхом встановлення заборон, дозволів тощо;
- б) виховання поваги до права за допомогою якості законів, їх справедливого змісту, тлумачення в преамбулах мети закону;
- в) закріплення сталих, розвинутих суспільних відносин в нормативних актах, у такий спосіб гарантуючи їх недоторканість;
- г) заохочення стимулювання розвитку тих суспільних відносин, що, відображаючи певні соціальні цінності, знаходяться на етапі свого становлення;
- д) відокремлення права від інших систем соціальної регуляції.

48. *Регулятивну функцію права розмежовують на:*

- а) статичну та динамічну;
- б) постійну та тимчасову;
- в) основну та додаткову;
- г) основну та спеціальну;
- д) загальну та спеціальну.

49. *Закріплює сталі, розвинуті суспільні відносини в нормативних актах, у такий спосіб гарантуючи їх недоторканість – це:*

- а) орієнтаційна функція права;
- б) оціночна функція права;
- в) регулятивно-динамічна функція права;
- г) організаторсько-управлінська функція права;
- д) регулятивно-статична функція права.

50. *Заохочує, стимулює розвиток тих суспільних відносин, що, відображаючи певні соціальні цінності, знаходяться на етапі свого становлення – це:*

- а) орієнтаційна функція права;
- б) оціночна функція права;
- в) регулятивно-динамічна функція права;
- г) організаторсько-управлінська функція права;
- д) регулятивно-статична функція права.

51. *Інформаційна функція права являє собою:*

- а) орієнтування громадян та позитивні правові настанови, які пропонують оцінку права та готовність діяти відповідно до його норм;
- б) інформування громадян, тобто доведення до відома адресата, про напрями регулювання суспільних відносин, про їхні права, обов'язки та відповідальність;
- в) загальноправовий вплив на духовну сферу, виховання особи поважати право;
- г) функцію встановлення та гарантування державою заходів юридичного захисту та юридичної відповідальності;
- д) функцію упорядкування суспільних відносин, визначення лінії поведінки людей, наділення їх певними правами та обов'язками.

52. *За змістом принципи права можна поділити на:*

- а) загальні та спеціальні;
- б) загальнодержавні та спеціально-державні;
- в) загальносоціальні та спеціально-юридичні;
- г) загальноправові та спеціальноправові;
- д) формальні та фактичні.

53. *Група принципів права, що визначає загальні засади не тільки права, а й інших регуляторів суспільних відносин – це:*

- а) принципи інститутів права;
- б) міжгалузеві принципи;
- в) загальносоціальні принципи;
- г) спеціально-юридичні принципи;
- д) галузеві принципи.

54. *Загальносоціальні принципи права містять в собі такі права як:*

- а) економічні, соціальні, політичні, ідеологічні, морально-духовні та ін.;
- б) загальні, галузеві, міжгалузеві;
- в) принцип соціального забезпечення держави;
- г) формальні соціальні та фактичні соціальні;
- д) матеріально-соціальні та процесуально-соціальні.

55. За сферою дії принципи права класифікують на:

- а) загальні та місцеві;
- б) загальні, спеціальні та принципи окремих інститутів права;
- в) загальні, галузеві, міжгалузеві та принципи окремих інститутів права;
- г) загальносоціальні, спеціально-соціальні та юридичні;
- д) основні та додаткові.

56. Основні положення, ідеї, які поширюються на всю систему права, визначають її особливості та закономірності розвитку – це:

- а) загальні принципи права;
- б) міжгалузеві принципи права;
- в) галузеві принципи права;
- г) загальносоціальні принципи права;
- д) спеціально-соціальні принципи права.

57. До загальних принципів права належить:

- а) принцип рівності;
- б) принцип державного суверенітету;
- в) принцип диспозитивності;
- г) принцип банківської таємниці;
- д) принцип свободи договору.

58. Загальним принципом права є:

- а) принцип свободи економічної діяльності;
- б) принцип гласності та змагальності сторін судового розгляду;
- в) принцип гуманізму;
- г) принцип інформаційної свободи;
- д) принцип недоторканості власності.

59. Право та законність виражають волю народу, волю всіх і кожного – це:

- а) принцип справедливості;
- б) принцип законності;
- в) принцип рівності;
- г) принцип демократизму;
- д) принцип свободи.

60. Принцип демократизму реалізується через:

- а) вираження волі народу, формується через форми народовладдя;
- б) невідворотну відповідальність за вину громадян і посадових осіб;
- в) якість нормативно-правових актів, несуперечність їх одні одному;

г) суворе додержання та виконання юридичних норм, правових приписів усіма суб'єктами права;

д) надання свободи вибору суспільного ладу та форми правління, забезпечення захисту прав людини та задоволення основних потреб її життя.

61. Єдність прав та обов'язків як складова принципу рівності означає:

а) взаємодію певної держави та її громадян;

б) взаємодію певної держави зі своїми громадянами, іноземцями та особами без громадянства;

в) що реальність будь-якого права можлива лише за наявності відповідного йому юридичного обов'язку;

г) взаємодію держави та особи певними правами та обов'язками;

д) нормативне систематизування прав та обов'язків.

62. Принцип рівності реалізується через:

а) забезпечення реальної рівності громадян незалежно від їх статусу, фінансового становища у правах та обов'язках, перед законом;

б) безпосереднє створення державою своїм громадянам всіх умов, необхідних для нормального існування та розвитку особи;

в) якість нормативно-правових актів, несуперечність їх одні одному;

г) забезпечення справедливості для усіх громадян в усіх сферах їхньої діяльності;

д) надання свободи вибору суспільного ладу та форми правління, забезпечення захисту прав людини та задоволення основних потреб її життя.

63. Застосування заходів юридичної відповідальності до будь-якого суб'єкта лише за наявності його вини – це:

а) принцип взаємної відповідальності особи та держави;

б) принцип презумпції невинуватості;

в) принцип невідворотності юридичної відповідальності;

г) принцип відповідальності за вину;

д) принцип індивідуалізації покарання.

64. Принцип свободи реалізується через:

а) вираження волі народу, формується через форми народовладдя;

б) невідворотну відповідальність за вину громадян і посадових осіб;

в) якість нормативно-правових актів, несуперечність їх одні одному;

г) суворе додержання та виконання юридичних норм, правових приписів усіма суб'єктами права;

д) надання свободи вибору суспільного ладу та форми правління, забезпечення захисту прав людини та задоволення основних потреб її життя.

65. Принцип «дозволено все, що не заборонено законом» належить до:

- а) галузевих принципів;
- б) міжгалузевих принципів;
- в) принципів правових інститутів;
- г) загальноправових принципів;
- д) загальнолюдських принципів.

66. Своєрідна система координат, у рамках якої розвивається певна галузь права, і одночасно вектор, що визначає напрям розвитку галузі – це:

- а) економічний принцип права;
- б) загальнодержавний принцип права;
- в) галузевий принцип права;
- г) загальний принцип права;
- д) міжгалузевий принцип права.

67. Галузевим принципом права є:

- а) принцип гуманізму;
- б) принцип справедливості;
- в) принцип формальної визначеності;
- г) принцип диспозитивності;
- д) принцип законності.

68. Своєрідна система координат, у рамках якої розвиваються кілька відповідних галузей права і одночасно вектор, що визначає напрям розвитку галузей права – це:

- а) економічний принцип права;
- б) загальнодержавний принцип права;
- в) галузевий принцип права;
- г) загальний принцип права;
- д) міжгалузевий принцип права.

69. Принцип змагальності сторін у судовому процесі належить до:

- а) універсальних принципів права;
- б) галузевих принципів права;
- в) міжгалузевих принципів права;
- г) загальних принципів права;
- д) підгалузевих принципів права.

70. Норми-ідеї, що зумовлені досягнутим рівнем розвитку людства – це:

- а) універсальні принципи права;
- б) галузеві принципи права;

- в) міжгалузеві принципи права;
- г) загальні принципи права;
- д) підгалузеві принципи права.

71. *Ідеї, положення, що сприймаються без доведення:*

- а) правові презумпції;
- б) правові фікції;
- в) правові норми;
- г) правові преюдиції;
- д) правові аксіоми.

72. *Ідеї, що припускають їх істинність без доведення, іншими словами – це припущення:*

- а) правові презумпції;
- б) правові фікції;
- в) правові норми;
- г) правові преюдиції;
- д) правові аксіоми.

73. *Об'єктивне юридичне право – це:*

а) система загальнообов'язкових норм, що мають формальний вираз, встановлюються та гарантуються державою з метою впорядкування суспільних відносин;

б) міра юридично можливої поведінки, що задовольняє інтереси певної особи;

в) сукупність створених державою соціальних норм, що визначають об'єктивні обов'язки учасників правовідносин;

г) сукупність моральних зобов'язань людини перед іншими, відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів населення держави;

д) соціально значима поведінка особи свідомо вольового характеру, що врегульована нормами права і спричиняє юридичні наслідки.

74. *Суб'єктивне юридичне право – це:*

а) система загальнообов'язкових норм, що мають формальний вираз, встановлюються державою з метою впорядкування суспільних відносин;

б) міра юридично можливої поведінки, що задовольняє інтереси певної особи;

в) сукупність створених державою соціальних норм, що визначають об'єктивні обов'язки учасників правовідносин;

г) сукупність моральних зобов'язань людини перед іншими, відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів населення держави;

д) соціально значима поведінка особи свідомо вольового характеру, що урегульована нормами права і спричиняє юридичні наслідки.

75. Сукупність норм права, що становлять особливу частину системи права, призначені охороняти врегульовані правом суспільні відносини від різного роду посягань та поновлювати порядок їх функціонування шляхом застосування засобів державно-владного впливу – це:

- а) публічне право;
- б) регулятивне право;
- в) охоронне право;
- г) об'єктивне право;
- д) процесуальне право.

76. Система правових норм, що регулюють поведінку суб'єктів права шляхом розподілу між ними юридичних прав та обов'язків, а також розраховані на правомірність їхніх дій – це:

- а) публічне право;
- б) регулятивне право;
- в) охоронне право;
- г) об'єктивне право;
- д) процесуальне право.

77. Частина норм системи права, що регулюють відносини, які виникають у процесі розслідування злочинів, розгляду та вирішення кримінальних, цивільних справ – це:

- а) публічне право;
- б) регулятивне право;
- в) охоронне право;
- г) об'єктивне право;
- д) процесуальне право.

78. Сукупність правових норм, за допомогою яких держава впливає на суспільні відносини шляхом прямого безпосереднього правового регулювання – це:

- а) публічне право;
- б) регулятивне право;
- в) матеріальне право;
- г) об'єктивне право;
- д) процесуальне право.

79. Сукупність правових норм, які регулюють відносини у сфері загальнодержавного, сукупного інтересу громадян (порядок організації та функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, захист суверенітету, питання міждержавних відносин, правопорядку, територіального устрою тощо) – це:

- а) публічне право;

- б) регулятивне право;
- в) матеріальне право;
- г) об'єктивне право;
- д) процесуальне право.

80. Сукупність правових норм, що регулюють відносини у сфері приватного інтересу (майнові, шлюбно-сімейні, трудові відносини – це:

- а) публічне право;
- б) регулятивне право;
- в) приватне право;
- г) об'єктивне право;
- д) процесуальне право.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Про правонаступництво України: Закон України від 12 вересня 1991 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 46. Ст. 617.

Спеціалізована література:

1. Андреев Д. Природне право у працях Лейбніца. *Юридична Україна*. 2012. № 5. С. 12-15.
2. Андрущакевич Ю. Сутність конкретизації сучасного права. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 269-276.
3. Багрій О. Сутність принципу верховенства Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 9. С. 83-87.
4. Байльдинов Е. Проблема понимания права с позиций обеспечения устойчивости глобального развития. Моральная теория права. *Современное право*. 2012. № 5. С. 7-14.
5. Балаклицький І. І. Загальні принципи права як сутнісні його характеристики. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2009. Вип. 45. С. 71-77.
6. Беззубов Д. О. Поняття безпеки держави як особливого суб'єкта права (юридичний аспект). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 2. С. 139-146.
7. Бехруз Х. Праворозуміння, розуміння права і правова система. *Право України*. 2010. № 4. С. 143-147.

8. Бобровник С. В. Позитивистський і естественно-правовий аспекти дослідження компроміса і конфлікту в праві. *Современное право*. 2013. № 3. С. 3-7.
9. Бойкова М. А. Діалектична методологія ефективного державотворення і прогнозування розвитку країни: моногр. Київ: К.І.С. 2011. 128 с.
10. Бондарева К. Трансформації права та його інститутів у тоталітарних політичних державах. *Юридична Україна*. 2012. № 10. С. 11-17.
11. Васецький В. Ю. Історичні передумови виникнення правової ідеології в Стародавньому світі та в період Середньовіччя. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 2. С. 55-61.
12. Ващук Ю. О. Об'єкт відомчої правотворчої правової політики. *Право і суспільство*. 2015. № 5, ч. 1. С. 11-14.
13. Гаврилюк І. А. Злочин в некласичному праворозумінні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 18 с.
14. Головач А. Й. Сутність та особливості джерел права Європейського союзу. *Право і суспільство*. 2015. № 4 (2). С. 12-16.
15. Горбатенко В. Право як форма регулювання соціальних відносин. *Право України*. 2014. № 5. С. 22-30.
16. Городовенко В. Деякі питання нормативного закріплення принципів права. *Юридична Україна*. 2012. № 6. С. 11-18.
17. Гринюк Р. Ф. Ідея правової держави: теоретико-правова модель і практична реалізація: моногр. Київ: Ін Юре, 2004. 386 с.
18. Гудима Д. Принцип екстериторіальності у практиці Європейського суду з прав людини. *Право України*. 2015. № 2. С. 113-127.
19. Гультай М. Конституційна скарга як прояв дії верховенства права. *Право України*. 2012. № 9. С. 316-324.
20. Гураленко Н. Деякі аспекти проблематики антиномій права. *Юридична Україна*. 2012. № 12. С. 9-14.
21. Дашковська О. Судовий прецедент і судова практика як джерела права. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 1. С. 34-41.
22. Дзевелюк А. В. Праворозуміння. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2010. Вип. 47. С. 77-81.
23. Дроботов С. А. Функції права у розвиткові демократичної і правової держави: моногр. Київ: Логос, 2012. 334 с.
24. Дудаш Т. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод у світлі праворозуміння Страсбурзького Суду. *Право України*. 2010. № 10. С. 158-165.
25. Завальна Ж. В. Щодо питання договірної регулювання відносин державного управління. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 2. С. 100-105.
26. Задорожній О. В. Нормативний зміст принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань у сучасному міжнародному. *Право і суспільство*. 2015. № 4 (4). С. 13-21.

27. Зайчук О. В., Бобровник С. В. Законність: теоретико-правові проблеми дослідження та впровадження: моногр. Київ: ЮСТІНІАН. 2004. 211 с.
28. Заморська Л. Системний підхід до нормативності сучасного права: гносеологічний зміст. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 5 (197). С. 128-131.
29. Калетник О. До питання про вплив права на мораль (теоретико-правовий аспект). *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 58-63.
30. Капінус Л. Право на доступ до інформації як елемент правового статусу людини та громадянина. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 1. С. 53-57.
31. Ковінько Д. В. Історія ідей та основні етапи розвитку прав людини. *Адміністративне право і процес*. 2012. № 2. С. 109-115.
32. Козюбра М. Праворозуміння: поняття, типи та рівні. *Право України*. 2010. № 4. С. 10-21.
33. Косович В. До визначення поняття «нормативно-правовий акт»: практична необхідність і теоретична можливість уточнення. *Право України*. 2012. № 9. С. 274-280.
34. Костенко А. Соціальний натуралізм – методологічна основа прогресивної юриспруденції. *Право України*. 2014. № 1. С. 126-135.
35. Костицький В. Право як цілісність. *Право України*. 2002. № 2. С. 8-10.
36. Косых А. А. Убеждение в праве: практика, техника: дис. ... канд. юрид. наук. Волгоград, 2015. 176 с.
37. Криштанович М. Ф. Трансформація державного управління органами внутрішніх справ України в контексті національної безпеки: моногр. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2015. 404 с.
38. Левицкая О. Неоспоримость априористской теории истины в праве. *Leges si Viata*. 2018. № 2, ч. 2. С. 53-56.
39. Лук'янов Д. Правова система як предмет порівняльно-правових досліджень: характеристика за теорією систем. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 2 (81). С. 27-35.
40. Лук'янов Д. Правові системи світу: історія і сучасність правосімейного підходу до їх типологізації. *Право України*. 2015. № 9. С. 81-89.
41. Лук'янова Г. Ю. Комплементаризм праворозуміння: актуальні наукознавчі аспекти: моногр. Львів: Т. Б. Сорока, 2014. 212 с.
42. Луцький Р. П. Соціально-економічне середовище як визначальний фактор формування та розвитку позитивного права. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 6. С. 39-44.
43. Максимов С. Класична і некласична моделі осмислення правової реальності. *Право України*. 2014. № 1. С. 61-68.
44. Малишев Б. В. Сутність права як телеологічна категорія. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 12. С. 16-21.
45. Малишев Б. Принцип верховенства права (теоретико-правовий аспект). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 8. С. 14-20.

46. Малишев Б. Природні права людини: загальнотеоретична характеристика. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 23-29.
47. Мельничук О. Право на освіту в контексті теорій праворозуміння. *Право України*. 2011. № 2. С. 180-185.
48. Михальов В. О. Класифікація і нормативне закріплення біологічних прав людини. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. Вип. 22. С. 243-244.
49. Мишеглина В. Роль юридических символів в контексте психологіческой школы права. *Legea si Viata*. 2018. № 3, ч. 2. С. 101-104.
50. Москалюк О. Особливості застосування принципів права при подоланні змістовних колізій. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 37-42.
51. Муромцев С. А. Образование права по учениям немецкой юриспруденции. URSS, 2016. 100 с.
52. Оксенчук І. Сучасне визначення наукових підходів до формування пенітенціарної політики України. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 2. С. 112-114.
53. Оніщенко Н. М. Гласність в праві: деякі аспекти вивчення та розгляду. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 2. С. 25-30.
54. Оніщенко Н. М. Правовий світогляд і політика (сучасна реальність, бачення на перспективу). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 2. С. 91-97.
55. Оніщенко Н. Співвідношення внутрішньодержавного і міжнародного права: наукові реалії сьогодення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1 (80). С. 29-36.
56. Павлишин О. Права людини та методологія їх дослідження крізь призму семіотико-правового підходу. *Право України*. 2015. № 2. С. 46-51.
57. Павлов В. Методологічні підстави антропологічної концепції права. *Право України*. 2014. № 1. С. 166-181.
58. Панченко В. Ю. Правопонимание и правовая политика в сфере юридической помощи. *Право и государство: теория и практика*. 2013. № 1. С. 13-18.
59. Пермяков Ю. Е. Позитивистское и метафизическое начало в философском познании права. *Право и политика*. 2008. № 1 (37). С. 5-9.
60. Петришин О. Соціально-юридична природа права. *Право України*. 2012. № 3-4. С. 15-29.
61. Петрова Л. В. Логос права. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2001. № 4. С. 11-16.
62. Плавич В. Проблеми сучасного праворозуміння. Теоретико-методологічний та філософсько-правовий аналіз: моногр. Одеса: Астропринт, 2011. 228 с.
63. Погребняк С. Ознаки права в контексті сучасного право розуміння. *Право України*. 2010. № 4. С. 164-169.
64. Погребняк С. Принципи права: доктринальні питання. *Право України*. 2013. № 9. С. 217-228.

65. Рабінович А. Господарське право в системі права України: можливості дослідження засобами компаративістики. *Юридична Україна*. 2014. № 2. С. 24-28.
66. Рабінович П. Верховенство права: доктринальні інтерпретації в Україні. *Право України*. 2013. № 9. С. 162-175.
67. Рабінович П. Інтерпретація верховенства права: основні вітчизняні підходи та їх діалектична взаємодоповнюваність. *Право України*. 2013. № 1-2. С. 297-309.
68. Рабінович П. Проблема формування універсальної теорії права як спільної концептуальної основи теорій національного права і міжнародного права. *Право України*. 2013. № 5. С. 240-244.
69. Рабінович П. Сутність право розуміння. *Право України*. 2007. № 9. С. 3-7.
70. Рабінович П. Феномен праворозуміння: гносеологічна характеристика. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 3. С. 11-22.
71. Рабінович С. З історії античного праворозуміння: вчення ранніх стоїків та епікуренців про природну справедливість. *Юридична Україна*. 2006. № 10 (46). С. 4-9.
72. Рабінович С. Принцип рівності прав людини у практиці Конституційного Суду України: проблеми методики застосування. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 97-111.
73. Раданович Н. Можливості загальнодозвільного типу правового регулювання у забезпеченні реалізації прав людини (теоретичний аналіз юридичних інструментів). *Право України*. 2015. № 2. С. 52-63.
74. Резнік Г. Право дітей з обмеженими можливостями здоров'я на освіту. *Юридична Україна*. 2012. № 12. С. 75-81.
75. Романюк Є. О. Основні властивості права в контексті природно-правового та позитивістського праворозуміння: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
76. Руднева О. Міжнародні стандарти прав людини та принцип верховенства права: до проблеми співвідношення правових явищ. *Юридична Україна*. 2012. № 4. С. 15-19.
77. Сатохіна Н. Герменевтичні смисли правової реальності. *Право України*. 2014. № 1. С. 136-147.
78. Сирих В. Методологія інтегративного право розуміння. *Право України*. 2014. № 1. С. 113-119.
79. Ситар І. М. Онтологічні функції права: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2008. 208 с.
80. Сливка С. Каноническо-правовые истины в теории догматического развития. *Leges si Viata*. 2018. № 3, ч. 2. С. 159-164.
81. Сліпченко С. О. Огляд теоретичних підходів до розуміння абсолютного права. *Право та інноваційне суспільство*. 2014. № 2. С. 67-76
82. Смілик А. С. Діалектика співвідношення понять «свобода» та «право». *Право і суспільство*. 2015. № 5-2, Ч. 2. С. 3-8.
83. Смокович М. Право на свободу мирних зібрань: реалії та перспективи в Україні. *Юридична Україна*. 2013. № 8. С. 22-30.

84. Соловійов В. М. Поняття і сутність правового регулювання державного управління в Україні. *Університетські наукові записки*. 2007. № 3 (23). С. 27-33.
85. Соловійов О. Застосування практики Страсбурзького Суду як джерела права в Україні: деякі проблемні аспекти. *Право України*. 2010. № 10. С. 207-214.
86. Стащенко О. До питання про зміст і напрями соціологічного право розуміння. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 11 (167). С. 7-9.
87. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): моногр. Київ: КНТ, 2007. 626 с.
88. Стеценко С. Праворозуміння: співвідношення теорій та юридичної практики. *Право України*. 2010. № 4. С. 176-181.
89. Стовба О. Динамічне праворозуміння: онтологія і методологія. *Право України*. 2014. № 1. С. 120-125.
90. Стовба О. Праворозуміння VS. правосвідомість: проблеми і перспективи. *Право України*. 2010. № 4. С. 64-69.
91. Стремоухов А. В. Основания классификации прав и свобод человека. *Ленинградский юридический журнал*. 2012. № 1. С. 7-17.
92. Сурмін Ю. Термінологічна система державного управління: сутність і перспективи становлення. *Вісник НАДУ*. 2008. № 4. С. 5-14.
93. Тарасов Н. Н. Метод и методологический подход в правоведении (попытка проблемного анализа). *Правоведение*. 2001. № 1. С. 31-50.
94. Тесленко М. Право як інструмент соціальної справедливості. *Право України*. 2004. № 7. С. 40-43.
95. Тимошина О. Методологічні підстави соціології права: Л. Петражицький vs. Є. Ерліх. *Право України*. 2014. № 1. С. 195-202.
96. Тимошина О. Стилї філософсько-правового мислення і типи право розуміння. *Право України*. 2011. № 8. С. 52-60.
97. Тихомиров О. Філософські та методологічні аспекти компаративного підходу до право розуміння. *Право України*. 2010. № 4. С. 110-105.
98. Фалькіна Т. Ю. Толкование права: моногр. Екатеринбург: УрЮИ МВД России, 2015. 78 с.
99. Федорова А. Захист соціальних прав у рамках Європейської конвенції з прав людини. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 241-251.
100. Филимонов В. Д. Гуманизм как принцип права. *Государство и право*. 2013. № 1. С. 102-108.
101. Фомін А. Альберт Дайсі про панування закону як верховенство права у вузькому сенсі. *Право України*. 2013. № 10. С. 170-177.
102. Хавронюк А. Загальні принципи права (досвід Європейського Союзу). *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 4. С. 106-110.
103. Шаповал В. Політико-правова категорія народного представництва: питання теорії. *Право України*. 2013. № 5. С. 12-17.

104. Шаповал В. Феномен прав і свобод людини та громадянина (теоретико-правовий і конституційний аспекти). *Право України*. 2015. № 2. С. 24-45.
105. Шаравара І. І. Співвідношення правосвідомості, моралі і права в системі соціальних норм. *Право і суспільство*. 2015. № 5, ч. 3. С. 43-48.
106. Шемшученко Ю. С. Національні тенденції та міжнародний досвід сучасного праворозуміння: моногр. Київ: Юридична думка, 2013. 478 с.
107. Шилінгов В. Поділ права на приватне та публічне як фундаментальна засада правової системи демократичного суспільства. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 48-51.
108. Штурмак Н. Еволюція (генеза) релігійного право розуміння. *Право України*. 2009. № 11. С. 185-189.
109. Ющик О. Право: у пошуках дефініції. *Право України*. 2003. № 6. С. 105-109.
110. Ющик О. Про класифікації та види права. *Право України*. 2014. № 5. С. 41-51.

ТЕМА 9 НОРМА ПРАВА

Поняття та ознаки норм права. Співвідношення норми права з нормами моралі, корпоративними, релігійними, політичними нормами.

Критерії класифікації та види норм права. Структура норми права. Гіпотеза, диспозиція, санкція: їх класифікація. Співвідношення норми права і припису статті нормативно-правового акта.

Спеціалізовані норми права: природа та особливості. Способи (прийоми) викладення елементів норм права в приписах статей нормативно-правових актів.

Суспільство як складний механізм життєдіяльності людей функціонує на основі правил поведінки. Суб'єкти суспільних відносин самостійно вибирають правило своєї поведінки. Для впровадження поведінки індивідів та направлення її в певне русло створювалися певні правила поведінки, які ставали обов'язковими для кожного. Такі правила, які покликані врегульовувати поведінку суспільства мають назву норми.

З розвитком суспільства і перетворенням його в організацію співіснування окремих індивідів норми набули значення і поширення у різних сферах суспільного розвитку. Зрозуміло, що норми, які наділені функцією управління поведінкою суспільства (соціуму) в теорії держави і права, одержали назву соціальні норми. За своїм призначенням вони дозволяють суб'єктам обирати самостійно поведінку, керуючись різними життєвими ситуаціями.

Соціальні норми – це правила поведінки, які здійснюють нормативне регулювання поведінки суб'єктів шляхом встановлення діянь, що повинні або не повинні здійснюватися, визначення умов, за яких передбачуване діяння дозволяється або забороняється, або визначаються суб'єкти, на які із-за зазначених умов поширюється правило поведінки, що встановлюється тією чи іншою нормою.

Одним із різновидів соціальних норм є норми права. Їх зв'язок є зрозумілим, оскільки норми права це продукт розвитку і діяльності суспільства, продукт реальних потреб суспільства. Сьогодні під «**нормою права**» розуміють загальнообов'язкове, формально-визначене правило поведінки (зразок, масштаб, еталон), встановлене або санкціоноване державою як регулятор суспільних відносин, яке офіційно закріплює міру свободи і справедливості відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів (волі) населення країни, забезпечується всіма заходами державного впливу, аж до примусу.

Нормам права притаманні наступні **загальні ознаки** :

- є правилами поведінки, які регулюють відносини між людьми та їх об'єднаннями;
- встановлюють правила належної чи дозволеної поведінки;

- «озброєні» певними засобами, які забезпечують додержання нормативних вимог;
- мають загальний характер, який проявляється в неперсонифікованості і невичерпності.

Водночас норми права мають **специфічні ознаки**, що відрізняють їх від інших соціальних норм:

- є вихідними, первинними елементами права;
- спрямовані на правове регулювання суспільних відносин;
- закріплюють стандарт (зразок, еталон) правомірної поведінки особи, встановлюють наслідки його порушення (типові норми права) або сприяють такому закріпленню та встановленню (спеціалізовані норми права);
- обов'язковість норм права підтримується застосуванням державного примусу.

Кожна норма в межах системи права має свою спеціалізацію, що зумовлює її своєрідність порівняно з іншими нормами права. Ця особливість дозволяє **класифікувати** норми права за різними підставами.

1. **Типові** та **спеціалізовані (нетипові)** норми права. Переважна більшість норм права спрямована на безпосереднє регулювання суспільних відносин. Оскільки норми права традиційно асоціюються саме з правилами поведінки, їх часто-густо характеризують як типові норми. Крім того, в праві також існують норми, які зазвичай безпосередньо відносини не регулюють; вони обслуговують типові норми і в такий спосіб опосередковано беруть участь у регулюванні суспільних відносин. Ці нетипові норми в літературі іменують спеціалізованими нормами права.

2. За функціональною спрямованістю типові норми права поділяють на **регулятивні** (визначають стандарт правомірної поведінки суб'єктів) та **охоронні** (встановлюють склади правопорушень і закріплюють санкції).

3. За способом правового регулювання норми права поділяють на **зобов'язальні** (встановлюють обов'язок особи вчиняти певні дії), **заборонні** (встановлюють обов'язок особи утримуватися від певних дій, тобто заборону на їх вчинення) та **уповноважувальні** (встановлюють права, тобто дозвіл на певну поведінку).

4. За методом правового регулювання норми права поділяють на **імперативні** (містять категоричні приписи, що безпосередньо визначають поведінку суб'єктів, не дозволяють відхилитися від них і не можуть бути замінені за рішенням (домовленістю) цих суб'єктів іншими умовами) та **диспозитивні** (діють лише тоді, коли адресати норми своїм рішенням (угодою) не встановили інших умов власної поведінки).

5. За ступенем визначеності варіанта поведінки, який пропонує правило, норми права поділяють на **абсолютно визначені** (з вичерпною конкретністю і повнотою встановлюють умови своєї дії, права і обов'язки адресатів та наслідки їх порушення) та **відносно визначені** (повних, вичерпних вказівок не містять). Залежно від характеру розсуду компетентного органу відносно визначені

норми поділяють на три основні групи: **ситуаційні**, **альтернативні**, **факультативні**.

6. Норми права залежно від обсягу (сфери) дії поділяють на **загальні** (поширюються на рід певних відносин у цілому) та **спеціальні** (встановлюються з метою конкретизації та деталізації, врахування своєрідності та особливостей будь-якого виду суспільних відносин, рід яких регулюється загальною нормою права).

7. За часом дії норми права поділяються на **постійні** (встановлені з невизначеним строком дії) та **тимчасові** (встановлені тільки на певний строк).

8. За належністю до таких складових системи права, як матеріальне та процесуальне право, норми поділяють на **норми матеріального права** (їх призначення полягає в первинній регламентації поведінки суб'єктів суспільних відносин) та **процесуального права** (їх призначення полягає в правовому регулюванні так званих організаційних суспільних відносин, забезпеченні процедур, форм реалізації або захисту норм матеріального права).

9. За підсистемами права (підсистема публічного і приватного права), до яких належать правила поведінки, норми можна поділити на норми публічного і приватного права.

10. За галузями права, до яких належать правила поведінки, норми можна поділити на норми **конституційного, цивільного, сімейного, трудового, адміністративного, кримінального, цивільного процесуального, кримінального процесуального права** тощо.

Структура норми права – це внутрішня побудова норми, поділ її на складові (елементи). Традиційно вважається, що правова норма має тричленну структуру.

Гіпотеза – складова частина норми права, що визначає умови, за наявності яких суб'єкти права мають здійснювати свої права та обов'язки, вказані в диспозиції цієї норми. У свою чергу гіпотеза має таку класифікацію:

- залежно від того, з наявністю чи відсутністю життєвих обставин пов'язується дія норми права – **позитивні, негативні** та **змішані** гіпотези;
- залежно від кількості життєвих обставин, з якими пов'язується дія норми права – **прості, альтернативні** та **складні** гіпотези;
- залежно від повноти і вичерпності формулювання життєвих обставин – **абсолютно визначені** та **відносно визначені** гіпотези.

Диспозиція – складова частина норми права, що визначає саме правило поведінки, згідно з яким дозволяється, забороняється або рекомендується здійснення певних дій. У свою чергу диспозиції **поділяють**:

- залежно від кількості варіантів поведінки, які пропонує норма – **безальтернативні** та **альтернативні** диспозиції;
- залежно від способу викладення правила поведінки – **прості, описові, відсильні, бланкетні** та **змішані** диспозиції;
- залежно від ступеня визначеності – **абсолютно визначені** та **відносно визначені** диспозиції.

Санкція – складова частина норми, яка у разі її невиконання, визначає заходи щодо відновлення порушеного права та покарання правопорушника. У свою чергу санкції класифікують:

- залежно від характеру негативних наслідків, що настають за порушення правила, визначеного в диспозиції – **правовідновні міри, заходи юридичної відповідальності, заходи припинення правопорушень**;
- за сферою використання – **конституційно-правові, цивільно-правові, адміністративно-правові, кримінально-правові**;
- за ступенем визначеності – **абсолютно визначені та відносно визначені**.
- залежно від кількості несприятливих наслідків, що загрожують порушнику – **прості, складні та альтернативні**.

Зазначена трьохелементна структура норми права є лише науковою конструкцією, що допомагає з'ясувати, яким чином відбувається повноцінне нормативне правове регулювання. На практиці нормативно-правове упорядкування суспільних відносин здійснюється за допомогою регулятивних і охоронних норм права. Кожна з них може бути представлена за допомогою формули «якщо – «то» і реально складається з двох елементів: гіпотези і диспозиції.

У системі права існує значна за обсягом група **спеціалізованих (нетипових) норм права**, що не містять правил (стандартів) поведінки. Ці норми мають певне самостійне значення в регулюванні суспільних відносин.

На відміну від класичних, спеціалізовані норми права:

- виконують субсидіарну (додаткову) функцію у правовому регулюванні;
- не мають традиційної структури, характерної для класичних норм права.

Спеціалізовані норми є досить неоднорідними за своїм характером, змістом та цільовим призначенням. Вони можуть бути поділені на дві групи: **відправні норми та інші спеціалізовані норми**.

Особливе призначення відправних норм полягає у встановленні вихідних засад, основ правового регулювання суспільних відносин. Завдяки цим приписам визначаються цілі, завдання, принципи, межі та методи правового регулювання. Вони є носіями духу права і мають велике значення як в нормотворчому процесі, так і при тлумаченні класичних норм права. Іноді їх іменують **системоутворюючими нормами**. До відправних норм належать:

- **норми-засади** – це норми, що закріплюють загальні засади, на яких ґрунтуються політична і правова системи;
- **норми-завдання** – це норми, які визначають завдання окремих інститутів або галузей права;
- **норми-принципи** – це найбільш загальні і стабільні імперативні вимоги, закріплені в праві, які є концентрованим виразом найважливіших сутнісних рис та цінностей, що притаманні цій системі права, і визначають її характер та напрямки подальшого розвитку.

Інші спеціалізовані норми можна умовно поділити на дві підгрупи: **системозберігаючі норми** (колізійні і оперативні норми) та **системоспрощуючі норми** (норми-дефініції, норми-строки, норми-презумпції, норми-преюдиції, норми-фікції та ін.).

Колізійні норми – це норми, що встановлюють правила вибору норми права, яка підлягає застосуванню за наявності розбіжності (зокрема, суперечності) між нормами, що регулюють однакові фактичні обставини.

Оперативні норми – це норми, спрямовані на введення в дію і припинення дії інших норм права.

Норми-дефініції – це норми, які містять визначення правових категорій і понять.

Норми-строки – це норми, які містять правила обчислення строків.

Норми-презумпції – це норми, які закріплюють припущення щодо існування або відсутності певних юридичних фактів.

Норми-преюдиції – це норми, що виключають будь-яке оспорювання існування вже доведеного юридичного факту, який дістав оцінку і закріплення в юридичному акті, що набрав чинності.

Норми-фікції – це норми, які для цілей правового регулювання визнають існуючими ті юридичні факти, що відсутні/в реальному житті, і навпаки.

За повнотою викладу норм права в статтях нормативно-правових актів розрізняють **способи (прийоми) їх викладу**:

➤ **прямий** – всі елементи юридичної норми відтворюються у статті безпосередньо і в очевидному взаємозв'язку один з іншим;

➤ **відсильний** – в статті один з елементів юридичної норми вказується шляхом відсилання до іншої, конкретної, як правило, спорідненої статті цього ж нормативно-правового акта;

➤ **бланкетний** – стаття вказує на елемент норми права шляхом відсилання не до конкретної статті, конкретного положення, а як би до іншого порядком правового регулювання – правилами здійснення якого-небудь виду діяльності, правилами міжнародного договору і т. п.

Сьогодні норма права повинна набути нового змістовного наповнення, де основою стане людська сутність та соціальне благо. Роль норми права повинна виражатися у «служінні» потребам людини. Українському законодавству необхідні «живі» правові норми, які б мали ефективний механізм регулювання суспільних відносин та забезпечили б дієвий механізм для забезпечення компромісу між учасниками демократичного суспільства.

Ключові поняття:

норма права, державний примус, соціальні норми, технічні норми, техніко-юридичні норми, норми моралі, корпоративні норми, класичні норми, загальні норми права, спеціалізовані норми права, імперативні норми, диспозитивні норми, заохочувальні норми, рекомендаційні норми, матеріальні норми, процесуальні норми, регулятивні норми, охоронні норми, дозвільні норми, заборонні

норми, норма-розпорядження, уповноважувальні норми права, абсолютно визначені і відносно визначені норми права, норми приватного та публічного права, постійні норми права, тимчасові норми права, структура норми права, гіпотеза, позитивна гіпотеза, негативна гіпотеза, змішана гіпотеза, абсолютно-визначена гіпотеза, відносно-визначена гіпотеза, проста гіпотеза, складна гіпотеза, альтернативна гіпотеза, диспозиція, абсолютно-визначена диспозиція, відносно-визначена диспозиція, безальтернативна диспозиція, проста, описова, відсильна, банкетна, змішана диспозиція, альтернативна диспозиція, абстрактна, конкретна диспозиція, санкція, абсолютно-визначена санкція, відносно-визначена санкція, альтернативна санкція, складна санкція, проста санкція, норми-засади, норми-завдання, норми-принципи, колізійні норми, оперативні норми, норми-дефініції, норми-строки, норми-презумпції, норми-преюдиції, норми-фікції, нормативний припис, способи (прийоми) викладу норм права в статтях нормативно-правових актів, прямий спосіб викладу норм права в статтях нормативно-правових актів, відсильний спосіб викладу норм права в статтях нормативно-правових актів, банкетний спосіб викладу норм права в статтях нормативно-правових актів.

1. Система правил поведінки загального характеру, що складаються у відносинах між людьми в певному суспільстві у зв'язку з виявом їх волі і забезпечуються різними засобами соціального впливу – це:

- а) технічні норми;
- б) мораль;
- в) соціальні норми;
- г) норми-звичаї;
- д) корпоративні норми.

2. Для будь-яких різновидів соціальних норм спільним завданням є регулювання ...:

- а) суспільних відносин;
- б) правових відносин;
- в) відносин у сфері виробництва;
- г) відносин у сфері правового виховання;
- д) технічних відносин.

3. Ознакою соціальних норм є:

- а) виступають стихійним (природним) регулятором;
- б) існують і в несоціальних утвореннях;
- в) мають чітко виражений соціальний характер;
- г) відображають історію розвитку певного громадянського суспільства;
- д) мають суспільний, колективістський характер.

4. За сферами дії видами соціальних норм є:

- а) економічні норми;
- б) технологічні норми;
- в) технічні норми;
- г) правила;
- д) класичні норми.

5. Система норм і принципів, які спрямовані на регулювання поведінки людей відповідно до понять добра і зла і підтримуються особистими переконаннями, традиціями, вихованням, силою громадської думки – це:

- а) соціальні норми;
- б) корпоративні норми
- в) технічні норми;
- г) норми-звичаї;
- д) норми моралі.

6. До спільних ознак норм права і моралі не належить:

- а) є соціальними нормами;
- б) мають єдину мету – встановлювати і підтримувати порядок у суспільстві;
- в) мають однакові функції – впливати на поведінку людей, регулювати їх відносини, формувати масштаби поведінки;
- г) мають різне коло адресатів, є правилами поведінки індивідуального характеру;
- д) мають єдиний оцінювальний стрижень – справедливість, через яку встановлюється міра свободи і рівності.

7. Правила, що вказують на найбільш економічно доцільні й екологічно нешкідливі методи, прийоми і способи впливу людей на матеріальний світ – це:

- а) норми-звичаї;
- б) мораль;
- в) корпоративні норми;
- г) технічні норми;
- д) соціальні норми.

8. Ознакою технічних норм є:

- а) соціальна визначеність;
- б) зумовленість законами природи і техніки;
- в) соціологічний характер;
- г) виразність заходів суспільного забезпечення;
- д) винятковість використання.

9. *Ознакою норм-звичаїв є:*

- а) регулятивний характер;
- б) відокремленість від релігійних уявлень і ритуалів;
- в) динамічність;
- г) відсутність моральної зумовленості;
- д) відокремленість від ритуалів.

10. *Правила поведінки, встановлені статутами (положеннями) об'єднань людей, створених для досягнення якої-небудь мети, а також рішеннями, прийнятими цими об'єднаннями для врегулювання внутрішніх відносин між їх членами – це:*

- а) релігійні норми;
- б) статути;
- в) норми моралі;
- г) норми права;
- д) корпоративні норми.

11. *Технічні норми набувши правової сили стають:*

- а) правовими нормами;
- б) загальнообов'язковими правилами поведінки;
- в) техніко-юридичними нормами;
- г) техніко-правовими нормами ;
- д) організаційно-технічними нормами.

12. *Ознакою корпоративних норм є:*

- а) предметом їх регулювання є відносини, які необхідно регулювати правом;
- б) поширюються на невизначене коло осіб;
- в) відображають особливості розвитку громадянського суспільства, в якому вони утворені;
- г) формально виражені в законі;
- д) передбачають окремі види відповідальності.

13. *Яка ознака є спільною для корпоративних норм і норм права:*

- а) мають факультативний характер;
- б) мають обов'язковий характер;
- в) розраховані на одноразове використання;
- г) ухвалюються законодавчим органом;
- д) заперечують систему заходів забезпечення.

14. Відмінність корпоративних норм від норм права за сферою дії полягає в тому, що:

- а) корпоративні норми призначені регулювати тільки внутрішні організаційні відносини;
- б) корпоративні норми встановлюються від імені конкретного об'єднання громадян;
- в) корпоративні норми виражають тільки волю (інтереси) керівних органів;
- г) корпоративні норми призначені регулювати не тільки внутрішні організаційні відносини;
- д) корпоративні норми призначені регулювати визначене коло відносин в конкретній організації.

15. Співвідношення «соціальних норм» та «норм права» полягає у тому, що:

- а) поняття «соціальної норми» є більш широким, оскільки «норми права» є різновидом «соціальних норм»;
- б) поняття «правових норм» та «соціальних норм» збігаються;
- в) «соціальна норма» є різновидом «правової норми»;
- г) кожна «соціальна норма» є правовою, але не кожна «правова норма» є соціальною;
- д) вони є самостійними поняттями, які не перебувають у зв'язку між собою.

16. Різновид соціальної норми, що закріплює правило (стандарт) правомірної поведінки:

- а) норма права;
- б) норми моралі;
- в) корпоративні норми;
- г) норми-звичаї;
- д) норми-традиції.

17. Загальний характер норми права проявляється в:

- а) дії на всіх суб'єктів права без винятку, вичерпність одноразовою реалізацією;
- б) персоніфікованому характері та багаторазовому використанні;
- в) неперсоніфікованому характері та невичерпності реалізації;
- г) дії на індивідуально визначеного суб'єкта права, вичерпність реалізацією стосовно окремої ситуації;
- д) можливості використання протягом невизначеного строку.

18. *Неперсоніфікований характер норми права полягає у:*

- а) відсутності вказівки на конкретного адресата;
- б) відсутності вказівки на визначене коло осіб;
- в) зазначенні до яких осіб норма не застосовується;
- г) відсутності суб'єкта застосування;
- д) наявності примітки щодо конкретного адресата .

19. *Правила, що виникають із духовної потреби узгодити інтереси особи з особою і суспільством та урегулювати поведінку людей відповідно до понять добра і зла, забезпечуючи її особистими переконаннями, традиціями, вихованням, силою громадської думки – це:*

- а) норми моралі;
- б) етичні норми;
- в) норми права;
- г) технічні норми;
- д) релігійні норми.

20. *Ознака, що виокремлює норму права в окрему категорію із решти соціальних норм:*

- а) загальний характер;
- б) наявність законодавчого закріплення;
- в) наявність державного примусу;
- г) формальна визначеність та державне забезпечення;
- д) міра необхідної поведінки.

21. *Виключно до приватноправових відносин, ускладнених іноземним елементом застосовуються:*

- а) оперативні норми;
- б) норми-дефініції;
- в) колізійні норми;
- г) норми-преюдиції;
- д) норми-фікції.

22. *Соціальною ознакою норми права є:*

- а) не має конкретного адресата;
- б) регулює невизначену кількість суспільних відносин;
- в) витікає з природних невідчужуваних прав і свобод людини;
- г) забезпечується всіма заходами державного впливу;
- д) має визначену структуру.

23. Головне призначення норм права полягає у:

- а) встановленні порядку у правовідносинах між людьми в процесі їх взаємодії;
- б) забезпеченні правомірної поведінки осіб у суспільстві;
- в) фіксації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків учасників суспільних відносин, визначення їх змісту та обсягу;
- г) регулюванні суспільних відносин з боку держави, для забезпечення збереження правопорядку у суспільних відносинах;
- д) встановленні міри необхідної поведінки невизначеного кола учасників суспільних правовідносин.

24. За суб'єктами нормотворчості норми права класифікують на:

- а) норми органів представницької влади, норми глави держави, норми зі зворотною силою;
- б) норми органів місцевого самоврядування, обмежено-загальні норми, норми територіальних громад;
- в) норми підприємств, норми організацій, виняткові норми;
- г) норми глави держави, норми територіальних громад, норми підприємств;
- д) загальні норми, норми глави держави, норми представницької влади.

25. За дією в просторі норми права класифікують на:

- а) постійні, місцеві, локальні;
- б) загальні, локальні, виняткові;
- в) обмежувальні, локальні, загальні;
- г) загальні, спеціальні, локальні;
- д) загальні, локальні, постійні.

26. За дією у часі норми права класифікують на:

- а) загальні, постійні, тимчасові;
- б) спеціальні, зі зворотною силою дії, загальні;
- в) постійні, тимчасові, зі зворотною силою дії;
- г) загальні, виняткові, тимчасові;
- д) тимчасові, обмежено загальні, постійні.

27. За способом правового регулювання норми права класифікують на:

- а) дозвольні, стимулюючі та рекомендаційні;
- б) зобов'язальні, заборонні та уповноважувальні;
- в) загальні, спеціальні та виняткові;
- г) регулятивні, охоронні та контрольні;
- д) уповноважувальні, дозвольні, стимулюючі.

28. За функціональною спрямованістю норми права класифікують на:

- а) регулятивні та охоронні;
- б) заохочувальні та рекомендаційні;
- в) позитивні та негативні;
- г) імперативні та диспозитивні;
- д) матеріальні та процесуальні.

29. Норми, що встановлюються з метою конкретизації та деталізації, врахування своєрідності та особливостей будь-якого виду суспільних відносин, рід яких регулюється загальною нормою права – це:

- а) загальні норми;
- б) спеціальні норми;
- в) відносно визначені норми;
- г) уповноважувальні норми;
- д) спеціалізовані норми.

30. Норми, що встановлюють суб'єктивні права, тобто дозвіл на здійснення визначеною особою тих чи інших активних дій – це:

- а) імперативні норми;
- б) регулятивні норми;
- в) норми-конструкції;
- г) норми-принципи;
- д) уповноважувальні норми.

31. Норми, що здійснюють правове регулювання суспільних відносин шляхом наділення їх учасників правами і покладанням на них юридичних обов'язків – це:

- а) охоронні норми;
- б) зобов'язальні норми;
- в) регулятивні норми;
- г) технічні норми;
- д) заборонні норми.

32. Категоричні приписи, які безпосередньо визначають поведінку суб'єктів суспільних відносин і не можуть бути замінені за власним розсудом таких осіб іншими умовами – це:

- а) диспозитивні норми;
- б) імперативні норми;
- в) регулятивні норми;
- г) заборонні норми;
- д) технічні норми.

33. *Норми, що діють лише тоді, коли суб'єкти суспільних відносин своєю угодою не встановили інших умов власної поведінки – це:*

- а) диспозитивні норми;
- б) імперативні норми;
- в) правовстановлюючі норми;
- г) регулятивні норми;
- д) регулюючі норми.

34. *Обрати вид норми права: ст. 334 ЦК України «право власності у набувача майна за договором виникає з моменту передання майна, якщо інше не встановлено договором»:*

- а) імперативна норми;
- б) диспозитивна норми;
- в) охоронна норми;
- г) заборонна норми;
- д) зобов'язальна норми.

35. *Відмінність норм процесуального права від норм матеріального права полягає у тому, що:*

- а) норми процесуального права є більш статичними;
- б) норми процесуального права є більш динамічними;
- в) норми процесуального права мають регулятивну, правоохоронну і правозахисну дію;
- г) норми процесуального права адресуються всім суб'єктам права;
- д) регулюють фактичні зв'язки, що слугують змістом матеріального права.

36. *Призначення норм процесуального права полягає у:*

- а) правовому регулюванні організаційних суспільних відносин;
- б) правовому регулюванні організованих суспільних відносин;
- в) правовому забезпеченні організаційних суспільних відносин;
- г) правовому забезпеченні організованих суспільних відносин;
- д) правовому регулюванні та правовому забезпеченні організаційних суспільних відносин.

37. *Нормативні приписи, що містять прогнози розвитку правової системи, цілі і завдання галузей та інститутів права – це:*

- а) установчі норми;
- б) норми-засади;
- в) прогностичні норми;
- г) декларативні норми;
- д) норми-дефініції.

38. *Ознака, що відносить норму права до спеціалізованої групи:*

- а) наявність субсидіарного характеру;
- б) регулює визначене коло суспільних відноси;
- в) застосовується в окремих випадках;
- г) не має загальноправового характеру;
- д) її закріплення на законодавчому рівні не є обов'язковим.

39. *Умовно спеціалізовані норми можна поділити на:*

- а) системозберігаючі та системоспрошуючі норми;
- б) технічні та колізійні норми;
- в) колізійні та оперативні норми;
- г) системозберігаючі та системоутворюючі норми;
- д) прогностичні та оперативні норми.

40. *Оперативні норми права спрямовані на:*

- а) введення в дію інших норм права;
- б) тлумачення інших норм права;
- в) визначення того, яка з двох норм, що суперечать одна одній, має застосовуватися;
- г) закріплення відправних засад правової системи;
- д) встановлення відповідальності суб'єктів права.

41. *Норми, що містять положення, які закріплюють первинні основи суспільного і державного ладу – це:*

- а) норми-принципи;
- б) норми-завдання;
- в) норми-засади;
- г) колізійні норми;
- д) оперативні норми.

42. *Обрати норму: Закон України «Про звернення громадян» «звертання, які викладені в письмовій або усній формі – пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) і скарги»:*

- а) декларативна норма;
- б) дефінітивна норма;
- в) оперативна норма;
- г) уповноважуюча норма;
- д) установча норма.

43. *Логічно погоджений внутрішній зміст норми права – це:*

- а) система норми права;
- б) структура норми права;

- в) побудова норми права;
- г) принципи норми права;
- д) системність норми права.

44. В алгоритмі: «Якщо..., то... Інакше...», що відображає наступну побудову норми права, частина «інакше» позначає:

- а) гіпотезу;
- б) санкцію;
- в) диспозицію;
- г) фікцію;
- д) санацію.

45. Скільки елементів міститься в загальноприйнятій структурі норми права:

- а) два;
- б) три;
- в) чотири;
- г) п'ять;
- д) вісім.

46. Загальноприйнятій структурі норми права відповідають такі елементи:

- а) презумпція, диспозиція, фікція;
- б) фікція, санкція, гіпотеза;
- в) гіпотеза, диспозиція, санкція;
- г) презумпція, диспозиція, санкція;
- д) презумпція, диспозиція, гіпотеза.

47. Елемент норми права, що вказує на життєві обставини, за наявності та/або відсутності яких реалізується правило поведінки:

- а) гіпотеза;
- б) санація;
- в) санкція;
- г) преамбула;
- д) диспозиція.

48. Гіпотеза, що вказує на життєві обставини, за наявності яких реалізується правило поведінки є:

- а) складною;
- б) позитивною;
- в) негативною;
- г) змішаною;
- д) простою.

49. Гіпотеза, що вказує на дві та більше умов, з поєднанням яких пов'язана дія норми права є:

- а) змішаною;
- б) складною;
- в) дворівневою;
- г) складеною;
- д) позитивною.

50. Диспозиція, яка не викладає правило поведінки, а відсилає для його ознайомлення до іншої норми є:

- а) відсильною;
- б) бланкетною;
- в) змішаною;
- г) абстрактною;
- д) альтернативною.

51. Диспозиція, в якій правило поведінки сформульоване за допомогою спеціальних, індивідуалізованих ознак є:

- а) бланкетною;
- б) конкретною;
- в) описовою;
- г) простою;
- д) змішаною.

52. Гіпотеза, в якій життєві обставини, з наявністю (відсутністю) яких пов'язана дія норми, сформульовані у вигляді невичерпного переліку є:

- а) абсолютно визначеною;
- б) альтернативною;
- в) відносно визначеною;
- г) змішаною;
- д) складною.

53. Структурний елемент норми права, що містить вказівку на заходи впливу, застосовуються до порушника цієї норми – це:

- а) гіпотеза;
- б) диспозиція;
- в) санкція;
- г) дефініція;
- д) оголошення.

54. Якій галузі права притаманні регулятивні санкції:

- а) цивільне право;
- б) кримінальне право;
- в) сімейне право;
- г) адміністративне право;
- д) міжнародне право.

55. Залежно від кількості несприятливих наслідків, що загрожують порушнику, санкції поділяють на:

- а) прості, складні, альтернативні;
- б) складні, дисциплінарні, альтернативні;
- в) абстрактні, конкретні;
- г) прості, складні, змішані;
- д) жорсткі, м'які, змішані.

56. В законодавстві України техніко-юридичні норми переважно, викладають у:

- а) відсилочний спосіб;
- б) декларативний спосіб;
- в) бланкетний спосіб;
- г) рекомендаційний спосіб;
- д) диспозитивний спосіб.

57. Норма права, яка виключає будь-яке оспорювання існування вже доведеного юридичного факту, що отримав закріплення і оцінку в юридичному акті – це:

- а) норма-фікція;
- б) норма-диспозиція;
- в) норма-преюдиція;
- г) норма-презумпція;
- д) норма-дефініція.

58. Норми-презумпції, норми-преюдиції та норми-фікції допомагають у застосуванні тих класичних норм, в яких використовуються:

- а) нормативні акти;
- б) відповідні юридичні факти;
- в) закони;
- г) встановлені обставини;
- д) визначені обставини.

59. Зовнішньою формою норми права є:

- а) стаття;
- б) пункт, абзац, стаття;
- в) нормативний припис;
- г) закон;
- д) нормативний акт.

60. Розбіжності, які існують у питанні співвідношення норми права і статті нормативного акта, виникають залежно від:

- а) обсягу нормативного припису, викладені в статті нормативного акта;
- б) обсягу правової доктрини;
- в) обсягу юридичного прецеденту;
- г) способу використання правового звичаю;
- д) способу прийняття нормативно-правових актів.

61. За роллю в механізмі правового регулювання норми класифікують на:

- а) фікції та конструкції;
- б) конкретні та спеціалізовані;
- в) установчі та темпоральні;
- г) норми-засади та норми-принципи;
- д) норми-дефініції та норми-презумпції.

62. Нормативні приписи, які узагальнюють складні за своїм змістом юридичні явища є норми:

- а) конструкції;
- б) установчі;
- в) оперативні;
- г) темпоральні;
- д) арбітри.

63. Формально визначене, встановлене або офіційно визнане державою і забезпечене її примусовою силою правило поведінки загального характеру, спрямоване на врегулювання суспільних відносин – це:

- а) санкція;
- б) правова норма;
- в) диспозиція;
- г) гіпотеза;
- д) норма-фікція.

64. Правові приписи, які визначають мету, завдання окремих інститутів або галузей права є норми:

- а) фікції;
- б) оперативні;
- в) установчі;
- г) преюдиції;
- д) конструкції.

65. Частина правової норми, яка передбачає негативні наслідки у разі невиконання обов'язку або порушення заборони, вказаної в диспозиції норми – це:

- а) гіпотеза;
- б) диспозиція;
- в) установча норма;
- г) санкція;
- д) оперативна норма.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).

Спеціалізована література:

1. Drozd O. The rule of law as a principle of state service in Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5, ч. 1. С. 60-65.
2. Dziatkivskiy V. Normative issues of moral and political responsibility in Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 2, ч. 2. С. 57-65.
3. Turcan O. Deontologia funcționarului public: de la norme morale spre conduită profesională. *Legea si Viata*. 2016. № 2, ч. 1. С. 13-18.
4. Абу-Хеджлех М. Особенности применения норм международного права во внутреннем праве Иордании и Израиля (сравнительно-правовой анализ): дис. ... канд. юрид. наук. Киев, 2003. 210 с.
5. Астанин А. В. Гипотеза как элемент правовой нормы: дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2004. 189 с.
6. Афанасьева Л. В. Нормы права и их действие (вопросы теории): дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2000. 177 с.
7. Бабін Б. В. Програмні міжнародні правові норми у контексті проблеми програмних форм міжнародного права. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Число 3. С. 111-117.
8. Байбурина Р. Р. Бланкетный способ изложения диспозиции нарушения требований пожарной безопасности. *Евразийский юридический журнал*. 2012. № 1. С. 102-104.

9. Баранов В. М., Кузнецов А. П., Маршакова Н. Н. Классификация в российском законодательстве: (теоретико-прикладное исследование): моногр. Москва: Юрлитинформ, 2014. 159 с.
10. Берг О. В. Некоторые вопросы теории норм права. *Государство и право*. 2003. № 4. С. 54-56.
11. Бисага Ю. М. Інститути держави і права в домюнхенській Чехословаччині: моногр. Ужгород: Закарпаття, 1997. 233 с.
12. Болокан І. В. Реалізація норм права як інтеграційна категорія. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 24. С. 4-8.
13. Вележев С. С. Правовая норма и юридический казус: соотношение и взаимообусловленность: дис. ... канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 2007. 184 с.
14. Власов Ю. Л. Проблеми тлумачення норм права: моногр. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 180 с.
15. Войтенко І. С. Адміністративно-правові засади застосування адміністративно-господарських санкцій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2011. 19 с.
16. Галуцько В. В. Професійно-правове тлумачення права. *Форум права*. 2011. № 2. С. 151-154.
17. Ганзенко О. О. Нетипові норми права в механізмі правового регулювання: проблеми теорії і практики застосування. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2013. № 1 (2). С. 17-23.
18. Гапало С. Ю. Санкції в господарському праві України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 258 с.
19. Гирма Г. А. Система коллизионных норм в международном частном праве: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 1998. 204 с.
20. Гнатюк М. Д. Норма права як основна ланка реалізації права. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2004. Вип. 23. С. 44-50.
21. Гольцова О. Нетипові соціальні регулятори як специфічні норми в системі соціального регулювання. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 46-52.
22. Гонтарь В.И. Норма права с точки зрения аналитико-доказательной деятельности юристов. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2005. Вип. 30. С. 460-466.
23. Гончаров В. До питання про зміст юридичної норми як об'єкт її тлумачення (у світлі практики Європейського суду з прав людини) *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2010. Вип. 50. С. 3-11.
24. Городовенко В. Деякі питання нормативного закріплення принципів права. *Юридична Україна*. 2012. № 6. С. 11-18.

25. Дашковська Т. М. Співвідношення правових норм і юридичного процесу у деяких правових системах світу: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 19 с.
26. Дяченко В. І. Ефективність дії норм міжнародного гуманітарного права в їх еволюційному розвитку: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 177 с.
27. Егоров А. В. Дефинитивная норма права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 2004. 21 с.
28. Задорожний Ю. А. Витоки формування норми права, як базового елемента системи права романо-германської правової сім'ї. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2008. № 4. С. 63-65.
29. Заєць А. Г. Тлумачення норм права: спеціальний вид юридичної діяльності. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2005. Вип. 28. С. 85-86.
30. Заморська Л. До питання про визначення категорії «норма права». *Право України*. 2011. № 4. С. 159-163.
31. Заморська Л. І. Відносно визначені норми права: поняття, структура, функції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2009. 19 с.
32. Заморська Л. І. Нормативність права як засіб оптимізації правового режиму: теоретичний аналіз. *Право і суспільство*. 2011. № 4. С. 18-21.
33. Заморська Л. І. Нормативність права як соціальна цінність. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2012. Вип. 3. С. 21-30.
34. Заморська Л. І. Системний підхід до нормативності сучасного права: гносеологічний підхід. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 5. С. 128-131.
35. Заморська Л. Поняття «нормативність права»: теоретичний аспект. *Право України*. 2007. № 6. С. 26-29.
36. Зульфугарзаде Т. Э., Цирина М. А. Диспозитивные и императивные правовые нормы в правовом регулировании нанотехнологий в США *Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения*. 2013. № 1. С. 68-70.
37. Илалутдинов А. И. Структура нормы права: моногр. Казань: Центр инновационных технологий, 2013. 247 с.
38. Іванський А. Й. Фінансово-правові санкції: моногр. Київ: КМУ, 2013. 485 с.
39. Іванченко О. М. Загальновизнані принципи і норми міжнародного права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 62. С. 392-398.
40. Іванченко О. М. Норми національно та міжнародного права у практиці Крнституційного Суду України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 45. С. 198-203.
41. Калетник О. М. До питання про вплив права на мораль (теоретико-правовий аспект). *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 58-64.

42. Канзафарова І. С.. Цивільно-правові норми як інструмент трансформації існуючих суспільних відносин у бажані. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2004. Вип. 27. С. 306-310.
43. Капліна О.В. Правовий зміст принципів правозастосовного тлумачення норм кримінально-процесуального права. *Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права*. 2008. Вип. 3 (27). С. 282-288.
44. Кінаш Б. С. Конституційно-правові норми: теорія та практика реалізації: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 223 с.
45. Книженко О. О. Теоретичні засади встановлення санкцій у кримінальному праві: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2012. 36 с.
46. Ковалюнас Д. А. Санкції в публичному праві: дис. ... канд. юрид. наук. Самара, 2000. 248 с.
47. Колошин В. Логічна структура норми права. *Право України*. 1995. № 7. С. 44-46.
48. Корнута Р. Вітчизняні погляди на структуру норми права. *Право України*. 2007. № 7. С. 19-20.
49. Коструба А. Норми права і правозупиняючі юридичні факти в механізмі правового регулювання. *Право України*. 2011. № 3. С. 202-207.
50. Кривицький Ю. В. Спеціалізовані норми права в механізмі правового регулювання: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 260 с.
51. Легка О. В. Застосування норм права як спосіб організації реалізації норм права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 5. С. 12-15.
52. Лежнева Т. М. Санкції в трудовому праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 20 с.
53. Малишев Б. В. Теоеологічна природа структури норми права. *Форум права*. 2011. № 2. С. 557-563.
54. Минченко Д. Особенности признания и исполнения решений иностранных судов в Англии согласно нормам общего права. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5, ч. 2. С. 102-108.
55. Міма І. В. Релігійні норми та їх місце в системі соціально-правового регулювання суспільних відносин: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 237 с.
56. Могілевський Л. В. Сутність поняття «норма права». *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 14-18.
57. Мороз Е. Н. Правовая норма как ценность: дис. ... канд. юрид. наук. Челябинск, 2013. 198 с.
58. Нелін О. До питання про формально-догматичний і становий поділ норм права Київської Русі. *Юридична Україна*. 2012. № 2. С. 4-8.
59. Орехов В. Ю. Санкції в праві як елемент правового регулювання та охорони суспільних відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 20 с.

60. Павлюк А. Правова, реальність як нормативно-ціннісна та/або метанормативна система. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 107-120.
61. Пахіль В. О. Проблема санкцій в діяльності ООН: дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2000. 198 с.
62. Петренко О. А. Заборони та санкції у трудовому праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 18 с.
63. Погорілко В. Поняття, ознаки, види і структура конституційно-правових норм. *Право України*. 2001. № 11. С. 19-23.
64. Погребняк С. Принципи права: доктринальні питання. *Право України*. 2013. № 9. С. 217-228.
65. Полонка І. Норма права як основа його нормативності. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 8. С. 128-131.
66. Попко В. В. Уніфікація норм міжнародного приватного права в рамках Гаазької конференції: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 220 с.
67. Пугинский Б. И. О норме права. *Вестник МГУ. Серия: Право*. 1999. № 5. С. 21-25.
68. Разуваев Н. В. Норма права как явление правовой культуры: дис. ... канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 2000. 207 с.
69. Catan A. Conceptul modern al relațiilor dintre personalitate și stat în contextul normelor de drept. *Legea si Viata*. 2016. № 4, ч. 1. С. 28-35.
70. Сайфуліна Ю. В. Правоутворення як форма виникнення і буття права. *Митна справа*. 2011. № 2. С. 14-18.
71. Седляр Ю. О. Міжнародні санкції у світовій політиці: теорія і практика: моногр. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 410 с.
72. Селіванов О. Ухвали Конституційного Суду України та їх юрисдикційне призначення. *Право України*. 2015. № 4. С. 157-163.
73. Сердюк І. А. Норма права, правова норма і юридична норма: співвідношення понять. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. Вип. 1. С. 129-135.
74. Сидоренко О. О. Процесуальні норми права: поняття, особливості, різновиди: моногр. Харків: Право, 2014. 190 с.
75. Сидорець Т. В. Форми реалізації норми права в контексті європейської юридичної науки. *Право України*. 2011. № 5. С. 67-71.
76. Сінькевич О. В. Норми конституційного права України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 207 с.
77. Сінькевич О. Щодо особливостей норм конституційного права. *Право України*. 2002. № 11. С. 15-19.
78. Соколов М. В. Санкция как элемент юридической ответственности: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2006. 208 с.
79. Стадник Р. Реализация норм права в правоотношениях органами исполнительной власти Украины как распорядителями публичной информации. *Legea si Viata*. 2017. № 9, ч. 2. С. 115-119.

80. Степанкова Н. М. Норма права як першооснова права в механізмі право реалізації. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2012. Вип. 2 (1). С. 71-82.
81. Степанюк А. А. Застосування колізійних норм щодо спадкування в міжнародному приватному праві: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2002. 200 с.
82. Степанюк О. І. Норми конституційного права України: проблеми теорії: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 1993. 160 с.
83. Степанюк Р. Л. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з порушеннями бюджетного законодавства: дис. ... канд. юрид. наук: Харків, 2004. 19 с.
84. Теплюк М. Чинність і дія норм права в теорії «чистого правознавства» Г. Кельзена. *Юридична Україна*. 2012. № 3. С. 4-8.
85. Фарматов И. А. Специализированные и специальные нормы прав. *Государство и право*. 2003. № 6. С. 22-25.
86. Христова Г. О., Гайдамака І. О. Історія формування та особливості сучасного розуміння нормативно-правового акта. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2007. Вип. 35. С. 43-48.
87. Целлер Е. Питання структурної незалежності та судового діалогу в системах конфліктуючих норм. *Право України*. 2016. № 2. С. 17-24.
88. Чегера А. Т. Правові норми як вища форма соціальних норм. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2010. № 72 (9). С. 45-48.
89. Чистоколяний Я. В. Конституційно-правові норми в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 204 с.
90. Чистоколяний Я. В. Щодо співвідношення конституційно-правових норм та інших видів правових норм. *Держава і право. Юридичні і політологічні науки*. 2001. Вип. 21. С. 194-201.
91. Чистякова Ю. В. Тлумачення норм права конституційним судом України в контексті досвіду інших правових систем. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 26-29.
92. Чугунов Ю. О. Норма права и правоотношение: вопросы теории: дис. ... канд. юрид. наук. Коломна, 2003. 187 с.
93. Шаптала Н. Контроль конституційних норм в Україні: ціннісні досягнення й шляхи вдосконалення. *Вісник Конституційного Суду України*. 2013. № 5. С. 92-99.
94. Шаравара І. І. Співвідношення правосвідомості, моралі і права в системі соціальних норм. *Право і суспільство*. 2015. № 5 (3). С. 43-48.
95. Шутак І. Юридична техніка конструювання норми права. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 2. С. 39-44.
96. Щур Г. М. Проблеми здійснення конкретизації норм права на сучасному етапі розвитку України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 39-41.

ТЕМА 10. ФОРМИ ПРАВА

Поняття та види джерел (форм) права. Співвідношення форми і джерела права.

Правовий прецедент як джерело права. Нормативно-правовий договір: поняття та ознаки.

Нормативно-правовий акт як джерело права: поняття, ознаки, види. Відмінність нормативно-правового акту від інших актів (документів) правового характеру. Закон як вид нормативно-правового акту: поняття, ознаки, види. Підзаконні нормативно-правові акти: поняття, види.

Правовий звичай як джерело права. поняття, ознаки. Правова доктрина: поняття та особливості. Релігійно-правовий текст: поняття, ознаки та особливості.

Як цілісне явище соціальної дійсності право має певні форми свого вираження. В науці розрізняють внутрішню і зовнішню форми права. Під внутрішньою формою права розуміють його структуру, систему елементів, що складають зміст цього явища. Під зовнішньою формою – об'єктивізований комплекс юридичних джерел, що формально закріплюють правові явища і дозволяють адресатам знайомитися з їх реальним змістом і користуватися ними.

Ефективність функціонування будь-якої правової системи значною мірою пов'язується з її нормативним комплексом – *системою джерел права*. Саме вона забезпечує належну нормативну регламентацію суспільних відносин, цілісність правової системи та правопорядок як необхідну передумову розвитку суспільства.

Слід зазначити, що терміни «форма права» і «джерело права» використовуються в одному і тому ж значенні зовнішньої форми об'єктивізації, виразу права. Тобто юридичними джерелами, або формами права є офіційні форми зовнішнього вираження і закріплення правових норм, що діють у певній державі.

Отже, *джерело права* – це визнана в конкретному суспільстві офіційна форма (спосіб) зовнішнього вираження та закріплення норм права, посилення на яку підтверджують їхнє існування.

Правові системи світу відрізняються своєрідністю джерел права, ступенем їхнього розвитку, пріоритетом одних джерел права над іншими. Проте, у всіх цих системах джерелами права визнаються нормативно-правові акти, нормативно-правові договори, правові звичаї, судові прецеденти або судова практика, правова доктрина. Крім того, для системи романо-германського права важливу роль відіграють загальні принципи права як самостійні джерела права.

Види джерел права.

1. За пріоритетністю звернення вирізняють:

- *первинні* джерела, які підлягають першочерговому застосуванню в життєвих ситуаціях; саме до них в першу чергу звертається суб'єкт правоза-

стосування;

- **вторинні (субсидіарні)** джерела права, до яких звертаються у разі відсутності правил у первинних джерелах права або у разі неоднозначності їхнього змісту.

2. За юридичною силою розрізняють:

- **обов'язкові** джерела права, які містять норми, що мають обов'язкову юридичну силу для суб'єктів права, у тому числі судів та інших правозастосовних органів;

- **переконливі (авторитетні)** джерела права, що містять додаткову юридичну аргументацію та не можуть виступати самостійною (достатньою) підставою для ухвалення рішень. їхнє використання віднесено на розсуд суб'єкта правозастосування.

Першою історичною формою (джерелом) права є **правовий звичай**, під яким розуміється санкціоноване державою правило поведінки, яке утвердилось у суспільстві як простий звичай у результаті багаторазового повторення впродовж тривалого часу і яке стало традицією, тобто правило, яке передавалось від покоління до покоління до того часу, поки не потрапило в орбіту державних інтересів. Не кожний звичай стає правовим, а тільки той, який відповідає інтересам певної групи людей, тієї чи іншої соціальної спільності або суспільства в цілому.

Ознаки правового звичаю:

- формуються самим суспільством, можуть застосовуватися та рівні як окремих соціальних груп (локальні), так і суспільства в цілому (загальні);

- виникають спонтанно, стихійно, характеризуються тривалістю існування;

- додержуються безперервно і одноманітно, реалізуються відкрито та очевидно для всіх членів суспільства чи певної спільноти;

- характеризуються сталістю, є слабодинамічними, консервативними за своєю природою;

- мають неписаний характер, фіксуються у свідомості певної спільноти;

- визнаються юридично обов'язковими.

Судовий прецедент – це рішення у конкретній справі, що є обов'язковим для суду тієї самої або нижчої інстанції при вирішенні в майбутньому всіх аналогічних справ.

Основні ознаки судового прецеденту:

- виступає результатом судової правотворчості, має нормативний характер;

- переважно формується вищими судовими інстанціями, в основу діяльності яких покладено принцип *stare* – «стояти на вирішеному»;

- має обов'язковий характер як для нижчих судів, так і для інших державних органів і посадових осіб; вищі судові інстанції зв'язані своїми попередніми прецедентами і не повинні відхилятися від них без очевидної необхідності

ті;

- є писаним джерелом, який підлягає оприлюдненню;
- має казуїстичний характер, він створюється внаслідок вирішення конкретних, окремих казусів (випадків), що породжує множинність прецедентів, їхню певну неузгодженість.

Судовий прецедент прийнято розглядати переважно в контексті англосаксонської правової сім'ї. Такий підхід цілком зрозумілий, оскільки прецедент історично відігравав домінуючу роль у формуванні саме цієї традиції і залишається центральним джерелом права в Англії та в інших країнах, правові системи яких базуються на принципах загального права. Проте правовим системам країн континентального права цей феномен також притаманний, хоча форми прояву мають свою специфіку і відрізняються від його класичної англійської моделі. Безперечно, в системі джерел континентального права судовий прецедент не посідає те панівне місце, яке він має в сім'ї загального права. Однак було б необ'єктивно заперечувати прояви цього інституту в романо-германській правовій сім'ї, особливо сьогодні, в умовах інтенсивних процесів глобалізації та регіоналізації, в епоху існування Європейського Союзу і наднаціонального європейського права, яке формується практикою міжнародної судової інституції – Суду ЄС, в епоху визнання прецедентної практики Європейського суду з прав людини джерелом національного права у країнах – членах Ради Європи.

Нормативно-правовий договір – правило поведінки загального характеру, що встановлюється за взаємною домовленістю кількох суб'єктів і забезпечується державою. **Особливості** нормативно-правового договору:

- встановлює, змінює чи скасовує норми права, що відрізняє його від індивідуально-правового договору (наприклад, договору купівлі-продажу, трудового контракту, шлюбного договору);
- укладається внаслідок вільного волевиявлення сторін, є результатом їх узгодженої волі, що відрізняє його від нормативно-правового акта;
- є актом свідомої цілеспрямованої поведінки суб'єктів права, що відрізняє його від правових звичаїв, які зазвичай складаються спонтанно, без попереднього задуму;
- укладається і набуває чинності згідно із встановленою процедурою (ратифікація, затвердження, узгодження, переговори тощо).

Роль нормативно-правового договору як джерела права постійно зростає, що обумовлено процесами децентралізації, застосуванням до координаційних методів правового регулювання. В Україні нормативно-правові договори відносять до первинних і обов'язкових джерел права.

Нормативно-правовий акт – це офіційний письмовий документ, прийнятий уповноваженими суб'єктами владної влади, який встановлює, змінює або скасовує норми права. Характерні **ознаки** нормативно-правового акта як джерела права:

- ухвалюється уповноваженими на це суб'єктами в межах їхньої компетенції (суб'єктами нормотворчості можуть, зокрема, виступати органи законодавчої та виконавчої влади, органи місцевого самоврядування);
- є первинним елементом системи законодавства;
- розробляється і ухвалюється з додержанням встановленої законом нормотворчої процедури;
- встановлює, змінює або скасовує норми права – правила загального характеру;
- викладається в письмовій формі.

Нормативно-правові акти забезпечують ефективне правове регулювання, оскільки: диференційовані за видами та органами, які їх видають; конкретизовані за предметом правового регулювання; існують у вигляді ієрархічної системи, що побудована за їхньою юридичною силою. Систему нормативно-правових актів складають Конституція (Основний Закон), закони, підзаконні акти. Конституція має найвищу юридичну силу. Наступний щабель в ієрархії нормативно-правових актів посідають закони, які ухвалюються парламентом і мають вищу юридичну силу порівняно з нормативними актами інших суб'єктів. Нормативно-правовий акт є первинним і обов'язковим джерелом права в Україні.

Нормативно-правові акти **класифікуються** за різними критеріями:

- **за суб'єктами ухвалення** – на акти органів держави, народу в процесі референдуму, територіальних громад, громадських об'єднань, трудових колективів, посадових осіб, спільні акти органів держави і недержавних формувань та ін.;
- **за юридичною силою** – на закони і підзаконні нормативні акти;
- **за сферою дії** – на загальнообов'язкові, спеціальні, локальні;
- **за ступенем загальності правових норм** – на загальні і конкретизаційні;
- **за характером волевиявлення** – на акти встановлення, зміни та скасування норм права;
- **за галузями законодавства** – на цивільні, кримінальні, кримінально-процесуальні та ін.;
- **за часом дії** – визначено-строкові й невизначено-строкові.

Найбільш поширеною вважається класифікація нормативних актів за їх юридичною силою.

Закон – нормативний акт вищої юридичної сили, який регулює найважливіші суспільні відносини та приймається органом законодавчої влади або референдумом у встановленому порядку.

Ознаки закону:

- є різновидом нормативно-правового акта;
- регулює найбільш значущі, ключові суспільні відносини, їхні відправні засади;
- є нормативно-правовим актом, який має вищу юридичну силу;

- приймається спеціально уповноваженими на це суб'єктами – парламентом (органом законодавчої влади), а також народом;
- приймається в особливому процедурному порядку.

Класифікація законів здійснюється на основі різних критеріїв:

➤ **за юридичною силою** – конституційні закони, що закріплюють засади суспільного і державного ладу та є юридичною базою поточного законодавства (Конституція; закони, що вносять зміни до Конституції, доповнюють або конкретизують положення Основного Закону); поточні закони, що приймаються на основі та на виконання конституційних законів і становлять поточне законодавство;

➤ **за суб'єктами законотворчості** – закони прийняті: в результаті референдуму; вищим законодавчим органом держави;

➤ **за предметом регулювання** – закони конституційні, адміністративні, цивільні, кримінальні, процесуальні тощо;

➤ **за характером регулювання** – органічні закони, тобто внутрішньоузгоджені, що відзначаються високим рівнем нормативних узагальнень і спрямовані на комплексне урегулювання суспільних відносин; виключні закони, що приймаються за надзвичайних обставин поза планом законотворчих робіт;

➤ **за обсягом дії на суб'єктів** – загальні закони (поширюються на всіх суб'єктів незалежно від їх статусу); закони соціальні (регламентують діяльність чітко окреслених груп суб'єктів), які мають особливий статус.

Підзаконний нормативний акт – це письмовий документ уповноваженого суб'єкта, прийнятий на підставі та у виконання закону, в якому закріплені правила поведінки загального характеру, що забезпечуються державою.

Підзаконні нормативні акти можна поділити на **чотири основні самостійні групи**:

- **загальні** – нонормативні акти, що можуть бути прийняті правотворчими суб'єктами загальї компетенції;

- **місцеві** – нормативні акти, що приймаються територіальними суб'єктами і поширюються на осіб, які перебувають на цій території;

- **відомчі** – нормативні акти, що приймаються суб'єктами спеціальної, галузевої компетенції і поширюються на всі організації та осіб, що входять до цього відомства, або їх окрему частину;

- **локальні** – нормативні акти, що містять у собі норми, предметом яких є внутрішні відносини, що складаються у межах якого-небудь підприємства, установи, організації.

Правова доктрина як джерело права – це визнані юридичною спільнотою ідеї, концепції та теорії, що використовуються як допоміжний засіб для визначення змісту правових норм. Особливими характеристиками доктрини як джерела права є її концептуальність, визнання з боку юридичної спільноти, а також її практичне використання.

У сучасних умовах правова доктрина виступає вторинним (субсидіарним) і переконливим джерелом: звернення до неї як до джерела права зумовлено відсутністю норм у первинних джерелах (прогалинами) або їхньою неоднозначністю (суперечливістю, неясністю тощо). У подібних «складних справах» вона є допоміжним засобом для визначення змісту правових норм, вибору певного варіанту рішення.

Релігійно-правовий текст (релігійно-правова норма) – акт-документ, який містить церковний канон або іншу релігійну норму, що переплетена з нормами моралі і права, санкціонована державою для надання їй загальнообов'язкового значення і забезпечена нею (Веди, Біблія, Тора, Коран, енцикліки Папи Римського).

Ознаки релігійно-правових текстів як джерел права:

- мають документальну (письмову) форму – існують у вигляді збірників: Біблія, Коран, Сунна, Тора, Звід канонічного права, релігійні книги буддистів та ін., у рішеннях зборів вірян або духівництва (постанови соборів, колегій, конференцій), у творах авторитетних релігійних письменників;
- як першоджерело виступає воля божества, виражена у релігійних книгах;
- мають систематизований характер – складаються із системи переплєтених норм релігії, моралі, права як «боговстановлених» правил поведінки для людей;
- створюються, як правило, на підставі життєвих казусів і мають метафоричну форму викладу нормативного матеріалу,
- мають персональний, а не територіальний характер – поширюються тільки на вірян і є для них певними офіційними релігійно-нормативними актами;
- затверджуються вищими органами церковної влади (постанови Вселенських соборів та ін.);
- реалізуються переконанням, виконанням, дотриманням і примусом.

Найбільш поширеним джерелом права в Україні виступають нормативно-правові акти. Проте нормативно-актна система України є переобтяжена як великою кількістю нормативно-правових приписів, так і видовими формами нормативно-правового акту. А це створює перешкоди для належного регулювання суспільних відносин.

Останнім часом значно зростає роль міжнародно-правових договорів. Джерелами права України визнано також правові звичаї, практику Європейського суду з прав людини, рішення Верховного Суду, ухвалені за визначених у законах обставин, та ін. Поряд з цим система джерел права України вдосконалюється під впливом європейських правових стандартів, відповідно до яких створена значна частина її приписів. Наприклад, розділ II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» відповідає основним міжнародним стандартам у сфері захисту прав людини. Значна частина приписів чинного законодавства України формується під впливом стандартів

Ради Європи, зокрема Європейського суду з прав людини. Загалом інтеграційні процеси України є визначальним напрямом для її сучасної системи джерел права, гармонізації та уніфікації її з основними правовими стандартами Європейського Союзу.

Ключові поняття:

джерело права, форма права, джерело права в матеріальному аспекті, джерело права в інституційному аспекті, джерело права в юридичному аспекті, джерело права ідеологічному аспекті, зміст джерела права, внутрішня і зовнішня форма права, загальносоціальні джерела права, юридичні джерела права, нормативно-правовий акт, ознаки нормативно-правового акту, правовий прецедент, ознаки правового прецеденту, звичай, правовий звичай, ознаки правового звичаю, нормативно-правовий договір, ознаки нормативно-правового договору, міжнародно-правові акти, закони, підзаконні акти, конституційні закони, звичайні закони, інтерпретаційні акти, ординарні закони, індивідуальні акти, закони прийняті в результаті референдуму, закони прийняті вищим законодавчим органом держави, виключні закони, загальні закони, органічні закони, постанова, указ, розпорядження, наказ, розпорядження, рішення, положення, інструкція, правила, порядок, перелік, законодавчий акт, пряма дія нормативно-правових актів, зворотна дія нормативно-правових актів, переживаюча дія нормативно-правових актів, загальні принципи права, правова доктрина, релігійно-правовий текст (релігійно-правова норма).

1. В науковій літературі поняття «джерела права» використовується у розумінні:

- а) «джерела пізнання права»;*
- б) «джерела мислення права»;*
- в) «джерела розуміння права»;*
- г) «джерела використання права»;*
- д) «джерела філософії права».*

2. Джерелом права є:

- а) юридичний факт;*
- б) правовий звичай;*
- в) традиція;*
- г) мораль;*
- д) релігія.*

3. В Україні основним джерелом права є:

- а) протест прокурора;*
- б) судовий прецедент;*
- в) вирок суду;*
- г) нормативно-правовий акт;*
- д) правова доктрина.*

4. Офіційним джерелом оприлюднення нормативно-правових актів в Україні є:

- а) газета «Урядовий кур'єр»;
- б) журнал «Віче»;
- в) книга «Апостол»;
- г) газета «Високий замок»;
- д) газета «Факти та коментарі».

5. У формальному розумінні «джерела права» – це:

а) діяльність публічних органів та інститутів як суб'єктів формування і встановлення права;

б) економічні, соціальні, політичні та інші умови, що спричиняють або об'єктивно зумовлюють виникнення правових норм;

в) правова та політична свідомість суб'єктів нормотворчості; ідеї, концепції, теорії, покладені у підставу правових норм;

г) акти уповноважених суб'єктів права, що є формою вираження і закріплення правових норм і принципів, на основі яких виникають, змінюються чи припиняються правові відносини;

д) правова і політична свідомість суб'єктів нормотворчості; ідеї, концепції, теорії, покладені в основу правових норм.

6. У матеріальному розумінні «джерела права» – це:

а) економічні умови розвитку суспільства;

б) спосіб закріплення політичного курсу держави;

в) реалізація державної ідеології;

г) закріплення напрямів діяльності держави;

д) надання нормативності волі законодавця.

7. В юридичному розумінні «джерела права» – це:

а) результат правовстановлюючої діяльності законодавця;

б) спеціальний спосіб зовнішньої і внутрішньої організації правил поведінки;

в) трансформація фактичних норм, що склалися в суспільстві;

г) спосіб організації всіх сфер життєдіяльності індивідів;

д) спосіб захисту держави від неслухняності громадян.

8. Визначте співвідношення понять «джерела права» та «правозастосовний акт»:

а) правозастосовний акт забезпечує дію джерела права відносно конкретного випадку;

б) правозастосовний акт конкретизує джерела права;

в) джерела права та правозастосовний акт є тотожними поняттями;

г) джерела права вводять в дію правозастосовний акт;

д) джерела права затверджують правозастосовний акт.

9. За значенням у юридичному процесі правозастосовні акти класифікують на:

- а) одноразові та продовжувальні;
- б) основні та допоміжні;
- в) регулятивні та охоронні;
- г) видані державними та уповноваженими недержавними органами;
- д) письмові, усні та конклюдентні.

10. Ознакою джерел права є:

- а) містить індивідуальний припис;
- б) фіксує волевиявлення правотворчого суб'єкта;
- в) має визначені межі дії;
- г) має персоніфікований характер;
- д) виникають, змінюються чи припиняються відповідно до норм права.

11. Державним органом, на який покладено ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів є:

- а) Адміністрація Президента України;
- б) Інститут законодавства Верховної Ради України;
- в) Міністерство юстиції України;
- г) Міністерство внутрішніх справ України;
- д) Державний комітет статистики України.

12. Економічними, соціальними, політичними та іншими умовами, що спричиняють або об'єктивно зумовлюють виникнення правових норм є:

- а) джерела права в абстрактному розумінні;
- б) джерела права в ідеологічному розумінні;
- в) джерела права в матеріальному розумінні;
- г) джерела права в юридичному розумінні;
- д) джерела права в інституційному розумінні.

13. Діяльність публічних органів та інститутів як суб'єктів формування і встановлення права – це джерела права:

- а) у матеріальному значенні;
- б) в ідеологічному значенні;
- в) в інституційному значенні;
- г) у формальному значенні;
- д) в пізнавальному значенні.

14. Правова і політична свідомість суб'єктів нормотворчості; ідеї, концепції, теорії, покладені в основу правових норм – це джерела права:

- а) в ідеологічному розумінні;
- б) у формальному розумінні;

- в) у матеріальному розумінні;
- г) в інституційному розумінні;
- д) в абстрактному розумінні.

15. Сукупність визнаних конкретною державою офіційно-документальних способів зовнішнього виразу та закріплення норм права – це:

- а) методи права;
- б) форми права;
- в) принципи права;
- г) функції права;
- д) цілі права.

16. Здатність права бути метою й засобом задоволення соціально справедливих, прогресивних потреб та інтересів суспільства в цілому і його членів – це:

- а) функція права;
- б) форма права;
- в) принцип права;
- г) цінність права;
- д) зміст права.

17. Заснована на уявленні про справедливість міра свободи і рівності, що відображає потреби суспільного розвитку, яка у своїй основі склалася в процесі повторюваних суспільних відносин і визнається та охороняється державою – це:

- а) мораль;
- б) норма;
- в) звичай;
- г) право;
- д) закон.

18. Спільними рисами для права і моралі є:

- а) потребують визнання з боку держави;
- б) їх регулювання поширюється на відносини, що не підлягають зовнішньому контролю;
- в) вони є соціальними регуляторами;
- г) встановлюють конкретне правило поведінки, вказують умови, за яких має реалізуватися норма права, спосіб її реалізації;
- д) забезпечуються силою громадського впливу та суспільного осуду.

19. Першою історичною формою права вважається:

- а) юридичний прецедент;
- б) нормативний договір;
- в) міжнародно-правовий акт;
- г) правовий звичай;
- д) нормативний акт.

20. Санкціоноване державою правило поведінки, яке утвердилось в суспільстві у результаті багаторазового повторення впродовж тривалого часу – це:

- а) нормативний договір;
- б) правовий звичай;
- в) міжнародно-правовий акт;
- г) нормативний акт;
- д) юридичний прецедент.

21. Санкціонування державою правових звичаїв як джерел права відбувається шляхом:

- а) визнання адміністративною та судовою практикою;
- б) оприлюднення в засобах масової інформації;
- в) референдуму;
- г) фактичного їх застосування;
- д) опублікування в офіційних виданнях.

22. Юридичний прецедент – це:

а) санкціоноване державою правило поведінки, яке утвердилось в суспільстві у результаті багаторазового повторення впродовж тривалого часу і, яке стало традицією, тобто правило, яке передавалось від покоління до покоління до того часу, поки не набуло значення на державному рівні;

б) правило поведінки загального характеру, що встановлюється за взаємною домовленістю кількох суб'єктів і забезпечується державою;

в) письмове або усне рішення судового або адміністративного органу, яке стало нормою, еталоном, зразком при розгляді подібних справ у майбутньому;

г) норми міжнародного співтовариства, які поширюються на територію держави після їх відповідної ратифікації;

д) письмовий документ компетентного суб'єкта права, в якому закріплюються правила поведінки загального характеру, що забезпечуються державою.

23. Позитивним прецедентом виступає:

а) попереднє рішення, зміст якого без будь-яких значних змін імплементований у рішення стосовно нової справи;

б) рішення сформульоване судом, в якому внаслідок зміни конкретно-історичних умов переглядаються підходи, які доцільно застосовувати при прийнятті рішення по суті справи, що розглядається;

- в) рішення, видані Кабінетом Міністрів України, в яких застосовувалися раніше сформульовані положення;
- г) судові рішення вищих судових установ;
- д) правовий прецедент.

24. Рішенням по конкретній справі, що є обов'язковим для судів тієї ж чи нижчої інстанції при вирішенні аналогічних справ або виступає зразком тлумачення закону є:

- а) міжнародний договір;
- б) правовий звичай;
- в) судовий прецедент;
- г) нормативно-правовий акт;
- д) нормативний договір.

25. Нормативний договір – це:

- а) санкціоноване державою правило поведінки, яке утвердилось в суспільстві у результаті багаторазового повторення впродовж тривалого часу і яке стало традицією, тобто правило, яке передавалось від покоління до покоління до того часу, поки не потрапило в орбіту державних інтересів;
- б) норми міжнародного співтовариства, які поширюються на територію держави після їх відповідної ратифікації;
- в) письмовий документ компетентного суб'єкта права, в якому закріплюються правила поведінки загального характеру, що забезпечуються державою
- г) правило поведінки загального характеру, що встановлюється за взаємною домовленістю кількох суб'єктів і забезпечується державою;
- д) письмове або усне рішення судового або адміністративного органу, яке стало нормою, еталоном, зразком при розгляді всіх подібних справ у майбутньому.

26. До нормативно-правового договору належить:

- а) договір купівлі-продажу;
- б) договір оренди;
- в) міжнародно-правова угода;
- г) спадковий договір;
- д) шлюбний договір.

27. Угода між державами та іншими суб'єктами міжнародного права з питань, що становлять для них спільний інтерес, яка регулює їх відносини шляхом утворення взаємних прав і обов'язків – це:

- а) внутрішньодержавний договір;
- б) міжнародний договір;

- в) конституційний договір;
- г) адміністративний договір;
- д) колективний договір.

28. Договори з нормативним змістом на відміну від індивідуально-правових договорів завжди містять:

- а) загальні правила поведінки і не мають персоніфікованого характеру;
- б) загальні правила поведінки і персоніфікований характер;
- в) обов'язковий характер для виконання рішень;
- г) персоніфікований характер;
- д) правила поведінки і мають персоніфікований характер.

29. Вкажіть форму об'єктивної норми права шляхом надання їй загальнообов'язковості:

- а) норма права;
- б) інститут права;
- в) зовнішня форма (джерело) права;
- г) правозастосовний акт;
- д) статут.

30. Ознакою нормативно-правового акту є:

- а) містить роз'яснення;
- б) приймається правотворчим суб'єктом;
- в) містить індивідуальний припис;
- г) містить норму права;
- д) покликаний забезпечити інтерес.

31. За обсягом та характером дії виокремлюють нормативно-правові акти:

- а) застосування права;
- б) тлумачення права;
- в) законні;
- г) виключної дії;
- д) підзаконні.

32. Норми міжнародного співтовариства, які поширюються на територію держави після проведення процедури ратифікації – це:

- а) міжнародно-правові акти;
- б) юридичні правові джерела;
- в) нормативні договори;
- г) нормативно-правові акти;
- д) ратифікаційні листи.

33. *Нормативно-правовий акт прийнятий органом законодавчої влади держави або безпосередньо народом, який регулює найважливіші суспільні відносини, виражає волю та інтереси більшості населення, має вищу юридичну силу щодо інших нормативно-правових актів, особливий порядок прийняття, охороняється та гарантується державою – це:*

- а) підзаконний нормативно-правовий акт;
- б) закон;
- в) акт застосування права;
- г) правотлумачний акт;
- д) міжнародний договір.

34. *Сукупність ідей, поглядів, теорій, уявлень про необхідні суспільству права, що втілюються в правових приписах – це:*

- а) нормативно-правовий договір;
- б) міжнародно-правовий акт;
- в) правова доктрина;
- г) правовий звичай;
- д) правовий прецедент.

35. *Поняття «правова доктрина» є похідним від:*

а) загально-філософського розуміння доктрини, яка розглядається як вчення, наукова теорія, система ідей та поглядів, керівний теоретичний і політичний принцип;

б) можливості пізнати зміст та особливості права різних країн у різні історичні періоди;

в) офіційно-документальних способів зовнішнього виразу та закріплення правових норм;

г) джерел виникнення права як соціального явища, сили, що творить право;

д) змісту та особливостей права різних країн у різні історичні періоди.

36. *Найвищу юридичну силу в правовій системі Української держави має:*

- а) Конституція України;
- б) міжнародний договір;
- в) кодифікований законодавчий акт;
- г) постанова Верховної Ради України;
- д) закон України.

37. *Нормативно-правовий акт, виданий на основі, на виконання, з метою конкретизації та деталізації положень законів – це:*

- а) правовий звичай;
- б) правотлумачний акт;

- в) нормативно-правовий прецедент;
- г) нормативно-правовий договір;
- д) підзаконний акт.

38. *Письмовий юридичний акт суб'єктів договірного правотворення, що містить норму чи принцип права:*

- а) правовий звичай;
- б) нормативно-правовий акт;
- в) нормативно-правовий прецедент;
- г) нормативно-правовий договір
- д) міжнародний договір.

39. *Ознакою правового прецеденту є:*

- а) містить роз'яснення;
- б) норма об'єктивується в акт застосування права;
- в) одностороння угода;
- г) має персоніфікований характер;
- д) юридична сила залежить від правового статусу суб'єктів.

40. *За суб'єктами правотворення виокремлюють нормативно-правові прецеденти:*

- а) політичні;
- б) судові;
- в) соціальні;
- г) конституційні;
- д) територіальні.

41. *Санкціоноване державою (державами) звичаєве правило поведінки, яке набуває загальнообов'язкового характеру – це:*

- а) правовий звичай;
- б) нормативно-правовий акт;
- в) нормативно-правовий прецедент;
- г) нормативно-правовий договір;
- д) підзаконні нормативно-правові акти.

42. *Спільною ознакою для звичаїв і норм права є:*

- а) виникають поступово внаслідок постійного відтворення стереотипних варіантів поведінки;
- б) є загальнообов'язковими правилами поведінки;
- в) розраховані на багаторазове застосування;
- г) висловлюють погоджену волю держави і всього суспільства;
- д) виконуються через звичку.

43. Вкажіть вид законів за юридичною формою виразу:

- а) рішення міської ради;
- б) розпорядження сільського голови;
- в) кодекс;
- г) рішення обласної ради;
- д) ухвала громадських організацій.

44. Способом вираження і закріплення правових норм, надання їм юридичного значення є:

- а) підзаконні нормативно-правові акти;
- б) рішення;
- в) інструкції;
- г) джерела права;
- д) закони.

45. В якому змісті виділяють джерела права:

- а) соціальному;
- б) політичному
- в) ідеальному;
- г) філософському;
- д) економічному.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності: Указ Президента від 10 червня 1997 року (зі змінами і допов.). *Урядовий кур'єр*. 1997. № 107-108.

Спеціалізована література:

1. Андріанов К. Правова природа рішень Європейського суду з прав людини. *Право України*. 2002. № 3. С. 27-31.
2. Бариська Я. О., Попович Т. П. Джерела права у зарубіжній правовій доктрині. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 15-17.
3. Бедрій Р. Б. Конституційно-правове регулювання муніципальної нормотворчості в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2012. Вип. 4. С. 91-99.
4. Берназюк І. М. До питання класифікації стратегічних актів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 5. С. 27-31.

5. Берназюк Я. О. Поняття та ознаки стадій нормотворчого процесу підготовки проектів актів Президента України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 7. С. 32-37.
6. Білоус О. Ю. Конвенції міжнародної організації праці як джерела трудового права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.
7. Бірюкова А. Співвідношення звичаю та закону: історичний аналіз. *Право України*. 2008. № 3. С. 41-43.
8. Бовсуновська І. Г. Розвиток наукових поглядів на визнання судового прецеденту (судової практики) як джерела права в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 55-60.
9. Богатова О. В. Нормативный правовой акт как источник права: теоретический аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2004. 185 с.
10. Богачова Л. Л. Оприлюднення нормативно-правового акта як стадія підзаконного нормотворчого процесу. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 18-21.
11. Богдан І. А. Вплив природно-правової доктрини на зміст права на творчість. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 12. С. 115-121.
12. Борденюк В. Теоретичні аспекти співвідношення правових актів державного управління та актів органів місцевого самоврядування. *Право України*. 2004. № 11. С. 16-21.
13. Борщевський І. В. Правовий звичай як джерело сучасного права в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 5. С. 3-6.
14. Васянович О. А. Правовий звичай у правових системах сучасності: моногр. Київ: КНЕУ, 2014. 183 с.
15. Волощук О. Т. Конституційний суд України на шляху до доктрини реального права (проблеми та перспективи). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 6. С. 52-59.
16. Гетьман Є. А. Поняття підзаконного нормативно-правового акта та його співвідношення із нормативно-правовим та правовим актами. *Форум права*. 2013. № 3. С. 106-113.
17. Гетьман Є. Кодекс як особливий вид закону. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 1. С. 42-50.
18. Головатенко В. Правові акти Президента України: юридична природа, статус, функції. *Право України*. 2004. № 3. С. 14-18.
19. Головач А. Й. Сутність та особливості джерел права Європейського Союзу. *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 2. С. 12-16.
20. Горда Ю. Отдельные примеры толкования категории публичного порядка в судебной практике США. *Legea si Viata*. 2018. № 4, ч. 2. С. 26-30.
21. Гримич М. К. Судові акти як джерело адміністративного процесуального права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тернопіль, 2017. 20 с.

22. Гримич М. К. Щодо системи джерел адміністративного процесуального права України. *Форум права*. 2016. № 5. С. 30-34.
23. Гураленко Н. А. Судовий прецедент у системі джерел права: філософське та теоретичне осмислення: моногр. Чернівці: Рута, 2012. 256 с.
24. Джерела конституційного права України: моногр. / Ю. С. Шемшученко та ін.; відп. ред.: Ю. С. Шемшученко, О. І. Ющик. Київ: Наукова думка, 2010. 711 с.
25. Джуринський, О. В. Джерела господарського права України: моногр. Київ: Ліра-К, 2016. 198 с.
26. Дроздов О. М. Джерела кримінально-процесуального права України: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2004. 232 с.
27. Ігонін В. К. Джерела митного права України: моногр. Одеса: Астропринт, 2014. 171 с.
28. Ільков В. В. Властивості джерел права в адміністративному судочинстві. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 182-184
29. Ільков В. В. Джерела права в адміністративному судочинстві України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Дніпро, 2017. 36 с.
30. Ільков В. В. Методи дослідження джерел права в адміністративному судочинстві. *Форум права*. 2017. № 1. С. 60-63.
31. Капінус Р. Ю. Акти глав держав як джерела адміністративного права: моногр. Київ: Юридична думка, 2016. 179 с.
32. Кармазіна К. Ю. Механізм взаємодії джерел континентального та загального права: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2011. 204 с.
33. Коломоєць Т. О. Кодекс як джерело адміністративного права України: історія, сучасність та перспективи: моногр. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. 175 с.
34. Константи́й О. В. Джерела адміністративного права України: моногр. Київ: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2005. 120 с.
35. Корейба Ю. В. Джерела інформаційного права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
36. Корейба Ю. Конституція України як визначальне джерело інформаційного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 9. С. 48-52.
37. Левчишина О. Л. Адміністративний договір в Україні: поняття, ознаки, зарубіжний досвід і пропозиції щодо вдосконалення. *Право і суспільство*. 2015. № 5-2 (2). С. 117-121.
38. Легин Л. Нормативно-правовой акт как юридический документ: технико-юридическая характеристика. *Leges si Viata*. 2016. № 4, ч. 3. С. 35-38.
39. Ленгер Я. І. Пріоритет нормативно-правового акту як спосіб розв'язання колізії. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 19-24.
40. Луць Л. Уніфікація судової практики – важливий засіб забезпечення належного правосуддя. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 144-150.

41. Луцький Р. П. Ієрархічність правових джерел (нормативних актів) як відображення буття позитивного права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 18-21.
42. Луцький Р. П. Форми виразу позитивного права та їх ієрархічність. *Європейські перспективи*. 2012. № 2 (1). С. 74-78.
43. Мазаракі Н. А. Джерела адміністративного права. *Право і суспільство*. 2015. № 1. С. 141-147.
44. Марченко А. А. Прецедентний характер рішень Європейського суду з прав людини в правовій системі України. *Митна справа*. 2013. № 6. С. 23-28.
45. Місевич С. В. Джерела канонічного права (теоретико-правовий аналіз): дис. ... канд. юрид. наук. Чернівці, 2005. 212 с.
46. Оніщенко Н. Деякі дискусійні питання визначення категорії «джерело права» у сучасній юридичній науці. *Право України*. 2013. № 5. С. 245-252.
47. Оніщенко Н. Співвідношення внутрішньодержавного і міжнародного права: наукові реалії сьогодення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1 (80). С. 29-36.
48. Оніщенко О. В. Конституція України як основне джерело конституційного права України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 214 с.
49. Онуфрієнко О. В. Інструментально-правова якість закону: загальнотеоретичний аспект. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2001. № 4. С. 78-88.
50. Осминин Б. И. Разрешение коллизий между внутригосударственным правом и международными договорами. *Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения*. 2013. № 1. С. 114-123.
51. Осыченко Е. В. Негосударственные источники права в правовой системе демократического государства: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2011. 172 с.
52. Павликов С. Г. О доктрине как источнике права. *Государство и право*. 2013. № 6. С. 18-25.
53. Пархета А. А. Теоретичні проблеми визначення сутності адміністративного прецеденту як джерела права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 65. С. 517-523.
54. Пархоменко Н. Концептуальні основи теорії джерел права. *Право України*. 2017. № 6. С. 9-16.
55. Пархоменко Н. М. Джерела права: теоретико-методологічні засади: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2009. 36 с.
56. Петров А. А. Предметная иерархия нормативных правовых актов: моногр. Москва: Проспект, 2014. 206 с.
57. Петрова Л. В. Про визначення права за його статутом. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2001. Вип. 16. С. 103-107.
58. Петрученко К. І. Нормативно-правові акти місцевого самоврядування як джерело права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 18 с.

59. Пискунов В. В. Концепт общественного договора: классические и современные формы: дис. ... канд. филос. наук. Москва, 2005. 115 с.
60. Плавич В. П. Феномен нормотворчості та його співвідношення із суміжними категоріями: правотворчість, законотворчість, правотворчий та законотворчий процеси. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 11-16.
61. Погорілко В. Джерела конституційного права України: поняття, види і система. *Право України*. 2002. № 3. С. 8-16.
62. Погребняк С. Загальні принципи права як джерело права. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 1 (64). С. 14-25.
63. Радейко Р. Право як формалізоване явище. *Юридична Україна*. 2013. № 12. С. 49-54.
64. Разумова Ю. А. Место норм международного права в правовой системе Российской Федерации. *Международное право и международные организации*. 2013. № 2. С. 246-250.
65. Резніченко С. В. Джерело права: поняття та правова регламентація. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2002. № 4. С. 43-46.
66. Решота В. В. Функції джерел адміністративного права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. Т. 1. С. 103-106.
67. Риндюк В. І. Техніко-юридичні помилки в нормативно-правових актах: поняття та види. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 57. С. 3-9.
68. Рогач О. Кодифікаційні акти в правовій системі України: поняття, ознаки, властивості. *Вісник Академії правових наук України*. 2001. № 4. С. 78-88.
69. Рудик П. А. Суб'єкти внесення змін до Конституції України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 90-97.
70. Сав'як О. В. Правовий звичай у системі джерел конституційного права України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 219 с.
71. Савенко В. В. Експлікація теоретико-пізнавальної природи закону як основи права. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (3). С. 56-60.
72. Саннікова М. В. Декларація та акти декларативно-рекомендаційного характеру в системі джерел права: моногр. Харків: Друкарня Мадрид, 2014. 154 с.
73. Семьянов Е. В. Судебное правотворчество: вопросы общей теории права: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2005. 193 с.
74. Сердюк І. А. Вживання термінів «правовий акт» і «юридичний акт» у сучасній юридичній науці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3. С. 24-27.
75. Сидоренко О. М. Правова доктрина як вторинне джерело права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2006. Вип. 29. С. 38-43.
76. Сичова Л. В. Нормативний договір як джерело права в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. Вип. 22. С. 115-121.

77. Скрипнюк О. Правові акти Конституційного Суду України як джерела сучасного конституційного права України. *Право України*. 2012. № 3-4. С. 404-410.
78. Скрипнюк О., Батанов О. Актуальні проблеми теорії джерел конституційного права України (аксіологічні, гносеологічні та онтологічні аспекти). *Право України*. 2017. № 6. С. 39-52.
79. Слотвінська Н. Д. Судова практика як джерело права: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2016. 203 с.
80. Смирнова К. В. Джерела права Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 228 с.
81. Совгіря О. Прийняття актів Кабінетом Міністрів України як процесуальна форма закріплення його рішень. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 279-287.
82. Стасів О. Основні форми реалізації права на працю за Конституцією України. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2013. Вип. 58. С. 261-267.
83. Стефанюк В. Правові акти управління. *Право України*. 2003. № 7. С. 3-9.
84. Стрельцова О. Співвідношення понять судового прецеденту та судової практики. *Право України*. 2004. № 10. С. 136-141.
85. Стрілець О. М. Місце та роль правових звичаїв у сфері приватноправового регулювання. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 51-57.
86. Темлюк М. Введення в дію конституційних законів: проблемні питання. *Право України*. 2012. № 8. С. 132-138.
87. Темлюк М. Ефективність дії закону та умови її забезпечення: окремі питання теорії. *Юридична Україна*. 2013. № 12. С. 32-41.
88. Тесленко М. Правова природа актів Конституційного Суду України. *Право України*. 2000. № 2. С. 88-100.
89. Тимченко Г. В. Ефективність законодавства як форми права. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2013. № 4. С. 36-42.
90. Тихий В. Правова природа, повноваження, рішення та висновки Конституційного Суду України. *Право України*. 2010. № 6. С. 26-33.
91. Ткаченко Ю. Підстави і критерії визначення конституційності нормативно-правових актів. *Право України*. 2000. № 9. С. 26-30.
92. Толстенко В. Л. Методологічні основи аналізу форми держави й розвитку сучасної теорії держави та права. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. № 1. С. 24-35.
93. Толстенко В. Л. Поняття форми держави як предмет дослідження сучасної теорії держави і права. *Юридична Україна*. 2013. № 9. С. 8-15.

94. Тополевський Р. Система джерел права України: сучасний стан і перспективи розвитку. *Право України*. 2017. № 6. С. 27-33.
95. Тьорьок Ю. Забезпечення цілісності судової практики Верховного Суду Угорської Республіки і застосування ним рішень європейського суду з прав людини. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 186-188.
96. Форманюк В. Локальні акти місцевого самоврядування в системі джерел права. *Юридичний вісник*. 2013. № 1. С. 63-68.
97. Форманюк В. Судова практика як специфічне джерело права. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 24-27.
98. Хомюк Н.С. Сучасна система джерел права України: загальнотеоретичні аспекти: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 217 с.
99. Цимбалістий Т. О. Правова природа актів органу конституційної юстиції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 59-61.
100. Чабан О. М. Форми права, що регулюють міжнародні приватні відносини. *Наше право*. 2015. № 6. С. 176-181.
101. Чернобай Е. Правовая традиция как важная предпосылка становления отечественной юридической аргументации. *Leges si Viata*. 2018. № 1, ч. 2. С. 127-130.
102. Шалінська І. В. Акти «м'якого права» у системі джерел права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 20 с.
103. Шацька Б. Судовий прецедент в Україні: тенденції новітньої практики. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 1. С. 18-22.
104. Шевчук С. Забезпечення єдності судової практики в умовах існування спеціалізованої юрисдикції. *Право України*. 2013. № 9. С. 306-324.
105. Шкабко С. І. Форма правління як елемент форми держави та основа категорія державознавства. *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 4. С. 49-54.
106. Шуліма А. О. «Чинність» та «дія» закону: розмежування понять. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2011. Вип. 51. С. 60-71.
107. Щокін Ю. В. Міжнародно-правовий звичай: проблеми теорії і практики: моногр. Харків: Право, 2012. 454 с.
108. Явтушенко О. В. Теоретико-правовий аналіз похідних джерел мусульманського (ісламського) права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 20-23.
109. Яковлев А. А. Конституційні акти початку ХХ століття в історії конституційного процесу в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 4 (87). С. 96-106.
110. Ярошенко О. М. Теоретичні та практичні проблеми джерел трудового права України: моногр. Харків: Вапнярчук Н. М. 2006. 456 с.

ТЕМА 11. ПРАВОТВОРЧІСТЬ. НОРМОТВОРЧЕ ТЕХНІКА. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Поняття та ознаки правотворчості. Функції та принципи правотворчості. Види правотворчості та їх загальна характеристика. Поняття та стадії правотворчого процесу.

Межі чинності нормативно-правових актів. Систематизація нормативно-правових актів: поняття, сутність та призначення.

Облік, інкорпорація та консолідація. Кодифікація та створення зводу законів як особливі змістовні форми систематизації нормативно-правових актів.

У сучасній юридичній науці сформувався думка, згідно з якою *правотворчість* – це процес пізнання і оцінювання правових потреб суспільства і держави, формування і прийняття нормативних актів уповноваженими суб'єктами в межах відповідних процедур. Основним імпульсом до створення закону або іншого нормативно-правового акта виступає суспільно значуща проблема, невирішене питання, яке має значення для великої кількості людей і для держави в цілому. Завдання законодавця полягає в тому, щоб своєчасно, точно й адекватними правовими засобами відреагувати на це, обираючи такий варіант регулювання, який би найбільшою мірою відповідав інтересам суспільства та держави, сприяв би прогресу суспільства, враховував би всю сукупність факторів суспільного розвитку – економічних, політичних, соціальних, національних, ідеологічних та зовнішньополітичних. Адже за результатами правотворчої роботи оцінюється держава в цілому, ступінь її демократичності та цивілізованості.

На сьогоднішній день в Україні правотворчість як процес творення норм права є досить важливим і складним явищем, яке потребує певного переосмислення та вироблення ефективних, науково обґрунтованих шляхів свого вдосконалення. Традиційно правотворчість розглядається як організаційно оформлена процедурна діяльність державних органів зі створення правових норм чи з визнання правовими вже сформованих, діючих у суспільстві правил поведінки. Враховуючи державний характер правотворчої діяльності, варто розрізняти поняття «правотворчості» і більш широке та багатоаспектне поняття «правоутворення» (формування права).

Процес *правоутворення*, як відомо, являє собою цілісний механізм, який об'єднує в собі всі форми і засоби виникнення, розвитку та зміни права. Правильне розуміння та інтерпретація на теоретичному рівні проблеми правоутворення сприяє формуванню загальних засад правотворчості, на основі яких створюються відповідні правові норми, що приводить до кінцевого результату правотворчої діяльності. Говорячи про правотворчість та правоутворення, слід зазначити, що розуміння їхньої сутності висвітлюється у різних літературних джерелах порізно, залежно від того, які наукові погляди роз-

діляє автор.

Правотворчість як державна форма правоутворення характеризується такими **ознаками**:

- є переважно діяльністю державних органів, їх прерогативою;
- має організаційну спрямованість;
- полягає в утворенні нормативно-правових актів, що містять норми права чи скасовують, змінюють їх;
- чітко регламентується нормами права та здійснюється на основі принципів.

До загальних принципів правотворчості належать:

- законність – в основу цього принципу покладено правило, згідно якого вся правотворча робота по підготовці, прийняттю, впровадженню в життя і скасуванню нормативно-правових актів повинна здійснюватись в рамках закону;
- гуманізм – нормативно-правові акти повинні формулювати, захищати загальнолюдські цінності, природні права людини, створювати умови і механізми їх втілення в життя;
- демократизм – сутністю правотворчості є вираження волі народу, безпосередня його участь в розробці і прийнятті нормативно-правових актів;
- науковість – ефективне використання досягнень юридичної та інших наук при розробці норм права;
- професіоналізм – до даного роду діяльності повинні залучатися лише компетентні фахівці – юристи, соціологи, політологи тощо.

Спеціальними принципами правотворчості є:

- **оперативність** – полягає у швидкій підготовці та прийнятті нормативно-правових актів ;
- **використання правового досвіду** – необхідність спиратися на досвід інших держав;
- **зв'язок з практикою** – норма повинна враховувати об'єктивний розвиток правовідносин.

Функції правотворчості – напрямки діяльності, пов'язаної зі встановленням, зміною або скасуванням правових норм, створенням і розвитком законодавства.

Основні функції правотворчості:

- **функція первинного регулювання суспільних відносин** (розробка і прийняття нових правових норм) діє в тих випадках, коли суспільні відносини раніше не регулювалися і вперше виникла необхідність у їх регулюванні;
- **функція відновлення правового матеріалу** (скасування, зміна або доповнення до чинних норм) припускає заміну тих законів, що застаріли, не відповідають потребам суспільного розвитку;
- **функція заповнення прогалів у праві**, тобто усунення повної або часткової відсутності в чинних нормативних актах необхідних юридичних норм;

- **функція упорядкування нормативно-правового матеріалу** (кодифікаційна або систематизаційна правотворчість) – кодифікація законодавства, що припускає обґрунтоване його відновлення.

Складність категорії правотворчості обумовлює різноманіття критеріїв її **класифікації**:

➤ за способами правотворчості розрізняють: **затвердження** нормативно-правових актів і договорів референдумом; **прийняття або видання** нормативно-правових актів компетентними державними органами; **створення юридичних прецедентів** судовими та адміністративними органами держави; **укладення нормативно-правових договорів** компетентними державними органами (або, з дозволу держави – іншими суб'єктами, зокрема, трудовими колективами); **офіційне визнання державою правового звичаю або релігійної норми** як форми права;

➤ залежно від форм створюваного права розрізняють: законотворчість; підзаконну правотворчість; прецедентну правотворчість; договірну правотворчість;

➤ залежно від суб'єкта правотворчості розрізняють: **безпосередню правотворчість народу (суспільства)**; **делеговану правотворчість** – нормотворча діяльність уповноважених органів держави, яка здійснюється за дорученням вищого представницького органу державної влади: правотворчість найвищого представницького органу (парламенту) держави або суб'єкта федерації; правотворчість органів і посадовців виконавчої гілки влади (уряду, міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, місцевої адміністрації тощо); правотворчість глави держави; судову правотворчість (характерно для країн англо-американської правової сім'ї); правотворчість громадських організацій (наприклад, профспілок); локальна правотворчість (на підприємстві, в установі, організації).

➤ залежно від юридичної сили актів: **законотворчість** – правотворчість вищого представницького органу, наприклад, парламентом видаються нормативно-правові акти найвищої юридичної сили – закони; **підзаконна правотворчість** – її змістом є видання норм права Президентом, урядом, міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, главами адміністрацій, керівниками підприємств.

Розглядаючи **правотворчий процес** з більш широких, загальносоціальних позицій, можна говорити про існування наступних його **стадій**, а саме:

- аналіз певних суспільних відносин і встановлення потреби в їх правовій регламентації;

- визначення суб'єкта правотворчості, юридичної сили і виду нормативно-правового акта;

- прийняття рішення про підготовку проекту нормативно-правового акта у разі необхідності;

- розробка концепції та основних ідей норм права, що будуть утворювати зміст нормативно-правового акта;

- підготовка змісту проекту нормативно-правового акта (розробником, робочою групою, правотворчим органом);
- попередній розгляд проекту нормативно-правового акта;
- громадське обговорення проекту нормативно-правового акта (проводиться в разі потреби);
- офіційний розгляд проекту нормативно-правового акта відповідним суб'єктом правотворчості з додержанням встановлених процедур;
- прийняття нормативно-правового акта;
- опублікування й оприлюднення нормативно-правового акта;
- набуття нормативно-правовим актом чинності.

Отже, правотворчість є результатом об'єктивного розвитку суспільних відносин, безпосередньо спрямованим на їх врегулювання. Мета, зміст та результати правотворчої діяльності зумовлюються різного роду факторами, які існують в суспільстві, в його різних сферах, серед яких: рівень розвитку державно-правових інститутів, правова культура населення, форма державного устрою, правління та режиму, характер ментальності суспільства тощо. Ефективність правотворчої діяльності залежить від урахування цих факторів, а також принципів правотворчої діяльності, додержання яких допомагає уникати помилок та створення неефективних правових норм та, крім цього, сприяє підвищенню правової культури фізичних та юридичних осіб тощо.

Деякі нормативні акти змінюються, інші скасовуються та замінюються новими. Ці зміни, які в певних сферах відбуваються дуже часто, ускладнюють доступ до чинного законодавства. **Систематизація нормативно-правових актів** – це діяльність із приведення нормативно-правових актів у впорядковану систему.

Мета систематизації законодавства полягає в необхідності забезпечення більш ефективної правотворчої діяльності, зокрема, виявленні причин, протиріч, прогалин, невідповідностей у нормативному регулюванні та їх усуненні, а також застосуванні й реалізації нормативно-правових актів.

Завдання систематизації:

- забезпечення уніфікації національного законодавства – приведення його до єдиної системи шляхом усунення розбіжностей і надання одноманітності правовому регулюванню подібних або близьких суспільних відносин;
- гарантування кожній особі права знати свої права і обов'язки. Саме систематизація забезпечує вільний і оперативний доступ до всього масиву національного законодавства.

Об'єктами систематизації виступають як система законодавства в цілому, так і її окремі частини (нормативно-правові акти, їх статті тощо).

Суб'єкти систематизації:

- спеціально уповноважені на це суб'єкти. Вони здійснюють офіційну систематизацію. Її результатами є прийняття кодифікаційних нормативно-правових актів, оприлюднення офіційних видань збірників законодавства та ін.;

- приватні особи – фізичні та юридичні особи.

Систематизація нормативно-правових актів здійснюється на підставі певної системи принципів – обов'язкових вимог до цього виду юридичної діяльності.

До **основних принципів** систематизації відносять її повноту, доцільність, оперативність, безперервність, професіоналізм здійснення та ін.

На думку учених, поняття «систематизація» складається з двох основних самостійних **форм** правової діяльності: 1) підготовка та видання різного роду зводів та збірників нормативних актів; 2) підготовка та прийняття нових актів (кодексів), в яких розміщуються як норми, що виправдали себе у попередніх актах, так і нові нормативні приписи.

Виділяють такі основні **форми систематизації нормативно-правових актів**: облік, інкорпорація, консолідація та кодифікація.

Облік нормативно-правових актів – це діяльність зі збирання, фіксування в логічній послідовності та зберігання нормативно-правових актів, підтримання їх у належному стані з урахуванням змін, а також створення спеціальних систем їх накопичення та пошуку.

Головним завданням обліку є підтримання нормативно-правових актів у стані, що дозволяє оперативно одержувати необхідну правову інформацію.

Інкорпорація – це впорядкування нормативно-правових актів без зміни їхнього змісту шляхом їх зведення в єдині друковані видання (збірники, зібрання, довідники тощо) за хронологією та/або тематикою.

Слід розрізняти: **офіційну інкорпорацію**, тобто підготовку та оприлюднення збірників і зібрань нормативно-правових актів органами, що їх видали, або спеціально уповноваженими на цю діяльність суб'єктами; **неофіційну інкорпорацію**, яка зазвичай здійснюється в межах підприємницької діяльності упорядників та видавців, що діють відповідно до Закону України «Про видавничу справу».

Консолідація – це зведення кількох близьких за змістом нормативно-правових актів в новий єдиний нормативно-правовий акт без зміни їх змісту.

Ознаки консолідації:

- завжди є офіційною систематизацією, що здійснюється виключно в межах нормотворчої діяльності;
- нові норми права внаслідок її здійснення не з'являються, втручання в тексти нормативних актів можливе лише на рівні редакційної правки;
- результатом консолідації є видання нового нормативно-правового акта;
- з моменту набуття чинності консолідованим нормативним актом втрачають чинність попередні акти, що входять до його складу.

Кодифікація – це форма систематизації, що здійснюється шляхом перероблення та зведення в процесі нормотворчості норм права, які містяться в різних нормативно-правових актах, у логічно узгоджену, побудовану на наукових принципах систему й створення на цій основі нового єдиного нормативно-

правового акта.

Ознаки кодифікації:

- завжди є офіційною систематизацією, що здійснюється виключно в межах нормотворчої діяльності;
- її результатом є видання нового (кодифікаційного) нормативно-правового акта;
- у процесі кодифікації з'являються нові елементи системи права – норми та інститути права.

Видами кодифікацій є:

- **галузева кодифікація**, яка здійснюється на рівні певної галузі законодавства;
- **спеціальна кодифікація**, що здійснюється в межах певної підгалузі законодавства.

Отже, систематизація нормативно-правових актів сприяє ефективній діяльності держаних службовців, юристів; дозволяє громадянам ознайомитися з комплексним документом; модернізує механізм внесення змін у статті законів, так як стає значно легше ознайомлюватися та аналізувати тексти законів; розширяє професійну компетентність працівників у різних сферах діяльності, оскільки вони мають можливість цілісно сприймати законодавство.

Ключові поняття:

правотворчість, нормотворчість, законотворчість, функції правотворчості, функція первинного регулювання суспільних відносин, функція упорядкування нормативно-правового матеріалу, функція заповнення прогалін у праві, функція відновлення правового матеріалу, законодавча діяльність парламенту, принципи правотворчості, конституційна правотворчість, законодавча правотворчість, підзаконна правотворчість, акт правотворчості, правотворчий процес, стадія правотворчого процесу, правотворча ініціатива, передпроектна стадія правотворчого процесу, проектна стадія правотворчого процесу, засвідчувальна стадія правотворчого процесу, інформаційна стадія правотворчого процесу, безпосередня правотворчість держави, судова правотворчість, систематизація нормативно-правових актів, облік нормативно-правового матеріалу, інкорпорація, офіційна інкорпорація, неофіційна інкорпорація, консолідація, ознаки консолідації, кодифікація, ознаки кодифікації, галузева кодифікація, спеціальна кодифікація, звід законів, юридична техніка, правотворча техніка, правотворча термінологія.

1. Тривалий процес, який включає виникнення потреб суспільства у врегулюванні певних відносин і актів поведінки, їх усвідомлення, формулювання і юридичне оформлення у вигляді правових норм – це:

- а) правоутворення;
- б) правозастосування;
- в) формування права;
- г) правотворчість;
- д) законотворчість.

2. Процесуальна діяльність суб'єктів щодо порядку формування і закріплення їхньої волі шляхом прийняття, зміни, призупинення чи скасування правових норм, яка відбувається згідно встановленої процедури – це:

- а) соціальний процес;
- б) правотворчий процес;
- в) систематизація нормативно-правових актів;
- г) законний процес;
- д) юридичний процес.

3. Напрями діяльності зі встановлення, зміни або скасування правових норм і розвитку системи законодавства – це:

- а) методи правотворчості;
- б) принципи правотворчості;
- в) функції правотворчості;
- г) правила правотворчості;
- д) норми правотворчості.

4. Керівні, основоположні ідеї, що обумовлюють єдність та загальну спрямованість правотворчої діяльності – це:

- а) методи правотворчості;
- б) принципи правотворчості;
- в) функції правотворчості;
- г) правила правотворчості;
- д) норми правотворчості.

5. Принципи правотворчості поділяють на:

- а) основні та додаткові;
- б) загальні та спеціальні;
- в) основні та допоміжні;
- г) головні та факультативні;
- д) первинні та вторинні.

6. Загальними принципами правотворчості є:

- а) гуманізм, демократизм, гласність;
- б) законність, системність, оперативність;
- в) оперативність, поєднання динамізму й стабільності, плановість;
- г) професіоналізм, техніко-юридична досконалість, науковість;
- д) гуманізм, демократизм, принцип адекватного відображення правової дійсності.

7. Спеціальними принципами правотворчості є:

- а) плановість, демократизм, гласність;
- б) законність, системність, оперативність;
- в) оперативність, поєднання динамізму й стабільності, плановість, науковість;
- г) професіоналізм, техніко-юридична досконалість, науковість;
- д) гуманізм, плановість, принцип адекватного відображення правової дійсності.

8. Принцип гласності правотворчого процесу належить до:

- а) основних принципів;
- б) допоміжних принципів;
- в) спеціальних принципів;
- г) загальних принципів;
- д) факультативних принципів.

9. Принципи демократизму та толерантності правотворчого процесу належать до:

- а) основних принципів;
- б) допоміжних принципів;
- в) спеціальних принципів;
- г) загальних принципів;
- д) факультативних принципів.

10. Принцип професіоналізму правотворчого процесу належить до:

- а) основних принципів;
- б) допоміжних принципів;
- в) спеціальних принципів;
- г) загальних принципів;
- д) факультативних принципів.

11. Принцип оперативності правотворчого процесу належить до:

- а) основних принципів;
- б) допоміжних принципів;
- в) спеціальних принципів;

- г) загальних принципів;
- д) факультативних принципів.

12. Принцип планування правотворчого процесу належить до:

- а) основних принципів;
- б) допоміжних принципів;
- в) спеціальних принципів;
- г) загальних принципів;
- д) факультативних принципів.

13. Принципи науковості правотворчого процесу належать до:

- а) основних принципів;
- б) допоміжних принципів;
- в) спеціальних принципів;
- г) загальних принципів;
- д) факультативних принципів.

14. За функціональним призначенням правотворчість класифікують на:

- а) поточну, систематизаційну;
- б) непряму, пряму;
- в) установчу, регулятивну;
- г) загальну, спеціальну;
- д) регулятивну, охорону.

15. За юридичною силою актів правотворчість класифікують на:

- а) законотворчість, підзаконну нормотворчість;
- б) непряму нормотворчість, безпосередню нормотворчість;
- в) основну правотворчість, спеціальну правотворчість;
- г) парламентську правотворчість, урядову правотворчість;
- д) загальну правотворчість, локальну правотворчість.

16. Засобом усунення прогалін у законодавстві є:

- а) аналогія права;
- б) правотворча діяльність;
- в) інтерпретаційна діяльність;
- г) правозастосовна діяльність;
- д) аналогія законодавства.

17. Правотворча діяльність, пов'язана з підготовкою і прийняттям підзаконних нормативно-правових актів:

- а) санкціонована правотворчість;
- б) спільна правотворчість;
- в) делегована правотворчість;

- г) спеціальна правотворчість;
- д) підзаконна правотворчість.

18. Регламентована діяльність компетентних державних органів з розробки, прийняття та оприлюднення нормативно-правових актів вищої юридичної сили – це:

- а) законотворчий процес;
- б) правотворчий процес;
- в) систематизація нормативно-правових актів;
- г) законний процес;
- д) юридичний процес.

19. Єдиним суб'єктом законотворчої діяльності в Україні є:

- а) Кабінет Міністрів України;
- б) Верховна Рада України;
- в) Президент України;
- г) Конституційний Суд України;
- д) Верховний Суд.

20. Основною конституційно-правовою формою ухвалення законів в Україні є:

- а) діяльність урядової влади;
- б) законодавча діяльність парламенту;
- в) нормотворчість;
- г) правотворчість;
- д) нормотворчий процес.

22. Суб'єктами законодавчої ініціативи в Україні є:

- а) депутати Верховної Ради України, Президент України, громадські організації;
- б) громадяни України та органи публічної влади;
- в) Прем'єр-міністр України, народні депутати, Національний Банк України, Конституційний Суд України, Президент України;
- г) депутати Верховної Ради України, Президент України;
- д) народні депутати, Президент України, Кабінет Міністрів України, Національний Банк України.

23. Включення пропозиції про підготовку проекту нормативно-правового акту обумовлено стадією:

- а) попереднього розгляду проекту нормативно-правового акта;
- б) опублікування й оприлюднення нормативно-правового акта;

- в) громадського обговорення проекту нормативно-правового акта;
- г) підготовки змісту проекту нормативно-правового акта;
- д) передпроектною стадією.

24. Стадією законодавчого процесу є:

- а) офіційне оприлюднення закону;
- б) встановлення юридичних обставин справи;
- в) встановлення фактичних обставин справи;
- г) юридичне діяння;
- д) процесуальне зрушення.

25. Нормотворча діяльність уповноважених органів держави, яка здійснюється за дорученням вищого представницького органу державної влади – це:

- а) законотворчість;
- б) непряма нормотворчість;
- в) делегована нормотворчість;
- г) спеціальна нормотворчість;
- д) локальна нормотворчість.

26. Визнання, утвердження актів, ухвалених громадськими організаціями – це:

- а) делегована нормотворчість;
- б) спеціальна нормотворчість;
- в) санкціонована нормотворчість;
- г) місцева нормотворчість;
- д) громадська нормотворчість.

27. Принцип нормотворчості, який передбачає вираження в законі волі народу, врахування прав більшості при дотриманні прав меншості – це:

- а) толерантність;
- б) демократизм;
- в) гласність;
- г) правова законність;
- д) гуманізм.

28. Формування нормативно-правових актів на основі загальнолюдських цінностей, міжнародних стандартів прав людини, створення умов і механізмів їх втілення в життя суспільства і держави передбачає такий принцип нормотворчості, як:

- а) толерантність;
- б) демократизм;

- в) гласність;
- г) оперативність;
- д) гуманізм.

29. Додержання ієрархії нормативно-правових актів при їх складанні та прийнятті їх законним шляхом відповідно до конституційно закріпленого процесу нормотворчості – це:

- а) оперативність;
- б) гуманізм;
- в) толерантність;
- г) законність;
- д) науковість і професійність.

30. Припинення дії нормативного акта виключається в результаті:

- а) застарівання юридичного документа у зв'язку зі зникненням обставин, що підлягали регулюванню;
- б) оголошення про втрату юридичної чинності нормативного акта;
- в) прямої вказівки на скасування, що може міститися у спеціальному акті;
- г) закінчення терміну, на який був прийнятий юридичний документ;
- д) прийняття нового нормативного акта, що регулює суспільні відносини в даній сфері.

31. Зворотна дія нормативного акта у часі можлива лише у випадку:

- а) застарівання юридичного документу у зв'язку зі зникненням обставин, що підлягали регулюванню;
- б) оголошення про втрату юридичної чинності нормативного акта;
- в) конкуренції норм права;
- г) закінчення терміну, на який був прийнятий юридичний документ;
- д) пом'якшення юридичної відповідальності.

32. Зворотна дія нормативного акта у часі застосовується переважно у:

- а) кримінальному праві;
- б) цивільному праві;
- в) господарському праві;
- г) аграрному праві;
- д) державному праві.

33. Дія закону на нові та на триваючі відносини – це:

- а) переживання закону;
- б) зворотна сила закону;
- в) пряма дія закону;
- г) непряма дія закону;
- д) спеціальна дія закону.

34. Юридична фікція, за якої територія фактично знаходиться в межах однієї держави, а юридично належать до іншої – це:

- а) принцип територіальності;
- б) принцип екстериторіальності;
- в) принцип позатериторіальності;
- г) принцип дипломатичної території;
- д) принцип умовної територіальності.

35. Продовження дії закону, що втратив чинність на старі триваючі факти з окремих питань та правовідносини, що виникли до вступу в дію нового закону та не припинили свого існування – це:

- а) переживання закону;
- б) зворотна сила закону;
- в) пряма дія закону;
- г) непряма дія закону;
- д) спеціальна дія закону.

36. Ультраактивною формою дії закону у часі є:

- а) переживання закону;
- б) зворотна сила закону;
- в) пряма дія закону;
- г) непряма дія закону;
- д) спеціальна дія закону.

37. Основне призначення Уповноваженого Верховної Ради з прав людини – це:

- а) установча діяльність;
- б) правотворча діяльність;
- в) правозастосовна діяльність;
- г) правосуддя;
- д) контроль-наглядова діяльність.

38. Систематизація нормативно-правових актів – це:

- а) діяльність, спрямована на вдосконалення правової системи, її інтеграцію до системи європейського права;
- б) діяльність зі зведення нормативно-правових актів у впорядковану систему;
- в) діяльність, що полягає у зведенні всього нормативно-правового масиву до єдиного систематизованого акта;
- г) діяльність, що полягає в рецепції найкращих зразків вітчизняного права, а також їх поєднання із досягненнями сучасної юридичної науки;
- д) діяльність нормотворця з утворення системи законодавства та її наближення до системи права.

39. Систематизація нормативно-правового матеріалу як функція нормотворчості полягає у:

а) впорядкуванні, обліку, об'єднанні, доповненні нормативно-правових актів;

б) формуванні нормативно-правових актів на основі загальнолюдських цінностей, міжнародних стандартів прав людини, створенні умов і механізмів їх втілення в життя суспільства і держави;

в) здійсненні відповідно до потреб суспільного розвитку внесенням змін і доповнень до приписів нормативно-правових актів; санкціонуванні вже існуючих норм;

г) заповненні повного чи часткового пропуску в чинних нормативних актах необхідних юридичних норм шляхом формулювання норм, яких бракує;

д) створенні і ухваленні нових правових норм, що відбуваються в тих випадках, коли суспільні відносини раніше не регулювалися і виникла необхідність в цьому вперше.

40. Кодифікація та інкорпорація – це:

а) форми систематизації законодавства;

б) форми реалізації норм права;

в) види правозастосовної діяльності;

г) діяльність Кабінету Міністрів України та Президента України щодо упорядкування законодавства;

д) форми нормотворчості.

41. Універсальною формою систематизації законодавства, що включає всі види систематизації, є:

а) облік;

б) звід законів;

в) кодифікація;

г) консолідація;

д) інкорпорація.

42. Створення нового, вдосконаленого, об'єднаного загальним предметом правового регулювання, нормативно-правового акта на основі старих нормативних актів шляхом часткової або значної зміни їхнього змісту – це:

а) інкорпорація;

б) консолідація;

в) звід законів;

г) облік нормативно-правових актів;

д) кодифікація.

42. Вищою формою систематизації законодавства є:

- а) облік;
- б) інтерпретація;
- в) кодифікація;
- г) консолідація;
- д) інкорпорація.

43. За обсягом кодифікацію нормативно-правових актів класифікують на:

- а) загальну, локальну, спеціальну;
- б) загальну, локальну, міжгалузеву;
- в) основну, додаткову, галузеву;
- г) міжгалузеву, галузеву, додаткову;
- д) загальну, галузеву, комплексну.

44. Зовнішньою формою кодифікації нормативно-правових актів є:

- а) норма;
- б) акт;
- в) кодекс;
- г) статут;
- д) регламент.

45. До основних кодифікаційних актів в Україні відносять:

- а) закон;
- б) положення;
- в) правила;
- г) звіт;
- д) основи законодавства.

46. Технічна обробка нормативно-правового акта без зміни змісту здійснюється при такому способі систематизації нормативно-правового матеріалу, як:

- а) облік;
- б) інкорпорація;
- в) консолідація;
- г) кодифікація;
- д) звід законів.

47. Різновидом інкорпорації нормативних актів за способом розміщення матеріалів є:

- а) суб'єктна інкорпорація;
- б) хронологічна інкорпорація;
- в) об'єктна інкорпорація;
- г) неофіційна інкорпорація;
- д) часткова інкорпорація.

48. Інкорпорація нормативних актів, що здійснюється відомствами, державними чи приватними видавництвами, науковими установами, навчальними закладами, окремими спеціалістами за власною ініціативою – це:

- а) суб'єктна інкорпорація;
- б) хронологічна інкорпорація;
- в) предметна інкорпорація;
- г) неофіційна інкорпорація;
- д) тематична інкорпорація.

49. Офіційну інкорпорацію законів здійснює:

- а) Кабінет Міністрів України;
- б) Президент України;
- в) Конституційний Суд України;
- г) адвокати;
- д) Верховна Рада України.

50. Подолання розбіжностей між нормативно-правовими актами, виданими у різний час, шляхом їх поєднання в єдиний нормативно-правовий акт з усуненням повторень і суперечностей без зміни змісту – це:

- а) консолідація;
- б) інкорпорація;
- в) кодифікація;
- г) звід законів;
- д) облік нормативно-правових актів.

51. Форма систематизації законодавства, за якої здійснюється письмове чи автоматизоване фіксування виданих нормативно-правових актів – це:

- а) облік;
- б) звід законів;
- в) кодифікації;
- г) консолідація;
- д) інкорпорація.

52. Видами форм обліку нормативно-правового матеріалу є:

- а) повний та неповний;
- б) загальний, галузевий та міжгалузевий;
- в) загальний та комплексний;
- г) комплексний та міжгалузевий;
- д) журнальний, картковий та електронний.

53. Основними способами викладу юридичних норм у тексті закону є:

- а) усний та письмовий;
- б) вузький та загальний;
- в) абстрактний та казуїстичний;
- г) вербальний та не вербальний;
- д) імперативний та диспозитивний.

54. Сукупність стандартизованих юридично-технічних правил, прийомів, засобів і способів створення компетентними органами найдоцільніших за формою і досконалих за структурою, змістом та викладом юридичних актів при дотриманні офіційно встановлених процедур їх підготовки і прийняття – це:

- а) юридична техніка;
- б) правовий припис;
- в) правове регулювання;
- г) правова термінологія;
- д) аналіз правоохоронної діяльності.

55. Система правил і нематеріальних засобів вираження змісту нормативного правового акта, використання яких забезпечує повноту, стислість, точність, чіткість, ясність і несуперечність нормативних правових актів та системні зв'язки між ними – це:

- а) нормотворча техніка;
- б) правотворча техніка;
- в) правозастосовна техніка;
- г) правореалізаційна техніка;
- д) правотлумачна техніка.

56. Поняття «юридична техніка» та «нормотворча техніка» співвідносяться таким чином:

- а) «юридична техніка» та «нормотворча техніка» не перебувають у зв'язку;
- б) поняття «юридична техніка» та «нормотворча техніка» є тотожними;
- в) «юридична техніка» є різновидом «нормотворчої техніки»;
- г) «нормотворча техніка» є різновидом «юридичної техніки»;
- д) «нормотворча техніка» є більш широким поняттям, ніж «юридична техніка».

57. Матеріальні об'єкти, які використовуються юристом в процесі проведення юридичної роботи – це:

- а) засоби юридичної техніки;
- б) прийоми юридичної техніки;

- в) способи юридичної техніки;
- г) методи юридичної техніки;
- д) зміст юридичної техніки.

58. Найзагальнішими прийомами і правилами юридичної техніки є:

- а) стриманість та логічність;
- б) мінімалізм у редагуванні правових норм, максималізм у створенні правових норм;
- в) юридична компаративістика, історизм, гносеологія;
- г) використання тлумачного словника, застосування правил викладення юридичного тексту;
- д) юридична термінологія, юридичні конструкції, форма нормативного акта, прийоми і правила викладу його змісту.

59. Всебічному висвітленню змісту норм права, уникненню прогалин у змісті правової норми сприяє застосування:

- а) юридичної конструкції;
- б) юридичної техніки;
- в) юридичної термінології;
- г) юридичної мови;
- д) юридичної композиції.

60. Передбачені законом моделі побудови нормативного матеріалу – це:

- а) правові категорії;
- б) юридичні конструкції;
- в) юридичні помилки;
- г) юридичні положення;
- д) правові дефініції.

61. Застосування юридичних конструкцій сприяє:

- а) логічності викладу правових норм;
- б) лаконічності викладу правових норм;
- в) послідовності викладу правових норм
- г) правильності викладу правових норм;
- д) поетапності викладу правових норм.

62. За сферою застосування юридичні конструкції поділяються на:

- а) загальноправові та галузеві;
- б) юридичні, загальні та спеціальні;
- в) загальні та спеціально-юридичні;
- г) загальні та спеціально-технічні;
- д) спеціально-юридичні та спеціально-технічні.

63. Система спеціальних словесних позначень, що використовуються при викладі змісту закону або іншого нормативного акта – це:

- а) юридична термінологія;
- б) юридична лексика;
- в) правові визначення;
- г) законні та підзаконні акти;
- д) понятійно-категоріальний апарат.

64. Різновидами термінів у текстах законів є:

- а) загальні та спеціальні;
- б) юридичні, загальні та спеціальні;
- в) загальнозживані та спеціально-юридичні;
- г) загальнозживані та спеціально-технічні;
- д) загальнозживані, спеціально-юридичні та спеціально-технічні.

65. Сукупність стандартизованих юридично-технічних правил, прийомів, засобів та способів створення уповноваженими органами юридичних актів – це:

- а) техніка;
- б) нормотворча техніка;
- в) юридична техніка;
- г) загальна техніка;
- д) правила юридичної техніки.

66. Система нормативних приписів, що вказують на особливості застосування нормативно-правового акта (термін набрання чинності, доручання органам тощо):

- а) фабула;
- б) преамбула;
- в) перехідні положення;
- г) прикінцеві положення;
- д) пункт.

67. Система нормативних приписів, які поєднують правила, що визначають застосування закону в часі або стосовно закону. Який він замінює – це:

- а) фабула;
- б) преамбула;
- в) перехідні положення;
- г) прикінцеві положення;
- д) пункт.

68. Стислі логічні визначення, що містять найістотніші правові ознаки понять, через які розкривається їх сутність:

- а) правові категорії;
- б) юридичні конструкції;
- в) юридичні помилки;
- г) юридичні положення;
- д) правові дефініції.

69. Негативний результат правотворчої діяльності, що полягає у виданні нормативно-правового акту, не здатного досягти цілей упорядкування суспільних відносин – це:

- а) правові категорії;
- б) юридичні конструкції;
- в) юридичні помилки;
- г) юридичні положення;
- д) правові дефініції.

70. Вид юридичної помилки у правотворчій діяльності:

- а) власне юридичні помилки;
- б) державні юридичні помилки;
- в) спеціальні юридичні помилки;
- г) нормотворчі юридичні помилки;
- д) правові помилки.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності: Указ Президента від 10 червня 1997 року (зі змінами і допов.). *Урядовий кур'єр*. 1997. № 107-108.

Спеціалізована література:

1. Kolodkina A., Lazarenko V., Ponomarev O. State financial control: problems and solutions. *Sciences of Europe*. 2016. № 9, ч. 3. С. 25-28.
2. Kroytor V. Combining of the free exercise of material and procedural rights by the parties to legal proceedings with procedural activity of the court as a principle of civil judicial proceedings: concept and maintenance. *Sciences of Europe*. 2016. № 10, ч. 1. С. 60-67.

3. Timoshenko A., Zinchenko O. The legal nature of settlement agreement in the civil and arbitration procedure. *Sciences of Europe*. 2016. № 10, ч. 1. С. 57-60.
4. Алієва-Барановська В. Коротка історія цивільних кодексів України. *Юридична Україна*. 2015. № 3. С. 4-9.
5. Андрусяк В. Г. Правозахисна функція сучасної держави (на прикладі інституту прокуратури): загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 20 с.
6. Антонова Н. А. Правотворчество органов местного самоуправления: моногр. Москва: ЮНИТИ, 2008. 165 с.
7. Баранов В. М. Преамбула нормативного правового акта (доктрина, практика, техника): моногр. Москва: Юрлитинформ, 2014. 247 с.
8. Береза В. Правове регулювання співробітництва України з Європейським Союзом в сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 27-32.
9. Берназюк Я. О. Конституційні основи правотворчості президента України: моногр. Київ: Гельветика, 2013. 511 с.
10. Биля І. Нормотворча техніка: поняття і загальна характеристика. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 1. С. 24-27.
11. Бірюк Л. Науково-експертний висновок як засіб застосування доктринального тлумачення у рішеннях Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 1. С. 33-39.
12. Богачов С. В. Законотворчість: необхідність термінологічного вдосконалення. *Наше право*. 2014. № 1. С. 10-12.
13. Буряк Я. Я. Правотворчість місцевих державних адміністрацій. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 6. С. 31-38.
14. Волошенюк О. В. Гармонізація та уніфікація законодавства як форми зближення правових систем. *Право і суспільство*. 2015. № 4. С. 3-7.
15. Гетьман Є. А. Кодифікація законодавства України: загальна характеристика, особливості, види: моногр. Харків: Право, 2012. 192 с.
16. Головач І. В. Використання терміна «аудит» у науковій літературі та нормативно-правових актах. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 2. С. 77-83.
17. Грималюк П. О. Делегована правотворчість: теоретико-прикладні засади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
18. Гультай М. Виникнення та утвердження конституціоналізму як обов'язкової складової демократичного державного устрою. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 3. С. 97-115.
19. Гусаров С. М. Законотворчість і законодавчий процес в Україні: моногр. Харків: Золота миля, 2014. 412 с.
20. Дашковська О. Референдум як інститут безпосередньої демократії: досвід зарубіжних країн. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 1. С. 235-240.

21. Дмитриева А., Беляева И. Организационно-правовые основы деятельности органов, обеспечивающих государственную защиту. *Sciences of Europe*. 2016. № 9, ч. 3. С. 22-25.
22. Ільченко С. Актуальні проблеми, пов'язані із об'єднанням матеріалів досудового розслідування. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 1. vydání. С. 199-203.
23. Ісмаїл Ахмад Правотворчість міжнародних міжурядових організацій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 1999. 17 с.
24. Кагадій М. І. Конституції зарубіжних країн близького зарубіжжя як об'єкт порівняльного правознавства. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 31. С. 53-59.
25. Калашник О. М. Прогалини в цивільному процесуальному праві та їх усунення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 20 с.
26. Калюжнов Е. Ю. Теоретико-правовые основания правил техники локального нормотворчества: дис. ... канд. юрид. наук. Волгоград, 2015. 220 с.
27. Капітаненко Н. П. Особливості юридичної відповідальності громадських об'єднань за правопорушення у сфері публічного управління та адміністрування. *Держава та регіони*. 2017. № 2. С. 68-73.
28. Карпунцов В. В. Функціонування спеціалізованих антикорупційних інституцій в Україні: сучасний стан та шляхи вдосконалення. *Держава та регіони*. 2017. № 2. С. 74-78.
29. Коваленко Т. О. Проблеми законодавчого забезпечення реалізації принципу законності у регулюванні земельних відносин в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2014. 34 с.
30. Коваль Л. Нормотворчість рад у сфері адміністративних правопорушень (ретроспективний нарис). *Право України*. 1998. № 8. С. 87-92.
31. Колісник В. Відновлення дії Конституції України та зміна форми правління як засіб поновлення конституційного ладу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 103-109.
32. Коломоєць Т. О., Федоров І. О., Гулевська Г. Ю. Кодифікація адміністративно-деліктного законодавства України: моногр. Запоріжжя: ЗНУ, 2006. 144 с.
33. Кравчук В. Особливості конституційно-правового статусу суддів Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 110-112.
34. Кройтор В. Сочитание состязательности и процессуальной активности суда как принцип гражданского судопроизводства. *Sciences of Europe*. 2016. № 8, ч. 2. С. 119-128.
35. Кудрявцева В. В. Кодифікація інвестиційного законодавства України: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2010. 228 с.

36. Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 284 с.
37. Кучинська О. П. Роль принципів кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2013. 37 с.
38. Лемак В. Проблеми інституційної незалежності Конституційного Суду України: уроки європейського досвіду. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 113-117.
39. Ленгер Я. І. Пріоритет нормативно-правового акту як спосіб розв'язання колізії. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 19-24.
40. Лепех Ю. Питання про співвідношення понять «правотворчість» та «нормотворчість». *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. № 855. С. 225-231.
41. Лешкович Т. Індивід як суб'єкт міжнародного публічного права. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 7-14.
42. Ліпкан В. А. Систематизація інформаційного законодавства України: моногр. Київ: О. С. Ліпкан, 2012. 303 с.
43. Мазуренко А., Колесник С. Правотворческая форма антикоррупционной политики в условиях децентрализации государственной власти. *Sciences of Europe*. 2016. № 2, ч. 2. С. 131-133.
44. Малярчук Л. Порівняльний аналіз заяв до Європейського Суду з прав людини та конституційної скарги до конституційного трибуналу Польщі. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. № 3, ч. 1. С. 8-15.
45. Мамедов Э. Ф. Термины и дефиниции как средства юридической техники правотворчества: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2015. 215 с.
46. Мандель Р. До розуміння принципів права. *Sciences of Europe*. 2016. № 4, ч. 2. С. 100-103.
47. Мандюк О. О. Введення в дію індивідуальних адміністративних актів. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 27. С. 151-156.
48. Марцеляк О. Правова природа актів Конституційного Суду України та їх роль у розвитку науки конституційного права. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 118-121.
49. Матвєєва Л. Г. Транзитивність у правовій сфері: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 327 с.
50. Мусієвський В. Є. Правотворчість судової влади: перспективи впровадження в Україні. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2012. Вип. 8. С. 25-29.
51. Навора Ю. Роль верхньої палати в законодавчому процесі в двопалатних парламентах. *Юридична Україна*. 2012. № 2. С. 32-36.
52. Невмержицька Н. О. Уніфікація як спосіб удосконалення законодавств. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 4. С. 63-70.

53. Нестерович В. Ф. Конституційно-правові засади здійснення опосередкованого впливу громадськості на нормопроектну діяльність Президента України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 5. С. 52-58.
54. Нестерович В. Ф. Петенційна форма впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів у США. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 3. С. 96-102.
55. Нестерович В. Ф. Поняття народної правотворчої ініціативи: наукові підходи та законодавча практика. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 11. С. 137-143.
56. Нечипоренко А. О. Нормотворчість в Україні: поняття, види, напрямки удосконалення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 21 с.
57. Нижник Н. Секторальний правовий моніторинг у теорії законотворчості: постановка питання. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1 (80). С. 45-52.
58. Нігреєв О. О. Правотворчість у міжнародному праві: до питання про визначення. *Альманах міжнародного права*. 2014. Вип. 4. С. 35-42.
59. Панчук І. О. Правосвідомість як фактор утвердження демократичних основ державного та суспільного ладу України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
60. Панькова З. Л. Правове положення органів, які здійснюють надання адміністративних послуг у сфері економіки. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 69-72.
61. Параниця С. П. Суть нормотворчої діяльності центральних органів виконавчої влади. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 8. С. 65-71.
62. Петришина М. О. Становлення та розвиток інституту правового моніторингу в Україні: проблеми та перспективи. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 25-32.
63. Петров А. О содержании понятия правовой культуры. *Sciences of Europe*. 2016. № 7, ч. 2. С. 140-146.
64. Плавич В. П. Сучасна правотворчість: проблеми теорії і методології: [моногр. дослідж.]. Одеса: Астропринт, 2013. 274 с.
65. Плавич В. П. Феномен нормотворчості та його співвідношення із суміжними категоріями: правотворчість, законність, правотворчий та законотворчий процеси. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 11-16.
66. Плавич С. В. Правотворення, правотворчість та законотворчість: проблема співвідношення. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2007. Вип. 35. С. 88-94.
67. Плечій О. Часові межі дії нормативно-правових актів України: проблемні питання. *Вісник Львівського університету*. 2002. Вип. 37. С. 70-74.

68. Примаков К. Ю. Адміністративно-правове регулювання масової інформації регіональної та місцевої сфери розповсюдження в Україні. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 73-78.
69. Приходько Х. Роль правових позицій Конституційного Суду України у становленні та розвитку доктрини конституційного процесу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 2. С. 43-54.
70. Прієшкіна О. В. Гласність як відображення демократичних засад конституційного ладу: теоретичні аспекти. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 24. С. 224-230.
71. Пучкова В. Особенности реализации конституционного права на охрану здоровья и медицинскую помощь для иностранных граждан. *East European Science Journal*. 2016. № 9, ч. 2. С. 119-122.
72. Рабінович П. М. Юридична техніка законотворення в Україні: загальні проблеми. *Вісник Академії правових наук України*. 1998. № 2. С. 78-82.
73. Різник С. Реформа конституційного правосуддя в Україні: сучасний етап. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 1. vydání. С. 159-164.
74. Романяк М. М. Сутність адміністративної юрисдикції та процесуальних форм її реалізації: окремі питання визначення. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 84-88.
75. Росік Т. В. Судова практика конституційного суду України та її роль у правотворчості України. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (3). С. 50-55.
76. Селіванов А. Законодавча влада і конституційне правосуддя в Україні. *Право України*. 2004. № 9. С. 34-36.
77. Селіванов А. Судовий конституціоналізм як ціннісна категорія інтеграційного напрямку конституціоналізації. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 3. С. 116-119.
78. Скомороха В. Судовий конституціоналізм в аспекті співвідношення конституційної та конвенційної юрисдикції. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 1. С. 40-48.
79. Скріль С. Конституційні принципи реформування політичних систем країни Центральної та Східної Європи. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 33-37.
80. Славова Н. О. Генезис поглядів на правотворчість у працях мислителів античності. *Європейські перспективи*. 2013. № 1. С. 18-22.
81. Сліденко І. Релятивність базисних категорій сучасного конституційного права (конституційний лад). *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 2. С. 33-42.
82. Соловьев С. Законность регионального и местного нормотворчества. *Законность*. 2003. № 3. С. 2-6.

83. Соляр С. Систематизація законодавства України у сфері об'єднання громадян. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 1. С. 35-45.
84. Стасюк О. Л. Система суб'єктів адміністративно-правового забезпечення реалізації правозахисної функції в Україні. *Держава та регіони*. 2017. № 3. С. 53-57.
85. Стефанов С. Деякі аспекти правового регулювання проекту «Електронний Суд» в ході його реалізації в юридичному процесі України. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 1. vydání. С. 165-171.
86. Стрельцова О. В. Механізм секторальної гармонізації законодавства України з правом ЄС у сферах свободи, безпеки і юстиції. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 5. С. 5-14.
87. Таєпов Ф. Б. Правовая экспертиза как необходимый элемент законотворчества. *Законодательные исследования*. 2011. Вып. 7. С. 83-92.
88. Тарасюк Т. М. Закони як джерела права соціального захисту України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 52. С. 131-136.
89. Теплюк М. Введення в дію конституційних законів: проблемні питання. *Право України*. 2012. № 8. С. 132-138.
90. Теплюк М. О. Правотворчість як діяльність, пов'язана з правом. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 12. С. 90-97.
91. Тиха А. П. Актуальні питання законодавчого регулювання нормотворчої діяльності в Україні на сучасному етапі. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 7. С. 43-48.
92. Ульяновська О. В. Види суб'єктів адміністративної відповідальності як засобу забезпечення конституційного права на судовий захист. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 95-100.
93. Федоров І. О. Кодифікація адміністративно-деліктного законодавства України: дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2006. 186 с.
94. Фрицький Ю. Парламент України – Верховна Рада та його роль у реалізації законодавчої влади. *Право України*. 2007. № 7. С. 3-7.
95. Хавронюк Н. Порядок набрання чинності нормативно-правових актів України. *Юридический вестник*. 1998. № 1. С. 94-98.
96. Харитонов Є. Деякі міркування з приводу нормотворчості. *Право України*. 2000. № 8. С. 81-85.
97. Хованская Г. П. Законотворчество на службу людям. *Жилищное и коммунальное хозяйство*. 2013. № 5. С. 12-15.
98. Чеботарьов С. С. Гуманізм як принцип права України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 65. С. 205-210.
99. Чинарян Е. О. Особенности законотворчества в Российской империи в XIX веке. *Вестник факультета юриспруденции и ювенальной юстиции*. 2011. Вып. 6. С. 93-98.

100. Члевик О. Особливості свободи як принципу конституційного ладу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 2. С. 55-66.
101. Чухвичев Д. В. Законотворческое познание и его роль в процессе законотворчества. *Гражданин и право*. 2011. № 7. С. 21-32.
102. Швець М. Нова технологія законотворення. *Право України*. 2003. № 3. С. 3-9.
103. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні: моногр. Реферат, 2007. 640 с.
104. Шершун К. П. Євроінтеграція у світлі конституційного регулювання економічних відносин. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 24. С. 97- 101.
105. Шпакович О. М. Роль міжнародних економічних організацій в правотворчому процесі: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 213 с.
106. Юрах В. М. Про перспективу кодифікації законодавства стосовно фінансування виборчого процесу. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 108-114.
107. Яковюк І. Адаптація і гармонізація законодавства в умовах інтеграції: проблема співвідношення. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4 (71). С. 29-42.
108. Яценко Р. Ю. Правотворчість в умовах перехідного суспільства: теоретико-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 18.
109. Яценко Р. Ю. Пряма правотворчість як вид правотворчості в сучасній Україні: поняття, ознаки, проблеми забезпечення. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2009. Вип. 43. С. 92-100.

ТЕМА 12. СИСТЕМА ПРАВА І СИСТЕМА ЗАКОНОДАВСТВА

Система права: поняття, ознаки та її структурні елементи. Публічне і приватне право. Загальна характеристика галузей та інститутів права.

Система законодавства: поняття, ознаки та структура. Співвідношення системи права і системи законодавства. Співвідношення норм міжнародного і національного права.

Право і мораль: поняття. Спільні риси права і моралі. Розмежування права і моралі. Взаємодія права і моралі.

Право і звичай: поняття, ознаки. Критерії розмежування норм права і звичаю.

Право і релігійні норми: поняття. Розмежування норм права та релігійних норм.

Корпоративні норми: поняття, ознаки. Подібність корпоративних норм та правових. Розмежування корпоративних норм та норм права.

Право представляє собою складну цілісну систему. У юридичній літературі існують два схожі поняття: «система права» і «правова система», які не є тотожні, і їх слід розрізняти. Правова система – поняття ширше, ніж система права. Система права входить в правову систему, є ключовим елементом в системі. На відміну від правової системи система права – правова категорія, яка означає внутрішню будову, внутрішню структуру права будь-якої країни. Вона виражається через розподіл і побудову нормативного матеріалу, за допомогою якого її різні блоки (частини) з'являються в єдності.

Система права – це об'єктивно обумовлена системою суспільних відносин внутрішня структура права, що складається з взаємозв'язаних норм, логічно розподілених по галузях, підгалузях і інститутах.

Ознаками системи права слід вважати те, що вона є:

- цілісним явищем, що складається з частин (елементів), взаємозалежних і взаємодіючих;
- науково обґрунтованим відображенням у логіко-системних зв'язках всієї сукупності юридичних норм (їх груп), що залучені до регулювання реальних суспільних відносин;
- ієрархічно побудованою структурою елементів, які її складають;
- структурою, матеріально обумовленою сукупністю юридичних норм, які формують право;
- результатом аналізу комплексу нормативно-юридичних актів, які формують право, та практикою їх реалізації.

Система права складається з **елементів**, які перебувають у певному взаємозв'язку та розкривають структуру права на різних рівнях, що дозволяє вести мову про право як ієрархічну структуру.

У цілому систему права формують **юридичні норми, юридичні (правові) інститути** та **галузі права**. Однак структура системи права не обмежується

зазначеною тріадою. Ці три елементи формують, так би мовити, загальний кістяк системи права, є її основними рівнями. Крім них, наука відносить до складу елементів системи права і *субінститути (підінститути), підгалузі та комплексні галузі права*.

Базовим елементом, який знаходиться у фундаменті системи права, є *юридична норма*, або, як зазначають деякі автори, *«нормативний припис»*, який визначається ними як елементарне, цільне, логічно завершене державно-владне веління нормативного характеру, безпосередньо виражене в тексті нормативно-юридичного акта.

Юридичні норми, що регулюють досить вузький різновид суспільних відносин, утворюють інститут права, який можна визначити як порівняно невелику внутрішньо пов'язану групу юридичних норм, що регулюють визначений різновид суспільних відносин.

Інститут права – це виокремлена група норм права, які регулюють певний вид однорідних суспільних відносин. Інститути права можуть бути *класифіковані* за різними критеріями:

- *за предметом правового регулювання* вони поділяються на інститути конституційного, цивільного, кримінального, адміністративного, процесуального та інших галузей права;
- *за своєю структурою* інститути поділяються на складні, тобто ті, що складаються з субінститутів та прості, які субінститутів не містять;
- *за змістом суспільних відносин* інститути права поділяються на матеріальні та процесуальні;
- *за функціями, які інститути виконують у правовому регулюванні*, вони поділяються на регулятивні та охоронні.

Галузь права – це відокремлена сукупність норм права, що регулюють якісно однорідну сферу суспільних відносин за допомогою певних методів.

Аналіз галузей права підкреслює такі її *властивості*:

- є центральною ланкою системи права;
- являє собою юридичну цілісність, тобто таку сукупність норм, що зосереджені у взаємопов'язаних правових інститутах і забезпечують регулювання, стабільність цілої сфери життєдіяльності суспільства;
- є відносно замкнутою, автономною підсистемою правового регулювання; наявність галузевого понятійного апарату – будь-яка галузь права має власну термінологію;
- основними критеріями для виокремлення галузі права виступають предмет і метод правового регулювання.

Галузі права можна поділити на такі *види*:

- *фундаментальні* (профілюючі), до яких традиційно належать конституційне, адміністративне, цивільне, процесуальне, кримінальне, кримінальне процесуальне право (вони є юридично первісними, концентрують головні правові режими, галузеві методи правового регулювання);

➤ **спеціальні**, які виникли шляхом відокремлення від фундаментальних галузей і в яких головні правові режими модифіковано, пристосовано до особливих сфер життя суспільства (трудова, земельна, житлова, сімейна, кримінально-виконавче право та ін.).

Публічне і приватне право характеризують як якісно різні підсистеми права, два різних «юридичних континенти». Публічне і приватне право традиційно вважають наскрізними лініями правового розвитку романо-германської сім'ї, до якої тяжіє правова система України. Поділ права на публічне і приватне має починатися із розмежування відносин, що регулюються публічним і приватним правом.

Публічне право – це підсистема права, яка регулює відносини, пов'язані з діяльністю публічної влади (державної влади та місцевого самоврядування).

Публічно-правові відносини пов'язані з реалізацією загального інтересу суспільства, який спирається на підтримку і захист права (публічний інтерес). Їх слід умовно поділити на три великих блоки: відносини, пов'язані з діяльністю держави і місцевого самоврядування, що виникають між суб'єктами владних повноважень; відносини, пов'язані з діяльністю держави і місцевого самоврядування, що виникають між суб'єктом владних повноважень і іншими суб'єктами права; відносини між іншими суб'єктами права, коли вони прямо стосуються діяльності держави і місцевого самоврядування.

Приватне право – це підсистема права, що регулює такі відносини між суб'єктами права, які прямо не стосуються публічної влади. Приватноправові відносини пов'язані з реалізацією інтересів окремих осіб, які визнаються та захищаються правом (приватний інтерес).

Основний **суб'єкт публічного права** – суб'єкт владних повноважень, а основними **суб'єктами приватного права** є фізичні особи та юридичні особи.

Учасники публічно-правових відносин, як правило, є нерівними, і вступають у вертикальні (субординаційні, владні) відносини. Водночас учасники приватноправових відносин є юридично рівними, а їхні відносини характеризують як горизонтальні (координаційні).

Для публічного права характерним є імперативний метод, при якому норми безпосередньо встановлюють права і обов'язки суб'єктів, а також порядок їхнього виникнення. Цей режим зазвичай відзначається централізованим і субординаційним регулюванням, спеціальнодозволенним типом регулювання, використанням імперативних норм. Приватному праву притаманний диспозитивний метод, який надає суб'єктам можливість самостійно визначати свої права і обов'язки в межах, встановлених правом.

До складу публічного права входять: матеріальні публічно-правові галузі (конституційне, адміністративне, кримінальне, фінансове право та ін.) та процесуальні публічно-правові галузі (кримінальне процесуальне, цивільне процесуальне, адміністративно-процесуальне право тощо). До складу приватного права входять галузі цивільного, сімейного права, інститути трудового, житлового, земельного права та ін.

Останнім часом поширюється проблема підміни понять «система права» та «система законодавства». Незважаючи на те, що система права та система законодавства є близькими за змістом поняттями, вони мають суттєві відмінності.

Під **системою законодавства** розуміється система нормативних правових актів, якій притаманна єдність та яка включає як закони, так і прийняті для їх реалізації підзаконні нормативні правові акти. Для системи законодавства характерними **ознаками** є:

- генетичний зв'язок з системою права – система права є первинною стосовно системи законодавства: остання виникає на ґрунті принципів та структури права;
- цілісність, яка обумовлена цілісністю права, спільністю загальних цілей, завдань та принципів законодавства;
- узгодженість, яка полягає, зокрема, у тому, що нормативно-правові акти як елементи системи взаємопов'язані – знаходяться у координаційних (залежно від предмету правового регулювання) та субординаційних (залежно від їх юридичної сили) зв'язках, їхня дія ізольовано одне від одного неможлива: акти доповнюють, конкретизують, сприяють застосуванню один іншого;
- диференціація, що відбувається як за предметною ознакою, так і суб'єктною ознакою;
- структурованість, яка відображає внутрішню форму, спосіб організації нормативно-правових актів, унаслідок якого система законодавства набуває вертикальної, горизонтальної та функціональної структури.

Структура системи законодавства – це внутрішня організація упорядкованих нормативно-правових актів, яка виражається в їх погодженості та розподілу на галузі та інститути законодавства.

Галузь законодавства – об'єднання нормативно-правових актів за певним сферами правового регулювання суспільних відносин, які в свою чергу характеризуються єдністю змісту, форми та мають системні зв'язки між собою.

Інститут законодавства – система нормативних приписів галузі законодавства, які регулюють певну сукупність суспільних відносин.

Структуру системи законодавства можна **класифікувати** за такими критеріями:

- **за юридичною силою актів** – вертикальна (ієрархічна) – відображає юридичну силу нормативно-правових актів (закони, укази, постанови уряду, нормативні акти міністерств);
- **за предметом правового регулювання** – горизонтальна (галузева) – відображає поділ нормативно-правових актів за предметом правового регулювання;
- **за особливостями форми державного устрою** – субординаційна – відображає поділ законодавства за територіальним устроєм.

Відмінності між системою права і системою законодавства:

- система права характеризує зміст права, а система законодавства – його зовнішню форму;
- система права віддзеркалює структуру права, а система законодавства – структуру законодавства;
- система права має горизонтальну (галузеву) структуру, у той час як система законодавства – горизонтальну, вертикальну та функціональну;
- первинним елементом системи права є норма права, а системи законодавства – нормативно-правовий акт;
- враховуючи, що система законодавства є результатом діяльності суб'єктів нормотворчості, вона більше залежить від суб'єктивного чинника, ніж система права, яка зумовлена насамперед станом розвитку суспільних відносин;
- система законодавства і система права не збігаються за обсягом. З одного боку, нормативно-правові акти як складові системи законодавства закріплюють не лише норми права, але й положення ненормативного характеру, з іншого – норми права закріплюються не лише в нормативно-правових актах (законодавстві), але й в інших джерелах права.

Співвідношення норм міжнародного права з національним правом залежить насамперед від того, в якому джерелі закріплено певну норму міжнародного права – міжнародному договорі, міжнародному звичаї, обов'язкових нормативних резолюціях міжнародних організацій. Крім того, допоміжним джерелом міжнародного права визнаються судові рішення й міжнародно-правова доктрина. Важливе значення у цьому питанні має ст. 9 Конституції, а також ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України». Згідно з ними норми Конституції України мають більшу юридичну силу, ніж норми міжнародних договорів, обов'язкових для України. Водночас норми чинних міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і мають більшу юридичну силу щодо всіх інших актів українського законодавства. Якщо згода на обов'язковість міжнародного договору надається іншими органами державної влади України (Президентом, Кабінетом Міністрів тощо), то такий договір є обов'язковим для України в частині, що не суперечить Конституції та законам України.

Норми, закріплені в міжнародних звичаях, не є частиною законодавства України. Щодо них треба керуватися Декларацією про державний суверенітет України, якою визначено пріоритет загальноновизнаних норм міжнародного права над нормами внутрішнього права України. Після приєднання України до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, визнання обов'язковості юрисдикції Європейського суду з прав людини, українські суди при розгляді справ застосовують Конвенцію та практику Суду як джерело права. Рішення міжнародних організацій також не входять до складу національного права України, але використовуються як авторитетне джерело. Окрім

того, внутрішньодержавна дія міжнародного права не вичерпується лише застосуванням міжнародно-правових норм. Так, органи державної влади мають тлумачити норми національного права з урахуванням норм і принципів міжнародного права.

Підвищення рівня системності суспільства визначає потребу дослідження ролі права і моралі, їх взаємодії та співвідношення як основних засобів упорядкування відносин між людьми. Саме тому аналіз взаємодії права, як основного засобу державного впливу на суспільство, та моралі, як важливого різновиду соціальних норм, створює реальні можливості запровадження в практичну діяльність суб'єктів правових, моральних, етичних, релігійних та інших норм, які є невід'ємною складовою діалогу між людьми в сучасному світі.

Мораль – це загальнообов'язковий соціальний регулятор, який оцінює поведінку людей та їхні мотиви, виходячи з уявлень про добро і зло, і спирається переважно на ідеальні санкції.

Особливістю моралі як регулятора людських взаємин є те, що вона регулює свідомість і поведінку людей в усіх сферах життєдіяльності, включаючи особистісне життя і міжособистісні стосунки – на відміну, наприклад, від іншого глобального регулятора – права, яким регулюється тільки суспільно значуща поведінка (норми права виступають необхідним атрибутом держави, в якій мораль не може забезпечити поведінку, відповідну певному громадському порядку). З іншого боку, норми моралі й права існують у динамічному взаємозв'язку – адже правова система державно організованого суспільства закріплює важливі для всього суспільства моральні настанови і цінності. Єдність моралі й права ґрунтується на спільності соціально-економічних інститутів, культури, виховання, прихильності людей до ідеалів свободи, рівності і справедливості.

Спільні риси права і моралі та їх взаємодія проявляються у тому, що:

- право і мораль є універсальними критеріями для оцінки поведінки;
- право в цілому ґрунтується на загальновизнаних нормах моралі;
- без звернення до моральних норм неможливо розкрити зміст низки норм права;
- правові норми захищають суспільну мораль та протидіють анти-соціальній груповій моралі.

Релігійні норми – це норми, які регулюють ставлення віруючих до Бога, відносини віруючих між собою, з релігійними організаціями та з представниками інших релігій.

Особливості взаємодії між правом і релігійними нормами залежать від типу правової системи. У релігійних правових системах, де релігія та право чітко не відокремлені, релігійні норми визнаються первинними, а правові норми не можуть їм суперечити. Там, де правова та релігійна системи відокремлені, правові норми є первинними в масштабах держави, а релігійні норми поширюються лише на віруючих. У той же час окремі релігійні норми, які

відповідають моральним та правовим засадам суспільства, знаходять своє закріплення в праві; за їх порушення настає юридична відповідальність.

Свобода совісті та релігії належить до основоположних прав людини, закріплюється в основних міжнародно-правових актах з прав людини та конституціях сучасних держав, визнається та охороняється державами та міжнародною спільнотою.

Корпоративні норми – це норми, що розробляються політичними партіями, громадськими організаціями, профспілками, підприємствами з метою реалізації інтересів своїх членів (учасників).

Спільні риси корпоративних і правових норм полягають у тому, що вони виступають правилами поведінки; є текстуально закріпленими у відповідних актах; становлять певну систему; ухвалюються за відповідною процедурою; забезпечуються за допомогою чітко визначених заходів і санкцій.

Взаємодія корпоративних і правових норм полягає у тому, що в деяких випадках корпоративні норми санкціонуються державою, що надає їм властивості норм права. Слід також враховувати, що від дотримання корпоративних норм іноді залежить належна реалізація норм права.

Ключові поняття:

система права, законодавство, система законодавства, система юридичних наук, правова система, структура системи права, норми права, інститути права, підгалузі права, галузі права, структура системи законодавства, інститут законодавства, галузь законодавства, публічне право, приватне право, публічно-правові відносини, ознаки публічного права, ознаки приватного права, суб'єктами приватного права, суб'єкт публічного права, базова галузь права, профільюючі галузі права, спеціальні галузі права, комплексні галузі права, галузь матеріального права, галузь процесуального права, конституційне право, адміністративне право, цивільне право, кримінальне право, трудове право, кримінально-виконавче право, міжгалузевий інститут права, субінститут права, національне право, інститут законодавства, міжнародне право, технічні норми, мораль, звичай, релігія, корпоративні норми.

1. *Об'єктивно зумовлена внутрішня організація права певного суспільства, яка полягає в єдності і погодженості усіх юридичних норм та диференціації їх за галузями, підгалузями та інститутами – це:*

- а) система права;
- б) політична система;
- в) правова система;
- г) система законодавства;
- д) правова сім'я.

2. Поділ системи права на відносно самостійні елементи та наявність між ними певних рівнів ієрархії – це:

- а) органічна єдність та узгодженість;
- б) стабільність та динамізм;
- в) структурна різноманітність;
- г) диференціація та структурна ієрархічність;
- д) об'єктивна зумовленість.

3. Ознакою системи права є:

- а) суб'єктивна зумовленість;
- б) структурне одноманіття;
- в) диференціація;
- г) стабільність та динамізм;
- д) координація.

4. Ознака системи права, яка реально існує у зв'язку з особливостями економічного та соціально-політичного розвитку; не створюється за розсудом людей – це:

- а) стабільність і динамізм;
- б) органічна єдність і узгодженість;
- в) об'єктивна зумовленість;
- г) структурна різноманітність;
- д) диференціація і структурна ієрархічність.

5. Елементами системи права є:

- а) галузі права, норми права, галузі законодавства;
- б) інститути права, підгалузі права, норми права, галузі законодавства;
- в) норми права, інститути права, підгалузі права, галузі права;
- г) норми права, інститути права, підгалузі права, галузі законодавства, спеціальне законодавство;
- д) суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона, об'єктивна сторона.

6. До елементів системи права належать:

- а) підгалузі права;
- б) суб'єктивне право;
- в) об'єктивне право;
- г) правова сім'я;
- д) обов'язок.

7. Основним критерієм для розподілу системи права за галузями є:

- а) правова регламентованість;
- б) предмет і метод правового регулювання;
- в) характер джерел права;

- г) специфіка врегульованих суспільних відносин;
- д) характер типу права.

8. *Правове регулювання – це:*

- а) здійснюваний державою за допомогою всіх юридичних засобів владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення, охорони і розвитку;
- б) сукупність суспільних відносин, урегульованих правом;
- в) система всіх державно-правових (юридичних) засобів, за допомогою яких держава здійснює владний вплив на суспільні відносини;
- г) система юридичних норм, які регулюють певну сферу суспільних відносин специфічним методом правового регулювання;
- д) сукупність засобів, прийомів, за допомогою яких право впливає на однорідні суспільні відносини.

9. *Сукупність засобів та способів правового впливу на суспільні відносини – це:*

- а) спосіб правового регулювання;
- б) диспозитивний метод правового регулювання;
- в) імперативний метод правового регулювання;
- г) метод правового регулювання;
- д) засіб правового регулювання.

10. *Метод правового регулювання характеризується специфічними ознаками:*

- а) вони є найбільш важливими, значущими для суспільства (тобто зберігають його розвиток, безпеку людини та ін.);
- б) мають однорідний, типовий вираз (наприклад, коли відносини певного роду мають майновий чи управлінський характер);
- в) придатні для регулювання нормами права (на відміну від тих відносин, що регулюються іншими засобами регулювання нормами моралі, звичаями тощо і не потребують державно-правового втручання);
- г) визначає особливості порядку, нормативних підстав та юридичних фактів, необхідних для виникнення і реалізації учасниками суспільних відносин відповідних юридичних наслідків – їх суб'єктивних прав, обов'язків або юридичної відповідальності;
- д) мають певний зовнішній прояв і придатні для контролю з боку інститутів суспільства і держави.

11. *До головних (первинних) методів правового регулювання належать:*

- а) загальний та спеціальний;
- б) диспозитивний та імперативний;
- в) самостійний та безпосередній;

- г) зовнішній та внутрішній;
- д) первинний та вторинний.

12. *Метод правового регулювання, що побудований на засадах влади та підпорядкування, який припускає заборони, обов'язки, покарання – це:*

- а) спосіб правового регулювання;
- б) диспозитивний метод правового регулювання;
- в) імперативний метод правового регулювання;
- г) метод правового регулювання;
- д) засіб правового регулювання.

13. *Імперативний метод правового регулювання притаманний:*

- а) цивільному праву України;
- б) сімейному праву України;
- в) кримінальному праву України;
- г) авторському праву України;
- д) комерційному праву України.

14. *Надає суб'єктам відому альтернативну можливість вибору варіантів поведінки в межах закону – це:*

- а) рекомендаційний метод правового регулювання;
- б) диспозитивний метод правового регулювання;
- в) імперативний метод правового регулювання;
- г) альтернативний метод правового регулювання;
- д) метод заохочення.

15. *Метод, типовий для процесуальних галузей права, де позивач і відповідач, інші учасники судового розгляду знаходяться в однаковому процесуальному становищі один перед одним, законом і судом, їхні відносини характеризуються самотійністю – це:*

- а) автономний метод правового регулювання;
- б) диспозитивний метод правового регулювання;
- в) імперативний метод правового регулювання;
- г) альтернативний метод правового регулювання;
- д) метод автономії і рівності сторін метод заохочення.

16. *Уособлена сукупність норм, спрямована на регулювання певної сфери якісно однорідних суспільних відносин – це:*

- а) правова система;
- б) галузь права;
- в) підгалузь права;
- г) система законодавства;
- д) інститут права.

17. Характерною рисою галузі права є положення про те, що галузь права:

- а) не охоплює певну якісно однорідну сферу суспільних відносин;
- б) має відносно самостійну сукупність юридичних норм-диспозицій, що визначають умови їх реалізації, та своєрідних санкцій;
- в) включає один інститут права;
- г) володіє лише різними режимами правового регулювання, які забезпечують ефективність дії як галузі в цілому;
- д) відокремлена сукупність норм права, які регулюють певні якісно однорідні суспільні відносини.

18. Підсистема права, що регулює відносини у сфері індивідуальних інтересів юридично рівних суб'єктів за допомогою переважно диспозитивного методу регулювання – це:

- а) процесуальне право;
- б) приватне право;
- в) публічне право;
- г) матеріальне право;
- д) індивідуальне право.

19. Однією з основних ознак приватного права є:

- а) перевага диспозитивних норм, розрахованих на самовідповідальність за своїми обов'язками і діями;
- б) спрямованість на задоволення публічних інтересів;
- в) однобічне волевиявлення;
- г) перевага обов'язкової форми регулювання;
- д) ієрархічність відносин між суб'єктами права.

20. Галуззю приватного права є:

- а) конституційне право;
- б) фінансове право;
- в) цивільне право;
- г) міжнародне гуманітарне право;
- д) кримінальне право.

21. Цивільне право – це:

- а) система юридичних норм, що регулюють судочинство у справах про захист порушених і оспорюваних прав, свобод і законних інтересів громадян, організацій та інших суб'єктів цивільних, трудових та інших правовідносин;
- б) система юридичних норм, що регулюють правовідносини, які складаються під час здійснення адміністративного судочинства в результаті оскарження в суді будь-яких рішень, дій чи бездіяльності представників влади;

в) система правових норм, що регулюють майнові і пов'язані з ними особисті немайнові відносини й особисті права та охороняють особисті права суб'єктів права шляхом створення умов для оцінки і відшкодування заподіяної шкоди в майновому еквіваленті;

г) система правових норм, які регулюють суспільні відносини, що формуються в ході забезпечення органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування реалізації, охорони і захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а також в процесі здійснення ними управління соціально-економічним і адміністративно-політичним розвитком;

д) система юридичних норм, що регулюють відносини, засновані на угоді між працівником і роботодавцем про особисте виконання працівником за оплати роботи з певної спеціальності, кваліфікації або посади, а також відносини, безпосередньо пов'язані з трудовими.

22. Трудове право – це:

а) система правових норм, що охороняють від злочинних зазіхань права і свободи людини і громадянина, конституційний лад, усі види власності, установлюють міру кримінальної відповідальності за їх вчинення;

б) система юридичних норм, що регулюють відносини, засновані на угоді між працівником і роботодавцем про особисте виконання працівником за оплати роботи з певної спеціальності, кваліфікації або посади, а також відносини, безпосередньо пов'язані з трудовими;

в) система правових норм, що регулюють майнові і пов'язані з ними особисті немайнові відносини й особисті права та охороняють особисті права суб'єктів права шляхом створення умов для оцінки і відшкодування заподіяної шкоди в майновому еквіваленті;

г) сукупність правових норм, що регулюють правове положення особи, основи організації суспільного і державного ладу, системи органів держави і місцевого самоврядування, механізми здійснення державної влади;

д) система юридичних норм, що регулюють правовідносини, які складаються під час здійснення адміністративного судочинства в результаті оскарження в суді будь-яких рішень, дій чи бездіяльності представників влади.

23. Система юридичних норм, що регулюють судочинство у справах про захист порушених і оспорюваних прав, свобод і законних інтересів громадян, організацій та інших суб'єктів цивільних, трудових та інших правовідносин – це:

а) цивільне право;

б) цивільно-процесуальне право;

в) адміністративне право;

г) адміністративно-процесуальне право;

д) кримінально-процесуальне право.

24. Сучасна правова система України виключає існування такої галузі права:

- а) конституційно-процесуальне право;
- б) цивільно-процесуальне право;
- в) сімейно-процесуальне право;
- г) кримінально-процесуальне право;
- д) адміністративно-деліктне права.

25. Сукупність правових норм різних галузей права, предметом регулювання яких є відносини у сфері реалізації суспільних, державних та міждержавних інтересів за допомогою переважно імперативного методу регулювання – це:

- а) процесуальне право;
- б) приватне право;
- в) публічне право;
- г) матеріальне право;
- д) організаційне право.

26. Характерною ознакою публічного права є:

- а) забезпечення приватних інтересів;
- б) перевага імперативного методу регулювання;
- в) юридична рівність сторін;
- г) задоволення загального (публічного, державного) інтересу;
- д) волевиявлення різних суб'єктів.

27. До основних ознак публічного права належить:

- а) спрямованість на задоволення приватних інтересів;
- б) вільне волевиявлення усіх сторін;
- в) перевага директивно-обов'язкових норм, розрахованих на пряме застосування санкцій;
- г) диспозитивний метод регулювання;
- д) юридична рівність між суб'єктами права.

28. До галузей публічного права належить:

- а) цивільне право;
- б) сімейне право;
- в) господарське право;
- г) авторське право;
- д) конституційне право.

29. Сукупність правових норм, що регулюють правове положення особи, основи організації суспільного і державного ладу, системи органів держави і місцевого самоврядування, механізми здійснення державної влади – це:

- а) адміністративне право;
- б) конституційне право;
- в) цивільне право;
- г) кримінальне право;
- д) кримінально-виконавче право.

30. Сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що викликають у процесі виконавчо-розпорядчої діяльності органів держави – це:

- а) державне право;
- б) цивільне право;
- в) адміністративне право;
- г) кримінальне право;
- д) міжнародне право.

31. Система правових норм, що охороняють від злочинних зазіхань права і свободи людини і громадянина, конституційний лад, усі види власності, установлюють міру кримінальної відповідальності за їх вчинення – це:

- а) адміністративне право;
- б) кримінальне право;
- в) цивільне право;
- г) міжнародне право;
- д) кримінально-виконавче право.

32. Система правових норм і принципів, що регулюють публічні відносини між державами, або приватноправові відносини між громадянами різних країн і їх об'єднаннями – це:

- а) трудове право;
- б) міжнародне право;
- в) господарське право;
- г) адміністративне право;
- д) державне право.

33. Спільною ознакою для національного та міжнародного права є:

- а) структурний розподіл на галузі;
- б) чинність в межах певної держави;
- в) необмежене коло суб'єктів;
- г) забезпеченість державним примусом;
- д) диспозитивність.

34. До основних суб'єктів міжнародного права належать, крім:

- а) держави;
- б) міжнародні міжурядові організації;
- в) Святий Престол;
- г) Міжнародний комітет Червоного Хреста;
- д) органи державної влади.

35. Велика група правових норм, що складається з ряду інститутів у складі галузі права та врегульовує близькі відносини певного виду – це:

- а) правова система;
- б) галузь права;
- в) підгалузь права;
- г) система законодавства;
- д) інститут права.

36. Система відносно відокремлених від інших і пов'язаних між собою правових норм, які регулюють певну групу однорідних суспільних відносин – це:

- а) правова система;
- б) галузь права;
- в) підгалузь права;
- г) система законодавства;
- д) інститут права.

37. Ознакою інституту галузі права є:

- а) врегулювання всієї сукупності суспільних відносин;
- б) нормативна залежність;
- в) суб'єктивна зумовленість;
- г) відособленість від інших інститутів права;
- д) динамічність.

38. Інститути права за виконуваними функціями класифікують на:

- а) галузеві та міжгалузеві;
- б) матеріальні та процесуальні;
- в) регулятивні та охоронні;
- г) прості та складні;
- д) загальні та спеціальні.

39. Правила, що вказують на найбільш економічні та екологічно нешкідливі методи, прийоми і засоби впливу людей на матеріальний світ, їх роботу з технічними і природними об'єктами – це:

- а) технічні норми;
- б) соціальні норми;

- в) політичні норми;
- г) економічні норми;
- д) релігійні норми.

40. *Правила, що розробляються політичними партіями, громадськими організаціями, профспілками, підприємствами та іншими об'єднаннями з метою реалізації інтересів своїх учасників – це:*

- а) положення;
- б) корпоративні норми;
- в) загальні норми;
- г) звичай;
- д) мораль.

41. *Розмежування корпоративних норм та норм права проводиться за такими критеріями:*

- а) за суб'єктом, якому вони адресовані, за вольовою спрямованістю, за способом встановлення;
- б) за суб'єктом, якому вони адресовані, за формою зовнішнього вираження, за специфікою санкцій;
- в) за формою зовнішнього вираження, за специфікою санкцій;
- г) за суб'єктом, якому вони адресовані, за вольовою спрямованістю, за способом встановлення, за формою зовнішнього вираження, за специфікою санкцій;
- д) їх не розмежовують.

42. *Система норм і принципів, які виникають із потреби узгодження інтересів індивідів один з одним і суспільством (класом, соціальною групою, державою), спрямовані на регулювання поведінки людей відповідно до понять добра і зла і підтримуються особистими переконаннями, традиціями, вихованням, силою громадської думки – це:*

- а) традиція;
- б) суспільство;
- в) мораль;
- г) правила поведінки загального характеру;
- д) звичай.

43. *Спільне у норм права і норм моралі полягає у тому, що вони:*

- а) регулюють внутрішнє усвідомлення людиною своєї поведінки в усіх сферах суспільних відносин;
- б) переслідують спільну мету – встановлення і підтримання порядку в суспільстві;

- в) виступають як узагальнене безособове правило поведінки у вигляді ідей і принципів (дотримуватися слова, бути чесним, справедливим тощо);
- г) після набуття законної сили стають обов'язковою для осіб, що знаходяться в сфері її дії;
- д) дотримується добровільно, забезпечується внутрішнім переконанням, громадською думкою.

44. Взаємодія норм права і норм моралі в процесі правотворчості проявляється в тому, що:

- а) норми права створюються з урахуванням норм моралі, що панують у суспільстві, виступають як формально (офіційно) визначена міра справедливості, і тому право в широкому розумінні є моральним явищем;
- б) норми права змінюються і розвиваються під впливом норм традицій;
- в) норми права скасовуються у разі невідповідності вимогам норм закону, яка панує в державі;
- г) норми права тлумачаться посадовою особою, яка здійснює правозастосовну діяльність, відповідно до норм моралі, що панують у суспільстві;
- д) норми права сприяють усуненню перепон на шляху розвитку нових моральних норм.

45. Вплив норм моралі на діяльність, пов'язану з реалізацією права:

- а) норми права оцінюються державою, яка їх реалізує, із погляду моралі;
- б) норми права оцінюються громадянином, який їх реалізує із погляду моралі;
- в) норми права тлумачаться суспільством, який здійснює правозастосовну діяльність;
- г) норми права прямо вказані в законодавстві;
- д) норми права можуть бути скасовані з невідповідністю із законодавством.

46. Історично зумовлені загальні правила поведінки людей у суспільстві, є проявом їх свідомої вольової діяльності та забезпечуються різними засобами соціального та державного впливу – це:

- а) технічні норми;
- б) спеціальні норми;
- в) соціальні норми;
- г) економічні норми;
- д) політичні норми.

47. Соціальна норма, яка складається внаслідок її тривалого й однома-
нітного застосування в певних життєвих ситуаціях – це:

- а) звичай;
- б) традиція;
- в) релігія;
- г) право;
- д) нормативний акт.

48. Розрізняють норми права і звичай та такими критеріями:

- а) за походженням, за формою вираження та за часом набрання чинності;
- б) за походженням, за набранням чинності, за способом забезпечення;
- в) за набранням чинності, за походженням;
- г) за походженням, за формою вираження, за часом набрання чинності,
за способом забезпечення;
- д) за суб'єктом, за періодом створення.

49. За загальним правилом, у випадку визнання державою певних норм
міжнародного права, співвідношення міжнародного та національного права
відбувається за принципом:

- а) дуалізму;
- б) пріоритету міжнародного права над національним;
- в) пріоритету національного права над міжнародним;
- г) законності;
- д) верховенства міжнародного права.

50. Цілісний погоджений комплекс нормативно-правових приписів, що мі-
стяться в законах та розподілені залежно від предмета та метода правового
регулювання по галузях та інститутах законодавства – це:

- а) система законодавства;
- б) структура законодавства;
- в) сукупність законодавства;
- г) система права;
- д) систематизація законодавства.

51. Чинники формування та розвитку системи законодавства – це:

- а) це обставини, які визначають її зв'язок з іншими соціальними явища-
ми, її зміст, форму та ефективність правового регулювання;
- б) сукупність засобів і способів правового впливу на суспільні відноси-
ни;
- в) уособлена група правових норм, які регулюють однорідні суспільні
відносини конкретного виду;

г) здійснюваний державою за допомогою всіх юридичних засобів владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення, охорони і розвитку;

д) система юридичних норм, які регулюють певну сферу суспільних відносин специфічним методом правового регулювання.

52. Система законодавства складається з двох рівнів:

- а) ієрархічного та галузевого;
- б) загального та галузевого;
- в) основного та спеціального;
- г) основного та додаткового;
- д) нормативного та галузево-організаційного.

53. Горизонтальний розподіл нормативно-правових актів за предметом правового регулювання – це:

- а) ієрархічна структура законодавства;
- б) галузева структура законодавства;
- в) державно-організаційна структура законодавства;
- г) державно-галузева структура законодавства;
- д) галузево-організаційна структура законодавства.

54. Видами структурної організації законодавства є:

- а) горизонтальні, галузеві, функціональні та федеративні;
- б) горизонтальні та вертикальні;
- в) змішані та федеративні;
- г) вертикальні та лінійні;
- д) змішані, федеративні та лінійні.

55. Зумовлена різною юридичною силою організація законодавства нормативно-правових актів:

- а) субординаційна (вертикальна) структура законодавства;
- а) лінійна структура законодавства;
- б) федеративна структура законодавства;
- в) комплексна структура законодавства;
- г) вертикальна структура законодавства;
- д) змішана структура законодавства.

56. Структура системи законодавства передбачає такий вид структурної організації, як:

- а) офіційна;
- б) локальна;
- в) місцева;
- г) галузева;
- д) регулятивна.

57. Структура галузевої системи законодавства включає:

- а) галузеве, спеціальне та комплексне законодавство;
- б) міждисциплінарне, спеціальне та комплексне законодавство;
- в) галузеве, підгалузеве та комплексне законодавство;
- г) інституціональне, спеціальне та комплексне законодавство;
- д) дисциплінарне, виконавче та комплексне законодавство.

58. Нормативно-правовий акт, в якому поєднані та систематизовані правові норми, що регулюють певну сферу суспільних відносин – це:

- а) основи законодавства;
- б) положення;
- в) правила
- г) кодекс;
- д) статут.

59. Сукупність нормативно-правових актів, що містять поняття, цілі, завдання і принципи правового регулювання, що визначають основні напрями регулювання певної сфери суспільних відносин – це:

- а) основи законодавства;
- б) положення;
- в) правила
- г) кодекс;
- д) статут.

60. До елементів горизонтальної структури законодавства належать:

- а) конституція
- б) конституційний закон;
- в) закон;
- г) законодавство політичної автономії;
- д) конституційне законодавство.

61. Закони в матеріальному змісті – це:

- а) правові акти, які містять приписи, що розраховані на невизначене коло осіб;
- б) правові акти, що прийняті в особливому порядку законодавчою владою;
- в) правосвідомість, ідеї, концепції розвитку правової системи;
- г) діяльність представницького органу влади;
- д) інституційна діяльність уповноважених суб'єктів.

62. Правовий стан, завдання і компетенцію певного органу, установи, організації чи групи однорідних органів, установ, організацій регламентують:

- а) основи законодавства;
- б) положення;
- в) правила
- г) кодекси;
- д) статuti.

63. Сукупність нормативно-правових актів, що регулюють правовий режим певних підприємств, органів, установ або ту чи іншу сферу державної діяльності – це:

- а) основи законодавства;
- б) положення;
- в) правила
- г) кодекс;
- д) статут.

64. Процедурні норми, що визначають порядок організації певного роду діяльності та мають загальнодержавне значення – це:

- а) основи законодавства;
- б) положення;
- в) правила;
- г) кодекс;
- д) статут.

65. Розподіл нормативно-правових актів на певні групи за їх юридичною силою – це:

- а) ієрархічна структура законодавства;
- б) галузева структура законодавства;
- в) державно-організаційна структура законодавства;
- г) державно-галузева структура законодавства;
- д) галузево-організаційна структура законодавства.

66. Впорядкування та вдосконалення нормативно-правових актів, приведення їх до певної внутрішньої узгодженості шляхом створення єдиних нормативних актів та їх збірників – це:

- а) система законодавства;
- б) структура законодавства;
- в) сукупність законодавства;
- г) система права;
- д) систематизація законодавства.

67. Різновидом систематизації законодавства є:

- а) звіт;
- б) корпорація;
- в) інконсолідація;
- г) облік;
- д) звітування.

68. Система нормативних приписів, що виражають норми підгалузі права – це:

- а) галузеве законодавство;
- б) спеціальне законодавство;
- в) інституціональне законодавство;
- г) підгалузеве законодавство;
- д) комплексне законодавство.

69. Спосіб вираження згоди держави на обов'язковість для неї міжнародного договору, коли на його основі видається національний нормативний акт – це:

- а) ратифікація;
- б) денонсація;
- в) система інкорпорації;
- г) система трансформації;
- д) міжнародна систематизація.

70. Система права відмінна від системи законодавства в тому, що:

а) система права є сукупністю нормативно-правових актів, а система законодавства – сукупністю правових норм;

б) система права складається з галузей права, які мають свій предмет і метод правового регулювання, а система законодавства включає галузі законодавства, в яких відсутній метод регулювання, а предмет регулювання не завжди однорідний;

в) система законодавства має лише галузеву, горизонтальну будову, а система права може мати будови і горизонтальну, і вертикальну;

г) одиниця системи права – стаття закону, а системи законодавства – норми права;

д) система права має суб'єктивне формування, у той час як система законодавства – тільки об'єктивне.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
- ❖ Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
- ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
- ❖ Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
- ❖ Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.

Спеціалізована література:

1. Baltag D., Ichim G. Dreptul suplu – valoare indispensabilă de regenerare a sistemului juridic. *Legea si Viata*. 2017. № 9, ч. 1. С. 11-18.
2. Bondarenko V., Yesimov S., Pustova N. Administrative and legal regulation of the transfer of confidential information within the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 4, ч. 1. С. 18-23.
3. Byelov D. «Legal space of the state», «constitutional space of the state»: value legal categories. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 2, ч. 1. С. 42-46.
4. Edilieva M. Directions of improvement of the state information policy during modernization of the political system. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. Svazek 4., 5. vydání. С. 137-143.
5. Gureu V. Rolul principiilor în sistemul administrației ministeriale: prioritate națională a statului pentru integrarea europeană. *Legea si Viata*. 2017. № 7, ч. 1. С. 22-26.
6. Kolodkina A., Lazarenko V., Ponomarev O. State financial control: problems and solutions. *Sciences of Europe*. 2016. № 9, ч. 3. С. 25-28.
7. Lapkin A. Pre-judicial investigation in system of functions of prosecutor's office in Ukraine. *Legea si Viata*. 2016. № 5, ч. 3. С. 31-35.
8. Lipitchuk O. Judicial system in the interwar Poland (1918-1939): the sources of the research. *Legea si Viata*. 2017. № 11, ч. 2. С. 94-99.
9. Lukyanova H. Complementary-holistic concept of law-understanding in the system of legal knowledge. *Legea si Viata*. 2017. № 2, ч. 2. С. 70-73.

10. Ryabova M. Legal relationship as a system. *Sciences of Europe*. 2017. № 18, ч. 2. С. 61-63.
11. Tsybulnik N. Administrative and legal basis implementation of public procurement. *Sciences of Europe*. 2017. № 19, ч. 2. С. 35-38.
12. Yaruniv M. Free will as praxeological basis of forming the state of social and democratic orientation. *Legea si Viata*. 2017. № 5, ч. 2. С. 155-158.
13. Аблякімова Е. Е. Реалізація права на доступ по публічної інформації в законодавстві Європейського Союзу. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип.62. С. 164-171.
14. Агафонова Н. Система основных процедур и стадий конституционного реформационного процесса. *Legea si Viata*. 2016. № 11, ч. 2. С. 3-6.
15. Антонова О. Р. Система конституційно-правових принципів регулювання шлюбу і сім'ї. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 45. С. 46-53.
16. Апаров А. М. Адміністративно-процесуальне право: формування концепції галузі права. *Право та державне управління*. 2013. № 3. С. 27-30.
17. Барикова А. Роль парламента и публичной администрации в процессе систематизации права электронных коммуникаций. *Legea si Viata*. 2016. № 4, ч. 3. С. 21-57.
18. Басай О. В. Система засад цивільного законодавства. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 67. С. 375-381.
19. Битяк Ю., Бойко І., Писаренко Н. Система адміністративного права. *Право України*. 2017. № 12. С. 173-183.
20. Бошицький Ю. Л. Правова система України в умовах сучасних національних та міжнародних тенденцій розбудови державності: моногр. Київ: Кондор, 2012. 616 с.
21. Воронин М. В. Основания и проявления системности права: моногр. Москва: ЮРЛИТИНФОРМ, 2016. 196 с.
22. Воронова Л. Конституція України і фінансове законодавство. *Право України*. 2012. № 1-2. С.111-124.
23. Галузо В. Н. Декодификация таможенного законодательства: pro et contra. *Закон и право*. 2011. № 6. С.19-20.
24. Гетьман Є. Консолідація як форма систематизації законодавства України. *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 3. С. 21-28.
25. Гончарук О. В. Дихотомія права: право публічне та право приватне: дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2005. 207 с.
26. Добробог Л. М. Систематизація законодавства як іманентність процесу утворення галузі права. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 3. С. 5-9.
27. Довгерт А. С. Система приватного права України між минулим та майбутнім. *Університетські наукові записки*. 2005. № 4. С. 64-67.

28. Дупай Я. М. Доступність законодавства – передумова правової поінформованості суспільства. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 38-44.
29. Дякина И. А. Служебное право как комплексная отрасль: дис. ... д-ра юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2007. 330 с.
30. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Вступ до теорії правових систем: моногр. Київ: Юрид. думка, 2006. 432 с.
31. Іванченко О. П. Систематизація законодавства: особливості сучасного етапу розвитку. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 11. С. 39-46.
32. Кампо В. Система джерел права в актах органу конституційної юстиції: проблеми теорії. *Вісник Конституційного Суду України*. 2013. № 2. С. 62-79.
33. Каращук К. Поняття та проблеми кодифікації законодавства України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 124-131.
34. Клімовський С. С. Порівняльно-правове дослідження понять «приватність» та «особисте життя». *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 44-51.
35. Кравченко Н. В. Становлення інституту вітчизняного омбудсмана з прав інвалідів: імплементація міжнародно-правових принципів. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 153-158.
36. Л. В. Бицюра. Гармонізація законодавства у процесі конструювання національної правової системи: загальнотеоретичний вимір. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (2). С. 3-8.
37. Лилак Д. Колізії наукових поглядів на поняття «законодавство» і практичну необхідність його нормативної легалізації. *Право України*. 2001. № 8. С. 48-51.
38. Липинский Д. А. О системе права и видах юридической ответственности. *Правоведение*. 2003. № 2. С. 27-37.
39. Лисенкова О. С. Система законодавства України: структурно-функціональна характеристика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2001. 17 с.
40. Лук'янець Д. Про структуру системи права. *Підприємництво, господарство і право*. 2002. № 12. С. 112-114.
41. Лук'янов Д. В. Права людини в релігійних правових системах. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 30-34.
42. Лук'янов Д. Правова система як предмет порівняльно-правових досліджень: характеристика за теорією систем. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 2 (81). С. 27-35.
43. Луць Л. Структура правової системи суспільства: загальнотеоретичні аспекти. *Право України*. 2002. № 9. С. 7-10.
44. Малько А. В. Теория правовых актов: необходимость и пути создания. *Государство и право*. 2012. № 2. С. 15-24.
45. Мальцев В. В. Понятие и место уголовного права в системе отраслей права. *Государство и право*. 2000. № 5. С. 49-56.

46. Мальцев В. В. Право как нормативно-деятельная система. *Правоведение*. 2003. № 2. С. 14-26.
47. Мельник В. Конституція України в ієрархічній структурі законодавства: науково-теоретичний аспект. *Право України*. 2009. № 5. С. 61-66.
48. Мельник О. Г. Фактичні склади як система юридичних фактів, що є підставою виникнення та зміни правових відносин у сфері реалізації судової влади. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 19-21.
49. Мирошниченко М. Ідентичність – легітимність – правопорядок: до проблеми реформування правової системи України. *Право України*. 2003. № 5. С. 31-36.
50. Моргунов О. А. Поняття та система джерел спортивного права. *Форум права*. 2011. № 2. С. 624-629.
51. Нижник Н. Секторальний правовий моніторинг у теорії законотворчості: постановка питання. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1 (80). С. 45-52.
52. Носенко О. В. Інститути конституційного права України: проблеми теорії та практики: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 206 с.
53. Олейников С. М. До аналізу чинників системи законодавства. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право*. 2015. Вип. 2. С. 17-25.
54. Онищук І. І. Правовий моніторинг: методи соціологічного дослідження. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 9. С. 33-40.
55. Оніщенко Н. М. До питання про авторитет діючого законодавства (теоретичні засади, практичні передумові, перспективі зміцнення). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 1. С. 27-32.
56. Осипов М. Ю. Понятие, основные структурные элементы и формы систематизации законодательства. *Право и политика*. 2011. № 3. С. 448-457.
57. Основы публичного права: моногр. / М. Ориу; [сост.: Р. С. Куракин и др.]. Москва: ИНФРА-М, 2013. 572 с.
58. Павко А. Джерела права у правових системах сучасного світу. *Віче*. 2010. № 8. С. 11-14.
59. Павлюк А. Правова, реальність як нормативно – ціннісна та/або метанормативна система. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 107-120.
60. Пархоменко Н. Взаємодія міжнародного, європейського та національного права: теоретичні засади. *Право України*. 2014. № 5. С. 52-61.
61. Педько Ю. С. Предмет та система адміністративного права: окремі дискусійні питання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 62. С. 28-36.
62. Пекарь Л. Систематизація законодавства. *Законність*. 2003. № 7. С. 17-19.

63. Пестов Р. А. Институты церковного права в государственно-конфессиональных отношениях: дис. ... канд. юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2006. 130 с.
64. Петришин О. В., Погребняк С. П. Система права: загальнотеоретична характеристика. *Право України*. 2017. № 5. С. 9-17.
65. Петров Д. Е. Дифференциация системы права / Д. Е. Петров; под ред. И. Н. Сенякина. Саратов: Изд-во ФГБОУ ВПО «Саратовская государственная юридическая академия», 2014. 160 с.
66. Петров Д. Е. Отрасль права: дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2001. 205 с.
67. Пляхимович И. И. Свод законов Беларуси: основные черты. *Государство и право*. 2011. № 6. С. 67-75.
68. Погребняк С. П. Поділ права на публічне і приватне (загальнотеоретичні аспекти). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2006. Вип. 12. С. 3-17.
69. Погребняк С. Прогалини в законодавстві та засоби їх подолання. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1. С. 44-56.
70. Поленина С. В. Взаимодействие системы права и системы законодательства в современной России. *Государство и право*. 1999. № 9-14.
71. Правовая политика. Право. Правовая система: моногр. / Р. С. Байниязов и др.; под ред. А. В. Малько. Москва: Юрлитинформ, 2013. 342 с.
72. Прилипко С. Н. Систематизация законодательства в инновационной сфере как вектор государственной политики. *Право интеллектуальной собственности*. 2013. № 3. С. 16-20.
73. Пушкіна О. Особисті права людини в конституційному законодавстві України. *Юридична Україна*. 2013. № 5. С. 17-25.
74. Пылаева В. Система принципов деятельности органов исполнительной власти в Украине: проблемы правового закрепления. *Leges si Viata*. 2016. № 1, ч. 2. С. 87-91.
75. Рабінович А. Господарське право в системі права України: можливості дослідження засобами компаративістики. *Юридична Україна*. 2014. № 2. С. 24-28.
76. Рахимов М. З. Развитие законодательства Республики Таджикистан в период независимости. *Журнал российского права*. 2013. № 2. С. 102-109.
77. Рогач О. Я. Сучасні підходи до системи права і законодавства ЗУНР. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. *Право*. 2016. № 1. С. 135-172.
78. Рудаков А. А. Кодификация конституционного законодательства. *Административное и муниципальное право*. 2013. № 2. С. 143-146.
79. Рудик П. А. Суб'єкти внесення змін до Конституції України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 90-97.
80. Саракуца М. О. Система джерел права Європейського союзу. *Право і Безпека*. 2010. № 4. С. 27-31.

81. Светличная Ю. Систематизация и модернизация инвестиционного законодательства Украины. *Leges si Viata*. 2017. № 10, ч. 2. С. 76-79.
82. Селіванов В. Розмежування і взаємодія публічного і приватного права в системі права України. *Право України*. 1996. № 12. С. 27-31.
83. Семений Е. Современная система субъектов публичной администрации в Украине. *Leges si Viata*. 2017. № 7, ч. 2. С. 97-101.
84. Семініхін І. В. Правова доктрина в релігійних системах (на прикладі мусульманського права). *Форум права*. 2013. № 3. С. 552-266.
85. Сивий Р. Б. Приватне право в системі права України: поняття, критерії виокремлення, структура: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2006. 231 с.
86. Сібільов М. Цивільно-правовий договір як регулятор суспільних відносин. *Право України*. 2014. № 2. С. 34-44.
87. Соловьев С. Г. К вопросу о комплексности предмета и о методах муниципальной отрасли права. *Конституционное и муниципальное право*. 2011. № 9. С. 17-20.
88. Соляр С. Систематизація законодавства України у сфері об'єднання громадян. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 1 (68). С. 35-45.
89. Сорокин В. Д. К понятию правовой системы. *Правоведение*. 2003. № 2. С. 11-13.
90. Суходубова І. В. Стабільність і динамізм законодавства: загальна характеристика понять та сутність взаємозв'язку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 130-137.
91. Суходубова І. Гармонійне співвідношення стабільності і динамізму законодавства як умова його якості та ефективності. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 329-336.
92. Тарасова А. Е. Жилищное право как частно-публичная отрасль права. *Жилищное право*. 2011. № 3. С. 5-30.
93. Тихомиров Ю. А. Емельянцеv В. П. Аюрова А. А. Эффективность законодательства: вопросы теории и практики: моногр. Москва: ИНФРА-М, 2015. 331 с.
94. Тімченко С. В. Моделі інституту адміністративної юстиції в загальноєвропейських системах права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спеціальний випуск, ч. 2. С. 155-157.
95. Тополевський Р. Б. Регіональна система джерел права (на прикладі Європейської правової системи). *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2003. Вип. 23. С. 23-32.
96. Тополевський Р. Система джерел права України: сучасний стан і перспективи розвитку. *Право України*. 2017. № 6. С. 27-33.
97. Топоркова М. М. Особливості системи законодавства щодо регулювання відносин з постачання природного газу побутовому споживачу. *Вісник Маріупольського державного університету*. *Право*. 2015. Вип. 9-10. С. 113-122.
98. Тунтула А. С., Шлычек А. Ю. Система новых доктрин и концепций правового статуса молодежи: приглашение к дискуссии. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 38. С. 46-66.

99. Умнова И. А. Отрасли права нового поколения в условиях глобализации права и усиления взаимодействия международного публичного и конституционного права. *Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление*. 2013. № 1. С. 16-29.
100. Федоренко В. Система конституційного права України: поняття, генезис і структура. *Право України*. 2017. № 5. С. 18-26.
101. Федоренко В. Теоретико-методологічні проблеми системи сучасного конституційного права України. *Право України*. 2007. № 2. С. 21-25.
102. Хаустова М. Г. Національна правова система за умов розбудови правової демократичної державності в Україні: моногр. Харків: Право, 2008. 160 с.
103. Хомюк Н. Система джерел права: деякі теоретичні аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2013. Вип. 58. С. 27-33.
104. Шальмин М. С. Нормы права в системе соционормативного регулирования: проблемы соотношения и взаимодействия: дис. ... канд. юрид. наук. Абакан, 2006. 144 с.
105. Шаповалов А. А. Отрасль современного российского права: вопросы теории: дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2011. 155 с.
106. Ширант А. А. Система галузевих принципів права соціального забезпечення. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2010. № 18. С. 564-571.
107. Юрах В. М. Про перспективу кодифікації законодавства стосовно фінансування виборчого процесу. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 108-114.
108. Яковюк І. Адаптація і гармонізація законодавства в умовах інтеграції: проблема співвідношення. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 29-42.
109. Яковюк І. Система джерел права Європейського Союзу: загальна характеристика. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С. 209-220.

ТЕМА 13. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ

Нормативно-правовий акт: поняття, властивості та види. Поняття юридичної сили нормативно-правового акту.

Закон, загальне поняття та види законів. Підзаконні нормативно-правові акти та їхні види.

Дія нормативно-правових актів у часі (пряма, зворотна, перериваюча), просторі та за колом осіб.

Існування в суспільстві різних видів правових норм, що регулюють суспільні відносини, зумовлює відображення їх у нормативно-правових актах. Нормативно-правові акти є найважливішими системоутворюючими елементами всіх правових явищ. З їх допомогою здійснюються функції держави і державних органів, створюються правові режими діяльності громадян і юридичних осіб, вводиться і забезпечується правовий порядок у суспільстві, формуються умови і гарантії стабільного вирішення завдань економічного, політичного і соціального розвитку.

Нормативно-правовим актом (далі НПА) є письмовий документ компетентного суб'єкта права, в якому закріплюються правила поведінки загального характеру, що забезпечуються державою.

Нормативно-правовий акт як основне джерело правової системи України має наступні **особливості**:

- підтримується і охороняється державою;
- може бути оперативно виданий і змінений у будь-якій своїй частині, що дозволяє відносно швидко реагувати на соціальні процеси в суспільстві;
- відповідним чином систематизований, що дає змогу легко віднайти потрібний документ для застосування і реалізації;
- дозволяє точно фіксувати зміст правових норм, що сприяє проведенню єдиної політики, не допускати довільного тлумачення і застосування норм.

Перевагами нормативно-правового акта серед інших джерел права є його визначеність, яка полягає у ясності, чіткості, зрозумілості для його адресата правил поведінки, а також загальнообов'язковість, яка, зокрема, може забезпечуватися і авторитетом державної влади.

Оскільки за допомогою нормативно-правових актів вирішуються найважливіші питання суспільного життя, до них висуваються серйозні **вимоги**: своєчасність та оперативність створення, достовірність, повнота, точність, конкретність, грамотність, авторитетність і автотентичність, обов'язковість, обґрунтованість тощо.

Активізація правотворчої діяльності, що спостерігається в Україні за роки незалежності, спричинила сталу тенденцію збільшення кількості нормативно-правових актів. Це спричинило необхідність їхнього класифікування з

метою полегшення пошуку необхідної інформації у величезному масиві документів.

Нормативно-правові акти **класифікуються** за наступними критеріями:

➤ **за суб'єктами ухвалення** – на акти органів держави, народу в процесі референдуму, територіальних громад, громадських об'єднань, трудових колективів, посадових осіб, спільні акти органів держави і недержавних формувань та ін.;

➤ **за юридичною силою** – на закони і підзаконні нормативні акти;

➤ **за сферою дії** – на загальнообов'язкові, спеціальні, локальні;

➤ **за ступенем загальності правових норм** – на загальні і конкретизаційні;

➤ **за характером волевиявлення** – на акти встановлення, зміни та скасування норм права;

➤ **за галузями законодавства** – на цивільні, кримінальні, кримінально-процесуальні та ін.;

➤ **за часом дії** – визначено-строкові й невизначено-строкові.

Найбільш значущою є класифікація нормативно-правових актів за юридичною силою.

Юридична сила НПА – це ступінь його впливу на суспільні відносини, його значення, яке залежить від розташування в ієрархії актів. Юридична сила НПА полягає:

- в обов'язковій відповідності кожного НПА принципам і нормам Конституції України;

- у суворій відповідності до визначеної Конституцією України офіційної класифікації НПА;

- у наявності обов'язкового підпорядкування за вертикальним розташуванням видів НПА: Конституція – закон – указ – постанова – наказ. Саме в такій послідовності зменшується юридична сила кожного названого акта і збільшується обов'язковість попередніх. Кожний вид НПА займає чітко визначене місце в ієрархії НПА, що впливає з нормативно встановленого значення цього акту в системі НПА держави;

- у встановленні ієрархічної підпорядкованості НПА державних органів, що мають більш високий статус і більш низький статус у державній системі. Критерієм визначення місця акта в ієрархії НПА є статус органа, що їх видає, у системі державно-владних органів;

- у визначенні основного змісту НПА юридична сила підтверджується формулюваннями: «на основі», «на виконання закону», «відповідно до указу або постанови» та ін.;

- у наявності комплексу реквізитів документа як елементів, що інформують про його юридичну силу, його достовірність і справжність походження і дозволяють відносити його до відповідного виду, наприклад, розрізняти, закон це чи постанова, а також визначити, коли він був ухвалений, коли набрав чинності, ким ухвалений, затверджений, підписаний і т. д.

Завдяки юридичній силі можна зняти протиріччя (колізії), які виникають між НПА, а саме: діє той нормативний документ, що має вищу юридичну силу (якщо акти мають різну юридичну силу); діє той нормативний документ, який ухвалений пізніше (за умови рівності актів за юридичною силою).

Закон – це нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, який приймається відповідно до особливої процедури парламентом або безпосередньо народом і регулює найважливіші суспільні відносини.

Для закону характерні такі основні **ознаки**:

- приймається лише законодавчим органом представницького характеру або населенням держави в порядку референдуму;
- регулює найважливіші суспільні відносини, що зумовлює його високу ефективність;
- має найвищу юридичну силу в системі нормативних актів країни;
- має загальний характер;
- встановлює загальнообов'язкові правила поведінки, має належну форму, породжує юридичні наслідки та гарантується державою;
- є стабільним нормативним актом;
- має відповідну структуру, тобто організацію змісту, доцільне розміщення нормативних приписів та правові атрибути;
- нормативним актом, що приймається в особливому процесуальному порядку, який називається законодавчим процесом;
- охороняється і гарантується державою, яка забезпечує необхідні умови для виконання законів і застосовує заходи примусового характеру до суб'єктів, які не виконують або порушують вимоги законів;
- приймається відповідно до вимог логіки, стилю і мови, що сприяє однаковому і точному його розумінню та застосуванню, підвищенню ефективності системи нормативних актів у цілому.

Класифікація законів здійснюється на підставі різних критеріїв:

- **за юридичною силою** – конституційні закони, що закріплюють засади суспільного і державного ладу та є юридичною базою поточного законодавства (Конституція; закони, що вносять зміни до Конституції, доповнюють або конкретизують положення Основного Закону); поточні закони, що приймаються на основі та на виконання конституційних законів і становлять поточне законодавство;
- **за суб'єктами законотворчості** – закони прийняті: в результаті референдуму; вищим законодавчим органом держави;
- **за предметом регулювання** – закони конституційні, адміністративні, цивільні, кримінальні, процесуальні тощо;
- **за характером регулювання** – органічні закони, тобто внутрішньо узгоджені, що відзначаються високим рівнем нормативних узагальнень і спрямовані на комплексне урегулювання суспільних відносин; виключні закони, що приймаються за надзвичайних обставин поза планом законотворчих робіт;

➤ **за обсягом дії на суб'єктів** – загальні закони (поширюються на всіх суб'єктів незалежно від їх статусу); закони соціальні (регламентують діяльність чітко окреслених груп суб'єктів), які мають особливий статус.

Підзаконний нормативний акт – це письмовий документ уповноваженого суб'єкта, прийнятий на підставі та у виконання закону, в якому закріплені правила поведінки загального характеру, що забезпечуються державою.

Підзаконні нормативні акти можна поділити на чотири основні самостійні **групи**:

- **загальні** – нонормативні акти, що можуть бути прийняті правотворчими суб'єктами загальї компетенції;
- **місцеві** – нормативні акти, що приймаються територіальними суб'єктами і поширюються на осіб, які перебувають на цій території;
- **відомчі** – нормативні акти, що приймаються суб'єктами спеціальної, галузевої компетенції і поширюються на всі організації та осіб, що входять до цього відомства, або їх окрему частину;
- **локальні** – нормативні акти, що містять у собі норми, предметом яких є внутрішні відносини, що складаються у межах якого-небудь підприємства, установи, організації.

Будь-які нормативно-правові акти мають відповідні **часові, територіальні межі** свого існування і дії, а також поширюються на визначене коло осіб – суб'єктів права.

Дія нормативно-правового акта у часі передбачає: момент вступу нормативно-правового акта в дію; момент припинення дії нормативно-правового акта; зворотню дію нормативно-правового акта.

Нормативно-правові акти **набирають чинності**:

- на підставі вказівки в тексті нормативно-правового акта на календарну дату, з якої документ набирає законної сили;
- на підставі вказівки на інші обставини, з якими пов'язане набуття законної сили документа («з моменту підписання», «з моменту опублікування»);
- на підставі застосування загальних правил, за якими нормативно-правові акти набирають сили після закінчення певного часу, передбаченого законом, із дня їхнього офіційного оприлюднення.

Припинення дії нормативно-правових актів відбувається на підставі:

- закінчення терміну, на який був прийнятий юридичний документ;
- оголошення про втрату законної сили нормативно-правового акта (пряма вказівка на скасування, що може міститися у спеціальному акті);
- прийняття уповноваженим органом нового нормативно-правового акта однакової чи вищої юридичної сили, що регулює те ж коло суспільних відносин;
- зміни обставин, для врегулювання яких було прийнято нормативно-правовий акт.

Закони та інші нормативно-правові акти не мають *зворотної дії в часі*, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують кримінальну, адміністративну відповідальність особи – загальне правило: «Норма права зворотної сили не має».

Проте існують винятки, наприклад у кримінальному, адміністративному законодавстві передбачено, що у випадку коли нормативний акт, який був прийнятий після скоєння правопорушення, пом'якшує чи звільняє від юридичної відповідальності, то він має зворотну силу, а якщо устанавлює чи обтяжує відповідальність особи, то норми даного акту зворотної сили не мають.

Дія нормативно-правових актів у просторі характеризується розповсюдженням їх впливу на певну територію, а саме:

- державу в цілому;
- відповідний регіон;
- адміністративно-територіальну одиницю;
- відповідне підприємство, установу, організацію.

Нормативно-правові акти України поширюються на територію всієї країни.

Під **територіальною дією** нормативно-правових актів розуміється поширення законодавства в межах території держави, до якої відноситься:

- суходільний простір – земна територія;
- водний простір – внутрішні води всередині державних кордонів і територіальні води в межах 12 морських миль;
- повітряний простір над державними межами – на висоті до 110 кілометрів (верхня висотна межа повітряного простору міжнародним правом остаточно не встановлена, проте зазвичай вважається, що висотна межа повітряного простору складає близько 100-110 км від поверхні Землі, тобто найменшу стійку висоту орбіти штучних супутників Землі);
- надра та континентальний шельф.

Екстериторіальна дія нормативно-правового акта регулюється міжнародними договорами і передбачає поширення законодавства певної держави за межами її території. Вона відома як право екстериторіальності держав – порядок, відповідно до якого установи або фізичні особи, що розташовані або перебувають на території іншої держави, розглядаються як такі, що розташовані або перебувають на власній території і підвладні законам та юрисдикції власної держави, поширюється на: космічні об'єкти під прапором і гербом держави; трубопроводи; підводні кабелі та нафтові морські вишки; повітряні, військові та торговельні судна у відкритому морі, які ходять під державним прапором; території дипломатичних представництв і консульств за кордоном.

Правом екстериторіальності користуються військові кораблі та літаки, що з дозволу певної держави знаходяться на її території, але розглядаються як частина території іншої держави.

Дія нормативно-правових актів за колом осіб обумовлена наступною обставиною: усі громадяни, особи без громадянства, іноземці та юридичні особи, що знаходяться на території держави, підпадають під сферу дії законодавства держави, у якій вони перебувають. Окрім того, існують нормативно-правові акти, дія яких розповсюджується лише на певні категорії громадян, що визначають особливості їх правового статусу. У відношенні до окремих суб'єктів (дипломатичних представників) законодавство може мати обмежену чинність. Зокрема, вони не можуть бути затримані, заарештовані тощо.

Ключові поняття:

джерело права, нормативно-правовий акт, система нормативно-правових актів, ієрархія нормативно-правових актів, аналогія закону, аналогія права, індивідуально-правовий акт, юридична сила нормативно-правового акта, міжнародно-правові акти, закон, підзаконний нормативно-правовий акт, постійні закони, тимчасові закони, надзвичайні закони, конституційні закони, звичайні закони, інтерпретаційні акти, індивідуальні акти, постанова, указ, розпорядження, наказ, рішення, положення, інструкція, правила, порядок, перелік, законодавчий акт, пряма дія нормативно-правових актів, зворотна дія нормативно-правових актів, переживаюча дія нормативно-правових актів, відомчі акти, місцеві акти, локальні акти, призупинення чинності закону, територіальна дія нормативно-правового акта, екстериторіальна дія нормативно-правового акта, дія нормативно-правових актів за колом осіб, систематизація нормативно-правових актів, облік нормативно-правового матеріалу, консолідація, кодифікація, звід законів, інкорпорація, реформуючі закони, імплементаційні закони, ратифікаційні закони, базові закони, напрям темпоральної дії, зупинення дії нормативного акта, дія нормативно-правового акта у просторі.

1. Основним джерелом права на сучасному етапі розвитку національної правової системи України є:

- а) нормативно-правовий акт;*
- б) судовий прецедент;*
- в) правова доктрина;*
- г) нормативно-правовий договір;*
- д) правовий звичай.*

2. Законодавство – це:

а) сукупність правових норм, предметом регулювання яких є певна сфера суспільних відносин, що потребує юридично однорідних прийомів впливу;

б) сукупність нормативно-правових актів вищих органів державної влади і управління: закони і постанови парламенту, укази президента, постанови уряду;

- в) сукупність правових норм, предметом регулювання яких є різні види суспільних відносин, що потребують різноманітних засобів впливу;
- г) система норм, принципів, встановлених або визнаних державою в якості регулятора суспільних відносин;
- д) сукупність законів, звичаїв та судових прецедентів.

3. Найвищу юридичну силу в правовій системі сучасної Української держави має:

- а) Конституція України;
- б) міжнародний договір;
- в) кодифікований законодавчий акт;
- г) постанова Верховної Ради України;
- д) закон України.

4. Яке визначення розкриває поняття «Закон України»:

- а) нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, прийнятий в особливому порядку Верховною Радою України, який визначає відправні засади регулювання суспільних відносин;
- б) нормативно-правовий акт, що регулює найважливіші суспільні відносини шляхом встановлення загальнообов'язкових правил, приймається в установленому порядку Верховною Радою України, Верховною Радою АРК, має вищу юридичну силу;
- в) нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, прийнятий в особливому порядку Верховною Радою України або схвалений безпосередньо народом на всеукраїнському референдумі, який визначає відправні засади регулювання суспільних відносин;
- г) нормативно-правовий акт, що регулює найбільш значущі суспільні відносини шляхом встановлення загальнообов'язкових правил поведінки, приймається в установленому порядку Верховною Радою України, Верховною Радою АРК, безпосередньо народом, має вищу юридичну силу;
- д) офіційний документ, що приймається в особливому порядку та регулює певне коло суспільних відносин.

5. Нормативні акти, затверджені законами, в яких узагальнюються і систематизуються норми права, що регулюють певну групу суспільних відносин:

- а) конституційні закони;
- б) звичайні закони;
- в) надзвичайні закони;
- г) кодифіковані закони;
- д) допоміжні закони.

6. За характером регулювання закони поділяються на:

- а) загальні і соціальні закони;
- б) органічні і виключні закони;
- в) конституційні, адміністративні, цивільні, кримінальні і процесуальні закони;
- г) закони прийняті в результаті референдуму і закони прийняті вищим законодавчим органом держави;
- д) конституційні і поточні закони.

7. Структурним елементом закону є, крім:

- а) назви закону;
- б) підпису відповідної посадової особи;
- в) заключної частина;
- г) правових приписи закону та наслідки їх невиконання;
- д) преамбули.

8. За юридичною силою закони класифікуються на:

- а) конституційні та поточні;
- б) органічні та виключні;
- в) загальні та соціальні;
- г) конституційні, адміністративні, цивільні та кримінальні;
- д) закони прийняті в результаті референдуму та закони прийняті вищим законодавчим органом держави.

9. За суб'єктами прийняття закони класифікують на:

- а) конституційні і поточні;
- б) органічні і виключні;
- в) загальні і соціальні;
- г) конституційні, адміністративні, цивільні, кримінальні і процесуальні;
- д) прийняті в результаті референдуму і прийняті вищим законодавчим органом держави.

10. Допоміжний вид законів за значенням в механізмі правового регулювання поділяють на :

- а) первинні, базові, ратифікаційні;
- б) реформуючі, імплетаційні, постійні, скасувальні;
- в) основні, базові, додаткові;
- г) реформуючі, імплементаційні, ратифікаційні, скасувальні;
- д) скасувальні, первинні, базові, реформуючі.

11. За предметом правового регулювання виокремлюють:

- а) закони прийняті в результаті референдуму і закони прийняті вищим законодавчим органом держави;
- б) конституційні, адміністративні, цивільні та кримінальні закони;

- в) загальні і соціальні закони;
- г) органічні і виключні закони;
- д) конституційні і поточні закони.

12. Відповідно до ст. 94 Конституції України Закон набирає чинності:

- а) зі впливом певного періоду після його опублікування;
- б) через п'ятнадцять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачене самим законом, але не раніше дня опублікування.
- в) з настанням певної події;
- г) з дня його опублікування;
- д) через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачене самим законом, але не раніше дня опублікування.

13. Днем оприлюднення закону за ординарним способом набуття чинності закону є:

- а) відповідний день оголошення його через радіо;
- б) відповідне число оголошення його через телебачення;
- в) відповідна година, виходу газети чи журналу;
- г) конкретна дата і час, якими датовані відповідні газета чи журнал;
- д) календарне число, яким датовані відповідні газета чи журнал.

14. Екстраординарний спосіб набуття чинності законами визначається:

- а) у самому законі, але у будь-якому разі закон не може набувати чинності раніше дня його опублікування;
- б) у Конституції України;
- в) у Цивільному кодексі України;
- г) у самому законі, але набуває чинності раніше дня його опублікування;
- д) в актах Президента України.

15. Офіційний акт-документ, ухвалений уповноваженим суб'єктом у встановленому порядку та у визначеній формі, який регулює суспільні відносини – це:

- а) закон;
- б) нормативний акт;
- в) постанова;
- г) нормативно-правовий акт;
- д) указ.

16. Юридична сила нормативно-правових актів залежить від:

- а) місця прийняття нормативного акта;
- б) територіальної юрисдикції правотворчого органу;
- в) компетенції правотворчого органу та виду нормативно-правового акта;

- г) кола суб'єктів, на яких поширюються ці акти;
- д) його внутрішньої структури та змісту.

17. Серед зазначених елементів нормативно-правового акту факультативною є:

- а) назва документу;
- б) дата прийняття;
- в) вид акту;
- г) розділ з легальними дефініціями;
- д) підпис відповідальних суб'єктів.

18. Дія права визначається як:

- а) юридичний факт (або момент), починаючи з якого нормативно-правовий акт отримує юридичну силу;
- б) змістовно-динамічна складова права, яка характеризує фактичну реалізацію його можливостей: регулятивний, інформаційно-психологічний, виховний, соціальний вплив на учасників суспільних відносин;
- в) розміщення прийнятого нормативно-правового акта в офіційному, друкованому виданні;
- г) доведення нормативно-правового акта до відома фізичних і юридичних осіб шляхом опублікування в офіційних, друкованих виданнях;
- д) кінцевий момент дії нормативно-правового акта, який означає втрату ознаки нормативності, залишаючись формою права лише в історичному значенні.

19. У юридичній субординації з нормативно-правовим актом перебувають піднормативні акти:

- а) інтерпретаційні, офіційні акти;
- б) регулюючі, індивідуальні, ратифіковані;
- в) інтерпретаційні акти, індивідуальні акти правозастосування;
- г) нормотворчі, ратифіковані, регулюючі акти;
- д) інтерпретаційні, регулюючі, індивідуальні акти.

20. Дією нормативно-правового акту є:

- а) положення, відповідно до якого перегляду підлягають всі юридичні факти та правовідносини, які виникли в минулому, відповідно до чинного на той час законодавства;
- б) динамічна характеристика дії нормативно-правового акта в часі, яка пов'язана з можливістю чи неможливістю застосування нормативно-правового акта до конкретних обставин минулого, теперішнього і майбутнього;

- в) доведення нормативно-правового акта до відома фізичних і юридичних осіб шляхом опублікування в офіційних, друкованих виданнях;
- г) обов'язковість його виконання впродовж певного часу, на певній території та щодо конкретного кола осіб, органів, організацій;
- д) поширення приписів нового нормативно-правового акта.

21. За сферою дії нормативно-правові акти класифікуються на:

- а) конституційні та поточні;
- б) органічні та виключні;
- в) загальні та соціальні;
- г) конституційні, адміністративні, цивільні та кримінальні;
- д) загальнообов'язкові, спеціальні та локальні.

22. Нормативно-правові акти діють за:

- а) територіальним та екстериторіальним принципами;
- б) принципом законів;
- в) принципом територіальності;
- г) універсальним та територіальним принципами;
- д) принципом невідворотності.

23. Ультраактивна форма дії нормативно-правового акта передбачає, що:

- а) правові наслідки можуть наступити у випадку недотримання правових приписів;
- б) норми діють і належать до застосування в конкретній життєвій ситуації;
- в) акт, що втратив юридичну чинність і за спеціальною вказівкою нового акта продовжує поширювати свою дію на старі триваючі факти з окремих питань;
- г) дію принципу «дозволено все, що не заборонено законом»;
- д) розширення предмету правового регулювання певного нормативно-правового акта.

24. Перспективною дією нового нормативно-правового акта є:

- а) поширення дії нормативно-правового акта на ті правові наслідки, які хоча і впливають із юридичних фактів, що виникли під час чинності попереднього нормативно-правового акта, проте настають вже після моменту набрання чинності новим нормативно-правовим актом;
- б) поширення приписів нового нормативно-правового акта лише на юридичні факти і правовідносини, які виникли після набуття ним чинності;
- в) формально скасований нормативно-правовий акт, який продовжує регулювати відносини, що виникли на його підставі і після дати набуття чинності нового нормативно-правового акта;

г) тимчасове припинення дії в часі нормативно-правового акта, внаслідок певних обставин у порядку, передбаченому законодавством;

д) скасований нормативно-правовий акт, який застосовується зазвичай тоді, коли необхідно враховувати інтереси осіб, що вступили у правовідносини до видання нового нормативного акта.

25. Напрямом дії нормативно-правового акта у часі є:

а) динамічна характеристика дії нормативно-правового акта в часі, яка пов'язана з можливістю чи неможливістю застосування нормативно-правового акта до конкретних обставин минулого, теперішнього і майбутнього;

б) поширення дії нормативно-правового акта на ті правові наслідки, які хоча і впливають із юридичних фактів, що виникли під час чинності попереднього нормативно-правового акта, проте настають вже після моменту набрання чинності новим нормативно-правовим актом;

в) дія нормативно-правового акта, при якій нормативно-правовий акт вважається існуючим на момент виникнення правовідносин;

г) доведення нормативно-правового акта до відома фізичних і юридичних осіб шляхом опублікування в офіційних, друкованих виданнях;

д) юридичний факт (момент), починаючи з якого нормативно-правовий акт отримує юридичну силу.

26. Нормативно-правові акти за часом дії поділяються на:

а) органічні та виключні;

б) постійні та тимчасові;

в) загальні та соціальні;

г) конституційні та поточні;

д) загальні та спеціальні.

27. Систематизований акт, який встановлює структуру та функції певного органу, визначає порядок певної діяльності – це:

а) інструкція;

б) правила;

в) перелік;

г) положення;

д) порядок.

28. Часові характеристики дії нормативно-правового акта називають:

а) змістовними;

б) темпоральними;

в) статичними;

г) екстраординарними;

д) динамічними.

29. Зворотною дією нормативно-правового акта є:

- а) дія нормативно-правового акта, при якій нормативно-правовий акт вважається існуючим на момент виникнення правовідносин;
- б) юридичний факт (або момент), починаючи з якого нормативно-правовий акт отримує юридичну силу;
- в) доведення нормативно-правового акта до відома фізичних і юридичних осіб шляхом опублікування в офіційних, друкованих виданнях;
- г) кінцевий момент життя нормативно-правового акта, який означає втрату ознаки нормативності, залишаючись формою права лише в історичному значенні;
- д) тимчасове припинення дії в часі нормативно-правового акта, внаслідок певних обставин у порядку, передбаченому законодавством.

30. Відносна зворотна дія в часі нормативно-правового акта полягає в:

- а) перегляді всіх юридичних фактів та правовідносин які виникли в минулому, відповідно до чинного на той час законодавства;
- б) перегляді лише фактів та правовідносин минулого, які виникли з певної дати або події;
- в) поширенні дії нормативно-правового акта на ті правові наслідки, які хоча і впливають із юридичних фактів, що виникли під час чинності попереднього нормативно-правового акта, проте настають вже після моменту набрання чинності новим нормативно-правовим актом;
- г) поширенні приписів нового нормативно-правового акта, який впливає лише на юридичні факти і правовідносини, які виникли після набуття ним чинності;
- д) формально скасованому нормативно-правовому акті, який продовжує регулювати відносини, що виникли на його підставі і після дати набуття чинності нового нормативно-правового акта.

31. Абсолютною зворотною дією у часі нормативно-правових актів є:

- а) положення, відповідно до якого перегляду підлягають всі юридичні факти та правовідносини, які виникли в минулому, відповідно до чинного на той час законодавства;
- б) поширення дії нормативно-правових актів на ті правові наслідки, які хоча і впливають із юридичних фактів, що виникли під час чинності попереднього нормативно-правового акта, проте настають вже після моменту набрання чинності новим нормативно-правовим актом;
- в) тимчасове припинення дії в часі нормативно-правового акта, внаслідок певних обставин у порядку, передбаченому законодавством;

г) дія нормативно-правового акта, при якій нормативно-правовий акт вважається існуючим на момент виникнення правовідносин;

д) динамічна характеристика дії нормативно-правового акта в часі, яка пов'язана з можливістю чи неможливістю застосування нормативно-правового акта до конкретних обставин минулого, теперішнього і майбутнього.

32. Проста зворотна дія нормативно-правового акта у часі наявна у випадку, коли:

а) перегляду підлягають всі юридичні факти та правовідносини, які виникли в минулому відповідно до чинного на той час законодавства;

б) переглядаються лише факти та правовідносини минулого, які виникли з певної дати або з певної події;

в) така дія поширюється відносно правовідносин, щодо яких відсутній акт застосування (наприклад, судове рішення), прийнятий на підставі чинних на момент прийняття рішення норм;

г) здійснюється перегляд саме акта застосування, який на момент його прийняття відповідав чинному законодавству, а з урахуванням нового нормативно-правового акта дане регулювання потребує зміни;

д) поширення приписів нового нормативно-правового акта підпадає лише на юридичні факти і правовідносини, які виникли після набуття ним чинності.

33. Ревізійна зворотна дія нормативно-правового акта в часі передбачає:

а) перегляд саме акта застосування, який на момент його прийняття відповідав чинному законодавству, а з урахуванням нового нормативно-правового акта дане регулювання потребує зміни;

б) перегляд всіх юридичних фактів та правовідносин, які виникли в минулому відповідно до чинного на той час законодавства;

в) поширення такої дії відносно правовідносин, щодо яких відсутній акт застосування (наприклад, судове рішення), прийнятий на підставі чинних на момент прийняття рішення норм;

г) перегляд лише фактів та правовідносин минулого, які виникли з певної дати або з певної події;

д) закріплення правила про обов'язковість оприлюднення нормативно-правового акта, яке пов'язане з принципом правової визначеності і є основою для презумпції знання закону.

34. Дія нормативно-правових актів у просторі визначається:

а) територіальними межами його обов'язковості;

б) поширенням на певні категорії суб'єктів права;

в) моментом набуття нормативним актом чинності;

- г) моментом припинення дії нормативного акта;
- д) напрямом темпоральної дії нормативного акта.

35. Дія нормативно-правових актів за колом осіб залежно від обсягу їх правового статусу поділяються:

- а) територіальної дії, спеціальної дії та право екстериторіальності держав;
- б) загальної та виняткової дії;
- в) спеціальної дії, екстериторіальної дії;
- г) загальної, спеціальної, виняткової дії;
- д) територіальної дії, спеціальної та загальної дії.

36. Акт, що роз'яснює порядок застосування норм права, а також порядок здійснення певної діяльності – це:

- а) інструкція;
- б) правила;
- в) перелік;
- г) положення;
- д) порядок.

37. Систему підзаконних нормативно-правових актів в Україні складають такі їх види:

- а) відомчі, загальні, підзагальні, територіальні;
- б) загальні, місцеві, територіальні, локальні;
- в) місцеві, локальні, загальні, відомчі;
- г) загальні, місцеві, локальні;
- д) місцеві, відомчі, підзагальні.

38. Звід правових норм, що регламентують порядок здійснення певної діяльності – це:

- а) інструкція;
- б) правила;
- в) перелік;
- г) положення;
- д) порядок.

39. Основною формою нормативно-правових актів Верховної Ради України є:

- а) закон;
- б) постанова;
- в) розпорядження;
- г) указ;
- д) декларація.

40. Державний орган, на який покладено ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів є:

- а) Адміністрація Президента України;
- б) Інститут законодавства Верховної Ради України;
- в) Міністерство юстиції України;
- г) Міністерство внутрішніх справ України;
- д) Державний комітет статистики України.

41. Формальна відміна нормативно-правового акта визначається, як:

- а) внесення змін до тексту нормативно-правового акта;
- б) прийняття нормативно-правового акта у новій редакції;
- в) видання окремого акта;
- г) пряме скасування нормативно-правового акта;
- д) видання вказівки про скасування у новому нормативно-правовому акті, який приходить на зміну попереднього нормативно-правового акта.

42. Фактичне скасування нормативного акта має місце:

- а) у випадках, передбачених законом, коли право скасувати нормативний акт може бути надано іншому органу;
- б) внаслідок прийняття іншого акта, що регулює ту саму групу суспільних відносин;
- в) внаслідок скасування нормативного акта іншим актом;
- г) коли нормативний акт остаточно втрачає чинність;
- д) коли нормативний акт набирає чинності.

43. Зупиненням дії нормативно-правового акта є:

- а) перегляд всіх юридичних фактів та правовідносин, які виникли в минулому, відповідно до чинного на той час законодавства;
- б) кінцевий момент життя нормативно-правового акта, який означає втрату ознаки нормативності, залишаючись формою права лише в історичному значенні;
- в) розміщення прийнятого нормативно-правового акта в офіційному, друкованому виданні;
- г) тимчасове припинення дії в часі нормативно-правового акта внаслідок певних обставин у порядку передбаченому законодавством;
- д) пряме скасування нормативно-правового акта.

44. Доміциль – це:

- а) місце проживання, місце перебування суб'єктів права ;
- б) нормативні акти, які поширюються на всіх осіб, які перебувають за межами України;
- в) вид нормативно-правового акту, який поширюється на іноземних громадян та осіб без громадянства;

г) спосіб систематизації, що полягає у подоланні розбіжностей нормативно-правових актів, виданих у різний час щодо того самого предмета правового регулювання;

д) прийняття нового акта вищої або однакової юридичної сили з того ж самого предмета регулювання, без формального скасування старого акта.

45. Залежно від доміцилю виділяють:

а) нормативні акти, що діють відносно осіб, що постійно проживають на території держави, і нормативні акти, що поширюються на осіб, які тимчасово перебувають на даній території (біженці, переселенці та ін.);

б) нормативні акти спеціальної дії, що поширюються тільки на коло спеціальних суб'єктів, тобто осіб, які володіють певною професією і займають певні посади (судді, прокурори, народні депутати тощо) або мають особливе соціальне становище (пенсіонери, інваліди, сироти та ін.);

в) нормативні акти загальної дії, які поширюються на всіх осіб, що перебувають на території держави (Конституція України) і нормативні акти, які поширюються тільки на громадян даної держави (Закон України «Про політичні партії в Україні»);

г) нормативні акти, які поширюються на іноземних громадян та осіб без громадянства;

д) нормативні акти загальної дії і спеціальної дії.

46. Юридичний імунітет – це:

а) повне або часткове звільнення його носія від поширення на нього дії загальних правових норм;

б) поширення зобов'язуючих норм права на певні категорії суб'єктів права;

в) тимчасове, неостаточне переривання темпоральної дії нормативного акта, що зумовлюється певними обставинами і здійснюється у порядку, передбаченому законодавством;

г) показник, що визначає дію нормативного акта щодо правових відносин, які виникли до і після набуття ним чинності;

д) звільнення носія від поширення на нього локальних правових норм.

47. Акт, який конкретно визначає коло суб'єктів, об'єктів, дій, заходів тощо, стосовно яких здійснюється певна діяльність – це:

а) інструкція;

б) правила;

в) перелік;

г) положення;

д) порядок.

48. Проекти нормативно-правових актів підлягають обов'язковій експертизі, зокрема:

- а) правовій, науковій, фінансово-економічній, екологічній експертизі;
- б) науковій, правовій експертизі;
- в) культурній, екологічній, правовій експертизі;
- г) фінансовій, правовій, економічній, екологічній експертизі;
- д) правовій, науковій, економічній експертизі.

49. Набуттям чинності нормативно-правовим актом є:

а) доведення нормативно-правового акта до відома фізичних і юридичних осіб шляхом опублікування в офіційних, друкованих виданнях;

б) юридичний факт (момент), починаючи з якого нормативно-правовий акт отримує юридичну силу;

в) кінцевий момент життя нормативно-правового акта, який означає втрату ознаки нормативності, залишаючись формою права лише в історичному значенні;

г) поширення дії нормативно-правового акта на ті правові наслідки, які хоча і впливають із юридичних фактів, що виникли під час чинності попереднього нормативно-правового акта, проте настають вже після моменту набрання чинності новим нормативно-правовим актом;

д) дія нормативно-правового акта, при якій нормативно-правовий акт вважається існуючим на момент виникнення правовідносин.

50. Тимчасове переривання дії закону у часі у зв'язку з впливом певних обставин – це:

- а) втрата чинності закону;
- б) набуття чинності законом;
- в) припинення дії закону;
- г) призупинення чинності закону;
- д) зупинення дії закону.

51. Втратою чинності нормативно-правового акта є:

а) юридичний факт (або момент), починаючи з якого нормативно-правовий акт отримує юридичну силу;

б) поширення дії нормативно-правового акта на ті правові наслідки, які хоча і впливають із юридичних фактів, що виникли під час чинності попереднього нормативно-правового акта, проте настають вже після моменту набрання чинності новим нормативно-правовим актом;

в) дія нормативно-правового акта, при якій нормативно-правовий акт вважається існуючим на момент виникнення правовідносин;

г) кінцевий момент дії нормативно-правового акта, який означає втрату ознаки нормативності, залишаючись формою права лише в історичному значенні;

д) розміщення прийнятого нормативно-правового акта в офіційному, друкованому виданні.

52. У нормативно-правовому акті про делегування нормотворчих повноважень, якщо прямо не передбачено законом, факультативним визначається:

а) суб'єкт, якому делегуються нормотворчі повноваження та їх обсяг;

б) строк делегування;

в) орган, на який покладається відповідальність і контроль за виконанням делегованих повноважень;

г) матеріально-фінансове забезпечення виконання делегованих повноважень;

д) форма систематизації.

53. З метою однакового застосування нормативно-правового акта чи його окремих норм здійснюється:

а) офіційне тлумачення, офіційне роз'яснення, роз'яснення;

б) офіційне роз'яснення та оприлюднення;

в) офіційне тлумачення, роз'яснення, офіційне опублікування;

г) роз'яснення, опублікування;

д) офіційне тлумачення, офіційне роз'яснення, опублікування.

54. Офіційним оприлюдненням нормативно-правового акта є:

а) доведення нормативно-правового акта до відома фізичних та юридичних осіб шляхом опублікування в офіційних друкованих виданнях, інформаційного повідомлення у друкованих засобах масової інформації, оголошення через телебачення і радіо та в інший спосіб, визначений законодавством;

б) дія нормативно-правового акта, при якій нормативно-правовий акт вважається існуючим на момент виникнення правовідносин;

в) розміщення прийнятого (виданого) нормативно-правового акта в офіційному друкованому виданні;

г) юридичний факт (або момент), починаючи з якого нормативно-правовий акт отримує юридичну силу;

д) доведення нормативно-правового акта до відома фізичних та юридичних осіб шляхом оголошення через телебачення і радіо.

55. Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України офіційно оприлюднюються:

а) протягом 15 днів після їх підписання;

б) протягом 15 днів після їх державної реєстрації;

- в) протягом 15 днів після їх підписання;
- г) протягом 15 днів після їх державної реєстрації;
- д) протягом 15 днів після їх підписання Президентом України.

56. *Офіційне оприлюднення нормативно-правових актів здійснюється:*

- а) після включення їх до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів із зазначенням присвоєного їм реєстраційного коду;
- б) після їх прийняття у Верховній Раді України;
- в) після їх неофіційного оприлюднення;
- г) після їх підписання Президентом України;
- д) після голосування у Верховній Раді України.

57. *Офіційним опублікуванням нормативно-правового акта є:*

- а) поширення дії нормативно-правового акта на ті правові наслідки, які хоча і випливають із юридичних фактів, що виникли під час чинності попереднього нормативно-правового акта, проте настають вже після моменту набрання чинності новим нормативно-правовим актом;
- б) розміщення прийнятого (виданого) нормативно-правового акта в офіційному друкованому виданні;
- в) юридичний факт (момент), починаючи з якого нормативно-правовий акт отримує юридичну силу;
- г) дія нормативно-правового акта, при якій нормативно-правовий акт вважається існуючим на момент виникнення правовідносин;
- д) поширення приписів нового нормативно-правового акта, який впливає лише на юридичні факти і правовідносини, які виникли після набуття ним чинності.

58. *Офіційне друковане видання – це:*

- а) періодичне друковане видання, в якому здійснюється офіційне оприлюднення документів держави чи певної установи (законів, рішень, офіційних оголошень, об'яв тощо);
- б) українська газета, офіційний друкований орган Верховної Ради України;
- в) друковане видання (нормативний бюлетень) Верховної Ради України, в якому здійснюється офіційне опублікування законів України, постанов Верховної Ради України, інших офіційних актів парламенту, а також змін в адміністративно-територіальному поділі України;
- г) український інформаційний бюлетень, офіційне друковане видання, у якому публікуються державною мовою всі поточні нормативно-правові акти, що надійшли до Міністерства Юстиції та включені до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів;
- д) щоденне друковане видання центральних органів виконавчої влади України.

59. Згідно чинного законодавства офіційними друкованими виданнями в Україні є:

а) «Офіційний вісник України», газета «Урядовий кур'єр», газета «Голос України», «Відомості Верховної Ради України», інформаційний бюлетень «Офіційний вісник Президента України»;

б) «Офіційний вісник України», газета «Урядовий кур'єр», юридичний журнал «Право України»;

в) юридичний журнал «Право України», «Офіційний вісник України», інформаційний бюлетень «Офіційний вісник Президента України»;

г) «Офіційний вісник України», газета «Урядовий кур'єр», газета «Голос Української держави»;

д) «Відомості Верховної Ради України», інформаційний бюлетень «Офіційний вісник Президента України», «Відомості Кабінету Міністрів України».

60. Акт, що уповноважує на проведення певної діяльності – це:

а) інструкція;

б) правила;

в) перелік;

г) положення;

д) порядок.

61. Акти Кабінету Міністрів України нормативного характеру видаються у формі:

а) декретів Кабінету Міністрів України;

б) постанов Кабінету Міністрів України;

в) розпоряджень Кабінету Міністрів України;

г) постанов або розпоряджень Кабінету Міністрів України;

д) декретів або розпоряджень Кабінету Міністрів України.

62. Визнане державою правило поведінки, яке склалося історично внаслідок його багаторазового повторення у певних життєвих ситуаціях і використовується протягом тривалого часу:

а) нормативно-правовий акт;

б) юридичний прецедент;

в) правовий звичай;

г) нормативно-правовий договір;

д) правова доктрина.

63. Який засіб нормотворчої техніки надає змісту нормативно-правового акта логічної стрункості, зумовлює послідовність його викладу, визначає зв'язок між нормами права, сприяє повному, чіткому врегулюванню тих чи інших суспільних відносин (або їх елементів):

- а) фікції;
- б) презумпції;
- в) диспозиції;
- г) гіпотези;
- д) конструкції.

64. Визначте напрями темпоральної дії нормативно-правових актів:

- а) фактична дія;
- б) негайна дія;
- в) юридична дія;
- г) ультраактивна форма;
- д) ретроактивна форма.

65. Які нормативно-правові акти є кодифікованими:

- а) правила ІНКОТЕРМС;
- б) Німецьке цивільне уложення;
- в) Спільний наказ Міністерства фінансів та Міністерства транспорту України;
- г) Правила професійної етики працівника державної податкової служби України;
- д) Кодекс правил здійснення адвокатської діяльності Європейського Співтовариства.

66. Які нормативно-правових актів мають зворотну дію без особливої вказівки про це в самому акті на підставі Конституції України з урахуванням відповідної правової позиції Конституційного Суду України:

- а) ті, що скасовують чи пом'якшують юридичну відповідальність особи;
- б) ті, що встановлюють більш сприятливий правовий стан особи;
- в) ті, що скасовують юридичну відповідальність фізичної особи;
- г) ті, що скасовують чи пом'якшують тільки кримінальну відповідальність особи;
- д) ті, що пом'якшують юридичну відповідальність фізичної особи.

67. Які нормативно-правові акти розміщені правильно з точки зору ієрархічного підпорядкування за юридичною силою:

- а) Конституція, кодекси, постанови Верховної Ради, звичайні закони, накази міністерств;
- б) Конституція, закони, прийняті на референдумі, кодекси, укази Президента, звичайні закони, накази міністерств, акти місцевих державних адміністрацій;

в) Конституція, закони, прийняті на референдумі, кодекси, звичайні закони, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, укази Президента, накази міністерств;

г) Конституція, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, звичайні закони, закони, прийняті на референдумі, укази Президента, чинні міжнародні договори, затверджені Президентом, накази міністерств;

д) Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, Конституція, кодекси та закони, укази Президента, постанови Кабінету Міністрів, акти місцевих державних адміністрацій, накази міністерств.

68. Які акти підлягають внесенню до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів:

а) акти посольств, консульств та представництв іноземних держав (міжнародних організацій), що розташовані на території України;

б) акти органів місцевого самоврядування;

в) рішення та висновки Конституційного Суду України;

г) нормативно-правові акти, які видаються міністерствами, іншими органами виконавчої влади, органами господарського управління та контролю, які стосуються прав, свобод і законних інтересів громадян України;

д) акти громадських організацій.

69. Офіційними друкованими виданнями для оприлюднення актів Президента України є:

а) «Офіційний вісник України»;

б) «Офіційний вісник України», газета «Урядовий кур'єр»;

в) «Офіційний вісник України», газета «Урядовий кур'єр», «Офіційний вісник Президента України»;

г) «Офіційний вісник України», газета «Урядовий кур'єр», газета «Голос України», «Офіційний вісник Президента України»;

д) газета «Урядовий кур'єр», «Офіційний вісник Президента України».

70. Термін «законодавство» використовується у правовій системі в основному у значенні:

а) сукупності законів;

б) сукупності законів та кодексів;

в) сукупності законів та міжнародно-правових договорів;

г) сукупності законів та інших нормативноправових актів, які регламентують ту чи іншу сферу суспільних відносин і є джерелами певної галузі права;

д) сукупності законів та інших нормативноправових актів.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності: Указ Президента від 10 червня 1997 року (зі змінами і допов.). *Урядовий кур'єр*. 1997. № 107-108.

Спеціалізована література:

1. Boguta E., Bogomolova V. Definierea conceptului de autoritate judecătorească în contextul reglementărilor constituționale. *Legea si Viata*. 2016. № 11, ч. 1. С. 23-26.
2. Narasymiv O. Progress of implementation by Ukraine the ECHR decisions, in which the shortcomings of legislation in the field of constitutional law were indicated. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 68-72.
3. Kuzmenko N. Legal effects of unlawful local government acts. *Legea si Viata*. 2017. № 8, ч. 2. С. 81-86.
4. Railean P. Aportul curții constituționale la asigurarea constituționalității în statul de drept. *Legea si Viata*. 2017. № 6, ч. 1. С. 10-15.
5. Spanu I., Lupu C. Esența și menirea justiției constituționale într-un stat de drept. *Legea si Viata*. 2017. № 3, ч. 1. С. 18-23.
6. Адамчук О. Ф. Нормативно-правова регламентація адміністрування у сфері охорони здоров'я України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 4. С. 85-88.
7. Андрусів Л. М. Оприлюднення нормативно-правових актів як стадія правотворчості. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 3-5.
8. Антошкіна В. Ретроспективний аналіз становлення та розвитку тлумачення правових норм крізь призму епох. *Право України*. 2017. № 3. С. 126-136.
9. Баранов А. В. Нормативные правовые акты органов государственной власти субъектов Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук. Волгоград, 2006. 207 с.
10. Берназюк І. М. Державні цільові програми як стратегічні акти Кабінету Міністрів України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 2. С. 17-20.
11. Берназюк І. М. До питання класифікації стратегічних актів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 5. С. 27-31.
12. Богатова О. В. Нормативный правовой акт как источник права (теоретический аспект): дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2004. 185 с.

13. Богачова Л. Л. Оприлюднення нормативно-правового акта як стадія підзаконного нормотворчого процесу. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 18-21.
14. Болокан І. В. Загальні ознаки реалізації адміністративно-правових норм. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спеціальний випуск, ч. 1. С. 112-116.
15. Буряк Я. Я. Нормативно-правові акти місцевих державних адміністрацій в Україні: загальнотеоретична характеристика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 16 с.
16. Буряк Я. Я. Розпорядження голови місцевої державної як підзаконний нормативно-правовий акт. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія Юридична*. 2013. Вип. 1. С. 3-10.
17. Ведяшкин С. В. Локальные нормативные правовые акты и их роль в установлении внутреннего трудового распорядка организации: дис. ... канд. юрид. наук. Томск, 2001. 184 с.
18. Вилегжаніна М. В. Нормативно-правові акти в комунікаційному середовищі сучасної України: дис. ... канд. наук із соц. комун. Київ, 2011. 191 с.
19. Вилегжаніна М. Нормативно-правовий акт як особливий вид документа. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. 2010. Вип. 27. С. 281-287.
20. Вилегжаніна М.В. Класифікаційний аналіз нормативно-правових актів. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2011. № 1. С. 35-40.
21. Гарник Л. Л. Зупинення дії нормативно-правового акту (питання теорії та практики): дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 155 с.
22. Гетьман Є. А. Види підзаконних нормативно-правових актів органів виконавчої влади іноземних держав. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2013. № 4. С. 15-18.
23. Гетьман Є. А. Ознаки нормативно-правового та підзаконного нормативно-правового акта та їх співвідношення. *Митна справа*. 2013. № 6 (22). С. 390-395.
24. Гетьман Є. А. Поняття підзаконного нормативно-правового акта та його співвідношення із нормативно-правовим та правовими актами. *Форум права*. 2013. № 3. С. 106-113.
25. Гетьман Є. Підзаконний нормативно-правовий акт: поняття, ознаки, функції, види. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 2. С. 92-100.
26. Горбунова Л. М. Підзаконні нормативно-правові акти: організаційно-правові питання забезпечення законності: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 225 с.
27. Гримыч М. К вопросу о классификации судебных актов и их правотворческого значения. *Верховенство Права*. 2017. № 1 (30). С. 64-69.

28. Гринюк Р., Багрій О. До питання про доцільність визнання презумпції конституційності нормативно-правових актів у контексті забезпечення верховенства Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 92-102.
29. Дергільова О. Г. Правові акти: поняття, класифікація та соціальне призначення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 3-8.
30. Джоусе-Иванина М. Нормативно-правовой акт в системе источников российского права: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2010. 182 с.
31. Дутка Г. І. Закон у системі нормативно-правових актів України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 203 с.
32. Єрмоленко В. М. Підзаконні акти верховної ради України як джерело аграрного права. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право*. 2014. Вип. 197 (2). С. 29-35.
33. Железняк Н. А. Організаційно-правовий механізм здійснення контролю за додержанням законодавства про державну реєстрацію нормативно-правових актів. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 10. С. 7-15.
34. Житарев Є. В. Модельні нормативні акти в правовій сфері: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2013. 18 с.
35. Заплотинська Ю. Акти Кабінету Міністрів України в системі нормативно-правових актів: загальнотеоретичний та порівняльно-правовий аспекти. *Вісник Львівського університету*. 2013. Вип. 57. С. 36-42.
36. Зуев О. М. Незаконные нормативно-правовые акты в российской правовой системе: дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2007. 189 с.
37. Иванов С. А. Соотношение закона и подзаконного нормативного правового акта: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2001. 183 с.
38. Ільницький М. Адміністративно-правове регулювання оприлюднення нормативно-правових актів і забезпечення доступу до них в електронній формі за законодавством України. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4, ч. 1. С. 98-103.
39. Калиновська Т. О. Нормативно-правові акти місцевих рад як органів місцевого самоврядування в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 250 с.
40. Кармадонов К. С. Официальное опубликование нормативно-правовых актов как стадия правотворческого процесса: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2007. 178 с.
41. Катрич Д. Классификация функций полиции сквозь призму законодательных актов Украины и Республики Молдова. *Legea si Viata*. 2017. № 12, ч. 2. С. 72-76.
42. Ковалева В. В. Нормативные правовые акты в механизме правового регулирования: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2009. 196 с.

43. Колісник В. Відновлення дії Конституції України та зміна форми правління як засіб поновлення конституційного ладу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 103-110.
44. Коростей В. Подзаконные акты: реальность и перспектива. *Право України*. 2001. № 9. С. 61-62.
45. Косович В. До визначення поняття «нормативно-правовий акт»: практична необхідність і теоретична можливість уточнення. *Право України*. 2012. № 9. С. 274-280.
46. Косович В. М. Загальнотеоретичні аспекти удосконалення нормативно-правових актів України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Львів, 2015. 38 с.
47. Косович В. М. Удосконалення нормативно-правових актів України: техніко-технологічні аспекти: моногр. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2015. 566 с.
48. Костенко М. А. Содержательно-правовая эквивалентность текстов нормативно-правовых актов (теоретико-правовой аспект): дис. ... канд. юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2001. 153 с.
49. Кошіль Н. М. Кодифікація в статутах актів місцевих рад із питання участі населення в здійсненні місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 16-19.
50. Кравчук К. Г. Акти Конституційного Суду України та їх правотворчий характер. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 51-54.
51. Крутько А. Л. Рівні правового регулювання народної законодавчої ініціативи: теоретико-правове співвідношення. *Право і суспільство*. 2015. № 1. С. 15-21.
52. Кудрякова О. В. Правовые акты местного самоуправления: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2000. 190 с.
53. Куненко І. Проблеми правового регулювання внесення змін до Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 2. С. 90-93.
54. Куценко І. В. Підзаконні нормативно-правові акти в системі джерел права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 16 с.
55. Куценко І. В. Сучасний стан та перспективи розвитку підзаконних актів в Україні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. Вип. 38. С. 116-123.
56. Лазнюк Н. В. Нормативно-правові акти центральних органів державного управління як джерело права. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2003. № 13. С. 215-219
57. Левчишина О. Л. Адміністративний договір в Україні: поняття, ознаки, зарубіжний досвід і пропозиції щодо вдосконалення. *Право і суспільство*. 2015. № 5-2, ч. 2. С. 117-121.
58. Легин Л. Нормативно-правовой акт как юридический документ: технико-юридическая характеристика. *Leges si Viata*. 2016. № 4, ч. 3. С. 35-38.

59. Ленгер Я. І. Пріоритет нормативно-правового акту як спосіб розв'язання колізії. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 19-24.
60. Литвин І. І. Нормативно-правові акти, що регулюють адміністративні правовідносини у сфері надання освітніх послуг. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 156-159.
61. Лопатина С. Н. Правовые акты органов (должностных лиц) местного самоуправления: дис. ... канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 2000. 273 с.
62. Луцький Р. П. Нормативно-правовий акт як визначальна форма вираження позитивного права. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2012. Вип. 28. С. 13-17.
63. Любарець А. Ю. Підзаконні акти в адміністративній реформі. *Наше право*. 2013. № 12. С. 77-80.
64. Мандюк А. Юридическое значение индивидуальных административных актов. *Leges si Viata*. 2016. № 3, ч. 2. С. 43-46.
65. Мандюк О. О. Введення в дію індивідуальних адміністративних актів. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 27. С. 151-156.
66. Мандюк О. О. Історія становлення та розвитку поняття індивідуальних адміністративних актів в українській адміністративно-правовій науці. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 45. С. 78-87.
67. Марцеляк О. Правова природа актів Конституційного Суду України та їх роль у розвитку науки конституційного права. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 118-122.
68. Мельник М., Різник С. Про межі конституційної юрисдикції та пряму дію норм Конституції України при здійсненні правосуддя. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 149-159.
69. Могілевський Л. Роль вищих органів державної влади у сфері видання нормативно-правових актів підзаконного характеру. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 145-151.
70. Моткова О. Д. Дія норм Конституції: доктринальний аспект. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 1. С. 31-34
71. Нестерович В. Ф. Конституційно-правові засади впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів: зарубіжний та український досвід: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2015. 40 с.
72. Носенко М. С. Оспаривание нормативных правовых актов в судах общей юрисдикции: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2001. 178 с.
73. Онищук І. І. Техніка юридичного письма в нормативно-правових актах: моногр. Харків: Право, 2014. 228 с.
74. Панченко В. В. Внутрішньогосподарські локальні нормативно-правові акти сільськогосподарських підприємств як форма аграрного права: моногр. Харків : С. А. М., 2012. 163 с.
75. Пархоменко Н. М. Юридична сила: Основна властивість та один з критеріїв класифікації правових актів. *Правова держава*. 2001. № 13. С. 55-62.

76. Петрученко К. І. Нормативно-правові акти місцевого самоврядування як джерело права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 18 с.
77. Писаренко В. П. Організація контролю за виконанням нормативно-правових актів в органах виконавчої влади: дис. ... канд. наук з держ. упр. Харків, 2007. 221 с.
78. Писаренко Н. Б. Межі судового контролю щодо дискреційних адміністративних актів: практика Європейського суду з прав людини та українські реалії. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1 (88). С. 109-119.
79. Подковенко Т. Система законодавства України: стан та шляхи вдосконалення. *Підприємництво, господарство, право*. 2005. № 9. С. 40-44.
80. Поляков А. О. Порівняльна характеристика правових актів Європейського Союзу вторинного характеру. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 23-25.
81. Пушняк О. В. Визнання нормативно-правового акту нечинним як підстава припинення його чинності. *Форум права*. 2011. № 1. С. 834-841.
82. Радченко О. І. Теоретико-правові аспекти класифікації підзаконних актів вищих органів державної влади України. *Юрист України*. 2011. № 1 (14). С. 24-32.
83. Радь О. І. Нормативні акти судової влади як джерела трудового права України: моногр. Львів: Вид-во Т. Сороки, 2017. 174 с.
84. Рибікова Г. В. Правова експертиза нормативно-правових актів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 19 с.
85. Різник С. Про нез'ясоване питання конституційності актів парламенту, прийнятих в умовах Революції Гідності. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 58-66.
86. Рябченко Я. С. Оскарження нормативно-правових актів в адміністративному судочинстві: моногр. / за заг. ред. В. В. Зуй. Харків: ФІНН, 2011. 136 с.
87. Савенко В. В. Експлікація теоретико-пізнавальної природи закону як основи права. *Право і суспільство*. 2015. № 3, ч. 3. С. 56-60.
88. Сердюк І. А. Вживання термінів «правовий акт» і «юридичний акт» у сучасній юридичній науці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3. С. 24-27.
89. Сидоренко А. Ю. До питання про кодифікацію як спосіб систематизації відомчих нормативних актів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 2. С. 16-22.
90. Слуту Н. О некоторых проблемах, возникающих при обжаловании актов судебных исполнителей. *Leges si Viata*. 2016. № 2, ч. 1. С. 32-37.
91. Сырых Е. В. Общие критерии качества закона: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2001. 221 с.

92. Форманюк В. В. Локальні нормативно-правові акти: моногр. Херсон: Грінь Д. С., 2014. 183 с.
93. Форманюк В. В. Поняття та види локальних нормативно-правових актів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2013. 18 с.
94. Целлер Е. Питання структурної незалежності та судового діалогу в системах конфліктуючих норм. *Право України*. 2016. № 2. С. 17-24.
95. Цимбалістий Т. О. Правова природа актів органу конституційної юстиції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 59-61.
96. Чабан В. Адміністративний нормативно-правовий акт і адміністративний договір: юридична характеристика. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 6. С. 52-57.
97. Чулінда Л. І. Юридико-лінгвістичне тлумачення текстів нормативно-правових актів: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 228 с.
98. Шаповал В. Феномен конституції як основного закону. *Право України*. 2014. № 7. С. 64-84.
99. Шварцева М. І. Здійснення моніторингу національного законодавства України з боку парламентської асамблеї Ради Європи. *Право і суспільство*. 2015. № 5-2, ч. 3. С. 45-51.
100. Швачка Г. О. Правова природа нормативних актів Автономної Республіки Крим: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2003. 189 с.
101. Шишкін В. Конституційні основи правового реагування органів державної влади на акти воєнної агресії. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 214-222.
102. Шустакевич П. Доступ до публічної інформації як інструмент розвитку демократії в контексті європейських та польських нормативно-правових актів. *Право України*. 2016. № 2. С. 140-148.
103. Щербанюк О. Удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності Конституційного Суду України як шлях до формування європейської моделі конституційного судочинства. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 6. С. 187-197.
104. Щирба М. Ю. Темпоральна дія нормативно-правових актів України: теоретико-прикладні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 20 с.
105. Юлинецкая Ю. В. Кодификационно-интерпретационные особенности текстов международных нормативно-правовых актов: дис. ... канд. филол. наук. Одесса, 2005. 196 с.
106. Ясіновська А. Кодекси матеріального права: деякі теоретичні аспекти. *Вісник Львівського університету*. 2014. Вип. 59. С. 43-49.

ТЕМА 14. ПРАВОВІДНОСИНИ

Правовідносини: поняття, ознаки та класифікація. Структура правовідносин. Суб'єкти правовідносин: поняття та види. Поняття і види об'єктів правовідносин.

Правосуб'єктність: поняття та особливості набуття. Види правосуб'єктності та їх характеристика.

Юридичний факт: поняття, ознаки, види та класифікація. Фактичний (юридичний) склад: ознаки та види.

Правові відносини (правовідносини) є одним з найважливіших правових явищ у юридичній практиці та одним із найскладніших понять у правовій науці. **Правовідносини** – це суспільні відносини, врегульовані правом, учасники яких є носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, що охороняються та гарантуються державою.

Право регулює далеко не усі, а лише найбільш принципові відносини, що мають важливе значення для інтересів держави, нормальної життєдіяльності людей. Це перш за все відносини власності, влади і управління, соціально-економічного устрою, прав і обов'язків громадян, забезпечення порядку, трудові, майнові, шлюбно-сімейні відносини тощо.

Для правовідносин характерні наступні **ознаки**:

- є суспільними відносинами, які виникають між людьми та їх об'єднаннями;
- є юридичним виразом (формою) різноманітних суспільних відносин (сімейних, економічних, політичних, релігійних та ін.);
- виникають, припиняються або змінюються на основі принципів та норм права;
- суб'єкти правовідносин пов'язані між собою правами та обов'язками;
- представляють собою індивідуалізований та конкретизований правовий зв'язок;

Склад правовідносин – це сукупність елементів, необхідних для їхнього виникнення та існування (суб'єкт, об'єкт, юридичний зміст (права та обов'язки) та юридичний факт).

Вирізняють такі **види** правовідносин:

- за галузями права правові відносини можна класифікувати на кримінально-правові, цивільні, адміністративні, трудові та ін.;
- за функціональним призначенням виокремлюються дві великі групи правовідносин: регулятивні та охоронні. **Регулятивні правовідносини** виникають внаслідок правомірного використання прав та дотримання обов'язків. **Охоронні правовідносини** є наслідком вчинення суб'єктами правопорушень;

➤ за підсистемою права розрізняють **матеріально-правові** та **процесуально-правові відносини**. Якщо перші виникають на основі норм матеріального права, то другі – на основі процесуального права у випадку неможливості самостійної реалізації норм матеріального права;

➤ за тривалістю дії виділяють **постійні**, **тимчасові** та **одномоментні** правовідносини. Дія постійних правовідносин у момент їх виникнення не обмежена часом (наприклад, шлюбні відносини, постійні трудові відносини). Тимчасові правовідносини тривають певний визначений час (наприклад, відносини з приводу виконання підрядних робіт, перевезення вантажу, строкові трудові відносини). Одномоментні правовідносини виникають та припиняються внаслідок реалізації прав і обов'язків в дуже стислі терміни, в один момент (наприклад, роздрібна купівля-продаж).

Суб'єкт правовідносин – це учасник правових відносин, який має суб'єктивні права та здатний виконувати юридичні обов'язки. Суб'єктами правовідносин може бути тільки людина або об'єднання людей.

Види суб'єктів правовідносин:

➤ **індивідуальні суб'єкти (фізичні особи)**: громадяни даної держави, іноземні громадяни чи піддані, особи без громадянства (апатриди), особи, які мають подвійне громадянство (біпатриди);

➤ **колективні суб'єкти (юридичні особи)**: державні органи; підприємства, установи, організації; органи місцевого самоврядування; посадові особи, тобто представники державної влади; громадські об'єднання (політичні партії, профспілкові організації, релігійні організації тощо);

➤ **соціальні спільності**: народ, нація, населення адміністративно-територіальної одиниці, трудові колективи та ін.

Можливість того чи іншого суб'єкта бути учасником правовідносин визначається його правосуб'єктністю.

Об'єкт правовідносин – це блага, заради одержання, передані або використання яких суб'єкти права вступають у правовідносини.

Види об'єктів правовідносин:

- природні об'єкти, тобто земля, її надра, атмосферне повітря, водні, лісові та інші природні ресурси; вони мають природний характер, людьми не створюються, але використовуються ними для задоволення своїх потреб;

- речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше рухоме й нерухоме майно. Предмети матеріального світу задовольняють різноманітні потреби людини і виступають об'єктами майнових відносин (наприклад, при купівлі-продажу, даруванні, обміні, спадкуванні);

- немайнові блага (особисті та соціальні): життя, здоров'я, честь і гідність, свобода, недоторканність житла, права людини і громадянина, конституційний лад, громадський порядок і безпека, довкілля, належне управління та ін. Вони визнаються значущими для суспільства і людини, унаслідок чого захищаються правом;

- результати дій, у тому числі послуги та результати робіт;

- об'єкти права інтелектуальної власності (літературні та художні твори, комп'ютерні програми, наукові відкриття, торгівельні марки та ін.).

Правосуб'єктність – це передбачена нормами права здатність особи бути носієм прав і обов'язків, здійснювати їх від свого імені та нести юридичну відповідальність за свої дії.

Види правосуб'єктності:

➤ **загальна правосуб'єктність**, тобто здатність особи бути суб'єктом права в рамках певної правової системи;

➤ **галузева правосуб'єктність**, тобто здатність особи бути учасником правовідносин тієї чи іншої галузі права;

➤ **спеціальна правосуб'єктність**, тобто здатність особи бути учасником певного кола правовідносин у рамках галузі права.

Склад правосуб'єктності включає наступні елементи:

- **правоздатність** – це здатність суб'єкта права мати права та обов'язки. Основні **види** правоздатності: **загальна правоздатність** – це здатність особи мати будь-які права і обов'язки, що передбачені чинним законодавством, що визнається державою за фізичними особами з моменту їх народження і припиняється зі смертю; **галузева правоздатність** – це здатність особи чи організації набувати права в тій чи іншій галузі права; **спеціальна правоздатність** – це здатність, що пов'язана з певними особливостями суб'єкта, або така, що потребує спеціальних знань і навичок (наприклад, судді, працівники правоохоронних органів тощо). Правоздатність юридичних осіб є завжди спеціальною. Вона виникає з моменту їх державної реєстрації, а в окремих випадках згідно чинному законодавству – з моменту отримання ними ліцензій на спеціально визначені види діяльності, обмежена тими завданнями і правомочностями, які зафіксовані у статутах і положеннях цих юридичних осіб, і припиняється разом з їх ліквідацією;

- **дієздатність** – це здатність суб'єкта права своїми діями набувати для себе права та обов'язки, самостійно їх здійснювати та виконувати. На відміну від правоздатності, дієздатність характеризується тим, що діяльність суб'єктів мусить бути усвідомленою, тобто вона залежить від віку і стану психічного здоров'я фізичної особи.

Однією з форм прояву дієздатності є деліктоздатність.

Деліктоздатність – це передбачена нормами права здатність особи нести юридичну відповідальність за вчинення протиправних дій.

Передумовою деліктоздатності є **осудність**, тобто здатність фізичної особи під час здійснення суспільно небезпечного діяння усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Осудність фізичної особи не завжди припускає її повну дієздатність. Так, чинне кримінальне законодавство України передбачає настання кримінальної відповідальності осіб, яким до вчинення злочину виповнилося 16 років, а за вчинення особливо тяжких злочинів – з 14 років.

Юридичні факти – це конкретні життєві обставини, з наявністю та/або відсутністю яких норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правових відносин.

Ознаки юридичних фактів:

- є життєвими обставинами – діями та подіями, наявними або відсутніми;
- прямо або опосередковано визначені гіпотезою норми права;
- є підставою для виникнення, зміни або припинення правових відносин.

Класифікація юридичних фактів:

➤ за вольовою ознакою вони поділяють на юридичні дії та юридичні події. **Юридичні дії** – це юридично значущі вчинки особи, які можуть бути правомірними та неправомірними. Правомірні дії відповідають нормам та принципам права, протиправні дії – їм суперечать. У свою чергу правомірні дії залежно від спрямованості волі суб'єкта поділяються на **юридичні акти** та **юридичні вчинки**. Юридичні акти спрямовані на досягнення певного правового результату (вчинення правочину, видання наказу, подання позову та ін.), тоді як юридичні вчинки породжують юридичні наслідки незалежно від спрямованості волі на їх настання (створення літературного твору, наукове відкриття та ін.). **Юридичні події** – це юридично значущі життєві обставини, настання яких не залежить від волі людини. У свою чергу юридичні події можуть бути поділені на **відносні** (викликані діяльністю людей) та **абсолютні** (ті, які не пов'язані з діяльністю людей);

➤ залежно від наявності або відсутності життєвих обставин виділяють **позитивні і негативні юридичні факти**.

➤ залежно від юридичних наслідків юридичні факти поділяються на **факти, що породжують правовідносини**, та **факти, що змінюють правовідносини**.

Певними особливостями характеризуються **факти безперервної дії** – правові стани (наприклад, громадянство, шлюб, судимість).

У деяких випадках для виникнення, зміни та припинення правовідносин необхідний **фактичний склад (юридичний)** – система юридичних фактів і юридично значущих умов, необхідних для настання правових наслідків, які передбачені гіпотезою норми права.

Ознаки фактичного складу:

- складається з елементів – юридичних фактів і юридично значущих умов;
- елементи передбачені нормою права;
- між елементами, які не є однозначними, існує тісний системний зв'язок;
- являє собою складну систему, у якій відбувається послідовне нагромадження елементів у певному порядку внаслідок взаємодії фактичних і юридичних відносин;

- лише в сукупності елементів (останнім елементом є правозастосовний акт, договір) настають правові наслідки;
- може стати елементом більшої за масштабом системи юридичних фактів – у межах інституту права, галузі права, публічного чи приватного права, системи права.

Фактичні склади поділяють:

- за змістом: **однорідні** – включають факти, що належать до однієї й тієї ж галузі права; **комплексні** – включають факти, що належать до різних галузей права;
- за ступенем визначеності: **визначені** – всі елементи цілком передбачені в гіпотезах норм права; **відносно визначені (бланкетні)** – елементи, не цілком передбачені в юридичних нормах, і юрисдикційні органи мають можливість у порядку індивідуального регулювання вирішувати юридичні питання, що стосуються цих правових наслідків, з урахуванням конкретних обставин справи;
- за структурною складністю: **прості** – нагромадження фактів є вільним, у будь-якому порядку, без твердих зв'язків; **складні** – нагромадження фактів є послідовним, у суворо визначеному порядку і твердій залежності;
- за ступенем завершеності нагромадження фактів: **завершені** – процес нагромадження юридичних фактів закінчено, і правові наслідки настануть або можуть настати; **незавершені** – процес нагромадження юридичних фактів, необхідних для настання юридичних наслідків, не закінчено.

Ключові поняття:

правовідносини, політичні відносини, моральні відносини, економічні відносини, релігійні відносини, правові відносини, склад правовідносин, суб'єкт правовідносин, людина, фізичні особи, посадові особи, апатриди, біпатриди, соціальні організації, соціальні спільноти, правосуб'єктність, правоздатність, загальна правоздатність, галузева правоздатність, спеціальна правоздатність, дієздатність, деліктоздатність, об'єкт правовідносин, зміст правовідносин, юридичний зміст правовідносин, фактичний зміст правовідносин, юридичний факт, юридичні події, юридичні дії, одноразові юридичні дії, правомірні дії, правомірна поведінка, добровільна поведінка, маргінальна поведінка, юридичні акти, поступки, неправомірні дії, злочини, проступки, правова презумпція, правова фікція, правова аксіома, правова преюдиція, суб'єктивне право, юридичний обов'язок, законний інтерес, загальнорегулятивні відносини, регулятивні відносини, охоронні відносини, абсолютні правовідносини, відносні правовідносини, активні правовідносини, пасивні правовідносини, прості правовідносини, складні правовідносини, матеріальні правовідносини, процесуальні правовідносини, односторонні правовідносини, двосторонні правовідносини, договірні (диспозитивні) правовідносини, імперативні правовідносини, довготривалі правовідносини, короткотривалі правовідносини, комплексні правовідносини.

1. Біосоціальна істота, продукт і суб'єкт суспільних відносин – це:

- а) істота;
- б) індивід;
- в) особа;
- г) фізична особа;
- д) людина.

2. Носієм прав та свобод людини є:

- а) усі громадяни певної держави;
- б) усі дієздатні особи;
- в) усі фізичні особи світу;
- г) усі живі істоти;
- д) усі осудні особи.

3. Індивід як продукт суспільства, який має стійку систему соціально значущих рис – це:

- а) істота;
- б) особистість;
- в) фізична особа;
- г) людина;
- д) особа.

4. Людина, яка має стійкий правовий зв'язок з конкретною державою – це:

- а) особистість;
- б) громадянин;
- в) фізична особа;
- г) індивід;
- д) особа.

5. Врегульовані нормами права суспільні відносини, учасники яких мають суб'єктивні права та юридичні обов'язки – це:

- а) правосуб'єктність;
- б) правовідносини;
- в) соціальні відносини;
- г) правомочність;
- д) правоздатність.

6. Під структурою правовідносин слід розуміти:

а) сукупність її внутрішніх елементів і спосіб зв'язку між ними на підставі розподілу між учасниками даних відносин суб'єктивних прав, обов'язків і відповідальності з приводу певного соціального блага або забезпечення законних інтересів;

б) знання, уміння, навички і звички, набуті в індивідуальному досвіді через навчання, але вже з помітним впливом біологічно зумовлених властивостей особистості;

в) внутрішню побудову права, спосіб організації та взаємодії його елементів;

г) стійку єдність компонентів правової системи та сукупність усіх прямих і зворотних постійних зв'язків між ними, що забезпечують їй правову цілісність;

д) систему формалізованих прав та обов'язків індивіда з визначеною мірою реалізації через спеціальні механізми захисту.

7. Зміст правовідносин має двоякий характер, тому він розподіляється на:

- а) теоретичний і фактичний зміст;
- б) юридичний і практичний зміст;
- в) юридичний і фактичний зміст;
- г) фактичний і практичний зміст;
- д) теоретичний і практичний зміст.

8. Юридичний зміст правовідносин – це:

а) вид і міра можливої поведінки суб'єкта, що забезпечується (охороняється, захищається) з боку держави;

б) можливість певної поведінки уповноваженого суб'єкта та необхідність відповідних дій або необхідність утримання від заборонених дій зобов'язаного суб'єкта;

в) суб'єктивні права та юридичні обов'язки;

г) необхідність утримання від заборонених дій зобов'язаного суб'єкта;

д) реальна поведінка суб'єктів.

9. Фактичний зміст правовідносин – це:

а) можливість певної поведінки уповноваженого суб'єкта;

б) необхідність утримання від заборонених дій зобов'язаного суб'єкта;

в) вид і міра можливої поведінки суб'єкта, що забезпечується (охороняється, захищається) з боку держави;

г) реальна поведінка суб'єктів;

д) суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

10. До структурних елементів правовідносин належать:

а) гіпотеза, диспозиція, санкція;

б) кодифікація, інкорпорація, консолідація;

в) суб'єкт, об'єкт, зміст;

г) суб'єктивна сторона, об'єкт;

д) суб'єкт, об'єктивна сторона.

11. Структурними елементами правовідносин є:

- а) юридичний факт, суб'єкти, юридичні права, об'єкт;
- б) деліктоздатність, суб'єкти, юридичний зміст, об'єкт;
- в) юридичний факт, суб'єкти, правоздатність, об'єкт;
- г) юридичний факт, суб'єкти, юридичний зміст, об'єкт;
- д) юридичний факт, юридичний зміст, об'єкт, правомочність.

12. До об'єктів правовідносин не належать:

- а) матеріальні блага;
- б) духовні блага;
- в) особисті немайнові блага;
- г) фізичні та юридичні особи;
- д) послуги виробничого та невиробничого характеру.

13. Учасниками правовідносин є:

а) конкретні суб'єкти права, які пов'язані між собою суб'єктивними правами та юридичними обов'язками, які закріплені у правових нормах;

б) учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків);

в) орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства;

г) юридичні і фізичні особи, резиденти та нерезиденти, а також держава в особі Кабінету Міністрів України або уповноважених ним органів;

д) посадові особи органів місцевого самоврядування, територіальні громади.

14. Індивідуальними суб'єктами правовідносин є:

а) державні органи;

б) підприємства, установи, організації;

в) посадові особи, тобто представники державної влади, які виконують організаторсько-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки;

г) громадські об'єднання (політичні партії, профспілкові організації, релігійні організації тощо);

д) особи без громадянства (апатриди) та особи, які мають подвійне громадянство (біпатриди).

15. Вид і міра можливої поведінки суб'єкта, що забезпечується (охороняється, захищається) з боку держави – це:

а) правосуб'єктність;

б) суб'єктивне право;

в) юридичний обов'язок;

- г) юридичний факт;
- д) об'єктивне право.

16. До юридичних можливостей змісту суб'єктивного права не належить:

- а) можливість користуватися певним соціальним благом;
- б) можливість вимагати належної поведінки від зобов'язаного суб'єкта;
- в) можливість самого носія суб'єктивного права діяти певним чином;
- г) можливість мати суб'єктивні права та юридичні обов'язки;
- д) можливість звернутися до компетентних суб'єктів для охорони чи захисту суб'єктивного права і примусового забезпечення юридичного обов'язку.

17. Суб'єктивні права у конкретних правовідносинах реалізуються через:

- а) правомочність уповноважених осіб;
- б) виконання юридичних обов'язків, використання суб'єктивних прав, дотримання заборон;
- в) конкретні правовідношення;
- г) використання чи невикористання своїх суб'єктивних прав;
- д) дотримання прав.

18. Правовідносини, в яких забезпечується одностороннє волевиявлення правомочної сторони – це:

- а) правовідносини в підсистемі приватного права;
- б) правовідносини в підсистемі публічного права;
- в) комплексні правовідносини;
- г) складні правовідносини;
- д) прості правовідносини.

19. За галузевою ознакою правовідносини поділяють на:

- а) матеріальні та процесуальні;
- б) конституційні, цивільні, адміністративні;
- в) договірні та управлінські;
- г) адміністративні та процесуальні;
- д) односторонні та багатосторонні.

20. Класифікація правовідносин за субординацією в правовому регулюванні передбачає їх поділ на:

- а) активні, пасивні і змішані;
- б) односторонні, двосторонні і багатосторонні;
- в) абсолютні і відносні;
- г) матеріальні і процесуальні;
- д) договірні, управлінські і комплексні.

21. За волевиявленням сторін правовідносини поділяються на:

- а) короткотривалі і довготривалі;
- б) матеріальні і процесуальні;
- в) абсолютні і відносні;
- г) договірні, управлінські і комплексні;
- д) односторонні, двосторонні і багатосторонні.

22. Видами правовідносин за ступенем визначеності суб'єктів є:

- а) матеріальні, процесуальні правовідносини;
- б) між юридичною особою – суб'єктом приватного права, державним органом і між державними органами;
- в) абсолютні, відносні правовідносини;
- г) договірні, управлінські, комплексні правовідносини;
- д) короткотривалі, довготривалі правовідносини.

23. Види правовідносин за поділом прав і обов'язків між суб'єктами поділяють на:

- а) короткотривалі та довготривалі правовідносини;
- б) абсолютні та відносні правовідносини;
- в) односторонні, двосторонні та багатосторонні правовідносини;
- г) активні, пасивні та змішані правовідносини;
- д) матеріальні та процесуальні правовідносини.

24. Посадові особи, як вид суб'єктів правовідносин – це:

- а) представники влади, особи, які виконують організаторсько-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки;
- б) народ, нація, населення, територіальні громади;
- в) громадяни, іноземці, особи із подвійним громадянством, особи без громадянства;
- г) держава, органи держави, громадські об'єднання, трудові колективи, органи місцевого самоврядування, юридичні особи;
- д) індивіди, організації або спільності, які на підставі юридичних норм можуть бути учасниками правовідносин.

25. До соціальних організацій, як виду суб'єктів правовідносин належать:

- а) індивіди, організації або спільності, які на підставі юридичних норм можуть бути учасниками правовідносин;
- б) громадяни, іноземці, особи із подвійним громадянством, особи без громадянства;

- в) держава, органи держави, громадські об'єднання, трудові колективи, органи місцевого самоврядування, юридичні особи;
- г) народ, нація, населення, територіальні громади;
- д) представники влади, особи, які виконують організаторсько-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки.

26. До соціальних спільнот, як виду суб'єктів правовідносин належать:

- а) громадяни, іноземці, особи із подвійним громадянством, особи без громадянства;
- б) представники влади, особи, які виконують організаторсько-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки;
- в) держава, органи держави, громадські об'єднання, трудові колективи, органи місцевого самоврядування, юридичні особи;
- г) народ, нація, населення, територіальні громади;
- д) індивіди, організації або спільності, які на підставі юридичних норм можуть бути учасниками правовідносин.

27. Правовідносини за строком дії класифікують на:

- а) матеріальні і процесуальні правовідносини;
- б) короткотривалі і довготривалі правовідносини ;
- в) односторонні, двосторонні і багатосторонні правовідносини;
- г) активні, пасивні і змішані правовідносини;
- д) абсолютні і відносні правовідносини.

28. Галузева правоздатність - це:

- а) здатність, що пов'язана з певними особливостями суб'єкта або така, що потребує спеціальних знань і навичок,
- б) здатність особи чи організації набувати права в тій чи іншій галузі права;
- в) здатність особи своїми діями набувати та самостійно здійснювати суб'єктивні права і виконувати юридичні обов'язки;
- г) правоздатність, яка виникає за загальним правилом з 16 років;
- д) правоздатність юридичних осіб.

29. Суб'єкт правовідносин, у якого деліктоздатність виникає з досягненням певного віку – це:

- а) фізична особа;
- б) підприємство;
- в) установа;
- г) неурядова організація;
- д) соціальна спільність.

30. Особа, яка може виступати суб'єктом правовідносин в широкому розумінні? – це:

- а) громадянин України;
- б) офіційно уповноважена особа, наділена відповідною компетенцією;
- в) фізична особа;
- г) особа, наділена правосуб'єктністю;
- д) правоздатна особа.

31. З урахуванням змісту вчинку правова поведінка поділяється на:

- а) конституційну та цивільну;
- б) правомірну та протиправну;
- в) договірну та управлінську;
- г) відносну та уповноважену;
- д) імперативну та диспозитивну.

32. До ознак правомірної поведінки не відноситься:

- а) відповідає вимогам правових норм, тобто особа діє правомірно, якщо вона точно дотримується правових приписів;
- б) має свідомовольовий характер, тобто проявляється як дія або бездіяльність;
- в) гарантується і охороняється державою, включаючи заходи державного примусу;
- г) є соціально корисною поведінкою, тобто вона є бажаною та об'єктивно необхідною для нормального функціонування і розвитку суспільства;
- д) має протиправний, неправомірний, характер, тобто суперечить нормам права, чиниться всупереч праву.

33. Динамічна ознака правомірної поведінки полягає:

- а) в активності суб'єктів, у здатності підтримувати конструктивні відносини у всіх сферах життя суспільства;
- б) в тому, що правова поведінка перебуває під контролем свідомості і волі особи;
- в) в тому, що тільки конкретний свідомо-вольовий вчинок (дія або бездіяльність) суб'єкта права у сфері правового регулювання будь-яких відносин може оцінюватися з точки зору права як правомірний чи неправомірний вчинок;
- г) в наявності певних юридичних засобів регламентації правової поведінки, її зовнішніх (об'єктивних) і внутрішніх (суб'єктивних) властивостях, передбачених нормами права;
- д) в механізмі правового регулювання, впливає на виникнення, зміну або припинення правовідносин, у яких здійснюються права й обов'язки, реалізуються заходи відповідальності.

34. Основними рисами правової поведінки є:

- а) соціально корисний характер правової поведінки;
- б) здатність викликати юридичні наслідки;
- в) є результатом свідомої вольової діяльності людини;
- г) забезпечується можливістю застосування державного примусу;
- д) формується відповідно до розвитку громадянського суспільства.

35. Добровільна поведінка визначається як:

- а) поведінка, що контролюється свідомістю і волею особи;
- б) спирається на ціннісні і прагматичні мотиви у відповідності з правами та законними інтересами суб'єктів;
- в) визначається змістом її мотивів, суб'єктивною стороною вчинка;
- г) формується відповідно до динаміки розвитку громадянського суспільства і спирається на державні гарантії її здійснення;
- д) пов'язана із встановленими правилами поведінки.

36. Маргінальна поведінка характеризується:

- а) високим ступенем активності, відповідальності, правосвідомості, внутрішньою переконливістю суб'єктів права у необхідності виконувати вимоги правових норм;
- б) тим що суб'єктам права притаманна готовність до протиправних дій у разі зниження нагляду і контролю за їх поведінкою, але переступити межу між правомірною та неправомірною поведінкою їм не дозволяє страх перед можливістю застосування юридичної відповідальності;
- в) тим, що необхідність виконання вимог правових норм у суб'єктів права стала звичкою, яка не вимагає від них додаткових витрат і зусиль;
- г) низьким ступенем соціальної активності суб'єктів права, їх пристосованістю до зовнішніх обставин, відсутністю власної позиції, прагнення не відрізнитися від інших суб'єктів, а робити так, як роблять інші;
- д) поведінка індивіда або групи, яка не відповідає загальноприйнятим нормам, внаслідок чого відбувається порушення цих норм.

37. Правовідносини, що виникають із фактів правомірної поведінки суб'єкта можна поділити на:

- а) регулятивні правовідносини;
- б) охоронні правовідносини;
- в) змішані правовідносини;
- г) абсолютні правовідносини;
- д) неабсолютні правовідносини.

38. З фактів неправомірної поведінки суб'єкта виникають:

- а) регулятивні правовідносини;
- б) охоронні правовідносини;
- в) змішані правовідносини;
- г) абсолютні правовідносини;
- д) неабсолютні правовідносини.

39. Зміст суб'єктивного права виражається через правомочність:

- а) здійснювати певні дії або утриматися від них;
- б) реагувати на законні вимоги правомочної сторони їх виконанням;
- в) вимагати відповідної поведінки від правозобов'язаної особи;
- г) нести юридичну відповідальність;
- д) не заважати правомочній стороні користуватися благом, яке вона отримала по праву.

40. Складова частина змісту суб'єктивного права, що являє собою конкретну юридичну можливість, яка надається правосуб'єктній особі, з метою задоволення її інтересів – це:

- а) правосуб'єктність;
- б) дієздатність;
- в) деліктоздатність;
- г) правомочність;
- д) правоздатність.

41. Забезпечена законом можливість особи вимагати від іншої особи вчинити ті чи інші дії або утриматися від них – це:

- а) законний інтерес;
- б) правомочність на власні дії;
- в) правомочність на чужі дії;
- г) правомочність;
- д) правомочність наказу.

42. Правомочність складається з таких елементів:

- а) суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона, об'єктивна сторона;
- б) правоздатності, дієздатності та деліктоздатності;
- в) можливість звертатися до компетентних державних органів про застосування державного примусу в разі невиконання контрагентом своїх обов'язків; право на особисті дії уповноваженої особи; можливість вимагати певну поведінку від зобов'язаної особи, тобто право на сторонні дії;
- г) диспозиції, санкції, гіпотези;
- д) законного інтересу, дієздатності та деліктоздатності.

43. *Носія суб'єктивного права називають:*

- а) правомочним суб'єктом;
- б) правозобов'язаним суб'єктом;
- в) державним службовцем;
- г) посадовою особою;
- д) дієдатним суб'єктом.

44. *Правоздатність, дієдатність та деліктоздатність у сукупності складають:*

- а) правосуб'єктність;
- б) юридичний факт;
- в) юридичний обов'язок;
- г) суб'єктивне право;
- д) об'єктивне право.

45. *Юридичний факт, виникнення і розвиток якого не залежать від волі суб'єктів права має назву:*

- а) дія;
- б) подія;
- в) акт;
- г) наказ;
- д) форс-мажор.

46. *Назвіть юридичний факт, що є подією:*

- а) рішення суду;
- б) підпал, що призвів до загибелі чужого майна;
- в) стихійне лихо, що призвело до загибелі застрахованого майна;
- г) укладання договору;
- д) правопорушення.

47. *Події за характером їх дії у часі класифікують на:*

- а) одноразові та безперервні дії;
- б) постійні та тимчасові дії;
- в) періодичні та постійні дії;
- г) складні та прості дії;
- д) умовні та постійні дії.

48. *Юридичні факти характеризуються такою ознакою:*

- а) характеризуються колективністю та загальністю;
- б) є підставою для настання юридичних наслідків;
- в) не пов'язані з суспільством;
- г) обумовлені моральними нормами;
- д) відображаються в почуттях.

49. За тривалістю дії юридичні факти бувають:

- а) прості, складні;
- б) одноразові, триваючі;
- в) стихійні та техногенні;
- г) активні та звичайні;
- д) не має правильної відповіді.

50. Обмежити особу в дієздатності або визнати її недієздатною може:

- а) лише суд у випадках, визначених законодавством;
- б) прокурор;
- в) органи місцевого самоврядування;
- г) фінансово-кредитна організація;
- д) сільський голова.

51. Правосуб'єктність складається з:

- а) правоздатності, дієздатності та деліктоздатності;
- б) правоздатності та деліктоздатності;
- в) правоздатності, правомочності та деліктоздатності;
- г) законного інтересу, дієздатності та деліктоздатності;
- д) законного інтересу, дієздатності та правомочності.

52. Сукупність прав та обов'язків суб'єкта правовідносин, фактичне володіння якими може наступити лише за відомих умов юридичних фактів – це:

- а) загальна правосуб'єктність;
- б) спеціальна правосуб'єктність;
- в) галузева правосуб'єктність;
- г) міжгалузева правосуб'єктність;
- д) індивідуальна правосуб'єктність.

53. Передбачена нормами права можливість суб'єкта мати права і нести обов'язки – це:

- а) юридичний факт;
- б) правоздатність;
- в) об'єктивне право;
- г) правопорушення;
- д) юридичний обов'язок.

54. Фізичні особи набувають правоздатності:

- а) з моменту народження;
- б) з моменту отримання паспорта;
- в) з 16 років;
- г) з 18 років;
- д) з 14 років.

55. Здатність бути учасником правовідносин, що виникають у зв'язку із зайняттям певних посад – це:

- а) обмежена правоздатність;
- б) повна правоздатність;
- в) спеціальна правоздатність;
- г) часткова правоздатність;
- д) загальна правоздатність.

56. Передбачена нормами права можливість суб'єкта своїми діями набувати та здійснювати права і обов'язки – це:

- а) правоздатність;
- б) деліктоздатність;
- в) дієздатність;
- г) часткова дієздатність;
- д) обмежена дієздатність.

57. Фізичні особи у віці до 14 років наділені:

- а) обмеженою дієздатністю;
- б) частковою дієздатністю;
- в) частковою правосуб'єктністю;
- г) неповною дієздатністю;
- д) частковою правоздатністю.

58. Вид дієздатності, що настає з 18 років – це:

- а) галузева дієздатність;
- б) повна дієздатність;
- в) загальна дієздатність;
- г) часткова дієздатність;
- д) неповна дієздатність.

59. Вид дієздатності, що настає з моменту укладання шлюбу у віці до 18 років – це:

- а) галузева дієздатність;
- б) повна дієздатність;
- в) загальна дієздатність;
- г) часткова дієздатність;
- д) неповна дієздатність.

60. Юридичною особою є:

- а) працівник державного нотаріату;
- б) підприємство;
- в) особа, яка має вищу юридичну освіту;
- г) особа, яка працює в правоохоронних органах;
- д) особа, яка досягла повноліття.

61. Правосуб'єкність юридичної особи обумовлена:

- а) досягненням певного віку;
- б) реєстрацією шлюбу;
- в) укладенням трудового договору;
- г) реєстрацією та одержанням свідоцтва про державну реєстрацію;
- д) формуванням статутних документів.

62. Юридичний обов'язок – це:

- а) вид і міра необхідної поведінки, яка встановлена законом;
- б) фактичний склад суспільних відносин, який опосередковується нормами права;
- в) суб'єктивні права сторін;
- г) гарантована правом і законом міра можливої або дозволеної поведінки особи, яка належить суб'єкту незалежно від того, перебуває він у правових відносинах з іншими суб'єктами чи ні;
- д) надання особі певних правових можливостей.

63. До конституційного обов'язку за Основним Законом України належить:

- а) заподіяння шкоди природі та культурній спадщині;
- б) несплата податків і зборів у порядку і розміру, встановленого законом;
- в) ухиляння від додержання Конституції та законів України;
- г) захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України;
- д) посягання на права і свободи, честь і гідність інших людей.

64. Зміст юридичного обов'язку виражається через таку юридичну вимогу до правозобов'язаної сторони:

- а) здійснювати певні дії або утриматися від них;
- б) реагувати на законні вимоги правомочної сторони їх виконанням;
- в) нести юридичну відповідальність;
- г) право звертатися за підтримкою і захистом держави у разі порушення суб'єктивного права з боку зобов'язаної особи;
- д) не заважати у правомочній стороні користуватися благом, яке вона отримала по праву.

65. Залежно від того, який вид поведінки передбачений диспозицією правової норми, юридичні обов'язки поділяються на:

- а) активні та пасивні;
- б) регулятивні та охоронні;
- в) прості та складні;
- г) матеріальні та процесуальні;
- д) правостворюючі, правозмінюючі.

66. Простий юридичний дозвіл, що закріплений в законі або впливає з його змісту та виражається в можливостях суб'єкта права користуватися конкретним соціальним благом – це:

- а) законний інтерес;
- б) суб'єктивне право;
- в) юридичний обов'язок;
- г) юридичне право;
- д) особисте право.

67. До ознак законного інтересу належить:

- а) відповідність принципу «дозволено все, що прямо передбачено законом»;
- б) спрямованість на задоволення потреб, що суперечать суспільним відносинам;
- в) можливість суб'єкта користуватися конкретним соціальним благом;
- г) заборона звертатися по захист до компетентних органів держави чи до громадських організацій;
- д) має інший обов'язок, який би забезпечував виконання попереднього

68. Спільною ознакою законного інтересу і суб'єктивного права є:

- а) накладання правової заборони;
- б) індивідуально визначений характер, оскільки в законодавстві є вказівка діяти певним чином;
- в) високий ступінь матеріальної забезпеченості;
- г) відсутність державного гарантування;
- д) імперативний характер.

69. Виключення заперечення юридичної вірогідності у разі доведеного факту – це:

- а) правова преюдиція;
- б) правова колізія;
- в) правова аксіома;
- г) правова фікція;
- д) правова презумпція.

70. Самоочевидна істина, яка не вимагає доказів і одержує закріплення в нормах права – це:

- а) правова преюдиція;
- б) правова колізія;
- в) правова аксіома;
- г) правова фікція;
- д) правова презумпція.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
- ❖ Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.

Спеціалізована література:

1. Адыгезалова Г. О разграничении понятий правовая школа, правовая теория, научная школа и научное направление. *East European Science Journal*. 2016. № 5, ч. 2. С. 120-121.
2. Ананских Е. С. Гражданская правоспособность и гражданская процессуальная правоспособность юридического лица: понятие и соотношение: дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2005. 197 с.
3. Андрейцев В. І. Екологічний ризик в системі правовідносин екологічної безпеки: проблеми теорії. *Наука та наукознавство*. 1998. № 2. С. 35-41.
4. Андрушко О. В. Правова категорія «зловживання правом» у кримінальному судочинстві. *Право і суспільство*. 2016. № 5 (2). С. 169-174.
5. Анікіна Г. В. Смерть фізичної особи як юридичний факт. *Університетські наукові записки*. 2008. № 4. С. 166-170.
6. Аргунова А. М. Трудові правовідносини у сфері державної служби. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 27. С. 99-104.
7. Афанасьєва Л. В. Аліментні правовідносини в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2003. 20 с.
8. Афанасьєва М. Зловживання правом на правотворчість. *Юридичний вісник*. 2016. № 2. С. 26-34.
9. Баб'юк М. П. Вищі навчальні заклади як учасники цивільних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 17 с.
10. Бабич І. Г. Значення принципу добросовісності при визначенні зловживання правом. *Часопис цивілістики*. 2018. Вип. 28. С. 24-27.
11. Базилевський С. Зловживання процесуальними правами. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2017. № 5. С. 13-23.
12. Бакаєв Д. С. Концепція зловживання правом у правовій доктрині: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2013. 18 с.
13. Бахтиаров И. П. Физические лица как субъект семейных правоотношений: моногр. Москва: ЮНИТИ, 2012. 119 с.
14. Березан Г. В. Господарські правовідносини в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 19 с.
15. Бичкова С. С. Цивільна процесуальна правоздатність фізичних та юри-

- дичних осіб, які беруть участь у справах позовного провадження. *Юридична наука*. 2011. № 2. С. 66-72.
16. Богашева Н. В. Відносини держави і політичних партій в Україні: конституційно-правові аспекти: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 320 с.
 17. Бородкін М. В. Юридичні факти як підстави виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2018. 20 с.
 18. Бочаров Д. Функціонування доказів як семіозис: від фактичних даних – до фактів. *Право України*. 2012. № 7. С. 127-133.
 19. Бригадир І. В. Правовідносини в сфері екологічного управління як частина предмету правового регулювання екологічного права. *Форум права*. 2013. № 4. С. 31-35.
 20. Василенко В. М. Митні правовідносини в Україні: поняття, ознаки та структура. *Право і Безпека*. 2013. № 3. С. 27-31.
 21. Вдовичен О. О. Законодавче закріплення категорії зловживання правом. *Адвокат*. 2009. № 2. С. 30-33.
 22. Вільчак Я. М. Особливості договірної правоздатності міжнародних економічних організацій (на прикладі системи ООН): дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 187 с.
 23. Віхров О. П. Організаційно-господарські правовідносини у сфері реєстрації та припинення інститутів спільного інвестування. *Форум права*. 2011. № 2. С. 133-138.
 24. Вонсович Х. І. Сімейні правовідносини, що виникають в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2012. Вип. 1. С. 60-68.
 25. Гайдаржи Х. А. Правовідносини членства в об'єднаннях сільськогосподарських переробних кооперативів. *Університетські наукові записки*. 2013. № 4. С. 325-330.
 26. Гордєєв В. В. Пояснення сторін, третіх осіб та їх представників як юридичні факти. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. Вип. 2. С. 166-168.
 27. Гордєєв В. Критерії класифікації юридичних фактів. *Право України*. 2012. № 3-4. С. 396-403.
 28. Грабовой А. Особенности представительской функции прокурора в интересах гражданина или государства в суде. *Leges si Viata*. 2016. № 1, ч. 2. С. 31-34.
 29. Гресик Ю. В. До питання про правовідносини, які існують при вирішенні колективних трудових спорів. *Університетські наукові записки*. 2011. № 2. С. 211-215.

30. Грицай И. Обеспечении политических прав и свобод человека и гражданина в Украине. *East European Science Journal*. 2016. № 3, ч. 4. С. 156-161.
31. Груздев В. В. Юридические факты в современном гражданском праве. *Аграрное и земельное право*. 2011. № 7. С. 89-92.
32. Губар О. С. Недопустимість зловживання правом у цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
33. Дмитрук І. М. Правові відносини між учасниками бюджетного процесу на місцевому рівні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 191 с.
34. Єрмоленко В. М. Аграрні майнові правовідносини приватних сільськогосподарських підприємств в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2008. 36 с.
35. Жуковська Г. Взаємодія органів влади та громадськості у сфері протидії людьми: досвід країн Європи. *East European Science Journal*. 2016. № 3, ч. 4. С. 161-168.
36. Задорожня Г. В. Правосуб'єктність глави держави: конституційно-правовий аспект. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 7. С. 49-57.
37. Иванов Д. Е. Информационные правоотношения в производстве по делам об административных правонарушениях: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2005. 206 с.
38. Ільчук Л. І. Воєнно-політичні відносини: сутність, зміст, умови функціонування та тенденції розвитку: дис. ... канд. політ. наук. Київ, 1998. 164 с.
39. Каменская К. В. Обоснование института прямого представительства в категориях правоотношения: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2006. 209 с.
40. Касаткин С. Н. Мировое соглашение и согласие как разновидность юридических действий. *Законы России: опыт, анализ, практика*. 2013. № 8. С. 7-10.
41. Керевич О. В. Правовідносини слідчих та оперативних підрозділів під час установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 244-249.
42. Клыга В. Проблема права на жизнь как юридический факт в теории и практике. *Вестник Московского университета МВД России*. 2012. № 1. С. 152-156.
43. Ковальська В. С. Підстави зміни та припинення сімейних правовідносин: моногр. Хмельницький: Мельник А. А., 2014. 259 с.
44. Козьяков І. Говоруха О. Реалізація процесуальних прав чи зловживання ними: проблеми диференціації. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 4. С. 36-42.

45. Кузнець О. М. Суб'єкти зловживання правами у цивільному та виконавчому процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
46. Кузьменко О. А. Міжбюджетні правовідносини в системі бюджетних правовідносин: особливості та види. *Університетські наукові записки*. 2009. № 1. С. 217-220.
47. Кукоба О. О., Піддубний О. Ю. Адміністративно-процесуальні провадження з вирішення спорів у виборчих правовідносинах: моногр. Київ: Ірідіум, 2017. 183 с.
48. Кучмієнко О. В. Зловживання правом у корпоративних правовідносинах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 19 с.
49. Кушнар'ова Т. Правовідносини, що складаються між суб'єктами податкового права, та їх особливості. *Право України*. 2000. № 6. С. 104-108.
50. Кушнір І. В. Поняття та ознаки конституційного права фізичної особи на доступ до публічної інформації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 7 С. 58-64.
51. Левада О. В. Правові обмеження як засоби попередження зловживання правом (теоретико-правовий аспект). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1. С. 192-200.
52. Лялюк О. Ю. Основи організації і діяльності місцевих рад в Україні Харків: Право, 2008. 288 с.
53. Мазуренко А. Правотворческая политика и культура законотворчества: вопросы теории. *East European Science Journal*. 2016. № 4, ч. 5. С. 12-14.
54. Макух О. В. Фінансові правовідносини: теорія, сучасний стан і тенденції розвитку: моногр. Харків: Право, 2016. 301 с.
55. Маріссон В. Правова конфліктологія та юридичний конфлікт у приватних правовідносинах. *Право України*. 2003. № 9. С. 39-44.
56. Матвійчук А. О. Правовідносини з приводу особистого немайнового права на сприятливе навколишнє природне середовище: суб'єктний склад. *Юридична наука*. 2013. № 3. С. 59-67.
57. Матвійчук А. О. Правовідносини з приводу особистого немайнового права на сприятливе навколишнє природне середовище: суб'єктний склад. *Юридична наука*. 2013. № 3. С. 59-67.
58. Миронова Г. Діалектична єдність природи моральних і правових відносин. *Юридична Україна*. 2004. № 1. С 19-22.
59. Мілетич О. О. Зловживання правом: теоретико-прикладний аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 18 с.
60. Міхно О. Публічні та приватні правовідносини: сутність і критерії їх розмежування. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 9. С. 12-15.
61. Муза О. В. Теоретичні проблеми адміністративно-процесуальних правовідносин в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2016. 36 с.

62. Музика-Стефанчук О. А. Бюджетні правовідносини у сучасній науці фінансового права. *Форум права*. 2011. № 1. С. 694-699.
63. Надьо В. В. Суб'єктивний обов'язок як елемент змісту цивільних правовідносин: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2018. 39 с.
64. Надьон В. В. Суб'єктивний обов'язок як елемент змісту цивільних правовідносин: моногр. Харків: Право, 2017. 391 с.
65. Нечипорук Ю. Суб'єктний та об'єктний склад інформаційних правовідносин. *Юридична Україна*. 2012. № 6. С. 39-44.
66. Онищенко Г. В. Довічні правовідносини з іноземним елементом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 20 с.
67. Онупрієнко А. М. Місцеві органи влади в механізмі демократичної держави: теоретико-правовий аналіз: моногр. Харків: Крок, 2009. 300 с.
68. Осадчук С., Осадчук М. Форми зловживання цивільним правом. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 4. С. 68-77.
69. Пилипенко П. Д. Проблеми теорії трудового права: моногр. Львів, 1999. 214 с.
70. Пилипенко С. Українсько-російські торговельно-економічні відносини в умовах глобальної інтеграції. *Міжнародна економічна політика*. 2007. Вип. 7. С. 155-183.
71. Піддубний О. Ю. Правовідносини у сфері біотехнологій: перспективи розвитку: моногр. Київ: Ірідіум, 2016. 431 с.
72. Погорецький М. А. Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система: моногр. Харків: ЛТД. 2002. 160 с.
73. Погорілко В., Федоренко В. Суб'єкти конституційно-правових відносин: поняття, ознаки, види. *Право України*. 2002. № 10. С. 3-11.
74. Полянський Т. Т. Зловживання правом: загальнотеоретична характеристика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2011. 16 с.
75. Пучкова В. Особенности реализации конституционного права на охрану здоровья и медицинскую помощь для иностранных граждан. *East European Science Journal*. 2016. № 9, ч. 2. С. 119-122.
76. Распутина Л. Н. Процедурные нормы и правоотношения в сфере правового регулирования труда: дис. ... канд. юрид. наук. Омск, 2002. 183 с.
77. Ренькас Т. Перспективи розвитку міжрегіонального та транскордонного співробітництва західних областей України. *East European Science Journal*. 2016. № 11, ч. 2. С. 130-136.
78. Рогач О. Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2011. 34 с.
79. Сафончик О. І. Шлюбні правовідносини в Україні: проблеми теорії і практики: моногр. Одеса: Фенікс, 2018. 378 с.
80. Свердліченко В. П. Аналіз категорії «зловживання правом на честь, гідність та ділову репутацію» в умовах надзвичайного або воєнного стану. *Форум права*. 2017. № 5. С. 356-361.

81. Сидоренко А. С. Зловживання правом суб'єктами трудових правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2012. 19 с.
82. Соїфер В. Г. Стабільність и динаміка правоотношения: дис. ... д-ра юрид. наук. Екатеринбург, 2004. 355 с.
83. Солодовник Л. Юридичні факти – підстави виникнення трудових правовідносин. *Право України*. 2000. № 1. С. 59-64.
84. Старинський М. В. Валютні правовідносини: теоретико-методологічний аспект: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2016. 39 с.
85. Стрельбицький М., Стрельбицька Л. Адміністративно-правові та цивільно-правові юридичні факти в новому соціально-історичному вимірі. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 1. С. 64-69.
86. Стріжкова А. В. GRID-технології як об'єкт інноваційних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
87. Сумской Д. А. Гражданско-правовое положение органа юридического лица: моногр. Москва: Маркетинг, 2007. 511 с.
88. Тарасов О. В. Персонативний юридичний факт: теоретико-методологічний та міжнародно-правовий вимір. *Проблеми законності*. 2014. Вип. 126. С. 208-213.
89. Тимец М. В. Признание как односторонний юридический акт: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2011. 188 с.
90. Токарев В. Від суб'єкта права до правового суб'єкту. *Право України*. 2014. № 1. С. 182-186.
91. Трофимова Ю. А. Предложения по модернизации гражданско-правовой системы удостоверения фактов, имеющих юридическое значение. *Право и политика*. 2011. № 4. С. 688-693.
92. Уркевич В.Ю. Аграрні правовідносини в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2007. 39 с.
93. Фединяк Г. Межі здійснення правосуб'єктності юридичними особами України за кордоном (приватно-правовий аспект). *Право України*. 2003. № 12. С. 31-36.
94. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Регулятивні правовідносини: приватно-правовий та публічно-правовий виміри: моногр. Одеса: Гельветика, 2018. 404 с.
95. Харитонova О. І. Адміністративно-правові відносини: концептуальні засади та правова природа: дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2004. 435 с.
96. Харитонova О. І. Співвідношення категорій «правовідносини інтелектуальної власності» та «регулятивні, організаційні, охоронні цивільні правовідносини». *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 65. С. 115-125.
97. Харитонova О. Поняття і ознаки публічних правовідносин. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 1. С. 54-57.

98. Хміль М. М. Принцип неприпустимості зловживання правом (теоретико-правові аспекти): дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2005. 199 с.
99. Христова Г. Позитивні зобов'язання. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2 (69). С. 17-29.
100. Цибульська О. Ю. Правовідносини, що виникають внаслідок покладення на спадкоємця обов'язку вчинити дії для суспільно корисної мети. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 59. С. 313-320.
101. Чанишева А. Р. Речові та зобов'язальні іпотечні цивільні правовідносини. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 53. С. 475-481.
102. Чеговадзе Л. А. О договорах и сделках как юридических фактах. *Законы России: опыт, анализ, практика*. 2013. № 6. С. 13-18.
103. Чернадчук В.Д. Бюджетні правовідносини в Україні: теорія, практика та перспективи розвитку: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2010. 35 с.
104. Чувакова Г. М. Юридичні факти у сфері публічного права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2006. Вип. 29. С. 77-80.
105. Шевчик О. С. Валютні правовідносини як специфічний вид фінансових правовідносин. *Форум права*. 2012. № 1. С. 1075-1080.
106. Шевчук О. М. Контрольні правовідносини у сфері обігу наркотичних засобів, їх зміст та особливості. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2013. № 1(1). С. 167-174.
107. Шуба Б. В. Корпоративні правовідносини як особливий вид господарських правовідносин. *Форум права*. 2013. № 2. С. 618-622.
108. Юриста О. Види правоохоронних відносин. *Право України*. 1997. № 12. С. 78-81.
109. Яковлев О. А. Припинення трудових правовідносин з незалежних від волі їх сторін підстав: актуальні проблеми теорії та практики: моногр. Харків: Право, 2017. 200 с.
110. Якушев І. Правосуб'єктність в теорії трудового права України. *Право України*. 2008. № 3. С. 36-40.

ТЕМА 15. ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА

Тлумачення норм права: поняття, ознаки. Значення тлумачення в правотворчій та правозастосувальній діяльності. Способи тлумачення норм права.

Офіційне та неофіційне тлумачення. Їх різновиди та загальна характеристика. Види тлумачення норм права за обсягом їх правового змісту.

Правотлумачні (інтерпретаційно-правові) акти: поняття та види.

У повсякденному житті *«тлумачити»* означає знаходити точний сенс явища, робити ясним і очевидним те, що здається нечітким, двозначним або заплутаним, встановлювати зв'язки і взаємини між фактами. Поряд з терміном, узятим з української мови, що позначає розумову операцію з метою встановлення сенсу та змісту якогось явища, процесу, документа, тексту, у тому числі правового, існують інші терміни: «інтерпретація», «екзегеза», «герменевтика».

Нормативно-правові акти проектуються не лише для юристів, але й для пересічних громадян. Тому їх зміст повинен бути зрозумілий. Процес тлумачення протікає в свідомості людини у формі різних внутрішніх інтелектуально-вольових операцій (з'ясування вимог норм), що знаходять вираження зовні (роз'яснення) у формі інтерпретаційного акта, юридичної поради.

Під тлумаченням в широкому сенсі розуміється пізнавальний процес, спрямований на пояснення явищ природи, соціальних явищ, у тому числі норм права. У більш вузькому сенсі під тлумаченням (інтерпретацією) розуміють пояснення виразів, формул, символів, тобто пояснення знаків природної або штучної мови. Саме в цьому значенні найчастіше термін «тлумачення» вживається і в правознавстві.

В юридичній науці існує декілька підходів до розуміння тлумачення: статичний, динамічний і комплексний.

Статичний підхід полягає у тлумаченні букви закону. Той, хто тлумачить, при цьому керується наступним правилом: все право вміщається в писаний закон; завдання юриста полягає в тому, щоб витягти його звідти, слідуючи за волею законодавця. Іншими словами, при тлумаченні шляхом логічного аналізу треба ретельно, постатейно досліджувати тільки текст закону. Можливо, при цьому доведеться підняти опубліковані на момент підготовки закону роботи, матеріали парламентських дебатів. Тобто тут проглядається «фетишизм» закону, що веде до втрати правом динамізму.

Динамічний підхід передбачає тлумачення на підставі духу закону. Він зобов'язує інтерпретатора враховувати соціальні явища, що з'явилися після прийняття закону. Девіз інтерпретатора в даному випадку: «Закон не догма, а інструкція до дії». Мета такого соціологічного підходу – задоволення суспільних потреб. Тут небезпек не менше, ніж у першому випадку, і головна з них – небезпека звернути на шлях політичного аналізу.

Комплексний підхід побудований на одночасному пізнанні в процесі тлумачення і букви, і духу закону. Тут не відкидається облік соціальних реалій, але все ж інтерпретатор повинен спиратися, насамперед, на закони і враховувати дух права в цілому. Саме цей підхід на даному етапі взято на озброєння практично у всіх країнах романо-германської сім'ї права.

Отже, **тлумачення норм права** – це діяльність органів держави, посадових осіб, громадських організацій, окремих громадян, спрямована на встановлення змісту норм права, на розкриття вираженої в них волі соціальних сил, що знаходяться при владі. У процесі тлумачення встановлюється зміст норми права, її основна мета і соціальна спрямованість, можливі наслідки дії певного акта, виявляються суспільно-історичні обставини його прийняття, умови, в яких відбувається тлумачення, тощо.

Необхідність в тлумаченні норм права зумовлена:

- неоднозначністю використаної в законах та інших нормативних актах термінології, термінологічною неточністю офіційних перекладів текстів міжнародно-правових документів, незрозумілістю запозиченої іноземної термінології;
- технічною недосконалістю формулювання правових норм – неточністю мови, вживаної при їх формулюванні, неясністю їх викладу тощо;
- наявністю колізій між правовими нормами, які регулюють одні і ті самі відносини, в нормативних актах одного або ж різних рівнів, прийнятих у різний час і в різних політичних, економічних і соціальних умовах;
- використанням у законодавстві оцінювальних понять, тобто понять, що виражають лише загальне соціальне значення тих чи інших явищ, ознаки яких неконкретизовані;
- впливом на національну правову систему загальноєвропейським співтовариством норм міжнародного права та правотлумачної практики міжнародних судових органів, насамперед практики Європейського суду з прав людини;
- можливими прогалинами в правовому регулюванні, тобто такими ситуаціями, коли відносини, з приводу яких виник спір (спірні відносини), перебувають у сфері правового регулювання, проте з різних причин – упуцень правотворчих органів, еволюційних змін в самих суспільних відносинах, свідомого умовчування – виявилися неврегульованими нормами права.

Тлумачення норм права можна **класифікувати** за кількома критеріями:

- за способом тлумачення;
- за обсягом тлумачення (залежно від співвідношення між текстуальним вираженням правової норми та її змістом);
- за суб'єктами тлумачення та його юридичними наслідками.

За способом тлумачення розрізняють такі його види:

- **філологічне (граматичне, текстове, мовне) тлумачення** – з'ясування змісту правової норми шляхом аналізу її текстового вираження під кутом зору його лексико-семантичних, лексико-граматичних, морфологічних,

синтаксичних характеристик;

- **історико-політичне (історичне) тлумачення** – з'ясування змісту правової норми на основі вивчення конкретних історичних і політичних умов її ухвалення, його мотивів і намірів;

- **системне тлумачення** – з'ясування змісту правової норми на основі виявлення її зв'язків з іншими нормами права, тобто розгляду її в контексті системності права;

- **телеологічне (цільове) тлумачення** – з'ясування змісту правової норми на основі встановлення мети, заради досягнення якої норма була прийнята.

За обсягом правового змісту тлумачення норм права поділяється на:

- **буквальне (адекватне) тлумачення** – зміст норми, що тлумачиться, повністю збігається з її текстуальним вираженням;

- **розширювальне** – зміст норми, що тлумачиться, ширший за її текстуальне вираження;

- **обмежувальне** – зміст норми, що тлумачиться, вузьчий від текстуального вираження.

Тлумачення норм права за обсягом правового змісту є логічним продовженням і одним з результатів використання вищезазначених способів (приймів) тлумачення. Цими видами тлумачення фактично завершується характеристика тлумачення як розумово-з'ясувального процесу, тобто тлумачення з'ясування.

За суб'єктами тлумачення та його юридичними наслідками розрізняють такі види тлумачення:

- **офіційне** – роз'яснення змісту правових норм, яке здійснюється уповноваженими на те державою органами і результати якого мають обов'язковий характер;

- **неофіційне** – роз'яснення змісту правових норм, що здійснюється науковими установами, громадськими об'єднаннями, окремими особами, результати якого не мають обов'язкового характеру.

Офіційне тлумачення поділяють на нормативне і казуальне.

Нормативне тлумачення поширюється на всі випадки застосування, реалізації роз'яснювальної норми і є обов'язковим для всіх осіб та органів, що її реалізують або застосовують.

Казуальне тлумачення здійснюється судом або іншим уповноваженим органом у зв'язку з розглядом конкретної справи і є формально обов'язковим лише для випадку, з приводу якого роз'яснюється зміст норми.

Нормативне тлумачення може бути **легальним** і **судовим**. Легальне тлумачення здійснює або орган, що встановив певну юридичну норму (воно іменується аутентичним), або ж інший уповноважений на це законом орган. Аутентичне роз'яснення закону, що виходить від самого законодавця, може бути лише у формі нового закону чи доповнення до чинного закону. Судове тлумачення здійснюється судом.

Неофіційне тлумачення поділяється на побутове (повсякденне), професійне (компетентне) і доктринальне (наукове).

Побутове (повсякденне) тлумачення – роз'яснення змісту норм права в повсякденному житті, побуті всіма особами, які не мають спеціальної юридичної освіти або певного досвіду юридичної діяльності. Дійсні результати такого тлумачення обумовлені рівнем правової свідомості, юридичної обізнаності, життєвого досвіду та правової культури громадян. Таке тлумачення постає в усіх випадках, коли особа осмислює зміст правових норм з метою їх використання, виконання, додержання, надання поради, оцінювання будь-якої життєвої ситуації, що потребує юридичного рішення або просто розширення кола своїх знань.

Професійне (компетентне) тлумачення здійснюють фахівці з вищою юридичною освітою в галузі держави і права – практичні працівники (судді, адвокати, прокурори, посадові особи державного апарату та ін.) для професійного використання його результатів у повсякденній діяльності в процесі застосування ними правових норм.

Доктринальне (наукове) тлумачення норм права здійснюється науковцями – фахівцями-правознавцями, науковими та дослідними установами в науково-практичних коментарях До законодавства, працях учених-юристів (наукових статтях, монографіях, підручниках, посібниках, брошурах, лекціях), обговореннях проблемних питань чинних нормативних актів та їх проектів у пресі, на «круглих столах», телебаченні, сторінках наукових видань.

Відповідно до ст. 147 Конституції України, єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні є Конституційний Суд України, що вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України.

Офіційне тлумачення Конституційним Судом України Конституції і законів України можна розглядати в двох аспектах:

- як діяльність щодо з'ясування, роз'яснення та офіційної інтерпретації Конституції і законів України з метою подолання неоднозначності їх розуміння;

- як результат такої діяльності, тобто акти офіційного тлумачення. Офіційне тлумачення Конституційним Судом України Конституції і законів України здійснюється в межах встановлених законом процедур і на основі використання відомих науці прийомів і способів.

При тлумаченні Конституції і законів України Конституційний Суд України не може змінювати їх норми. Його завдання полягає лише у роз'ясненні, інтерпретації відповідних положень. Разом з тим, Конституційний Суд спираючись на закон, використовуючи механізми тлумачення і аналогії може заповнити те, що залишилось за межами закону чи іншого правового акту. В даному випадку суд, констатує волю законодавця з даного кола питань, вимушений або застосувати схожу норму (аналогію закону), або при вирішенні справи виходити із загальних принципів законодавства (аналогія права). Тим самим рі-

шеннями Конституційного Суду нерідко фактично створюються нові норми, що заповнюють прогалини Конституції, але впливають з її політико-правової логіки.

Результатом офіційного тлумачення Конституції і законів України Конституційним Судом України є рішення, яке визнається обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим (ч. 3 ст. 150 Конституції України).

Інтерпретаційний акт – це правовий акт уповноваженого суб'єкта, що містить роз'яснення правових норм чи індивідуальних приписів, яке виступає головною метою його ухвалення.

Ознаки інтерпретаційних актів:

- розкривають зміст норм права чи індивідуальних приписів;
- діють в єдності з правовими актами, що стали предметом тлумачення, та мають допоміжний характер;
- закріплюють результати офіційного тлумачення правових актів, містять офіційну позицію щодо розуміння їх змісту, доводять її до відома суб'єктів права;
- основною метою їх прийняття є роз'яснення змісту відповідних правил;
- мають обов'язковий або переконливий характер, що зумовлено наявністю у суб'єкта їх прийняття відповідних повноважень;
- не встановлюють нових правил поведінки, не скасовують та не вносять зміни до чинних правових актів;
- сфера дії цих актів збігається зі сферою дії актів, що тлумачаться.

Види інтерпретаційних актів:

- залежно від ступеню обов'язковості виділяють **обов'язкові** та **переконливі (рекомендаційні)** інтерпретаційні акти;
- за предметом тлумачення виокремлюють акти, які **тлумачать нормативно-правові** та **індивідуально-правові акти**;
- залежно від кола осіб та конкретних ситуацій, на які поширюється дія інтерпретаційних актів, виокремлюють **акти абстрактного** та **казуального тлумачення**;
- залежно від обсягу і характеру нормотворчих повноважень виділяють **акти автентичного** і **легального тлумачення**.

Доцільним вважається сформулювати та виокремити основні правила тлумачення для удосконалення самої інтерпретаційної діяльності, правильного розуміння та реалізації правових норм на практиці. Правила повинні виступати критерієм правильності результатів тлумачення.

Правила тлумачення – це керуючі вказівки, положення, які необхідно використовувати під час тлумачення, що сприяють грамотному та правильному тлумаченню. Серед **правил тлумачення** можна виділити наступні:

- обов'язкове визначення мети та наміру законодавця;

- тлумачення правової норми повинно здійснюватись у контексті нормативно-правового акта;
- внутрішня та зовнішня узгодженість;
- закон тлумачиться для того, щоб бути ефективним та дієвим;
- у разі якщо правова норма є зрозумілою, вона повинна застосовуватись без додаткового тлумачення;
- використання логічних прийомів.

Правилам тлумачення варто надати самостійного характеру і продовжувати їх подальше дослідження та опрацювання. Їхнє подальше використання значно підвищить рівень грамотного тлумачення приписів нормативно-правових актів, ефективного правового регулювання та загальну правову культуру суспільства.

Отже, тлумачення норм права є важливою складовою не тільки правозастосування, а й усього правореалізаційного процесу. Від тлумачення залежить ефективна реалізація норм права у будь-якій формі, вибір правильної поведінки, своїх дій у конкретній життєвій ситуації. Необхідність тлумачення зумовлюється тим, що право являє собою специфічне суспільне явище, яке володіє своїми закономірностями розвитку, формами прояву і реалізації, структурою, принципами, способами і типами регулювання.

Ключові поняття:

тлумачення норм права, об'єкт тлумачення, суб'єкт тлумачення, з'ясування, роз'яснення, тлумачення актів індивідуального правового регулювання, тлумачення актів загального правового регулювання, офіційне тлумачення, нормативне тлумачення, казуальне тлумачення, аутентичне тлумачення, легальне тлумачення, відомче тлумачення, неофіційне тлумачення, доктринальне тлумачення, систематизоване тлумачення, несистематизоване, компетентне тлумачення, буденне тлумачення, тлумачення за обсягом, буквальне тлумачення, розширювальне тлумачення, обмежувальне тлумачення, граматичний спосіб тлумачення, логічний спосіб тлумачення, логічні перетворення, виведення норм із норм, висновки «a fortiori», висновки із понять, висновки за аналогією, висновки від протилежного, способи тлумачення, види тлумачення, системний спосіб тлумачення, історико-політичний спосіб тлумачення, телеологічне тлумачення, спеціально-юридичне тлумачення, герменевтичне тлумачення, пізнавальна функція тлумачення, конкретизуюча функція тлумачення, регламентуюча функція тлумачення, право забезпечувальна функція тлумачення, сигналізаційна функція тлумачення, інтерпретаційно-правові акти.

1. Розумова інтелектуальна діяльність суб'єкта, спрямована на з'ясування та роз'яснення змісту норми права з метою правильного її застосування і реалізації – це:

- а) використання норм права;
- б) виконання норм права;
- в) тлумачення норм права;
- г) застосування норм права;
- д) дотримання норм права.

2. Співвідношення термінів «тлумачення» та «інтерпретація» полягає у тому, що:

- а) вони є протилежними;
- б) вони співвідносяться як форма та зміст;
- в) тлумачення є формою інтерпретації;
- г) вони є тотожними;
- д) термін «інтерпретація» є похідним від терміну «тлумачення».

3. Тлумачення норм права охоплює процеси:

- а) з'ясування та реалізацію;
- б) реалізацію та роз'яснення;
- в) усвідомлення та роз'яснення;
- г) буквальність та адекватність;
- д) реалізацію та дотримання.

4. Усвідомлення правових норм – це:

- а) інтерпретація змісту правової норми для інших осіб;
- б) внутрішній інтелектуальний процес суб'єкта зі встановлення змісту правової норми, що не виходить поза межі його свідомості;
- в) дійсний зміст правової норми, що розуміється у повній відповідності з її текстуальним виразом;
- г) роз'яснення змісту норми права на основі встановлення її системних зв'язків;
- д) встановлення сутності правової норми.

5. Тлумачення норм права «для себе» – це:

- а) тлумачення-роз'яснення;
- б) тлумачення-з'ясування;
- в) тлумачення-пояснення;
- г) офіційне тлумачення;
- д) форма інтерпретації.

6. Інтерпретація змісту правової норми для інших осіб, виражене назовні вербально або письмово, доступно для інших осіб – це:

- а) усвідомлення;
- б) з'ясування;
- в) буквально тлумачення;
- г) роз'яснення;
- д) офіційне тлумачення.

7. Тлумачення норм права «для інших» – це:

- а) тлумачення-роз'яснення;
- б) тлумачення-з'ясування;
- в) тлумачення-пояснення;
- г) офіційне тлумачення;
- д) неофіційне тлумачення.

8. «Духом» закону є:

- а) дійсний зміст норми права;
- б) потенційний зміст закону;
- в) дотримання вимог моралі;
- г) доктринальне значення права;
- д) рівень правотворчості.

9. Структурними елементами тлумачення норм права є:

- а) суб'єкт, об'єкт, предмет та мета тлумачення;
- б) суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона та об'єктивна сторона тлумачення;
- в) суб'єкт, об'єкт та завдання тлумачення;
- г) суб'єкт, об'єкт та способи тлумачення;
- д) суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона та способи тлумачення.

10. Тлумачення норм права включає:

- а) об'єктивну та суб'єктивну концепції;
- б) об'єктивну та змістовну концепції;
- в) змістовну та суб'єктивну концепції;
- г) суб'єктивну та системну концепції;
- д) системну та змістовну концепції.

11. Відповідно до суб'єктивного розуміння тлумачення норм права, змістом норм права є воля:

- а) суспільства;
- б) законодавця;
- в) народу;
- г) глави держави;
- д) уряду.

12. Джерела права як структурний елемент тлумачення норм права є:

- а) об'єктом тлумачення;
- б) суб'єктом тлумачення;
- в) суб'єктивною стороною тлумачення;
- г) об'єктивною стороною тлумачення;
- д) наслідки тлумачення.

13. Закони і підзаконні акти, нормативні договори, проекти нормативних актів, правозастосовні акти та інші джерела права – це:

- а) наслідки тлумачення;
- б) суб'єкти тлумачення;
- в) суб'єктивна сторона тлумачення;
- г) предмет тлумачення;
- д) об'єкти тлумачення.

14. Об'єктом тлумачення норми права виступає:

- а) воля, намір, мета;
- б) правосвідомість, правовідносини;
- в) неграмотність, неосвіченість;
- г) правосвідомість та мета;
- д) правова культура та вимоги суспільства.

15. Зміст права, виражений у ньому соціальний компроміс як результат узгодження суспільних, соціально-групових та індивідуальних інтересів (воля народу) – це:

- а) об'єкти тлумачення;
- б) суб'єкти тлумачення;
- в) суб'єктивна сторона тлумачення;
- г) предмет тлумачення;
- д) наслідки тлумачення.

16. Предметом тлумачення норм права є:

- а) норма права;
- б) акт тлумачення норм права;
- в) зміст (смісл) тексту юридичного акта в цілому або його частини (статті, пункту, абзацу);
- г) роз'яснення норм права;
- д) нормативно-правовий акт.

17. З'ясування змісту того, що правотворчий орган сформулював, а не те, що мав на меті відобразити, видаючи правову норму є:

- а) об'єктами тлумачення;
- б) суб'єктами тлумачення;

- в) завданням тлумачення;
- г) наслідками тлумачення;
- д) процесом тлумачення.

18. Функцією тлумачення норм права є:

- а) пізнавальна;
- б) інформаційна;
- в) правоконтролююча;
- г) правозабезпечуюча;
- д) конкретизуюча.

19. Функція тлумачення норм права, що впливає з самого змісту, сутності тлумачення, під час якого суб'єкти пізнають право, зміст правових приписів:

- а) пізнавальна;
- б) інформаційна;
- в) правоконтролююча;
- г) правозабезпечуюча;
- д) конкретизуюча.

20. Громадяни й організації, а також органи держави і посадові особи, які застосовують право, повинні керуватися не тільки юридичними нормами, а й актами їх офіційного тлумачення – це приклад:

- а) пізнавальної функції тлумачення норм права;
- б) регламентуючої функції тлумачення норм права;
- в) правоконтролюючої функції тлумачення норм права;
- г) сигналізаційної функції тлумачення норм права;
- д) конкретизуючої функції тлумачення норм права.

21. Тлумачення нормативних актів дозволяє виявити їх недоліки технічного й юридичного характеру – це:

- а) пізнавальна функція;
- б) регламентуюча функція;
- в) правоконтролююча функція;
- г) сигналізаційна функція;
- д) конкретизуюча функція.

22. Підстави, що викликають необхідність тлумачення:

- а) обов'язкове тлумачення встановлено міжнародними нормами;
- б) невідповідність юридичних норм фактичним умовам життя;
- в) бажання суб'єкта тлумачення;
- г) така вимога санкціонована державою;
- д) пояснюється природою правових норм.

23. Чинником, що впливає на процес тлумачення норм права, є:

- а) ухвала суду;
- б) норми-звичаї;
- в) традиції юридичної практики;
- г) судовий прецедент;
- д) спосіб тлумачення.

24. Обставинами, що виключають необхідність тлумачення правових норм, є:

- а) вживання термінів, які є більш вузькими чи більш широкими, ніж правове поняття, що вони виражають, або вживання слів-синонімів на позначення одного поняття;
- б) наявність в юридичних текстах спеціальних юридичних термінів та оціночних категорій;
- в) досконалість юридичної техніки, ясна, точна, зрозуміла мова юридичного акту, однозначність, чіткість формулювань;
- г) вживання висловів, які вимагають з'ясування можливих варіантів поведінки, що ними передбачаються;
- д) недосконалість юридичної техніки, відсутність ясної, точної, зрозумілої мови юридичного акту, двозначність, розпливчатість формулювань.

25. Характерна ознака тлумачення норм права:

- а) приймається лише правотворчими або спеціально уповноваженими суб'єктами;
- б) не може діяти разом з тим нормативно-правовим актом, у якому міститься норма права, що тлумачиться;
- в) не залежить від норми права, що тлумачиться;
- г) не має юридичної сили;
- д) має силу громадської думки.

26. До призначень тлумачення норм права належить:

- а) з'ясування змісту правила поведінки, що міститься у нормі права;
- б) аналіз чинного законодавства;
- в) визначення протиріч між правовими нормами і суспільними відносинами;
- г) врегулювання колізій норм права;
- д) вплив на режим законності.

27. У процесі тлумачення нормативно-правових актів встановлюється:

- а) значення нормативних приписів, основна мета, ціль і соціальна направленість, місце в системі правового регулювання;
- б) порядок застосування міжнародних актів;
- в) коло суспільних відносин, що підпадають під дію норм права;

- г) історію створення норм права та їх функції для суспільства;
- д) зміна умов, поява нових фактів впливають на застосування норми права.

28. *За юридичною силою, або залежно від суб'єктів, тлумачення може бути:*

- а) офіційним (легальним) та неофіційним;
- б) обов'язковим та необов'язковим;
- в) нормативним та казуальним;
- г) законодавчим та добровільним;
- д) філологічним та системним.

29. *Тлумачення, яке здійснюється спеціально уповноваженим компетентним в цій галузі органом державної влади – це:*

- а) обов'язкове;
- б) офіційне;
- в) нормативне;
- г) законодавче;
- д) неофіційне.

30. *Офіційне тлумачення поділяється на такі види:*

- а) наукове і професійне;
- б) нормативне і доктринальне;
- в) нормативне і професійне;
- г) доктринальне і компетентне;
- д) нормативне і казуальне.

31. *Нормативне тлумачення – це:*

а) конкретне, обов'язкове тільки для конкретної справи, вирішенням якої зазвичай займаються суб'єкти правозастосовної діяльності;

б) загальне, формально обов'язкове для певної категорії справ, виражене в інтерпретаційних нормах-аргументах на користь переконуючого розуміння правової норми;

в) роз'яснення норм права, за якого їх дійсний зміст вужчий за текстуальне вираження; «дух» закону вужчий за його «букву»;

г) роз'яснення, за якого дійсний зміст норми права відповідає буквальному текстовому вираженню, тобто «дух» і «буква» закону збігаються;

д) роз'яснення норм права, за якого їх дійсний зміст ширший за буквальний текст, «дух» закону ширший за його «букву».

32. До офіційного виду тлумачення належить:

- а) логічне;
- б) казуальне;
- в) систематичне;
- г) цільове;
- д) історико-політичне.

33. Казуальність норм права означає:

- а) конкретність;
- б) зумовленість;
- в) ортодоксальність;
- г) новизну підходу;
- д) науковість.

34. Казуальне офіційне тлумачення пов'язане з:

- а) актом тлумачення;
- б) конкретним випадком;
- в) правилом поведінки;
- г) конкретною поведінкою;
- д) змістом норми права.

35. Казуальне тлумачення – це:

а) таке тлумачення, коли норма права роз'яснюється по конкретній справі, тобто уточнюються суб'єктивні права і обов'язки та інші юридичні факти і обставини і рамках конкретних правовідносин;

б) таке роз'яснення норм права, яке дається неофіційними суб'єктами, воно немає загальнообов'язкового характеру для суб'єктів суспільних відносин, так як не забезпечується державним примусом;

в) спеціальна діяльність офіційних і неофіційних суб'єктів суспільних відносин, яка направлена на з'ясування і роз'яснення змісту і значення нормативно-правових актів, понять, термінів і може бути виражена в інтерпретаційних актах;

г) відносно тривалий процес формування юридичних норм, що починається з визнання державою певних суспільних відносин, усвідомлення необхідності їхнього правового регулювання, формального закріплення і державного захисту юридичних приписів;

д) з'ясування значення норми через встановлення її системних зв'язків з іншими нормами.

36. Казуальне тлумачення поділяється на:

- а) автентичне та судове;
- б) адміністративне та аутентичне;
- в) судове та адміністративне;
- г) легальне та судове;
- д) адміністративне та легальне.

37. Суб'єктом офіційного тлумачення можуть бути:

- а) усі державні органи;
- б) неурядові правозахисні організації;
- в) неурядові організації та органи державної влади;
- г) лише Конституційний Суд України;
- д) лише глава держави.

38. Суб'єкти офіційного тлумачення визначаються:

- а) законом;
- б) суспільством;
- в) президентом;
- г) урядом;
- д) залежно від рівня нормативно-правового акту.

39. Президент України має право здійснювати:

- а) неофіційне тлумачення;
- б) критичне тлумачення;
- в) парадоксальне тлумачення;
- г) казуальне тлумачення;
- д) офіційне тлумачення.

40. Тлумачення норми права органом, що її видав, є:

- а) автентичним;
- б) неофіційним;
- в) делегованим;
- г) індивідуальним;
- д) доктринальним.

41. Автентичне тлумачення належить до:

- а) казуального тлумачення;
- б) неофіційного тлумачення;
- в) нормативного тлумачення;
- г) офіційного тлумачення;
- д) історико-політичне тлумачення.

42. Легальне тлумачення норми може бути:

- а) автентичним та казуальним;
- б) відомчим та міжвідомчим;
- в) централізованим та децентралізованим;
- г) офіційним та неофіційним;
- д) казуальним та міжвідомчим.

43. Тлумачення положень указу Президента України, що зафіксовано у спеціальному акті Президента України – це:

- а) автентичне тлумачення;
- б) неофіційне тлумачення;
- в) делеговане тлумачення;
- г) неофіційне тлумачення;
- д) професійне тлумачення.

44. Прикладом авторського тлумачення норм права є:

- а) опублікована стаття практикуючого фахівця в галузі права щодо практичних аспектів функціонування окремого правового явища;
- б) висновок Конституційного Суду України;
- в) указ Президента України;
- г) науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України;
- д) роз'яснення положень норми права керівником.

45. Повноваженнями щодо офіційного тлумачення Конституції України наділено:

- б) Президента України;
- в) Верховний Суд;
- а) Конституційний Суд України;
- г) Міністерство юстиції України;
- д) Верховну Раду України.

46. Офіційне тлумачення Конституції України Конституційним Судом України – це:

- а) логічне тлумачення;
- б) делеговане тлумачення;
- в) цільове тлумачення;
- г) казуальне тлумачення;
- д) автентичне тлумачення.

47. Тлумачення, що знаходить своє закріплення в рішенні чи вирокі суду з конкретної справи:

- а) адміністративне тлумачення;
- б) судове тлумачення;
- в) буденне тлумачення;
- г) доктринальне тлумачення;
- д) казуальне тлумачення.

48. Судове тлумачення – це:

- а) тлумачення норми права головою суду;
- б) тлумачення норми права головою апеляційного суду;
- в) тлумачення судом норми права у зв'язку з розглядом конкретної справи;
- г) тлумачення норми права будь-яким суддею Верховного Суду;
- д) тлумачення норми права будь-яким працівником суду.

49. До офіційного виду тлумачення не належить:

- а) доктринальне тлумачення;
- б) автентичне тлумачення;
- в) казуальне тлумачення;
- г) нормативне тлумачення;
- д) легальне тлумачення.

50. Роз'яснення змісту і мети правових норм, яке виходить від осіб, що не мають на те офіційних повноважень, а відтак, не володіє юридично-обов'язковою силою, – це:

- а) делеговане тлумачення;
- б) легальне тлумачення;
- в) неофіційне тлумачення;
- г) офіційне тлумачення;
- д) казуальне тлумачення.

51. Неофіційне тлумачення властиве:

- а) широкому колу осіб, які не володіють юридичними знаннями;
- б) лише професійним юридичним спілкам;
- в) омбудсмену;
- г) законодавчому органу;
- д) інститутам громадянського суспільства.

52. Найважливіша функція неофіційного тлумачення:

- а) легальна;
- б) заохочувальна;
- в) мотивувальна;
- г) роз'яснювальна;
- д) усі відповіді вірні.

53. Функція, що не входить до складу функцій неофіційного тлумачення права:

- а) пізнавальна функція;
- б) мотивувальна функція;
- в) регулююча функція;
- г) функція юридичної аргументованості суб'єктів;
- д) ціннісно-орієнтуюча функція.

54. Неофіційне доктринальне тлумачення норм права може бути:

- а) синкретичне;
- б) систематизоване;
- в) синергетичне;
- г) статичне;
- д) логічне.

55. Видами неофіційного тлумачення норм права є:

- а) доктринальне, професійне та буденне;
- б) доктринальне, професійне та судове;
- в) аутентичне та судове;
- г) доктринальне, професійне та легальне;
- д) професійне, легальне та судове.

56. Доктринальне тлумачення норм права є різновидом:

- а) компетентного тлумачення;
- б) професійного тлумачення;
- в) неофіційного тлумачення;
- г) службового тлумачення;
- д) побутового тлумачення.

57. Тлумачення норм права юристами-науковцями – це:

- а) доктринальне тлумачення;
- б) автентичне тлумачення;
- в) побутове тлумачення;
- г) нормативне тлумачення;
- д) легальне тлумачення.

58. Роз'яснення правових актів, яке надається вченими у зв'язку і в результаті їх теоретичних пошуків, наукового аналізу права, – це:

- а) професійне тлумачення;
- б) доктринальне тлумачення;
- в) буденне тлумачення;
- г) акт тлумачення;
- д) легальне тлумачення.

59. Надання роз'яснення норм права юристом фахівцем є різновидом:

- а) легального тлумачення;
- б) професійного тлумачення;
- в) автентичного тлумачення;
- г) техніко-юридичного тлумачення;
- д) офіційного тлумачення.

60. Тлумачення норм права, що здійснюється представниками інших професій, досвідченими в питаннях права? – це:

- а) професійне тлумачення;
- б) доктринальне тлумачення;
- в) буденне тлумачення;
- г) службове тлумачення;
- д) легальне тлумачення.

61. Прикладом наукового тлумачення норм права є:

- а) опублікована стаття практикуючого фахівця в галузі права щодо практичних аспектів функціонування окремого правового явища;
- б) окрема думка судді Конституційного Суду України;
- в) укази Президента України;
- г) науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України;
- д) роз'яснення, яке здійснюється тим органом, що видав норму, котра підлягає тлумаченню.

62. Тлумачення, яке здійснюється суб'єктами права, які не мають спеціальних юридичних знань:

- а) професійне тлумачення;
- б) доктринальне тлумачення;
- в) буденне тлумачення;
- г) службове тлумачення;
- д) легальне тлумачення.

63. Роз'яснення змісту нормативно-правих приписів пересічним громадянином – це:

- а) доктринальне тлумачення;
- б) побутове тлумачення;
- в) казуальне тлумачення;
- г) цільове тлумачення;
- д) легальне тлумачення.

64. Будь-яка особа може бути суб'єктом:

- а) побутового тлумачення норм права;
- б) доктринального тлумачення норм права;
- в) прямого тлумачення норм права;
- г) нормативного тлумачення норм права;
- д) автентичного тлумачення норм права.

65. Сукупність прийомів і засобів, які дозволяють з'ясувати зміст норми права і вираженої в ній волі з метою їх реалізації – це:

- а) спосіб тлумачення;
- б) засоби тлумачення;
- в) завдання тлумачення;
- г) предмет тлумачення;
- д) мета тлумачення.

66. Спосіб тлумачення норм права, який з'ясовує зміст норми права відповідно до закладеної у ній мети – це:

- а) спеціально-юридичний;
- б) функціональний;
- в) телеологічний;
- г) історико-політичний;
- д) логічний.

67. Телеологічний спосіб тлумачення – це:

- а) з'ясування змісту норми через встановлення мети її прийняття;
- б) з'ясування змісту норми шляхом встановлення передумов прийняття норми та процесу її прийняття;
- в) з'ясування змісту норми шляхом застосування діалектичних методів пізнання;
- г) з'ясування змісту норми шляхом встановлення зв'язку з іншими нормами права;
- д) вірна відповідь відсутня.

68. Граматичний або мовний спосіб тлумачення називають:

- а) «словесний» спосіб тлумачення;
- б) «буквений» спосіб тлумачення;
- в) «письмовий» спосіб тлумачення;
- г) «офіційний» спосіб тлумачення;
- д) «скорочений» спосіб тлумачення.

69. Сукупністю прийомів тлумачення, спрямованих на встановлення змісту норми права за допомогою мовних засобів і внутрішньо-текстових зв'язків, – це:

- а) функціональний (соціологічний) спосіб тлумачення;
- б) історико-політичний спосіб тлумачення;
- в) системний (систематичний) спосіб тлумачення;
- г) філологічний спосіб тлумачення;
- д) телеологічний спосіб тлумачення.

70. Тлумачення, яке охоплює з'ясування окремих слів і термінів:

- а) систематичне;
- б) граматичне;
- в) офіційне;
- г) логічне;
- д) доктринальне.

71. Спосіб заснований на значенні зв'язку юридичної норми з іншими нормами, із загальними нормативними положеннями та принципами права:

- а) історичний спосіб тлумачення;
- б) спеціальний спосіб тлумачення;
- в) логічний спосіб тлумачення;
- г) систематичний спосіб тлумачення;
- д) казуальний спосіб тлумачення.

72. Систематичний спосіб тлумачення норм права полягає у:

- а) з'ясуванні змісту норми права на підставі засобів граматичного і лексичного аналізу її словесного формулювання;
- б) з'ясуванні змісту норми права, шляхом визначення місця цієї норми серед норм даного нормативного акту та її порівняння з чинними нормами інших інститутів і галузей права;
- в) з'ясуванні змісту норми права відповідно до закладеної у ній мети;
- г) з'ясуванні змісту норми права на підставі використання законів, правил і прийомів формальної логіки;
- д) з'ясуванні змісту норм права на основі аналізу конкретних обставин, умов, в яких функціонує норма права.

73. Спосіб тлумачення правової норми, що полягає у врахуванні умінь в яких реалізується та функціонує чи діє норма права, з'ясовується вплив факторів на зміст норми:

- а) систематичний;
- б) функціональний;
- в) історичний;
- г) логічний;
- д) історико-політичний.

74. Спосіб, заснований на даних історичних умов, подій при виданні закону:

- а) історичний спосіб тлумачення;
- б) логічний спосіб тлумачення;
- в) мовний спосіб тлумачення;
- г) системний спосіб тлумачення;
- д) функціональний спосіб тлумачення.

75. Історичний спосіб тлумачення норм права полягає у:

- а) з'ясуванні змісту норми права відповідно до закладеної у ній мети;
- б) з'ясуванні змісту норм права на основі аналізу конкретних обставин, умов, в яких функціонує норма права;
- в) з'ясуванні змісту норм права на основі аналізу конкретних історичних умов їх прийняття;
- г) з'ясування змісту норми права на підставі використання законів, правил і прийомів формальної логіки;
- д) з'ясуванні змісту норми, засноване на досягненнях юридичної науки і практики, знанні юридичної техніки, техніко-юридичних способів і прийомів, використовуваних нормотворцем для вираження своєї волі, на професійному умінні і навичках інтерпретатора.

76. Сукупність прийомів, які використовуються для аналізу системних зв'язків норми права з іншими нормами права, їх місця та ролі у системі права, – це:

- а) спосіб історичного тлумачення;
- б) спосіб системного тлумачення;
- в) спосіб філологічного тлумачення;
- г) спеціально-юридичний спосіб тлумачення;
- д) спосіб логічного тлумачення.

77. Спосіб тлумачення за допомогою прийомів логічного мислення, заснований на законах формальної логіки:

- а) історичний спосіб тлумачення;
- б) логічний спосіб тлумачення;

- в) мовний спосіб тлумачення;
- г) системний спосіб тлумачення;
- д) офіційний спосіб тлумачення.

78. *Логічний спосіб тлумачення норм права полягає у:*

а) з'ясуванні змісту норми права відповідно до закладеної у ній мети – орієнтира для поведінки;

б) з'ясуванні змісту норм права на основі аналізу конкретних обставин, умов, в яких функціонує норма права;

в) з'ясуванні змісту норм права на основі аналізу конкретних історичних умов їх прийняття; виявлення політичних цілей і завдань, закладених законодавцем;

г) з'ясуванні змісту норми права на підставі використання законів, правил і прийомів формальної логіки;

д) з'ясуванні змісту норми, засноване на досягненнях юридичної науки і практики, знанні юридичної техніки, техніко-юридичних способів і прийомів, використовуваних нормотворцем для вираження своєї волі, на професійному умінні і навичках інтерпретатора.

79. *Дослідження техніко-юридичних засобів та прийомів вираження волі нормотворця з метою розкриття термінів, категорій, конструкцій та інших елементів його змісту – це:*

- а) систематичний спосіб тлумачення;
- б) функціональний спосіб тлумачення;
- в) логічний спосіб тлумачення;
- г) спеціально-юридичний спосіб тлумачення;
- д) історико-політичний спосіб тлумачення.

80. *Установлення змісту нормативно-правових приписів з урахуванням реальних умов життя суспільства, в яких норма права функціонує, – це:*

- а) систематичний спосіб тлумачення;
- б) функціональний спосіб тлумачення;
- в) еволюційний спосіб тлумачення;
- г) спеціально-юридичний спосіб тлумачення;
- д) історико-політичний спосіб тлумачення.

81. *Вид тлумачення норм права за обсягом:*

- а) загальне;
- б) логічне;
- в) буквально;
- г) граматичне;
- д) функціональне.

82. Результат інтерпретації, коли зміст норми права повністю співпадає з нормативно-правовим приписом джерела права, – це:

- а) буквально-тлумачення;
- б) поширювальне тлумачення;
- в) обмежувальне тлумачення;
- г) казуальне тлумачення;
- д) аутентичне тлумачення.

83. Буквально-тлумачення – це:

а) роз'яснення норм права, за якого їх дійсний зміст ширший за буквальный текст, «дух» закону ширший за його «букву»;

б) роз'яснення, за якого дійсний зміст норми права відповідає буквальному текстовому вираженню, тобто «дух» і «буква» закону збігаються;

в) конкретне, обов'язкове тільки для конкретної справи, вирішенням якої зазвичай займаються суб'єкти правозастосовної діяльності;

г) загальне, формально обов'язкове для певної категорії справ, виражене в інтерпретаційних нормах-аргументах на користь переконуючого розуміння правової норми;

д) роз'яснення норм права, за якого їх дійсний зміст вузчий за текстуальне вираження; «дух» закону вузчий за його «букву».

84. Вимога тлумачення норм права, що передбачає неможливість виходу за межі волі законодавця, вираженій у нормі права, – це:

- а) обмеженість;
- б) припущення;
- в) застереження;
- г) правове застереження;
- д) зауваження.

85. Результат інтерпретації, коли зміст норми права вузчий від нормативно-правового припису джерела права, – це:

- а) казуальне тлумачення;
- б) аутентичне тлумачення;
- в) обмежувальне тлумачення;
- г) буквально-тлумачення;
- д) поширювальне тлумачення.

86. Обмежувальне тлумачення – це:

а) конкретне, обов'язкове тільки для конкретної справи, вирішенням якої зазвичай займаються суб'єкти правозастосовної діяльності;

б) загальне, формально обов'язкове для певної категорії справ, виражене в інтерпретаційних нормах-аргументах на користь переконуючого розуміння правової норми;

- в) роз'яснення норм права, за якого їх дійсний зміст ширший за буквальний текст, «дух» закону ширший за його «букву»;
- г) роз'яснення, за якого дійсний зміст норми права відповідає буквальному текстовому вираженню, тобто «дух» і «буква» закону збігаються;
- д) роз'яснення норм права, за якого їх дійсний зміст вузчий за текстуальне вираження; «дух» закону вузчий за його «букву».

87. *Розширювальне тлумачення – це:*

- а) загальне, формально обов'язкове для певної категорії справ, виражене в інтерпретаційних нормах-аргументах на користь переконуючого розуміння правової норми;
- б) роз'яснення, за якого дійсний зміст норми права відповідає буквальному текстовому вираженню, тобто «дух» і «буква» закону збігаються;
- в) роз'яснення норм права, за якого їх дійсний зміст вузчий за текстуальне вираження; «дух» закону вузчий за його «букву»;
- г) роз'яснення норм права, за якого їх дійсний зміст ширший за буквальний текст, «дух» закону ширший за його «букву»;
- д) конкретне, обов'язкове тільки для конкретної справи, вирішенням якої зазвичай займаються суб'єкти правозастосовної діяльності.

88. *Розширювальне тлумачення має місце:*

- а) коли норма є парадоксальною;
- б) коли норма не чітко сформульована;
- в) коли норма не відповідає нормам права;
- г) коли зміст норми більш широкий ніж її текст;
- д) коли існує колізія.

89. *Рівень юридичного аналізу правотлумачної норми, для якого характерним є аналіз юридичних особливостей норм, їх технічно-юридичної своєрідності, конструювання їх логічної структури, має назву:*

- а) соціально-історичний;
- б) догматичний;
- в) аналіз буквального тексту;
- г) системний;
- д) історико-політичний.

90. *Офіційне тлумачення виражається:*

- а) у вигляді статей;
- б) у законодавчих актах;
- в) в інтерпретаційних актах;
- г) у кодексах, законах та постановах;
- д) у правозастосовних актах.

91. *Акт-документ, що містить роз'яснення змісту та порядку застосування норми права, сформульоване уповноваженим органом у межах його компетенції, та має обов'язкову силу, – це:*

- а) інтерпретаційний акт;
- б) нормативний акт;
- в) нормативно-правовий акт;
- г) правозастосовний акт;
- д) законодавчий акт.

92. *Різновидами правотлумачних актів за суб'єктами є:*

- а) загальні, спеціальні;
- б) офіційні, неофіційні;
- в) нормативні, казуальні;
- г) автентичні, делеговані;
- д) правотворчі, правозастосовні.

93. *За сферою дії інтерпретаційні акти класифікують на:*

- а) письмові, вербальні;
- б) нормативні, казуальні;
- в) автентичні, делеговані;
- г) постанови, розпорядження;
- д) матеріальні, процесуальні.

94. *Акти тлумачення, що застосовуються для поширення на невизначене коло осіб і випадків, – це:*

- а) акти нормативного тлумачення;
- б) акти казуального тлумачення;
- в) акти судового тлумачення;
- г) акти офіційного тлумачення;
- д) акти імперативного тлумачення.

95. *Актом офіційного тлумачення норм права є:*

- а) постанова Кабінету міністрів України;
- б) припис прокурора;
- в) постанова про відкриття виконавчого провадження;
- г) постанова Пленуму Верховного Суду;
- д) цивільно-правовий договір.

96. *Лист-роз'яснення законодавства у відповідь на запит – це:*

- а) акт судового тлумачення;
- б) акт адміністративного тлумачення;
- в) акт процесуального тлумачення;
- г) акт кримінального тлумачення;
- д) акт нормативного тлумачення.

97. До тенденцій правотлумачення належить:

- а) діалектичність;
- б) діалогічність;
- в) динамічність;
- г) логічність;
- д) системність.

98. Вираз волі норми права, що впливає із співвідношення її з принципами права, системою цінностей правового регулювання, цілей права і мети права в цілому – це:

- а) колізія;
- б) динаміка;
- в) критерій;
- г) делегована воля;
- д) система.

99. Тенденцією правотлумачної діяльності є її:

- а) статистичність;
- б) синкретичність;
- в) статичність;
- г) синтетичність;
- д) структурність.

100. Тенденція підходу до правотлумачної діяльності, для якої характерним є бачення, що дійсне значення норми права з моменту її усвідомлення і протягом всього періоду її чинності визначаються незмінним у часі, має назву:

- а) статична;
- б) динамічна;
- в) монологічна;
- г) рівнева;
- д) логічна.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
- ❖ Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
- ❖ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
- ❖ Регламент Конституційного Суду України від 22 лютого 2018 року. *Вісник Конституційного суду України*. 2018. № 2. Стор. 14.

Спеціалізована література:

1. Алексеенко І. Г. Загальнотеоретичні аспекти тлумачення конституцій та законів органами конституційної юстиції. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2000. № 4. С. 11-18.
2. Алтангерел Б. Міжнародно-правова практика тлумачення норм міжнародних договорів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 23 с.
3. Артеменко І. А. Ступінь наукової розробленості проблеми щодо визначення поняття та характеристики органів публічної адміністрації як суб'єктів адміністративно-процесуального права. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 1. С. 221-227.
4. Барабаш Ю. Преюдиціальність рішень Конституційного Суду України: проблемні питання теорії та практики. *Право України*. 2010. № 6. С. 45-53.
5. Батанов О. Конституційне забезпечення організації місцевого самоврядування в Україні: проблеми формування та шляхи розвитку. *Право України*. 2016. № 6. С. 60-69.
6. Бірюк Л. Науково-експертний висновок як засіб застосування доктринального тлумачення у рішеннях Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 1. С. 33-39.
7. Бойко В. І. Застосовність статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод при розгляді справ про адміністративні правопорушення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2 (85). С. 59-71.
8. Ващенко Ю. С. Филологическое толкование норм права: дис. ... канд. юрид. наук. Тольятти, 2002. 182 с.
9. Власов Ю. Л. Проблеми тлумачення норм права: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2000. 202 с.
10. Волвенко П. В. Діяльність Конституційного Суду України щодо тлумачення Конституції України: теоретичний аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 226 с.

11. Гиршович М. Г. Толкование международных договоров Апелляционным органом Всемирной торговой организации. *Реформы и право*. 2013. № 1. С. 53-69.
12. Глуханчук О. В. Принципи перегляду судових рішень адміністративних судів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 2. С. 3-8.
13. Голубева Л. А. Толкование права в законотворческом процессе. *Журнал правовых и экономических исследований*. 2013. № 2. С. 44-47.
14. Гончаров В. Американська оригіналістична теорія тлумачення юридичних норм і сучасність. *Право України*. 2010. № 1. С. 142-147.
15. Гончаров В. В. Офіційне тлумачення юридичних норм як засіб встановлення і трансформації їх змісту: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 16 с.
16. Гончаров В. Методологія тлумачення юридичних норм у світлі граматики. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 1. С. 257-264.
17. Грималюк П. Види делегованої правотворчості. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 55-57.
18. Гринюк Р. Методологічні способи тлумачення принципу верховенства права. *Українське право*. 2006. № 1 (19). С. 72-79.
19. Гришина М. Оснований для ограничительного толкования правил нет. *Журнал о выборах*. 2011. № 2. С. 31-35.
20. Грищук О. В., Заболотна Н. Я. Юридична техніка творення та тлумачення нормативно-правових договорів: теоретико-правовий вимір: моногр. Хмельницький: Хмельниц. ун-т упр. і права, 2017. 213 с.
21. Дружиніна-Сендецька Т. В. Тлумачення у праві: особливості герменевтичного підходу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 19 с.
22. Дудаш Т. Вплив праворозуміння органів конституційної юрисдикції на їх правотлумачну діяльність (Німеччина, США, Україна). *Право України*. 2010. № 4. С. 199-205.
23. Зубенко А. В. Інтерпретаційна техніка актів тлумачення норм права. *Форум права*. 2012. № 4. С. 395-398.
24. Илюшина М. Н. Системное толкование и проблемы горизонтальной иерархии норм права. *Современное право*. 2012. № 3. С. 15-20.
25. Іщук С. Завчасне сповіщення при реалізації конституційного права на проведення мирних зібрань. *Право України*. 2016. № 1. С. 136-143.
26. Кадикало О. І. Офіційне тлумачення норм Конституції і законів конституційними судами (на прикладі України та країн СНД): дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 197 с.
27. Кампо В., Нікітіна І. Принципи офіційного тлумачення Конституції та законів України: перспектива конституціоналізації. *Право України*. 2012. № 9. С. 310-315.
28. Капліна О. В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права: моногр. Харків: Право, 2008. 296 с.

29. Капліна О. В. Проблеми єдності термінологічного наукового інструментарію при означенні способів тлумачення норм права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 63. С. 26-34.
30. Карабань В. Я. Тлумачення актів цивільного законодавства України: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2007. 193 с.
31. Киця О. С. Методологічна основа дослідження юридичної техніки актів судового тлумачення. *Право і суспільство*. 2014. № 3. С. 22-29.
32. Киця О. С. Юридико-технічні інструменти побудови актів судового тлумачення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 72. С. 97-103.
33. Кічмаренко С. М. Адміністративно-правові аспекти місця і ролі судової влади в механізмі держави. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 2. С. 34-39.
34. Колісник В. Перманентні проблеми конституційного регулювання державно-владних відносин. *Право України*. 2016. № 6. С. 52-59.
35. Колоколов Я. Н. Аутентическое официальное толкование норм права: теория, практика, техника: дис. ... канд. юрид. наук. Курск, 2011. 277 с.
36. Колоколов Я. Н. Отечественный парламент лишен права на аутентическое толкование своих законов. *Государственная власть и местное самоуправление*. 2011. № 2. С. 20-24.
37. Коломоєць Т. О., Костенко О. І. Тлумачення актів адміністративного законодавства: моногр. Запоріжжя: ЗНУ, 2011. 200 с.
38. Косович В. До визначення поняття «нормативно-правовий акт»: практична необхідність і теоретична можливість уточнення. *Право України*. 2012. № 9. С. 274-280.
39. Костенко О. Наукове (доктринальне) тлумачення законів та його роль у здійсненні правосуддя. *Право України*. 2000. № 6. С. 34-36.
40. Костюк О. М. Теоретико-правові засади нормативного тлумачення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2017. 16 с.
41. Косцова І. П. Системне тлумачення норм права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2017. 20 с.
42. Котенко М. В. Системний спосіб тлумачення та його використання в судовій практиці України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
43. Коханюк Т. С. Системне тлумачення кримінального закону: моногр. Львів: ЛьВДУВС, 2015. 263 с.
44. Кравчук А. Адміністративна юстиція в контексті конституційної реформи. *Право України*. 2016. № 2. С. 45-49.
45. Крєтова І. Ю. Тлумачення права: доктрини, розвинуті Європейським судом з прав людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 20 с.
46. Кривицький Ю. Історичний спосіб тлумачення норм права: загальнотеоретичний аспект. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 32-36.

47. Кривошеїн П. П. Адміністративно-правовий статус публічної адміністрації, яка здійснює адміністративно-правове регулювання будівництва в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 2. С. 62-66.
48. Кривошія І. Тлумачення норм права на основі філософських поглядів Іммануїла Канта. *Юридична Україна*. 2015. № 6. С. 4-10.
49. Крижановська О. В. Офіційний та неофіційний правопорядок: нормативний та інституційний аспекти. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 1. С. 9-13.
50. Ларина Е. П. О понятии толкования международных договоров в науке международного права. *Закон и право*. 2013. № 12. С. 96-98.
51. Лепіш Н. Я. Структура актів тлумачення норм права. *Публічне право*. 2013. № 2. С. 307-313.
52. Лепіш Н. Я. Функції актів тлумачення норм права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2013. Вип. 2. С. 486-493.
53. Лобань Д. Беручись тлумачити законодавство, треба ставитись до цього відповідно. *Вісник прокуратури*. 2003. № 4. С. 121-122.
54. Лютов Н. Л. Толкование международных договоров и международный обычай в международном трудовом праве. *Цивиліс*. 2013. № 2. С. 21-30.
55. Малента В. С. Доктринальне тлумачення норм права. *Юридична Україна*. 2008. № 12. С. 30-36.
56. Малента В. С. Історичні аспекти становлення тлумачення норм права. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. Вип. 1. С. 18-21.
57. Малента В. С. Неофіційне тлумачення норм права: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 246 с.
58. Малишев Б. В. Телеологічний спосіб тлумачення норм права: загальнотеоретичні аспекти. *Адвокат*. 2011. № 10. С. 7-14.
59. Манасян А. А. Особенности толкования законов при осуществлении конституционного правосудия. *Евразийский юридический журнал*. 2012. № 12. С. 104-106.
60. Матвєєва Л. Г. Правозастосувальні акти та акти тлумачення права. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2001. № 1. С. 74-76.
61. Мирошников Е. Г. Официальное толкование права и его значение в деятельности органов внутренних дел: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2000. 211 с.
62. Михайлович Д. М. Деякі аспекти проблематики доктринального тлумачення. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2002. Вип. 20. С. 37-39.
63. Михайлович Д. М. Офіційне тлумачення закону: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2003. 19 с.

64. Михайлович Д. М. Специфічні риси та функції актів офіційного тлумачення законів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2003. Вип. 21. С. 99-104.
65. Мішина Н. Проблеми доктринального супроводження розвитку конституційної юстиції в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 122-126.
66. Міщенко М. М. Розуміння та тлумачення в психоаналізі: філософсько-герменевтичний підхід: автореф. дис. ... канд. філос. наук. Харків, 2011. 20 с.
67. Молибога М. П. Класифікація тлумачення норм права. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2010. Вип. 50. С. 76-83.
68. Молибога М. П. Тлумачення (інтерпретація) правових норм: наукове та практичне значення: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 188 с.
69. Молибога М. П. Тлумачення норм права: сутнісні характеристики. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 42-46.
70. Москалюк О. В. Особливості застосування принципів права при подоланні змістовних колізій. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 37-41.
71. Музика-Стефанчук О. А., Мазниця А. А. Сучасні проблеми тлумачення норм фінансового права України: моногр. Кам'янець-Подільський: Друкарня Рута, 2014. 231 с.
72. Мяловицька М. Особливості законодавчого регулювання компетенції органів конституційного правосуддя в європейських державах. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 127-129.
73. Надежин Г. Н. Доктринальное толкование норм права: дис. ... канд. юрид. наук. Нижний Новгород, 2005. 218 с.
74. Нікітіна І. О. Особливості застосування історичного тлумачення актів законодавства в практиці Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 5. С. 97-103.
75. Оніщенко Н. Формування громадянського суспільства: комунікативно-правовий чинник. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 88-96.
76. Опотяк С. З. Про тенденцію телеологічного (цільового) тлумачення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 11. С. 100-107.
77. Осипян Б. А. Критерии правомерного толкования, конкретизации и единообразного исполнения юридических законов и правоположений. *Современное право*. 2013. № 5. С. 150-158.
78. Палешник С. І. Тлумачення в судовій практиці: поняття, особливості, види: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 20 с.
79. Палешник С. Інтерпретаційні акти в судовій практиці. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4. С. 261-268.
80. Панчак О. Г. Доктринальне тлумачення закону про кримінальну відповідальність: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 251 с.

81. Пасенюк О. Розмежування конституційної та адміністративної юрисдикції. *Право України*. 2016. № 2. С. 38-44.
82. Прийма С. В. Принципи тлумачення норм права: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2010. 194 с.
83. Прийма С. В. Способи тлумачення норм права: загальнотеоретична характеристика. *Юрист України*. 2011. № 3 (16). С. 10-16.
84. Прийма С. Ознаки тлумачення норм права. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 3 (58). С. 239-248.
85. Прийма С. Принцип розумності тлумачення норм права. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 3 (70). С. 34-43.
86. Прийма С. Пропорційність як принцип тлумачення права. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4. С. 42-48.
87. Рабінович П. Офіційно-нормативне тлумачення законодавства як інструмент адаптації правового регулювання до соціальних змін. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 1. С. 112-115.
88. Рабінович П., Савчук Н. Офіційне тлумачення законодавства: герменевтичний аспект. *Право України*. 2001. № 11. С. 36-39.
89. Савчин М. Конституційний Суд України і динаміка конституційного порядку. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 136-141.
90. Садовський М. М. Теоретико-правові засади доктринального тлумачення права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2017. 20 с.
91. Самсін І. Л. Тлумачення актів законодавства України про оподаткування: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2009. 224 с.
92. Саунін Р. Д. Адміністративні процедури в системі реалізації владної компетенції публічної адміністрації. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 3. С. 182-186.
93. Сінкявічюс В. Конституція: від основного закону до вищого права. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 74-80.
94. Скрипнюк О. Правові акти Конституційного суду України як джерела сучасного конституційного права України. *Право України*. 2012. № 3-4. С. 404-410.
95. Сліденко І. Д. Тлумачення Конституції України: питання теорії і практики в контексті світового досвіду: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2001. 227 с.
96. Смородинський В. Деякі питання судового тлумачення. *Вісник Академії правових наук України*. 2000. № 4. С. 17-23.
97. Спасибо-Фатєєва І. Доктринальне тлумачення. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 1. С. 35-38.
98. Стрижак А. Конституційний Суд України як гарант дотримання конституційних принципів демократичної, правової держави. *Право України*. 2010. № 6. С. 4-11.
99. Тимофєєв О. О. Тлумачення податково-правових норм: моногр. Харків: Право, 2013. 214 с.

100. Тузова М. В. Акти вищих судів загальної юрисдикції як засіб подолання прогалин у законодавстві. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2003. № 3. С. 23-26.
101. Федик С. Є. Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України): дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2002. 215 с.
102. Хиля М. Дослідження проблеми тлумачення нормативно-правових актів у працях дореволюційних учених. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4. С. 277-283.
103. Цуркан М. Щодо критеріїв якості судових рішень в адміністративному процесі. *Право України*. 2016. № 2. С. 50-55.
104. Чистоклетов Л. Стадії процесу юридичного прогнозування. *Право України*. 2016. № 1. С. 130-135.
105. Чулінда Л. І. Юридико-лінгвістичне тлумачення текстів нормативно-правових актів: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 228 с.
106. Шаповал В. Конституція України: аж двадцять років або лише двадцять років!? *Право України*. 2016. № 6. С. 9-19.
107. Шепелев А. Н. Толкование и правовая терминология. *Современное право*. 2011. № 9. С. 3-6.
108. Юдін З. М. Тлумачення договору: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2004. 193 с.
109. Яворська В. Г. Поняття змісту актів судового тлумачення, спрямованих на забезпечення єдності у застосуванні судами України кримінального законодавства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2013. Вип. 4. С. 281-288.
110. Яковлев А. А. Конституційний Суд України і його роль у конституційному процесі: досвід доби незалежності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2 (85). С. 47-58.

ТЕМА 16. РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ ПРАВА

Реалізація норм права: поняття та ознаки. Форми реалізації норм права. Застосування норм права: поняття, ознаки та види. Підстави, форми і функції застосування норм права.

Стадії застосування нормативних приписів. Акти правозастосування: поняття та види.

Прогалини в законодавстві та способи їх подолання. Аналогія закону. Аналогія права.

Одним із актуальних напрямів як теоретико-правової, так і галузевих юридичних наук є дослідження реалізації правових норм.

Реалізація права – це зумовлена нормами права правомірна поведінка суб'єктів права з метою досягнення соціально-корисного результату, передбаченого законодавцем, і виявлення соціальної цінності даної норми. Реалізація права може бути пов'язаною як із здійсненням правомірних дій, так і з правомірною бездіяльністю. Результатом реалізації права є досягнення відповідності фактичних дій (бездіяльності) вимогам норм права щодо цієї поведінки суб'єктів права.

Типами реалізації норм права є:

- **безпосередня реалізація** – суб'єкти права самостійно, без зовнішнього втручання чи допомоги втілюють юридичні правила у своїй поведінці, здійснюють права та виконують обов'язки;

- **правозастосовна реалізація** – має місце тоді, коли права та обов'язки не можуть бути реалізовані їх носієм без залучення спеціальних осіб (суб'єктів правозастосування).

До **форм** реалізації норм права відносять:

➤ **дотримання** – полягає в бездіяльності (пасивній поведінці), тобто утриманні від здійснення дій, що знаходяться під заборонаю правових норм;

➤ **виконання** – вимагає активної поведінки – дій, із виконанням суб'єктами обов'язків, покладених на них нормами права;

➤ **використання** – добровільне здійснення особою своїх прав і втілюється як у діях, активній поведінці, так і в бездіяльності, пасивній поведінці.

Особливе значення в процесі правового регулювання відіграє **застосування норм права**. В юридичній літературі поняття «застосування норм права» розглядається як:

- особлива форма реалізації норм права, яка здійснюється державними та громадськими організаціями в межах їх компетенції у формі владно-організуючої діяльності з конкретизації норми права;

- форма реалізації норм права, яка включає юридично-організаційну діяльність держави з втілення правових норм щодо конкретних суб'єктів;

- владна діяльність органів держави чи інших органів, повноваження яких делегує держава, які видають індивідуальні акти на основі норм права.

Необхідність правозастосування обумовлена тим, що воно продовжує правове регулювання, розпочате нормотворчістю, на рівні конкретних життєвих ситуацій.

Застосуванню норм права притаманні такі **ознаки**:

- є стадією реалізації норм права, метою якої є сприяння їх втіленню в поведінці суб'єктів права, шляхом усунення перешкод через які безпосереднє їхнє здійснення є неможливим, а також контроль за цим процесом;

- є владною діяльністю, яка породжує обов'язкові юридичні наслідки і забезпечується можливістю застосування державного примусу;

- здійснюється лише уповноваженими на це суб'єктами;

- має індивідуальний, персоніфікований характер, що передбачає вирішення конкретної справи, окремого життєвого випадку, певної правової ситуації;

- реалізуються у кожному конкретному випадку одноразово;

- здійснюється за певною процедурою, яка регламентується правом;

- результатом застосування норм права є правозастосовні акти, які є інструментом надання певним велінням статусу індивідуальних приписів, підтвердження їхнього правового характеру;

- не поширюються на ті відносини, які виникають після їх прийняття;

- можуть бути оскаржені в передбаченому законодавством порядку.

Правозастосування здійснюється у тих **випадках**, коли:

- потрібно встановити наявність або відсутність факту, що має юридичне значення;

- скоєно правопорушення і необхідно визначити міру юридичної відповідальності особи;

- закріплені нормами права і обов'язки конкретних осіб через їх підвищену соціальну значущість, можуть бути реалізовані лише після винесення індивідуально-владного рішення;

- існує спір про право і сторони не можуть дійти згоди щодо змісту своїх прав і обов'язків.

Основними **вимогами** до правозастосування є:

➤ **верховенство права** – підпорядкованість всіх актів правозастосування та підзаконних актів закону; всі підзаконні нормативно-правові акти відповідають нормам закону, які мають вищу юридичну силу, а також вимогам нормативно-правових актів відповідають всі правозастосовні акти.

➤ **законність** – правозастосовне рішення повинно прийматися уповноваженим на це суб'єктом у межах його компетенції, правозастосування має здійснюватися в порядку і формах, передбачених процесуальними нормами права; правозастосовні органи зобов'язані правильно обирати норми матеріального права, належним чином їх тлумачити і приймати рішення відповідно до норм та принципів права.

➤ **обґрунтованість** – прийняття правозастосовного рішення має базуватися на всебічному і повному дослідженні всіх фактичних обставин, що мають значення для справи, і має бути забезпечене належною та переконливою аргументацією.

➤ **справедливість** – неупередженість та послідовність при застосуванні норм права.

➤ **пропорційність** – прийняття рішення, в якому має бути дотриманий необхідний баланс між несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване рішення.

➤ **правова визначеність** – вимоги зрозумілості, несуперечливості, повноти й виконуваності правозастосовних актів.

➤ **доцільність** – обов'язок суб'єкта правозастосування обирати саме те рішення, яке є найбільш сприятливим для досягнення цілей та реалізації завдань відповідної норми права, найкраще враховує специфіку конкретної життєвої ситуації.

➤ **своєчасність** – обов'язок здійснювати застосування; норм права протягом розумного строку, без невиправданих зволікань, у найкоротший строк, достатній для отримання обґрунтованого результату.

➤ **добросовісність** – сумлінне та чесне використання суб'єктом правозастосування наданих йому повноважень, виконання покладених на нього обов'язків.

➤ **розумність** – зобов'язання суб'єкта правозастосування приймати рішення, які були б розсудливими, обачними, відповідали здоровому глузду та ін.

Отже, застосування норм права є діяльністю уповноважених на це суб'єктів, яка передбачає винесення індивідуально-правових рішень, здійснюється за певною процедурою і має своєю метою сприяння адресатам правових норм у реалізації їх прав і обов'язків, а також контроль за цим процесом.

Правозастосовна діяльність – це діяльність компетентних державних органів із виконання законів і підзаконних нормативних-правових актів шляхом прийняття правозастосовного акту.

За своїми формами правозастосовна діяльність поділяється на: оперативно-виконавчу, правоохоронну і правосуддя.

Оперативно-виконавча діяльність передбачає виконання приписів правових норм з метою позитивного результативного впливу на суспільні відносини.

Правоохоронна діяльність є формою діяльності державних органів та деяких недержавних інститутів, спрямованою на охорону законності і правопорядку, захист прав і свобод людини, боротьбу зі злочинністю.

Правосуддя – форма державної діяльності, яка полягає в розгляді і вирішенні судом віднесених до його компетенції цивільних, кримінальних та інших справ.

Правозастосовна діяльність здійснюється відповідними державними органами чи за їх делегуванням громадськими структурами (органами законодавчої влади, прокуратури, суду, виконавчої влади, громадськими організаціями та ін.), порядку і процесуальних формах, встановлених законодавством. Вона являє собою не одноразовий акт, а процес, що складається з послідовних стадій. Завершується правозастосовна діяльність винесенням індивідуального юридичного рішення у формі акта застосування норми права, обов'язковість до виконання якого забезпечується примусовою силою держави (вироком, рішенням суду, розпорядженням тощо).

Процес правозастосування визначається як діяльність, що реалізується у певній послідовності дій, які отримали назву стадії правозастосування.

Стадії правозастосування – це сукупність дій, які здійснюються в процесі правозастосування й об'єднані певною проміжною метою.

Послідовність здійснення дій під час правозастосування складає три основні стадії правозастосовної діяльності:

Перша (фактична) стадія – встановлення фактичних обставин справи. Під час цієї стадії суб'єкт правозастосування повинен встановити всі фактичні обставини, що мають юридичне значення і пов'язані з вирішенням справи по суті. Він повинен зібрати для цього достатні докази, переконатися в їхній належності, обґрунтованості та допустимості, провести відповідне процесуальне оформлення доказів.

Докази визначаються як певні встановлені дані про фактичні обставини справи, що потребують спеціальної форми закріплення. Із документів, які фіксують свідчення про фактичні обставини справи, та документів, що складаються правозастосовними органами, утворюється **юридична справа** як сукупність певним чином оформлених та розміщених документів. Встановлення фактичних обставин здійснюється шляхом процесу доказування, що визначається як логічно послідовна діяльність із зібрання, дослідження та оцінки певних документів. Особливість доказування пов'язується з такими категоріями, як презумпція та тягар доведення.

Презумпція є припущенням про наявність чи відсутність певних фактів. Вагоме значення у процесі доказування у кримінальних та адміністративних справах має **презумпція невинуватості**, тобто припущення про невинність будь-якої особи навіть у тому випадку, коли про її винність свідчить багато фактів, особа визначається невинною до тих пір, доки її вина не буде доведена в передбаченому законом порядку та встановлена актом правозастосування.

Тягар доведення – обов'язок обґрунтування доказів, що покладається на певного суб'єкта. В цивільних справах цей обов'язок розподіляється порівну, тобто позивач доводить факт невиконання чи порушення зобов'язань. У кримінальних справах тягар доказування належить обвинувачеві, який має довести вину підозрюваного. При встановленні фактичних обставин справи суттєве значення належить преюдиції, тобто юридичному встановленню наявності або відсутності чи істинності певних фактів.

Друга (юридична) стадія – встановлення юридичної основи справи, що передбачає, пошук норми права, яка підлягає застосуванню; перевірку правильності тексту того нормативно-правового акта, у якому міститься норма; перевірку чинності норми і параметрів її дії у часі, просторі та за колом осіб; з'ясування змісту норми, у тому числі пошук актів офіційного тлумачення.

Підбір норми права передбачає необхідність критичного осмислення змісту норми у двох аспектах: визначення правомірності закону, мети його дії, а у випадку застосування підзаконного правового акта – його відповідності закону; визначення змісту норми шляхом аналізу її словесного викладу в офіційному документі. Зазначена стадія правозастосування, як правило, здійснюється у три етапи:

- підбір відповідної правової норми;
- перевірка автентичності тексту норми офіційному її викладу, а також аналіз норми з точки зору її дії в часі, просторі та за колом осіб;
- аналіз норми з точки зору необхідності тлумачення її змісту.

Окрім того, існують складні випадки правозастосування, які потребують здійснення додаткових дій, спрямованих на подолання недоліків правового регулювання (прогалин та колізій у законодавстві).

Вищевказані дії спрямовані на встановлення правильної правової кваліфікації фактичних обставин. **Правова кваліфікація**, тобто юридична оцінка всієї сукупності фактичних обставин справи шляхом співставлення цього випадку до певних норм права, полягає у визначенні галузі й інституту права, а також встановленні норми, яка поширюється на цей конкретний випадок.

Третя стадія (завершальна) – прийняття рішення у справі.

Вирішення справи – це діяльність, у процесі якої конкретні факти підводяться під дію відповідної норми права.

Рішення у справі має відповідати фактичним обставинам і ґрунтуватися на нормах і принципах права. Воно закріплюється в актах правозастосування, які оформлюються уповноваженими на це суб'єктами, підписуються, оприлюднюються (доводяться до відома зацікавлених сторін) і набувають законної сили.

Виокремлення вищевведених стадій правозастосування є досить умовним, в цілому послідовність їх дій відповідає та описує реальний процес правозастосування юридичних норм. Дотримання зазначеної послідовності дій є особливо важливим, оскільки воно сприяє запобіганню виникненню багатьох помилок під час правозастосовної діяльності.

В процесі правозастосовної діяльності компетентні органи держави приймають акти застосування норм права.

Акт застосування норм права розглядається як офіційний документ компетентного органу держави, який приймається в результаті розгляду конкретної справи.

Правозастосовний акт і нормативний акт мають багато спільного, проте суттєво відрізняються. Акт застосування норм права виступає як один із засобів державного керівництва і засіб вирішення юридичних справ, що виконує функції індивідуального регулювання поведінки суб'єктів в конкретних правових відносинах, видається у певній формі і передбаченому законом порядку, має юридичну силу і забезпечується відповідними засобами кола осіб, тобто це правовий акт, який містить норми права і спрямований на регулювання суспільних відносин.

Саме акти правозастосування визначають ступінь реальності права, його дієвість та ефективність, адже жодна із юридично значущих життєвих ситуацій не може бути вирішена лише за допомогою положень закону, що мають загальний, неперсоніфікований характер. Хоча і неможливо недооцінювати значення правових норм і принципів, що забезпечують єдність і системність правового впливу, однак вказані правові норми і принципи потребують конкретизації за допомогою спеціальних актів – документів відповідно до особливостей певної ситуації та конкретних суб'єктів.

Актам застосування норм права притаманні деякі **особливості**, а саме:

- спрямовані на індивідуально-правове регулювання суспільних відносин;
- становить собою зовнішню форму правозастосовної практики;
- на відміну від нормативно-правового акта, мають персоніфікований характер, тобто адресований конкретним особам, фіксують їхні суб'єктивні права та обов'язки, а також вичерпуються виконанням. У зв'язку з цим акт правозастосування нерідко визначається як ненормативний (індивідуальний) правовий акт;
- видаються лише уповноваженими на це суб'єктами правозастосування за встановленою законом процедурою;
- є письмовими документами, що мають певну форму, власні реквізити, а також структуру.
- не поширюються на ті відносини, які виникають після їх прийняття;
- можуть бути оскаржені чи опротестовані в передбаченому законодавством порядку.

Класифікація актів застосування норм права здійснюється за різноманітними підставами, а саме:

- **за галузевою належністю норм, що застосовуються:** акти застосування конституційно-правових, цивільно-правових, адміністративно-правових, кримінально-правових норм та ін.;
- **за суб'єктом прийняття:** акти представницьких органів державної влади, глави держави, органів виконавчої влади, суду, контрольно-наглядових органів, органів місцевого самоврядування;
- **за юридичною формою:** укази, постанови, розпорядження, накази, ухвали, протести, подання, вироки, рішення та ін.;
- **за характером правового впливу:** регулятивні, охоронні;

- **за юридичним значенням:** основні акти, які містять остаточне рішення у юридичній справі (вирок, рішення суду, указ про нагородження), допоміжні, тобто акти, що забезпечують прийняття основних актів;
- **за характером індивідуальних велінь:** ті, що уповноважують, ті, що зобов'язують або забороняють (заборона обіймати відповідні посади або виконувати відповідні функції, зафіксовані вирокі суду);
- **за характером юридичних наслідків:** правоконстатуючі, правовідновлюючі, правозмінюючі, правоприпиняючі;
- **за формою зовнішнього виразу:** акти-документи (окремі документи, резолюції на матеріалах справи, що виконані посадовими особами, наприклад, «до виконання», «до наказу»), акти-дії (словесні, конклюдентні – виконуються у вигляді жестів, рухів і свідчать про вимогу до конкретних осіб здійснити відповідні дії).

Отже, акти застосування норм права виступають як один із засобів державного управління і, одночасно, як засіб вирішення конкретних юридичних справ – вони виконують функцію індивідуального регулювання поведінки суб'єктів у конкретних правових відносинах.

Основною відмінністю актів застосування норм права від нормативно-правових актів є те, що нормативні акти містять норми права, тобто приписи, що адресовані невизначеному колу осіб, а правозастосовні акти містять індивідуальні приписи, адресовані персонально до зазначених у них осіб та організацій. Тобто нормативні акти характеризуються можливістю неодноразової їх реалізації, а акти застосування щодо конкретного життєвого випадку мають одноразову чинність.

Прогалина у законодавстві полягає у відсутності регулювання певних суспільних відносин за умови, коли ці відносини мають бути врегульованими з позицій принципів права. Про прогалину для регулювання життєвих ситуацій у суспільних відносинах можна говорити і в тих випадках, коли вони перебувають у сфері правового регулювання, тобто коли залишилися неврегульованими ті відносини, які повинні бути врегульовані правом.

На сьогодні проблематика прогалин у законодавстві є однією з найактуальніших у правовій дійсності. Наявність прогалин у законодавстві необхідно розглядати як об'єктивне явище, якого неможливо уникнути навіть при найбільш досконалій і детальній правовій регламентації.

У той же час, законодавцю необхідно докладати максимум зусиль для вирішення найбільш важливих правових питань уже під час прийняття нормативних правових актів. Але якщо все ж таки певне питання не було вирішено безпосередньо при прийнятті правового акта, то в такому разі оперативність заповнення прогалин є необхідною складовою процесу повноцінної реалізації поставлених перед законом цілей.

Водночас правильне відмежування питання прогалин від суміжних правових явищ у теоретичному аспекті і наявність відповіді на питання, чи існує прогалина за конкретних обставин, дозволяє знайти оптимальний варіант ви-

рішення ситуації, яка склалася.

До **об'єктивних причин виникнення прогалин** відносять відставання законодавства від потреб життя, обумовлене розвитком та виникненням нових суспільних відносин, що підлягають правовому регулюванню, відносно яких чинне законодавство відповідних правових норм не передбачає.

До **суб'єктивних факторів виникнення прогалин** відносять безпосередньо прорахунки законодавця, що мають місце:

- внаслідок неправильного нормативного відображення дійсності, коли формулюваннями нормативно-правового акту не охоплюються певне відношення або група відносин, що вимагає такого регулювання;
- внаслідок техніко-юридичних помилок, допущених у процесі правотворчості (серед яких, зокрема: наявність норм формально не скасованих, але вже втративших своє значення; наявність зайвих повторень, неоднозначність формулювань, неясність термінів; ігнорування системних зв'язків, наявність помилкових відсилань; недотримання структурних елементів норм права у тих випадках, де це є необхідним та ін.).

Існують різні **види прогалин** у законодавстві:

- **залежно від часу їх виникнення** виділяють первісні прогалини, тобто ті, які існують на момент набрання чинності нормативно-правовими актами, та наступні прогалини – ті, що з'являються внаслідок подальшого розвитку суспільних відносин, які мають регулюватися правом;
- **залежно від можливості подолання прогалин під час правозастосування** виділяють переборні й непереборні прогалини;
- **залежно від того, чи охоплюється існування прогалин умислом законодавця** – навмисні й ненавмисні прогалини;
- **залежно від ступеня відсутності законодавчої регламентації певної групи суспільних відносин** – повні або часткові прогалини.

Оскільки уникнути прогалин у законодавстві майже неможливо, необхідним є застосування засобів їх оперативного заповнення – **усунення** чи **подолання**.

Основним засобом заповнення прогалин є **правотворча діяльність державних органів**. Однак якщо прогалину виявлено в процесі правозастосування, то швидке прийняття необхідних правових норм не завжди можливе, тому правозастосовні органи використовують оперативні засоби заповнення прогалин з метою вирішення конкретної юридичної справи. До таких засобів належать: аналогія закону, аналогія права, субсидіарне застосування правових норм.

Аналогія закону слід розглядати як поширення в процесі правозастосування на конкретні нерегульовані правом життєві відносини чинності норм, які регулюють відносини, подібні тим, що потребують урегулювання в рамках даної галузі права за найсуттєвішими ознаками. «Подібність» відносин означає однотипність правового режиму їх регулювання.

Аналогія права є застосуванням до конкретних відносин загальних засад і сенсу законодавства у разі відсутності норм, що регулюють подібні за найсуттєвішими ознаками відносини. Це означає, що юридична справа вирішується на основі принципів права, таких як справедливість, гуманізм, юридична рівність, відповідальність за вину та ін., що переважно закріплені у відповідних статтях Конституції або загальних положеннях законодавчих актів. Застосування аналогії права до конкретної справи не має у майбутньому обов'язкової сили при вирішенні інших, подібних справ.

Необхідними **умовами** при вирішенні справи за аналогією закону і аналогією права є:

- суспільні відносини, до яких застосовується рішення за аналогією, повинні бути врегульовані хоча б у загальній формі, тобто перебувати у сфері правового регулювання;
- аналогія допустима лише у разі повної відсутності або неповноти правових норм;
- наявність подібності (аналогії) аналізованих обставин і обставин, передбачених наявною нормою, повинна бути в істотних, юридичне рівнозначних ознаках; розбіжність – у деталях, у неістотному;
- пошук норми, яка регулює аналогічний випадок, має йти спочатку в актах тієї самої галузі права, у разі відсутності такої – в іншій галузі та у законодавстві в цілому;
- вироблене в ході використання аналогії правове рішення не повинно суперечити дії розпоряджень закону, його меті;
- обов'язково має бути вмотивоване пояснення причин застосування рішення за аналогією до даного випадку.

Субсидіарне застосування (міжгалузева аналогія) розглядається як застосування до конкретних відносин нормативного припису, що регулює подібні за суттєвими ознаками відносини в суміжних, споріднених галузях. При цьому запозичення можливе тільки з галузей, що мають подібність у засобі правового регулювання. У субсидіарному застосуванні закладено важливий момент – економність нормативного матеріалу: коли є можливість застосувати відпрацьоване в інших галузях, то немає сенсу приймати нові норми.

Отже, прогалини у законодавстві є негативним фактором правозастосування, що пов'язується з наявністю об'єктивних чи суб'єктивних причин. Найважливішим способом усунення прогалин є правотворчість, у процесі якої формуються і затверджуються ті правові норми, що відповідають сучасному рівню суспільних відносин та сприяють їх прогресивному розвитку.

У юридичній літературі визначають поняття **«колізія»**, яке традиційно пов'язується з проблемою неузгодженостей (суперечностей) у правовій системі, що призводить до порушень її цілісності, внутрішньої узгодженості та єдності.

Такі суперечності або розбіжності можуть виникати: між різними нормативно-правовими актами, між нормативно-правовим актом і нормативно-правовим договором (колізії в нормотворчості), між різними правозастосовними актами, між нормативно-правовими та правозастосовними актами (колізії в правозастосуванні); між різними актами тлумачення норм права, між нормативно-правовими актами і актами тлумачення норм права, між правозастосовними актами й актами тлумачення (колізії в правотлумаченні).

Разом з тим, колізії (суперечності) можуть також виникати у процесі взаємодії норм національного і міжнародного права, що зумовлюється:

- недодержанням загальноприйнятих принципів міжнародного права;
- відмовою реально привести національне законодавство у відповідність з міжнародними стандартами в галузі прав людини;
- невиконанням актів міждержавних об'єднань;
- ухваленням національних актів всупереч нормам міжнародного права; неправильним тлумаченням міжнародно-правових актів;
- ігноруванням критерію конституційності.

Різноманітність правових колізій зумовлює необхідність їх *класифікації*, що здійснюється за наступними основними критеріями.

Ознаками колізій у законодавстві є:

- виникнення лише у випадку різного регулювання однакових фактичних обставин принаймні двома нормами права;
- утворення лише між нормами права, закріпленими в законодавстві; не є характерним утворення між нормами, вираженими в інших формах права, а також між нормою права й актом її тлумачення, між актами тлумачення;
- виникнення з приводу регулювання однакових фактичних обставин.

Для українського законодавства найбільш поширеними є темпоральні, ієрархічні та змістовні колізії.

Темпоральна (часова) колізія виникає внаслідок видання в різний час з того самого питання декількох норм права, закріплених в нормативно-правових актах. Для подолання такої колізії необхідно докладно проаналізувати показники, що характеризують дію неузгоджених нормативних актів у часі. Загальним правилом, що використовується для подолання таких колізій, є правило, згідно з яким наступний закон з того самого питання скасовує дію попередніх. Тому в разі неузгодженості застосуванню підлягає норма права, яка є більш пізньою.

Ієрархічна колізія виникає внаслідок регулювання одних фактичних відносин нормами, закріпленими в актах, що мають різну юридичну силу. Загальне правило, яке використовується для подолання ієрархічних колізій, є таким: у разі суперечності застосовуються норми, що закріплюються в нормативно-правових актах, які мають більш високу юридичну силу.

Змістовна колізія виникає у результаті часткового збігу обсягів регулювання декількох норм права. Особливістю таких колізій є поділ норм права на загальні й спеціальні. Загальні норми права, як відомо, поширюються на рід ві-

дносин у цілому; спеціальні діють тільки в межах певного виду відносин цього роду і встановлюють для нього певні особливості порівняно із загальним правилом. Ці норми можуть закріплюватися як в одному, так і в кількох нормативно-правових актах. У разі конкуренції загальних і спеціальних (виняткових) норм слід керуватися правилом: спеціальний закон скасовує дію загального.

Зменшення колізій у законодавстві може відбуватися внаслідок усунення колізій та їх подолання.

Засобами подолання колізій є тлумачення, судовий, адміністративний розгляд, створення узгоджувальних комісій тощо. Основними способами подолання колізій є застосування колізійних норм та принципів. Колізійні норми встановлюють правила вибору правової норми, яка підлягає застосуванню за наявності суперечності між чинними нормами права, які закріплені в законодавстві і регулюють однакові фактичні обставини.

Юридична техніка визначається як сукупність правил, прийомів, способів підготовки, складання, оформлення будь-яких юридичних документів, їх систематизації та обліку з метою їх зрозумілості, чіткості (визначеності) та ефективності.

Предметом юридичної техніки є найбільш загальні закономірності здійснення юридичної діяльності, в процесі якої складаються юридичні документи.

Юридичній техніці притаманні наступні **ознаки**:

- сукупність юридичних інструментів, що застосовуються, як правило, в суворій послідовності, а не хаотично. У випадку роботи над законопроектом, спочатку необхідно визначитися з поняттями, а потім вже вибудувувати конструкції, визначати презумпції, застосовувати фікції тощо;
- сприяння найбільш доцільному перетворенню інформації в правовий акт;
- ефективне здійснення юридичної роботи. Накопичені в ході розвитку людства набуті навички повинні використовуватись у майбутньому, а не набуватися знову;
- юридичний інструментарій, що залежить від рівня розвитку суспільства і досягнень у галузі економіки, політики, моралі.

Як правило, юридичну техніку поділяють на **законодавчу (нормотворчу)** та **правозастосовну**. Однак такий підхід не дає повного уявлення про всі способи, прийоми, уміння і навички формування всіх елементів механізму правового регулювання.

Загальними прийомами і правилами юридичної техніки є: юридична термінологія, юридичні конструкції, форма нормативного акта, прийоми і правила викладу його змісту.

Юридична термінологія являє собою систему юридичних термінів, тобто словесних позначень понять, що використовуються при викладі змісту закону, іншого нормативного акта. Вона припускає так звану термінологічну уніфікацію: однозначність, загальновизнаність, стабільність і доступність термінів у викладі нормативно-правового матеріалу, які виключають різне розуміння ду-

мки законодавця.

Юридичні конструкції є стійкою побудовою нормативного матеріалу за особливими типами зв'язків його елементів, їх типовими схемами, моделями, в які втілюється «юридичний матеріал». Юридичні конструкції є чіткими, відпрацьованими наукою і законодавчою діяльністю, перевірені практикою типові схеми правовідносин.

До особливих засобів юридичної техніки слід віднести правові презумпції, правові фікції та правові аксіоми.

Правові презумпції – засоби юридичної техніки, що виражаються в припущенні наявності певних фактів, явищ, ситуацій, зв'язків, які визнаються істинними, поки не доведено протилежне.

Правові фікції – загально визнані і зафіксовані в нормах права припущення про існування певних явищ і процесів, тоді як насправді вони відсутні. Фікції можуть міститись у гіпотезі чи диспозиції правової норми, а також набувати зовнішнього вираження у нормі-фікції, інституті права. Значення юридичних фікцій як засобу юридичної техніки полягає у кількісному і якісному спрощенні нормативного матеріалу; є способом подолання невизначеності в правовому регулюванні.

Правові аксіоми – правові положення, які в результаті багатовікової суспільно-історичної практики стали непорушними, вихідними елементарними істинами – звичними і самоочевидними, за межами яких неможливе існування права як соціального явища. Говорити про аксіоми як про засоби або прийоми юридичної техніки правомірно лише при вузькому, юридичному підході до них. Юридичні аксіоми є специфічними принципами, законодавче закріплення, інтерпретація та реалізація яких вимагають певних професійних навичок.

Процеси формування в Україні соціальної, демократичної, правової держави супроводжуються інтенсивною законотворчою діяльністю. У цих умовах особливого значення набуває проблема створення якісних як за змістом, так і за формою нормативно-правових актів. Попри це, у сучасній практиці законотворення в Україні спостерігається суперечливість, неузгодженість, неповнота та неточність багатьох чинних законів. Певною мірою цьому, як наслідок, є неналежне використання засобів, прийомів і правил юридичної техніки.

Ключові поняття:

реалізація норм права, реалізація загальних установлень, додержання, виконання, використання, застосування права, форми реалізації норм права, способи реалізації норм права, підстави застосування норм права, форми застосування норм права, функції застосування норм права, стадії застосування норм права, встановлення фактичних обставин справи, встановлення юридичної основи справи, прийняття рішення та його документальне оформлення у правозастосовному акті, виконання ухваленого рішення уповноваженими органами, вимоги до застосування норм права, законність застосування норм права, обґрунтованість застосування норм права, доцільність застосування

норм права, справедливість застосування норм права, акт застосування норм права, правозастосовний акт, прогаліни у праві, аналогія закону, аналогія права, субсидіарне застосування норм права, правозастосовна техніка, юридичні колізії, колізії в законодавстві, темпоральна (часова) колізія, ієрархічна (субординаційна) колізія, змістовна (сутнісна) колізія, усунення прогалін в законодавстві, подолання прогалін в законодавстві, юридична техніка, предмет юридичної техніки, ознаки юридичної техніки, юридичні конструкції, юридична термінологія, прийоми і правила юридичної техніки, правові аксіоми, правові фікції, правові презумпції.

1. Реалізація норм права – це:

- а) застосування правових норм шляхом активної чи пасивної поведінки суб'єктів, що здійснюється ними за їх власним волевиявленням;
- б) втілення повноважних правових норм у діяльності суб'єктів права через виконання громадських обов'язків;
- в) втілення встановлених правових норм у діяльності суб'єктів права через виконання юридичних обов'язків, використання суб'єктивних прав, дотримання заборон;
- г) індивідуально-конкретний, державно-владний припис, винесений відповідним органом унаслідок вирішення юридичної справи;
- д) встановлення соціальних норм у діяльності суб'єктів права.

2. Ознакою реалізації норм права є:

- а) правомірність дій, тобто відповідність їх нормам права;
- б) соціальна небезпечність дій;
- в) протиправний характер діяльності;
- г) приватний характер дій;
- д) відсутність значимого результату діяльності.

3. Форми реалізації норм права залежно від порядку реалізації класифікують на:

- а) примусові та добровільні;
- б) пасивні та активні;
- в) колективні та індивідуальні;
- г) загальні та казуальні;
- д) постійні та тимчасові.

4. За визначеністю у часі форми реалізації норм класифікують на:

- а) негайні, строкові тривалі, безстрокові тривалі;
- б) загальні, спеціальні, додаткові;
- в) зворотні, незворотні;
- г) загальні, казуальні, специфічні;
- д) короткотривалі та довготривалі.

5. Форма реалізації зобов'язальних правових норм, що полягає в активній поведінці суб'єктів – це:

- а) дотримання норм права;
- б) виконання норм права;
- в) використання норм права;
- г) застосування норм права;
- д) реалізація норм права.

6. Реалізація права на вищу освіту – це:

- а) дотримання норм права;
- б) виконання норм права;
- в) використання норм права;
- г) застосування норм права;
- д) притримання норм права.

7. Пасивна поведінка суб'єкта, що полягає в утриманні від активних дій, заборонених юридичними нормами – це:

- а) дотримання норм права;
- б) виконання норм права;
- в) використання норм права;
- г) застосування норм права;
- д) реалізація норм права.

8. Подання громадянином обов'язкового податкового звіту – це:

- а) дотримання норм права;
- б) виконання норм права;
- в) використання норм права;
- г) застосування норм права;
- д) реалізація норм права.

9. Найбільшою ланкою в юридичному процесі, спрямованою на індивідуальне регулювання суспільних відносин є:

- а) дотримання норм права;
- б) виконання норм права;
- в) використання норм права;
- г) застосування норм права;
- д) реалізація норм права.

10. Правова форма діяльності уповноважених на те органів держави і посадових осіб, яка полягає у реалізації приписів норм права відносно конкретних життєвих випадків – це:

- а) дотримання норм права;
- б) виконання норм права;

- в) використання норм права;
- г) застосування норм права;
- д) реалізація норм права.

11. Поняття «правозастосування» та «механізм правового регулювання суспільних відносин» співвідносяться таким чином:

- а) «правозастосування» є обов'язковою стадією «механізму правового регулювання суспільних відносин»;
- б) «правозастосування» виступає факультативною стадією «механізму правового регулювання суспільних відносин»;
- в) правозастосовна діяльність закладає нормативну основу правового регулювання суспільних відносин;
- г) «правозастосування» не входить до «механізму правового регулювання суспільних відносин»;
- д) «правозастосування» збігається зі змістом «механізму правового регулювання».

12. За змістом застосування норм права – це:

- а) процес, що має стадійний характер, сутність якого полягає у притягненні до юридичної відповідальності винних суб'єктів;
- б) створення і ухвалення нових правових норм, що відбувається у тих випадках, коли суспільні відносини раніше не регулювалися і виникла необхідність у цьому вперше;
- в) втілення встановлених правових норм у діяльність суб'єктів права через виконання юридичних обов'язків, використання суб'єктивних прав, дотримання заборон;
- г) заповнення повного чи часткового пропуску в чинних нормативних актах необхідних юридичних норм шляхом формулювання норм, яких бракує;
- д) єдиний процес, що складається із відокремлених і взаємопов'язаних дій – стадій, внаслідок яких уповноваженим суб'єктом виносяться рішення по справі.

13. Застосування норм права є складним єдиним процесом, що складається з:

- а) принципів, норм та інститутів;
- б) приписів;
- в) функцій, мети і завдань;
- г) стадій;
- д) методів, прийомів і способів.

14. На думку переважної більшості науковців, процес правозастосування включає в себе:

- а) дві стадії;
- б) три стадії;
- в) чотири стадії;
- г) п'ять стадій;
- д) шість стадій.

15. Стадія правозастосовного процесу – це:

а) сукупність дій посадової особи або державного органу, спрямовані на розв'язання певного завдання правозастосування;

б) діяльність спеціально уповноважених суб'єктів, що спрямована на формування юридичних норм;

в) сукупність взаємопов'язаних дій членів суспільства, встановлених процесуальними нормами, сутність яких полягає у з'ясуванні та роз'ясненні їх суті;

г) дослідження, аналіз суспільних явищ і процесів, виявлення об'єктивної потреби у їх правовій регламентації;

д) діяльність щодо впорядкування та удосконалення нормативно-правових актів, зведення їх в єдину внутрішньо-узгоджену систему.

16. До основних стадій правозастосовного процесу належать:

а) встановлення фактичних обставин, юридична кваліфікація, винесення рішення;

б) дослідження, аналіз суспільних явищ і процесів, виявлення об'єктивної потреби у їх правовій регламентації; визначення суб'єкта, уповноваженого прийняти правове рішення і виду правового акта; прийняття правового акта, його оформлення, підписання, опублікування і набрання ним юридичної сили;

в) виконання, використання, дотримання та застосування норм права;

г) порушення норм права, з'ясування обставин, винесення рішення, набрання чинності рішення, виконання рішення;

д) виникнення спору про право, юридична кваліфікація, встановлення кола винних осіб.

17. Змістом першої стадії правозастосовного процесу є:

а) вибір та аналіз правової норми;

б) встановлення фактичних обставин справи;

в) систематизація нормативно-правових актів;

г) внесення змін та доповнень до приписів нормативно-правових фактів;

д) прийняття уповноваженим суб'єктом рішення по справі.

18. Змістом другої стадії правозастосовного процесу є:

- а) вибір та аналіз правової норми;
- б) встановлення фактичних обставин справи;
- в) юридична кваліфікація;
- г) внесення змін та доповнень до приписів нормативно-правових фактів;
- д) прийняття уповноваженим суб'єктом рішення по справі.

19. Змістом третьої стадії правозастосовного процесу є:

- а) вибір та аналіз правової норми;
- б) встановлення фактичних обставин справи;
- в) юридична кваліфікація;
- г) внесення змін та доповнень до приписів нормативно-правових фактів;
- д) прийняття уповноваженим суб'єктом рішення по справі.

20. До стадій застосування норм права не належить:

- а) встановлення фактичних обставин справи;
- б) юридична кваліфікація фактичних обставин справи;
- в) прийняття рішення у справі;
- г) офіційне оприлюднення нормативного акту;
- д) документальне оформлення ухваленого рішення по справі.

21. До підстав застосування норм права не належить:

- а) виникнення, зміна суб'єктивних прав та обов'язків, що передбачають державовладну діяльність відповідних органів;
- б) необхідність офіційного визнання певних юридичних фактів, офіційна реєстрація певних дій людей, найбільш важливих з точки зору суспільного інтересу;
- в) виникнення спору між суб'єктами правовідносин, внаслідок чого необхідно захистити порушені права або законні інтереси;
- г) скоєння правопорушення, що передбачає визначення для правопорушника, виду та міри юридичної відповідальності;
- д) самостійне врегулювання спору суб'єктами правовідносин.

22. До підстав застосування норм права належить, крім:

- а) необхідність безпосередньо, без допомоги владних структур реалізувати свої права;
- б) необхідність вирішити спір про право, коли сторони самі не можуть виробити узгоджене рішення про наявність або міру суб'єктивних прав і юридичних обов'язків;
- в) необхідність вдатися до примусових заходів, визначити міру юридичної відповідальності у разі вчинення правопорушень, невиконання обов'язків;

г) необхідність офіційно встановити наявність чи відсутність юридичних фактів або конкретних документів;

д) необхідність здійснити виконавчо-розпорядчу діяльність органів держави і органів місцевого самоврядування – вирішення кадрових питань.

23. До вимог застосування норм права належить принцип:

- а) поміркованості;
- б) обґрунтованості;
- в) універсальності;
- г) строковості;
- д) послідовності.

24. Вибір оптимального шляху здійснення норми в конкретній життєвій ситуації передбачає:

- а) законність як принцип застосування норм права;
- б) справедливість як принцип застосування норм права;
- в) обґрунтованість як принцип застосування норм права;
- г) доцільність як принцип застосування норм права;
- д) гуманізм як принцип застосування норм права.

25. Суб'єктом правозастосування може виступати:

- а) іноземець;
- б) громадянин України;
- в) місцевий районний суд;
- г) біпатрид;
- д) територіальна громада.

26. Владна діяльність державних органів і окремих недержавних інститутів з охорони норм права від будь-яких порушень, прав і свобод людини, законності і правопорядку – це:

- а) оперативно-виконавча форма правозастосовної діяльності;
- б) правозахисна форма правозастосовної діяльності;
- в) правоохоронна форма правозастосовної діяльності;
- г) правозабезпечувальна форма правозастосовної діяльності;
- д) правотворча форма правозастосовної діяльності.

27. Діяльність судових органів щодо здійснення правосуддя належить до:

- а) оперативно-виконавчої форми правозастосовної діяльності;
- б) правозахисної форми правозастосовної діяльності;
- в) правоохоронної форми правозастосовної діяльності;
- г) правозабезпечувальної форми правозастосовної діяльності;
- д) правотворчої форми правозастосовної діяльності.

28. Розпорядча діяльність державних органів з виконання приписів правових норм, зокрема, здійснення адміністративних послуг, з метою позитивного впливу на суспільні відносини – це:

- а) оперативно-виконавча форма правозастосовної діяльності;
- б) правозахисна форма правозастосовної діяльності;
- в) правоохоронна форма правозастосовної діяльності;
- г) правозабезпечувальна форма правозастосовної діяльності;
- д) правотворча форма правозастосовної діяльності.

29. Видача свідоцтва про реєстрацію шлюбу; рішення про будівництво промислового об'єкта; нарахування та виплата пенсії належать до:

- а) оперативно-виконавчої форми правозастосовної діяльності;
- б) правозахисної форми правозастосовної діяльності;
- в) правоохоронної форми правозастосовної діяльності;
- г) право забезпечувальної форми правозастосовної діяльності;
- д) правотворчої форми правозастосовної діяльності.

30. Дії, спрямовані на досягнення правового результату:

- а) юридичний вчинок;
- б) юридична подія;
- в) юридичний акт;
- г) юридична діяльність;
- д) юридична умова.

31. Породжують юридичні наслідки незалежно від спрямованості волі на їх настання:

- а) юридичний вчинок;
- б) юридична подія;
- в) юридичний акт;
- г) юридична діяльність;
- д) юридична умова.

32. Для правозастосовного акту є характерним:

- а) наявність норм права;
- б) відсутність норм права;
- в) у деяких випадках містить норму права, а в деяких ні;
- г) містить одну з частин норм права;
- д) правозастосовний акт тотожний поняттю норма права.

33. Однією із класифікацій правозастосовних актів є класифікація за:

- а) формою зовнішнього виразу;
- б) формою реалізації повноважень органів державного механізму;

- в) способом організації та діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- г) правовим механізмом реалізації державної влади;
- д) методами здійснення державної влади уповноваженими на те органами, за суб'єктами видання.

34. *Акти застосування норм права за формою зовнішнього вираження класифікують на:*

- а) короткострокові та довгострокові;
- б) акти парламенту та акти глави держави;
- в) вироки та накази;
- г) захисні та охоронні;
- д) письмові та конклюдентні.

35. *Різновидами актів застосування норм права за юридичними наслідками є:*

- а) забороняючі, зобов'язуючі;
- б) правозмінюючі, правоконстатуючі;
- в) знакові, усні;
- г) у просторі, за колом осіб;
- д) акти виконавчих органів влади, акти органів місцевого самоврядування.

36. *За характером юридичних наслідків, яких актів правозастосування не існує:*

- а) правоконстатуючих;
- б) правовідновлюючих;
- в) правозмінюючих;
- г) правоприпиняючих;
- д) правоутворюючих.

37. *Класифікація актів застосування норм права за способом прийняття передбачає їх поділ на:*

- а) основні та допоміжні;
- б) уповноважуючі та забороняючі;
- в) рішення та накази;
- г) колегіальні та одноосібні;
- д) акти глави держави та акти контрольно-наглядових органів.

38. *За суб'єктами прийняття акти застосування норм права класифікують на:*

- а) попередження, розпорядження;
- б) акти парламенту, акти глави держави, акти виконавчих органів влади;

- в) правовідновлюючі, правоприпиняючі;
- г) загальні, спеціальні;
- д) основні, допоміжні.

39. *Акти застосування норм права за галузевою приналежністю класифікують на:*

- а) зобов'язуючі, забороняючі;
- б) кримінально-правові, цивільно-правові, адміністративно-правові;
- в) основні, допоміжні;
- г) усні, письмові;
- д) протести, ухвали.

40. *За характером індивідуальних приписів акти застосування норм права класифікують на:*

- а) дозвільні, забороняючі і зобов'язуючі;
- б) правозмінні і правоконстатуючі;
- в) знакові і усні;
- г) у просторі і за колом осіб;
- д) акти виконавчих органів влади і акти органів місцевого самоврядування.

41. *Класифікація актів застосування норм права за значенням у юридичному процесі передбачає їх поділ на:*

- а) основні і допоміжні;
- б) уповноважуючі і забороняючі;
- в) рішення і накази;
- г) колегіальні і одноосібні;
- д) акти глави держави та акти контрольно-наглядових органів.

42. *За функціональним критерієм правозастосовні акти класифікують на:*

- а) контролюючі і регулятивні;
- б) регулюючі і контролюючі;
- в) регулятивні і охоронні;
- г) регулятивні і інтегративні;
- д) охоронні і аксіологічні.

43. *Елементами правозастосовного акта є:*

- а) вступна, констатуюча, мотивувальна частини;
- б) вступна, констатуюча, резолютивна частини;
- в) вступна, мотивувальна, резолютивна частини;
- г) констатуюча, мотивувальна, резолютивна частини;
- д) вступна, констатуюча, мотивувальна, резолютивна частини.

44. Існування двох або більше правових норм, що регулюють один і той самий аспект правовідносин і не перебувають у формі протилежності чи істотної відмінності між собою з огляду на юридичні наслідки, – це:

- а) колізія норм права;
- б) конкуренція норм права;
- в) юридична помилка;
- г) композиція;
- д) технічна помилка.

45. Розбіжність або суперечність між нормативно-правовими актами, що регулюють одні й ті ж або суміжні правовідносини, а також між компетенцією органів влади:

- а) юридична помилка;
- б) конкуренція норм права;
- в) правова колізія;
- г) композиція;
- д) технічна помилка.

46. За соціологічним підходом колізії – це:

- а) протиріччя між волею держави та правами людини;
- б) протиріччя між правовими нормами;
- в) всі можливі протиріччя, які існують в правовій сфері;
- г) протиріччя між правовими нормами і суспільними відносинами;
- д) протиріччя між волею держави та правовими нормами.

47. Один із найпоширеніших видів юридичних колізій – це:

- а) колізії у законодавстві;
- б) колізії у міжнародному праві;
- в) колізії у праві;
- г) колізії у підгалузях права;
- д) колізії в інститутах права;

48. Змістовні колізії норм права – це:

а) колізії, що виникають внаслідок часткового збігу обсягів регулювання декількох норм права;

б) різновид юридичних колізій, що виникають за наявності розбіжності між нормами права, які закріплені в законодавстві, та регулюють одні фактичні відносини;

в) колізії, що виникають внаслідок часткового збігу обсягів їх регулювання, обумовленого специфікою суспільних відносин

г) такі колізії, що виникають внаслідок видання в різний час з того самого питання кількох норм права;

д) такі колізії, що виникають внаслідок регулювання одних фактичних відносин нормами, які мають різну юридичну силу.

49. Колізії у законодавстві – це:

- а) відсутність норми права, яка регулювала б суспільні відносини, що можуть та повинні бути впорядковані правом;
- б) суперечності всередині правової системи, які мають суб'єктивну природу і зазвичай виникають внаслідок інтелектуальних помилок суб'єктів права, порушень правил юридичної техніки;
- в) різновид юридичних колізій, що виникає за наявності розбіжності між нормами права, які закріплені в законодавстві та регулюють одні фактичні відносини;
- г) деформації логіко-структурної побудови і розвитку системи права і його елементів;
- д) колізії, що виникають внаслідок часткового збігу обсягів регулювання кількох норм права.

50. Введення в дію в різний час двох і більше нормативних актів одного рівня з того ж самого питання, які мають розбіжності – це:

- а) ієрархічна колізія;
- б) змістовна колізія;
- в) темпоральна колізія;
- г) субординаційна колізія;
- д) сутнісна колізія.

51. Видання суперечних нормативно-правових актів з того ж самого питання різними ієрархічно супідрядними державними органами породжує:

- а) субординаційну колізію;
- б) часову колізію;
- в) сутнісну колізію;
- г) змістовну колізію;
- д) темпоральну колізію.

52. Різновидами правових колізій за результатом впливу на суспільні відносини є:

- а) змінюючі, нейтральні;
- б) доброякісні, змінюючі;
- в) негативні, нейтральні;
- г) негативні, змінюючі;
- д) позитивні, негативні.

53. Формами вирішення колізій є:

- а) усунення та розв'язання;
- б) подолання, усунення або розв'язання;

- в) усунення або розв'язання колізій, подолання, створення та застосування;
- г) ліквідація колізійних норм, подолання, створення та застосування колізійних норм;
- д) усунення, подолання та попередження.

54. Повне звільнення від колізій, їх ліквідація – це:

- а) попередження колізій;
- б) усунення колізій;
- в) подолання колізій;
- г) знищення колізій;
- д) викорінення колізій.

55. Визнання Конституційним Судом України нормативно-правового акту таким, що не відповідає акту вищої юридичної сили забезпечує:

- а) попередження колізій;
- б) усунення колізій;
- в) подолання колізій;
- г) знищення колізій;
- д) викорінення колізій.

56. Усунення колізій здійснюється через:

- а) використання колізійних норм;
- б) тлумачення актів;
- в) застосування загальних правил;
- г) знищення колізій;
- д) внесення змін до нормативно-правових актів.

57. Тимчасове вирішення колізій у законодавстві – це:

- а) попередження колізій;
- б) усунення колізій;
- в) подолання колізій;
- г) знищення колізій;
- д) викорінення колізій.

58. Принцип: наступний акт одного рівня з того ж питання скасовує дію актів попередніх, застосовується для подолання:

- а) темпоральної колізії;
- б) ієрархічної колізії;
- в) змістовної колізії;
- г) змішаної колізії;
- д) послідовної колізії.

59. При конкуренції загальних і спеціальних норм необхідно керуватися:

- а) загальним колізійним темпоральним принципом;
- б) загальним колізійним принципом, який використовується для подолання ієрархічних колізій;
- в) нормами права, передбаченими міжнародними договорами;
- г) принципом: загальний закон скасовує дію спеціального;
- д) принципом: спеціальний або винятковий закон скасовує дію загального.

60. Принцип: норма виняткового акту скасовує дію норми спеціального акту, застосовується для подолання:

- а) темпоральної колізії;
- б) ієрархічної колізії;
- в) змістовної колізії;
- г) змішаної колізії;
- д) послідовної колізії.

61. Колізійним принципом, який використовується для подолання ієрархічних колізій є:

- а) наступний закон з того ж питання скасовує дію попередніх;
- б) у разі суперечності застосовуються норми, що мають більш високу юридичну силу;
- в) застосовувати норми права, що є більш вигідними для суб'єктів права;
- г) загальний закон скасовує дію спеціального;
- д) спеціальний або винятковий закон скасовує дію загального.

62. Принцип: при розбіжності нормативно-правових актів з одного питання застосовується норми акту з більшою юридичною силою, застосовується для подолання:

- а) темпоральної колізії;
- б) ієрархічної колізії;
- в) змістовної колізії;
- г) змішаної колізії;
- д) послідовної колізії.

63. Повна або часткова відсутність правових норм, якими, виходячи з принципів права, мають бути врегульовані певні суспільні відносини – це:

- а) композиція;
- б) конкуренція норм права;
- в) юридична помилка;
- г) прогалини у праві;
- д) технічна помилка.

64. Причиною виникнення прогалин у законодавстві є:

- а) наявність юридичної сили нормативно-правових актів;
- б) відставання нормотворчості від розвитку суспільних відносин як наслідок невміння передбачити появу нових життєвих ситуацій;
- в) застосування юридичної техніки законодавцем;
- г) прийняття нормативно-правових актів на різних історичних етапах;
- д) розвиток суспільних відносин.

65. Виникнення прогалин в законодавстві обумовлено:

- а) кваліфікованим мовчанням законодавця;
- б) свідомим винесенням питань на розсуд правозастосувача;
- в) неповнотою правових норм;
- г) наявністю різних суспільних відносин;
- д) неефективністю правового регулювання.

66. Засіб заповнення прогалин у законодавстві, який полягає в застосуванні до нього іншої норми закону, яка регламентує подібні відносини – це:

- а) аналогія права;
- б) аналогія закону;
- в) субсидіарне застосування;
- г) аналогія моралі;
- д) тлумачення норм права.

67. Застосування норм однієї галузі права до відносин, які не врегульовані законодавством і належать до сфери іншої галузі права – це:

- а) аналогія права;
- б) аналогія закону;
- в) міжгалузєва аналогія;
- г) субсидіарне застосування;
- д) аналогія моралі.

68. Застосування до правовідносин, не врегульованих конкретною нормою певної галузі права, іншої норми цієї ж галузі – це:

- а) аналогія права;
- б) внутрішньогалузєва аналогія;
- в) міжгалузєва аналогія;
- г) субсидіарне застосування;
- д) міждисциплінарна аналогія.

69. Застосування до конкретних відносин нормативного припису, який регулює подібні за суттєвими ознаками відносини в суміжних, споріднених галузях права – це:

- а) аналогія права;
- б) аналогія закону;
- в) субсидіарне застосування;
- г) аналогія моралі;
- д) інтерпретація.

70. Аналогія закону може застосовуватися в рамках:

- а) цивільного процесуального права;
- б) цивільного права;
- в) кримінального права;
- г) кримінального процесуального права;
- д) адміністративного деліктного права.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст. 1122.
- ❖ Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.

Спеціалізована література:

1. Poledník P. Zamyšlení se nad oděvem advokáta v České republice. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 12-13.
2. Аблякімова Е. Е. Реалізація права на доступ до публічної інформації в законодавстві Європейського Союзу. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 164-171.

3. Алешкова Н. П. Понятіє, види и організація муніципального моніторингу правоприменення. *Правовая политика и правовая жизнь*. 2013. № 3. С. 126-131.
4. Алфьоров С. М. Правомірна поведінка співробітників міліції як засіб реалізації норм права. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2002. № 3. С. 3-5.
5. Балтаджи П. М. Юридична мова правозастосовних актів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 20 с.
6. Бармина О. Н. Злоупотребление правом как общеправовая категория: теоретико-правовой анализ: дис. ... канд. юрид. наук. Киев, 2014. 195 с.
7. Беріша Ф. Взаємозв'язок між суспільством, державою та правом. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 172-184.
8. Берназюк І. Еволюція конституційно-правового регулювання стратегічної правотворчості в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5, ч. 1. С. 7-12.
9. Бірюченський О., Паневін О. Застосування судами України законів, що забезпечують підозрюваному, обвинуваченому, підсудному права на захист. *Право України*. 1995. № 11. С. 13-16.
10. Бобылёв А. И. Механизм правового воздействия на общественные отношения. *Государство и право*. 1999. № 5. С. 19-22.
11. Болочан І. В. Реалізація норм адміністративного права: проблемні питання теорії та практики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2017. 32 с.
12. Болочан І. В. Теорія реалізації норм адміністративного права: моногр. Запоріжжя: Гельветика, 2017. 559 с.
13. Бриль К. І. Правозастосовний акт як особливий вид індивідуальних правових актів: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 214 с.
14. Бриль К. І. Правозастосовний акт як особливий вид індивідуальних правових актів: моногр. Київ: Леся, 2012. 191 с.
15. Буханевич О. М. Поняття та сутність процедури надання адміністративних послуг. *Право і суспільство*. 2015. № 5, ч. 1. С. 126-131.
16. Буяков А. Ю. Юридические коллизии и способы их устранения: дис. ... д-ра юрид. наук. Саратов, 1999. 227 с.
17. Василюк С. Правотворча і правозастосовна діяльність: їх діалектична єдність. *Право України*. 1996. № 10. С. 56-60.
18. Винников А. В. Национальные языки, судебный перевод и правоприменение. *Современное право*. 2013. № 7. С. 122-128.
19. Віхров О. П. Актуальні питання захисту прав людини в контексті правозастосування. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 10. С. 99-101.
20. Ворошилова Т. В. Принятие решения по делам об административных правонарушениях: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1998. 170 с.

21. Галич Р. В. Реалізація конституційного права працівника на захист: моногр. Дніпропетровськ: Форест, 2015. 176 с.
22. Галянтич М. Колізія нормативних актів: вимушений шлях розвитку права. *Право України*. 1996. № 6. С. 34-36.
23. Ганзенко О. О. Нетипові норми права в механізмі правового регулювання: проблеми теорії і практики застосування. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2013. № 1 (2). С. 17-23.
24. Германова О. Г. Авторське право і суміжні права в засобах масової інформації України та Польщі: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2006. 17 с.
25. Горбунова Л. А. Применение норм трудового права: теоретические вопросы: дис. ... канд. юрид. наук. Томск, 2001. 196 с.
26. Далявська Т. П. Політико-правова колізія як підстава для визнання/невизнання нових держав/державоподібних утворень. *Гілея*. 2015. Вип. 98. С. 375-377.
27. Денисенко В. В. Коллизии правовых актов и механизм их разрешения: теоретико-правовой аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 2004. 177 с.
28. Евтошук Ю. О. Требования принципа пропорциональности в сфере правоприменения. *Современное право*. 2013. № 2. С. 117-121.
29. Кінаш Б. С. Конституційно-правові норми: теорія та практика реалізації: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 223 с.
30. Кінаш Б. С. Теоретико-правові основи реалізації конституційно-правових норм: моногр. Івано-Франківськ: Прикарпат. юридич. ін-т ЛьвДУВС, 2011. 250 с.
31. Клименко К. Справедливість як основа правозастосовної діяльності. *Право України*. 2007. № 8. С. 30-33.
32. Клім С. І. Аналогія закону у цивільному праві України: моногр. Одеса: Фенікс, 2013. 214 с.
33. Книгін К. Реалізація народного волевиявлення, вираженого в рішеннях всеукраїнських референдумів: окремі питання. *Право України*. 2003. № 8. С. 44-48.
34. Коваль В. М. Проблеми застосування норм матеріального права в господарському судочинстві: моногр. Одеса: Юридична література, 2011. 528 с.
35. Кодинец А. Способы защиты прав в сфере информационных отношений: отдельные вопросы правоприменения. *Legea si Viata*. 2018. № 4, ч. 2. С. 72-76.
36. Колотова О. В. Прогалини у праві та шляхи їх подолання: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 231 с.
37. Кондратьев Р. Моральний імператив у правозастосуванні. *Право України*. 2010. № 5. С. 85-89.

38. Копиленко О. Окремі колізії українського законодавства. *Право України*. 2000. № 12. С. 13-16.
39. Коструба А. Аналогія права й аналогія закону як фактична фікція та спосіб «оздоровлення» механізму правоприпинення. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 11. С. 6-9.
40. Кравець М. О. Поняття, сутність та місце юридичної кваліфікації у процесі правозастосування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 110-115.
41. Кухнюк Д. Осуществление адвокатом представительства в исполнительном процессе Украины. *Leges si Viata*. 2016. № 2, ч. 2. С. 80-83.
42. Лаврусь С. Ю. Реализация принципов права в юридической практике: дис. ... канд. юрид. наук. Самара, 2005. 239 с.
43. Легка О. В. Реалізація норм права: теоретико-правові аспекти. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 30-33.
44. Лешкович Т. Індивід як суб'єкт міжнародного публічного права. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 7-14.
45. Лилак Д. Колізія і конкуренція законів. *Право України*. 2001. № 4. С. 18-21.
46. Литвак О. М. Справедливість – сутність і передумова ефективності правозастосувальної діяльності. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2001. Вип. 14. С. 55-59.
47. Ляшенко Н. Предмет рішень Європейського Суду з прав людини. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 3. vydání. С. 27-32.
48. Малярчук Л. Порівняльний аналіз заяв до Європейського Суду з прав людини та конституційної скарги до конституційного трибуналу Польщі. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 1. vydání. С. 8-15.
49. Мандель Р. До розуміння принципів права. *Sciences of Europe*. 2016. № 4, ч. 2. С. 100-103.
50. Матат Ю. І. Застосування норм права в субсидіарному порядку: основні вимоги та передумови. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 26. С. 378-384.
51. Матвеева Л. Г. Правозастосувальні акти та акти тлумачення права. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2001. № 1. С. 15-20.
52. Михайленко Е. М., Фефилов Е. А. Правоприменительные коллизии гражданского законодательства, изменившего порядок заявления требований участников строительства к застройщику при его банкротстве. *Правовые вопросы строительства*. 2013. № 1. С. 8-10.
53. Мірошніченко А. Співвідношення темпорального та змістовного принципів вирішення правових колізій. *Право України*. 2008. № 5. С. 24-28.
54. Мовчан В. В. До проблемних питань проявів судової влади у сферах правотворчої, правозастосовної і правоохоронної діяльності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 4. С. 16-23.

55. Москалюк О. В. Особливості застосування принципів права при подоланні змістових колізій. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 37-42.
56. Москалюк О. В. Подолання колізій між нормами права рівної юридичної сили: моногр. Київ: Дакор, 2013. 213 с.
57. Мурашин О. Правозастосовчі акти прямого народовладдя (теоретичний аспект). *Право України*. 1999. № 8. С. 22-25.
58. Мурашин О., Андрійко О. Колізійне право. *Право України*. 2001. № 2. С. 150-154.
59. Невзоров Г. Л. До питання про співвідношення правозастосувальних і виконавчо-розпорядчих актів. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 1998. № 4. С. 14-19.
60. Нікольська О. Конкретизація норм Конституції України як необхідна передумова їх застосування. *Юридична Україна*. 2012. № 11. С. 29-36.
61. Обидіна І. Як уникнути колізії між нормативними актами. *Право України*. 2000. № 9. С. 107-111.
62. Осауленко О., Пунько О. Зміцнення законності у правозастосовному процесі. *Право України*. 2004. № 12. С. 24-29.
63. Осминин Б. И. Разрешение коллизий между внутригосударственным правом и международными договорами. *Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения*. 2013. № 1. С. 114-123.
64. Островська Л. А. Вплив правил про дисциплінарну відповідальність суддів на застосування норм цивільного процесуального права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 58. С. 365-369.
65. Павлишин О. Правозастосування як об'єкт філософсько-правових досліджень. *Право України*. 2004. № 8. С. 21-25.
66. Павлюк А. Правова, реальність як нормативно-ціннісна та/або метанормативна система. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 107-120.
67. Подорожна Т. Динаміка законодавчих дефініцій у процесі правозастосування: теоретичні аспекти. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 2. С. 3-6.
68. Полонский Б. Я. Урок правоприменения. *Законодательство*. 2013. № 6. С. 38-43.
69. Пригара Л. І. Юридична техніка актів правозастосування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 19 с.
70. Пунько О. Характеристика та класифікація правозастосовчих помилок. *Право України*. 2003. № 8. С. 110-112.
71. Ростовщиков И. В. Правоприменение в процессе реализации прав человека. *Правовая политика и правовая жизнь*. 2013. № 2. С. 14-21.
72. Рощина І. Принципи та аналогія у кримінальному праві України. *Право України*. 2007. № 8. С. 25-29.

73. Рубля О. Аналогія закону та аналогія права в цивільному процесі України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 58. С. 392-396.
74. Рябець К. А., Самойлов М. В. Колізія вітчизняного земельного законодавства в аспекті права власності на землю. *Юридична наука*. 2013. № 5. С. 40-46.
75. Сергієнко Н. М. Застосування норм міжнародного права органами конституційної юрисдикції (європейський досвід): дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 227 с.
76. Серьогін С. В. Верховенство права в Україні: проблеми розуміння та застосування: моногр. Дніпропетровськ: Грані, 2014. 121 с.
77. Серьогін С. В. Проблемні юридико-філологічні аспекти застосування понять «право» й «закон» в українській правовій доктрині та в контексті принципу верховенства права: моногр. Дніпропетровськ: Грані, 2012. 89 с.
78. Слабоспицкая Н. Н. Реализация норм трудового права: дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2013. 251 с.
79. Слинько Д. В. Фактори, що впливають на прийняття правозастосувальних рішень. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2001. Вип. 14. С. 85-89.
80. Смирнова В. В. Применение права как форма реализации правоохранительной функции аппарата государственной власти: теоретико-правовой аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 2002. 208 с.
81. Соколов В. М. Застосування аналогії права та аналогії закону в адміністративному судочинстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
82. Сомиков К. А. Правовой выбор и реализация права: дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2011. 200 с.
83. Спасибо-Фатеева І. Колізія загальних та спеціальних норм (на трьох прикладах судової практики). *Приватне право*. 2013. № 1. С. 166-175.
84. Стародубцева И. А. Влияние коллизий на правовую систему России: конституционно-исторический аспект. *История государства и права*. 2013. № 1. С. 53-56.
85. Стародубцева И. А. Коллизионный мониторинг в механизме выявления юридических коллизий. *Государственная власть и местное самоуправление*. 2013. № 11. С. 41-45.
86. Стефанов С. Деякі аспекти правового регулювання проекту «Електронний Суд» в ході його реалізації в юридичному процесі України. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 1. vydání. С. 165-171.
87. Тихомиров Ю. А. Коллизионное право и отклонения в правовой сфере. *Право и политика*. 2013. № 3. С. 363-370.

88. Тищук Т. І. Конституційно-правовий аналіз форм реалізації рішень Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 1. С. 132-137.
89. Тищук Т. І. Процедура реалізації рішень Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 5. С. 38-45.
90. Тузова М. В. Акти вищих судів загальної юрисдикції як засіб подолання прогалин у законодавстві. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2003. № 3. С. 35-39.
91. Фандалюк О. В. Деякі питання класифікації правозастосувальних актів, які приймаються (здійснюються) співробітниками органів внутрішніх справ. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 1997. № 2. С. 9-15.
92. Фандалюк О. В. Правозастосувальні акти-дії в механізмі здійснення функцій органами внутрішніх справ: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 1999. 218 с.
93. Хряпченко В. Різноманітність системи права як прояв креативності в сучасній юриспруденції. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 3. vydání. С. 61-66.
94. Чаусская О. А. Применение норм гражданского права: вопросы теории и практики: дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2002. 206 с.
95. Челак О. Еволюція регіональної політики та її інструментів в Європейському Союзі. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 1. vydání. С. 43-47.
96. Чулюкин И. Л. Социальные конфликты и применение права: дис. ... канд. юрид. наук. Казань, 2001. 175 с.
97. Шаповал В. Теоретичні проблеми реалізації норм Конституції. *Право України*. 1997. № 6. С. 37-41.
98. Шевченко А. Є. Реалізація конституційного права на мирні зібрання в Україні: моногр. Донецьк: Ноулідж, 2011. 138 с.
99. Шевченко Т. В. Юридична колізія: теоретико-правовий аспект. *Право і суспільство*. 2013. № 3. С. 13-18.
100. Шиндяпина Е. Д. Аналогия права в правоприменении: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2007. 168 с.
101. Шмаленя С. В. Особливості застосування аналогії права при вирішенні юридичних справ: дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2008. 216 с.
102. Щербаков В. В. Реализация норм международного права в деятельности органов предварительного расследования: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2004. 210 с.

ТЕМА 17. ПРАВОМІРНА ПОВЕДІНКА. ПРАВОПОРУШЕННЯ

Поняття, ознаки та види правової поведінки: правомірна поведінка, правопорушення, зловживання правом та об'єктивно протиправне діяння.

Поняття та основні види, мотиви правомірної поведінки: активна, звична, конформістська та маргінальна.

Правопорушення: поняття, ознаки та види. Злочини і проступки. Конституційний делікт, адміністративний і дисциплінарний проступок. Юридичний склад правопорушення: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона.

Поведінка людини є одним із видів людської діяльності, вона не тільки спрямована на безпосереднє задоволення різних потреб, а й зорієнтована на задоволення певних інтересів (суспільних, державних, особистих, національних тощо). Вона є зовнішньою системою дій, в основу якої покладено внутрішні прагнення людини, про що неодноразово наголошувалося в юридичній літературі.

Поведінка має соціальний характер і визначається як сукупність певних дій, що викликають зміни у навколишньому світі чи у самому суб'єкті. У даному визначенні на першому місці перебуває саме суспільна цінність дій суб'єкта.

У юридичній літературі під **правовою поведінкою** розуміють соціально значиму, усвідомлену поведінку індивідуальних чи колективних суб'єктів, врегульовану нормами права, що тягне за собою юридичні наслідки.

Правовій поведінці притаманні ряд **ознак**:

- **соціальна значущість** – оцінка поведінки суб'єктів з точки зору сукупності її соціальної характеристики;
- **суб'єктивізм** – ставлення особи до своїх дій та наслідків, які вони породжують;
- **регламентованість поведінки нормами права** – за допомогою норм права впроваджується у життя суспільно корисна поведінка та витісняється небажана;
- **підконтрольність поведінки державі** – держава контролює діяльність суб'єктів суспільного життя залежно від соціальної значимості вчинків;
- **здатність правової поведінки породжувати юридичні наслідки**.

З урахуванням соціального змісту та юридичної оцінки вчинку суб'єкта права і незалежно від форми її зовнішнього виразу (дія чи бездіяльність) правову поведінку поділяють на **види**:

- **правомірну поведінку** – таку, що є соціально корисною і відповідає приписам правових норм;
- **правопорушення** – соціально шкідливі вчинки, що скоєні з порушенням приписів правових норм;

➤ **зловживання правом** – соціально шкідлива поведінка, вчинена суб'єктом права формально в рамках правових приписів;

➤ **об'єктивно протиправне діяння** – поведінка, яка не є такою, що завдає шкоди, але формально-юридично оцінюється як вчинена всупереч вимогам правових норм.

До крайніх (протилежних за спрямованістю, соціальною та юридичною значущістю) видів відносять **правомірну поведінку** і **протиправну поведінку (правопорушення)**.

Правомірна поведінка – це вольова поведінка суб'єкта права (діяльність чи бездіяльність), яка відповідає приписам правових норм, не суперечить основним принципам права і гарантується державою.

Правомірна поведінка характеризується певними **особливостями**:

- відповідність даної поведінки вимогам норм права (формально-юридичний критерій);

- соціальна корисність даної поведінки, тобто вона є бажаною або необхідною для функціонування суспільства;

- має суб'єктивну сторону, яка знаходить свій вияв у таких складових чинниках, як: мотив (спрямованість поведінки); міра усвідомлення можливих наслідків вчинку; внутрішнє ставлення особи до спричинених наслідків;

- об'єктивна необхідність правомірних дій для функціонування та розвитку суспільства;

- форми реалізації правомірної поведінки пов'язані з формами реалізації права (дотримання, виконання, використання та застосування права);

- соціальна допустимість поведінки, тобто це можлива правова поведінка, що забезпечена державними засобами.

Залежно від ступеня суспільної значущості правомірна поведінка **класифікується** на необхідну, бажану та соціально допустиму. Ці види поведінки забезпечуються відповідним «інструментарієм», юридичними засобами: **необхідна** – імперативними зобов'язальними і заборонними правовими нормами, які вимагають безумовного здійснення таких приписів у формах виконання обов'язків і додержання юридичних заборон; **бажана** – головним чином уповноважуваними нормами, однак вона може стимулюватися і за допомогою рекомендаційних і заохочувальних норм, які б впливали на формування правових мотивів і цілей свідомо вольової поведінки суб'єктів, що викликають їх прагнення максимально використовувати правові засоби для досягнення поставлених цілей. До правомірної поведінки належить і **соціально допустима** – не торкається суттєвих інтересів суспільства і держави і не може бути охарактеризована як соціально корисна чи соціально шкідлива.

За особливостями ставлення суб'єкта до своєї поведінки (мотивацією) та чинниками, що вплинули на правомірну поведінку, вона може бути:

➤ **приспосовницькою, конформістською** – пасивною, тобто коли суб'єкт вчиняє зовнішньо правомірні дії, орієнтуючись не стільки на норму права, скільки на поведінку людей, які його оточують (у колективі, побуті).

Конформізм полягає в низькому ступені соціальної активності особи і являє собою пасивне прийняття особою існуючого порядку, пануючих уявлень, відсутність власної думки, свідомої позиції, безумовне підкорення психологічному впливу під час додержання особою вимог правових норм, пристосування, підкорення своїх вчинків думці та діям оточуючих;

➤ **маргінальною** – відображає стан особи, яка знаходиться на межі антисоціального прояву, правопорушення, але не чинить його саме тому, що суб'єктом керує страх перед юридичною відповідальністю і він усвідомлює загрозу реального застосування санкції правової норми, неприємних юридичних та моральних наслідків (засудження з боку оточуючих), що можуть настати за вчинене правопорушення;

➤ **звичайною** – виникає в результаті багаторазового повторення дій, що здійснюються за звичайних, вже тривалий час відомих обставин. Звичка звільняє особу від постійного звернення до власної свідомості, необхідності кожного разу будувати нову модель поведінки;

➤ **соціально активною** – визначається високим рівнем правової культури, глибокою правовою переконаністю, здатністю особи до самостійного творчого вибору правових засобів для здійснення позитивних вчинків і готовністю відповідати за їх результати, тобто максимально використовувати існуючий правовий «інструментарій» для реалізації інтересів та захисту прав і свобод як в приватній, так і в публічній сфері життя.

Правопорушення – це протиправне, винне, соціально шкідливе діяння (дія чи бездіяльність) деліктоздатної особи, яке тягне юридично визначені негативні наслідки для правопорушника.

Ознаки правопорушення:

- **є діянням**, тобто вольовим, усвідомленим вчинком, який виражається в дії або бездіяльності;

- **соціальна шкідливість**, тобто воно є таким, яке завдає чи може завдати шкоди юридично захищеним суспільним благам (правам і свободам суб'єктів, власності, життю, здоров'ю, честі, гідності та ін.);

- **протиправність**, яка означає, що відповідні дії чи бездіяльність суб'єкта не відповідають вимогам, сформульованим у конкретній правовій нормі;

- **винність**, тобто правопорушення є усвідомленим (навмисним чи необережним) вчинком;

- **тягне юридично визначені негативні наслідки для правопорушника** (втрати матеріальних, особистих або організаційних благ), їхнє настання гарантується державою, яка «запускає» механізм притягнення особи до юридичної відповідальності з метою відновлення порушених прав суб'єктів.

Склад правопорушення – це сукупність визначених законом об'єктивних і суб'єктивних проявів протиправного діяння, необхідних і достатніх для притягнення особи до юридичної відповідальності. Склад правопорушення є юридичною конструкцією, яка виводиться із змісту норм права і є необхідною при

правозастосуванні для юридичної кваліфікації певного діяння як правопорушення.

До *елементів* складу правопорушення відносять:

➤ *об'єкт правопорушення* – блага, які захищаються та охороняються правом, на які зазіхає правопорушення;

➤ *об'єктивна сторона правопорушення* – зовнішній прояв протиправного вчинку. До обов'язкових елементів об'єктивної сторони належать: *діяння* (дія чи бездіяльність суб'єкта); його *шкідливі наслідки* (або загроза їх настання); необхідний *причинно-наслідковий зв'язок між діянням і наслідками*. Об'єктивна сторона має також *факультативні елементи*: час, місце, спосіб, обставини, знаряддя та засоби вчинення правопорушення;

➤ *суб'єкт правопорушення* – особа, яка вчинила правопорушення. Необхідною ознакою суб'єкта є його деліктоздатність, тобто визнана законом спроможність особи персонально відповідати за протиправні діяння. Фізична особа визнається суб'єктом правопорушення, якщо вона є осудною (здатною контролювати свою поведінку інтелектом і волею) та досягла певного віку;

➤ *суб'єктивна сторона правопорушення* – сукупність ознак, які відображають психічне ставлення особи до власного діяння та його шкідливих наслідків.

Правопорушення поділяють на: злочини та проступки.

Злочин – це передбачене кримінальним законодавством суспільно небезпечне винне діяння, яке посягає на суспільний лад держави, її політичну, економічну систему, власність, життя, права та свободи особи.

Проступок – це правопорушення, яке завдає шкоду особі, суспільству, державі, здійснюється у різних сферах суспільного життя, має різні об'єкти впливу та юридичні наслідки.

Розрізняють такі *види проступків*:

- *конституційні* – суспільно шкідливі протиправні вчинки, які завдають шкоду порядку організації та діяльності органів влади та управління, конституційним правам та свободам громадян, але не мають ознак складу злочину;

- *адміністративні* – правопорушення, які посягають на громадський або державний порядок, суспільні відносини у сфері державного управління, на відносини у сфері виконавчо-розпорядчої діяльності органів держави тощо (порушення правил протипожежної безпеки, митних правил тощо);

- *цивільно-правові* – правопорушення у сфері майнових та пов'язаних з ними особистих немайнових відносин, які виникають між суб'єктами та складають для них матеріальну чи духовну цінність;

- *дисциплінарні* – суспільно шкідливі вчинки, які завдають шкоду внутрішньому розпорядку діяльності підприємств, установ, організацій;

- *процесуальні* – правопорушення, які посягають на встановлені законом процедури здійснення правосуддя тощо.

Отже, правомірна поведінка є поведінкою, яка відповідає приписам правових норм. Вона є специфічним видом соціальної поведінки і визначальною

умовою забезпечення законності і правопорядку, прав і свобод людини та громадянина, побудови демократичної, правової держави. Вона означає також реалізацію правових приписів і залежно від їх характеру виступає у формі дотримання, виконання, використання, застосування права. Дотримання заборон, виконання обов'язків, використання наданих громадянину прав, застосування права спеціальними суб'єктами – суть правомірної поведінки. Навпаки, наслідки протиправної поведінки, як правило, асоціюються з настанням небажаних для суб'єкта наслідків, і, перш за все, юридичної відповідальності.

Ключові поняття:

правова поведінка, правомірна поведінка, зловживання правом, об'єктивно протиправна поведінка, неправомірна (протиправна) поведінка, соціально активна поведінка, юридична відповідальність, правоздатність, дієздатність, пасивна поведінка, добровільна поведінка, змушена поведінка, конформістська поведінка, маргінальна поведінка, звичайна поведінка, правопорушення, конституційний делікт, конституційний проступок, казус, склад правопорушення, об'єкт правопорушення, загальний об'єкт правопорушення, родовий об'єкт правопорушення, безпосередній об'єкт правопорушення, об'єктивна сторона правопорушення, суб'єкт правопорушення, суб'єктивна сторона правопорушення, посадова особа, зміст правопорушення, протиправність дій, провина, об'єктивна сторона злочину, суб'єктивна сторона злочину, умисел, необережність, протиправна самовпевненість, протиправна недбалість, злочинна недбалість, мотив, мета, злочин, класифікація злочинів, проступки, винні діяння, безвинні діяння, об'єктивно протиправне діяння, рецидив, конституційний проступок, конституційно-правова санкція, дисциплінарний проступок, адміністративний проступок, злочинна недбалість, злочинна самовпевненість, принцип законності, принцип верховенства права, принцип недоторканості, принцип верховенства права, цивільні проступки, міжнародний проступок, воєнний злочин, міжнародне правопорушення, міжнародні злочини, недружній акт, причини правопорушень.

1. Поведінка у правовій сфері – це:

- а) діяння, що є соціально корисним, відповідає нормам права;
- б) діяння, що є соціально шкідливим, суперечить нормам права;
- в) діяння, що суперечить нормам права, є соціально-шкідливим, але не містить складу правопорушення;
- г) соціально-значуща, усвідомлена поведінка індивідуальних чи колективних суб'єктів, що передбачена нормами права та тягне за собою юридичні наслідки;
- д) діяння, що формально перебуває в рамках норм права, але за своєю суттю є соціально-шкідливим.

2. До ознак поведінки у правовій сфері належить:

- а) не регулюється юридичними нормами;
- б) відсутнє зовнішнє вираження;
- в) відсутній вольовий характер;
- г) є соціально значущою;
- д) не спричиняє юридичні наслідки.

3. Динамічна ознака правової поведінки полягає в тому, що:

а) межі поведінки, зазначені в нормах, вказують на діапазон можливостей та чітко визначені випадки впливу на поведінку юридичними засобами;

б) правова поведінка перебуває під контролем свідомості і волі особи;

в) саме держава виступає гарантом правомірної поведінки і суб'єктом, здатним від імені суспільства привести в дію апарат примусу для притягнення до відповідальності за протиправну поведінку;

г) тільки конкретний свідомо-вольовий вчинок (дія або бездіяльність) суб'єкта права у сфері правового регулювання будь-яких відносин може оцінюватися з точки зору права як правомірний чи неправомірний і викликати юридичні наслідки на підставі правових норм;

д) соціально шкідлива поведінка гальмує розвиток їх позитивного потенціалу, викликає негативні економічні, соціально-політичні, морально-психологічні та інші наслідки (адміністративні проступки, злочини, невиконання цивільно-правових зобов'язань тощо).

4. З урахуванням соціального змісту та юридичної оцінки вчинку суб'єкта права і незалежно від форми її зовнішнього виразу (дія чи бездіяльність) правова поведінка поділяється на:

а) правомірну поведінку, правопорушення, зловживання правом, об'єктивно протиправне діяння;

б) правомірну поведінку, об'єктивно протиправне діяння;

в) зловживання правом, злочинну поведінку, правопорушення;

г) легальну, нелегальну поведінку;

д) соціально корисну, соціально допустиму, суспільно-небезпечну поведінку.

5. Підконтрольність правової поведінки полягає в тому, що:

а) саме держава виступає гарантом правомірної поведінки і суб'єктом, здатним від імені суспільства привести в дію апарат примусу для притягнення до відповідальності за протиправну поведінку;

б) тільки конкретний свідомо вольовий вчинок суб'єкта права у сфері правового регулювання будь-яких відносин може оцінюватися з погляду права як правомірний чи неправомірний і викликати юридичні наслідки на підставі правових норм;

в) соціально шкідлива поведінка гальмує розвиток їх позитивного потенціалу, викликає негативні економічні, соціально-політичні, морально-психологічні та інші наслідки (адміністративні проступки, злочини, невиконання цивільно-правових зобов'язань тощо);

г) правова поведінка перебуває під контролем свідомості і волі особи;

д) межі поведінки, зазначені в нормах, вказують на діапазон можливостей та чітко визначені випадки впливу на поведінку юридичними засобами.

6. Правомірна поведінка – це:

а) діяння, що суперечить нормам права, є соціально-шкідливим, але не містить складу правопорушення;

б) необхідна, бажана і допустима з точки зору інтересів громадянського суспільства поведінка індивідуальних чи колективних суб'єктів, яка полягає в дотриманні (виконанні, використанні) норм права, що охороняються і гарантуються державою);

в) діяння, що є соціально шкідливим та суперечить нормам права;

г) соціальна і правозначуща свідомо-вольова поведінка особи, що передбачена нормами права і спричиняє або може спричинити можливі юридичні наслідки;

д) діяння, що формально перебуває в рамках норм права, але за своєю суттю є соціально-шкідливим.

7. Правова поведінка (правомірна чи протиправна) характеризується такими основними рисами та ознаками:

а) виражається в діях та операціях, опосередкована правом, є соціально перетворюючою діяльністю;

б) є соціально шкідливою;

в) забезпечує формальну визначеність змісту нормативних правових актів і нормативних правових договорів;

г) соціальною значущістю, психологічною характеристикою, юридичною визначеністю, здатністю викликати юридичні наслідки;

д) регулює найбільш соціально значущі, типові, сталі суспільні відносини, застосовується при створенні нормативних правових актів.

8. Правомірна поведінка з погляду соціальної значущості передусім характеризується її:

а) придатністю;

б) корисністю;

в) протиправністю;

г) допустимістю;

д) стійкістю.

9. Зовнішній прояв правомірної поведінки виступає у вигляді соціально корисного чи необхідного діяння, що відповідає правовим приписам, або бездіяльності особи – це:

- а) принципи правомірної поведінки;
- б) зміст правомірної поведінки;
- в) об'єктивна сторона правомірної поведінки;
- г) сутність правомірної поведінки особи;
- д) суб'єктивна сторона правомірної поведінки.

10. Правомірна поведінка являє собою єдність таких елементів її складу, як:

- а) об'єкт, суб'єкт, юридичний факт;
- б) дія, бездіяльність;
- в) зовнішня та внутрішня сторона вчинку особи;
- г) об'єкт, суб'єкт, предмет;
- д) суб'єкт, суб'єктивна сторона, предмет.

11. Залежно від ступеня суспільної значущості правомірна поведінка класифікується на:

- а) пристосовницьку, маргінальну, звичайну, соціально активну;
- б) добровільну, вимушену;
- в) необхідну, бажану, соціально-допустиму;
- г) корисну, бажану;
- д) правовстановлюючу, правозмінюючу, правоприпиняючу.

12. Залежно від форм реалізації норм права розрізняють такі види правомірної поведінки як:

- а) дотримання, виконання, слідування;
- б) дотримання, виконання, підпорядкування;
- в) дотримання, використання, здійснення;
- г) дотримання, виконання, використання, забезпечення;
- д) дотримання, виконання, використання, застосування.

13. Залежно від суб'єктів правомірну поведінку поділяють на:

- а) індивідуальну, групову;
- б) індивідуальну, групову, загальну;
- в) індивідуальну, колективну;
- г) особисту, колективну;
- д) особисту, загальну.

14. Залежно від психологічного ставлення суб'єкта до своїх вчинків та їх наслідків добровільна правомірна поведінка може бути:

- а) повсякденна, особлива;
- б) активна, пасивна;
- в) бажана, звичайна;
- г) пристосовницька, звичайна;
- д) принципова, звичайна.

15. За ступенем виявлення свідомості і волі правомірну поведінку класифікують на:

- а) активну та пасивну;
- б) добровільну та змушену;
- в) бажану та необхідну;
- г) припустиму та належну;
- д) припустиму та бажану.

16. За особливостями ставлення суб'єкта до своєї поведінки видами правомірної поведінки є:

- а) пристосовницька, маргінальна, звичайна, соціально активна;
- б) добровільна, вимушена;
- в) необхідна, бажана, соціально допустима;
- г) корисна, цивілізована;
- д) правовстановлююча, правозмінююча, правоприпиняюча.

17. Необхідна правомірна поведінка забезпечується відповідними юридичними засобами:

- а) уповноважуваними та зобов'язальними нормами;
- б) рекомендаційними і заохочувальними нормами, які впливають на формування правових мотивів і цілей свідомо вольової поведінки суб'єктів;
- в) рекомендаційними та уповноважуваними правовими нормами, що створюють напрям для допустимої діяльності суб'єкта;
- г) імперативними зобов'язальними і заборонними правовими нормами, які вимагають безумовного здійснення таких приписів у формах виконання обов'язків і додержання юридичних заборон ;
- д) заборонними правовими нормами, які встановлюють межі здійснення такої поведінки.

18. На відміну від добровільної вимушена правомірна поведінка характеризується як вибір варіанту поведінки, що:

- а) відповідає приписам правових норм і збігається з внутрішнім переконанням особи;
- б) формально відповідає приписам правових норм, але може розходитися з внутрішнім переконанням, звичками самої особи;

в) орієнтується не стільки на норму права, скільки на поведінку людей, які оточують особу;

г) полягає в низькому ступені соціальної активності особи;

д) виникає в результаті багаторазового повторення дій.

19. Правомірна поведінка включає два аспекти:

а) інформаційний, поведінковий;

б) інформаційний, застосовний;

в) інформаційний, забезпечувальний;

г) теоретичний, практичний;

д) теоретичний, поведінковий.

20. Пасивно-приспосувальною поведінкою особи, яка не відрізняється від поведінки інших, підпорядковується груповим стандартам і вимогам, піддається психологічному тиску і маніпуляціям є:

а) неоконформістська;

б) конформістська;

в) маргінальна;

г) неомаргінальна;

д) інтуїтивна.

21. Різновидом «проміжної» (балансуючої) поведінки між правомірним і протиправним станами особи, що виражається в готовності до протиправних дій у разі послаблення нагляду за її поведінкою, але не стає антисоціальною, не призводить до правопорушення через страх юридичної відповідальності є:

а) неомаргінальна;

б) конформістська;

в) маргінальна;

г) неоконформістська;

д) інтуїтивна.

22. Різновидом правомірної поведінки, що закріплюється в диспозитивних нормах, як права суб'єкта, реалізується відповідно до його волі і забезпечується державою є:

а) соціально-доцільна поведінка;

б) соціально-неприпустима поведінка;

в) соціально-бажана поведінка;

г) соціально-припустима поведінка;

д) соціально-належна поведінка.

23. Головна ознака соціально допустимої поведінки полягає в тому, що вона:

- а) як форма здійснення приватних інтересів не суперечить інтересам інших суб'єктів;
- б) може стимулюватися за допомогою рекомендаційних і заохочувальних норм, які впливають на формування правових мотивів і цілей свідомо вольової поведінки суб'єктів;
- в) передбачає вчинення суб'єктом зовнішньо-правомірних дій, орієнтовані не стільки на норму права, скільки на поведінку людей, які його оточують;
- г) проявляється в суспільно корисній, схвалюваній суспільством і державою діяльності людини в правовій сфері;
- д) є нейтральною поведінкою, яка не заподіює шкоди інтересам суспільства.

24. Законослухняна поведінка, що виражається в повсякденній службовій, побутовій та іншій діяльності людини, яка відповідає приписам правових норм, не потребує додаткових витрат і зусиль – це:

- а) соціально доцільна поведінка;
- б) звична поведінка;
- в) бажана поведінка;
- г) принципова поведінка;
- д) активна поведінка.

25. Вид поведінки, що виявляється в бездіяльності, у навмисному невикористанні суб'єктом приналежних йому прав і обов'язків (наприклад, участь у виборах):

- а) активна (принципова);
- б) звичайна (звична);
- в) пасивна (конформістська);
- г) маргінальна;
- д) конституційний делікт

26. Зловживання правом – це:

- а) дія чи бездіяльність, що суперечить нормам права, є соціально-шкідливою, але не містить складу правопорушення;
- б) дія чи бездіяльність, що є соціально шкідливою, суперечить нормам права;
- в) соціальна і правозначуща свідомо-вольова поведінка особи, що передбачена нормами права і спричиняє або може спричинити можливі юридичні наслідки;

г) дія чи бездіяльність, що формально перебуває в рамках норм права, але за суттю є соціально-шкідливою;

д) дія чи бездіяльність, що є соціально корисною, відповідає нормам права.

27. Прогалини в законодавстві, неясність правової регламентації є підставою:

а) наявності в особі суб'єктивних прав;

б) правопорушень;

в) правомірної поведінки;

г) зловживання правом;

д) настання юридичних наслідків.

28. Кодекс законів про працю України регулює вид юридичної відповідальності:

а) кримінальна;

б) дисциплінарна;

в) адміністративна;

г) цивільна;

д) матеріальна.

29. Особливий вид юридично значущої поведінки, яка полягає у соціально шкідливих вчинках суб'єкта права, у використанні недозволених конкретних форм у межах дозволеного законом загального типу поведінки, що суперечить цільовому призначенню права – це:

а) зловживання правом;

б) проступок;

в) провина;

г) правомірна поведінка;

д) міжнародний злочин.

30. Передумовою виникнення на практиці випадків зловживання правом є:

а) заподіяння шкоди (збитку) інтересам суспільства чи інтересам іншої особи;

б) невиразність протиправної поведінки як юридичної ознаки правопорушення;

в) наявність в особі суб'єктивного права;

г) незнання закону;

д) прогалини у законодавстві або недостатня чіткість правової регламентації тих чи інших суспільних відносин .

31. Види зловживання правом за правовою кваліфікацією поділяються на:

- а) правомірне, не правомірне;
- б) правомірне, протиправне;
- в) проступок, злочин;
- г) делікт, правопорушення;
- д) аморальне зловживання правом.

32. Залежно від ступеня тяжкості злочину поділяються на злочини:

- а) невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі;
- б) невеликої тяжкості, середньої тяжкості ;
- в) невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі;
- г) невеликої тяжкості, середньої тяжкості, особливо тяжкі;
- д) тяжкі та особливо тяжкі правопорушення.

33. Об'єктивно-протиправне діяння – це:

- а) дія чи бездіяльність, що є соціально корисною, відповідає нормам права;
- б) протиправне, соціально шкідливе діяння фізичної або юридичної особи, що не містить складу правопорушення, але при цьому викликає негативну юридичну реакцію з боку держави;
- в) соціальна і правозначуща свідомо-вольова поведінка особи, що передбачена нормами права і спричиняє або може спричинити можливі юридичні наслідки;
- г) дія чи бездіяльність, що є соціально шкідливою, суперечить нормам права;
- д) дія чи бездіяльність, що формально перебуває в рамках норм права, але за суттю є соціально-шкідливою.

34. Видами об'єктивно-протиправного діяння є:

- а) протиправне діяння дієздатної особи, винне діяння;
- б) протиправне діяння недієздатної особи, безвинне діяння;
- в) протиправне діяння осудної особи, безвинне діяння;
- г) протиправне діяння малолітньої особи, проступок;
- д) протиправне діяння неосудної особи, винне діяння.

35. До юридичних наслідків об'єктивно-протиправного діяння належить:

- а) не може бути підставою юридичної (майнової) відповідальності особи, яка його вчинила;
- б) не може бути підставою юридичної відповідальності інших осіб;
- в) не призводить до застосування примусових заходів та інших засобів впливу, які не пов'язані з юридичною відповідальністю;

г) у будь-якому випадку не може бути підставою застосування примусових заходів та інших засобів впливу, які не пов'язані з юридичною відповідальністю;

д) може не тягти за собою юридичної відповідальності, а також застосування примусових заходів або інших засобів впливу.

36. Протиправна недбалість має місце коли:

а) особа передбачала можливість настання шкідливих наслідків свого діяння, але легковажно розраховувала на їх відвернення;

б) особа не передбачала можливості настання шкідливих наслідків свого діяння, хоча повинна була і могла їх передбачити;

в) особа усвідомлювала суспільну небезпеку свого діяння, передбачала та бажала настання шкідливих наслідків своєї протиправної поведінки;

г) правопорушник не усвідомлює суспільної небезпеки своєї поведінки;

д) особа зловживає правом.

37. Правопорушення – це:

а) соціальна і правозначуща свідомо-вольова поведінка особи (дія чи бездіяльність), що передбачена нормами права і спричиняє або може спричинити можливі юридичні наслідки;

б) дія чи бездіяльність, що формально перебуває в рамках норм права, але за суттю є соціально-шкідливою;

в) дія чи бездіяльність, що є соціально корисною, відповідає нормам права;

г) протиправне, винне, соціально шкідливе діяння (дія чи бездіяльність) деліктоздатної особи, що зумовлює юридично визначені негативні наслідки для правопорушника;

д) дія чи бездіяльність, що суперечить нормам права, є соціально-шкідливою, але не є наслідком настання юридичної відповідальності.

38. До ознак правопорушення належить:

а) виражається в діях та операціях, опосередковане правом, є соціально перетворюючою діяльністю;

б) є соціально шкідливим, має свідомо вольовий характер;

в) забезпечує формальну визначеність змісту нормативних правових актів і нормативних правових договорів;

г) наявність юридичних та фактичних підстав;

д) регулює найбільш соціально значущі, типові, сталі суспільні відносини, застосовується при створенні нормативних правових актів.

39. До видів правопорушення належать:

- а) злочини та проступки;
- б) злочини та діяння;
- в) проступки та діяння;
- г) злочини та нелегітимні дії;
- д) злочини та міжнародні злочини.

40. Сукупністю закріплених у законі об'єктивних і суб'єктивних ознак, наявності яких, суспільно небезпечно винне протиправне діяння визнається конкретним правопорушенням, є:

- а) система правопорушення;
- б) склад правопорушення;
- в) структура правопорушення;
- г) зміст правопорушення;
- д) ознаки правопорушення.

41. Правопорушення виражається у формі:

- а) матеріального, формального складу;
- б) матеріального, процесуального складу;
- в) матеріального, нормативного складу;
- г) матеріального, юридичного складу;
- д) матеріального, буквального складу.

42. Настання суспільно шкідливих чи суспільно небезпечних наслідків є необхідною ознакою:

- а) правопорушення з формальним складом;
- б) правопорушення з матеріальним складом;
- в) правопорушення з усіченим складом;
- г) правопорушення з буквальним складом;
- д) правопорушення з юридичним складом.

43. До складу правопорушення належить:

- а) зміст правопорушення;
- б) суб'єкт дії;
- в) об'єкт правопорушення;
- г) об'єктивація дій;
- д) суб'єктивна сторона дій.

44. Соціальними явищами різного рівня, що призводять до їх вчинення на масовому, груповому та індивідуальному рівнях у будь-якій відносно самостійній сфері суспільства, є:

- а) адміністративні проступки;
- б) масове явище;

- в) причини правопорушення;
- г) біологічна приреченість;
- д) диференціальна асоціація.

45. *Причини правопорушень можуть бути:*

- а) конституційні;
- б) двосторонні;
- в) перспективні;
- г) ретроспективні;
- д) об'єктивні.

46. *У юридичній літературі теорії причин злочинності поділяють на дві групи:*

- а) спадкові, соціологічні;
- б) перманентні, іманентні;
- в) соціальні, біосоціальні;
- г) соціологічні, антисоціологічні;
- д) соціологічні, біосоціальні.

47. *До біосоціальних теорій причин злочинності відносять:*

- а) теорія небезпечного стану, теорія З. Фрейда, спадкова теорія;
- б) теорія багатофакторності, теорія соціальної аномалії;
- в) теорія науково-технічної революції, теорія соціальної аномалії;
- г) теорія багатофакторності, теорія соціальної аномалії;
- д) теорія соціальної аномалії, теорія багатофакторності, теорія науково-технічної революції.

48. *Суть теорії зводиться до того, що злочинцями не народжуються, а навчаються в процесі багатограних контактів особи в мікрогрупах в сім'ї, на вулиці, в профспілках – це:*

- а) теорія соціальної дезорганізації (аномії);
- б) теорія багатофакторності;
- в) класова теорія;
- г) вчення про диференціальні асоціації (різні зв'язки);
- д) теорія науково-технічної революції.

49. *Численні форми контактів у невеликих соціальних групах, де панують антисоціальні настанови та цінності як причину злочинності розглядає:*

- а) теорія багатофакторності;
- б) теорія науково-технічної революції;
- в) теорія диференціальної асоціації;
- г) теорія соціальної аномалії;
- д) спадкова теорія.

50. Правопорушення можливе лише тоді, коли воно вчинене:

- а) правоздатною особою;
- б) особою;
- в) деліктоздатною особою;
- г) відповідальною особою;
- д) посадовою особою.

51. Здатність суб'єкта самостійно усвідомлювати свій вчинок і його шкідливі результати, відповідати за свої протиправні дії і нести за них юридичну відповідальність – це:

- а) деліктоздатність;
- б) дієздатність;
- в) правоздатність;
- г) правосуб'єктність;
- д) осудність.

52. Деліктоздатність юридичних осіб виникає:

- а) після проходження п'яти днів з дня їх державної реєстрації;
- б) після внесення відомостей про їх створення у державний реєстр;
- в) з моменту їх державної реєстрації;
- г) з моменту затвердження установчих документів;
- д) у разі скоєння ними правопорушення.

53. Спеціальний суб'єкт правопорушення – це:

- а) фізична особа;
- б) юридична особа;
- в) посадова особа;
- г) невідома особа;
- д) хвора особа.

54. Юридичні особи, органи державної влади, органи місцевого самоврядування та об'єднання громадян належать до:

- а) індивідуальних суб'єктів правопорушення;
- б) безпосередніх суб'єктів правопорушення;
- в) колективних суб'єктів правопорушення;
- г) простої сукупності фізичних осіб;
- д) суб'єктів правових відносин.

55. Суспільними відносинами, які охороняються нормами права та на які посягає конкретне правопорушення, є:

- а) суб'єкт правопорушення;
- б) суб'єктивна сторона правопорушення;

- в) об'єкт правопорушення;
- г) об'єктивна сторона правопорушення;
- д) предмет правопорушення.

56. У юридичній літературі об'єкт правопорушення поділяють на:

- а) загальний, спеціальний, додатковий;
- б) загальний, родовий, видовий, спеціальний;
- в) загальний, родовий, видовий, додатковий;
- г) загальний, родовий, видовий, безпосередній;
- д) загальний, безпосередній, спеціальний.

57. Система суспільних відносин, які функціонують та розвиваються на ґрунті загально визнаних у суспільстві цінностей, що регулюються та охороняються позитивним правом – це:

- а) родовий об'єкт;
- б) безпосередній об'єкт;
- в) загальний об'єкт;
- г) спеціальний суб'єкт;
- д) суб'єктивна сторона.

58. Певне коло однорідних відносин, яким було завдано шкоду – це:

- а) безпосередній об'єкт;
- б) родовий об'єкт;
- в) об'єктивна сторона;
- г) суб'єктивна сторона;
- д) суб'єкт.

59. Психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння та його шкідливих наслідків – це:

- а) об'єктивна сторона правопорушення;
- б) суб'єктивна сторона правопорушення;
- в) суб'єкт правопорушення;
- г) об'єкт правопорушення;
- д) зміст правопорушення.

60. Вина, мета та мотив є ознаками:

- а) об'єкта правопорушення;
- б) суб'єкта правопорушення;
- в) об'єктивної сторони правопорушення;
- г) суб'єктивної сторони правопорушення;
- д) юридичного складу правопорушення.

61. Основними формами вини є:

- а) умисел і необережність;
- б) мотив і мета;
- в) самовпевненість і недбальство;
- г) самовпевненість і необережність;
- д) намір і мотив.

62. Осудною визнається особа, яка:

- а) здатна відповідно до закону самостійно нести юридичну відповідальність за власні винні протиправні діяння;
- б) здатна усвідомлювати характер і значення свого діяння та керувати ним;
- в) досягла віку настання юридичної відповідальності;
- г) вчинила протиправне діяння з прямим або непрямим умислом;
- д) зізналася у скоєному правопорушенні і бажає відшкодувати заподіяну нею шкоду.

63. Прямий умисел від непрямого відрізняється тим, що при прямому умислі особа бажає настання наслідків свого діяння, а при непрямому:

- а) не бажає;
- б) не замислюється про їх настання;
- в) не бажає, але свідомо допускає їх настання;
- г) свідомо не допускає їх настання;
- д) шкодує про їх настання.

64. Видами необережної форми вини є:

- а) злочинна самовпевненість та злочинний умисел;
- б) злочинна недбалість та злочинна самовпевненість;
- в) злочинна необережність та злочинний умисел;
- г) прямий умисел та непрямий умисел;
- д) злочинна зухвалість та злочинна необізнаність.

65. Особа не усвідомлює шкідливості свого вчинку і не передбачає можливості настання протиправного результату, але повинна і могла їх передбачити – це:

- а) злочинна самовпевненість;
- б) злочинна необережність;
- в) умисел;
- г) злочинна недбалість;
- д) мотив.

66. Особа не має наміру настання шкідливих наслідків, але усвідомлює протиправність свого діяння, передбачає можливість настання шкідливих наслідків, однак легковажно розраховує на їх відвернення – це:

- а) злочинна самовпевненість;
- б) злочинна необережність;
- в) умисел;
- г) злочинна недбалість;
- д) мотив.

67. Особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків своїх дій, але перебувала в такому психофізіологічному стані і екстремальних умовах, що не могла запобігти цим наслідкам – це:

- а) хуліганство;
- б) невинне заподіяння шкоди;
- в) правопорушення;
- г) перевищення службових повноважень;
- д) злочин.

68. Мотив впливає на свідомість людини, зумовлює характер її дій, формує спрямованість волі, визначає:

- а) зміст вини;
- б) зміст правопорушення;
- в) зміст мети правопорушення;
- г) зміст об'єкту правопорушення;
- д) зміст юридичної відповідальності.

69. Співвідношення понять «мотив» і «мета» відбувається наступним чином:

- а) «мотив» і «мета» це тотожні категорії;
- б) «мотив» є більш ширшим поняттям ніж «мета»;
- в) «мотив» і «мета» не є тотожними, оскільки «мотив» показує, якими факторами керується особа, скоюючи правопорушення, а «мета» визначає спрямованість діяння правопорушника, його найближчий результат;
- г) «мотив» і «мета» не є тотожними, оскільки «мотив» показує, який кінцевий результат бажає отримати правопорушник скоюючи правопорушення, а «мета» відображає фактори, якими він керується при здійсненні свого діяння;
- д) «мета» визначає зміст поняття «мотив».

70. Факультативними елементами правопорушення є:

- а) предмет, зміст та обставини;
- б) спосіб, місце, оточення, обставини та час вчинення правопорушення;
- в) об'єкт, суб'єкт, об'єктивну сторону та суб'єктивну сторону;

- г) предмет, зміст та підставу;
- д) об'єкт, суб'єкт та зміст.

71. До факультативних елементів правопорушення належить:

- а) об'єкт правопорушення;
- б) суб'єкт правопорушення;
- в) суб'єктивна сторона правопорушення;
- г) об'єктивна сторона правопорушення;
- д) спосіб вчинення правопорушення.

72. Співвідношення понять «проступок» і «делікт» відбувається таким чином:

- а) «проступок» є ширшим за «делікт»;
- б) «делікт» є ширшим за «проступок»;
- в) «проступок» та «делікт» є тотожними поняттями;
- г) «делікт» є різновидом «проступку»;
- д) «проступок» є складовою частиною «делікту».

73. Суспільно шкідливими протиправними вчинками, які полягають у порушенні громадянами і організаціями майнових і особистих немайнових відносин, що складаються між суб'єктами права і становлять для них матеріальну і духовну цінність є:

- а) конституційні правопорушення;
- б) адміністративні правопорушення;
- в) міжнародні правопорушення;
- г) кримінальні правопорушення;
- д) цивільно-правові правопорушення.

74. Невиконання (неналежне виконання) зобов'язань, заподіяння шкоди майну (наприклад, пошкодження автомобіля під час дорожньо-транспортної пригоди) або заподіяння моральної шкоди (наприклад, потурання честі та гідності людини, її ділової репутації) – це:

- а) кримінальний злочин;
- б) адміністративний проступок;
- в) не правомірна поведінка;
- г) цивільний проступок;
- д) дисциплінарний проступок.

75. Залежно від характеру цивільно-правового порушення розрізняють:

- а) договірні, не договірні;
- б) договірні;
- в) неправомірні, правомірні;
- г) договірні, позадоговірні;
- д) не договірні.

76. *Правопорушення, які дезорганізують нормальну діяльність підприємств, установ, організацій і посягають на трудовий, військовий, навчальний та інші види внутрішнього розпорядку – це:*

- а) конституційні правопорушення;
- б) адміністративні правопорушення;
- в) міжнародні правопорушення;
- г) кримінальні правопорушення;
- д) дисциплінарні правопорушення.

77. *Суспільно небезпечні протиправні вчинки, які полягають у винному нанесенні збитків майну підприємства його робітником – це:*

- а) господарські правопорушення;
- б) адміністративні правопорушення;
- в) виробничі правопорушення;
- г) матеріальні правопорушення;
- д) дисциплінарні правопорушення.

78. *До основних ознак злочину належить:*

- а) вчинення групою осіб;
- б) вчинення з корисливим мотивом;
- в) вчинення повнолітнім;
- г) послідовність дій;
- д) караність.

79. *Протиправне суспільно шкідливе діяння суб'єктів конституційного права, що порушує закріплений Основним Законом та іншими конституційними актами держави порядок організації та функціонування державної влади та органів місцевого самоврядування, форму правління та устрою держави, конституційні права, свободи і обов'язки людини – це:*

- а) проступок;
- б) конституційний делікт;
- в) цивільно-правове правопорушення;
- г) адміністративні стягнення;
- д) злочин.

80. *Конституційний делікт – це:*

а) суспільно небезпечне, протиправне, винне діяння (дія або бездіяльність), яке посягає на основи конституційного ладу, організацію публічної влади, права і свободи людини і громадянина, за вчинення якого передбачені заходи конституційно-правової відповідальності;

б) винне протиправне діяння, вчинене суб'єктом конституційних відносин, яке завдає шкоди цінностям і інтересам, пов'язаним із процесом здійснення влади українським народом, та за яке нормами конституційного законодавства передбачено застосування санкцій конституційної відповідальності;

в) розуміється діяння (дія чи бездіяльність) суб'єкта конституційної відповідальності як учасника конституційних правовідносин, яке не відповідає очікуваній поведінці і тягне за собою застосування заходів конституційної відповідальності;

г) діяння (дія або бездіяльність) учасника конституційних правовідносин, що порушує позитивний конституційний припис, відхиляється від конституційної моделі належної поведінки;

д) суспільно небезпечне, протиправне, винне діяння (дія або бездіяльність), що посягає на конституційний лад та його інститути, за вчинення якого передбачено конституційно-правову відповідальність.

81. Передбачені нормами конституційного права міра державного (чи прирівняного до нього суспільного) впливу, що застосовуються до винного суб'єкта у разі скоєння ним конституційного делікту та тягнуть для нього певні несприятливі (негативні) наслідки – це:

- а) дисциплінарне стягнення;
- б) штраф;
- в) конституційно-правова санкція;
- г) попередження;
- д) конфіскація.

82. У загальній формі принцип закріплено в Конституції України таким положенням: «Ніхто не може відповідати за діяння, які на час вчинення не визнавалися законом, як правопорушення»:

- а) принцип верховенства права;
- б) принцип невідворотності ;
- в) принцип презумпції невинуватості;
- г) принцип законності;
- д) недоторканості особи.

83. Суспільно шкідливим протиправним винним діянням, що порушує приписи інших, крім Кримінального кодексу України, норм права є:

- а) правопорушення;
- б) злочин;
- в) зловживання правом;
- г) проступок;
- д) злочинна необережність.

84. Вчинення правопорушення того самого виду після застосування примусового заходу за перше правопорушення – це:

- а) нове правопорушення;
- б) повторність;
- в) зловживання правом;
- г) рецидив;
- д) злочинна необережність.

85. Вид необережної вини, за якого особа, яка вчинила проступок, передбачала настання шкідливих наслідків діяння, але легковажно, самовпевнено розраховувала на їх відвернення – це:

- а) протиправна недбалість ;
- б) непрямий умисел;
- в) прямий умисел;
- г) протиправна самовпевненість;
- д) необережність .

86. Аналіз протиправної самовпевненості дає змогу виділити такі два види, а саме:

- а) недбалість, самовпевненість ;
- б) прямий, непрямий;
- в) вольовий, змішаний;
- г) протиправний, не протиправний;
- д) інтелектуальний, вольовий.

87. Суспільно шкідливі протиправні вчинки, які полягають у винному заподіянні шкоди (навмисному чи необережному) порядку організації і діяльності органів влади і управління, формі державного правління і устрою, правам і свободам громадян, але не мають ознак складу злочину – це:

- а) адміністративний проступок;
- б) міжнародний проступок;
- в) дисциплінарний проступок;
- г) конституційний проступок;
- д) цивільно-правові проступки.

88. Правопорушення, що не настільки небезпечні, як злочини, і відповідальність за які передбачена не кримінальним законодавством, а іншими його галузями, називаються:

- а) адміністративний проступок;
- б) провина;
- в) конституційний делікт;
- г) правомірна поведінка;
- д) зловживання правом.

89. Співвідношення понять «конституційний делікт» та «правопорушення в конституційному праві» відбувається таким чином:

- а) «конституційний делікт» є ширшим за «правопорушення в конституційному праві»;
- б) «конституційний делікт» є особливим видом «правопорушення в конституційному праві»;
- в) «конституційний делікт» та «правопорушення в конституційному праві» є тотожними поняттями;
- г) «правопорушення в конституційному праві» є особливим видом «конституційного делікту»;
- д) «конституційний делікт» та «правопорушення в конституційному праві» є самостійними поняттями та не перебувають у зв'язку.

90. Видами міжнародних правопорушень є:

- а) міжнародний злочин, злочин міжнародного характеру, міжнародний делікт;
- б) міжнародний злочин, міжнародний проступок, міжнародний делікт;
- в) міжнародний злочин, міжнародне правопорушення;
- г) злочин міжнародного характеру, злочин проти людства, злочин проти миру;
- д) злочин міжнародного характеру, злочин проти миру і людства, міжнародний делікт.

91. Злочином міжнародного характеру є:

- а) незаконні операції з культурними цінностями;
- б) піратство;
- в) кваліфікуюче вбивство;
- г) незаконні операції зі зброєю;
- д) вбивство.

92. Порушення звичаєвих та договірних норм міжнародного гуманітарного права, яке застосовують під час збройних конфліктів – це:

- а) збройний злочин;
- б) злочин міжнародного характеру;
- в) воєнний злочин;
- г) злочин проти людства;
- д) злочин проти миру.

93. Поведінка держави, яка завдає шкоди іншим державам, але не порушує при цьому норм міжнародного права, внаслідок чого й відсутнє правопорушення – це:

- а) недружній акт;
- б) міжнародне правопорушення;

- в) міжнародний злочин;
- г) злочин міжнародного характеру;
- д) міжнародна протиправна поведінка .

94. Дії, які спрямовані на знищення національної, етнічної, расової чи релігійної спільноти, шляхом вбивства членів цієї спільноти, перешкоджанню дітонародженню, насильницьке переселення – це:

- а) злочини проти людяності;
- б) воєнні злочини;
- в) екоцид;
- г) ординарні міжнародні правопорушення ;
- д) геноцид .

95. Діяння фізичної особи, що посягає на права й інтереси двох або декількох держав, міжнародних організацій, фізичних і юридичних осіб – це:

- а) злочин проти людства;
- б) міжнародний злочин;
- в) міжнародний делікт;
- г) злочин міжнародного характеру;
- д) злочин проти миру.

96. Міжнародне правопорушення (наприклад, порушення торгових зобов'язань) – це:

- а) міжнародний злочин;
- б) міжнародний економічний злочин;
- в) міжнародний (делікт) проступок;
- г) міжнародне правопорушення;
- д) міжнародні відносини .

97. Правозастосовний акт у кримінальному процесі на стадії судового провадження:

- а) постанова;
- б) вирок;
- в) акт;
- г) протокол;
- д) протест.

98. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню доти, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду – це принцип:

- а) презумпції невинуватості;
- б) звільнення від кримінальної відповідальності;

- в) неосудності особи;
- г) недоторканості особи;
- д) невідворотності покарання.

99. Юридична гарантія правового статусу окремих категорій осіб (депутатів, дипломатів, суддів, парламентарів тощо), що полягає в захисті від примусу, який міг би бути застосований за звичайних обставин – це принцип:

- а) презумпції невинуватості;
- б) звільнення від кримінальної відповідальності;
- в) неосудності особи;
- г) недоторканості особи;
- д) невідворотності покарання.

100. Виходячи зі ступеня загрози миру, міжнародні правопорушення поділяються на:

- а) агресивні дії, ворожі дії, неприязні дії;
- б) агресивні дії, не агресивні дії;
- в) агресивні дії, ворожі дії;
- г) неприязні дії, бездіяльність;
- д) протиправні діяння, ворожі діяння.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
- ❖ Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.

Спеціалізована література:

1. Автаева О. Ю. Гражданские правонарушения: сущность и состав: дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 2004. 166 с.
2. Автономов А. С. Поощрительные санкции в праве: общетеоретический и отраслевой аспекты: моногр. Москва: Юрлитинформ, 2016. 399 с.
3. Аземша І. Б. Особливості формування інституту юридичної відповідальності в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 44-47.
4. Андрущенко А. А. Кваліфікація адміністративних правопорушень у сфері використання та охорони земель: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 20 с.
5. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: моногр. Одеса: Букаєв, 2014. 415 с.
6. Багіров С. Р. Причинний зв'язок у злочинах, що вчиняються через необережність: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 222 с.
7. Баєв О. Я. Злоупотребление правом в досудебном производстве по уголовным делам: моногр. Москва: Проспект, 2014. 208 с.
8. Бакумов О. С. Проблеми зловживання правами громадян у процесі реалізації форм безпосередньо демократії. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 125-132.
9. Барабаш О. О. Правомірна поведінка як основна форма вираження правової культури. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 12-14.
10. Барабаш О. О. Правомірна поведінка: інтерпретації зарубіжних науковців. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1. С. 3-6.
11. Бериславська О. М. Адміністративна відповідальність у сфері інформаційно-правової політики держави. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 2. С. 91-96.
12. Белікова О. Адміністративне покарання як критерій адміністративної відповідальності. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 2. С. 122-125.
13. Біла-Кисельова А. Від антидемократичних тенденцій до сучасної концепції прав людини в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1. С. 43-48.
14. Бобровник С. В. Законність: теоретико-правові проблеми дослідження та впровадження: моногр. Київ: РІ КУП НАНУ, 2004. 20 с.
15. Бобровник С. Структурна характеристика правового конфлікту. *Право України*. 2015. № 1. С. 93-98.
16. Бойко В. І. Застосовність статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод при розгляді справ про адміністративні правопорушення. *Вісник Національної академії правових наук*. 2016. № 2. С. 59-71.

17. Бочарова Н. Права людини і права інтелектуальної власності: сучасні доктринні підходи. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 49-54
18. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період: моногр. Київ: Ін Юре, 2014. 562 с.
19. Ванюкова Е. М. Может ли злоупотребление правом быть основанием для признания сделки недействительной? *Закон*. 2013. № 6. С. 131-139.
20. Вапнярчук Н. М. Деякі питання дисциплінарної відповідальності працівників дипломатичної служб. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2012. 56. С. 267-271.
21. Васьковцов А. О. Місце і роль адміністративного проступку в процесі правозастосування. *Міліція України*. 2012. № 11/12. С. 22-24.
22. Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій: моногр. Київ: НАВС, 2015. 191 с.
23. Волощук А. М. Діяльність органів внутрішніх справ щодо протидії правопорушенням у сфері інтелектуальної власності: моногр. Одеса: ОДУВС, 2013. 175 с.
24. Воронова І. В. Правопорядок і правомірна поведінка (особливості взаємозв'язку в правовій державі). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2015. № 1151. С. 30-33.
25. Ганьба О. Б. Правова поведінка суб'єктів охорони державного кордону України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 20 с.
26. Ганьба О. Зловживання правом: аналіз наукових поглядів та авторське трактування окремих проблем. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1. С. 95-99.
27. Горбач М. І. Адміністративні обов'язки публічного суб'єкта права як елемента адміністративно-правового статусу. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. С. 265-270.
28. Горкава В. В. Право на захист у провадженні у справах про адміністративні правопорушення та гарантії його реалізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2015. 20 с.
29. Грабовий В. В. Юридична відповідальність за правопорушення проти власності в перші роки радянської влади в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2016. Вип. 20. С. 17-20.
30. Жаровська І. М. Інститут відповідальності державної влади в умовах розвиненого громадянського суспільства. *Право і суспільство*. 2015. № 4. С. 15-18.
31. Живицька Л. І. Нормативне забезпечення підвідомчості справ про адміністративні правопорушення та його вдосконалення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 2. С. 146-155.
32. Зубко Г. Ю. Маргінальна поведінка як вид правомірної поведінки особи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 16 с.
33. Іванюк В. І. Адміністративна відповідальність суддів за правопорушення, пов'язані з корупцією: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.

34. Калашник М. В. Юридична відповідальність працівників органів внутрішніх справ. *Право і Безпека*. 2012. № 1 (43). С. 67-72.
35. Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність як динамічне правове явище. *Форум права*. 2017. № 3. С. 67-71.
36. Капітаненко Н. П. Особливості юридичної відповідальності громадських об'єднань за правопорушення у сфері публічного управління та адміністрування. *Держава та регіони*. 2017. № 2. С. 68-73.
37. Квасневская Н. Реформація судової системи України: очікування і реалії. *Leges si Viata*. 2016. № 2. С. 55-58.
38. Когутич І. І. Теорія і практика використання в розслідуванні злочинів фікцій: моногр. Львів; Тернопіль: Підручники і посібники, 2014. 393 с.
39. Козаченко Ю. А. Адміністративна відповідальність у сфері забезпечення прав пацієнта: перспективи вдосконалення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 1. С. 73-76.
40. Козенко Ю. О. Правова поведінка особи: спроба інтегративного осмислення: моногр. Львів: б. в., 2013. 159 с.
41. Коломоєць Т. О. Експерт у провадженні у справах про адміністративні правопорушення: моногр. Київ: ЗНУ, 2009. 184 с.
42. Комарницька І. І. Профілактика адміністративних правопорушень у сфері власності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 19 с.
43. Комлик В. В. Склад правопорушення: теоретичні підходи та практичні виміри: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 18 с.
44. Кравець М. О. Адміністративна відповідальність юридичних осіб. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 4. С. 75-78.
45. Кривенко О. Адміністративна та кримінальна відповідальність за військові правопорушення: аналіз законодавчих змін. *Право України*. 2017. № 1. С. 109-115.
46. Крижановська О. В. Офіційний та неофіційний правопорядок: нормативний та інституційний аспекти. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 1. С. 9-13.
47. Кристева Н. Актуальні питання відповідальності в системі місцевих органів представницької влади. *Leges si Viata*. 2016. № 5. С. 55-58.
48. Куракін О. М. Дисциплінарна відповідальність в органах МВС. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2001. № 3. С. 13-18.
49. Лазебний А. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадського порядку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2016. 19 с.
50. Лащук Є. В. Предмет злочину в кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 262 с.
51. Личенко І. О. Адміністративно-правові засади профілактики правопорушень у сфері власності: моногр. Львів: Нац. ун-т «Львів політехніка», 2017. 187 с.

52. Логвінова М. В. Цивільна та сімейно-правова відповідальність батьків (осіб, які їх замінюють) за правопорушення, вчинені неповнолітніми: моногр. Івано-Франківськ: Прикарп. Нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2009. 206 с.
53. Мілетич О. О. Зловживання правом: теоретико-прикладний аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 18 с.
54. Міловідова С. В. Попередження та протидія адміністративним правопорушенням в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
55. Мусиченко О. Зрозумілість і чіткість закону як складова частина принципу правової визначеності в практиці Європейського суду з прав людини. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 2. С. 149-154.
56. Остапенко Л. О. Адміністративна відповідальність за правопорушення, вчинені в сфері охорони праці: моногр. Львів: Нац. ун-т «Львів політехніка», 2016. 223 с.
57. Паришкура В. В. Окремі аспекти оптимізації законодавства України в частині притягнення суддів до юридичної відповідальності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 11. С. 225-229.
58. Петришина-Дюг Г. Г. Конституційно-правова відповідальність політичних партій: поняття, сутність та особливості. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 57. С. 144-150.
59. Писарев В. Г. Маргінальна поведінка особи: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2010. 200 с.
60. Пінчук П. А. Характеристика окремих заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6. С. 249-252.
61. Подобний О. О. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ у боротьбі з корисливо-насильницькою організованою злочинністю: моногр. Одеса: ОДУВС, 2012. 526 с.
62. Полонка І. А. Правомірна поведінка: теоретичний аналіз основних складників. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 2. С. 19-21.
63. Полонка І. А. Роль правомірної поведінки: підвалини теоретико-онтологічного розуміння. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. Вип. 71. С. 58-71.
64. Полонка І. Теоретико-оціночні пропозиції щодо класифікації правомірної поведінки (онтологія диференціації). *Право України*. 2016. № 6. С. 99-106.
65. Полянський Т. Зловживання процесуальними правами: юридичні засоби попередження та можливості їх удосконалення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3. С. 31-38.
66. Полянський Т. Позитивістсько-правові критерії оцінки дотримання заборони зловживання правом. *Юридична Україна*. 2013. № 9. С. 16-22.
67. Полянський Т. Природно-правові критерії оцінки дотримання заборони зловживання правом: їх зміст та взаємодія. *Юридична Україна*. 2013. № 8. С. 14-22.

68. Полянський Т. Т. Зловживання правом: загальнотеоретична характеристика: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2011. 221 с.
69. Попова И. Ю. О квалификации злоупотребления процессуальными правами. *Право и политика*. 2012. № 5. С. 902-908.
70. Попович Є Дисциплінарна відповідальність працівників органів прокуратури України: правові проблеми та шляхи їх вирішення. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 3. С. 22-26.
71. Правдюк С. М. Інформаційні правопорушення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 17 с.
72. Радченко П. Конституційно-правова відповідальність органів місцевого самоврядування. *Вісник Української Академії державного управління при Президенті України*. 2001. № 2. С. 21-25.
73. Резнік С. О. Малозначність правопорушення як підстава звільнення від адміністративної відповідальності: дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2011. 236 с.
74. Рогач О. Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження: моногр. Ужгород: Ліра, 2011. 366 с.
75. Романова А. Правомірна поведінка як умова самоствердження людини. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 91-95.
76. Русанова В. Б. Оскарження в суді постанов у справах про адміністративні правопорушення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 20 с.
77. Русанова В. Б. Право на оскарження в суді постанови у справі про адміністративне правопорушення (сутність, гарантії та порядок реалізації): моногр. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2016. 145 с.
78. Савенко В. В. Правова поведінка в умовах правової реальності сучасного соціуму. *Митна справа*. 2014. № 5. С. 139-143.
79. Савчин М. Конституційний Суд України і динаміка конституційного порядку. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 136-141.
80. Свириденко Г. В. Правомірна поведінка та позитивна юридична відповідальність взаємовплив та взаємообумовленість. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. Вип. 71. С. 118-133.
81. Свириденко Г. В. Правомірна поведінка: теоретико-прикладні засади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
82. Сердюк І. А. Методологічний аналіз сучасних інтерпретацій поняття «юридична відповідальність». *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 1. С. 30-35.
83. Сидоренко А. С. Зловживання правом суб'єктами трудових правовідносин: теоретико-практичне дослідження: моногр. Харків: Право, 2014. 197 с.
84. Сіренко Д. О. Становлення та розвиток інституту протидії адміністративним правопорушенням, пов'язаним із корупцією, у національному законодавстві України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 2. С. 91-95.
85. Солтан А. Цивільно-правова відповідальність за шкоду, завдану органами публічної влади. *Leges si Viata*. 2016. № 6. С. 38-47.

86. Стародубцев А. А. Поняття та види юридичної відповідальності працівників органів внутрішніх справ. *Право і безпека*. 2012. № 3. С. 276-280.
87. Стрельников А. В. Проблеми визначення складу адміністративного правопорушення у сфері захисту персональних даних. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 151-153.
88. Стрижевська А. А. Сукупність злочинів за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 201 с.
89. Супрун Г. Б. Суд (суддя) як суб'єкт провадження у справах про адміністративні правопорушення в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 225 с.
90. Сушинський О. Інститут відповідальності у здійсненні контрольної влади. *Вісник Української Академії державного управління при Президентові України*. 2002. № 3. С. 39-48.
91. Сушинський О. Конституційно-правова відповідальність органів адміністрування виборчим процесом. *Право України*. 2013. № 5. С. 191-199.
92. Терєбілов А. В. Забезпечення законності в порядку оскарження рішень в справах про адміністративні правопорушення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2011. 20 с.
93. Тернавська В. Політико-правові засади відповідальності уряду в Україні. *Право України*. 2010. № 7. С. 88-93.
94. Фараон О. В. Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
95. Фесенко О. А. Адміністративна відповідальність у сфері забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 4. С. 100-104.
96. Чишко К. О. Адміністративно-правова кваліфікація правопорушень у сфері забезпечення громадського порядку та громадської безпеки: моногр. Харків: У справі, 2017. 223 с.
97. Шакур В. І. Урбанізація і злочинність в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 1996. 351 с.
98. Шарнина Л. А. Злоупотребление конституционными правами и злоупотребление полномочиями: общее и особенное. *Конституционное и муниципальное право*. 2012. № 12. С. 9-15.
99. Швець О. В. Відповідальність як соціальне явище: теоретико-правові засади. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2012. Вип. 1. С. 84-92.
100. Шевченко А. Є. Відновлювальна функція юридичної відповідальності. *Публічне право*. 2012. № 4. С. 269-275.
101. Шевченко А. Є. Дрібне хуліганство як вид адміністративного правопорушення (питання теорії та практики): моногр. Київ: Леся, 2012. 171 с.
102. Шерстобоев О. Н. К вопросу о вине юридического лица как конструктивном признаке состава административного правонарушения. *Безопасность бизнеса*. 2012. № 2. С. 17-20.

103. Шестак Л. До питання про ознаки суб'єкта адміністративного правопорушення. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 9. С. 32-34.
104. Шоптенко С. С. Інформаційне забезпечення проваджень у справах про адміністративні правопорушення, що реалізуються правоохоронними органами. *Держава та регіони*. 2017. № 4. С. 48-53.
105. Шульга А. М. Загальнотеоретичні аспекти правомірної поведінки особи: моногр. Харків: Майдан, 2013. 408 с.
106. Шульга А. М. Страх притягнення до юридичної відповідальності як мотив правомірної поведінки особи. *Право і Безпека*. 2012. № 5. С. 51-55.
107. Шульга А. М. Юридично значуща поведінка: «негативна» і «позитивна» відповідальність. *Право і Безпека*. 2012. № 1. С. 55-58.
108. Яковенко А. В. Деякі питання відповідальності суддів в Україні, у випадку якщо Європейський суд по правам людини вказав у їх рішеннях на порушення прав людини. *Legea si Viata*. 2017. № 2. С. 132-134.
109. Яковенко А. В. Окремі питання притягнення до адміністративної відповідальності за невиконання судових рішень в Україні. *Держава та регіони*. 2016. № 3. С. 107-112.
110. Якубчик М. М. Комплексное понятие добросовестности: соотношение с доктриной злоупотребления правом. *Журнал российского права*. 2012. № 10. С. 107-115.

ТЕМА 18. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Юридична відповідальність: поняття та ознаки. Відмінності юридичної відповідальності від інших видів відповідальності.

Принципи юридичної відповідальності. Форма закріплення принципів юридичної відповідальності.

Мета юридичної відповідальності. Цілі і функції юридичної відповідальності.

Класифікація юридичної відповідальності з огляду на різні характеристики і аспекти правопорушення як підстави такої відповідальності. Сутність і особливості видів юридичної відповідальності.

Підстави юридичної відповідальності: поняття та види. Підстави притягнення та звільнення від юридичної відповідальності.

Правова природа юридичної відповідальності на сьогодні залишається актуальною як для теорії держави і права, так і для галузевих наук. Вона є видовим різновидом багатоаспектної філософської категорії – «соціальна відповідальність», що ускладнює формування єдиного підходу до його визначення.

З філософської точки зору відповідальність розуміють як ставлення особи до суспільства і держави, до інших осіб з точки зору виконання нею певних вимог, усвідомлення і правильного розуміння громадянином своїх обов'язків по відношенню до суспільства, держави і інших осіб.

Разом з тим, розуміння відповідальності залежить від пануючого правового режиму та праворозуміння, інших факторів правової дійсності в державі, а отже, не може бути сформульованим однозначно. Українські тлумачні словники містять приблизно однакове визначення поняття «відповідальність»: «покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії, вчинки, слова».

В літературі досі не сформовано єдиний підхід до визначення поняття юридичної відповідальності, а також її змісту та видів. Юридична енциклопедія визначає це поняття як вид соціальної відповідальності, сутність якої полягає в застосуванні до правопорушників передбачених законом санкцій, що забезпечуються в примусовому порядку державою.

Отже, **юридична відповідальність** – це передбачені санкціями норм права несприятливі наслідки особистого, майнового або організаційного характеру, яких зазнає особа за скоєне правопорушення.

Як самостійний і необхідний елемент механізму правового регулювання юридична відповідальність характеризується такими **ознаками**:

- є особливим різновидом соціальної відповідальності, яка має негативний (ретроспективний) аспект, тобто обов'язок відповідати за свої вчинки, зазнавати негативного впливу лише у разі порушення норм;

- передбачає настання несприятливих наслідків особистого, майнового або організаційного характеру;
- притягнення до юридичної відповідальності відбувається за скоєння правопорушення, що свідчить про негативну правову оцінку цієї поведінки;
- застосовується лише до деліктоздатних суб'єктів;
- притягнення до юридичної відповідальності зазвичай здійснюється уповноваженими на це суб'єктами шляхом правозастосування;
- настання несприятливих наслідків, передбачених санкціями норм права, забезпечується можливістю застосування державного примусу.

Умовою настання юридичної відповідальності виступають її підстави, тобто певна сукупність обставин, за наявності яких юридична відповідальність є можливою і належною. Якщо такі підстави відсутні, відповідальність виключається.

До **підстав** юридичної відповідальності відносять наступні:

- **юридична підстава**, тобто норми права, які містять необхідні об'єктивні та суб'єктивні ознаки поведінки, що кваліфікується як правопорушення, а також перелік санкцій, що можуть застосовуватися до правопорушників;
- **фактична підстава**, тобто ті життєві обставини, з наявністю яких норми права пов'язують настання юридичної відповідальності (юридичні факти). Ними є наявність у діянні особи складу правопорушення;
- **процесуальна підстава**, тобто рішення уповноваженого суб'єкта про застосування до правопорушника конкретних заходів юридичної відповідальності, прийняте з дотриманням необхідної процедури.

Вирішуючи питання про юридичну відповідальність, слід також перевірити наявність підстав, що її виключають. До них належать **неосудність, необхідна оборона, крайня необхідність, малозначність діяння, юридичний казус, фізичний або психічний примус** та ін.

Цілі юридичної відповідальності – це бажаний соціальний ефект та очікувані результати її застосування.

Загальносоціальні цілі юридичної відповідальності охоплюють результати, у досягненні яких зацікавлене суспільство в цілому. До них слід віднести: захист правопорядку; досягнення справедливості; гарантування (забезпечення) прав людини.

Індивідуальні цілі визначають результат, який має бути досягнутий при притягненні до відповідальності за скоєння конкретного правопорушення, а саме: захист прав певної фізичної чи юридичної особи, яка постраждала від цього правопорушення; покарання конкретного правопорушника.

Указані цілі конкретизуються на рівні галузей права, що пропонують різноманітні можливості забезпечення належного результату.

Функції юридичної відповідальності – це основні напрями її впливу на суспільство і особу, що характеризують її сутність та призначення.

Функції юридичної відповідальності:

- **каральна**, змістом якої є відплата за скоєне правопорушення і яка спрямована на обмеження прав і свобод правопорушника, а також покладає на нього такі обтяження, яких він до цього не мав;
- **захисна**, змістом якої є відновлення порушених прав постраждалих осіб та/або компенсація заподіяної їм шкоди;
- **попереджувальна**, яка спрямована на запобігання правопорушень у суспільстві (загальна превенція), а також на корекцію поведінки самого правопорушника з метою запобігання вчиненню ним нових протиправних діянь (спеціальна превенція).

До основних **принципів** юридичної відповідальності відносять:

- **принцип справедливості**, який проявляє себе в таких вимогах: передбачені законом вид та міра юридичної відповідальності мають бути розмірні ступеня суспільної шкідливості правопорушення; закон не має зворотної дії, крім випадків скасування чи пом'якшення ним юридичної відповідальності; ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення;
- **принцип гуманізму**, який передбачає, зокрема, що при накладанні юридичної відповідальності не має принижуватися людська гідність;
- **принцип законності**, який полягає в тому, що юридична відповідальність: настає за діяння, передбачені законом; застосовується у визначену законом порядком; настає в межах, визначених законом;
- **принцип пропорційності**, що має важливе значення як при встановленні, так і при притягненні до юридичної відповідальності;
- **принцип обґрунтованості**, що виражається в установленні факту вчиненого правопорушником протиправного діяння; доведеності всіх елементів складу правопорушення, інших обставин, що мають відношення до справи і впливають на вид і міру юридичної відповідальності;
- **принцип доцільності**, що полягає у відповідності обраного заходу впливу на правопорушника цілям і функціям юридичної відповідальності;
- **принцип невідворотності** юридичної відповідальності, який проявляє себе в неминучості настання негативних наслідків для суб'єкта за вчинене правопорушення;
- **принцип відповідальності за вину**.

За загальним правилом юридичну відповідальність поділяють на види за галузевою належністю санкції, що застосовується до правопорушника. Проте, враховуючи існування в трудовому праві дисциплінарної і матеріальної відповідальності, основний критерій – галузеву належність санкцій – доповнюється додатковим – специфікою самих санкцій. За цими критеріями розрізняють такі **основні види юридичної відповідальності**:

- **конституційно-правова відповідальність** – передбачає застосування заходів конституційно-правового характеру за невиконання чи неналежне виконання обов'язків. Так, Конституція України передбачає відповідальність

державних органів, органів місцевого самоврядування та їх посадових і службових осіб: йдеться, зокрема, про дострокове припинення повноважень парламенту, народних депутатів, усунення з поста Президента в порядку імпичменту. Іншими прикладами конституційної відповідальності можуть бути розпуск політичної партії чи громадської організації, дострокове припинення повноважень органів місцевого самоврядування;

➤ **кримінальна відповідальність** – полягає у застосуванні до винної у вчиненні злочину фізичної особи певного виду і міри кримінального покарання, передбаченого кримінальним законом (КК України). Підставами кримінальної відповідальності виступають тільки злочини, вичерпний перелік яких міститься в Кримінальному кодексі; вона застосовується тільки в судовому порядку; тягне за собою застосування до винної особи санкцій, перелік яких також обмежено кримінальним законом (позбавлення чи обмеження волі, конфіскація майна тощо); тягне за собою стан судимості засудженого після відбуття ним покарання;

➤ **адміністративна відповідальність** – накладається за адміністративні правопорушення і передбачає застосування адміністративних стягнень, перелік яких закріплено в законі (штраф, громадські роботи, адміністративний арешт та ін.). Підставами для неї виступають адміністративні проступки, які порушують правила, що діють у сферах, урегульованих адміністративною та іншими галузями права (господарського, трудового, фінансового тощо);

➤ **цивільно-правова відповідальність** – полягає в накладенні цивільно-правових стягнень на дієздатну фізичну чи юридичну особу. Цивільно-правова відповідальність настає за спричинення шкоди суб'єктом цивільних правовідносин; іноді можлива і за відсутністю вини;

➤ **дисциплінарна відповідальність** – охоплює випадки порушення правил трудової, службової, військової, навчальної дисципліни, відповідно, передбачена трудовим правом, з також нормами інших галузей, які враховують особливості правового статусу окремих груп працівників (суддів, прокурорів, посадовців, військовослужбовців) і закріплені спеціальними законами, дисциплінарними статутами і положеннями;

➤ **матеріальна відповідальність** – полягає в обов'язку працівника відшкодувати майнову шкоду, завдану роботодавцю внаслідок невиконання чи неналежного виконання трудових обов'язків у встановленому трудовим законом розмірі та порядку;

➤ **публічно-правова відповідальність** – встановлюється за порушення нормативно-правових актів, що регулюють відносини публічно-правового характеру (наприклад, валютні, фінансові, податкові та інші правовідносини);

➤ **процесуальна відповідальність** – характеризується особливою сферою її застосування (юридичний процес), суб'єктним складом (учасники юридичного процесу), юридичною (норми процесуального права) і фактичною (процесуальне правопорушення) підставами та особливим порядком реалізації (реалізується на основі актів застосування процесуальної відповідальності);

➤ **міжнародно-правова відповідальність** – застосовується до суб'єктів міжнародного права (держав, міжнародних організацій та ін.) за порушення норм міжнародного права і передбачає настання відповідних негативних юридичних наслідків.

Відповідно до послідовності часу виділяють три варіанти **виникнення юридичної відповідальності**:

- з моменту вчинення правопорушення;
- з моменту застосування норм процесуального права (притягнення особи до відповідальності);
- з моменту набуття чинності (винесення) правозастовочого акту про покладення відповідальності, яким власне визнається факт вчинення правопорушення конкретною особою.

Отже, юридична відповідальність є важливим елементом правового регулювання суспільних відносин, сутність якого полягає в цілеспрямованому впливі на поведінку індивідів за допомогою юридичних засобів. Завдяки цьому комплексному впливу стає можливим гідне впорядкування суспільних відносин, надання їм певної системності та стабільності, уникнення різких загострень соціальних конфліктів, максимально можливе втілення принципів соціальної справедливості. Існування права як регулятора суспільних відносин в усі часи обумовлене саме необхідністю підтримувати правопорядок у неоднорідному, сповненому внутрішніх протиріч суспільстві задля запобігання будь-яким небажаним відхиленням від встановлених правил поведінки.

Ключові поняття:

юридична відповідальність, ознаки юридичної відповідальності, мета юридичної відповідальності, цілі юридичної відповідальності, принципи юридичної відповідальності, принцип справедливості, принцип гуманізму, принцип законності, принцип пропорційності, принцип обґрунтованості, принцип доцільності, принцип невідворотності, принцип відповідальності за вину, функції юридичної відповідальності, охоронна функція юридичної відповідальності, захисна функція юридичної відповідальності, каральна функція юридичної відповідальності, виховна функція юридичної відповідальності, види юридичної відповідальності, суб'єкт юридичної відповідальності, засоби юридичної відповідальності, позитивна юридична відповідальність, ретроспективна юридична відповідальність, кримінальна відповідальність, адміністративна відповідальність, цивільно-правова відповідальність, дисциплінарна відповідальність, матеріальна відповідальність, конституційно-правова відповідальність, процесуальна відповідальність, міжнародно-правова відповідальність, публічно-правова відповідальність, підстави юридичної відповідальності, підстави притягнення до юридичної відповідальності, підстави настання юридичної відповідальності, підстави виключення юридичної відповідальності, підстави звільнення від юридичної відповідальності.

1. Застосування в особливому процесуальному порядку до особи, яка вчинила правопорушення, засобів державного примусу, передбачених санкцією правової норми – це:

- а) юридична відповідальність;
- б) кримінальна відповідальність;
- в) парламентська відповідальність;
- г) ретроспективна відповідальність;
- д) позитивна відповідальність.

2. Невідворотність юридичної відповідальності полягає у:

а) встановленні самого факту здійснення правопорушником протиправного діяння як об'єктивної істини; встановленні інших правозначущих фактів, пов'язаних з висновками про факт правопорушення і суб'єкта правопорушення;

б) відповідності обраного засобу впливу на правопорушника меті юридичної відповідальності (захистити правопорядок, виховати поважне ставлення до права), що вимагає індивідуалізації державно-примусових заходів залежно від ваги правопорушення і властивостей правопорушника як особи, котра підлягає відповідальності; пом'якшення відповідальності і навіть відмовлення від застосування засобів відповідальності за наявності можливості досягти її цілей іншим шляхом;

в) неминучості настання відповідальності правопорушника; оперативності застосування засобів відповідальності за вчинені правопорушення; ефективності заходів, застосовуваних до правопорушників;

г) можливості залучення правопорушника до відповідальності протягом строку давності, тобто періоду, не занадто віддаленого від факту вчинення правопорушення;

д) кримінальне покарання не встановлюється за проступки; при встановленні засобів покарання і стягнення не повинна принижуватися людська гідність; зворотної сили не має закон, що встановлює чи підсилює відповідальність, але не пом'якшує її, лише одне покарання встановлюється за одне правопорушення.

3. Юридична відповідальність є різновидом:

- а) колективної відповідальності;
- б) соціальної відповідальності;
- в) політичної відповідальності;
- г) етичної відповідальності;
- д) громадянської відповідальності.

4. Різновид юридичної відповідальності, що має складний політико-правовий характер – це:

- а) кримінальна відповідальність;
- б) адміністративна відповідальність;
- в) цивільно-правова відповідальність;
- г) конституційно-правова відповідальність;
- д) матеріальна відповідальність.

5. До ознак юридичної відповідальності належить положення, окрім:

а) виникає із факту правопорушення як результату недодержання фізичними або юридичними особами встановлених законом заборон, невиконання ними визначених законом зобов'язань, завдання шкоди охоронюваним державою правам, свободам та законним інтересам суб'єктів (учасників) суспільних відносин і має характер охоронно-захисних правовідносин між державою в особі її спеціальних компетентних органів і правопорушником;

б) виражається в обов'язку особи зазнавати конкретних виду і міри позбавлення благ психологічного, організаційного і майнового характеру за свою вину, тобто нести кару, яка є новим, додатковим, юридичним обов'язком, котрий не існував до правопорушення;

в) настає лише за вчинені правопорушення або такі, що вчиняються, навіть без встановлення складу правопорушення, тобто є результатом винного протисуспільного діяння;

г) здійснюється компетентним органом у суворій відповідності закону, а саме – санкціям норм права, якими встановлюються вид і міра позбавлення благ;

д) реалізується у відповідних процесуальних формах у процесі правозастосовної діяльності з дотриманням певного процедурно-процесуального порядку і форм, встановлених законом.

6. У юридичній науці виділяють два аспекти юридичної відповідальності:

- а) негативний, правозахисний;
- б) негативний, правоохоронний;
- в) перспективний, ретроспективний;
- г) ретроспективний, негативний;
- д) позитивний, перспективний.

7. Юридична відповідальність у позитивному значенні є:

а) конкретними, індивідуалізованими правовими відносинами, котрі виникають на підставі правопорушення;

б) закономірним наслідком порушення формально визначених юридичних правил чи оснований на них індивідуальних приписів;

в) визначені правом несприятливі наслідки, що настають для конкретної особи у зв'язку з вчиненням нею правопорушення;

г) абсолютним відношенням, яке являє собою добросовісне виконання своїх обов'язків перед громадським суспільством, правовою державою, колективом людей і окремою особою;

д) фактом застосування права уповноваженим суб'єктом мотивованого рішення про притягнення особи до відповідальності.

8. *Наявність можливостей безперешкодного здійснення суб'єктивних прав та досягнення правового результату правомірною поведінкою суб'єктів суспільних відносин є:*

а) принципами юридичної відповідальності;

б) функціями юридичної відповідальності;

в) метою юридичної відповідальності;

г) причинами юридичної відповідальності;

д) напрямками юридичної відповідальності.

9. *Конкретна (щодо правопорушника) мета юридичної відповідальності полягає у:*

а) охороні існуючого ладу та суспільного порядку (забезпеченні порушеного публічного інтересу);

б) державному примушуванні особи поводитись у будь-яких правових ситуаціях відповідно до встановленого законом правового порядку шляхом покарання винного, визначення правових наслідків для нього;

в) відшкодуванні (компенсація) шкоди, завданої винними діями працівника власнику майна (роботодавцю);

г) спрямуванні на відновлення незаконно порушених прав;

д) спрямуванні на сприйняття усіма громадянами цінності права, виховання поважливого ставлення до нього з боку суспільства, зростання правової активності з метою запобігання правопорушенням.

10. *До видів мети юридичної відповідальності не слід відносити:*

а) вплив на свідомість правопорушника;

б) моральну перебудову особи;

в) загальну превенцію правопорушення;

г) формування у людини, яка порушила норми права, установки на неправомірну поведінку надалі;

д) покарання правопорушника.

11. *До індивідуальних (для конкретного правопорушника) цілей юридичної відповідальності належать:*

а) захист, гарантування, запобігання;

б) відновлення, компенсація, покарання, превенція;

- в) запобігання, захист;
- г) гарантування, запобігання;
- д) захист, гарантування.

12. Цілі юридичної відповідальності будь-якого рівня конкретизуються в:

- а) принципах юридичної відповідальності;
- б) функціях юридичної відповідальності;
- в) підставах юридичної відповідальності;
- г) меті юридичної відповідальності;
- д) специфіці юридичної відповідальності.

13. Функцією юридичної відповідальності, що полягає у встановленні певних обмежень щодо прав правопорушника є:

- а) виховна;
- б) репресивна;
- в) компенсаційна;
- г) організаційна;
- д) превентивна.

14. Функцією юридичної відповідальності, що свідчить про негативну оцінку вчинку правопорушника державою та намір держави запобігти вчиненню нових порушень є:

- а) виховна;
- б) правовідновлююча;
- в) штрафна;
- г) організаційна;
- д) репресивна.

15. Функцією юридичної відповідальності, яка спрямована на відновлення незаконно порушених прав є:

- а) виховна;
- б) правовідновлююча;
- в) штрафна;
- г) репресивна;
- д) організаційна.

16. Формування у суб'єктів потреби правомірної поведінки передбачає:

- а) відновлювальна функція юридичної відповідальності;
- б) загальнопревентивна функція юридичної відповідальності;
- в) спеціальнопревентивна функція юридичної відповідальності;
- г) правозахисна функція юридичної відповідальності ;
- д) правовиховна функція юридичної відповідальності.

17. Відновлення незаконно порушених суб'єктивних прав, примусову реалізацію невиконаних обов'язків передбачає:

- а) відновлювальна функція;
- б) загальнопревентивна функція;
- в) правовиховна функція;
- г) правозахисна функція;
- д) правоохоронна функція.

18. Незаперечні вимоги, що пред'являються до діяльності компетентних органів щодо застосування санкцій правових норм до правопорушників з метою забезпечення правопорядку – це:

- а) принципи юридичної відповідальності;
- б) функції юридичної відповідальності;
- в) мета юридичної відповідальності;
- г) причини юридичної відповідальності;
- д) напрями юридичної відповідальності.

19. Форма закріплення принципів юридичної відповідальності може бути:

- а) тільки усною;
- б) прямою і опосередкованою;
- в) законною і незаконною;
- г) тільки конфіденційною;
- д) тільки опосередкованою.

20. Юридична відповідальність настає за суспільно шкідливі, юридично заборонені, винні діяння, вчинені деліктоздатною особою – це:

- а) принцип своєчасності юридичної відповідальності;
- б) принцип законності юридичної відповідальності;
- в) принцип невідворотності юридичної відповідальності;
- г) принцип справедливості юридичної відповідальності;
- д) принцип обґрунтованості юридичної відповідальності.

21. Пом'якшення відповідальності і відмова від застосування заходів відповідальності при наявності можливості досягти її цілей іншим шляхом вимагає:

- а) принцип своєчасності;
- б) принцип законності;
- в) принцип доцільності;
- г) принцип справедливості;
- д) принцип обґрунтованості.

22. Встановлення самого факту здійснення правопорушником протиправного діяння як об'єктивної істини передбачає:

- а) принцип своєчасності;
- б) принцип законності;
- в) принцип доцільності;
- г) принцип справедливості;
- д) принцип обґрунтованості.

23. Правопорушення повинно за будь-яких умов тягти за собою відповідальність правопорушника відповідно до:

- а) принципу невідворотності;
- б) принципу справедливості;
- в) принципу доцільності;
- г) принципу своєчасності;
- д) принципу обґрунтованості.

24. Юридична відповідальність відображає передусім:

- а) принцип верховенства права;
- б) принцип верховенства закону;
- в) принцип справедливості;
- г) принцип конфіденційності;
- д) принцип доцільності.

25. Принцип законності юридичної відповідальності полягає у:

а) встановленні самого факту здійснення правопорушником протиправного діяння як об'єктивної істини; встановленні інших правозначущих фактів, пов'язаних з висновками про факт правопорушення і суб'єкта правопорушення;

б) тому, що юридична відповідальність настає: за наявності складу правопорушення; за фізичні діяння – дію чи бездіяльність за суспільно шкідливі і, як правило, винні діяння, вчинені деліктоздатною особою; за юридично заборонені діяння, тобто за діяння, що суперечать природі права і букві закону; за власні діяння правопорушника; відповідно до процесуальних норм; за рішенням компетентних органів, котрі визначені законом;

в) можливості залучення правопорушника до відповідальності протягом строку давності, тобто періоду, не занадто віддаленого від факту вчинення правопорушення;

г) встановленні самого факту здійснення правопорушником протиправного діяння, як об'єктивної істини; встановленні інших правозначущих фактів, пов'язаних з висновками про факт правопорушення і суб'єкта правопорушення. Принцип «презумпції невинуватості» потребує, щоб вина особи, котра притягується до відповідальності, була доведена і визначена у правозастосовному акті;

д) кримінальне покарання не встановлюється за проступки; при встановленні засобів покарання і стягнення не повинна принижуватися людська гідність; зворотної сили не має закон, що встановлює чи підсилює відповідальність, але не пом'якшує її (принцип відповідності покарання тяжкості вчиненого злочину); лише одне покарання встановлюється за одне правопорушення (принцип, що став аксіомою).

26. Обґрунтованість як принцип юридичної відповідальності полягає у:

а) встановленні самого факту здійснення правопорушенням протиправного діяння як об'єктивної істини; встановленні інших правозначущих фактів, пов'язаних з висновками про факт правопорушення і суб'єкта правопорушення;

б) відповідності обраного засобу впливу на правопорушника меті юридичної відповідальності (захистити правопорядок, виховати поважне ставлення до права), що вимагає: індивідуалізації державно-примусових заходів залежно від ваги правопорушення і властивостей правопорушника як особи, котра підлягає відповідальності; пом'якшення відповідальності і навіть відмовлення від застосування засобів відповідальності за наявності можливості досягти її цілей іншим шляхом;

в) у неминучості настання відповідальності правопорушника; оперативності застосування засобів відповідальності за вчинені правопорушення; ефективності заходів, застосовуваних до правопорушників;

г) можливості залучення правопорушника до відповідальності протягом строку давності, тобто періоду, не занадто віддаленого від факту вчинення правопорушення;

д) виявляється в тому, що кримінальне покарання не встановлюється за проступки; при встановленні засобів покарання і стягнення не повинна принижуватися людська гідність; зворотної сили не має закон, що встановлює чи підсилює відповідальність, але не пом'якшує її (принцип відповідності покарання тяжкості вчиненого злочину); лише одне покарання встановлюється за одне правопорушення (принцип, що став аксіомою).

27. Принцип доцільності юридичної відповідальності полягає у:

а) тому, що юридична відповідальність настає за наявності складу правопорушення; за фізичні діяння – дію чи бездіяльність (а не за думки, світогляд, особистісні властивості); за суспільно шкідливі і, як правило, винні діяння, вчинені деліктоздатною особою; за юридично заборонені діяння, тобто за діяння, що суперечать природі права і букві закону; за власні діяння правопорушника; відповідно до процесуальних норм; за рішенням компетентних органів, котрі визначені законом;

б) встановленні самого факту здійснення правопорушником протиправного діяння як об'єктивної істини; встановленні інших правозначущих фактів, пов'язаних з висновками про факт правопорушення і суб'єкта правопорушення;

в) відповідності обраного засобу впливу на правопорушника меті юридичної відповідальності, що вимагає: індивідуалізації державно-примусових заходів залежно від ваги правопорушення і властивостей правопорушника як особи, котра підлягає відповідальності; пом'якшення відповідальності і навіть відмовлення від застосування засобів відповідальності за наявності можливості досягти її цілей іншим шляхом;

г) неминучості настання відповідальності правопорушника; оперативності застосування засобів відповідальності за вчинені правопорушення; ефективності заходів, застосовуваних до правопорушників;

д) можливості залучення правопорушника до відповідальності протягом строку давності, тобто періоду, не занадто віддаленого від факту вчинення правопорушення.

28. Недопустимість подвійної відповідальності за одне правопорушення виражається також принципом:

- а) принцип невідворотності й своєчасності відповідальності;
- б) принцип законності;
- в) принцип економії каральних заходів;
- г) принцип індивідуалізації;
- д) принцип регламентованості.

29. Осуд суспільством вчинків особи, що не відповідають загальноприйнятим уявленням про добро і зло передбачає:

- а) моральна відповідальність;
- б) міжнародна відповідальність;
- в) політична відповідальність;
- г) економічна відповідальність;
- д) юридична відповідальність.

30. Наслідком запізнення працівника на роботу є:

- а) цивільна відповідальність;
- б) професійна відповідальність;
- в) адміністративна відповідальність;
- г) дисциплінарна відповідальність;
- д) моральна відповідальність.

31. *Визначені правом несприятливі наслідки, що настають для конкретної особи у зв'язку з вчиненням нею правопорушення – це:*

- а) юридична відповідальність;
- б) кримінальна відповідальність;
- в) ретроспективна відповідальність;
- г) парламентська відповідальність;
- д) позитивна відповідальність.

32. *Різновид ретроспективної юридичної відповідальності за майнову шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації внаслідок порушених суб'єктом покладених на нього трудових обов'язків:*

- а) конституційно-правова відповідальність;
- б) матеріальна відповідальність;
- в) адміністративна відповідальність;
- г) кримінальна відповідальність;
- д) цивільно-правова відповідальність.

33. *До дисциплінарної відповідальності не відноситься:*

- а) трудова відповідальність;
- б) навчальна відповідальність;
- в) державна відповідальність;
- г) військова відповідальність;
- д) соціальна відповідальність.

34. *Форма юридичної відповідальності, котра передбачає накладення таких форм стягнення, як неустойка, штраф, пеня і відшкодування збитків:*

- а) цивільно-правова відповідальність;
- б) кримінальна відповідальність;
- в) матеріальна відповідальність;
- г) адміністративна відповідальність;
- д) дисциплінарна відповідальність.

35. *Різновид юридичної відповідальності, котрий передбачає накладення на винних фізичних (юридичних) осіб стягнень, що створюють для цих осіб (колективів) несприятливі наслідки особистого, майнового, морального та іншого характеру:*

- а) кримінальна відповідальність;
- б) адміністративна відповідальність;
- в) дисциплінарна відповідальність;
- г) цивільно-правова відповідальність;
- д) матеріальна відповідальність.

36. Правозастосовний акт у межах трудової відповідальності:

- а) вирок;
- б) постанова;
- в) припис;
- г) наказ;
- д) положення.

37. Притягувати до відповідальності мають право:

- а) тільки суб'єкти підприємницької діяльності;
- б) тільки уповноважені суб'єкти, які повинні додержуватися вимог матеріальних охоронних і процесуальних норм, детально зафіксованих у законах;
- в) тільки уповноважені суб'єкти, які не повинні додержуватися вимог матеріальних охоронних і процесуальних норм;
- г) тільки суб'єкти цивільних правовідносин;
- д) політичні посадовці.

38. За змістом санкції норми, що застосовуються за вчинене правопорушення, відповідальність поділяють на:

- а) правовідновлюючу та штрафну;
- б) правоприпиняючу та відновлюючу;
- в) каральну та необмежену;
- г) штрафну та подовжуючу;
- д) правопоновлюючу та правоприпиняючу.

39. Суб'єктами адміністративних правопорушень є винні фізичні особи, які не підпорядковані по службі органам державного управління, які досягли:

- а) 18-річного віку;
- б) 21-річного віку;
- в) 14-річного віку;
- г) 16-річного віку;
- д) 15-річного віку.

40. Юридичною оцінкою всієї сукупності фактичних обставин справи шляхом віднесення конкретного випадку до сфери дії певних юридичних норм є:

- а) правозакріплення;
- б) встановлення фактичних обставин справи;
- в) тлумачення норм права;
- г) правоутворення;
- д) юридична кваліфікація.

41. За відсутністю вини іноді можлива:

- а) кримінальна відповідальність;
- б) адміністративна відповідальність;
- в) цивільно-правова відповідальність;
- г) професійна відповідальність;
- д) нормативна відповідальність.

42. Юридична відповідальність можлива тільки тоді, якщо існують:

- а) підстави для її виникнення і якщо при цьому відсутні підстави, що її виключають;
- б) обов'язкові ознаки відповідальності;
- в) державний примус і примусове поновлення;
- г) цілі та функції відповідальності;
- д) принципи та методи відповідальності.

43. Сукупністю обставин, за наявності яких юридична відповідальність стає можливою і належною є:

- а) підстави юридичної відповідальності;
- б) види юридичної відповідальності;
- в) функції юридичної відповідальності;
- г) принципи юридичної відповідальності;
- д) цілі юридичної відповідальності.

44. Підставою юридичної відповідальності є:

- а) об'єктивна сторона правопорушення, що встановлена в поведженні особи;
- б) склад злочину, встановлений у дії особи;
- в) факт правопорушення, вирок суду;
- г) шкідливі наслідки, що мали місце в результаті дій особи;
- д) суб'єктивна сторона правопорушення.

45. Наявність правової норми, що забороняє певні діяння особи і передбачає вид і міру покарання за порушення норми – це:

- а) фактична підстава юридичної відповідальності;
- б) юридична підстава юридичної відповідальності;
- в) процесуальна підстава юридичної відповідальності;
- г) універсальна підстава юридичної відповідальності;
- д) матеріальна підстава юридичної відповідальності.

46. Фактичною підставою юридичної відповідальності є:

- а) форми втілення людської свідомості;
- б) наявність складу реально вчиненого правопорушення, щодо якого вся необхідна сукупність передбачених законом елементів є доведеною і за вчинення якого в законі передбачено конкретні санкції;

в) наміри, переконання, думки, вподобання, схильності, які самі по собі, без їх зовнішнього прояву в конкретних вчинках (діях чи бездіяльності) не можуть контролюватися державою, а відтак, знаходиться під регулюючим впливом закону взагалі, якими б негативними вони не були;

г) відсутність будь-якого елементу складу правопорушення, що унеможливає юридичну відповідальність за об'єктивно існуючий, реальний вчинок;

д) відсутність складу реально вчиненого правопорушення.

47. Фактичною підставою притягнення особи до юридичної відповідальності є:

а) склад правопорушення;

б) порушення соціальних норм;

в) правова норма, що встановлює відповідальність;

г) санкція за порушення;

д) діяння у формі дії чи бездіяльності.

48. Правозастосовний акт, яким покладається юридична відповідальність, визначаються її вид і міра є:

а) фактичною підставою юридичної відповідальності;

б) юридичною підставою юридичної відповідальності;

в) процесуальною підставою юридичної відповідальності;

г) універсальною підставою юридичної відповідальності;

д) матеріальною підставою юридичної відповідальності.

49. Спеціально визначеними законом винятками з правил, згідно з якими діяння, що зберігає ззовні вигляд правопорушення, за певних обставин таким не вважається, а особа не підлягає юридичній відповідальності є:

а) підстави, що виключають юридичну відповідальність;

б) фактична підстава;

в) процесуальна підстава;

г) підстави настання юридичної відповідальності;

д) юридичні підстави притягнення до відповідальності особи.

50. Обставиною, що виключає юридичну відповідальність за скоєне правопорушення є:

а) незнання відповідної норми права;

б) іноземне громадянство;

в) стан сп'яніння;

г) необхідна оборона;

д) скоєння правопорушення вперше.

51. Видом протиправної поведінки, який є припустимим у випадках усунення небезпеки, що загрожує інтересам держави, суспільства, особи або правам громадян, якщо таку небезпеку неможливо було усунути іншими засобами, а заподіяна шкода є меншою на відміну від тієї, що була відвернута є:

- а) неосудність;
- б) необхідна оборона;
- в) крайня необхідність;
- г) малозначущість;
- д) фізичний або психічний примус.

52. Юридична відповідальність виключається у випадку, коли:

- а) чоловік не поступився місцем жінці похилого віку в автобусі;
- б) викрадено коштовності з ювелірного магазину;
- в) нетверезий перехожий вчинив бійку на вулиці;
- г) лаборант заводу відмовився брати участь у профспілкових зборах;
- д) робітник спізнився на роботу.

53. Вина особи відсутня при:

- а) необхідній обороні;
- б) крайній необхідності;
- в) фізичному або психічному примусі;
- г) казусі;
- д) неосудності.

54. До обставин, що виключають юридичну відповідальність не належить:

- а) неосудність;
- б) похилий вік;
- в) необхідна оборона;
- г) крайня необхідність;
- д) амністія.

55. До обставин, що виключають юридичну відповідальність належить:

- а) ступінь небезпечності діяння;
- б) похилий вік;
- в) помилування;
- г) казус;
- д) амністія.

56. До підстав звільнення від адміністративної відповідальності не відносяться:

- а) передача матеріалів справи на розгляд товариського суду;
- б) обмеження усним зауваженням при вчиненні незначного адміністративного правопорушення;
- в) давність притягнення до адміністративної відповідальності;
- г) передача матеріалів справ на розгляд трудового колективу чи громадської організації;
- д) у зв'язку з примиренням винного та потерпілого.

57. Звільнення від дисциплінарної відповідальності можливе за умови:

- а) коли уповноважений суб'єкт передає питання про правопорушення на розгляд товариського суду;
- б) обмеження усним зауваженням з боку уповноваженого суб'єкта;
- в) коли уповноважений суб'єкт передає питання про правопорушення на розгляд трудового колективу або його органу;
- г) у зв'язку з дійовим каяттям порушника;
- д) коли уповноважений суб'єкт передає питання про правопорушення на розгляд громадської організації.

58. Підстава звільнення від кримінальної відповідальності за якої діяння вчинене особою, котра вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною:

- а) у зв'язку з дійовим каяттям;
- б) у зв'язку зі зміною обстановки;
- в) у зв'язку з передачею на поруки;
- г) у зв'язку із закінченням строків давності;
- д) у зв'язку з примиренням винного з потерпілим.

59. Підстава звільнення від кримінальної відповідальності за якої особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду:

- а) у зв'язку з передачею на поруки;
- б) у зв'язку з примиренням винного з потерпілим;
- в) у зв'язку із закінченням строків давності;
- г) у зв'язку з дійовим каяттям;
- д) у зв'язку зі зміною обстановки.

60. Підстави для звільнення від юридичної відповідальності найчастіше передбачаються у таких видах законодавства, як:

- а) адміністративному, трудовому, конституційному;
- б) кримінальному, адміністративному, трудовому;
- в) конституційному, кримінальному, адміністративному;
- г) адміністративному, кримінальному, цивільному;
- д) конституційному, цивільному, трудовому.

61. Правозастосовним актом у кримінальній відповідальності є:

- а) наказ;
- б) висновок;
- в) вирок;
- г) указ;
- д) розпорядження.

62. Оголошення діяння таким, що не визнається більше злочином і не породжує у держави повноваження на кримінальне переслідування особи, яка його вчинила – це:

- а) амністія;
- б) звільнення від кримінальної відповідальності;
- в) декриміналізація злочину;
- г) денонсація злочину;
- д) помилування.

63. Повне або часткове звільнення від юридичної відповідальності і покарання певної категорії осіб, винних у вчиненні злочинів або проступків – це:

- а) амністія;
- б) звільнення від кримінальної відповідальності;
- в) декриміналізація злочину;
- г) денонсація злочину;
- д) помилування.

64. Об'єктивно шкідливе і протиправне діяння, яке порушує права інших суб'єктів і за яке законодавець своєчасно не передбачив юридичну відповідальність – це:

- а) фізичний або психічний примус;
- б) казус (випадок);
- в) малозначущість;
- г) крайня необхідність;
- д) необхідна оборона.

65. Видом юридичної відповідальності не є:

- а) адміністративна відповідальність;
- б) кримінальна відповідальність;
- в) службова відповідальність;
- г) дисциплінарна відповідальність;
- д) матеріальна відповідальність.

66. Поняття конституційної відповідальності по відношенню до поняття відповідальність за порушення норм конституційного права є:

- а) ширшим;
- б) вужчим;
- в) тотожнім;
- г) аналогічним;
- д) змістовнішим.

67. Особливістю якого виду юридичної відповідальності є те, що вона може застосовуватися за умов, коли норми права взагалі не порушуються:

- а) кримінальної відповідальності;
- б) конституційної відповідальності;
- в) цивільно-правової відповідальності;
- г) адміністративної відповідальності;
- д) матеріальної відповідальності.

68. Усі види юридичної відповідальності мають предметну та юридичну спільність, котрі складають якісно однорідну правову тканину до якоїю зокрема, відноситься твердження про те, що:

- а) всі норми відповідальності мають різноманітну структуру;
- б) всі норми, що передбачають юридичну відповідальність регулюють один і той же тип відносин, що виникає на підставі правопорушення;
- в) такі відносини регулюються різноманітними методами;
- г) відсутність єдності мети інституту юридичної відповідальності;
- д) застосування норм юридичної відповідальності ґрунтується на спеціальних принципах.

69. Положення про те, що у разі відсутності в особи коштів на оплату захисника, праця має бути оплачена державою, означає, що:

- а) відповідальність за правопорушення має базуватися виключно на законі;
- б) засуджені судом до будь-якого покарання користуються всіма правами, за винятком обмежень, що визначені законом і встановлені вироком суду;
- в) підозрюваний, обвинувачений чи підсудний не має права на захист;
- г) підозрюваному, обвинуваченому чи підсудному надається право для пошуку джерел коштів на оплату захисника;
- д) підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист.

70. Положення про те, що ніхто не може нести відповідальність за дію чи бездіяльність, які в момент їх вчинення не були передбачені тим чи іншим законом як правопорушення, означає що:

- а) підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист.;
- б) конфіскація майна громадян може застосовуватися лише судом;
- в) засуджені судом до будь-якого покарання користуються всіма правами, за винятком обмежень, що визначені законом і встановлені вироком суду;
- г) особа, попри всі підозри, які виникають щодо неї, вважається невинною у вчиненні злочину, поки відповідні державні органи не доведуть її вини перед судом;
- д) відповідальність за правопорушення має будуватися виключно на законі.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
- ❖ Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.

Спеціалізована література:

1. Абашидзе А. Х. Современное международное право об ответственности юридических лиц за правонарушения. *Современное право*. 2013. № 8. С. 110-115.
2. Агапов А. С. Конституционно-правовая ответственность в федеративных отношениях: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2008. 160 с.
3. Аземша І. Б. Особливості формування інституту юридичної відповідальності в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 44-47.
4. Александров О. А. Дисциплінарна відповідальність народного депутата України. *Європейські перспективи*. 2012. № 3 (3). С. 81-86.

5. Андрієвська О. Конституційно-правовий механізм обмеження прав та свобод людини і громадянина: питання окремих елементів. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4, ч. 1. С. 54-59.
6. Антонова О. Р. Система конституційно-правових принципів регулювання шлюбу і сім'ї. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 45. С. 46-53.
7. Атоян А. Административная ответственность юридических лиц: основания и санкции. *Право и управление. XXI век*. 2013. № 1. С. 111-116.
8. Балан С. В. Співвідношення політичної та конституційно-правової відповідальності у здійсненні державної влади: дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2007. 223 с.
9. Батанова Н. М. Конституційно-правова відповідальність політичних партій у світлі міжнародного досвіду. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 198-205.
10. Батанова Н. М. Конституційно-правова відповідальність у контексті взаємодії держави та громадянського суспільства. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 102-106.
11. Батанова Н. М. Принципи конституційно-правової відповідальності: понятійна та видова характеристика. *Правова держава*. 2016. Вип. 27. С. 211-218.
12. Батанова Н. М. Співвідношення конституційно-правової відповідальності та політичної відповідальності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 3. С. 24-30.
13. Безпалюк В. А. Відповідальність виконавчої влади в Україні (на прикладі Кабінету Міністрів України). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1. Т. 2. С. 36-39.
14. Бериславська О. М. Адміністративна відповідальність у сфері інформаційно-правової політики держави. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 2. С. 91-96.
15. Берназюк І. Еволюція конституційно-правового регулювання стратегічної правотворчості в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5, ч. 1. С. 7-12.
16. Біла-Тіунова Л. Р., Бондаренко В. Р., Кравець В. Р. Адміністративна відповідальність за порушення антимонопольного законодавства України: моногр. Одеса: Фенікс, 2011. 214 с.
17. Бойчук А. Понятие и признаки юридической ответственности. *Leges et Viata*. 2018. № 1, ч. 2. С. 11-16.
18. Бондарчук І. Особливості конституційно-правової відповідальності громадських організацій та політичних партій в Україні. *Юридична Україна*. 2009. № 10. С. 28-33.
19. Бориславська О. Верховенство конституції чи верховенство права: деякі питання відновлення дії окремих положень Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 48-57.

20. Борисова Ю. Основания и условия деликтной ответственности как вида гражданско-правовой ответственности. *Leges et Viata*. 2018. № 2, ч. 2. С. 7-10.
21. Вапнярчук Н. М. Деякі питання дисциплінарної відповідальності працівників дипломатичної служби. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 56. С. 267-271.
22. Виноградова Л. Є. Юридична відповідальність суддів загальних судів України: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2004. 187 с.
23. Витрук Н. В. Общая теория юридической ответственности: моногр. Москва: Норма, 2009. 431 с.
24. Віхров О. П. Актуальні питання захисту прав людини в контексті правозастосування. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 10. С. 99-101.
25. Волинка К. Поділ влади і конституційно-правова відповідальність як гарантії реалізації прав і свобод людини в Україні. *Нова політика*. 1998. № 4. С. 14-18.
26. Волощина Л. Профессиональная ответственность адвоката. *Leges et Viata*. 2016. № 6, ч. 2. С. 21-24.
27. Волощук О. Т. Поняття та сутність конституційно-правової відповідальності вищих органів державної влади. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 12. С. 77-84.
28. Галкін І. Г. Юридична відповідальність за порушення митних правил і контрабанду. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (3). С. 126-130.
29. Гецько В. В. Правові позиції Конституційного Суду України з питань конституційно-правової відповідальності депутатів. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 67-72.
30. Грищук В. К. Негативна (ретроспективна) юридична відповідальність та її підстава. *Університетські наукові записки*. 2012. № 4. С. 5-13.
31. Гуцу С. Ф. Матеріальна відповідальність як самостійний вид юридичної відповідальності в трудовому праві. *Право і Безпека*. 2011. № 3. С. 248-251.
32. Єзеров А. Конституційний конфлікт як феномен та процес в Україні: моногр. Одеса: ОНЮА, 2008. 240 с.
33. Єрмоленко-Князева Л. С. Поняття та зміст інституту дисциплінарної відповідальності. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2012. Вип. 1. С. 181-187.
34. Жулавський С. А. Фінансова відповідальність у системі юридичної відповідальності. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 146-152.
35. Задніпряна М. Ю. Гармонізація принципів юридичної відповідальності України та Європейського Союзу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
36. Закриницька В. Омбудсмен з прав дитини в механізмі державного захисту прав, свобод і законних інтересів дітей: зарубіжний досвід. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 346-356.

37. Зелена І. В. Юридична відповідальність у приватному праві: автореф дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 20 с.
38. Калашник М. В. Юридична відповідальність працівників органів внутрішніх справ. *Право і Безпека*. 2012. №1 (43). С. 67-72.
39. Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність як динамічне правове явище. *Форум права*. 2017. № 3. С. 67-71.
40. Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність як явище об'єктивного права. *Право і Безпека*. 2016. № 2. С. 31-37.
41. Каленіченко О. Ф. Конституційний процес як основа державного будівництва. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 44-49.
42. Кампо В. Методологія досліджень конституційної юстиції в Україні: науковий огляд. *Право України*. 2014. № 6. С. 158-170.
43. Капітаненко Н. П. Особливості юридичної відповідальності громадських об'єднань за правопорушення у сфері публічного управління та адміністрування. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2017. № 2. С. 68-73.
44. Кірмач А. Дисциплінарна відповідальність та службове розслідування щодо державних службовців. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 12 (169). С. 37-41.
45. Книш В. В. Аналіз позитивного досвіду конституційно-правової відповідальності (на підґрунті конституціоналізму зарубіжних країн). *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2013. № 7. С. 146-149.
46. Книш В. Теоретико-правове дослідження функцій конституційно-правової відповідальності. *Legea si Viata*. 2017. № 9, ч. 2. С. 69-73.
47. Ковальов Д. В. Конституційні засади корпоративної соціальної відповідальності в Україні. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 2. С. 60-69.
48. Ковальов С. С. Щодо строків та особливостей притягнення до дисциплінарної відповідальності окремих категорій працівників. *Публічне право*. 2012. № 4. С. 416-423.
49. Козаченко Ю. А. Адміністративна відповідальність у сфері забезпечення прав пацієнта: перспективи вдосконалення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 1. С. 73-76.
50. Колпаков В. Принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі в системі принципів адміністративного судочинства. *Право України*. 2014. № 3. С. 47-56.
51. Колюх В. В. Політична відповідальність Конституційного Суду України. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія: Політологія. Соціологія. Право. 2016. № 3-4. С. 158-163.
52. Корнієнко А. А. Невідворотність як принцип юридичної відповідальності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 20 с.
53. Кравець М. О. Адміністративна відповідальність юридичних осіб. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 4. С. 75-78.

54. Кравець М. О. Порядок реалізації конституції в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 20-23.
55. Кравчук В. Забезпечення права на доступ до адміністративного суду осіб, які перебувають під вартою або в місцях позбавлення волі. *Право України*. 2014. № 3. С. 57-63.
56. Кривенко Л. Конституційна відповідальність глави держави. *Віче*. 2001. № 10. С. 3-18.
57. Кривенко О., Сарнавський О. Адміністративна та кримінальна відповідальність за військові правопорушення: аналіз законодавчих змін. *Право України*. 2017. № 1. С. 109-115.
58. Крисань Т. Розмежування державного (правового) примусу й юридичної гарантії. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 3. С. 24-27.
59. Кристева Н. Актуальные вопросы ответственности в системе местных органов представительной власти. *Leges si Viata*. 2016. № 5, ч. 1. С. 55-58.
60. Крищенко Л. Інституціоналізація конституційно-правової відповідальності – необхідна складова розширення та оновлення судової системи України. *Право України*. 2003. № 1. С. 20-25.
61. Липинский Д. А., Мусаткина А. А. Юридическая ответственность, санкции и меры защиты: моногр. Москва: РИОР, 2013. 138 с.
62. Липський Д. Касаційне оскарження в адміністративному судочинстві України: аналіз сучасних наукових досліджень. *Право України*. 2014. № 3. С. 64-74.
63. Макаренко Л. О. Поняття та види соціальної відповідальності. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 4. С. 12-16.
64. Малько А. В., Маркунин Р.С. Роль юридической ответственности органов представительной власти в правозащитной политике. *Современное право*. 2013. № 8. С. 24-26.
65. Маляренко А. До питання упередженості як підстави дисциплінарної відповідальності суддів. *Право України*. 2012. № 1-2. С. 414-420.
66. Марцеляк О. В. Конституційно-правовий механізм боротьби з корупцією в Україні (загальнотеоретична характеристика). *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 70-74.
67. Марченко М. В. Конституційно-правова природа права вето глави держави. *Форум права*. 2017. № 4. С. 141-146.
68. Маслак Н. В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину: моногр. Харків: Право, 2010. 232 с.
69. Матат А. В. Верховенство Конституції та захист прав людини як пріоритет діяльності Конституційного Суду України. *Форум права*. 2016. № 1. С. 186-194.
70. Мельник С. М. Типологія юридичної відповідальності за адміністративним правом України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: Харків, 2015. 20 с.

71. Мисак О. І. Міжнародно-правова відповідальність – традиційний вид юридичної відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 41-43.
72. Мисак О. Міжнародно-правова відповідальність держав: окремі аспекти дослідження теорії і практики. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. № 9. С. 41-46.
73. Митягин Ю. В. Конституционно-правовые аспекты ответственности депутата, члена выборного органа местного самоуправления, выборного должностного лица органа местного самоуправления: вопросы теории и практики: дис. ... канд. юрид. наук. Челябинск, 2010. 190 с.
74. Муртіщева А. Загальна характеристика конституційних основ відповідальності уряду в країнах – членах ЄС. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 2 (81). С. 138-147.
75. Муртіщева А. О. Окремі питання персоналізації конституційно-правової відповідальності уряду в державах – членах Європейського Союзу. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 32. С. 216-226.
76. Муртіщева А. О. Система санкцій конституційно-правової відповідальності уряду в державах – членах ЄС. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 33. С. 171-181.
77. Наливайко Л. Р. Види конституційно-правової відповідальності за її суб'єктами та підставами. *Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку*. 2002. С. 47-51.
78. Наливайко Л. Р. Види конституційно-правової відповідальності за мірами відповідальності за конституційні правопорушення. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 1999. № 4. С. 156-159.
79. Наливайко Л. Р. Деякі проблеми конституційної відповідальності в Україні. *Концепція формування законодавства України*. 1999. С. 86-89.
80. Наливайко Л. Р. Історичні аспекти застосування конституційно-правової відповідальності. *Політика і час*. 1999. № 9-10. С. 67-72.
81. Наливайко Л. Р. Конституційний контроль та конституційно-правова відповідальність. *Нова політика*. 1999. № 5. С. 48-52.
82. Наливайко Л. Р. Конституційно-правова відповідальність в Україні: критерії класифікації та види. *Віче*. 1999. № 10. С. 25-32.
83. Наливайко Л. Р. Конституційно-правова відповідальність: питання теорії та практики: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2000. 180 с.
84. Наливайко Л. Р. Місце конституційно-правової відповідальності в системі юридичної відповідальності. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2001. Вип. 11. С. 182-186.
85. Наливайко Л. Р. Позитивний та ретроспективний аспекти конституційно-правової відповідальності. *Нова політика*. 1999. № 3. С. 54-58.
86. Наливайко Л. Р. Проблеми визначення поняття, специфічних ознак та функцій відповідальності в сучасній конституційній теорії. *Науковий вісник ЗДУ. Серія: Юридичні науки*. 2001. № 1. С. 18-27.

87. Наливайко Л. Р. Проблеми визначення поняття, специфічних ознак та функцій конституційної відповідальності в сучасній конституційній теорії. *Право України*. 1999. № 10. С. 45-50.
88. Наливайко Л. Р. Теоретичні аспекти конституційного делікту. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2001. № 13. С. 3-8.
89. Овчаренко О. М. Юридична відповідальність судді: теоретико-прикладне дослідження: моногр. Харків: Право, 2014. 574 с.
90. Олійник А. Ю. Конституційні основи правопорядку у сфері господарювання. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 27. С. 48-54.
91. Олькіна О. Функції конституційного інституту дострокового припинення повноважень вищих посадових осіб України. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 2 (194). С. 11-14.
92. Оніщенко Н. М. Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення: моногр. Донецьк: Кальміус, 2013. 423 с.
93. Остафійчук Л. А. Юридична відповідальність за неповагу до суду: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 24 с.
94. Павловська Н. В. Конституційно-правова відповідальність народних депутатів України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. Вип. 16 (1). С. 22-24.
95. Падалка О. А. Юридична відповідальність Національної поліції України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 20. С. 81-84.
96. Паришкура В. В. Юридична відповідальність суддів в Україні та країнах Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
97. Пасенюк О. Розмежування конституційної та адміністративної юрисдикції. *Право України*. 2016. № 2. С. 38-44.
98. Первомайський О. Цивільно-правова відповідальність держави Україна: конституційні засади. *Юридична Україна*. 2012. № 8. С. 62-68.
99. Петришина-Дюг Г. Г. Конституційно-правова відповідальність політичних партій: поняття, сутність та особливості. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 57. С. 144-150.
100. Пилипишин П. Б. Конституційно-правова відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 21 с.
101. Полевий В. І. Конституційна відповідальність політичних партій в Україні: моногр. Київ: НА СБУ, 2007. 184 с.
102. Попович Є. Дисциплінарна відповідальність працівників органів прокуратури України: правові проблеми та шляхи їх вирішення. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 3. С. 22-26.
103. Радкевич А. П. Юридическая ответственность за незаконное использование персональной информации в Украине. *Современное право*. 2013. № 6. С. 151-155.

104. Савранчук Л. Л. Відповідальність неповнолітніх за адміністративним законодавством: проблеми та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 245-248.
105. Селіванов О. А. Конституційний судовий контроль за актами органів державної влади України (науково-практичний аналіз): моногр. Київ: Парламентське вид-во, 2018. 182 с.
106. Слободян Н. Проблеми конституційно-правової відповідальності за порушення законодавства про вибори. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2006. № 1. С. 77-82.
107. Фесенко О. А. Адміністративна відповідальність у сфері забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. №4. С. 100-104
108. Хужин А. М. Проблемы юридической ответственности за невиновное поведение: анализ зарубежного права. *Международное уголовное право и международная юстиция*. 2013. № 2. С. 19-22.
109. Цимбалістий Т. О. Інститут імпідменту в системі конституційно-правової відповідальності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 42-44.
110. Штурнева М. В. Конституционно-правовая ответственность за подкуп избирателей: моногр. Иркутск: БГУЭП, 2013. 183 с.
111. Юрчак Е. В., Кашина Т.В. Концепция вины в юридической науке, понятие и признаки вины, функции вины, характеристика сущности, содержание, формы и степени вины, особенности вины в сфере публичного и частного права и др.: моногр. Москва: Проспект, 2016. 158 с.
112. Яковенко А. Некоторые вопросы ответственности судей в Украине, в случае если Европейский суд по правам человека указал в их решениях на нарушение прав человека. *Legea si Viata*. 2017. № 2, ч. 2. С. 132-134.

ТЕМА 19. ЗАКОННІСТЬ ТА ПРАВОПОРЯДОК

Законність: поняття, ознаки та структура. Зміст законності. Вимоги законності у сфері правотворчості і реалізації права.

Принципи та гарантії законності: загальносоціальні та спеціально-соціальні.

Поняття, ознаки та функції правопорядку. Принципи та структура правопорядку. Право, законність, правопорядок: питання співвідношення та взаємодії.

Законність розглядається як комплексне (принцип, метод, режим) соціально-правове явище, що відображає організацію і функціонування суспільства на правових засадах, гармонійний зв'язок особи, влади, права і закону в конкретній державі. Термін «законність» є похідним від термінів «право» і «закон» і, будучи комплексним поняттям, охоплює всі сторони життя права – від його ролі у створенні закону й інших формальних джерел права до реалізації їх норм у юридичній практиці. Законність як багатогранне явище, може виступати як принцип, метод, режим.

Законність як принцип – провідне загальноприйняте правило імперативного характеру, що виражене у нормах-ідеях найвищого авторитету і потребує від державних органів та їх посадових осіб, громадян та їх об'єднань діяти правомірно, у межах правових норм, закріплених у приписах усіх чинних джерел (форм) права.

Законність виступає однією з необхідних вимог (елементів) верховенства права. Конституційні основи законності як принципу організації публічної влади закладено в ч. 2 ст. 19 Конституції України, яка передбачає, що органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Законність як метод – система правових засобів, якими здійснюється державне управління суспільством, згідно з яким органи держави і посадові особи: спираються на визнання та беззастережне прийняття найвищої цінності людини при розробленні і прийнятті рішень; не підмінюють своїм регулюванням (тобто актами управління) закон; не виходять за межі своєї компетенції, що визначена законом, при реалізації прийнятих рішень; додержуються правових процедур у процесі контролю і нагляду за законністю дій учасників суспільних відносин тощо.

Законність як режим – стан правової організації суспільно-політичного життя, за якого суспільні відносини, правова поведінка, правова діяльність, інша правова активність людини здійснюються відповідно до законів та інших джерел (форм) права, котрі відповідають принципу верховенства права, правовим цінностям свободи, формальної рівності, справедливості.

Структура законності розкривається через такі елементи:

- **нормативний** – відповідність праву законів і підзаконних актів, нормативно-правових договорів та інших джерел (форм) права;
- **діяльнісний (поведінковий)** – правова доцільність поведінки, відповідність діяльності фізичних і юридичних осіб правовим нормам внаслідок формування правосвідомості, орієнтованої на позитивне психологічне ставлення суб'єкта до вимог законності;
- **охоронний** – попередження порушення правових норм, контроль і нагляд за точним й однаковим їх виконанням;
- **захисний** – відновлення у правовому стані, накладання відповідальності за допущені порушення правових норм з метою захисту інтересів потерпілої особи і суспільства.

Метою законності є забезпечення відповідності поведінки суб'єктів регульованих правом відносин правилам.

Зміст законності розкривається через систему конкретних вимог:

- вищу юридичну силу закону в системі нормативно-правових актів;
- обов'язковість законодавства для всіх, на кого воно поширюється;
- однаковість вимог законодавства до всіх суб'єктів права;
- додержання законодавства в діяльності суб'єктів публічної влади;
- невідворотність покарання за вчинення правопорушення.

Суб'єктами законності є всі суб'єкти права, однак безсумнівним є те, що насамперед державна влада (органи держави і їх посадові особи) повинна зв'язувати себе власними нормативними настановами, виключати сваволю у своїх діях.

Принципи законності – це відправні засади, незаперечні засадничі вимоги, які лежать в основі формування норм права і ставляться до поведінки учасників правових відносин. Принципи законності розкривають її сутність як режиму суспільно-політичного життя в демократичній правовій державі.

Принципами законності є:

➤ **верховенство закону щодо всіх правових актів**, який визначає виключність закону, тобто підпорядкованість закону всіх юридичних актів (нормативних і застосовних) відповідно до їх субординації. Конституція країни має вищу юридичну силу. Всі закони повинні відповідати Конституції, підзаконні нормативні акти – законам, причому підзаконні акти приймаються і діють лише тоді, коли певні суспільні відносини не врегульовані законом. Правозастосовні акти мають бути піднормативними, тобто відповідати нормативно-правовим актам – законам і підзаконним актам;

➤ **загальність законності** – означає, що в суспільстві всі державні органи, громадські організації, комерційні об'єднання, посадові особи, громадяни перебувають під дією закону;

➤ **єдність розуміння і застосування законів на всій території їх дії**. Закони є єдиними для всієї держави, всіх її регіонів. Вони висувають однакові вимоги до всіх суб'єктів, які перебувають в сфері їх часової та просторової дії.

Єдине розуміння сутності і конкретного змісту законів забезпечує законність правозастосовної діяльності, однаковість застосування юридичних норм до всіх суб'єктів права;

➤ **недопустимість протиставлення законності і доцільності.** Не можна відкидати закон, не виконувати його, керуючись міркуваннями життєвої доцільності (місцевої, індивідуальної та ін.), тому що такі міркування враховуються в законі. Правові закони самі володіють вищою суспільною доцільністю. Доцільність закону означає необхідність вибору суворо в рамках закону найоптимальніших (таких, що відповідають цілям і завданням суспільства) варіантів здійснення правотворчої діяльності і діяльності з реалізації права;

➤ **невідворотність відповідальності за правопорушення** – означає своєчасне розкриття будь-якого протиправного діяння;

➤ **обумовленість законності режимом демократії**, який передбачає суворе додержання двох типів правового регулювання: спеціально-дозвільного – поширюється на владні державні органи і посадових осіб («дозволено лише те, що прямо передбачено законом»); загальнодозвільного – поширюється на громадян та їх об'єднання («дозволено все, крім прямо забороненого законом»).

Гарантії законності – це умови суспільного життя і заходи, що вживаються державою для забезпечення режиму законності і стабільного правопорядку.

Гарантії законності поділяють на:

- загальносоціальні;
- спеціально-соціальні – юридичні та організаційні.

Загальносоціальні гарантії законності:

- **економічні** – ступінь економічного розвитку суспільства, ритмічності роботи господарського механізму країни, росту продуктивності праці і обсягу виробництва; різноманіття і рівність усіх форм власності, рівність економічних можливостей суб'єктів суспільних відносин;

- **політичні** – ступінь демократизму конституційного ладу, тобто наявності розвинутої системи народовладдя, демократичних форм і інститутів його здійснення; політичного плюралізму, який дозволяє особі вільно самовизначитися, об'єднуватися в організації за різними інтересами; додержання принципу поділу влади;

- **ідеологічні** – ступінь розвитку правосвідомості, комплексу моральних і правових уявлень про необхідність законослухняної поведінки, недопустимості вчинення аморальних проступків, які одночасно є протиправними; ідеологічний плюралізм, не нав'язування державою ідеології, а турбота про правове виховання, виховання, правову культуру.

Спеціально-соціальні гарантії законності можна поділити на дві групи:

- **юридичні** – передбачена законом система спеціальних засобів, за допомогою яких забезпечується створення якісних законів, їх додержання і виконання;

- **організаційні** – заходи організаційно-юридичного характеру, спрямовані на забезпечення режиму законності, боротьбу з правопорушеннями, захист прав громадян.

Юридичні гарантії законності створюються в результаті діяльності законодавчих, виконавчих, правоохоронних і судових органів влади, спрямованої на запобігання правопорушенням та їх припинення.

Таким чином, сутність законності полягає в забезпеченні державою реальності права, в тому, що всі без винятку суб'єкти суспільних відносин керуються принципом суворого дотримання приписів законів та інших нормативних актів, сумлінно виконують покладені на них юридичні обов'язки, безперешкодно і повною мірою використовують свої суб'єктивні права.

Правопорядок – це фактичний стан упорядкованості, урегульованості та організованості суспільних відносин, який формується та функціонує на основі права внаслідок його реалізації через правомірну поведінку суб'єктів права та гарантується й захищається державою.

Структурними елементами правопорядку є:

- учасники (суб'єкти) правопорядку, тобто суб'єкти права, наділені законодавчо визначеним правовим статусом та правовими властивостями;
- правові відносини у послідовності їх виникнення, зміни та припинення;
- процедура (методи, засоби) регулювання відносин, упорядкованість процесів виникнення і розвитку правових відносин через гранично широке коло індивідуальних, у тому числі правозастосовних актів;
- акти реалізації права, тобто правомірна поведінка (діяльність) його учасників.

Правопорядок виступає метою і фактичним результатом існування права, в зв'язку з цим розрізняють **реальний правовий порядок** як підсумок правового регулювання та **ідеальний правовий порядок** як модель (еталон) упорядкованості суспільних відносин, передбачена нормами права.

Ознаки правопорядку:

- є різновидом, складовою частиною суспільного порядку, і таким чином, обумовлений суспільними потребами та інтересами;
- є правовим станом упорядкованості, організованості, урегульованості суспільних відносин;
- передбачає високоузгоджену дію механізму правового регулювання, він існує лише за режиму законності;
- має бути забезпеченим (гарантованим) державою.
- нерозривно пов'язаний з правовою державою, оскільки, по-перше, тільки суспільство, кероване верховенством права, передбачає появу справжнього правопорядку (а не лише законопорядку), заснованого на праві як втіленні ідей справедливості, рівності, свободи, гуманізму; по-друге, правопорядок спирається на складну систему організаційних, примусових та інших заходів з боку правової держави; по-третє, сам правопорядок виступає однією з іс-

тотних характеристик правової держави;

- важливим супутником правопорядку є також соціальний характер держави, де людина є найвищою цінністю, де створено умови для реалізації прав особи у соціально-економічній та інших сферах її життєдіяльності, де забезпечено рівні гідні умови для вільного існування та розвитку індивіда.

Згідно з ч. 1 ст. 19 Конституції України, правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством.

Функції правового порядку – основні напрями формування і підтримання стабільного правового стану системи суспільних відносин. Функції правопорядку визначаються як призначенням самого права, так і самостійним впливом правопорядку на функціонування суспільства і права:

➤ **стабілізаційна** – непохитність і протистояння зовнішнім впливам руйнівного характеру, збереження і розвиток власної якісної визначеності, відкритості впливу чинників, що його забезпечують;

➤ **компромісна** – підтримання злагоди в суспільстві, припинення конфліктів, їх згладжування;

➤ **корекційна** – своєчасне коригування внутрішніх зв'язків і відносин усередині правопорядку на різних структурних рівнях його впорядкування;

➤ **оцінно-орієнтувальна** – орієнтування на збереження правових цінностей і вироблення правомірних настанов;

➤ **комунікативна** (інтегральна) – підтримання, координація і узгодження зовнішніх зв'язків із суспільним (громадським) порядком, з іншими сферами суспільства – економічною, політичною, соціально-культурною;

➤ **виховна** – вплив на правосвідомість у напрямі формування поваги до права суб'єктів/учасників правовідносин, настанов на правомірну поведінку, стимулювання правової активності.

Принципи правового порядку – загальноприйняті норми-ідеї найвищого авторитету (основні засади), на підставі яких встановлюється, підтримується і укріплюється правопорядок.

До основних **принципів** правопорядку відносять:

- **законність** – зумовлює законну реалізацію усіх його сторін; попереджає та усуває зловживання у сфері законності – не допускає примушувати будь-кого робити те, що суперечить міжнародним стандартам з прав людини чи не передбачено законодавством; забороняє органам державної влади та місцевого самоврядування, їх посадовим особам вчиняти дії, що виходять за межі повноважень та не у спосіб, передбачений Конституцією і законами держави;

- **соціально-нормативна визначеність** – полягає у повній відповідності регульованих правом суспільних відносин вимогам формально визначених правових норм, а також основоположним правам людини як безпосередньо чинному праву (закріплені як міжнародні стандарти прав людини);

- **системність (структурність)** – визначається системою (структурністю) самого права, результатом дії якого є правовий порядок;

- **субординаційність** – наявність системи елементів правопорядку, яка ґрунтується на субординації, суворій співвідпорядкованості: а) органів держави, посадових осіб за їх ієрархією; б) нормативних актів за юридичною силою: верховенство конституції, відповідність законів конституції, а підзаконних актів – законам; в) актів застосування норм права, що відповідають нормативно-правовим актам та нормативним положенням (принципам) конституції і міжнародним актам; вертикальна і горизонтальна супідрядність інших зв'язків у суспільстві;

- **цілісність**, як і єдність законності, – забезпечується його поширенням на території всієї країни. Неприпустимим є існування різних правопорядків окремих регіонах (областях, районах, містах) держави, тим більше унітарної держави, якою є Україна;

- **стабільність (усталеність)** – надійне закріплення його функціонування правовими нормами та створення умов щодо їх реалізації;

- **підконтрольність** – виявляється у здійсненні повсюдного, загального й універсального контролю суб'єктами та інститутами громадянського суспільства, уповноваженими органами держави (перевірка якості законів, відповідності їм підзаконних актів, ступеня реалізації прав та свобод громадян тощо);

- **відповідальність держави перед суспільством і громадянином за його забезпечення** – означає, що реалізація основоположних прав і свобод людини, здійснення суб'єктивних прав і обов'язків учасників правовідносин, діяльність державних органів і посадових осіб у межах їх офіційно визначеної компетенції, додержання усіма суб'єктами законності, охорона і захист фізичних і юридичних осіб від порушень гарантуються державою.

Враховуючи вищенаведене, можна стверджувати, що суттєвими ознаками будь-якої правової держави є правопорядок і законність. Правопорядок являє собою стан реалізації суб'єктивних прав і виконання юридичних обов'язків учасниками правовідносин; законність – режим соціально-політичного і правового життя суспільства, у якому панує чітке і неухильне дотримання законів та заснованих на них підзаконних актів усіма суб'єктами права, а також забезпечується демократичний характер правотворчості, правореалізації та правоохорони.

Ключові поняття:

законність, формальна законність, правова законність, правова законність як принцип, ознаки законності, правова законність як метод, правова законність як режим, структура законності, гарантії законності, конституційна законність, принципи правової законності, вимоги правової законності, суб'єкти законності, загальні умови, спеціальні засоби забезпечення законності, гарантії правової законності, економічні гарантії законності, політичні гарантії законності, соціальні гарантії законності, ідеологічні гарантії законності, урядові гарантії законності, парламентські гарантії законності, прези-

дентські гарантії законності, юридичні гарантії, загальносоціальні гарантії, спеціально-соціальні гарантії, риси юридичних гарантії, організаційні гарантії, правопорядок, зміст правового порядку, структура правового порядку, функції правового порядку, стабілізаційна функція правового порядку, компромісна функція правового порядку, корекційна функція правового порядку, оцінно-орієнтувальна функція правового порядку, виховна функція правового порядку, комунікативна функція правового порядку, принципи правового порядку, форма правового порядку, громадський порядок, правоохоронна діяльність, дисципліна, державна дисципліна, фінансова дисципліна, трудова дисципліна, військова дисципліна, суспільний порядок.

1. Суспільно-політичний режим точного і неухильного здійснення законів та інших нормативних актів всіма суб'єктами суспільних відносин як у сфері правотворчості, так і в сфері реалізації правових норм – це:

- а) порядок;
- б) правопорядок;
- в) законність;
- г) формальність;
- д) правозаконність.

2. Законність як ознаку найкращої державної форми визначає:

- а) Платон;
- б) В. Гюго;
- в) Ж.-Ж. Руссо;
- г) Аристотель;
- д) І. Кант.

3. Законність включає:

- а) зовнішню і внутрішню ознаки;
- б) організаційну і неорганізаційну ознаки;
- в) об'єктивну і суб'єктивну ознаки;
- г) охоронну і організаційну ознаки;
- д) інституціональну і організаційну ознаки.

4. Внутрішня ознака законності характеризується:

- а) обов'язком виконувати розпорядження законів і підзаконних правових актів державними органами, посадовими особами, громадянами і різними об'єднаннями;
- б) додержанням законів й створенням справедливості;
- в) диспозитивною формою поведінки суб'єктів законності;
- г) наявністю науково обґрунтованих і відповідних праву законів; якістю законів;
- д) обов'язком виконувати розпорядження законів і підзаконних правових актів державними органами.

5. *Обов'язок виконувати розпорядження законів та підзаконних правових актів державними органами, посадовими особами, громадянами і різними об'єднаннями – це:*

- а) внутрішня ознака законності;
- б) організаційна ознака законності;
- в) зовнішня ознака законності;
- г) інституціональна ознака законності;
- д) нормативна ознака законності.

6. *Структура законності розкривається через:*

- а) інституційний та організаційний елементи;
- б) нормативний, організаційний, міжнародний та захисний елементи;
- в) нормативний, інституційний, міжнародний елементи;
- г) нормативний та організаційний елементи;
- д) нормативний, поведінковий, охоронний та захисний елементи.

7. *Елементом законності, який полягає у відповідності праву законів та інших підзаконних актів, нормативно-правових договорів та інших джерел права є:*

- а) наслідковий елемент;
- б) захисний елемент;
- в) охоронний елемент;
- г) нормативний елемент;
- д) поведінковий елемент.

8. *Попередження порушення правових норм, контроль та нагляд за точним й однаковим їх виконанням – це:*

- а) нормативний елемент законності;
- б) поведінковий елемент законності;
- в) наслідковий елемент законності;
- г) охоронний елемент законності;
- д) захисний елемент законності.

9. *Однакові вимоги до всіх суб'єктів, які перебувають у сфері дії законів – це:*

- а) загальність правової законності;
- б) єдність правової законності;
- в) взаємозв'язок правової законності та доцільності;
- г) верховенство закону в системі нормативно-правових актів;
- д) рівність усіх перед законом.

10. Юридичними умовами втілення в життя принципів права, що мають нормативну форму та пов'язані з нормотворчою, правозастосовною та іншими правовими формами діяльності держави, є:

- а) гарантії законності;
- б) принципи законності;
- в) принципи правопорядку;
- г) вимоги законності;
- д) вимоги права.

11. Вимогою правової законності до змісту нормотворчої діяльності є, крім:

- а) відповідність змісту законів та підзаконних актів потребам життя;
- б) відповідність нормотворчої діяльності загальнолюдським цінностям;
- в) додержання внутрішньої єдності і погодженості правових норм;
- г) відсутність забезпечення стабільності правових актів;
- д) додержання ієрархічної субординації нормативних актів.

12. Стан правової організації суспільства, політичного життя, створений суб'єктами права у результаті дотримання Конституції України – це:

- а) верховенство правового закону;
- б) рівність усіх перед законом;
- в) конституційна законність;
- г) забезпечення належної реалізації прав і свобод;
- д) належне та ефективне застосування права.

13. Ефективність законодавства та інших нормативних регуляторів вказують на:

- а) видання актів у передбаченій законом формі;
- б) доступність розумінні законів;
- в) законність як принцип;
- г) додержання процесуальних правил;
- д) зміст законності.

14. Однією із вимог законності у сфері реалізації права є:

- а) наявність спеціальних механізмів, які забезпечують реалізацію права;
- б) якісне застосування права, з урахуванням усіх фактичних та юридичних обставин;
- в) відповідність змісту закону потребам життя; відповідність правотворчої діяльності загальнолюдським правовим принципам;
- г) правильне тлумачення правових норм;
- д) дидактика правових норм.

15. *Забезпечення верховенства закону щодо інших правових актів є вимогою законності у:*

- а) сфері реалізації права;
- б) сфері правотворчості;
- в) сфері реалізації права і держави;
- г) сфері реалізації суспільних відносин;
- д) сфері, яка стосується всіх видів діяльності будь-яких суб'єктів суспільних відносин.

16. *Співвідношення понять «принципи законності» та «вимоги законності» полягає у наступному:*

- а) вимоги законності діють у всіх сферах правового життя, а принципи законності пов'язані з окремими видами діяльності певних суб'єктів;
- б) принципи законності діють у всіх сферах правового життя, а вимоги законності пов'язані з окремими видами діяльності певних суб'єктів;
- в) вимоги законності є основними принципами законності;
- г) принципи законності на відміну від вимог законності мають мінливий характер;
- д) ці поняття тотожні.

17. *Багатоаспектність законності як соціально-правового явища проявляється у тому, що законність може виступати, як:*

- а) режим, метод, предмет;
- б) принцип, метод, режим;
- в) доктрина та режим;
- г) метод, форма, режим;
- д) принцип, гарантія, джерело.

18. *Законність є одним із провідних:*

- а) форм права;
- б) методів права;
- в) принципів права;
- г) статусів права;
- д) предметів права.

19. *Провідним загальноприйнятим правилом імперативного характеру, яке виражається в незаперечних вимогах до державних органів, громадських організацій, посадових осіб, громадян діяти правомірно у сферах нормотворчості, реалізації права, інших правових форм діяльності є:*

- а) законність як принцип;
- б) законність як режим;
- в) законність як режим і метод;
- г) законність як режим;
- д) законність як принцип і метод.

20. Законність не може розвиватися та функціонувати без опори на досягнення у духовній сфері, оскільки загальносоціальна та правова культура являє собою морально-етична основа законності – це стверджує принцип законності:

- а) недопустимість протиставлення законності та доцільності;
- б) взаємозв'язок законності та культури;
- в) невідворотність покарання за скоєння правопорушення;
- г) єдність законності;
- д) гарантованість головних прав і свобод людини та громадянина.

21. Стан правової організації суспільно-політичного життя, за якого суспільні відносини, правова поведінка, правова діяльність, інша правова активність людини здійснюються відповідно до законів та інших джерел (форм) права – це:

- а) законність як форма;
- б) законність як норма;
- в) законність як режим;
- г) законність як принцип;
- д) законність як метод.

22. Здійснення державного управління суспільством винятково правовими засобами розглядають законність, як:

- а) метод;
- б) режим;
- в) принцип;
- г) форма;
- д) підстава.

23. Систему правових засобів, якими здійснюється державне управління суспільством, згідно з якими функціонують органи держави та посадові особи розглядають:

- а) законність як режим;
- б) правовий режим як метод;
- в) правовий режим як принцип;
- г) правовий режим як метод та режим;
- д) правопорядок як режим.

24. Принципом законності, який полягає у дотриманні принципу верховенства права при складанні та прийнятті закону або інших нормативних актів, є:

- а) рівність усіх перед законом;
- б) відповідність закону праву;
- в) взаємозв'язок правової законності та доцільності;
- г) верховенство закону в системі нормативно-правових актів;
- д) загальність правової законності.

25. Системою керівних положень та ідей, що визначають природу законності, її місце у суспільстві та у системі інших правових категорій, є:

- а) функції законності;
- б) методи законності;
- в) норми законності;
- г) принципи законності;
- д) система законності.

26. Попередження порушення правових норм розкривається через:

- а) нормативний елемент структури законності;
- б) контроль за законністю;
- в) нормативний аспект законності;
- г) діяльність елемент структури законності;
- д) охоронний елемент структури законності.

27. Системою організаційних та правових засобів, що використовуються державою для забезпечення режиму законності та правового порядку є:

- а) гарантії законності;
- б) принципи законності;
- в) принципи правопорядку;
- г) вимоги законності;
- д) потреби законності.

28. Юридичними й організаційними засобами, які призначені виключно для забезпечення законності, є:

- а) спеціальні засоби забезпечення законності;
- б) загальні засоби забезпечення законності;
- в) правові засоби забезпечення законності;
- г) економічні засоби забезпечення законності;
- д) соціальні засоби забезпечення законності.

29. Серед спеціальних засобів юридичних гарантій можна виокремити:

- а) юридичні й правоохоронні засоби;
- б) приватні й матеріальні засоби;
- в) диспозитивні й імперативні засоби;
- г) юридичні й організаційні засоби;
- д) організаційні й пошукові засоби.

30. Гарантії законності класифікують на:

- а) економічні, юридичні та матеріальні;
- б) економічні, політичні та соціальні;
- в) загальносоціальні та спеціально-соціальні;
- г) спеціально-соціальні та організаційно-соціальні;
- д) ідеологічно-соціальні та юридично-соціальні.

31. Спеціально-соціальні гарантії законності можна поділити на:

- а) економічні та політичні;
- б) юридичні та організаційні;
- в) матеріальні та соціальні;
- г) економічні та політичні;
- д) організаційні та соціальні.

32. Засоби виявлення і засоби попередження правопорушення належать до:

- а) соціальних гарантій законності;
- б) юридичних гарантій законності;
- в) економічних гарантій законності;
- г) ідеологічних гарантій законності;
- д) загальносоціальних гарантій законності.

33. Юридичні гарантії законності за найближчими цілями є:

- а) економічні, політичні, соціальні;
- б) превентивні, припиняючі, відновлюючі, каральні;
- в) ідеологічні, політичні, економічні;
- г) організаційні, неорганізаційні;
- д) соціальні, організаційні.

34. За суб'єктами застосування парламентські гарантії законності належать до:

- а) організаційних гарантій законності;
- б) юридичних гарантій законності;
- в) неорганізаційних гарантій законності;
- г) організаційно-соціальних гарантій законності;
- д) загальносоціальних гарантій законності.

35. Заходи організаційно-юридичного характеру, спрямовані на забезпечення режиму законності, боротьбу з правопорушеннями, захист прав громадян – це:

- а) організаційні гарантії законності;
- б) юридичні гарантії законності;
- в) соціальні гарантії законності;
- г) загальносоціальні гарантії законності;
- д) ідеологічні гарантії законності.

36. Демократизм конституційного ладу, високий рівень розвитку демократичних інститутів належать до:

- а) політичних гарантій законності;
- б) економічних гарантій законності;
- в) соціальних гарантій законності;
- г) юридичних гарантій законності;
- д) ідеологічних гарантій законності.

37. Законність – засіб встановлення:

- а) обов'язків;
- б) прав;
- в) правопорядку;
- г) демократії
- д) права.

38. Заснована на праві та законності організація суспільного життя, яка відображає якісний стан суспільних відносин на відповідному етапі розвитку суспільства та на вимозі дотримання чинних правових норм – це:

- а) формальність;
- б) законність;
- в) правопорядок;
- г) порядок;
- д) правопорушення.

39. Співвідношення понять «законність» та «правопорядок» можна виразити таким чином:

- а) законність є результатом правопорядку;
- б) правопорядок є результатом законності;
- в) правопорядок є однією з юридичних гарантій законності;
- г) законність є правопорядком у дії;
- д) законність є однією з юридичних гарантій правопорядку.

40. Підтримує динамічно-урівноважувальний стан усієї правової системи суспільства, рівновагу між інтересами громадянського суспільства та держави, особи і суспільства:

- а) принцип правопорядку;
- б) метод правопорядку;
- в) зміст правопорядку;
- г) ознака правопорядку;
- д) основа правопорядку.

41. Видами змісту правопорядку є:

- а) основний та додатковий;
- б) правовий та громадський;
- в) провідний та факультативний;
- г) соціальний та політичний;
- д) соціальний та юридичний.

42. Проведення різнобічних процедур правової регламентації з метою впливу на поведінку людей – це:

- а) регламентаційна функція правового порядку;
- б) виховна функція правового порядку;
- в) компромісна функція правового порядку;
- г) інтегральна функція правового порядку;
- д) єдність правового порядку.

43. Єдність і одночасно поділ системи громадських відносин, урегульованих правом відповідно до їх галузевого змісту – це:

- а) принцип правопорядку;
- б) структура правопорядку;
- в) функція правопорядку;
- г) мета правопорядку;
- д) зміст правопорядку.

44. Елементами структури правопорядку є:

- а) суб'єкти права, правові відносини і зв'язки між реалізованими елементами системи права, упорядкованість усіх елементів структури;
- б) об'єкти права, упорядкованість усіх елементів структури;
- в) об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона, об'єкт, суб'єкт;
- г) зміст, підстава, суб'єкт;
- д) суб'єкти підприємницької діяльності, зв'язки між підприємствами різних категорій.

45. Система юридичних та матеріальних властивостей, ознак, процесів, що сприяють встановленню, забезпеченню та підтримці правомірної поведінки суб'єктів – це:

- а) структура правопорядку;
- б) зміст правопорядку;
- в) принципи правопорядку;
- г) мета правопорядку;
- д) функції правопорядку.

46. Зміст правопорядку включає такі аспекти, як:

- а) матеріальний та процесуальний;
- б) нормативний та юридичний;
- в) матеріальний та практичний;
- г) матеріальний та юридичний;
- д) матеріальний та правовий.

47. Впорядкованість та урегульованість правових відносин, правомірної поведінки їх учасників як результат встановлення законності – це:

- а) матеріальний зміст правопорядку;
- б) нормативний зміст правопорядку;
- в) практичний зміст правопорядку;
- г) юридичний зміст правопорядку;
- д) процесуальний зміст правопорядку.

48. Законодавче закріплення положень правового порядку, створення умов щодо його реалізації, вимог правопорядку та діяльності правоохоронних органів зі стабілізації і охорони правопорядку – це:

- а) цілісність правопорядку;
- б) конституційність правопорядку;
- в) єдність правопорядку;
- г) стійкість правопорядку;
- д) законність правопорядку.

49. Активна правомірна поведінка особистості характеризується:

- а) вольовою поведінкою суб'єкта права, яка відповідає приписам правових норм, не суперечить основним принципам права і гарантується державою;
- б) зовнішньою переконаністю суб'єкта в необхідності неухильного виконання норм права, а на способі його пристосування до оточуючого соціального середовища;
- в) усвідомленою і цілеспрямованою діяльністю заради досягнення соціально значущого корисного результату;
- г) порушує приписи права;
- д) вимогою додержання чинних правових норм.

50. Основними напрямками формування і підтримання стабільного правового стану системи суспільних відносин є:

- а) гарантії правопорядку;
- б) принципи правопорядку;
- в) функції правопорядку;
- г) завдання правопорядку;
- д) методи правопорядку.

51. Виховна функція правопорядку характеризується ознаками:

- а) своєчасне коригування внутрішніх зв'язків і відносин усередині правопорядку на різних структурних рівнях його впорядкування;
- б) орієнтування на збереження правових цінностей і вироблення правомірних настанов;
- в) вплив на правосвідомість у напрямі формування поваги до права суб'єктів/учасників правовідносин, настанов на правомірну поведінку, стимулювання правової активності;
- г) підтримання, координація і узгодження зовнішніх зв'язків із суспільним (громадським) порядком, з іншими сферами суспільства - економічною, політичною, соціально-культурною;
- д) непохитність і протистояння зовнішнім впливам руйнівного характеру.

52. Функція взаємодії правового порядку з середовищем характеризується:

- а) має зовнішній характер і характеризує взаємодію правопорядку і соціальної системи, у межах якої він діє;
- б) має внутрішній характер і забезпечує взаємодію цілого та його складових частин;
- в) зумовлюється його функціонуванням у межах соціальної системи, яка схильна до змін та розвитку, а також його динамічним характером, що забезпечує розвиток складаючи правопорядок елементів;
- г) забезпечує збереження самостійності правопорядку та його відновлення у процесі взаємодії із суспільством;
- д) надає можливість визначити рівні упорядкованості, забезпечити їх дієвість, охарактеризувати підпорядкованість цих рівнів та визначити можливість їх взаємодії та взаємодоповнення.

53. Інтегральна функція правового порядку полягає у:

- а) підтриманні, координації та узгодженні зовнішніх зв'язків із суспільним порядком та іншими сферами суспільного життя;
- б) підтриманні злагоди в суспільстві, припиненні конфліктів, їх згладжування;
- в) непохитності та протистоянні зовнішнім впливам руйнівного характеру, збереженні та розвитку власної якісної визначеності, відкритості впливу чинників, що його забезпечують;
- г) своєчасному коригуванні внутрішніх зв'язків і відносин усередині правопорядку на різних структурних рівнях його впорядкування;
- д) орієнтуванні на збереження правових цінностей і вироблення правомірних настанов.

54. *Непохитність та протистояння зовнішнім впливам руйнівного характеру (правовий нігілізм тощо), збереження якісної визначеності, розвиток демократії – це:*

- а) інтеграційна функція правового порядку;
- б) стабілізаційна функція правового порядку;
- в) корекційна функція правового порядку;
- г) виховна функція правового порядку;
- д) верховенство інтересів суспільства.

55. *Принцип законності правопорядку полягає у:*

- а) підпорядкуванні нормативним положенням конституції та забезпечення її реалізації;
- б) наявності цілісності і структурності як необхідних властивостей, що дозволяють злагоджено діяти всім елементам громадянського суспільства і правової системи держави;
- в) створенні якісних законів та їх суворе додержання, законність – головна умова встановлення правопорядку;
- г) точній співвідпорядкованості органів держави, посадових осіб, нормативних актів за юридичною силою, а також актів застосування норм права тощо, які забезпечують упорядкованість їх зв'язків;
- д) високих моральних підвалинах, поважанні прав людини, її гідності і честі.

56. *Видами принципів правопорядку за характером та значимістю є:*

- а) загальносоціальні, загальноправові і спеціальносоціальні принципи;
- б) загальноправові і спеціальні принципи;
- в) загальні, загальноправові і галузеві принципи ;
- г) загальнодержавні, місцеві і локальні принципи;
- д) загальносоціальні, загальноправові і спеціальні принципи.

57. *Зміцнення правової охорони державного і громадського життя передусім залежить:*

- а) від стану законності та правопорядку;
- б) від стану громадського порядку;
- в) від стану держави в особі її різних органів, громадян;
- г) від стану правової культури та свідомості народу;
- д) від рівня релігійних, культурних, економічних, політичних поглядів на суспільство держави.

58. Стан (режим) упорядкованості соціальними нормами (нормами права, моралі, корпоративними нормами, нормами-звичаями) системі суспільних відносин і їх додержання – це:

- а) правопорядок;
- б) законність;
- в) громадський порядок;
- г) державний порядок;
- д) правоохоронна діяльність.

59. Поняття «громадський порядок» і «правовий порядок» співвідносяться наступним чином:

- а) поняття «правовий порядок» ширше за поняття «громадський порядок»;
- б) поняття «громадський порядок» ширше за поняття «правовий порядок»;
- в) поняття «громадський порядок» та «правовий порядок» є тотожними;
- г) поняття «громадський порядок» є елементом правового порядку;
- д) поняття «громадський порядок» та «правовий порядок» не є взаємопов'язаними.

60. Порядок відносин, поведінки, що встановлюється державою для державних органів, установ, підприємств, організацій, посадових осіб – це:

- а) законність;
- б) порядок;
- в) державна дисципліна;
- г) договірна дисципліна;
- д) правовий порядок.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93.
- ❖ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13.
- ❖ Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
- ❖ Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.

- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст.1122.
- ❖ Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.
- ❖ Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 108.
- ❖ Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.
- ❖ Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року. *Голос України*. 2018. № 122.
- ❖ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
- ❖ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
- ❖ Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.

Спеціалізована література:

1. Авер'янов В. Принцип верховенства права у сфері виконавчої влади: питання теорії та практика реалізації. *Право України*. 2010. № 3. С. 72-79.
2. Андреев Д. Правосвідомість у структурі соціально-правової комунікації. *Юридична Україна*. 2013. № 5. С. 11-16.
3. Андреева О. Б. Форми та методи забезпечення громадського порядку органами внутрішніх справ. *Право і безпека*. 2012. № 4 (41). С. 104-107.
4. Арабаджи Н. Б. Аксиологія сучасного правового порядку: моногр. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. 185 с.
5. Арабаджи Н. Б. Правовий порядок як цінність: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2013. 20 с.
6. Арабаджи Н. Б. Цілісність правового порядку як основа для його цінності. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 51-55.
7. Атаманова Н. В. Правовий порядок Запорізької Січі: історико-теоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2013. 19 с.
8. Баймуратов М. О. Міжнародний економічний правопорядок: актуальні питання правового регулювання: моногр. Суми: Університетська книга, 2011. 257 с.

9. Блаживская Н. Содержание принципа законности в соответствии со статьей 1 Первого Протокола к Конвенции о защите прав человека и основных свобод. *Leges si Viata*. 2018. № 1, ч. 2. С. 7-10.
10. Бойко Д. В. Законность и усмотрение в правоприминительной деятельности: вопросы теории: дис. ... канд. юрид. наук. Волгоград, 2011. 221 с.
11. Боняк В. О. Органи охорони правопорядку України в сучасному вимірі: конституційно-правовий аспект: моногр. Дніпропетровськ: Ліра, 2015. 371 с.
12. Бородін Ю. Ю. Поняття, ознаки та властивості правопорядку. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2012. Вип. 2 (1). С. 211-221.
13. Виссаров А. В. Правопорядок и субъекты его обеспечения: теоретико-правовой аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2003. 176 с.
14. Волинець В. В. Забезпечення верховенства права як умова функціонування сучасної правової держави. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 28-35.
15. Галинська К. Ю. Адміністративно-правове забезпечення інформаційного правопорядку в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 17 с.
16. Гарасимів Т. З., Галайко О. Р. Панування права та верховенство права: деякі аспекти співвідношення понять. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2012. Вип. 3. С. 468-478.
17. Головін А. Вплив рішень Конституційного Суду України на правовий порядок у державі в аспекті захисту конституційних прав і свобод. *Вісник Конституційного Суду України*. 2013. № 3. С. 81-89.
18. Головін А. П. Адміністративно-правове регулювання діяльності міліції громадської безпеки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 20 с.
19. Голуб М. В. Охорона громадського порядку: регіональний аспект проблеми. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. Вип. 2 (57). С. 108-115.
20. Графський В. Законність і справедливість як стадія ціннісні очікування та орієнтири в історії законодавства і правознавства. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 2. С. 139-147.
21. Дембіцька С. Л. Профілактика правопорушень як спосіб встановлення та зміцнення правопорядку в суспільстві. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1. Т. 2. С. 107-110.
22. Демьянчук Ю. Механизм функционирования режима законности и правопорядка должностных лиц в условиях предотвращения и противодействия коррупции в Украине. *Leges si Viata*. 2017. № 3, ч. 2. С. 54-56.
23. Добкін М. М. Координаційні повноваження місцевих державних адміністрацій щодо забезпечення законності та правопорядку. *Форум права*. 2011. № 3. С. 232-236.

24. Донченко О. Принципи законності в діяльності місцевого самоврядування. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 2, ч. 2. С. 72-75.
25. Жупанова Е. Конституционные гарантии обеспечения прав, свобод и законных интересов личности в уголовном производстве. *Legea si Viata*. 2017. № 12, ч. 2. С. 58-62.
26. Завадяк О. П. Структура механізму адміністративно-правового забезпечення законності та дисципліни в органах виконавчої влади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 1. С. 275-279.
27. Зварич Р. В. Законність у правовому регулюванні суспільних відносин. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2013. Вип. 31. С. 3-12.
28. Іващенко О. Р. Міжнародне право у національному правопорядку європейських держав та застосування міжнародного права національними судами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 21 с.
29. Карманюк О. П. Реалізація юридичних обов'язків та їх вплив на правовий порядок. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 62-65.
30. Кдлян Е. Л. Законность как фактор воздействия на правовое поведение личности: вопросы теории: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2009. 262 с.
31. Кміта О. В. Законність у процесі постання правової держави в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Острог, 2016. 211 с.
32. Коваленко В. Концептуальні засади модернізації правоохоронної діяльності та вдосконалення системи органів охорони правопорядку в Україні. *Право України*. 2013. № 3-4. С. 356-364.
33. Козюбра М. Верховенство права і Україна. *Право України*. 2012. № 1-2. С. 30-63.
34. Колпаков В. К. Законність та дисципліна в умовах реформування органів внутрішніх справ. *Форум права*. 2006. № 2. С. 80-82.
35. Копейчиков В., Олійник Л., Тихомиров О., Прокопенко Ю. Роль міжнародних стандартів з прав людини у діяльності міліції по забезпеченню законності. *Право України*. 1993. № 7-8. С. 26-28.
36. Корабльова Н. С. Законність і справедливість у державному управлінні: читаючи Платона. *Теорія та практика державного управління*. 2010. Вип. 1. С. 3-14.
37. Костаки Г. Конституционное правосудие – фактор обеспечения законности и повышения правовой культуры общества. *Верховенство Права*. 2017. № 3. (30). С. 51-58.
38. Костицький М. Про античні витоки розуміння права (правності) і закону (законності) та можливість їх урахування в сучасному конституційному судочинстві. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 139-148.
39. Котляревский Г. С. Правопорядок в советском социалистическом обществе: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1966. 241 с.

40. Кривов'яз О. В. Правопорядок: державні та недержавні форми забезпечення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 20 с.
41. Крижанівський А. Ф. Правовий порядок в Україні: Витоки, концептуальні засади, інфраструктура: моногр. Одеса: Фенікс, 2009. 504 с.
42. Крижанівський А. Ф. Правопорядок суверенної України: становлення та тенденції розвитку (загальнотеоретичне дослідження): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2009. 40 с.
43. Крижановська О. В. Інституційні засади правопорядку: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2018. 20 с.
44. Крижановський А. Доктрина правового порядку в Україні: генезис, сучасний стан і перспективи. *Право України*. 2013. № 9. С. 229-242.
45. Крисюк Ю. Соціальний і правовий порядок як реалізація ідеї права. *Право України*. 2004. № 8. С. 13-15.
46. Крусян А. Р. Конституційна законність у системі сучасного конституціоналізму. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 25. С. 164-167.
47. Кудрявцев В. Н. О правонарушении и законности. *Государство и право*. 1994. № 3. С. 56-58.
48. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2013. 40 с.
49. Куліш А. М. Законність і правопорядок: теоретичний аспект. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2005. Вип. 30. С. 171-175.
50. Кунев А. Н. Законность и правовая культура в условиях становления правового государства: теоретико-правовое исследование: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2011. 182 с.
51. Курило С. Л. Теоретичні засади співвідношення правопорядку, громадського порядку та громадської безпеки. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. Вип. 1 (56). С. 107-113.
52. Лемак В. Принцип верховенства права в Україні: основні загрози. *Право України*. 2010. № 3. С. 44-51.
53. Ленівський Р. В. Сутність адміністративно-правових засобів забезпечення законності і правопорядку в Україні та їх систематизація. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. Т. 2. С. 79-82.
54. Луспеник Д. Верховенство права – «новий» старий принцип цивільного судочинства: співвідношення із принципом законності. *Право України*. 2017. № 8. С. 9-20.
55. Макар В. Р. Формування єдиного європейського правопорядку: теоретико-правові підходи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 16 с.
56. Макаренко Л. О. Принцип верховенства права: проблеми розуміння та дії. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 58. С. 9-18.
57. Маленин Н. С. О законности в условиях переходного пери ода. *Теория права: новые идеи*. 1995. Вып. 4. С. 37-42.

58. Малишев Б. В. Принцип верховенства права (теоретико-правовий аспект). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 8. С. 14-20.
59. Манжула А. Засади кодифікації законодавства України про громадський порядок як складова правопорядку. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 3. С. 66-69.
60. Мелех Л. В. Законність у правозастосовній діяльності: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2009. 184 с.
61. Михайленко А. Р. Правовое регулирование деятельности прокуратуры Украины по обеспечению законности. *Государство и право*. 1994. № 1. С. 34-35.
62. Мінченко О. В. Особливості сучасної інтерпретації категорії «законність». *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 56. С. 45-49.
63. Муравенко О. Ю. Особливості правової природи принципу законності. *Публічне право*. 2012. № 2. С. 380-385.
64. Нагорний О. П. Законність в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ та шляхи її удосконалення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 22 с.
65. Назаров П. С. Правопорядок в условиях формирования правового государства: дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2005. 196 с.
66. Налуцишин В. В. Соціальний контроль у забезпеченні правового порядку: філософсько-правова ідея та її сучасний розвиток: моногр. Хмельницький: [б. в.], 2018. 337 с.
67. Налуцишин В. Онтологические предпосылки социального порядка: философско-правовое измерение. *Leges si Viata*. 2018. № 1, ч. 1. С. 48-52.
68. Никитченко Н. В. Державний контроль як складова забезпечення господарського правопорядку: проблеми теорії і практики: моногр. Ірпінь: Нац. ун-т ДПС України, 2014. 342 с.
69. Околіта С. В. Справедливість та законність як принципи державно-правового регулювання: дис. ... канд. наук держ. упр. Київ, 2000. 178 с.
70. Олійник А. Ю. Конституційні основи правопорядку у сфері господарювання. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 27 С. 48- 54.
71. Ольховський Є. Законність як принцип поведінки. *Віче*. 1996. № 3. С. 36-37.
72. Орозбаева А. Юридические гарантии законности в органах местного самоуправления. *IN SITU*. 2016. № 5. С. 29-31.
73. Осауленко О., Пунько О. Зміцнення законності у правозастосовному процесі. *Право України*. 2004. № 12. С. 34-35.
74. Отрош М. І. Місце і роль Католицької церкви у міжнародному правопорядку: моногр. Київ; Одеса: Фенікс, 2017. 594 с.
75. П'ятков П. В. Критерії розмежування компетенції суб'єктів забезпечення законності надання адміністративних послуг у галузі містобудування. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 109-113.

76. Павленко С. В. Засоби забезпечення законності та правопорядку в діяльності органів місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Запоріжжя, 2010. 19 с.
77. Папрыгин Е. С. Правопорядок в государствах с различными формами политико-правового режима: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2009. 178 с.
78. Пауль Г. От порядка полицейского к порядку правовому. *Законность*. 1994. № 4. С. 27-31.
79. Подорожна Т. С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 43 с.
80. Подорожна Т. С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 534 с.
81. Полонський Д. М. Вплив порушень законності в діяльності міліції на стан національного правопорядку. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2011. Вип. 3. С. 175-182.
82. Поляков С. Ю. Адміністративно-правові засади забезпечення законності та правопорядку у Збройних Силах України: моногр. Харків: Право, 2012. 255 с.
83. Поляков С. Ю. Законність в Збройних Силах України: сутність і форми прояву. *Форум права*. 2012. № 3. С. 563-567.
84. Прокопенко О. Ю. Деліктологічна характеристика та профілактика адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2011. 180 с.
85. Рабінович П. Інтерпретація верховенства права: основні вітчизняні підходи та їх діалектична взаємодоповнюваність. *Право України*. 2013. № 1-2. С. 296-309.
86. Рабінович П. М. Колізії між законністю та доцільністю як постійно відтворювана проблема юридичного регулювання. *Вісник Академії правових наук України*. 2000. № 4. С. 27-37.
87. Радави Ж. Имплементация международных стандартов по правам человека в национальный правопорядок Туниса: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2000. 185 с.
88. Ряшко О. В. Законність у контексті профілактики правопорушень в службовій діяльності міліції України: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2006. 215 с.
89. Савенко Д. Л. Верховенство права і законність в організації та діяльності прокуратури України: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 20 с.
90. Савченко И. С. Парламентская дисциплина: закономерности и факторы развития: дис. ... д-ра полит. наук. Москва, 2007. 477 с.
91. Сагун А. В. Поняття забезпечення законності в діяльності адміністративних судів України. *Форум права*. 2016. № 2. С. 180-185.

92. Сидорчук Л. А. Місцеве самоврядування у сфері забезпечення правопорядку (національний та міжнародний досвід): моногр. Київ: Вид-во КИМУ, 2009. 220 с.
93. Словська І. Є. Суд присяжних: становлення і функціонування (зарубіжний досвід). *Право і суспільство*. 2015. № 5-2, ч. 1. С. 3-8.
94. Собакарь А. О. Забезпечення законності та дисципліни в службово-бойовій діяльності сил охорони правопорядку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 29-36.
95. Соловійов В. М. Законність як елемент моніторингу ефективності законодавства. *Актуальні проблеми державного управління*. 2009. № 2. С. 342-349.
96. Солуков А. А. Законность в советский и постсоветский периоды: сравнительное исследование: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2012. 176 с.
97. Стельмащук П. Я. Співвідношення законності і правопорядку у правоохоронній діяльності. *Митна справа*. 2013. № 4 (2.2). С. 324-329.
98. Стороженко С. М. Контрольна діяльність місцевих державних адміністрацій у галузі забезпечення законності та правопорядку. *Право і Безпека*. 2009. № 3. С. 49-53.
99. Теткин Д. В. Законность как реальное выражение права: дис. ... канд. юрид. наук. Тамбов, 2007. 197 с.
100. Тихомиров В. А. Юридическая коллизия, власть и правопорядок. *Государство и право*. 1994. № 1. С. 13-15.
101. Ткаченко Ю. В. Конституційна законність як принцип конституційного ладу. *Форум права*. 2010. № 4. С. 875-883.
102. Троцюк А. Законність і правопорядок як основні ознаки правової держави. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2010. Вип. 4. С. 278-280.
103. Фелик В. Правове бачення громадського порядку і громадської безпеки, що обумовлює зміни в системі адміністративних служб органів внутрішніх справ. *Право України*. 2008. № 2. С. 22-25.
104. Чернетченко О. М. Законність як принцип адміністративної діяльності органів доходів і зборів у податковій сфері: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 21 с.
105. Шай Р. Я. Правопорядок і законність як ознаки правової держави. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2014. № 801. С. 115-120.
106. Шонія Л. В. Економічний вимір правового порядку: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2014. 18 с.
107. Шоптенко С. С. Принципи адміністративно-юрисдикційної діяльності правоохоронних органів в Україні. *Право і суспільство*. 2015. № 5-2, ч. 3. С. 205-210.

ТЕМА 20. ПРАВОСВІДОМІСТЬ ТА ПРАВОВА КУЛЬТУРА. ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ

Правосвідомість: поняття, структура та функції. Критерії розмежування функцій. Види правосвідомості. Взаємозв'язок правосвідомості і права.

Правова культура: поняття, види, функції та шляхи формування. Співвідношення правової культури з правовим нігілізмом та правовим ідеалізмом.

Правове виховання: поняття, мета, завдання, принципи та функції. Механізм реалізації правового виховання. Роль виховання освітньої діяльності, пропаганди правових знань.

У сучасних умовах, коли модернізується суспільство і реформується правова система, осмислення можливостей та меж реалізації універсальних принципів права в українській культурі набуває особливо великого значення. Це питання має не тільки теоретичне, а й практичне значення, оскільки правова система, яка перебуває сьогодні на стадії реформування, з одного боку, ґрунтується на універсальній ідеї права, а з другого – зобов'язана орієнтуватися на визначену традицію правосвідомості. Особливе місце проблеми правосвідомості в історії культури і філософії права пояснюється тим, що правосвідомість є безпосереднім джерелом правопорядку, тобто правових норм, поведінки та відповідних інститутів, тому вона передусім виступає предметом філософського осмислення права.

Правосвідомість – це сукупність ідей, теорій, емоцій, почуттів та правових настанов, за посередництвом яких віддзеркалюється правова дійсність, формуються ставлення суб'єктів до права та юридичної практики, їхня ціннісна орієнтація в правовій сфері.

Основні ознаки правосвідомості:

- є одним з різновидів суспільної свідомості поряд з іншими її формами (філософською, релігійною, моральною, політичною, естетичною та ін.);
- носіями правосвідомості є різні суб'єкти права (особа, громадські об'єднання, політичні партії, державні органи та установи, юристи-науковці, юристи-практики), а також суспільство в цілому;
- об'єктом пізнання правосвідомості зазвичай є чинне право в усій багатоманітності його виявів (право, правові відносини, правова поведінка або діяльність, практика реалізації права тощо);
- правосвідомість є основою розвитку праворозуміння, одним з найбільш важливих чинників удосконалення процесів нормотворчості та правореалізації.

Структура правосвідомості:

1. **Правова психологія** – сукупність настроїв, почуттів, емоцій, переживань з приводу права чи окремих правових явищ.

У складі правової психології вирізняють:

- **сталі і динамічні елементи.** До сталих компонентів відносять: знання права, правові стереотипи, звичаї, традиції, самооцінку особи. До динамічних компонентів належать настрої, почуття, хвилювання, які становлять найбільш нестабільну, рухливу складову правової психології;

- **пізнавальні та емоційні компоненти.** До пізнавальних належать правові емпіричні знання, уявлення, погляди, до емоційних – правові емоції, почуття, настрої.

Правова психологія містить також елементи несвідомого (інтуїція, психологічний афект, звичка, соціальне збудження – паніка та ін.), які можуть активно впливати на формування як правомірної, так і протиправної поведінки. Проявами правової психології будуть відчуття справедливості, байдужість до беззаконня або страх перед відповідальністю та ін.

2. **Правова ідеологія** – сукупність ідей, принципів, теорій, концепцій, які систематизовано віддзеркалюють і оцінюють правову дійсність.

Для правової ідеології характерне цілеспрямоване наукове, в тому числі філософське, осмислення права. Прикладом правової ідеології є різні школи праворозуміння, концепції державного суверенітету, поділу влади, демократичної правової соціальної держави та ін.

Розвиток будь-якої держави та об'єднання держав спирається на певну політико-правову ідеологію (національну чи наднаціональну ідею), яку відображено в конституціях країн або статутних документах організацій. Так, в основу європейської правової ідеології покладено три загальновизнані цінності – демократія, права людини та верховенство права.

3. **Правова настанова**, яка характеризує вольовий бік правосвідомості. Вона охоплює мотиви правової поведінки, відтворює готовність до її певного варіанта, передбачає оцінку правової інформації і намір діяти згідно з цією оцінкою. Сукупність правових настанов індивіда чи певної групи, які безпосередньо формують їх програму діяльності в правовій сфері, складають **правову орієнтацією**.

Усі компоненти правової свідомості не можуть існувати один без одного, вони тісно взаємопов'язані та взаємодіють.

До **функцій** правосвідомості належать:

- **пізнавальна (гносеологічна) функція**, що передбачає накопичення знань про право і практику його реалізації, сприйняття права, подальше осмислення різних правових явищ, всієї правової дійсності;

- **оцінна функція** полягає в тому, що через правосвідомість формується ставлення суб'єкта до права та інших правових явищ, а також правова самооцінка. Практична реалізація оцінної функції сприяє формуванню правових установок суб'єктів права;

- **правоутворююча функція** правосвідомості, яка полягає в тому, що остання розглядається як своєрідне джерело права, тоді як законодавство виступає зовнішнім виразом правосвідомості суспільства та суб'єктів нормотвор-

чості;

- **регулятивна функція** здійснюється через систему мотивів, ціннісних орієнтацій, правових настанов, які виступають специфічним регулятором поведінки людей. Поведінка суб'єктів права є свідомою і вольовою, отже без активної творчої ролі правосвідомості реалізація права неможлива.

Види правосвідомості за суб'єктами:

➤ **індивідуальна** – сукупність правових поглядів, почуттів, настроїв і переконань конкретного індивіда, що визначаються обставинами його життя, правовою освітою та зовнішнім середовищем;

➤ **групова** – виражає ставлення до права, правових явищ, їх оцінку соціальними групами, формальними і неформальними колективами, відображає їх загальні інтереси і потреби, їх співвідношення з інтересами всього суспільства (наприклад, вимоги шахтарів, що страйкують);

➤ **суспільна** – відображає ставлення до права всього суспільства або етносу, виражає їхні інтереси.

Види правосвідомості за глибиною відображення правової реальності:

➤ **професійна** – спеціалізовані знання права, що складаються у середовищі професіоналів-юристів: а) професійно-теоретична – ідеї, концепції, погляди, що виражають систематизоване, теоретичне освоєння права вченими-правознавцями, які працюють у науково-дослідних інститутах і вищих навчальних закладах юридичного профілю. Наукова правосвідомість відіграє пріоритетну роль у прогнозуванні напрямів розвитку права, удосконаленні законодавства, узагальненні нормативно-правового матеріалу, розробленні поняттєво-категоріального апарату юриспруденції, концепцій та проектів нових нормативних актів тощо; б) професійно-практична – поняття, ідеї, переконання, що формуються на підставі юридичної практики суддями, юрисконсультами, адвокатами, прокурорами та іншими практикуючими юристами, яким належить головна роль у реалізації юридичних норм;

➤ **компетентно-неюридична** – правова інформованість службових і посадових осіб у межах компетенції, якою вони офіційно наділені у сфері екології, економіки, культури тощо. Компетентна правосвідомість фізика, інженера, медика, еколога та інших професіоналів-посадовців неюридичного профілю відрізняється як від професійної юридичної правосвідомості (знанням законодавства щодо сфери його професійної діяльності), так і від повсякденної правосвідомості (глибшою інформованістю в конкретній сфері та умінням застосувати її у службовій діяльності);

➤ **повсякденна** – життєві, часом поверхові правові судження особи, яка стикається з правом у повсякденній трудовій, сімейній, суспільній та інших сферах життя і користується в оцінюванні фактів юридичного змісту своїм або чийось правовим «досвідом».

Право і правосвідомість перебувають у зустрічній залежності: з одного боку, розвиток правосвідомості зумовлений правом, з другого – право перебуває у значній залежності від рівня правосвідомості суспільства. Загальне у пра-

восвідомості і праві: є правовими явищами однієї й тієї ж правової системи; зумовлені одними й тими ж економічними і соціально-культурними чинниками; мають регулятивне призначення стосовно суспільних відносин; мають ціннісно-орієнтаційний характер.

Правова культура – це різновид загальної культури, що віддзеркалює систему цінностей, які належать до правової дійсності суспільства.

Правова культура успадкована суспільством з юридичного минулого, визначає його сьогоднішнє і впливає на правове майбутнє цього суспільства. Вона зумовлює правові рішення членів цього суспільства, визначає їхні переконання у правовій сфері, наділяє сенсом дії та процеси, які відбуваються у правовій дійсності. Правова культура формується на менталітеті певного народу, може розглядатися як один з критеріїв ідентифікації національних правових систем та характеризується рівнем розвитку їх основних елементів.

Показники, що визначають рівень правової культури суспільства:

- якісний стан забезпечення та захисту прав людини, їх відповідності міжнародним стандартам, виконання державою своїх зобов'язань у галузі прав людини;
- ступінь впровадження в суспільну практику верховенства права;
- рівень реалізації принципів демократії;
- рівень правосвідомості громадян та посадових осіб;
- якість законодавства, ступінь його досконалості, що визначається гуманістичною спрямованістю, справедливістю, відсутністю прогалин і колізій, рівнем юридичної техніки тощо;
- ефективність юридичної роботи органів публічної влади;
- ступінь незалежності, неупередженості та доступності правосуддя;
- стан розвитку юридичної науки та освіти, використання їх здобутків для вдосконалення законодавства та юридичної практики;
- ступінь сприйняття позитивного правового історичного досвіду як національної правової системи, так і правових систем інших держав.

Поряд з правовою культурою суспільства завжди існує певна кількість різноманітних субкультур (регіонів, меншин, релігійних груп, молоді та ін.). Вони не протистоять панівній правовій культурі, а, включаючи в себе низку її базових компонентів, додають до них нові притаманні саме їм цінності.

Правова субкультура – це частина правової культури суспільства, яка в певних аспектах (цінностях, елементах, позиціях тощо) відрізняється від неї.

У суспільстві також існує **правова контркультура** – сукупність цінностей певних груп, що відкрито протиставляються домінуючій у суспільстві правовій культурі, суперечить їй.

Класифікація типів правової культури:

- **залежно від історичного типу держави і права** виділяють правову культуру відповідних формацій (рабовласницької, феодалної, буржуазної та ін.), цивілізацій (західної, православної, ісламської, китайської та ін.) та суспільств (доіндустріального, індустріального та постіндустріального);

- **залежно від виду правових систем** вирізняють романо-германську, англо-американську, традиційну та релігійну (мусульманську, індуську, іудейську та ін.) типи правової культури. Як особливі типи в рамках цієї класифікації можна виокремити також міжнародну правову культуру, засновану на універсальних правових цінностях, принципах та стандартах, та правову культуру Європейського Союзу.

Види правової культури залежно від її носія: правова культура суспільства; правова культура особи; правова культура соціальної (професійної) групи.

Важливу роль у розвитку правосвідомості суспільства відіграє система виховання, скерована на формування громадянських якостей особистості. Саме громадянин, що дотримується правових норм, здатен стати запорукою поступального розвитку демократичної, правової держави.

Правове виховання спрямоване на фіксацію у свідомості людини установок, які є своєрідними орієнтирами у повсякденному житті:

- повага до закону та законності, ставлення до них як до вищих соціальних цінностей, без яких неможливо реалізувати себе цивілізованим шляхом, захистити власні права та свободи;
- наявність правомірних цілей, планів, намірів у житті, діяльності, вчинках та несприйняття всього протиправного;
- потреба, бажання, навички поводитися правомірно, керуючись стійкими правовими мотивами;
- наявність непохитного імунітету до спокус вчинення кримінальних дій;
- прагнення допомогти правоохоронним органам у розкритті злочину, сприяти реалізації принципу невідворотності покарання;
- намагання утримати інших громадян від правопорушень і спонукання їх до правомірної поведінки;
- посильна участь у підтриманні правопорядку на роботі, за місцем навчання або проживання.

Ознаки правового виховання:

- будується на засадах системи норм і принципів права;

- тісно пов'язане з усіма видами соціального виховання – моральним, політичним, естетичним та ін., що є «субправовими» або такими, «що прилягають до правового», «пов'язані з правовим», оскільки всі вони втягуються в орбіту правового виховання;

- має на меті дати людині необхідні в житті юридичні знання, навчити її поважати і додержуватися законів та підзаконних актів, грамотно захищати себе від незаконних дій з боку державних органів, що застосовують право;

- виражається у втіленні у правосвідомість осіб, що виховуються, складових елементів упорядкованих суспільних відносин – дозволів, зобов'язань, заборон, які створюють умови для здійснення правомірної поведінки;

- спирається на можливість застосування примусової сили держави через покладання юридичної відповідальності на правопорушників;
- здійснюється за допомогою спеціальних правовиховних форм та методів;
- виконується вихователями, котрі, як правило, мають юридичну освіту або спеціальну юридичну підготовку.

Сутністю правового виховання є вироблення поваги до права, його елементів, поєднаних у системну якість, що відповідає справедливості, розуміння природного призначення права впливати на свідомість, культуру особи, на узгодження її потреб та інтересів з інтересами і сподіваннями суспільства.

До **функцій** правового виховання належать:

- **інформаційна** – доведення до відома громадян прийнятих законів та підзаконних актів, нормативно-правових договорів, національної судової практики, рішень Європейського Суду з прав людини тощо;
- **орієнтувальна** – орієнтація громадян на законослухняну поведінку, додержання приписів нормативно-правових актів, толерантність у спілкуванні в правовій сфері;
- **профілактична** – попередження правопорушень та запобігання їм, перевиховування правопорушників у дусі поваги до права;
- **стимулююча** – вироблення у громадян правової активності.

Система правового виховання – це сукупність основних структурних елементів правовиховного процесу (суб'єктів, об'єктів, форм, засобів, способів, методів), що забезпечують його відповідний порядок і організацію.

Суб'єкти правового виховання – державні органи, громадські організації, соціальні групи, посадові особи та громадяни, котрі спрямовують свою діяльність на розроблення і реалізацію заходів, пов'язаних з правовим вихованням.

Об'єкти правового виховання – свідомість людини, її розум (інтелект) та здатність сприймати, оцінювати і здійснювати певні правові явища.

Форми правового виховання (зовнішнє вираження організаційної діяльності, її змісту):

- **правова освіта** – цілеспрямований процес правового навчання в системі освіти юридичного (професійно-правового) і неюридичного профілю, що полягає у передаванні, нагромадженні і засвоєнні знань, умінь і навичок правового характеру (школі, коледжі, інституті);
- **правова інформація** – оперативне доведення до громадян повідомлень, що містять відомості про прийняття нових законів та підзаконних актів, міжнародних договорів, їх змісту та спрямованості;
- **правова пропаганда** – поширення правових знань серед населення шляхом тлумачення норм права через засоби масової інформації (преса, телебачення, радіомовлення, Інтернет);
- **юридична практика** – здійснення правовиховного впливу суду, прокуратури, органів внутрішніх справ, юстиції, адвокатури на громадян;
- **безпосередня реалізація норм права** – виявлення соціально-

правомірної активності, самостійне здійснення юридичних дій, дотримання заборон, використання дозволів (прав), виконання обов'язків;

➤ **правомірна поведінка** – поведження з суб'єктами права відповідно до правових норм у такий спосіб, щоб бути зразком для наслідування;

➤ **самовиховання** – самоаналіз своїх дій відповідно до правових вимог, удосконалення правових знань і орієнтації в правовій реальності.

Засоби правового виховання: телерадіопередачі, лекції з правової тематики, індивідуальна робота, друковані правові видання, спеціальні організаційно-освітні акції правового змісту (прес-конференції, брифінги, зустрічі, лекції, бесіди, семінари, вечори питань і відповідей, консультації тощо).

Методи правового виховання – сукупність прийомів і способів, за допомогою яких здобуваються правові знання, уміння і навички, формується повага до права. Основні методи правового виховання: **переконання, заохочення, примус, інформаційний вплив, наставництво, позитивний приклад.**

Правове виховання надає прямий вплив на формування правової активності особистості, правове життя й правову політику, які взаємозв'язані й взаємозалежні. З одного боку, правова активність як найважливіша складова частина правового життя виступає критерієм її якісного стану, а з іншого – правове життя є показником рівня правової активності громадян. Наскільки ефективніше правове виховання, настільки якісніше буде стан правового життя нашого суспільства та вище рівень правової активності.

Ключові поняття:

правосвідомість, когнітивна функція, правостворююча функція, правова психологія, правовий інфантилізм, правовий романтизм, правовий дилетантизм, правова демагогія, правовий нігілізм, правовий стимул, правове обмеження, режим законності і порядку, стан юридичної практики, правова психологія, правова ідеологія, буденна правосвідомість, професійна правосвідомість, наукова правосвідомість, індивідуальна правосвідомість, колективна правосвідомість, групова правосвідомість, суспільна правосвідомість, індивідуальна форма правосвідомості, групова форма правосвідомості, непрофесійна група правосвідомості, суспільна група правосвідомості, правова культура, професійна культура юриста, культура правосвідомості, культура правової поведінки, культура юридичної практики, ціннісно-нормативна функція правової культури, правосоціальна функція правової культури, комунікативна функція правової культури, прогностична функція правової культури, пізнавальна функція правової культури, регулятивна функція правової культури, нормативно-аксеологічна функція правової культури, правова культура суспільства, правова культура особи, правова культура професійної групи, правовий всеобуч, правова агітація, самовиховання, правова поведінка, правова настанова, мотив правової поведінки, зміст правового виховання, система правового виховання, суб'єкт правового виховання, об'єкт правового виховання, механізм правового виховання, деформація правосвідомості.

1. Сукупність поглядів, почуттів, емоцій, ідей, теорій та концепцій, а також уявлень і настанов, які характеризують відношення особи, суспільної групи і суспільства в цілому до чинного чи бажаного права, а також до всього, що охоплюється правовим регулюванням – це:

- а) правосвідомість;
- б) політична свідомість;
- в) функції правосвідомості;
- г) правова психологія;
- д) правова ідеологія.

2. За суб'єктами (носіями) правосвідомості розрізняють такі форми правосвідомості:

- а) групову та суспільну;
- б) індивідуальну, непрофесійну та суспільну;
- в) індивідуальну, групову та суспільну;
- г) буденну, професійну та непрофесійну;
- д) політичну, економічну, правову та ін.

3. За глибиною відображення правової дійсності правосвідомість може бути:

- а) індивідуальна, групові та суспільна;
- б) індивідуальна, непрофесійна та професійна;
- в) масова, групові та суспільна;
- г) непрофесійна, професійна, наукова та практична;
- д) політична, економічна, правова та ін.

4. Сукупність правових поглядів, почуттів, настроїв і переконань конкретної особи – це:

- а) суспільна правосвідомість;
- б) групові правосвідомість;
- в) індивідуальна правосвідомість;
- г) політична правосвідомість;
- д) соціальна правосвідомість.

5. Форма правосвідомості, яка виражає ставлення до права, правових явищ, їх оцінку з боку соціальних груп, формальних і неформальних колективів, відображає їх загальні інтереси і потреби, їх співвідношення з інтересами всього суспільства:

- а) індивідуальна форма правосвідомості;
- б) групові форма правосвідомості;
- в) суспільна форма правосвідомості;
- г) непрофесійна форма правосвідомості;
- д) професійна форма правосвідомості.

6. Ставлення до права та державно-правових явищ всього суспільства або етносу – це:

- а) індивідуальна правосвідомість;
- б) групова правосвідомість;
- в) соціальна правосвідомість;
- г) політична правосвідомість;
- д) суспільна правосвідомість.

7. Життєві, поверхневі судження про право людини, яка стикається з правом у повсякденній трудовій, сімейній, суспільній та інших сферах життя – це:

- а) індивідуальна форма правосвідомості;
- б) групова форма правосвідомості;
- в) суспільна форма правосвідомості;
- г) непрофесійна форма правосвідомості;
- д) професійна форма правосвідомості.

8. Спеціалізовані правові знання, що використовуються в роботі професіоналами-юристами – це:

- а) індивідуальна форма правосвідомості;
- б) групова форма правосвідомості;
- в) суспільна форма правосвідомості;
- г) непрофесійна форма правосвідомості;
- д) професійна форма правосвідомості.

9. Правосвідомість учених, викладачів вищих навчальних закладів визначається як:

- а) наукова (теоретична) форма правосвідомості;
- б) практична форма правосвідомості;
- в) освітня форма правосвідомості;
- г) непрофесійна форма правосвідомості;
- д) професійна форма правосвідомості.

10. Правосвідомість суддів, юрисконсультів, адвокатів, прокурорів та інших – це:

- а) наукова форма правосвідомості;
- б) практична форма правосвідомості;
- в) освітня форма правосвідомості;
- г) непрофесійна форма правосвідомості;
- д) професійна форма правосвідомості.

11. Сукупність ідей та переконань, що здобувають юристи під час реалізації юридичних норм – це:

- а) професійна доктринальна правова свідомість;
- б) професійна практична правова свідомість;
- в) непрофесійна компетентна правосвідомість;
- г) непрофесійна повсякденна правосвідомість;
- д) фактично-юридична правосвідомість.

12. Різновид правосвідомості, що формується на основі юридичної науки та визначає її розвиток шляхом розробки різних концепцій, теорій, принципів, ідей, учень – це:

- а) професійна доктринальна правова свідомість;
- б) професійна практична правова свідомість;
- в) непрофесійна компетентна правосвідомість;
- г) непрофесійна повсякденна правосвідомість;
- д) фактично-юридична правосвідомість.

13. Сукупність життєвих обставин, особистого правового досвіду й отриманої освіти, що характеризує ставлення людини до чинного чи бажаного права і правової системи на побутовому рівні – це:

- а) професійна наукова (доктринальна) правова свідомість;
- б) професійна практична правова свідомість;
- в) непрофесійна компетентна правосвідомість;
- г) непрофесійна повсякденна правосвідомість;
- д) фактично-юридична правосвідомість.

14. Функції правосвідомості – це:

а) елементи правової системи, що перебувають у глибокій єдності з її іншими елементами: системою права, системою законодавства, юридичною практикою; визначають розвиненість правової культури;

б) основні напрями оволодіння правовими знаннями та їх вплив на правові явища, правову систему в цілому;

в) діяльнісна частина правосвідомості, готовність особи виявити активність у сфері пізнання і реалізації права, або в сфері ігнорування і порушення правових норм;

г) сукупність почуттів і емоцій, що виражають ставлення індивіда, групи, суспільства до права, правових явищ і спричиняють готовність до певної правової поведінки;

д) система правових принципів, ідей, теорій, концепцій, що відображають теоретичне осмислення правової реальності, усвідомлене проникнення в сутність правових явищ і спричиняють готовність до певної правової поведінки в результаті оцінки правових явищ.

15. До основних функцій правосвідомості належать:

- а) евристична, аксіологічна, охоронна;
- б) емоційна, регулююча, когнітивна;
- в) когнітивна, правоутворююча, настановча;
- г) регулятивна, охоронна, виховна;
- д) аксіологічна, гносеологічна, регулятивна.

16. Емоційна функція правосвідомості у своєму розумінні припускає:

- а) співвідношення поведінки людей з чинною в суспільстві системою правових розпоряджень;
- б) ціннісне ставлення до законодавства, співвіднесення правових норм зі своїми поглядами на правове, обов'язкове, необхідне;
- в) знання права, проінформованість про нормативні акти, зміст юридичних норм;
- г) спеціалізовані знання, що використовуються в роботі юристами;
- д) сукупність правових поглядів, почуттів, настроїв і переконань конкретного індивіда.

17. Регулюючу функцію правосвідомості слід розуміти як:

- а) співвідношення поведінки людей з чинною в суспільстві системою правових розпоряджень;
- б) ціннісне ставлення до законодавства, співвіднесення правових норм зі своїми поглядами на правове, обов'язкове, необхідне;
- в) знання права, поінформованість про нормативні акти, зміст юридичних норм;
- г) спеціалізовані знання, що використовуються в роботі юристами;
- д) сукупність правових поглядів, почуттів, настроїв і переконань конкретного індивіда.

18. Пізнання правової дійсності та формування правових теорій, концепцій, ідей передбачає:

- а) когнітивна функція правосвідомості;
- б) аксіологічна функція правосвідомості;
- в) практична функція правосвідомості;
- г) доктринальна функція правосвідомості;
- д) правотворча функція правосвідомості.

19. За формою відображення правової свідомості виокремлюють:

- а) правові уявлення та правові погляди;
- б) правові установки та правові вказівки;
- в) правові установки та правові дії;
- г) правові явища та правові погляди;
- д) правові уявлення та правові дії.

20. Рівень свідомості і правової активності громадян виражається у:

а) стані фактичної впорядкованості суспільних відносин, урегульованих за допомогою правових засобів, змістом яких є сукупність правомірних дій суб'єкта права;

б) досконалості змісту і форми нормативно-правових актів, їх якості, продуманості, узгодженості, культурні юридичних текстів;

в) роботі правозастосовних, судових, правоохоронних та інших органів, що є показником правореалізуючої культури посадових осіб, їх професійного знання законодавства, чітко налагодженої роботи з розгляду правових питань і доведення їх до повного юридичного вирішення;

г) ступені засвоєння права громадянами, посадовими особами, спрямованості на додержання заборон, використання прав, виконання обов'язків;

д) знанні законодавства і можливостей юридичної науки.

21. Головним елементом моделі правосвідомості є:

а) правова освіченість;

б) правова вихованість;

в) правова культура;

г) правові знання;

д) правовий інфантилізм.

22. Культура правосвідомості визначається як:

а) ефективна діяльність законодавчих, судових, правозастосовних, правоохоронних органів;

б) правова активність громадян, яка виражається в правомірній поведінці;

в) високий рівень правосвідомості, що містить оцінку закону з позиції справедливості, прав людини;

г) засвоєння правової спадщини минулого і сьогодення;

д) забезпечення ефективного функціонування всіх елементів правової системи і створення непохитного правопорядку.

23. Культура правової поведінки – це:

а) ефективна діяльність законодавчих, судових, правозастосовних, правоохоронних органів;

б) правова активність громадян, яка виражається в правомірній поведінці;

в) високий рівень правосвідомості, що містить оцінку закону з позиції справедливості, прав людини;

г) засвоєння правової спадщини минулого і сьогодення;

д) забезпечення ефективного функціонування всіх елементів правової системи і створення непохитного правопорядку.

24. Функції правової культури – це:

- а) основні напрями осягнення правових цінностей – вітчизняних і світових;
- б) засвоєння правової спадщини минулого і сьогодення;
- в) система цінностей створених у ході розвитку суспільства і накопичених людством;
- г) розкриття статичності та динаміки правової культури;
- д) обумовлені правовою культурою суспільства ступінь і характер прогресивно-правового розвитку особи, які забезпечують її правомірну діяльність.

25. Пізнавальна функція правової культури визначається як:

- а) ефективна діяльність законодавчих, судових, правозастосовних, правоохоронних органів;
- б) правова активність громадян, яка виражається в правомірній поведінці;
- в) засвоєння правової спадщини минулого і сьогодення – вітчизняної та іноземної;
- г) забезпечення ефективного функціонування всіх елементів правової системи і створення непохитного правопорядку;
- д) оцінка поведінки особи, рівня розвитку законодавства, стану законності і правопорядку відповідно до норм права держави і міжнародних стандартів.

26. Нормативно-аксеологічна функція правової культури визначається як:

- а) ефективна діяльність законодавчих, судових, правозастосовних, правоохоронних органів;
- б) правова активність громадян, яка виражається в правомірній поведінці;
- в) засвоєння правової спадщини минулого і сьогодення;
- г) забезпечення ефективного функціонування всіх елементів правової системи і створення непохитного правопорядку;
- д) оцінка поведінки особи, рівня розвитку законодавства, стану законності і правопорядку відповідно до норм права держави і міжнародних стандартів.

27. Функція правової культури, що пов'язана з теоретичною й організаторською діяльністю щодо формування правової держави і громадянського суспільства; створює правові і моральні гарантії таких загальнолюдських цінностей, як чесність і порядність, доброта і милосердя, моральний самоконтроль і сумлінність, людська гідність і свобода вибору – це:

- а) прогностична функція;
- б) комунікативна функція;
- в) ціннісно-нормативна функція;
- г) праворегулятивна функція;
- д) пізнавально-реформаторська функція.

28. Функція правової культури, що може бути вивчена через призму формування правових якостей особи:

- а) правосоціальна функція;
- б) комунікативна функція;
- в) ціннісно-нормативна функція;
- г) праворегулятивна функція;
- д) пізнавально-реформаторська функція.

29. Функція правової культури, що охоплює правотворчість і реалізацію права, забезпечує правомірну поведінку громадян, їх соціальну активність – це:

- а) прогностична функція;
- б) комунікативна функція;
- в) ціннісно-нормативна функція;
- г) праворегулятивна функція;
- д) пізнавально-реформаторська функція.

30. Функція правової культури, що охоплює правотворчість і реалізацію права, забезпечує правомірну поведінку громадян, їх соціальну активність, містить аналіз тенденцій, що характерні для всієї правової системи – це:

- а) прогностична функція;
- б) пізнавально-реформаторська функція;
- в) комунікативна функція;
- г) праворегулятивна функція;
- д) ціннісно-нормативна функція.

31. Правова культура особи розуміється як:

- а) основні напрями досягнення правових цінностей;
- б) засвоєння правової спадщини минулого і сьогодення;
- в) система цінностей створених у ході розвитку суспільства і накопичених людством;
- г) розкриття статичної та динамічної правової культури;
- д) зумовлений правовою культурою суспільства ступінь правової розвиненості, ціннісної інформаційно-правової освіченості особи, що дає їй змогу адекватно орієнтуватися у різних правових ситуаціях, дотримуватися правомірної поведінки.

32. Правова культура, що базується на здобутих унаслідок одержання спеціальної юридичної освіти правових знаннях, практичних навичках і вміннях, особистій майстерності, що пов'язані з конкретним юридичним фахом – це:

- а) теоретична правова культура;
- б) професійна правова культура;
- в) наукова правова культура;
- г) навчальна правова культура;
- д) буденна правова культура.

33. Система цінностей, створених у ході розвитку суспільства і накопичених людством у галузі права – це:

- а) структурний аспект правової культури;
- б) функціональний аспект правової культури;
- в) аксіологічний аспект правової культури;
- г) поведінковий аспект правової культури;
- д) гносеологічний аспект правової культури.

34. Уможливорює розкриття статичності і динаміки правової культури – це:

- а) структурно-функціональний аспект правової культури;
- б) функціональний аспект правової культури;
- в) аксіологічний аспект правової культури;
- г) поведінковий аспект правової культури;
- д) гносеологічний аспект правової культури.

35. Склад, внутрішню будову та зв'язки між елементами правової культури характеризує:

- а) структурний аспект правової культури;
- б) функціональний аспект правової культури;
- в) аксіологічний аспект правової культури;
- г) поведінковий аспект правової культури;
- д) ціннісний аспект правової культури.

36. Формування правової культури та правосвідомості шляхом стійкого цілеспрямованого впливу на людину – це:

- а) правова культура;
- б) правова соціалізація;
- в) правова ресоціалізація;
- г) правове виховання;
- д) правова десоціалізація.

37. У структурі правосвідомості за рівнем відображення правової реальності виділяють такі елементи:

- а) правова психологія та правова ідеологія;
- б) правова психологія та правові погляди;
- в) правова ідеологія та правові поняття;
- г) правові звички та правові традиції;
- д) правова ідеологія та правові погляди.

38. Правова психологія – це:

а) система правових принципів, ідей, теорій, концепцій, що відображають теоретичне осмислення правової реальності, усвідомлене проникнення в сутність правових явищ і спричиняють готовність до певної правової поведінки в результаті оцінки правових явищ;

б) діяльна частина правосвідомості, готовність особи виявити активність у сфері пізнання і реалізації права, або в сфері ігнорування і порушення правових норм;

в) сукупність правових почуттів, емоцій, оцінок, елементів настрою, що домінують у суспільстві, виявляються у суспільній думці;

г) основні напрями оволодіння правовими знаннями та їх вплив на правові явища, правову систему в цілому;

д) елемент правової системи, що перебуває у глибокій єдності з її іншими елементами: системою права, системою законодавства, юридичною практикою; визначає розвиненість правової культури.

39. Елементами правової психології є:

а) правові ідеї, правові настрої, правові мотиви;

б) правові почуття, правові погляди, правові звички;

в) правові почуття, правові уявлення, правові категорії;

г) правові поняття, правові погляди, правові практичні знання;

д) правові настрої, правові переживання, правові цілі.

40. Особливий вид психологічного сприйняття права та правових явищ, емоційна реакція, пов'язана з правовою дійсністю, правові переживання – це:

а) правові враження;

б) правові погляди;

в) правові звички;

г) правові почуття;

д) правові настрої.

41. Культура юридичної практики – це:

а) ефективна діяльність законодавчих, судових, правозастосовних, правоохоронних органів;

б) правова активність громадян, яка виражається в правомірній поведінці;

в) високий рівень правосвідомості, що містить оцінку закону з позиції справедливості, прав людини;

г) засвоєння правової спадщини минулого і сьогодення;

д) забезпечення ефективного функціонування всіх елементів правової системи і створення непохитного правопорядку.

42. Рівень правотворчої діяльності і стан законодавства виражається у:

а) стані фактичної впорядкованості суспільних відносин, урегульованих за допомогою правових засобів, змістом яких є сукупність правомірних дій суб'єкта права;

б) досконалості змісту і форми нормативно-правових актів, їх якості, продуманості, узгодженості, культурі юридичних текстів;

в) роботі правозастосовних, судових, правоохоронних та інших органів, що є показником правореалізуючої культури посадових осіб, їх професійного знання законодавства, чітко налагодженої роботи з розгляду правових питань і доведення їх до повного юридичного вирішення;

г) ступені засвоєння права громадянами, посадовими особами, спрямованості на додержання заборон, використання прав, виконання обов'язків;

д) знанні законодавства і можливостей юридичної науки.

43. Режим законності і порядку полягає у:

а) стані фактичної впорядкованості суспільних відносин, урегульованих за допомогою правових засобів, змістом яких є сукупність правомірних дій суб'єкта права;

б) досконалості змісту і форми нормативно-правових актів, їх якості, продуманості, узгодженості, культурі юридичних текстів;

в) роботі правозастосовних, судових, правоохоронних та інших органів, що є показником правореалізуючої культури посадових осіб, їх професійного знання законодавства, чітко налагодженої роботи з розгляду правових питань і доведення їх до повного юридичного вирішення;

г) ступені засвоєння права громадянами, посадовими особами, спрямованості на додержання заборон, використання прав, виконання обов'язків;

д) знанні законодавства і можливостей юридичної науки.

44. Правозначуща настанова – це:

а) сукупність почуттів і емоцій, що виражають ставлення індивіда, групи, суспільства до права, правових явищ;

б) діяльна частина правосвідомості, готовність особи виявити активність у сфері пізнання і реалізації права, або в сфері ігнорування і порушення правових норм;

в) елемент правової системи, що перебуває у глибокій єдності з її іншими елементами: системою права, системою законодавства, юридичною практикою; визначає розвиненість правової культури;

г) основні напрями оволодіння правовими знаннями та їх вплив на правові явища, правову систему в цілому;

д) система правових принципів, ідей, теорій, концепцій, що відображають теоретичне осмислення правової реальності, усвідомлене проникнення в сутність правових явищ і спричиняють готовність до певної правової поведінки в результаті оцінки правових явищ.

45. Сукупність основних елементів правовиховного процесу, що забезпечує його визначений порядок і організацію – це:

- а) правовиховання;
- б) правовиховна програма;
- в) правовиховна робота;
- г) механізм правовиховання;
- д) система правовиховання.

46. До основних функцій правового виховання належать:

- а) інформаційна, орієнтувальна, профілактична, стимулююча функції;
- б) попереджувальна, стабілізаційна, інформаційна функції;
- в) мотивувальна, динамічна, статична функції;
- г) онтологічна, гносеологічна, мотиваційна функції;
- д) гносеологічна, праксіологічна, мотиваційна функції.

47. Внутрішній духовно-правовий стан, у якому перебуває особа в момент прийняття рішення про те, як поводити себе у тих чи інших обставинах – це:

- а) зміст правового виховання;
- б) система правового виховання;
- в) механізм правового виховання;
- г) об'єкт правового виховання;
- д) правова вихованість.

48. Сукупність основних елементів правовиховного процесу, яка забезпечує його певний порядок і організацію – це:

- а) зміст правового виховання;
- б) система правового виховання;
- в) механізм правового виховання;
- г) об'єкт правового виховання;
- д) правова вихованість.

49. Елементами системи правового виховання є:

- а) об'єкти, суб'єкти;
- б) об'єкти, суб'єкти, сукупність правових заходів;
- в) об'єкти, суб'єкти, об'єктивна і суб'єктивна сторона;
- г) об'єкти, суб'єкти, засоби і способи;
- д) об'єкти, суб'єкти, перспективи правового виховання.

50. Процес цілеспрямованого і систематичного впливу та правосвідомість особи (групи) за допомогою сукупності (комплексу) право виховних заходів, певних способів і заходів, які має у своєму розпорядженні суспільство – це:

- а) зміст правового виховання;
- б) система правового виховання;

- в) механізм правового виховання;
- г) об'єкт правового виховання;
- д) правова вихованість.

51. Друковані правові видання – це:

- а) метод правового виховання;
- б) засіб правового виховання;
- в) форма правового виховання;
- г) принцип правового виховання;
- д) від правового виховання.

52. Засобом правового виховання є:

- а) примус;
- б) заохочення;
- в) оцінювання;
- г) лекції;
- д) переконання.

53. Зовнішнє вираження змісту, організаційної діяльності правового виховання – це:

- а) правова освіта;
- б) правомірна поведінка громадян;
- в) форма правового виховання;
- г) самовиховання;
- д) метод правового виховання.

54. Порядок перенесення правових ідей і настанов, що містяться в суспільній правосвідомості, у свідомість виховуваних розуміється як:

- а) зміст правового виховання;
- б) система правового виховання;
- в) механізм правового виховання;
- г) об'єкт правового виховання;
- д) правова вихованість.

55. Компонент механізму правового виховання, яким визначається співвідношення досягнутого рівня правовиховної роботи і тією бажаною метою, яку ставили та досягли учасники правовиховного процесу – це:

- а) послідовність правового виховання;
- б) системність правового виховання;
- в) ефективність правового виховання;
- г) науковість правового виховання;
- д) значення правового виховання.

56. Порядок перенесення правових ідей і настанов, що містяться у суспільній правосвідомості, у свідомість виховуваних – це:

- а) загальне виховання;
- б) спеціальне виховання;
- в) правовиховна робота;
- г) механізм правовиховання;
- д) система виховання.

57. Методом правового виховання є:

- а) імперативний метод;
- б) диспозитивний метод;
- в) позитивний приклад;
- г) профілактичний метод;
- д) семінар.

58. Принцип правового виховання, що передбачає об'єктивний аналіз і оцінку реальної дійсності з позиції пізнання об'єктивних законів суспільного розвитку і застосування їх у правовій практиці – це:

- а) принцип безперервності;
- б) принцип диспозитивності;
- в) принцип системності;
- г) принцип науковості;
- д) принцип цілеспрямованості.

59. Наявність у особи сукупності правових та професійних знань, поглядів, переконань, правових установок, які надають їй можливість правильно оцінити соціальну роль права як рівної міри свободи, справедливості, захисту її прав і законних інтересів – це:

- а) правова освіченість;
- б) правова вихованість;
- в) правова культура;
- г) правові знання;
- д) правовий інфантилізм.

60. Єдина загальнодержавна система вивчення законодавства, яка охоплює усі верстви населення, усіх державних службовців – це:

- а) правовий всеобуч;
- б) правовий нігілізм;
- в) правовий стимул;
- г) правове обмеження;
- д) правова вихованість.

61. Процес включення індивіда в систему правовідносин суспільства на основі засвоєння всієї правової культури даного суспільства – це:

- а) правова поведінка;
- б) правова соціалізація;
- в) правова ресоціалізація;
- г) правове виховання;
- д) правова десоціалізація.

62. За формами вияву правову соціалізацію класифікують на:

- а) практичну та теоретичну;
- б) стихійну та цілеспрямовану;
- в) зовнішню та внутрішню;
- г) основну та додаткову;
- д) просту та складну.

63. Здійснення правовиховного впливу судовими та правоохоронними органами:

- а) накопичення правових знань;
- б) формування правових переконань;
- в) юридична практика;
- г) накопичення правового досвіду;
- д) формування звичок правомірної поведінки.

64. Розповсюдження правових ідей, знань серед великої кількості населення – це:

- а) правова агітація;
- б) правова пропаганда;
- в) правове виховання;
- г) правова освіта;
- д) правомірна соціальна діяльність.

65. Правове стримання протиправної поведінки, яке створює умови для задоволення інтересів контр-суб'єкта, охорони і захисту суспільства – це:

- а) правовий всеобуч;
- б) правовий нігілізм;
- в) правовий стимул;
- г) правове обмеження;
- д) правова вихованість.

66. *Правове спонукання до законослухняної поведінки, які створюють умови для задоволення інтересів суб'єкта – це:*

- а) правовий всеобуч;
- б) правовий нігілізм;
- в) правовий стимул;
- г) правове обмеження;
- д) правова вихованість.

67. *Рухомі та емоційні елементи є частиною:*

- а) правових почуттів, правових настроїв та правових переживань;
- б) правових звичок, правових традицій та правових звичаїв;
- в) правових та практичних знань, правових уявлень, правових поглядів;
- г) правової ідеології;
- д) правової поведінки.

68. *Форма правового виховання, що здійснюється в процесі реалізації правових норм – це:*

- а) правова агітація;
- б) правова пропаганда;
- в) правове виховання;
- г) правова освіта;
- д) правомірна соціальна діяльність.

69. *Відносно самостійна особиста позиція щодо законів, соціальних цінностей права, елемент індивідуальної правосвідомості, необхідний для забезпечення стабільності життєвої позиції особи – це:*

- а) правові переконання;
- б) правові уявлення;
- в) правові знання;
- г) правові навички;
- д) правові судження.

70. *Пізнавальні елементи, які передбачають самооцінку, тобто вміння критично оцінити свою поведінку з погляду відповідності її до права входять до:*

- а) правових почуттів, правових настроїв та правових переживань;
- б) правових звичок, правових традицій та правових звичаїв;
- в) правових та практичних знань, правових уявлень, правових поглядів;
- г) правової ідеології;
- д) правової поведінки.

71. *Нерухомі, стійкі елементи, що виступають як регулятори поведінки є складовою частиною:*

- а) правових почуттів, правових настроїв та правових переживань;
- б) правових звичок, правових традицій та правових звичаїв;
- в) правових та практичних знань, правових уявлень, правових поглядів;
- г) правової ідеології;
- д) правової поведінки.

72. *Всебічне осмислення ситуації, невидимий процес розщеплення свідомості на правомірну і протиправну визначається як:*

- а) правова настанова;
- б) мотивована правова поведінка;
- в) правова ідеологія;
- г) психологічно-правовий стан;
- д) правова ідея особистості.

73. *Готовність до певної правової поведінки в результаті оцінки правових явищ, які здійснюють вплив на всі основні функції правосвідомості – це:*

- а) правова настанова;
- б) мотивована правова поведінка;
- в) правова ідеологія;
- г) психологічно-правовий стан;
- д) правова ідея особистості.

74. *Система правових принципів, ідей, теорій, концепцій, що відображають теоретичне осмислення правової реальності, усвідомлене проникнення в сутність правових явищ і спричиняють готовність до певної правової поведінки в результаті оцінки правових явищ – це:*

- а) правова психологія;
- б) правова ідеологія;
- в) правозначуща настанова;
- г) функції правосвідомості;
- д) правосвідомість.

75. *Елементами правової ідеології є:*

- а) правові ідеї, правові принципи, правові переконання;
- б) правові переконання, правові погляди, правові ідеї;
- в) правові уявлення, правові традиції, правові категорії;
- г) правові практичні знання, правові погляди, правові настанови;
- д) правові переживання, правові переживання, правові цілі.

76. Недостатня обізнаність в правових питаннях, при особистій переконаності в наявності належної юридичної підготовки – це:

- а) правовий ідеалізм;
- б) правовий інфантилізм;
- в) правовий нігілізм;
- г) правова демагогія;
- д) правовий дилетантизм.

77. У країнах з тоталітарними та авторитарними режимами найбільш поширеним є явище:

- а) правового романтизму;
- б) правової демагогії;
- в) правового інфантилізму;
- г) правового нігілізму;
- д) правового дилетантизму.

78. Правовий романтизм проявляється у:

а) легковажному або свідомому справлянні такого впливу окремої особи або громадських організацій на свідомість людей, наслідком якого стає формування однобічного чи викривленого уявлення про правову дійсність;

б) здобутих унаслідок одержання спеціальної юридичної освіти правових знаннях, практичних навичках і вміннях, особистій майстерності, що пов'язані з конкретним юридичним фахом;

в) стані правосвідомості громадян, зокрема посадових осіб державного апарату, при якому відбувається переоцінка реальних можливостей форм права впливати на суспільні відносини і процеси;

г) вільному поводженні із законом (поверхове або неадекватне тлумачення правових норм, відсутність системного підходу при їх оцінці та ін.) або оцінкою юридичної ситуації, що в цілому зумовлено легковажним ставленням до права;

д) несформованості правових знань або їх недостатній глибині, однак при особистій переконаності в наявності належної юридичної підготовки.

79. Правовий інфантилізм відображається у:

а) легковажному або свідомому справлянні такого впливу окремої особи або громадських організацій на свідомість людей, наслідком якого стає формування однобічного чи викривленого уявлення про правову дійсність;

б) несформованості правових знань або їх недостатній глибині, однак при особистій переконаності в наявності належної юридичної підготовки;

в) стані правосвідомості громадян, зокрема посадових осіб державного апарату, при якому відбувається переоцінка реальних можливостей форм права впливати на суспільні відносини і процеси;

г) вільному поводженні із законом або оцінкою юридичної ситуації, що в цілому зумовлено легковажним ставленням до права;

д) здобутих унаслідок одержання спеціальної юридичної освіти правових знаннях, практичних навичках і вміннях, особистій майстерності, що пов'язані з конкретним юридичним фахом.

80. Правовий дилетантизм проявляється у:

а) стані правосвідомості громадян, зокрема посадових осіб державного апарату, при якому відбувається переоцінка реальних можливостей форм права впливати на суспільні відносини і процеси;

б) вільному поводженні із законом або оцінкою юридичної ситуації, що в цілому зумовлена легковажним ставленням до права;

в) легковажному або свідомому справлянні такого впливу окремої особи або громадських організацій на свідомість людей, наслідком якого стає формування однобічного чи викривленого уявлення про правову дійсність;

г) несформованості правових знань або їх недостатній глибині, однак при особистій переконаності в наявності належної юридичної підготовки;

д) здобутих унаслідок одержання спеціальної юридичної освіти правових знаннях, практичних навичках і вміннях, особистій майстерності, що пов'язані з конкретним юридичним фахом.

81. Деформаційний стан правосвідомості, який характеризується усвідомленим ігноруванням вимог закону, цінності права, зневажливим ставленням до правових принципів і традицій, однак виключає злочинний намір – це:

а) правовий романтизм;

б) правовий нігілізм;

в) правова психологія;

г) правовий ідеалізм

д) правова культура.

82. Чинником формування правового нігілізму є:

а) висока якість законів та інших нормативно-правових актів;

б) авторитет державної влади і налагодженість механізму її дії;

в) високий рівень правосвідомості, який дозволив би закону працювати;

г) збереження самобутності правової культури;

д) наступність нігілістичних традицій.

83. Найбільш поширений вид деформації правосвідомості, який активно виявляється під час проведення передвиборчої агітації:

а) суспільна правосвідомість;

б) правова демагогія;

в) правовий нігілізм;

г) правовий романтизм;

д) правовий ідеалізм.

84. *Внутрішній духовно-правовий стан, у якому перебуває особистість у момент прийняття рішення про те, як вчинити, готовність до правомірної або протиправної поведінки – це:*

- а) правова свідомість;
- б) правова вихованість;
- в) правова освіта;
- г) правова демагогія;
- д) правовий інфантилізм.

85. *Правова демагогія проявляється у:*

а) стані правосвідомості громадян, зокрема посадових осіб державного апарату, при якому відбувається переоцінка реальних можливостей форм права впливати на суспільні відносини і процеси;

б) легковажному або свідомому справлянні такого впливу окремої особи або громадських організацій на свідомість людей, наслідком якого стає формування одностороннього чи викривленого уявлення про правову дійсність;

в) несформованості правових знань або їх недостатній глибині, однак при особистій переконаності в наявності належної юридичної підготовки;

г) вільному поводженні із законом (поверхове або неадекватне тлумачення правових норм, відсутність системного підходу при їх оцінці та ін.) або оцінкою юридичної ситуації, що в цілому зумовлено легковажним ставленням до права;

д) здобутих унаслідок одержання спеціальної юридичної освіти правових знаннях, практичних навичках і вміннях, особистій майстерності, що пов'язані з конкретним юридичним фахом.

86. *Різновид деформації правосвідомості, що передбачає її обмеженість формальним прийняттям положень закону, інертним виконанням нормативних приписів – це:*

- а) правова освіченість;
- б) правова вихованість;
- в) правовий нігілізм;
- г) правовий догматизм;
- д) правовий інфантилізм.

87. *Найбільш загальні, фундаментальні та глибокі правові поняття, що є межею наукового узагальнення як у певній області юридичних знань, так і в правознавстві в цілому – це:*

- а) правовий умовивід;
- б) правове судження;
- в) правове поняття;
- г) правова категорія;
- д) правове припущення.

88. Словесне формулювання сутності юридичного явища або процесу – це:

- а) правовий умовивід;
- б) правове судження;
- в) правове поняття;
- г) правова категорія;
- д) правовий доказ.

89. Угрупування однорідних властивостей правових явищ, що передбачає одержання нового знання – це:

- а) правовий умовивід;
- б) правове судження;
- в) правове поняття;
- г) правова категорія;
- д) правовий доказ.

90. Встановлення загальних взаємозв'язків між предметом та його ознаками у правовій сфері – це:

- а) правовий умовивід;
- б) правове судження;
- в) правове поняття;
- г) правова категорія;
- д) правовий доказ.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві і утвердження здорового способу життя: Указ Президента від 15 березня 2002 року. *Офіційний вісник України*. 2002. № 12. Ст. 555.

Спеціалізована література:

1. Turcan O. Deontologia funcționarului public: de la norme morale spre conduită profesională. *Legea si Viata*. 2016. № 2. ч. 1, С. 13-18.
2. Акутаев Р. М. Правовая культура сквозь призму современной правовой реальности. *Российская юстиция*. 2013. № 2. С. 63-66.
3. Андреев Д. Правосвідомість у структурі соціально-правової комунікації. *Юридична Україна*. 2013. № 5. С. 11-17.
4. Артеменко И. Участие институтов гражданского общества в формировании и реализации молодежной политики в Украине. *Legea si Viata*. 2016. № 12, ч. 2. С. 3-6.

5. Бабюк А. М. Співвідношення понять «правосвідомість» та «праворозуміння». *Університетські наукові записки*. 2015. № 3. С. 5-12.
6. Барабаш О. Правосвідомість та її вплив на поведінку людини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2017. № 861. С. 68-72.
7. Барыкина М. В. Формы воспитания как способы формирования правовой культуры. *Аграрное и земельное право*. 2013. № 1. С. 104-107.
8. Безус Л. П. Розвиток української держави через правосвідомість суспільства. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. Серія: Право. 2014. Вип. 2. С. 9-14.
9. Беляев А. Ю. Тенденция абсентеизма в современном российском обществе. *Власть*. 2013. № 5. С. 43-45.
10. Беріша Ф. Взаємозв'язок між суспільством, державою та правом. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání.. С. 172-184.
11. Беріша Ф. Тлумачення права і соціальна практика. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 88-101.
12. Битяк Ю. П. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства: моногр. Харків: НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2007. 248 с.
13. Бондаренко О. Захист прав і свобод людини як основний напрям конституційної модернізації в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 2. С. 89-94.
14. Бортняк А. Ф. Правосвідомість як ідеальна форма прояву правових знаків. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 72-79.
15. Бочарова Н. Права человека и права интеллектуальной собственности: современные доктринальные подходы. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 49-54.
16. Братасюк В. Постмодерністський образ людини як засада розвитку її індивідуальної правосуб'єктності. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 55-61.
17. Бровко Н. Особенности правосознания сельской интеллигенции: философско-правовой анализ. *Legea si Viata*. 2018. № 2, ч. 2. С. 16-19.
18. Бурдоносова М. А. Взаємозв'язок правового нігілізму та правового ідеалізму як форм деформації правової свідомості. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 16-24.
19. Гарасимів Т. Девіантна правосвідомість: синергетичний вимір. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2014. № 782. С. 71-75.
20. Гладкий С. О. Стан розвитку правосвідомості українського суспільства у дзеркалі наукової думки. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. Вип. 71. С. 21-32.
21. Грищук А. Б. Правосвідомість і моральність – соціально-психологічні цінності у діяльності державних службовців України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія: Юридична. 2013. Вип. 4. С. 47-56.

22. Грошевий Ю. М. Професійна правосвідомість судді та правоздатність рішень суду: кримінально-процесуальний аспект. *Університетські наукові записки*. 2005. № 4. С. 248-255.
23. Давидова Т. О. Кодекс етики чиновників: необхідність чи традиція. *Право і суспільство*. 2015. № 1. С. 129-134.
24. Деменко О. І. Правосвідомість студентської молоді в Україні: теоретико-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2011. 206 с.
25. Драган І. В. Правосвідомість як визначальний компонент механізму реалізації кримінальної відповідальності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 226-237.
26. Єрмоленко Д. О. Правосвідомість молоді: теоретико-правові засади: моногр. Запоріжжя: Клас. приват. ун-т, 2012. 291 с.
27. Жеребко М. А. Правова психологія як структурний елемент правосвідомості. *Юрист України*. 2013. № 3. С. 17-24.
28. Завальна Ж. В. Правосвідомість і створення форм договірної регулювання. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2016. Вип. 21. С. 101-103.
29. Іваній О. М. Правосвідомість у моделюванні професійної поведінки вчителя. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*. 2014. № 50. С. 63-66.
30. Калиновський Ю. Суспільна правосвідомість у державотворчому процесі України. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2016. № 2. С. 30-40.
31. Калиновський Ю. Ю. Правосвідомість народу та «правосвідомість на-товпу»: порівняльна характеристика. *Гуманітарний часопис*. 2006. № 4. С. 79-85.
32. Клименко А. И. Понятие, структура и функциональные характеристики правовой идеологии Европейского союза: теоретико-правовой аспект: моногр. Москва: Граница, 2014. 167 с.
33. Коваленко І. І., Лозова О. С. Правосвідомість як джерело формування правових смислів (феноменологічний аспект). *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2017. № 3. С. 81-97.
34. Коваль І. М. Правосвідомість особи як критерій визначення її правового менталітету. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2015. № 825. С. 155-161.
35. Ковальчук В. Б. Громадянська правосвідомість як фактор утвердження легітимності державної влади. *Вісник Академії митної служби України*. Серія: Право. 2014. № 1. С. 47-53
36. Козаченко В. М. Революційна правосвідомість: темпоральні виміри. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 3. С. 44-48.
37. Леміщак К. Правосвідомість та ресоціалізація: взаємозв'язок категорій. *Історико-правовий часопис*. 2014. № 1. С. 145-148.

38. Луцький А. І. Вплив правової ідеології на правосвідомість юриста. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право.* 2016. № 2. С. 10-16.
39. Луцький А. І. Правова ідеологія як складова державницької ідеології. *Право і суспільство.* 2013. № 6. С. 48-52.
40. Лясковець О. В. Модель професійної правової культури правоохоронців щодо забезпечення прав людини у сфері охорони громадського порядку. *Право і суспільство.* 2015. № 3. С. 80-86.
41. Мазуренко А. Правотворческая политика и культура законотворчества: вопросы теории. *East European Science Journal.* 2016. № 4, ч. 5. С. 12-14.
42. Макар Л. М. Формування правосвідомості майбутнього вчителя правових дисциплін у педагогічних університетах: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Запоріжжя, 2009. 20 с.
43. Максакова Р. Влада народу як першооснова забезпечення ефективного державного управління. *Право України.* 2015. № 5. С. 90-96.
44. Мальцев Г. В. Культурные традиции права: моногр. Москва: Норма; ИН-ФРА-М, 2013. 607 с.
45. Мандель Р. До розуміння принципів права. *Sciences of Europe.* 2016. № 4, ч. 2. С. 100-103.
46. Марутян Х. Правова культура та правосвідомість громадян України у сфері забезпечення інтелектуальної безпеки. *Гілея.* 2013. № 75. С. 505-506.
47. Міленін О. Л. Правосвідомість учасників дорожнього руху: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2001. 200 с.
48. Недюха М. П. Правова ідеологія українського суспільства: моногр. Київ: МАУП, 2012. 399 с.
49. Оніщенко Н. М. Громадське та правове виховання: взаємозв'язок та взаємообумовленість в сучасному суспільстві. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2015. № 3. С. 34-41.
50. Оніщенко Н. М. Правовий світогляд і політика (сучасна реальність, бачення на перспективу). *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2014. № 2. С. 91-97.
51. Оніщенко Н. Правовий світогляд як явище соціальної дійсності. *Право України.* 2014. № 5. С. 15-21.
52. Осика І. В. Правова культура у формуванні правової, соціальної держави: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 194 с.
53. Осипов М. Ю. Понятие и особенности формирования правосознания. *Современное право.* 2013. № 6. С. 7-11.
54. Осипов М. Ю. Роль некоммерческих организаций в формировании правосознания и правовой культуры граждан. *Гражданское общество в России и за рубежом.* 2013. № 1. С. 21-24.
55. Павловська-Кравчук В. Український правовий менталітет: особливості становлення та розвитку. *Вісник Академії правових наук України.* 2012. № 2. С. 277-286.

56. Павлюк А. Правова, реальність як нормативно – ціннісна та/або метанормативна система. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 2. vydání. С. 107-120.
57. Панчук І. О. Правосвідомість як фактор забезпечення законності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 33 (1). С. 39-42.
58. Пащенко О. О. Правосвідомість і соціальна обумовленість кримінально-правових норм. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 34 (3). С. 41-44.
59. Петров А. О содержании понятия правовой культуры. *Sciences of Europe*. 2016. № 7, ч. 2. С. 140-146.
60. Петрончак Ю. О. Правосвідомість як рефлексія соціальних норм поведінки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2015. № 825. С. 199-203.
61. Петручак Л. А. Правовая культура в системе ценностей гражданского общества. *Право и государство: теория и практика*. 2012. № 3. С. 85-90.
62. Підчасов Є. В. Правосвідомість як форма соціалізації особистості. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія: Психологія*. 2012. Вип. 42. С. 114-126.
63. Полонка І. А. Онтологічно-теоретичні особливості взаємозв'язку категорій «правова поведінка» та «законність». *Право і суспільство*. 2015. № 5, ч. 1. С. 41-46.
64. Потапенко Н. А. Вплив національного чинника на правосвідомість особистості. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право*. 2013. Вип. 22. С. 164-168.
65. Рабінович П. Значення рішень Європейського суду з прав людини у справах проти України для удосконалення її законодавства. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1. С. 16-28.
66. Рабінович П. Потребує праворозуміння: концептуальна характеристика, евристична характеристика. *Право України*. 2014. № 5. С. 31-40.
67. Рибалкін А. О. Правова політика в сфері народовладдя та конституційна правосвідомість: питання взаємозв'язку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4. С. 82-87.
68. Росік Т. В. Судова практика конституційного суду України та її роль у правотворчості України. *Право і суспільство*. 2015. № 3, ч. 3. С. 50-55.
69. Россинский Б. В. Некоторые проблемы совершенствования высшего юридического образования. *Правовая культура*. 2012. № 2. С. 199-206.
70. Савенко В. В. Імплементация закону у правосвідомість громадянина. *Публічне право*. 2016. № 3. С. 241-246.
71. Салпагаров М. У. Влияние правосознания на преступность. *Законность и правосознание*. 2013. С. 137-141.
72. Семенов В. Е. Проблемы совершенствования воспитания правовой культуры. *Общество и право*. 2012. № 4. С. 49-51.
73. Сербин Р. А. Правова культура – важливий фактор розбудови правової держави: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 185 с.

74. Сидоренко С. А. Роль правової освіти у попередженні та профілактиці правопорушень. *Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС України*. 2000. Спеціальний випуск. С. 145-148.
75. Скуратівський А. Ідеї права та правової культури в Українській суспільно-політичній думці: витоки та еволюція. *Вісник Української Академії державного управління при Президентові України*. 2001. № 2. С. 226-233.
76. Скуріхін С. М. Правосвідомість військовослужбовців Збройних Сил України: поняття та особливості. *Юридична наука*. 2014. № 4. С. 7-14.
77. Словська І. Є. Ціннісні орієнтації та правосвідомість у механізмі злочинної поведінки посадових осіб. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2015. № 827. С. 206-209.
78. Стреляева В. В. Правовое воспитание в условиях становления правового государства: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2006. 183 с.
79. Сунцов А. П. Актуальные вопросы совершенствования деятельности избирательных комиссий по повышению правовой культуры избирателей. *Избирательное право*. 2012. № 3. С. 51-56.
80. Тацій В. Концепція юридичної науки і освіти в Україні. *Право України*. 1991. № 1. С. 56-63.
81. Темченко В. Етика та право: теоретичні аспекти співвідношення. *Право України*. 2002. № 9. С. 24-27.
82. Терлецький Д. Конституційна правосвідомість у системі сучасного конституціоналізму. *Юридичний вісник*. 2014. № 5. С. 27-36.
83. Тимошенко В. Визначальні фактори правової свідомості. *Право України*. 2008. № 6. С. 41-46.
84. Тимошенко В. І. Природна правосвідомість (з історії політичної і правової думки). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 2. С. 77-84.
85. Тімуш І. Правова реальність і правосвідомість: інтегральне розуміння змісту та взаємозв'язку. *Право України*. 2010. № 7. С. 94-100.
86. Толстенко В. Л. Правова ідеологія і демократизація сучасної України: теоретично-правові аспекти: моногр. Київ: Логос, 2012. 283 с.
87. Толстенко В. Л. Правова ідеологія у розвитку сучасної української держави і суспільства: дис. ... канд. юрид. наук. Острог, 2012. 212 с.
88. Трофименко В. А. Професійна правосвідомість та правова культура як предмет правового виховання у правоохоронній системі. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. Серія: *Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2013. № 2. С. 139-149.
89. Фальковська Л. М. Правосвідомість сучасної молоді як умова розвитку правової держави. *Проблеми політичної психології*. 2015. Вип. 2. С. 337-348.
90. Хасанов Ш. К. Правовое воспитание как средство преодоления деформации правосознания осужденных: общетеоретический аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Душанбе, 2009. 177 с.

91. Хендли К. Системний аналіз правового нігілізму в Росії. *Верховенство права як фактор економіки*. 2013. С. 293-316.
92. Цимбалюк М. М. Формування правосвідомості громадян у процесі розбудови громадянського суспільства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 15 с.
93. Цимбалюк М. Онтологічний аспект дослідження права та правосвідомості. *Право України*. 2007. № 2. С. 31-34.
94. Цимбалюк М. Правова реальність та онтологія правосвідомості. *Право України*. 2007. № 12. С. 22-26.
95. Цимбалюк М. Формування правосвідомості громадян у процесі реформування інституту власності. *Право України*. 2003. № 9. С. 57-61.
96. Черкас М. Витоки правового нігілізму та його вплив на цінність права. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3. С. 73-80.
97. Черкас М. Є. Правосвідомість та її функції в механізмі правового регулювання: моногр. Харків: НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2014. 153 с.
98. Чорнобай Е. Правовая традиция как важная предпосылка становления отечественной юридической аргументации. *Leges si Viata*. 2018. № 1, ч. 2. С. 127-130.
99. Чупринський Б. О. Формування професійної культури майбутніх юристів: філософсько-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2010. 20 с.
100. Чушкина А. А. Зарубежный опыт формирования антикоррупционного правосознания военнослужащих. *Современное право*. 2012. № 1. С. 16-20.
101. Шапошнікова Н. В. Екологічна правосвідомість – необхідний елемент організаційної культури підприємств. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2009. Вип. 3. С. 264-269.
102. Шаравара І. І. Правосвідомість як юридична категорія та її основні структурні елементи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 33 (1). С. 56-59.
103. Шаравара І. І. Співвідношення правосвідомості, моралі і права в системі соціальних норм. *Право і суспільство*. 2015. № 5, ч. 3. С. 43-48.
104. Шашин П. А. Правовая культура в правовой системе общества: дис. ... канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 2006. 191 с.
105. Шевченко А. Є. Правова (конституційна) ідеологія як важлива складова державно-правового розвитку України (стаття 1). *Трипільська цивілізація*. 2012. № 7. С. 16-21.
106. Штельмах В. Газета як інструмент формування суспільної свідомості в умовах становлення державності України. *Вісник Української Академії державного управління при Президентові України*. 2000. № 2. С. 186-191.
107. Шубина О. Б. Правовая культура как элемент культуры общества: дис. ... канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 2004. 167 с.
108. Юрченко-Шеховцова Т. І. Правосвідомість особистості: теоретичний аналіз. *Психологічний часопис*. 2017. № 4. С. 134-144.

ТЕМА 21. ЮРИДИЧНА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ. ЮРИДИЧНИЙ ПРОЦЕС

Поняття, ознаки, функції та види юридичної практичної діяльності. Структура юридичної практичної діяльності.

Юридичний процес: поняття, ознаки та принципи. Співвідношення юридичного процесу з юридичною процедурою. Форма юридичного процесу (процесуальна форма). Види юридичного процесу в Україні.

Стадії юридичного процесу. Поняття та класифікація процесуальних документів. Процесуальні правовідносини.

Юридична практична діяльність – це система свідомо-вольових конкретних дій і операцій з охорони і захисту прав, свобод та законних інтересів особи, що здійснюються юристами на професійній основі у межах права і мають юридичні наслідки.

Ознаки юридичної практичної діяльності:

- є різновидом соціальної діяльності і зберігає її ознаки, передусім соціальну корисність;
- здійснюється у сфері впливу права і набуває різних правових форм – нормотворчої, правозастосовної, правоохоронної, правозахисної, контрольно-наглядової тощо;
- виражається в юридичних діях і операціях – цілеспрямованих, планованих, які вимагають професійно-правових навичок, уміння, прийомів, підготовки, технічної оснащеності та ін.;
- передбачає одержання результату за допомогою правових засобів і різних способів, настання юридичних наслідків або створення умов для дій, виконання яких призводить до таких наслідків;
- реалізується колективними й індивідуальними суб'єктами права;
- перебуває у системі суспільних зв'язків, правовідносин, спрямована на їх упорядкування та узгодження;
- є важливим чинником формування правового порядку і засобом його відновлення у випадку порушення;
- відіграє інтегруючу роль у правовій системі, пов'язуючи воєдино норми права й індивідуально-правові приписи, суб'єктивні права і юридичні обов'язки, акти тлумачення і прийняті рішення.

Мета юридичної практичної діяльності: перетворення, закріплення, охорона, відновлення відносин. Залежно від предмета ведення установ, де працюють юристи (суд, прокуратура, поліція, служба безпеки, державна виконавча служба й ін.), мета набуває конкретного характеру і виражається у завданнях і функціях їхньої діяльності, реалізується відповідно до їх компетенції. Мета юридичної практичної діяльності зумовлює її результат як в остаточному підсумку, так і на кожному етапі здійснення (найближчі, проміжні, остаточні,

перспективні цілі).

Соціальне призначення юридичної практичної діяльності, її місце і роль у правовій системі відображається в її **функціях** – основних напрямках впливу юридичної практичної діяльності на інститути права та суспільні відносини. Функції юридичної практичної діяльності поділяються на соціальні і спеціально-правові.

До **соціальних функцій юридичної практичної діяльності** відносяться ідеологічна, економічна, політична, управлінська, виховна функції та інші.

Спеціально-правові функції юридичної практичної діяльності – це напрямки її власне правового впливу на суспільні відносини – регулятивний і охоронний, зокрема реалізація регулятивної функції спрямована на забезпечення упорядкування нормальних, позитивних, корисних соціальних взаємодій суб'єктів права, а охоронної функція – на захист позитивних соціальних взаємодій від соціально шкідливих і небезпечних діянь людей, їх об'єднань, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів суб'єктів права.

До **основних принципів** юридичної практичної діяльності відносяться:

- правність (законність) діянь юриста та його рішень;
- рівність суб'єктів перед законом та правом;
- незалежність юриста при веденні юридичної справи від власних інтересів та зовнішнього тиску;
- неупередженість;
- обґрунтованість рішень;
- професіоналізм (компетентність);
- справедливість;
- гуманізм;
- повага до особи, її прав та свобод, права в цілому;
- поєднання гласності і конфіденційності.

Як і будь-яке явище об'єктивної дійсності юридичну практичну діяльність можна за певними критеріями **класифікувати** на види і підвиди.

Залежно від видів правової діяльності юридичну практику можна класифікувати на правотворчу, правотлумачну, правореалізаційну, практику систематизації права, правового виховання.

Правотворча практика полягає у здійсненні уповноваженим суб'єктом діяльності у порядку і формах, визначених суспільством, які дозволяють створювати норми права, що найбільш ефективно, повно і адекватно будуть регулювати суспільні відносини, врегулювання яких дійсно вимагається потребами життя.

Правотлумачна практика характеризується вчиненням соціальними суб'єктами юридичних дій, спрямованих на адекватне з'ясування і роз'яснення дійсного змісту правових норм, які здійснюються згідно з виробленими у суспільстві прийомами і способами тлумачення.

Правореалізаційна практика визначається як правова діяльність суб'єктів права, що забезпечує найбільш ефективне і оптимальне використання наданих прав, виконання покладених обов'язків, дотримання введених заборон та застосування правових норм з найменшими витратами зусиль і часу.

Практика систематизації права, правового виховання – це також відповідні види правової діяльності, що здійснюються згідно з сформованими у суспільстві моделями (порядками, правилами), які дозволяють отримати бажаний результат такої діяльності з найменшими затратами.

Ще юридичну практику можна класифікувати залежно від суб'єктів правової діяльності на наступні види: **законодавчу, судову, слідчу, нотаріальну, антимонопольну** тощо. Майже кожний з вказаних видів юридичної практики можна класифікувати на підвиди.

Враховуючи, що юридична практика є різновидом суспільної практики, її **структуру** можна визначити як сукупність складових елементів, що взаємопов'язані один з одним, і разом забезпечують цілісність юридичної практики як правового явища, збереження її соціальних і правових властивостей та виконання цією практикою суспільних функцій.

Відповідно **складовими елементами структури** юридичної практики є суб'єкт, його потреби, визначені цілі, сформовані мотиви, визначений предмет, здійснювана діяльність, використані засоби та досягнутий суспільний чи особистий результат.

Суб'єктами юридичної практики виступають члени суспільства, які мають свої потреби, бажають досягти поставлених цілей та вступають для цього у відносини з іншими особами чи соціальними установами.

Суб'єкти мають власні потреби у будь-чому об'єктивно необхідному для підтримання життєдіяльності і розвитку організму людини, її особистості, соціальної групи, суспільства в цілому. Потреби можуть бути біологічними і соціальними та є динамічним явищем, оскільки постійно змінюються. На підставі задоволених потреб виникають нові, більш високі, що пов'язано з включенням особи у різні сфери і форми діяльності. Потреби відображаються у психіці людини, у почутті й усвідомленні незадоволеності, невідповідності між внутрішнім станом і зовнішніми умовами діяльності та проявляються у її цілях і мотивах.

Бажаючи задовольнити власні потреби та досягти внутрішньої гармонії, суб'єкти виробляють спонукаючі мотиви та формують відповідні цілі, які є ідеальним, розумовим відображенням очікуваного результату в свідомості людини. Формуючи власні цілі та плануючи здійснення певної діяльності на їх досягнення, людина визначає предмет діяльності, необхідні засоби, шляхи і порядок вчинення необхідних дій. При цьому особа усвідомлює і аналізує сформовані у суспільстві моделі (порядки, правила) найбільш ефективних і оптимальних дій, здійснення яких приведе до бажаного особистого чи суспільного результату з найменшими витратами зусиль і часу.

Предметами юридичної практики є матеріальні й нематеріальні блага, суспільні відносини, дії чи бездіяльність членів суспільства, інші об'єкти і явища, на які спрямована юридична діяльність суб'єкта для досягнення поставленої ним мети та отримання очікуваного результату.

Правова діяльність як динамічний бік юридичної практики полягає у вчиненні соціальним суб'єктом **юридичних дій** (бездіяльності), які спрямовані на отримання бажаного суспільного чи особистого результату та тягнуть певні юридичні наслідки. Сукупність взаємопов'язаних між собою юридичних дій, спрямованих на досягнення єдиної мети, складає операцію. Особливість правової діяльності як структурного елемента юридичної практики полягає у тому, що юридичні дії (бездіяльність) вчинюються соціальним суб'єктом відповідно до сформованої у суспільстві моделі найбільш ефективних і оптимальних дій, здійснення яких дозволить отримати бажаний результат з найменшими витратами зусиль і часу.

При здійсненні правової діяльності соціальним суб'єктом використовуються певні необхідні, доступні і допустимі **правові засоби**. Під засобами розуміють допустимі правом предмети і явища, за допомогою яких забезпечується здійснення правової діяльності на досягнення поставленої мети й отримання бажаного результату. Серед правових засобів можна виділити наступні види: загальносоціальні – моральні норми, соціальні правила; технічні – інструменти, прилади тощо; спеціально-юридичні – угоди, правові норми, принципи інше.

Правові засоби можуть використовуватись у різні способи – певні шляхи досягнення поставленої мети з використанням конкретних засобів при наявності відповідних умов діяльності. Способи у певній мірі визначають стиль суб'єктів суспільства, а інтегровані у єдине ціле споріднені способи становлять той чи інший метод правового впливу. Система способів і методів, спрямованих на досягнення найближчих цілей, складає юридичну тактику, а спрямованих на досягнення головних, фундаментальних цілей – юридичну стратегію.

Юридичний процес – урегульований процесуальними нормами порядок діяльності компетентних державних органів, що виражається в системі їхніх процесуальних дій з підготовки, прийняття і документування юридичних рішень загального й індивідуального характеру.

Ознаки юридичного процесу:

- є різновидом соціального процесу, що притаманний будь-якій юридично значущій діяльності;
- має юридичну природу, його призначення – провадження юридичних справ (правопорушення, спори про право, скарги й ін.);
- регламентується процесуальними нормами національних і міжнародних актів, на основі яких здійснюється;
- є владною діяльністю уповноважених суб'єктів – компетентних органів і посадових осіб;
- складається з процесуальних стадій – сукупності процесуальних дій, пов'язаних найближчою метою;

- має на меті прийняття юридичних рішень загального (нормативні акти) або індивідуального (правозастосовні акти) характеру;
- фіксується, як правило, у документально оформлених правових актах різними технічними засобами.

Юридичний процес як елемент правової системи, як порядок правової діяльності, як частина правового життя суспільства здійснюється за певними принципами.

Принципи юридичного процесу являють собою основні ідеї, вихідні засади його формування, розвитку і функціонування. Принципи властиві юридичному процесу можна поділити на загальноправові, що належать до юридичного процесу, як частини права; загальнопроцесуальні, які властиві саме юридичному процесу у всіх його видах; видові, за якими здійснюються окремі види юридичного процесу.

Серед **загальноправових принципів**, що властиві юридичному процесу у науці теорії держави і права визначають:

- принцип загальнообов'язковості процесуальних норм для всіх соціальних суб'єктів та пріоритету цих норм перед всіма іншими соціальними нормами;
- принцип законності і юридичної гарантованості процесуальних прав особи, встановлених законом, пов'язаність нормами закону діяльності всіх посадових осіб і державних органів;
- принцип верховенства закону, закріплюючий вищу юридичну силу норм конституції та законів над іншими нормативно-правовими актами, несуперечливість правових норм;
- принцип процесуальної справедливості відбиває загальносоціальну сутність юридичного процесу, прагнення до пошуку компромісу між учасниками відносин, відповідність дій їх соціальним наслідкам, наявність певних процесуальних механізмів;
- принцип процесуальної рівності закріплює рівний правовий процесуальний статус всіх членів суспільства, відсутність будь-яких форм обмеження процесуальних прав особи за ознаками соціальної, расової, національної, мовної, релігійної належності тощо;
- принцип юридичної відповідальності суб'єктів юридичного процесу за порушення процесуальних норм.

Окрім загальноправових принципів юридичний процес здійснюється із дотриманням **загальнопроцесуальних принципів** серед яких можна відзначити:

- принцип гласності юридичного процесу, що встановлює відкритість і прозорість юридичного процесу для членів суспільства;
- принцип змагальності юридичного процесу, який полягає у доведенні і обґрунтуванні кожною особою власної точки зору;
- принцип дотримання компетенції при прийнятті нормативних і ненормативних правових актів;

- принцип юридичної сили і обов'язкового характеру прийнятих правових процесуальних актів;
- принцип дії конституційного і судового контролю в процесуальній сфері;
- принцип поєднання публічної і приватної ініціативи при порушенні юридичного процесу;
- принцип оптимального поєднання одноособовості та колегіальності в юридичному процесі;
- принцип оптимального поєднання усності і писемності юридичного процесу;
- принцип особливого процесуального захисту соціально незахищених прошарків населення.

Разом із загальноправовими і загальнопроцесуальними принципами існують також **принципи, притаманні окремим видам юридичного процесу**.

В рамках юридичного процесу існують **юридичні процедури**, при цьому юридичний процес і юридична процедура співвідносяться як загальне і часткове. Процесуальні правові приписи, як правило, можуть містити різні процедури – регламентувати окремі ділянки діяльності з реалізації права, установлювати різні варіанти досягнення передбачуваного матеріальними нормами результату. Процедурні приписи мають локальний характер, однак вони перебувають у системному взаємозв'язку. Кожна процедурна вимога займає своє чітко визначене місце в рамках юридичного процесу. Це дає змогу виділити основні блоки в процесуальній діяльності, конкретизувати регламентацію окремих складних або відповідальних дій, установити різні варіанти досягнення юридично значущого результату. Окремо взяті процедурні приписи виконують своєрідні «технічні» або «технологічні» функції забезпечення юридичної правильності дій, пов'язаних з реалізацією права.

Кожний юридичний процес має свою процесуальну форму, яка виступає внутрішньою формою юридичної практичної діяльності. Зовнішньою формою юридичної практичної діяльності є правові акти-документи (нормативні і процесуальні). Саме процесуальною формою впорядковується юридична діяльність і твориться юридичний процес як зміст процесуальної форми.

Процесуальна форма – система однорідних юридичних засобів, дій та операцій, визначених у процесуальному законодавстві і пропонуваніх учасникам юридичної діяльності для вирішення всіх питань, що виникають в юридичному процесі.

Процесуальна форма має таку **структуру**:

- **процесуальні провадження** – комплекс взаємозумовлених і взаємозалежних процесуальних дій, завдяки яким: а) утворюються процесуальні правовідносини; б) установлюються обставини виникнення юридичної справи, доказуються зібрані по ній факти; в) оформлюється рішення у процесуальних актах; г) застосовуються заходи до виконання прийнятого рішення;
- **процесуальні стадії** – система взаємозалежних частин процесу, що

складаються з низки послідовних юридичних дій, які характеризують динаміку розгляду заведеної юридичної справи і спрямовані на досягнення мети (результату);

➤ **процесуальний режим** – система принципів процесуального права, засобів і способів проведення юридичного процесу, гарантій реалізації його результатів.

Послідовність здійснення членами суспільства дій, встановлених процесуальними нормами, знаходить свій вираз у стадіях юридичного процесу.

Стадія юридичного процесу – це сукупність взаємопов'язаних дій членів суспільства, встановлених процесуальними нормами, які складають певну частину юридичного процесу. Стадійність юридичного процесу полягає у суворій послідовності здійснення кожної стадії та переходу до наступної стадії процесу лише після виконання всіх процесуальних дій, передбачених попередньою стадією юридичного процесу.

Кожний вид юридичного процесу складається з власної кількості та змісту стадій цього процесу.

У правовій науці виокремлюють наступні **стадії процесу правотворчості**: а) дослідження, аналіз суспільних явищ і процесів, виявлення об'єктивної потреби у правовій регламентації; б) визначення суб'єкта уповноваженого прийняти правове рішення і виду правового акта; в) прийняття рішення про підготовлення проекту правового акта; г) розроблення концепції, ідеї, аналізу майбутнього акта; д) підготовлення проекту правового акта; є) попередній розгляд проекту акта; є) суспільне обговорення проекту акта; ж) офіційний розгляд проекту акта відповідним органом; з) прийняття правового акта, його оформлення, підписання, опублікування і набрання ним юридичної сили.

Процес тлумачення норм права можна поділити на наступні стадії: правороз'яснювальна ініціатива; узагальнення юридичної практики та перевірка необхідності у наданні тлумачення норми; з'ясування змісту правової норми, отримання результату з'ясування, перевірка його на адекватність волі законодавця; розроблення і обговорення проекту правотлумачного акта; прийняття або затвердження акта тлумачення; опублікування вказаного акта.

У **правореалізаційному процесі** найбільшою стадійністю характеризується процес застосування права. Серед **стадій правозастосування** виділяють: встановлення і дослідження фактичних обставин справи; вибір і аналіз правової норми з точки зору її справжності, законності, дії у часі, просторі, за колом осіб; тлумачення змісту норми права, прийняття рішення та видання правозастосовчого акта; доведення змісту прийнятого рішення до відома інших членів суспільства.

Ключові поняття:

юридичний процес, форма юридичного процесу (процесуальна форма), процесуальні провадження, процесуальні стадії, процесуальний режим, конституційний процес, цивільний процес, господарський процес, адміністративний процес, кримінальний процес, юридична практика, юридичні операції, правотворчий процес, правозастосовний процес, контрольний процес, процесуальні стадії, процесуальний режим, принципи юридичного процесу, учасники юридичної практики, вимоги до юридичного процесу, результат правотворчого процесу, результат правозастосовного процесу, апеляційне провадження, касаційне провадження, юридична практична діяльність, об'єкт юридичної практичної діяльності, суб'єкт юридичної практичної діяльності, засоби юридичної практичної діяльності, способи юридичної практичної діяльності, методи юридичної практичної діяльності, процесуальна форма, процесуальні провадження.

1. Процесуальна форма являє собою:

а) комплекс взаємозумовлених і взаємозалежних процесуальних дій, завдяки яким: утворюються процесуальні правовідносини; установлюються обставини виникнення юридичної справи, доказуються зібрані по ній факти; оформляється рішення у процесуальних актах; застосовуються заходи до виконання прийнятого рішення;

б) систему взаємозалежних частин процесу, що складаються з низки послідовних юридичних дій, які характеризують динаміку розгляду заведеної юридичної справи і спрямовані на досягнення мети (результату);

в) систему однорідних юридичних засобів, дій та операцій, визначених у процесуальному законодавстві і пропонуваніх учасникам юридичної діяльності для вирішення всіх питань, що виникають в юридичному процесі;

г) систему принципів процесуального права, засобів і способів проведення юридичного процесу, гарантій реалізації його результатів;

д) урегульований процесуальними нормами порядок діяльності компетентних державних органів, що виражається в системі їхніх процесуальних дій з підготовки, прийняття і документування юридичних рішень загального й індивідуального характеру.

2. Процесуальним провадженням є:

а) система взаємозалежних частин процесу, що складаються з низки послідовних юридичних дій, які характеризують динаміку розгляду заведеної юридичної справи і спрямовані на досягнення мети (результату);

б) система принципів процесуального права, засобів і способів проведення юридичного процесу, гарантій реалізації його результатів;

в) система однорідних юридичних засобів, дій та операцій, визначених у процесуальному законодавстві і пропонуваніх учасникам юридичної діяльності для вирішення всіх питань, що виникають в юридичному процесі;

г) урегульований процесуальними нормами порядок діяльності компетентних державних органів, що виражається в системі їхніх процесуальних дій з підготовки, прийняття і документування юридичних рішень загального й індивідуального характеру;

д) комплекс взаємозумовлених і взаємозалежних процесуальних дій, завдяки яким: утворюються процесуальні правовідносини; встановлюються обставини виникнення юридичної справи, доказуються зібрані по ній факти; оформляється рішення у процесуальних актах; застосовуються заходи до виконання прийнятого рішення.

3. Юридичний процес являє собою:

а) комплекс взаємозумовлених і взаємозалежних процесуальних дій, завдяки яким: утворюються процесуальні правовідносини; встановлюються обставини виникнення юридичної справи, доказуються зібрані по ній факти; оформляється рішення у процесуальних актах; застосовуються заходи до виконання прийнятого рішення;

б) систему взаємозалежних частин процесу, що складаються з низки послідовних юридичних дій, які характеризують динаміку розгляду заведеної юридичної справи і спрямовані на досягнення мети (результату);

в) систему однорідних юридичних засобів, дій та операцій, визначених у процесуальному законодавстві і пропонованих учасникам юридичної діяльності для вирішення всіх питань, що виникають в юридичному процесі;

г) систему принципів процесуального права, засобів і способів проведення юридичного процесу, гарантій реалізації його результатів;

д) урегульований процесуальними нормами порядок діяльності компетентних державних органів, що виражається в системі їхніх процесуальних дій з підготовки, прийняття і документування юридичних рішень загального й індивідуального характеру.

4. Контрольний процес – це:

а) збірне наукове поняття, що є формою перетворення юридичних ідеальних моделей, закріплених у національному законодавстві й у міжнародних актах, на реальну систему правовідносин з її процедурною стороною, спрямованою на досягнення юридичного результату (мети);

б) визначений нормами права порядок діяльності слідчих, адміністративних, судових та інших органів;

в) правова форма діяльності органів держави, громадських організацій і посадових осіб, що виражаються в здійсненні юридично значимих дій за спостереженням і перевіркою відповідності виконання і дотримання підлеглими суб'єктами нормативно-правових розпоряджень і припиненні правопорушень відповідними організаційно-правовими засобами;

г) специфічна діяльність уповноважених органів держави, посадових осіб і громадських організацій по реалізації норм матеріального права, що встановлюють їхню правомочність по формуванню, чи ліквідації перетворенню органів держави, посадових осіб і інших керуючих суб'єктів;

д) правова форма діяльності органів держави, громадських організацій і посадових осіб, що виражаються в здійсненні юридично значимих дій за спостереженням і перевіркою відповідності виконання і дотримання підлеглими суб'єктами нормативно-правових розпоряджень і припиненні правопорушень відповідними організаційно-правовими засобами.

5. Правотлумачний процес являє собою:

а) встановлений правовими нормами порядок діяльності соціальних суб'єктів, спрямований на з'ясування дійсного змісту правових норм та його роз'яснення іншим членам суспільства з метою правильної та однакової реалізації цими членами норм права;

б) судовий розгляд і вирішення спору про право із застосуванням заходів цивільно-правового примусу;

в) судовий розгляд справи про злочин з вирішенням питання про застосування заходів кримінального примусу;

г) визначений законом порядок застосування матеріальних правових норм;

д) встановлений законом порядок провадження у кримінальних, цивільних, господарських, адміністративних та інших справах, що обумовлює поділ галузей права та галузей законодавства на матеріальні та процесуальні.

6. Юридична практика – це:

а) збірне наукове поняття, різновид соціального процесу, що являє собою форму перетворення юридичних ідеальних моделей, закріплених у національному законодавстві та у міжнародних актах, у реальну систему правовідносин з її процедурною стороною, спрямованою на досягнення юридичного результату (мети);

б) врегульована системою правових норм сукупність і послідовність провадження окремих процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень;

в) форма діяльності, яка здійснюється виключно уповноваженими на те публічними органами(посадовими особами);

г) правова форма діяльності органів держави, громадських організацій і посадових осіб, що виражаються в здійсненні юридично значимих дій за спостереженням і перевіркою відповідності виконання і дотримання підлеглими суб'єктами нормативно-правових розпоряджень і припиненні правопорушень відповідними організаційно-правовими засобами;

д) сформована в суспільстві діяльність соціальних суб'єктів, яка забезпечує найбільш ефективне і оптимальне досягнення цими суб'єктами бажаного суспільного чи особистого результату.

7. Функціями юридичної практики є:

- а) напрями її впливу на суспільні відносини, без якого суспільство обійтися не може;
- б) певні напрями впливу юридичної практики на суспільне й особисте життя суб'єктів суспільства, які визначають природу і сутність названої практики, її місце у правовій системі суспільства, соціально-правове призначення та перетворюючий характер;
- в) специфічна діяльність уповноважених органів держави, громадських організацій і посадових осіб, що складається із системи дій з підготовки, затвердження й офіційного оголошення нормативно-правових актів;
- г) динаміка руху, притаманна будь-якій процесуальній формі, хоча зазначене не виключає присутності в системі даного утворення статичних (процедурних) ознак;
- д) офіційні напрями правотворення, спрямовані на оформлення моделей поведінки, правових статусів індивідуальних і колективних суб'єктів права.

8. Стадіями юридичного процесу є:

- а) діяльність, яка здійснюється виключно уповноваженими на те публічними органами (посадовими особами); конкретний склад, обсяг повноважень учасників правової форми діяльності чітко фіксуються у відповідних законах, в яких закріплено, хто може бути суб'єктом цієї діяльності, що він повинен робити і яким чином здійснювати свої службові функції;
- б) система взаємозалежних частин процесу, що складаються з низки послідовних юридичних дій, які характеризують динаміку розгляду заведеної юридичної справи і спрямовані на досягнення мети (результату);
- в) система однорідних юридичних засобів, дій та операцій, визначених у процесуальному законодавстві і пропонуваніх учасникам юридичної діяльності для вирішення всіх питань, що виникають в юридичному процесі;
- г) сукупність взаємопов'язаних дій членів суспільства, встановлених процесуальними нормами, які складають певну частину юридичного процесу;
- д) урегульований процесуальними нормами порядок діяльності компетентних державних органів, що виражається в системі їхніх процесуальних дій з підготовки, прийняття і документування юридичних рішень загального й індивідуального характеру.

9. Юридична справа – це:

- а) правова форма діяльності держави і громадянського суспільства із встановлення, зміни і скасування правових норм, зовні виражених у джерелах (формах) права;
- б) сукупність документів, зібраних разом і певним чином оформлених, які стосуються передбаченої нормами права певної життєвої обставини, що прийнята до процесуального провадження для встановлення істини;

в) встановлення нових правових норм, тобто моделювання суспільних відносин, які з позицій держави або громадянського суспільства є припустимими (бажаними) чи необхідними (обов'язковими або забороненими);

г) втілення правових норм і принципів у правомірній поведінці суб'єктів права, їх практичній діяльності, її можна розглядати як процес і як кінцевий результат;

д) здійснювана в процесуально-процедурному порядку владно-організуюча діяльність уповноважених публічних органів, організацій і посадових осіб, яка полягає у реалізації ними правових норм стосовно конкретних суб'єктів і конкретних життєвих випадків через винесення індивідуально-правових рішень.

10. Спеціально-правові функції юридичної практичної діяльності – це:

а) закріплення існуючих суспільних відносин, їх урегульованість; стимулювання розвитку нових відносин; охоронні – охорона суспільних відносин, правопорядку;

б) специфічна діяльність уповноважених органів держави, посадових осіб і громадських організацій з реалізації норм матеріального права, що встановлюють їх правомочність по формуванню, ліквідації чи перетворенню;

в) напрями її власне правового впливу на суспільні відносини – регулятивного й охоронного;

г) наділенні одних учасників правовідносин суб'єктивними правами і покладанні на інших юридичних обов'язків;

д) вирішення спору про право, про наявність або міру суб'єктивних прав і юридичних обов'язків.

11. Контрольно-наглядова діяльність – це:

а) врегульована системою правових норм сукупність і послідовність провадження окремих процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень;

б) діяльність, яка передбачає заміну законів, які застаріли, не відповідають потребам суспільного розвитку;

в) специфічна діяльність уповноважених органів держави, посадових осіб і громадських організацій з реалізації норм матеріального права, що встановлюють їх правомочність по формуванню, ліквідації чи перетворенню;

г) правова форма діяльності, яка виражається в здійсненні юридично значущих дій за наглядом і перевіркою відповідності виконання та дотримання підконтрольними суб'єктами правових приписів і припиненні правопорушень відповідними організаційно-правовими засобами;

д) комплексна система органічно взаємозалежних правових форм діяльності уповноважених органів держави, посадових осіб, а також зацікавлених у дозволі різних юридичних справ інших суб'єктів права.

12. Правосуддя – це:

а) правова форма діяльності державних органів і посадових осіб системи судової влади з розгляду і вирішення в судових засіданнях у встановленому законом порядку юридичних справ у формі конституційного, адміністративного, господарського, цивільного та кримінального судочинства;

б) правова форма діяльності органів держави, громадських організацій і посадових осіб, що виражаються в здійсненні юридично значимих дій за спостереженням і перевіркою відповідності виконання і дотримання підлеглими суб'єктами нормативно-правових розпоряджень і припиненні правопорушень відповідними організаційно-правовими засобами;

в) наука, яка вивчає найбільш загальні закономірності виникнення, розвитку та функціонування держави та права;

г) врегульована системою правових норм сукупність і послідовність провадження окремих процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень;

д) врегульована системою правових норм сукупність і послідовність провадження окремих процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, яка вивчає найбільш загальні закономірності виникнення, розвитку та функціонування держави та права.

13. Контрольно-наглядова діяльність – це:

а) правова форма діяльності, яка виражається в здійсненні юридично значущих дій за наглядом і перевіркою відповідності виконання вимог держави;

б) правова форма діяльності, яка виражається в здійсненні юридично значущих дій за наглядом і перевіркою відповідності виконання та додержання підконтрольними суб'єктами правових приписів і припиненні правопорушень відповідними організаційно-правовими засобами;

в) правова форма діяльності органів держави, громадських організацій і посадових осіб, що виражаються в здійсненні юридично значимих дій за спостереженням і перевіркою відповідності виконання і дотримання підлеглими суб'єктами нормативно-правових розпоряджень і припиненні правопорушень відповідними організаційно-правовими засобами;

г) специфічна діяльність уповноважених органів держави, посадових осіб і громадських організацій з реалізації норм матеріального права, що встановлюють їх правомочність по формуванню, ліквідації чи перетворенню;

д) правова форма діяльності органів держави, громадських організацій і посадових осіб, що виражаються в здійсненні юридично значущих дій за наглядом і перевіркою відповідності виконання та додержання підконтрольними суб'єктами правових приписів і припиненні правопорушень відповідними організаційно-правовими засобами.

14. Процесуальна форма – це:

а) комплекс взаємозумовлених і взаємозалежних процесуальних дій, завдяки яким: утворюються процесуальні правовідносини; встановлюються обставини виникнення юридичної справи, доказуються зібрані по ній факти; оформляється рішення у процесуальних актах; застосовуються заходи до виконання прийнятого рішення;

б) комплексна система органічно взаємозалежних правових форм діяльності уповноважених органів держави, посадових осіб, а також зацікавлених у дозволі різних юридичних справ інших суб'єктів права;

в) система передбачених процесуальним правом юридичних засобів, органічно взаємозалежних, а також зацікавлених у дозволі різних юридичних справ інших суб'єктів права;

г) головний елемент процесуальної форми, що являє собою комплекс взаємопов'язаних і взаємозумовлених процесуальних дій;

д) система передбачених процесуальним правом юридичних засобів, дій та операцій, за допомогою яких урегульовуються всі питання, що виникають в юридичному процесі.

15. Процесуальне провадження – це:

а) головний елемент процесуальної форми, що являє собою комплекс взаємопов'язаних і взаємозумовлених процесуальних дій;

б) певна сукупність процесуальних правовідносин;

в) головний елемент який обумовлює необхідність закріплення, офіційного оформлення одержаних процесуальних результатів у відповідних актах-документах;

г) певна сукупність функцій держави;

д) комплекс взаємопов'язаних і взаємозумовлених процесуальних дій що виражені в нормативних актах;

16. Процесуальною стадією є:

а) правова форма діяльності держави і громадянського суспільства із встановлення, зміни і скасування правових норм, зовні виражених у джерелах (формах) права;

б) комплекс взаємозумовлених і взаємозалежних процесуальних дій, завдяки яким: утворюються процесуальні правовідносини; встановлюються обставини виникнення юридичної справи, доказуються зібрані по ній факти; оформляється рішення у процесуальних актах; застосовуються заходи до виконання прийнятого рішення;

в) динамічна, відносно замкнута сукупність закріплених чинним законодавством способів, прийомів, форм, які виражають неухильне виконання процедурно-процесуальних вимог, що забезпечують послідовність здійснення конкретних дій, спрямованих на досягнення кінцевого процесуального результату;

г) правова форма діяльності органів держави, громадських організацій і посадових осіб, що виражаються в здійсненні юридично значимих дій за спостереженням і перевіркою відповідності виконання і дотримання підлеглими суб'єктами нормативно-правових розпоряджень і припиненні правопорушень відповідними організаційно-правовими засобами;

д) динамічна, відносно замкнута сукупність закріплених чинним законодавством способів, прийомів, форм, які виражають неухильне виконання процедурно-процесуальних вимог, що забезпечують послідовність здійснення конкретних дій, спрямованих на досягнення правопорядку.

17. Процесуальний режим – це:

а) комплексна система органічно взаємозалежних правових форм діяльності уповноважених органів держави, посадових осіб, а також зацікавлених у дозволі різних юридичних справ інших суб'єктів права;

б) збірне наукове поняття, різновид соціального процесу, що являє собою форму перетворення юридичних ідеальних моделей, закріплених у національному законодавстві та у міжнародних актах, у реальну систему правовідносин з її процедурною стороною, спрямованою на досягнення юридичного результату (мети);

в) правова форма діяльності органів держави, громадських організацій і посадових осіб, що виражаються в здійсненні юридично значимих дій за спостереженням і перевіркою відповідності виконання і дотримання підлеглими суб'єктами нормативно-правових розпоряджень і припиненні правопорушень відповідними організаційно-правовими засобами;

г) конструкція, яка складається з принципів, що діють у процесуальній сфері, засобів і способів здійснення ефективного процесу, гарантій забезпечення оптимальних результатів процесу, та відображає якісні характеристики правових форм діяльності. Так, у правотворчій діяльності легко виявити всі основні елементи процесуальної форми з їх специфічними рисами і особливостями;

д) форма діяльності, яка здійснюється виключно уповноваженими на те публічними органами (посадовими особами); конкретний склад, обсяг повноважень учасників правової форми діяльності чітко фіксуються у відповідних законах, в яких закріплено, хто може бути суб'єктом цієї діяльності, що він повинен робити і яким чином здійснювати свої службові функції.

18. Системою процесуальних дій називається:

а) визначений державою порядок діяльності слідчих, адміністративних, судових та інших органів;

б) визначений нормами права порядок діяльності слідчих, адміністративних, судових та інших органів;

- в) визначений нормами права порядок діяльності держави;
- г) визначений нормами законодавства порядок діяльності держави щодо суспільства;
- д) визначений суспільством порядок діяльності слідчих, адміністративних, судових та інших органів.

19. Соціальна діяльність – це:

- а) передбачення розвитку державно-правових процесів;
- б) пізнання нового в державно-правовому житті, відкриття раніше невідомих закономірностей;
- в) вплив на розвиток правової культури суспільства і держави;
- г) допомога у формуванні державно-правової політики, роз'ясненні політичних рішень;
- д) єдність теоретичного і матеріально-практичного процесів, які здійснюються соціальними суб'єктами з метою цілеспрямованого використання та зміни навколишнього середовища в інтересах людей.

20. Системою конкретних дій і операцій по охороні і захисту прав, свобод і законних інтересів особи, що здійснюються юристами на професійній основі у межах права і мають юридичні наслідки можуть бути:

- а) установчий процес;
- б) юридичний процес;
- в) юридична практика;
- г) юридична справа;
- д) юридична практична діяльність.

21. Підведення підсумків юридичних дій та операцій, з'ясування ступеню їх відповідності поставленим цілям – це:

- а) функції юридичної практики;
- б) зміст юридичної практики;
- в) напрям юридичної практики;
- г) соціально-правовий досвід;
- д) результат юридичної практики.

22. Структура юридичної практичної діяльності являє собою:

- а) систему однорідних юридичних засобів, дій та операцій, визначених у процесуальному законодавстві і пропонованих учасникам юридичної діяльності для вирішення всіх питань, що виникають в юридичному процесі;
- б) систему принципів процесуального права, засобів і способів проведення юридичного процесу, гарантій реалізації його результатів;
- в) сукупність взаємопов'язаних елементів, необхідних для збереження цілісності юридичної практичної діяльності і виконання її соціального призначення;

г) комплекс взаємозумовлених і взаємозалежних процесуальних дій, завдяки яким: утворюються процесуальні правовідносини; установлюються обставини виникнення юридичної справи, доказуються зібрані по ній факти; оформляється рішення у процесуальних актах; застосовуються заходи до виконання прийнятого рішення;

д) систему взаємозалежних частин процесу, що складаються з низки послідовних юридичних дій, які характеризують динаміку розгляду заведеної юридичної справи і спрямовані на досягнення мети (результату).

23. Основними напрямками впливу юридичної практики на соціальну реальність, через яку виражається її правове призначення є:

- а) функції юридичної практики;
- б) зміст юридичної практики;
- в) напрямок юридичної практики;
- г) принцип юридичної практики;
- д) результат юридичної практики.

24. Функцією яка виражає здійснення позитивного впливу на створення гарантій для реалізації прав, обов'язків, заборон, установлених правовими нормами є:

- а) правореалізаційна функція юридичної практики;
- б) правоохоронна функція юридичної практики;
- в) реєстраційно-засвідчувальна функція юридичної практики;
- г) правоконкретизуюча функція юридичної практики;
- д) правороз'яснювальна функція юридичної практики.

25. Процесом який виражає спеціальну організаційно-юридичну діяльність уповноважених суб'єктів, з ініціювання, підготовки, розроблення, розгляду та прийняття нормативно-правового акта є:

- а) правотлумачний процес;
- б) юридичний процес;
- в) правореалізаційний процес;
- г) правозастосовний процес;
- д) правотворчий процес.

26. Діяльність щодо з'ясування дійсного змісту правових норм та його роз'яснення іншим членам суспільства з метою правильної та однакової реалізації норм права є:

- а) правозастосовний процес;
- б) правотворчий процес;
- в) правотлумачний процес;
- г) правореалізаційний процес;
- д) нормотворчий процес.

27. Результатом минулої, чинної та прогнозованої юридичної практичної діяльності, осмислений у його єдності та взаємодії є:

- а) функції юридичної практики;
- б) зміст юридичної практики;
- в) напрям юридичної практики;
- г) соціально-правовий досвід;
- д) результат юридичної практики.

28. Урегульований нормами процесуального права та реалізований в системних процесуальних правовідносинах порядок здійснення правосуддя з кримінальних, цивільних, господарських та інших справ з метою захисту порушеного, оспорюваного, невизнаного права або законного інтересу – це:

- а) процесуальний зміст юридичної практики;
- б) процесуальний режим юридичної практики;
- в) процесуальне провадження юридичної практики;
- г) процесуальна стадія юридичної практики;
- д) процесуальна форма юридичної практики.

29. Урегульований процесуальними нормами порядок діяльності компетентних державних органів, що виражається в системі процесуальних дій по підготовці, прийняттю та документуванню юридичних рішень загального й індивідуального характеру – це:

- а) установчий процес;
- б) юридичний процес;
- в) юридична практика;
- г) юридична справа;
- д) юридична практична діяльність.

30. Системою взаємозалежних частин процесу, що складається з ряду юридичних дій, які характеризують динаміку розгляду заведеної юридичної справи є:

- а) процесуальний зміст юридичної практики;
- б) процесуальний режим юридичної практики;
- в) процесуальне провадження юридичної практики;
- г) процесуальна стадія юридичної практики;
- д) процесуальні стадії юридичної практики.

31. Типовими правовідносинами з реалізації юридичної відповідальності та відновлення порушених прав називається:

- а) процесуально-адміністративні відносини;
- б) процесуально-виконавчі відносини;
- в) процесуально-регулятивні відносини;
- г) процесуально-судові відносини;
- д) процесуально-захисні відносини.

32. Сукупність документів, зібраних разом та певним чином оформлених, які стосуються певної життєвої обставини, що прийнята до процесуального провадження для встановлення істини – це:

- а) установчий процес;
- б) юридичний процес;
- в) юридична практика;
- г) юридична справа;
- д) юридична практична діяльність.

33. Системою процесуальних дій та правовідносин, яка сформована на основі норм процесуального права є:

- а) законодавча основа процесуально-правового механізму;
- б) процесуальна фактична система;
- в) процесуальна фактична система за будовою;
- г) юридична основа процесуально-правового механізму;
- д) нормативна основа процесуально-правового механізму.

34. Комплекс юридичних фактів, необхідних для виникнення і розвитку юридичного процесу при вирішенні конкретної юридичної справи – це:

- а) законодавча основа процесуально-правового механізму;
- б) процесуальна фактична система;
- в) процесуальна фактична система за будовою;
- г) юридична основа процесуально-правового механізму;
- д) нормативна основа процесуально-правового механізму.

35. Вольові суспільні відносини між правомочними та зобов'язаними суб'єктами, урегульовані нормами процесуального права, які передбачають певні процедури та порядок втілення норм матеріального права в матеріальних правовідносинах можуть бути:

- а) процесуальні правовідносини;
- б) матеріальні правовідносини;
- в) суспільні правовідносини;
- г) суб'єктивні правовідносини;
- д) громадські правовідносини.

36. Видами юридичної практичної діяльності за змістом інтелектуальної роботи є:

- а) консультування і ведення юридичної справи;
- б) правоохоронна і регулятивна діяльність;
- в) пізнавально-пошукова і організаційна діяльність;
- г) реконструктивна і комунікативна діяльність;
- д) виконавча і судова діяльність.

37. Видами юридичного процесу за основними правовими формами здійснення функцій держави є:

- а) правотворчий, правозастосовний, судовий, контрольно-наглядовий, законодавчий;
- б) правотворчий, правозастосовний, судовий, контрольно-наглядовий, установчий;
- в) правореалізаційний, правозастосовний, судовий, контрольно-наглядовий, установчий;
- г) правотворчий, виконавчий, судовий, контрольно-наглядовий, установчий;
- д) конституційний, установчий, судовий, контрольно-наглядовий, установчий.

38. Функції юридичної практичної діяльності виражають:

- а) основні напрями розуміння і вираження юридичного знання;
- б) основні напрями впливу юридичної практичної діяльності на інститути права та суспільні відносини;
- в) закріплені в законі основні державно-політичні та правові ідеї щодо завдань і порядку здійснення процесу судочинства, його стадій та інститутів по всіх категоріях справ;
- г) закріплені в законі основні державно-політичні та правові ідеї щодо інститутів права і суспільних відносин;
- д) закріплені в законі основні напрями розуміння і вираження юридичного знання, що виражають основні ідеї процесу судочинства.

39. За субординацією видами процесуальних актів є:

- а) обов'язкові та факультативні;
- б) обов'язкові та допоміжні;
- в) головні та факультативні;
- г) попередні та додаткові;
- д) загальні та спеціальні.

40. Елементами процесуально-правового механізму є:

- а) законодавча основа процесуально-правового механізму, процесуальна фактична система, процесуальна система за будовою;
- б) нормативна основа процесуально-правового механізму, процесуальна фактична система, процесуальна система за будовою;
- в) нормативна основа процесуально-правового механізму, матеріальна фактична система, процесуальна фактична система за будовою;
- г) юридична основа процесуально-правового механізму, процесуальна фактична система, процесуальна фактична система за будовою;
- д) нормативна основа процесуально-правового механізму, процесуальна фактична система, процесуальна фактична система за будовою.

41. Елементами процесуальних правовідносин є:

- а) громадяни, об'єкт, зміст;
- б) суб'єкт, матеріальні блага, зміст;
- в) суб'єкт, об'єкт, юридична відповідальність;
- г) суб'єкт, об'єкт, суб'єктивні права;
- д) суб'єкт, об'єкт, зміст.

42. Суб'єктами правотлумачного процесу є:

- а) державні органи законодавчої, судової, виконавчої влади, громадські об'єднання, наукові установи, інші юридичні та фізичні особи;
- б) держава, громадяни;
- в) фізичні та юридичні особи;
- г) громадські об'єднання, наукові установи, інші юридичні та фізичні особи;
- д) державні органи законодавчої, судової, виконавчої влади.

43. Елементами структури юридичної практики є:

- а) сформовані мотиви, визначений предмет, здійснювана діяльність, використані засоби та досягнутий суспільний чи особистий результат;
- б) суб'єкт, об'єкт та їхні потреби, цілі, сформовані мотиви;
- в) суб'єкт, потреби суб'єкта, визначені цілі, сформовані мотиви; визначений предмет; здійснювана діяльність, використані засоби та досягнутий суспільний чи особистий результат;
- г) вчення про державу, визначення її основних цілей та принципів;
- д) суб'єкт, потреби суб'єкта, визначені цілі; сформовані мотиви діяльності держави.

44. У правовому вихованні основними шляхами удосконалення юридичної практики є:

- а) розробка і правове затвердження національної програми розвитку правової культури та підвищення рівня правової свідомості суспільства; запровадження реалізації програм правового виховання у навчальних закладах, соціальних групах, політичних партіях;
- б) визначення переліку державних органів, наукових установ, навчальних закладів, інших суб'єктів, що займаються діяльністю по систематизації права;
- в) створення концепції правової політики держави;
- г) докладна регламентація процедури здійснення всіх видів систематизації правових норм уповноваженими суб'єктами права;
- д) створення концепції правової держави.

45. Юридична практика залежно від сфер здійснення класифікується на:

- а) правову, наукову, освітню;
- б) прикладну, інформаційну, освітню;
- в) матеріальну, навчальну, освітню;
- г) нормативну, наукову, процесуальну;
- д) прикладну, наукову, освітню.

46. Юридична практична діяльність та соціально-правовий досвід в сукупності складають:

- а) функції юридичної практики;
- б) зміст юридичної практики;
- в) структура юридичної практики;
- г) напрям юридичної практики;
- д) цілі юридичної практики.

47. Функції юридичної практики за роллю та місцем у правовому регулюванні класифікуються на:

- а) матеріальну та процесуальну;
- б) динамічну та матеріальну;
- в) процесуальну та забезпечувальну;
- г) динамічну та забезпечувальну;
- д) динамічну та стабільну.

48. Процесуальна форма як внутрішня організація юридичної практики має таку структуру:

- а) процесуальний зміст, процесуальні провадження, процесуальні стадії;
- б) процесуальний режим, процесуальні провадження, процесуальні стадії;
- в) процесуальний режим, процесуальні провадження, процесуальні строки;
- г) процесуальний зміст, процесуальні строки, процесуальні стадії;
- д) процесуальний режим, процесуальні визначення, процесуальні строки.

49. Класифікація процесуально-правових відносин за функціями права передбачає їх поділ на:

- а) процесуально-адміністративні, процесуально-конституційні, процесуально-господарські;
- б) процесуально-виконавчі, процесуально-правові, процесуально-захисні;
- в) процесуально-регулятивні, процесуально-охоронні, процесуально-захисні;
- г) процесуально-законодавчі, процесуально-урядові, процесуально-судові;
- д) процесуально-установчі, процесуально-охоронні, процесуально-захисні.

50. Залежно від навантаження в динаміці юридичного процесу процесуальні акти класифікують на:

- а) вихідні, підсумкові, проміжні, процесуальні, інформаційні;
- б) нормативні, підсумкові, проміжні, допоміжні, інформаційні;
- в) вихідні, підсумкові, проміжні, допоміжні, інформаційні;
- г) правові, проміжні, допоміжні, інформаційні;
- д) регулятивні, захисні, проміжні, допоміжні, інформаційні.

51. Серед загальноправових принципів, що властиві юридичному процесу у науці теорії держави і права визначають:

а) принцип загальнообов'язковості процесуальних норм, принцип верховенства закону, принцип процесуальної справедливості, принцип законності і юридичної гарантованості процесуальних прав особи, принцип процесуальної рівності, принцип юридичної відповідальності суб'єктів юридичного процесу за порушення процесуальних норм:

б) принцип негласності юридичного процесу, принцип змагальності юридичного процесу, принцип дотримання компетенції при прийнятті нормативних і ненормативних правових актів, принцип юридичної сили і обов'язкового характеру прийнятих правових процесуальних актів, принцип дії конституційного і судового контролю в юридичній сфері;

в) принцип гласності юридичного процесу, принцип змагальності юридичного процесу, принцип дотримання компетенції при прийнятті нормативних і ненормативних правових актів, принцип юридичної сили і обов'язкового характеру прийнятих правових процесуальних актів, принцип дії конституційного і судового контролю в процесуальній сфері, принцип поєднання публічної і приватної ініціативи при порушенні юридичного процесу, принцип оптимального поєднання одноособовості та колегіальності в юридичному процесі;

г) принцип загальнообов'язковості процесуальних норм, принцип верховенства закону, принцип процесуальної справедливості, принцип законності і юридичної гарантованості процесуальних прав особи, принцип процесуальної рівності, принцип поєднання публічної і приватної ініціативи при порушенні юридичного процесу, принцип оптимального поєднання одноособовості та колегіальності в юридичному процесі;

д) принцип поєднання публічної і приватної ініціативи при порушенні адміністративного процесу, принцип оптимального поєднання одноособовості та колегіальності в юридичному процесі, принцип оптимального поєднання усності і писемності юридичного процесу, принцип особливого процесуального захисту держави.

52. Крім загальноправових принципів юридичний процес здійснюється із дотриманням загальнопроцесуальних принципів серед яких можна відзначити:

а) принцип поєднання публічної і приватної ініціативи при порушенні адміністративного процесу, принцип оптимального поєднання одноособовості та колегіальності в юридичному процесі, принцип оптимального поєднання усності і писемності юридичного процесу, принцип особливого процесуального захисту держави;

б) принцип гласності юридичного процесу, принцип змагальності юридичного процесу, принцип дотримання компетенції при прийнятті нормативних і ненормативних правових актів, принцип юридичної сили і обов'язкового характеру прийнятих правових процесуальних актів, принцип дії конституційного і судового контролю в процесуальній сфері, принцип поєднання публічної і приватної ініціативи при порушенні юридичного процесу, принцип оптимального поєднання одноособовості та колегіальності в юридичному процесі, принцип оптимального поєднання усності і писемності юридичного процесу, принцип особливого процесуального захисту соціально незахищених прошарків населення;

в) принцип негласності юридичного процесу, принцип змагальності юридичного процесу, принцип дотримання компетенції при прийнятті нормативних і ненормативних правових актів, принцип юридичної сили і обов'язкового характеру прийнятих правових процесуальних актів, принцип дії конституційного і судового контролю в юридичній сфері;

г) принцип безпосередності, принцип юридичної сили і обов'язкового характеру прийнятих правових процесуальних актів, принцип дії конституційного і судового контролю в процесуальній сфері;

д) принцип негласності юридичного процесу, принцип змагальності юридичного процесу, принцип дотримання компетенції при прийнятті нормативних і ненормативних правових актів, принцип юридичної сили і обов'язкового характеру прийнятих правових процесуальних актів, принцип дії конституційного і судового контролю в юридичній сфері, принцип безпосередності.

53. Правореалізаційному процесу притаманні принципи:

а) заборони бути суддею у власній справі; можливості судового і позасудового оскарження процесуальних актів; здійснення правосуддя тільки судом; незалежності суддів та інших посадових осіб; неможливості існування трьох інстанцій з дублюючими повноваженнями

б) об'єктивної істини; безпосередності недопустимості доказів; забезпечення права на захист і юридичну допомогу; імунітет потерпілого, виконання правових процесуальних актів;

в) безстроковості цього процесу; заборони бути суддею у власній справі; можливості судового і позасудового оскарження процесуальних актів; здійснення правосуддя тільки судом;

г) строковості цього процесу; заборони бути суддею у власній справі; можливості судового і позасудового оскарження процесуальних актів; здійснення правосуддя тільки судом; незалежності судей та інших посадових осіб; неможливості існування декількох інстанцій з дублюючими повноваженнями; безперервності; об'єктивної істини; безпосередності; відносності й допустимості доказів; забезпечення права на захист і юридичну допомогу; імунітет свідків, виконання правових процесуальних актів;

д) заборони бути суддею у власній справі; можливості судового і позасудового оскарження процесуальних актів; здійснення правосуддя тільки судом; незалежності судей та інших посадових осіб; можливості існування декількох інстанцій з дублюючими повноваженнями; безперервності; об'єктивної істини; безпосередності; допустимості доказів; забезпечення права на захист і юридичну допомогу; імунітет свідків, виконання правових процесуальних актів.

54. Залежно від видів правової діяльності юридичну практику можна класифікувати на:

- а) правореалізаційну, правотлумачну, правозастосовну, виконавчу;
- б) правотворчу, правотлумачну, правозастосовну, виконавчу;
- в) законодавчу, виконавчу, правову, правового виховання;
- г) виконавчу, правову, правового виховання, правотворчу, правотлумачну;
- д) правотворчу, правотлумачну, правореалізаційну, практику систематизації права, правового виховання.

55. Залежно від суб'єктів правової діяльності юридична відповідальність поділяється на:

- а) законодавчу, виконавчу, судову, нотаріальну;
- б) законодавчу, судову, слідчу, нотаріальну, антимонопольну;
- в) антимонопольну, нотаріальну, судову, кримінальну;
- г) установчу, слідчу, кримінальну, цивільну;
- д) нотаріальну, законодавчу, виконавчу, антимонопольну.

56. Юридичний процес можна класифікувати за правовими формами діяльності держави на:

- а) нормотворчий, правозастосувальний, контрольний-наглядний, установчий, правотлумачний;
- б) правотлумачний, правозастосувальний, установчий;
- в) контрольний, установчий, наглядний;

г) нормотворчий, правозастосувальний, контрольно-наглядовий, установчий, правотлумачний, наглядовий;

д) правозастосувальний, контрольно-наглядовий, установчий, правотлумачний, наглядовий.

57. Метою юридичної практичної діяльності є:

а) захист прав громадян, сприяння визнанню й домінуванню держави та права у суспільстві, забезпечення правомірності діянь суб'єктів права та охорона правопорядку;

б) захист прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права, сприяння визнанню й домінуванню загальнолюдських цінностей та права у суспільстві, забезпечення правомірності діянь суб'єктів права та охорона правопорядку;

в) захист прав і законних інтересів громадян, сприяння визнанню й домінуванню загальнолюдських цінностей та права у суспільстві, забезпечення правомірності діянь держави та охорона правопорядку;

г) захист прав, свобод і законних інтересів держави, сприяння визнанню й домінуванню загальнолюдських цінностей та права у суспільстві, забезпечення правомірності діянь громадян;

д) захист прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права, сприяння визнанню й домінуванню загальнолюдських цінностей.

58. Функції юридичної практичної діяльності поділяють на:

а) практичні, соціально-правові, правотворчі;

б) правотворчі, соціальні;

в) практичні, соціальні;

г) юридичні практичні;

д) соціальні й спеціально-правові.

59. До соціальних функцій юридичної практичної діяльності належать:

а) практична, виховна, управлінська;

б) ідеологічна, економічна, політична, управлінська, виховна;

в) практична, теоретична, соціальна, економічна;

г) соціальна, теоретична, економічна, екологічна;

д) управлінська, виховна, політична, соціальна.

60. Ознаки юридичного процесу:

а) владний характер, нормативний характер, документально виражений (активний) характер, службовий характер, стадіальний характер;

б) правовий характер, соціальний характер, практичний характер, виховний характер;

в) правовий характер, соціальний характер, нормативний характер, примусовий характер;

г) соціальний характер, нормативний характер, примусовий характер, стадіальний характер;

д) стадіальний характер, економічний характер, соціальний характер, нормативний характер, примусовий характер.

61. Конфіденційність юридичної практичної діяльності (або професійна таємниця юриста):

а) властивість інформації, яка полягає в тому, що інформація не може бути отримана неавторизованим користувачем і (або) процесом. Інформація зберігає конфіденційність, якщо дотримуються встановлені правила ознайомлення з нею.

б) послуга безпеки, що забезпечує конфіденційність інформації відповідно до принципів керування доступом адміністративного;

в) послуга безпеки, що забезпечує конфіденційність інформації відповідно до принципів керування доступом довірчого;

г) збереження професійної таємниці у юридичній діяльності, зокрема у випадках конфіденційної інформації щодо суб'єктів яких захищає юрист;

д) обов'язкове для виконання особою, яка одержала доступ до певної інформації, вимога не передавати таку інформацію третім особам без згоди її власника.

62. Принципи юридичної практичної діяльності:

а) особи які контролюють політичні владні структури, повинні бути відповідальні перед своїми виборцями і періодично через чітко встановлений час переобиратись. Переобрання відбувається шляхом проведення вільних, конкурентних виборів;

б) зверхність права, правового закону, тобто існування закону для людини, а не людини для закону, гарантії прав особистості від свавілля політичної влади;

в) забезпечення інтересів більшості при гарантуванні прав меншості відстоювати власну позицію, відігравати свою роль у суспільному житті;

г) здійснення громадськими об'єднаннями, самими громадянами самостійно або разом з органами державного контролю за діяльністю державних структур;

д) основні засади, вихідні положення, ідеї, які орієнтирами, вимогами її здійснення, відбивають сутнісні властивості права.

63. Яка з основних функцій юридичної практичної діяльності є зайвою:

а) інформаційна функція;

б) функція оборони держави;

в) охорона функція;

г) регулятивна функція;

д) ідеологічна функція.

64. Юридичне тлумачення (інтерпретація) правових актів і договорів:

а) діяльність юриста щодо встановлення змісту нормативних і індивідуальних приписів, яка спрямована на забезпечення їх практичної реалізації і складається зі з'ясування змісту правових правил для себе і роз'яснення їх для інших суб'єктів;

б) діяльність, спрямована на з'ясування, осмислення дійсного змісту норм права з метою сприяння їх практичній реалізації, а також результат такої діяльності, що переважно виражається в інтерпретаційно-правовому акті;

в) спосіб усунення, яке базується на використанні законів і правил формальної логіки;

г) установлення змісту нормативно-правових приписів з урахуванням реальних умов життя суспільства, в яких норма права функціонує;

д) аналізі змісту правового припису шляхом виявлення і розкриття цілей прийняття правової норми у співвідношенні з нею граматичної і логічної суті формулювань законодавця, що містяться в текстах нормативно-правових приписів.

65. Соціально-правовий досвід – це:

а) досвід, який включає правоположення, тобто вироблені в ході юридичної практики сталі приписи загального характеру, що акумулюють соціально цінні та стабільні сторони конкретної юридичної діяльності;

б) сукупність практично набутих соціальними суб'єктами у процесі їх взаємодії знань, умінь, навичок, звичок, звичаїв, норм, традицій, які слугують опертям для практичного життя цих суб'єктів засобами раціоналізації та оптимізації їх взаємодії і взаємовідносин;

в) система однорідних юридичних засобів, дій та операцій, визначених у процесуальному законодавстві і пропонуваніх учасникам юридичної діяльності для вирішення всіх питань, що виникають в юридичному процесі;

г) збірне наукове поняття, різновид соціального процесу, що являє собою форму перетворення юридичних ідеальних моделей, закріплених у національному законодавстві та у міжнародних актах, у реальну систему правовідносин з її процедурною стороною, спрямованою на досягнення юридичного результату (мети);

д) пізнання нового в державно-правовому житті, відкриття раніше невідомих закономірностей.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
- ❖ Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.

Спеціалізована література:

1. Агафонова Н. Система основних процедур і стадій конституційного реформаційного процесу. *Leges si Viata*. 2016. № 11. С. 3-6.
2. Айдинян А. В. Фактична помилка у кримінальному праві: основні теоретичні та практичні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
3. Антонюк О. І. Співвідношення категорій правовий захист і правова охорони. *Вісник Луганської академії внутрішніх справ. МВС України*. 2003. № 2. С. 24-35.
4. Афанасьєв В. Проблеми підвищення ефективності виконавчого провадження в Україні. *Право України*. 1996. № 7. С. 14-17.
5. Бакаянова Н. Теоретичні основи представництва в судах як виду адвокатської діяльності. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1. С. 30-35.
6. Богачова Л. Л. Оприлюднення нормативно-правового акта як стадія підзаконного нормотворчого процесу. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 18-21.
7. Бойко І. С. Прецедентна практика щодо морських територіальних спорів у рішеннях міжнародного суду ООН. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2. С. 72-81.
8. Борсук С. С. Проблемні питання здійснення фіксування адміністративного процесу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3. С. 104-108.
9. Борщенко В. В. Групові позови в господарському процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 19 с.
10. Букаев Н. М. К вопросу о процессуальных формах взаимодействия следователя с органами внутренних дел. *Социум и власть*. 2012. № 4. С. 76-78.
11. Варфоломеева Т. В. Организационные, процессуальные и криминалистические проблемы защиты адвокатом прав подозреваемого, обвиняемого, подсудимого: дис. ... д-ра юрид. наук. Киев, 1994. 485 с.

12. Власов Ю. А. Проблеми тлумачення норм права: моногр. Київ: РІ КУП НАНУ, 2001. 342 с.
13. Волошина Л. Професіональна відповідальність адвоката. *Legea si Viata*. 2016. № 6. С. 21-24.
14. Глущенко С. Участь вищих спеціалізованих судів у конституційному судочинстві. *Юридична Україна*. 2015. № 3. С. 55-62.
15. Голосніченко Д. Засоби регулювання повноважень у механізмі правового впливу. *Право України*. 2008. № 5. С. 20-23.
16. Грищук О. В. Юридична техніка творення та тлумачення нормативно-правових договорів: теоретико-правовий вимір: моногр. Хмельницький: ХУУіП, 2017. 213 с.
17. Данелія О. С. До питання захисту політичних прав юридичної особи в Європейському суді з прав людини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. С. 18-26.
18. Деготь Б. Е. Административно-правовые аспекты исполнительного процесса: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2006. 193 с.
19. Дерюшкина Т. А. Процессуальный режим деятельности арбитражного суда кассационной инстанции: дис. ... канд. юрид. наук. Самара, 2003. 206 с.
20. Дутка Г. І. Проблемні аспекти та шляхи вдосконалення вітчизняного законодавчого процесу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 3. С. 27-30.
21. Єзеров А. А. Конституційний конфлікт як феномен та процес в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2007. 227 с.
22. Женетль С. З. Административный процесс и административные процедуры в условиях административной реформы: дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 2008. 536 с.
23. Журавльов А. В. Суть та значення судових рішень в адміністративному процесі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. С. 74-79.
24. Ибрагимов К. Х. Некоторые аспекты принципов юридического процесса и права. *Аграрное и земельное право*. 2013. № 1. С. 77-83.
25. Карабут Л. В. Стадії кримінально-процесуальної діяльності і стадії у кримінально-процесуальній діяльності. *Право і суспільство*. 2011. № 2. С. 222-227.
26. Карачун В. Д. Меры обеспечения в административном процессе: юридическая обязанность как юридическая ответственность. *Административное право и процесс*. 2012. № 11. С. 75-77.
27. Карпунцов В. Сущність судово-прокурорського представництва в адміністративних судах в сучасних новелах модернізації процесуального статусу прокурора. *Legea si Viata*. 2017. № 2. С. 46-49.
28. Касьяненко Л. М. Юридичний процес і правова процедура у фінансовому праві. *Публічне право*. 2011. № 1. С. 54-59.

29. Кеберник А. В. Наукова експертиза в адміністративно-юрисдикційній діяльності: питання теорії та практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2014. 19 с.
30. Китаев А. Про культуру судового процесу. *Право України*. 1994. № 5. С. 54-57.
31. Кісліцина І. О. Роль прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод про визнання винуватості: питання теорії і практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2018. 23 с.
32. Коваль О. А. Принципи процесуального права та їх втілення в законодавчій регламентації діяльності міліції України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 198 с.
33. Кокин А. В. Правовой статус представителя в юридическом процессе. *Вопросы экономики и права*. 2012. № 12. С. 51-55.
34. Комиссарова Я. В. Процессуальные и нравственные проблемы производства экспертизы на предварительном следствии: дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 1996. 212 с.
35. Косинський В. Законодавчий процес та процедура, їх основні стадії. *Право України*. 1999. № 6. С. 78-82.
36. Кузьменко О. В. Адміністративний процес у парадигмі права: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2006. 401 с.
37. Кухнюк Д. Виконання адвокатом представництва у виконавчому процесі України. *Legea si Viata*. 2016. № 2. С. 80-83.
38. Куц В. М. Юридична особа як об'єкт застосування кримінально-правових заходів: моногр. Київ: Нац. акад. прокуратури, 2017. 249 с.
39. Кучинська О. П. Особливості процесуального статусу юридичних осіб у кримінальному процесі України: теорія та практика: моногр. Київ: Правова єдність. Алерта, 2017. 167 с.
40. Лебедев Н. Ю. Теоретические основы конфликтов, возникающих в процессе досудебного и судебного производства по уголовному делу, и пути их разрешения: моногр. Новосибирск: НГТУ, 2012. 322 с.
41. Летянчин Л. Конституціоналізація адміністративного процесуального права: проблеми теорії та практики Вісник. *Національної академії правових наук України*. 2013. № 4. С. 67-80.
42. Лихова С. Я. Вплив європейських норм та стандартів на юридичний процес в Україні. *Повітряне і космічне право*. 2011. № 3. С. 104-108.
43. Лукьянова О. А. Правовые позиции прокурора в юридическом процессе. *Вопросы экономики и права*. 2012. № 12. С. 43-46.
44. Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2018. 38 с.
45. Максуров А. А. К вопросу о классификации функций медиативной юридической практики. *Современное право*. 2012. № 10. С. 8-12.

46. Максуров А. А. Политическая функция медиативной юридической практики. *Государственная власть и местное самоуправление*. 2012. № 1. С. 8-9.
47. Малишко М. Конституційний процес. *Час звірити підходи Віче*. 2001. № 2. С. 34-39.
48. Маслій Л. П. Правові основи бюджетного процесу (за законодавством України та країн з розвинутою економікою): дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 1996. 173 с.
49. Мельник С. М. Процесуальна форма у кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2001. 170 с.
50. Метелёв С. Е. Уголовно-процессуальные формы предупреждения судом преступлений. *Закон и право*. 2012. № 10. С. 7-12.
51. Милушев Д. Загальні умови судових дебатів як інститут кримінально-процесуального права. *Leges si Viata*. 2017. № 4. С. 49-52.
52. Нешик Т. С. Вердикт присяжних у кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 17 с.
53. Огороднік А. Неухильно додержувати процесуальної форми (роздуми щодо проекту нового КПК). *Право України*. 1996. № 6. С. 88-92.
54. Олейник А. Законотворчий процес, його основні риси і особливості. *Право України*. 1998. № 4. С. 57-59.
55. Оніщенко Н. Конституційний процес: до питання про термінологічну визначеність і сутність спрямованості. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 130-135.
56. Оніщенко Н. Юридичний процес як форма правової діяльності. *Право України*. 2002. № 7. С. 7-14.
57. Павликов С. Г. Исполнительная процессуальная форма теоретико-правовые вопросы. *Государство и право*. 2012. № 5. С. 5-11.
58. Палешник С. І. Тлумачення в судовій практиці: поняття, особливості, види: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 20 с.
59. Пасенюк О. Розмежування конституційної та адміністративної юрисдикції. *Право України*. 2016. № 2. С. 38-44.
60. Перепелюк В. Г. Поняття і принципи адміністративного процесу: питання теорії: дис. ... канд. юрид. наук. Чернівці, 2000. 205 с.
61. Перунова О. М. Процесуальні акти-документи з цивільних справ: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2007. 205 с.
62. Петришина М. Нормотворчий процес в органах місцевого самоврядування в країнах Прибалтики. *Юридична Україна*. 2012. № 6. С. 19-23.
63. Пирожкова Ю. В. Регулятивна функція адміністративного права: генеза та сучасна трансформація в умовах реформаційних правотворчих процесів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2016. Вип. 21. С. 41-45.

64. Писаренко Н. Б. Застосовність гарантій права на справедливий суд в адміністративному судочинстві: практика Європейського суду з прав людини та українські реалії. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3. С. 214-228.
65. Писаренко Н. Б. Межі судового контролю щодо дискреційних адміністративних актів: практика Європейського суду з прав людини та українські реалії. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1. С. 109-119.
66. Плевако В. Неправильне застосування норм матеріального права. *Вісник прокуратури*. 2003. № 6. С. 70-75.
67. Погорелова З. О. Законодавчий процес в Україні: проблеми теорії і практики: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 173 с.
68. Подоляка А. М. Юридичний конфлікт в адміністративному процесі. *Наше право*. 2013. № 11. С. 19-24.
69. Подорожна Т. Методологічні засади конституціоналізації правового порядку: загально- та спеціально-правові проблеми. *Право України*. 2015. № 10. С. 113-121.
70. Полянський Т. Зловживання процесуальними правами: юридичні засоби попередження та можливості їх удосконалення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3. С. 31-38.
71. Попов Р. В. Процесуальні способи захисту прав відповідачів в адміністративному процесі: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 17 с.
72. Пузирний В. Ф. Адміністративна діяльність Служби безпеки України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 121-123.
73. Пчелін В. Б. Класифікація суб'єктів адміністративних процесуальних правовідносин. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 3. С. 178-182.
74. Рабінович П. Діалектичний підхід у практиці Європейського суду з прав людини. *Юридична Україна*. 2012. № 5. С. 4-11.
75. Рабінович С. Принцип рівності прав людини у практиці Конституційного Суду України: проблеми методики застосування. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 97-111.
76. Рибак К. О. Містобудівна діяльність як об'єкт юридичного регулювання: нотатки до наукової дискусії. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 4. С. 7-10.
77. Романюк Я., Бейцун І. Актуальні питання реформування цивільного процесуального законодавства України. *Право України*. 2012. № 8. С. 288-305.
78. Романяк М. М. Сутність адміністративної юрисдикції та процесуальних форм її реалізації: окремі питання визначення. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 84-88.

79. Рязанова Н. А. Правомерность как характеристика деятельности сотрудников органов внутренних дел: моногр. Москва: Эпицентр, 2015. 147 с.
80. Сас С. Застосування принципів загальнопроцесуальної теорії при формуванні теоретичних засад парламентської процедури. *Право України*. 2004. № 7. С. 35-40.
81. Сердюк В. Деякі питання судових юрисдикцій. *Право України*. 2012. № 8. С. 270-278.
82. Сердюк В. Судовий процес як фундамент для реформування судової системи. *Право України*. 2015. № 3. С. 71-77.
83. Скомороха В. Судовий конституціоналізм в аспекті співвідношення конституційної та конвенційної юрисдикції. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 1. С. 40-48.
84. Смалюк Р. Прогалини процесуального регулювання підготовчого судового провадження під час розгляду обвинувального акта в спрощеному провадженні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 1. С. 153-157.
85. Совгиря О. Прийняття актів Кабінетом Міністрів України як процесуальна форма закріплення його рішень. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 279-287.
86. Талыкин Е. А. Процессуальная форма рассмотрения хозяйственных споров: российская и украинская модели. *Евразийский юридический журнал*. 2012. № 7. С. 28-30.
87. Татулич І. Ю. Цивільна процесуальна форма в суді першої інстанції в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 20 с.
88. Теплюк М. О. Теоретико-правові основи введення закону в дію: моногр. Київ: Парламент. вид-во, 2013. 479 с.
89. Тимченко І. Механізм конституційної юрисдикції в Україні: становлення і розвиток. *Право України*. 2010. № 5. С. 12-25.
90. Ткачук О. С. Класифікація елементів права на справедливий суд: національна теорія та практика Європейського Суду з прав людини. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 71-77.
91. Томенко М. Конституційний процес в Україні: у пошуках політичного і правового компромісу. *Верховенство Права*. 2016. № 1. С. 30-33.
92. Трохлюк О. П. Реалізація засади забезпечення доведення винуватості в кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
93. Фандалюк О. В. Установчий процес як різновид юридичного процесу. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2002. № 4. С. 16-22.
94. Хорев А. А. Гражданский процесс: задачи, функции, процессуальная форма. *Вестник Московского университета МВД*. 2013. № 3. С. 148-150.
95. Цуркан М. Щодо критеріїв якості судових рішень в адміністративному процесі. *Право України*. 2016. № 2. С. 50-55.
96. Чекалина О. В. Административно-юрисдикционный процесс: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2003. 205 с.

97. Ченкова Н. Сутність принципу рівності перед законом і судом в адміністративному процесі. *Юридична Україна*. 2012. № 10. С. 26-30.
98. Черняк Ю. В. Значення і суть попередніх заходів захисту в рамках міжнародного цивільного процесу. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 2. С. 119-126.
99. Чистоклетов Л. Стадії процесу юридичного прогнозування. *Право України*. 2016. № 1. С. 130-135.
100. Шабринова Л. А. Процессуальная форма технологии установления ошибочной правоприменительной деятельности. *Право и государство*. 2012. № 3. С. 24-29.
101. Шевчук С. Забезпечення єдності судової практики в умовах існування спеціалізованої юрисдикції. *Право України*. 2013. № 9. С. 306-326.
102. Шемшученко Ю. С. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи: моногр. Київ: РІ КУП НАНУ, 2001. 156 с.
103. Шмідт Г. Стандарти справедливого судового розгляду в адміністративному судочинстві згідно зі статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Право України*. 2016. № 2. С. 12-15.
104. Шутак И. Юридична техніка і технологія в галузях права: теорія і практика застосування. *Верховенство Права*. 2017. № 2. С. 30-35.
105. Щавінський В. Р. Співвідношення інтересів держави, суспільства, окремого індивіда у рамках адміністративного права та процесу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 2. С. 78-81.

ТЕМА 22. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Поняття, особливості та предмет регулювання суспільних відносин. Співвідношення правового регулювання та правового впливу.

Способи, методи та типи правового регулювання. Правовий режим: поняття та особливості.

Класифікація правового регулювання за різними критеріями. Місце різновидів правового регулювання в юридичній регламентації суспільних відносин.

Механізм правового регулювання суспільних відносин: поняття, склад та структура. Стадії механізму правового регулювання.

Ефективність правового регулювання: поняття та значення. Чинники, які визначають ефективність правового регулювання.

На сьогодні серед науковців відсутня єдність позицій стосовно визначення сутності й поняття правового регулювання. Наразі загальноприйнятими вважаються два **основних підходи** до розуміння сутності вищевказаного правового явища: **широкий**, за якого до компонентного складу правового регулювання належать усі форми впливу на свідомість і поведінку суб'єктів права, тобто передбачається застосування всіх нормативних та індивідуальних юридичних засобів для упорядкування суспільних відносин; **вузький**, за якого упорядкування суспільних відносин здійснюється за допомогою застосування виключно нормативних юридичних засобів, тобто механізму правового регулювання.

Правове регулювання є складовою соціального регулювання, що характеризує спеціально-юридичний вплив права на поведінку й діяльність суб'єктів. У результаті чого формується юридична основа, визначаються напрями організації поведінки адресатів. Зрозуміло, правове регулювання відрізняється за своїм змістом і характером від інших його видів. Воно не є матеріальним, а здійснюється через свідомість і волю суб'єктів права, за допомогою особливих засобів, які впливають на них, формуючи їх правосвідомість.

Предметом правового регулювання є такі суспільні відносини, упорядкування яких можливо і водночас доречно саме за допомогою юридичних засобів, адже право є універсальним соціальним регулятором, проте не єдиним і не всеохоплюючим.

Ознаки правового регулювання:

- є різновидом соціального регулювання;
- здійснюється із використанням різноманітних юридичних засобів – інструментів, за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права, забезпечується досягнення соціально корисних цілей (норм права, нормативно-правових актів, актів застосування права, актів реалізації прав та обов'язків, заборони, дозволянь, зобов'язань та ін.);

- поширюється не на всі суспільні відносини, а лише на ті, що входять до предмета правового регулювання (тобто на суспільні відносини, які можуть бути упорядковані юридичними засобами і об'єктивно потребують такого упорядкування);

- є тривалим процесом, який може бути розділений на кілька відносно самостійних етапів (стадій).

Спосіб правового регулювання – це засіб регламентації поведінки суб'єктів права шляхом надання їм прав та/або покладання на них обов'язків.

Видами способів правового регулювання є:

- **юридичне дозволяння**, яке полягає у визнанні за особою суб'єктивного права, тобто можливості реалізації певного варіанта своєї поведінки – здійснення юридично значущих дій або утримання від них;

- **юридичне зобов'язання**, яке виявляється у покладенні на особу юридичного обов'язку активного типу, що спонукає її до здійснення певних юридично значущих дій;

- **юридична заборона**, яка встановлюється шляхом покладання на особу юридичного обов'язку пасивного типу, відповідно до якого вона має утримуватися від певних юридично значущих дій.

Комбінації способів правового регулювання характеризують певну спрямованість впливу права на суспільні відносини, визначають типи правового регулювання.

Тип правового регулювання – це характеристика загальної спрямованості впливу права на суспільні відносини залежно від того, який із способів правового регулювання лежить в його основі – дозволяння чи заборона.

Загальнодозволенний тип правового регулювання заснований на поєднанні загального юридичного дозволяння у формі визнання права зі встановленням окремих обмежень (виключень) за допомогою юридичних заборон. Він є відображенням принципу «дозволено все, крім того, що прямо не заборонено нормами права». Загальнодозволенне регулювання надає особі право обрати будь-яку поведінку, крім тієї, щодо якої нормою права встановлено заборону.

Спеціальнодозволенний, або дозвільний тип правового регулювання заснований на поєднанні загальної юридичної заборони зі спеціальним юридичним дозволянням. Цей тип надає особі право тільки на ту поведінку, що прямо передбачена нормами права, і відповідно забороняє поведінку, що нормами права прямо не визначена – «заборонено все, крім того, що прямо дозволено нормами права».

Домінування загальнодозволеного або, навпаки, дозвільного типу правового регулювання зумовлюється впливом різних чинників: історичних традицій, рівня культури, характеру правової системи тощо. Однак головним чинником є особливості відносин, що регулюються правом. Так, для більшості приватноправових відносин характерним є перевага загальнодозволеного регулювання, яке встановлюється для фізичних та юридичних осіб, а для публічних – дозвільного.

Метод правового регулювання – це підхід до впорядкування певної сфери суспільних відносин, що зумовлює використання того чи іншого комплексу юридичних засобів.

До основних **методів** правового регулювання відносять:

➤ **імперативний метод** – передбачає впорядкування поведінки суб'єктів суспільних відносин шляхом її категоричної та докладної регламентації юридичними правилами, неможливість установлення цими суб'єктами інших правил поведінки на власний розсуд. Він є характерним насамперед для публічного права, оскільки ґрунтується на підпорядкуванні одних суб'єктів відносин іншим, не припускає ні вибору суб'єктами варіантів поведінки, не передбачених юридичними правилами, ні можливості врегулювання відносин суб'єктами за їхнім розсудом;

➤ **диспозитивний метод** – передбачає впорядкування поведінки суб'єктів правових відносин шляхом установлення трьох типів юридичних правил: а) правил, що встановлюють межі дозволеної поведінки суб'єктів; б) субсидіарних правил, тобто таких, що застосовуються лише в разі, якщо суб'єкти самостійно не встановили для впорядкування відносин між собою інші правила (не спромоглися, не забажали або забули їх установити); в) правил, що закріплюють принципи правового регулювання певної сфери суспільних відносин. Диспозитивний метод передбачає вільну саморегуляцію суб'єктами їхньої поведінки на основі принципів права, встановлює тільки межі та процедури такої саморегуляції.

Крім наведених основних, у правовому регулюванні використовуються також **допоміжні (субсидіарні) методи**, найпоширенішими серед яких є рекомендаційний і заохочувальний.

Рекомендаційний метод правового регулювання передбачає впорядкування суспільних відносин шляхом надання вказівок, що не мають обов'язкової юридичної сили, стосовно найбільш прийнятної для суспільства, ефективної поведінки. При цьому суб'єктам не забороняється обрати інший варіант поведінки або використати варіант, рекомендований вказівкою, частково.

Заохочувальний метод правового регулювання передбачає створення умов, за яких вибір суб'єктом певного варіанта юридично значущої поведінки надає йому додаткових матеріальних або нематеріальних благ.

Як правило, різні сфери суспільних відносин потребують різних методів, способів і типів правового регулювання. Особливості регламентації певної відокремленої сфери суспільних відносин за допомогою специфічної сукупності юридичних засобів охоплюються терміном «правовий режим».

Це співвідношення визначається різним ступенем домінування одних і допоміжної ролі інших методів, способів та типів правового регулювання, є вираженням ступеня жорсткості регулювання, наявності певних обмежень і пільг, меж правової самостійності суб'єктів.

Правовий режим – це особливий порядок правового регулювання певної сфери суспільних відносин, який забезпечується шляхом специфічного поєднання та співвідношення його методів, способів і типів.

Складність і неоднорідність правового регулювання визначають різноманітність його видів, що **класифікуються** за низкою критеріїв.

Залежно від характеру правил, за допомогою яких здійснюється регулювання, розрізняють:

- **нормативне правове регулювання**, що здійснюється за допомогою норм права – правил загального характеру, які характеризуються неперсоніфікованістю і невичерпністю і закріплюються в нормативно-правових актах та інших джерелах права;

- **індивідуальне (ненормативне) правове регулювання**, що здійснюється за допомогою індивідуальних правил, які зазвичай є персоніфікованими і вичерпними і закріплюються в актах правозастосування, договорах та ін.

Залежно від характеру розподілу регулятивної компетенції виділяють:

- **централізоване** правове регулювання, коли регулятивні повноваження належать центральним органам державної влади;

- **децентралізоване** правове регулювання, яке передбачає здійснення регулятивних повноважень місцевими органами державної влади, органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами права.

Залежно від порядку формування юридичних засобів виділяють:

- **субординаційне** правове регулювання, яке має односторонній характер і не передбачає узгодження правил з їх адресатами;

- **координаційне** правове регулювання, яке має двосторонній або багатосторонній характер і полягає у встановленні відповідних юридичних правил шляхом досягнення згоди адресатів таких правил.

Залежно від участі адресата правил в правовому регулюванні розрізняють:

- **гетерономне** правове регулювання, яке передбачає встановлення правил для адресата зовні, тобто іншим суб'єктом права;

- **автономне** правове регулювання, яке передбачає встановлення правил самим адресатом правил.

Механізм правового регулювання – це спосіб функціонування єдиної системи правого регулювання, який розкривається через взаємозв'язки між її складовими елементами.

Механізм правового регулювання характеризується певними **особливостями**:

- є складовою соціального регулювання;
- є певною системою взаємодіючих між собою елементів, серед яких виділяють правові засоби (норми, суб'єктивні права та юридичні обов'язки тощо), способи (дозволи, заборони і зобов'язання) та форми (дотримання, виконання і використання);

- забезпечує регулювання суспільних відносин, тобто є динамічною частиною правової системи;

- має цілеспрямований та результативний характер.

До **елементів** механізму правового регулювання належать:

- юридичні норми;
- нормативно-правові акти;
- акти офіційного тлумачення;
- юридичні факти;
- правовідносини;
- акти правореалізації;
- правосвідомість та режим законності та правопорядку, який впроваджується в результаті досягнення цілей правового регулювання.

Обов'язковими стадіями правового регулювання є:

➤ **стадія формування об'єктивного права**, на якій здійснюється юридична регламентація суспільних відносин, відбувається закріплення в нормативно-правових актах та інших джерелах права норм та принципів права;

➤ **стадія виникнення суб'єктивного права**, на якій в учасників суспільних відносин констатується наявність суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, а їхні відносини стають правовими;

➤ **стадія реалізації права**, на якій відбувається фактичне втілення норм у правомірній поведінці суб'єктів.

Факультативною стадією правового регулювання є стадія застосування права. На цій стадії здійснюється залучення суб'єктів владних повноважень у разі неможливості самостійної реалізації учасниками суспільних відносин їхніх прав, виникнення спорів та ін.;

Держава гарантує єдність, системність, результативність та загальну ефективність правового регулювання. Зокрема, держава встановлює загальні засади правового регулювання, здійснює нормотворчість та правозастосування, розв'язання конфліктів між суб'єктами права.

Усі елементи правового регулювання є взаємообумовленими і становлять механізм правового регулювання, тобто логічно узгоджену, динамічну систему уніфікованих юридичних засобів, необхідну й достатню для забезпечення результативного правового регулювання суспільних відносин. Повнота та дієвість такого механізму є необхідною й достатньою умовою ефективного правового регулювання.

Ефективність правового регулювання – це його спроможність приводити до максимально можливих позитивних результатів за рахунок обґрунтованих, розумних і доцільних витрат та обмежень. Вона визначається двома показниками. З одного боку, ефективність вираховується як співвідношення між реальними і запланованими результатами правового регулювання, а з другого – як відношення досягнутого результату регулювання до понесених при цьому витрат і докладених зусиль.

Отже, правове регулювання є специфічною системою нормативного впливу на суспільно значущі, свідомо-вольові, повторні та стійкі суспільні відносини з метою їх упорядкування, яка реалізується через визначення базових складових зазначених відносин і з використанням спеціальних юридичних засобів. Для забезпечення стабільності системи правового регулювання необхідно забезпечити здійснення її функціонування відповідно до чітко визначених принципів правового регулювання; використання оптимально підбраного з урахуванням специфіки суспільних відносин методу правового регулювання; наявність реально та ефективно діючих механізмів роботи елементів правового регулювання.

Ключові поняття:

нормативне регулювання, соціальне регулювання, ознаки соціального регулювання, правове регулювання суспільних відносин, ознаки правового регулювання суспільних відносин, мета правового регулювання суспільних відносин, предмет правового регулювання суспільних відносин, правовий вплив, сфера правового регулювання, межі правового регулювання, метод правового регулювання, імперативний метод правового регулювання, диспозитивний метод правового регулювання, допоміжні (субсидіарні) методи правового регулювання, заохочувальний метод правового регулювання, рекомендаційний метод правового регулювання, способи правового регулювання, тип правового регулювання суспільних відносин, режим правового регулювання суспільних відносин, нормативне правове регулювання, законодавче регулювання, підзаконне регулювання, піднормативне правове регулювання, правозастосовне регулювання, договірне регулювання, нормативне правове регулювання, індивідуальне (ненормативне) правове регулювання, централізоване правове регулювання, децентралізоване правове регулювання, субординаційне правове регулювання, автономне правове регулювання, координаційне правове регулювання, механізм правового регулювання, елементи механізму правового регулювання, стадії механізму правового регулювання, факультативна стадія механізму правового регулювання, ефективність механізму правового регулювання суспільних відносин, дозволи, заборони, зобов'язання, заборони, заохочення, рекомендації, покарання, пільги, правові привілеї.

1. З латинської «*regulo*» – це:

- а) правило;
- б) упорядкування;
- в) установа;
- г) порядок;
- д) інститут.

2. Правове регулювання – це:

- а) сукупність умов і засобів, безпосередньо спрямованих на забезпечення режиму законності і правопорядку;
- б) режим правомірної діяльності органів держави, який знаходить свій прояв у прийнятті правових законів і підзаконних нормативно-правових актів, а також у їх неухильному додержанні;
- в) здійснюваний за допомогою юридичних засобів процес упорядкування суспільних відносин з метою забезпечення певної сукупності соціальних інтересів, які вимагають правового гарантування;
- г) сукупність первинних засобів правового впливу на поведінку людей, пов'язаних з наділенням їх суб'єктивними юридичними правами або покладанням на них суб'єктивних юридичних обов'язків;
- д) усі форми та напрями дії права на свідомість та поведінку людей.

3. Визначте, на яке коло суспільних відносин має поширюватися правове регулювання:

- а) на всі суспільні відносини;
- б) на всі суспільні відносини, крім тих, що регулюються іншими соціальними регуляторами (мораллю, релігією тощо);
- в) на всі суспільні відносини, що входять до предмета правового регулювання;
- г) на всі суспільні відносини, що входять до предмета правового регулювання, крім тих, щодо регулювання яких наявні прогалини в праві;
- д) на суспільні відносини, що визначені законодавством.

4. Предметом правового регулювання є:

- а) юридичні наслідки;
- б) сторони договору;
- в) об'єктивна сторона;
- г) суспільні відносини;
- д) суб'єктивна сторона.

5. Загальність правового регулювання полягає в:

- а) співіснуванні в межах однієї людської спільноти водночас декількох відносно незалежних (а іноді і конкуруючих поміж собою) систем моральних, релігійних, звичаєвих, корпоративних, професійних норм;
- б) урахуванні при реалізації правових норм тільки тих соціальних фактів, що передбачені у праві, і навпаки — в ігноруванні всіх інших не відображених у ньому фактичних обставин;
- в) охопленні ним з більшістю питань, що визначаються правом, усіх членів та всієї території відповідного державного утворення;

г) моністичності, тобто неможливості одночасного функціонування в певному державно організованому суспільстві одразу декількох не узгоджених поміж собою систем правової регуляції;

д) узгодженості дії та взаємну підтримку залучених до нього правових явищ.

6. Єдність правового регулювання полягає в:

а) охопленні ним з більшості питань, що визначаються правом, усіх членів та всієї території відповідного державного утворення;

б) співіснуванні в межах однієї людської спільноти водночас декількох відносно незалежних (а іноді і конкуруючих поміж собою) систем моральних, релігійних, звичаєвих, корпоративних, професійних норм;

в) урахуванні при реалізації правових норм тільки тих соціальних фактів, що передбачені у праві, і навпаки — в ігноруванні всіх інших не відображених у ньому фактичних обставин;

г) моністичності, тобто неможливості одночасного функціонування в певному державно організованому суспільстві одразу декількох не узгоджених поміж собою систем правової регуляції;

д) узгодженості дії та взаємну підтримку залучених до нього правових явищ.

7. Правове регулювання поширюється на:

а) всі стосунки між людьми;

б) лише ті суспільні відносини, що утворюють його предмет;

в) не на всі стосунки між людьми, а тільки на суспільні відносини між ними;

г) суспільні відносини, що утворюють його структуру;

д) систему суспільних відносин та право, яке не може справляти свій регулятивний вплив інакше як через людей, безпосередньо діючи на їх свідомість.

8. Процес впливу права на громадське життя, свідомість і поведінку людей за допомогою як правових, так і неправових засобів – це:

а) правове регулювання;

б) правовий вплив;

в) межі правового регулювання;

г) засоби правового регулювання;

д) режим правового регулювання.

9. Співвідношення понять «правовий вплив» і «правове регулювання» розглядається таким чином:

а) правове регулювання включає в себе й інші способи правового впливу, тому є більш широким поняттям;

б) правове регулювання є лише однією з форм впливу права на суспільні відносини;

в) правовий вплив і правове регулювання є самостійними елементами механізму реалізації права;

г) правовий вплив і правове регулювання є тотожним оскільки використовуються для позначення одного й того явища;

д) це самостійні поняття, не перебувають у зв'язку між собою.

10. Правове регулювання, правовий вплив та правове забезпечення співвідносяться таким чином:

а) правове регулювання включає правовий вплив і правове забезпечення;

б) правовий вплив включає правове регулювання і правове забезпечення;

в) правове регулювання є частиною правового впливу, який виступає частиною правового забезпечення;

г) правове забезпечення включає правовий вплив, а правове регулювання є відокремленим від них поняттям;

д) правове регулювання та правовий вплив як синоніми входять до правового забезпечення.

11. Визначте, що відноситься до ознак правового регулювання:

а) може здійснюватися й через окремі юридичні засоби (наприклад, тільки через норми права);

б) не завжди є обов'язковим та припускає застосування примусових заходів впливу;

в) поширюється виключно на суб'єктів права, тобто осіб, для яких правові норми встановлюють певні юридичні права і обов'язки;

г) охоплює як передбачувані, так і не плановані наслідки дії права;

д) має своїм об'єктом не тільки поведінку людини, а й її свідомість.

12. Метод правового регулювання – це:

а) сукупність засобів, прийомів, за допомогою яких право впливає на одnorідні суспільні відносини;

б) основні напрями правового впливу на суспільні відносини;

в) основні вимоги, які пред'являються до учасників суспільних відносин;

г) основні напрями діяльності держави по виконанню суспільних задач;

д) одnorідні суспільні відносини, що регулюються нормами права.

13. Основний метод правового регулювання суспільних відносин:

- а) заохочувальний;
- б) рекомендаційний;
- в) факультативний;
- г) допоміжний;
- д) диспозитивний.

14. Порядок встановлення прав і обов'язків суб'єктів права; ступінь значеності наданих прав і «автономності» дій суб'єктів; взаємини суб'єктів правовідносин; наявність чи відсутність конкретного юридичного зв'язку між суб'єктами прав і обов'язків; шляхи і засоби забезпечення встановлених суб'єктивних прав і юридичних обов'язків – це:

- а) складові елементи механізму правового регулювання;
- б) способи правового регулювання;
- в) засоби правового регулювання;
- г) складові елементи суспільних відносин;
- д) складові елементи методу правового регулювання.

15. Особливу роль у правовому регулюванні суспільних відносин відіграє:

- а) правова культура;
- б) правова свідомість;
- в) правове виховання;
- г) стан законності у суспільстві;
- д) прийняття нормативно-правових актів.

16. Первинними засобами правового впливу на поведінку людей, пов'язані з наділенням їх суб'єктивними юридичними правами або покладанням на них суб'єктивних юридичних обов'язків є:

- а) методи правового регулювання;
- б) напрями правового регулювання;
- в) способи правового регулювання;
- г) особливості правового регулювання;
- д) види правового регулювання.

17. Способи правового регулювання поділяються на:

- а) загальні та спеціальні;
- б) основні та допоміжні;
- в) зовнішні та внутрішні;
- г) децентралізовані та недецентралізовані;
- д) імперативні та диспозитивні.

18. До основних способів правового регулювання належать:

- а) дозволи та зобов'язання;
- б) заборони та заохочення;
- в) рекомендації та заборони;
- г) покарання та зобов'язання;
- д) пільги та заохочення.

19. Допоміжними способами правового регулювання є:

- а) заохочення та дозволи;
- б) покарання та зобов'язання;
- в) пільги та заборони;
- г) покарання та пільги;
- д) заборони та заохочення.

20. Способом правового регулювання, що полягає у наданні особі права на власні активні дії чи бездіяльність та наділяє особу суб'єктивними правами є:

- а) пільга;
- б) зобов'язання;
- в) дозвіл;
- г) покарання;
- д) заохочення.

21. Покладення на особу обов'язку певної активної поведінки здійснюється за допомогою:

- а) покарання;
- б) рекомендації;
- в) дозволу;
- г) заборон;
- д) зобов'язання.

22. Заборона як спосіб правового регулювання полягає у:

а) юридичній пропозиції особі обрати оптимальний варіант поведінки;

б) юридичному осуді винної, протиправної поведінки, що виражається в негативній оцінці правопорушення й особи, котра його вчинила; є одним із видів обмежень у праві;

в) правомірному полегшенні становища суб'єкта права через і надання будь-яких переваг або часткового звільнення від виконання встановлених загальних правил і обов'язків;

г) покладенні на особу обов'язку певної пасивної поведінки, утримання від вчинення дій деякого роду під загрозою настання відповідальності; результати заборон – юридичні обов'язки пасивного типу;

д) спеціальних правових пільгах, встановлених для конкретних суб'єктів вищого ешелону влади як необхідних для повного і якісного здійснення ними обов'язків.

23. Дозвіл як один із способів правового регулювання полягає у:

- а) наданні особі через визнання за нею відповідного суб'єктивного юридичного права можливості реалізації певного варіанту своєї поведінки;
- б) покладенні на учасників регламентованих правом суспільних відносин суб'єктивного юридичного обов'язку активного типу, що спонукає його носіїв до дій, передбачених правовими нормами;
- в) встановленні шляхом покладення на особу суб'єктивного юридичного обов'язку пасивного типу, відповідно до якого вона має утримуватися від певних, визначених правом форм поведінки;
- г) наданні учасникам відносин, які впорядковуються правом, вказівок, що не мають обов'язкової сили, стосовно найбільш раціональних, прийнятих для суспільства і цих осіб форм організації їх взаємодії;
- д) стимулюванні за допомогою комплексного застосування різних способів правового заохочення такої поведінки суб'єктів права, яка є найбільш бажаною з погляду досягнення цілей правового регулювання.

24. Юридичним схваленням суспільно корисної поведінки особи за допомогою винагороди за активну діяльність є:

- а) заохочення;
- б) покарання;
- в) рекомендація;
- г) пільга;
- д) дозвіл.

25. Рекомендація як спосіб правового регулювання полягає у:

- а) спеціальних правових пільгах, встановлених для конкретних суб'єктів вищого ешелону влади як необхідних для повного і якісного здійснення ними обов'язків
- б) юридичній пропозиції особі обрати оптимальний варіант поведінки;
- в) юридичному осуді винної, протиправної поведінки, що виражається в негативній оцінці правопорушення й особи, котра його вчинила; є одним із видів обмежень у праві;
- г) правомірному полегшенні становища суб'єкта права через і надання будь-яких переваг або часткового звільнення від виконання встановлених загальних правил і обов'язків;
- д) покладанні на особу обов'язку певної пасивної поведінки, утримання від вчинення дій деякого роду під загрозою настання відповідальності; результати заборон – юридичні обов'язки пасивного типу.

26. Юридичний осуд винної, протиправної поведінки, що виражається в негативній оцінці правопорушення й особи, котра його вчинила – це:

- а) кара;
- б) покарання;
- в) обмеження;
- г) заборона;
- д) зобов'язання.

27. Правомірним полегшенням становища суб'єкта права через надання будь-яких переваг або часткового звільнення від виконання встановлених загальних правил і обов'язків є:

- а) рекомендація;
- б) дозвіл;
- в) пільга;
- г) покарання;
- д) заохочення.

28. Суб'єктом визначення загальних засад та основних засобів правового регулювання є:

- а) держава;
- б) суспільство;
- в) політичні партії;
- г) громадські організації;
- д) учені-правознавці.

29. Допоміжним способом правового регулювання є :

- а) примус;
- б) дозвіл за договором;
- в) дозвіл;
- г) зобов'язання;
- д) заборона.

30. Особливим порядком правового регулювання, що виражається у певному поєднанні способів і створює стан більшого чи меншого сприяння для задоволення інтересів суб'єкта права є:

- а) тип правового регулювання;
- б) режим правового регулювання;
- в) спосіб правового регулювання;
- г) метод правового регулювання
- д) напрям правового регулювання.

31. Принцип «заборонено все, крім прямо дозволеного законом» виражає сутність:

- а) імперативно-дозвільного типу правового регулювання;
- б) загально-дозвільного типу правового регулювання;
- в) індивідуально-дозвільного типу правового регулювання;
- г) спеціально-дозвільного типу правового регулювання;
- д) конкретно-дозвільного типу правового регулювання.

32. Типом правового регулювання, за яким особа може обирати лише ті форми поведінки, що безпосередньо визнані в законі як припустимі, є:

- а) загальнодозволеній;
- б) загальнозабороняючий;
- в) спеціально-дозволеній;
- г) спеціально-заборонній;
- д) рекомендаційний.

33. Правовою формою, що визначає порядок правового врегулювання конкретної сфери суспільного життя та забезпечує розвиток правовідносин у просторовому й часовому вимірах та визначає їх галузево-правову належність є:

- а) тип правового регулювання;
- б) режим правового регулювання;
- в) вид правового регулювання;
- г) форма правового регулювання;
- д) спосіб правового регулювання.

34. За характером розподілу компетенції з юридичної регламентації суспільних відносин правове регулювання класифікують на:

- а) загальне та індивідуальне;
- б) централізоване та децентралізоване;
- в) координаційне та субординаційне;
- г) індивідуальне та колективне;
- д) координаційне та індивідуальне.

35. Особливе місце в юридичній регламентації суспільних відносин посідає:

- а) автономне правове регулювання;
- б) субординаційне правове регулювання;
- в) координаційне правове регулювання;
- г) децентралізоване правове регулювання;
- д) централізоване правове регулювання.

36. Передання повноважень з врегулювання певних суспільних відносин до інших державних та недержавних суб'єктів передбачає:

- а) автономне правове регулювання;
- б) субординаційне правове регулювання;
- в) координаційне правове регулювання;
- г) децентралізоване правове регулювання;
- д) централізоване правове регулювання.

37. Залежно від особливостей правового інструментарію, який використовується в процесі юридичної регламентації суспільних відносин, розрізняють:

- а) автономне, централізоване правове регулювання;
- б) договірне, недоговірне правове регулювання;
- в) індивідуальне, нормативне правове регулювання;
- г) централізоване, децентралізоване правове регулювання;
- д) координаційне, субординаційне правове регулювання

38. За допомогою юридичних правил поведінки загального характеру, які закріплюються в нормативно-правових актах, нормативно-правових договорах, правових прецедентах, правових звичаях здійснюється:

- а) координаційне правове регулювання;
- б) децентралізоване правове регулювання;
- в) централізоване правове регулювання;
- г) індивідуальне правове регулювання;
- д) нормативне правове регулювання.

39. За обсягом суспільних відносин правове регулювання класифікують на:

- а) спеціальне та загальне;
- б) головне та другорядне;
- в) загальне та індивідуальне;
- г) імперативне та диспозитивне;
- д) централізоване та децентралізоване.

40. За характером розподілу компетенції з юридичної регламентації суспільних відносин правове регулювання класифікують:

- а) нормативне та індивідуальне;
- б) субординаційне та координаційне;
- в) централізоване та децентралізоване;
- г) імперативні та диспозитивні;
- д) основні та допоміжні.

41. Правове регулювання, яке має двосторонній або багатосторонній характер і полягає у встановленні відповідних юридичних правил поведінки на основі консенсусу, в тому числі з залученням до їх формулювання осіб, які в подальшому самі виступають адресатами таких приписів:

- а) координаційне правове регулювання;
- б) автономне правове регулювання;
- в) нормативне правове регулювання;
- г) централізоване правове регулювання;
- д) децентралізоване правове регулювання;

42. Координаційне правове регулювання (на відміну від субординаційного) має:

- а) односторонній характер і не передбачає узгодження правових приписів, що при цьому встановлюються з особами, на яких поширюється їх дія;
- б) широкі можливості із встановлення конкретного правового режиму розпорядження;
- в) двосторонній або багатосторонній характер і полягає у встановленні відповідних юридичних правил поведінки на основі консенсусу, в тому числі з залученням до їх формулювання осіб, які в подальшому самі виступають адресатами таких приписів;
- г) односторонній характер і реалізується переважно через видання різноманітних нормативно-правових актів;
- д) всі повноваження з юридичного вирішення відповідного кола питань, які концентруються на рівні вищих та центральних органів державної влади.

43. Рішення, вироки, ухвали органів судової влади, акти прокурорського реагування належать до:

- а) засобів нормативного правового регулювання;
- б) засобів індивідуального правового регулювання;
- в) засобів централізованого правового регулювання;
- г) методів децентралізованого правового регулювання;
- д) методів нормативного правового регулювання.

44. Система правових засобів, за допомогою яких забезпечується стабільність суспільних відносин шляхом найбільш оптимального поєднання індивідуальних, громадських та державних інтересів членів соціуму з метою створення умов для прогресивного розвитку кожної особистості – це:

- а) структуру механізму правового регулювання;
- б) склад механізму правового регулювання;
- в) стадії механізму правового регулювання;
- г) механізм правового регулювання;
- д) ефективність механізму правового регулювання.

45. Метою механізму правового регулювання є:

- а) упорядкованість суспільних відносин відповідно до цілей і задач правової держави;
- б) заповнення прогалин у праві;
- в) аналіз суспільних відносин до завдань соціальної, правової держави;
- г) систематизація норм права;
- д) удосконалення чинного законодавства України.

46. До системи елементів механізму правового регулювання необхідно віднести такі правові засоби:

- а) норми права, правовідносини;
- б) нормативно-правові акти, акти тлумачення норм права;
- в) правосвідомість, правова культура, правова поведінка;
- г) норми права, правовідносини, акти застосування, акти тлумачення норм права;
- д) реалізація права, тлумачення права.

47. Правосвідомість, принципи права, юридичні норми, інтерпретаційні та індивідуальні правові акти, правові відносини, заходи юридичного примусу і юридичної відповідальності, як засоби правового регулювання, утворюють:

- а) структуру механізму правового регулювання;
- б) склад механізму правового регулювання;
- в) стадії механізму правового регулювання;
- г) механізм правового регулювання;
- д) ефективність механізму правового регулювання.

48. Різновидами нормативного регулювання є:

- а) законодавче регулювання та підзаконне нормативне регулювання;
- б) індивідуальне регулювання та ненормативне регулювання;
- в) нормативне та індивідуальне правове регулювання;
- г) централізоване та децентралізоване правове регулювання;
- д) субординаційне, координаційне та автономне правове регулювання.

49. Правові засоби впливу на суб'єктів права – це:

- а) механізм правового регулювання;
- б) статична частина механізму правового регулювання;
- в) динамічна частина механізму правового регулювання;
- г) механізм правового впливу;
- д) правовідносини.

50. Суб'єкти вступають у правовідносини і у них виникають взаємопов'язані суб'єктивні права й юридичні обов'язки на:

- а) першій стадії правового регулювання;
- б) другій стадії правового регулювання;
- в) третій стадії правового регулювання;
- г) четвертій стадії правового регулювання;
- д) п'ятій стадії правового регулювання.

51. Завершальною стадією механізму правового регулювання є:

- а) стадія правової регламентації;
- б) застосування норм права;
- в) стадія, пов'язана з виникненням між суб'єктами права індивідуалізованих юридичних зв'язків;
- г) реалізація норм права;
- д) тлумачення норм права.

52. Критеріями виміру дієвості правового регулювання є:

- а) цінність, економність та ефективність;
- б) доцільність, законність та ефективність;
- в) економність, цінність та гнучкість;
- г) економність, відповідність та ефективність;
- д) економність, перспективність та відповідність.

53. Зумовлена організацією конкретна міра результативності правового регулювання, яка виявляється у певному співвідношенні між: очікуваними та фактичними наслідками дії права на суспільні відносини – це:

- а) ефективність правового регулювання;
- б) результативність правового регулювання;
- в) дієвість правового регулювання;
- г) продуктивність правового регулювання;
- д) інтерпретація правового регулювання.

54. Відповідність юридичних норм загальносоціальним закономірностям та природі суспільних відносин, що утворюють предмет правового регулювання, належать до:

- а) чинників ефективності правового регулювання, які стосуються досконалості нормативної основи правового регулювання;
- б) чинників ефективності правового регулювання, які утворюють різноманітні обставини;
- в) чинників ефективності правового регулювання, що характеризують стан юридичної практики;

г) чинників ефективності правового регулювання, які визначають соціальні передумови правового регулювання;

д) чинників ефективності правового регулювання, які характеризують якість професійної підготовки.

55. Важливим критерієм ефективності правового регулювання є:

а) з'ясування того, чи забезпечують обрані в процесі правової регламентації суспільних відносин конкретні способи регулятивного впливу на поведінку людей відповідні ним форми реалізації правових норм;

б) врахування витрат, пов'язаних із досягненням його певного результату;

в) з'ясування ефективності окремих юридичних приписів;

г) з'ясування того, чи відповідають юридичні норми загальносоціальним закономірностям та природі суспільних відносин;

д) виконання обов'язків щодо здійснення правозастосовної та контрольної-наглядової діяльності.

56. Надання особі права на власні активні дії чи бездіяльність – це:

а) дозволи;

б) зобов'язання;

в) заборони;

г) заохочення;

д) покарання.

57. Юридична пропозиція особі обирати варіант поведінки – це:

а) дозволи;

б) зобов'язання;

в) заборони;

г) заохочення;

д) рекомендації.

58. Правові пільги для конкретних осіб вищого ешелону влади з метою стимулювання якісного здійснення ними обов'язків – це:

а) дозволи;

б) пільги;

в) заборони;

г) заохочення;

д) правові привілеї.

59. Правовий режим регулювання суспільних відносин за способами регулювання поділяється на:

а) стимулювальний та обмежувальний;

б) основний та додатковий;

в) звичайний та надзвичайний;

- г) загальний та спеціальний;
- д) законний та договірний.

60. Регулювання конкретних відносин, що здійснюється на нормативному рівні, але не вичерпане нормо творцем і допускає додаткове регулювання - це:

- а) піднормативне регулювання;
- б) договірне регулювання;
- в) звичайне регулювання;
- г) правове регулювання;
- д) законне регулювання.

61. Індивідуальне регулювання поділяється:

- а) централізоване та децентралізоване;
- б) нормативне та факультативне;
- в) правозастосовне та договірне;
- г) імперативне та договірне;
- д) короткострокове та дострокове.

62. Правозастосовне регулювання поділяється на:

- а) нормативне та підзаконне;
- б) правоохоронне та правозахисне;
- в) децентралізоване та договірне;
- г) імперативне та договірне;
- д) короткострокове та дострокове.

63. Визначення Верховною Радою України внутрішньої та зовнішньої політики – це:

- а) легальне регулювання;
- б) централізоване регулювання;
- в) автономне регулювання;
- г) імперативне регулювання;
- д) головне регулювання.

64. Нормативне правове регулювання охоплює:

- а) індивідуальне та договірне;
- б) централізоване та законне;
- в) законодавче та підзаконне;
- г) договірне та імперативне;
- д) автономне та координаційне.

65. Дозвіл як один із способів правового регулювання, наведений у:

а) ст. 92 Сімейного Кодексу України, де передбачена можливість осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжя укласти шлюбний договір;

б) ст. 16 Сімейного Кодексу України, де передбачене зобов'язання надання неповнолітнім батькам допомоги у здійсненні батьківських прав та виконанні батьківських обов'язків;

в) ст. 30 Сімейного Кодексу України, де передбачене зобов'язання наречених повідомити один одного про стан свого здоров'я;

г) ст. 59 Сімейного Кодексу України, де передбачене зобов'язання дружини та чоловіка при розпорядженні своїм майном враховувати інтереси дитини, інших членів сім'ї, які відповідно до закону мають право користування ним;

д) ст. 90 Сімейного Кодексу України, де передбачене зобов'язання дружини та чоловіка брати участь у витратах, пов'язаних із хворобою або каліцтвом другого з подружжя.

66. Дозвіл як один із способів правового регулювання, наведений у:

а) ст. 59 Сімейного Кодексу України, де передбачене зобов'язання дружини та чоловіка при розпорядженні своїм майном враховувати інтереси дитини, інших членів сім'ї, які відповідно до закону мають право користування ним;

б) ст. 20 Кримінального процесуального кодексу України, де передбачене право підозрюваного, обвинуваченого, виправданого, засудженого на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення;

в) ст. 302 Цивільного Кодексу України, де передбачене зобов'язання фізичної особи, яка поширює інформацію, переконатися в її достовірності;

г) ст. 9 Кримінального процесуального кодексу України, де передбачене зобов'язання суду, слідчого судді, прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого, інших службових осіб органів державної влади під час кримінального провадження неухильно додержуватися вимог Конституції України;

д) ст. 21 Кримінального процесуального кодексу України, де гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону.

67. Зобов'язання як один із способів правового регулювання, наведений у:

а) ст. 92 Сімейного Кодексу України, де передбачена можливість осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжя укласти шлюбний договір;

б) ст. 9 Кримінального процесуального кодексу України, де передбачене зобов'язання суду, слідчого судді, прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого, інших службових осіб органів державної влади під час кримінального провадження неухильно додержуватися вимог Конституції України;

в) ст. 18 Кримінального процесуального кодексу України, де передбачене право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї;

г) ст. 20 Кримінального процесуального кодексу України, де передбачене право підозрюваного, обвинуваченого, виправданого, засудженого на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення;

д) ст. 21 Кримінального процесуального кодексу України, де гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону.

68. Зобов'язання як один із способів правового регулювання, наведений у:

а) ст. 281 Цивільного Кодексу України, де передбачена заборона задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя;

б) ст. 288 Цивільного Кодексу України, де передбачена заборона у будь-якій формі фізичного чи психічного тиску на фізичну особу, втягування її до вживання спиртних напоїв, наркотичних та психотропних засобів, вчинення інших дій, що порушують право на свободу;

в) ст. 286 Цивільного Кодексу України, де передбачене зобов'язання фізичної особи утримуватися від поширення інформації, яка стала їй відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків або з інших джерел про стан здоров'я іншої особи;

г) ст. 287 Цивільного Кодексу України, де передбачене право фізичної особи, яка перебуває на стаціонарному лікуванні у закладі охорони здоров'я, на допуск до неї інших медичних працівників, членів сім'ї, опікуна, піклувальника, нотаріуса та адвоката.;

д) ст. 21 Кримінального процесуального кодексу України, де гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону.

69. Заборона як один із способів правового регулювання, наведений у:

а) ст. 278 Цивільного Кодексу України, де передбачена заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права;

б) ст. 9 Кримінального процесуального кодексу України, де передбачене зобов'язання суду, слідчого судді, прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого, інших службових осіб органів державної влади під час кримінального провадження неухильно додержуватися вимог Конституції України;

в) ст. 18 Кримінального процесуального кодексу України, де передбачене право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї;

г) ст. 20 Кримінального процесуального кодексу України, де передбачене право підозрюваного, обвинуваченого, виправданого, засудженого на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення;

д) ст. 21 Кримінального процесуального кодексу України, де гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону.

70. Заборона як один із способів правового регулювання, наведений у:

а) ст. 312 Цивільного Кодексу України, де передбачена заборона використання примусової праці;

б) ст. 9 Кримінального процесуального кодексу України, де передбачене зобов'язання суду, слідчого судді, прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого, інших службових осіб органів державної влади під час кримінального провадження неухильно додержуватися вимог Конституції України;

в) ст. 281 Цивільного Кодексу України, де передбачене невід'ємне право фізичної особи на життя;

г) ст. 20 Кримінального процесуального кодексу України, де передбачене право підозрюваного, обвинуваченого, виправданого, засудженого на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення;

д) ст. 312 Цивільного Кодексу України, де передбачене право фізичної особи на свободу пересування.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).

Спеціалізована література:

1. Bondarenko V., Yesimov S., Pustova N. Administrative and legal regulation of the transfer of confidential information within the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 4, ч. 1. С. 18-23.
2. Glukhov A. The legal nature of relations in the civil service. *Sciences of Europe*. 2017. № 14, ч. 3. С. 55-64.
3. Ryabova M. Legal relationship as a system. *Sciences of Europe*. 2017. № 18, ч. 2. С. 61-63.

4. Stauss B. and Weinlich B. Process - oriented measurement of service quality by applying the sequential incident technique», paper presented at the Fifth Workshop on Quality Management in Services. *Journal on public relations*. 1995. С. 115-134.
5. Авескулов В. Д. Правове регулювання ненормованого робочого часу. *Форум права*. 2016. № 4. С. 5-10.
6. Адашис Л. І., Дробко О. А. Конституційне право громадян на мирні зібрання: сучасний стан правового регулювання в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 54-57.
7. Алексєєва О. Є. Новітні засади нормативно-правового регулювання державної служби в Україні. *Форум права*. 2016. № 1. С. 10-15.
8. Андрусенко С. І., Косюк В. П. Адміністративно-правове регулювання публічних закупівель в національній гвардії України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 2. С. 61-63.
9. Андрущакевич Ю. В. Місце і роль конкретизації права у механізмі правового регулювання. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 55. С. 88-94.
10. Антонов В. О. Суспільство як об'єкт національної безпеки Української держави. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 79-84.
11. Арутюнян Д. А. Адміністративно-правове регулювання державного контролю у сфері охорони й використання лісів в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6. Т. 1. С. 139-144.
12. Бакаева О. Ю. Правовой механизм государственного контроля и надзора: особенности отраслевого регулирования: моногр. Москва: Юрлитинформ, 2013. 252 с.
13. Барабаш А. Г. Правове регулювання лізингових відносин в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Донецьк, 2004. 23с.
14. Баштанник А. Теоретико-методологічні засади функціонування механізмів регулювання діяльності органів державної влади. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4, ч. 2. С. 64-69.
15. Бедний О. Адміністративно-правове регулювання створення посади та визначення посадових повноважень в органах місцевого самоврядування. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. Svazek 3., 5. vydání.. С. 57-62.
16. Безпалова О. Відомча адміністративна нормотворчість як елемент механізму реалізації правоохоронної функції держави. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 36-42.
17. Біленко М. С. Корпоративні права господарюючих суб'єктів як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 92-95.

18. Бірюкова А. М. Нормативне регулювання правового статусу дисциплінарних органів адвокатури у законопроекті «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». *Адвокат*. 2012. № 1. С. 16-19.
19. Богун В. П. Правове регулювання розрахунків в іноземній валюті у зовнішньоекономічних відносинах: дис. ... канд. юрид. наук. Донецьк, 2001. 209 с.
20. Боняк В. О. Методологічний аналіз сучасних інтерпретацій поняття «конституційно-правове регулювання». *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спеціальний випуск, ч. 2. С. 19-23.
21. Булах С. М. Принципи і способи правового регулювання переведення та переміщення працівників в умовах ринкової економіки: дис. ... канд. юрид. наук. Луганськ, 2011. 178 с.
22. Вінник О. Інноваційні відносини: ключові проблеми вдосконалення правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 2. С. 36-41.
23. Віхляєв М. Ю. Державно-правовий регулюючий вплив на діяльність радянських громадських організацій. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 4. С. 4-16.
24. Георгиевский Ю. Нормативные способы и модели установления компетенции органов государственной власти и органов местного самоуправления. *Leges et Viata*. 2016. № 8, ч. 2. С. 30-33.
25. Голуб В. О. До питання про адміністративно-правовий вплив. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 2. С. 49-53.
26. Голуб В. О. Співвідношення понять «правовий вплив» та «адміністративно-правовий вплив». *Вісник Одеського Національного університету. Серія: Правознавство*. 2014. Вип. 1. С. 130-136.
27. Гольцова О. Є. Соціальне регулювання та правове регулювання-співвідношення понять. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 53-57.
28. Горбатенко В. Право як форма регулювання соціальних відносин. *Право України*. 2014. № 5. С. 22-30.
29. Городецька І. А. Сутність адміністративно-правового регулювання суспільних відносин у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу. *Форум права*. 2016. № 1. С. 60-66.
30. Грабова Я. О. Особливості правового регулювання реалізації особою конституційного права на притулок в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 6. С. 40-43.
31. Губерська Н. Л. Державне регулювання вищої освіти в умовах демократизації публічних відносин в Україні. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 153-159.

32. Гудзь І. Г., Шамрук М. Ю. Особливості адміністративного правового регулювання діяльності органів місцевого самоврядування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. №5. С. 198-200.
33. Денисова А. Правовий вплив: природа та функціональне призначення. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2012. Вип. 55. С. 3-10.
34. Дергунова О. І. Психологічні аспекти правового регулювання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. Вип. 28. С. 12-14.
35. Долинний А. В. Правові засади забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів в Україні та місце серед них адміністративно-правового регулювання. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6. Т. 1. С. 195-198.
36. Загорулько Є. О. Сутність, ознаки та правове регулювання заходів адміністративного примусу у виконавчому провадженні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6. Т. 1. С. 204-206.
37. Зуй В. В. Правове регулювання адміністративно-юрисдикційної діяльності Національної поліції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 107-111.
38. Іванцук А. А. Нормативне регулювання діяльності судової гілки влади: адміністративно-правові аспекти. *Форум права*. 2013. № 1. С. 355-358.
39. Ільницький О. В. Проблеми правового регулювання фінансової системи України в умовах дії спеціальних адміністративно-правових режимів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1. Т. 1. С. 79-85.
40. Клименко Н. Г. Суб'єкти державного регулювання діяльності недержавних інституцій у сфері національної безпеки. *Sciences of Europe*. 2017. № 22, ч. 2. С. 7-17.
41. Кобрин В. С. Конституційно-правове регулювання статусу глав урядів держав Вишеградської групи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 61-64.
42. Ковалко Н. М. Фінансово-правове регулювання спеціальних режимів розрахункових відносин: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 228 с.
43. Комзюк В. Т. Адміністративне видворення за межі України іноземців та осіб без громадянства: правове регулювання та місце в системі заходів державного примусу. *Форум права*. 2017. № 4. С. 105-110.
44. Коропатнік І. М. Генеза правового регулювання взаємодії воєнної організації та громадянського суспільства. *Форум права*. 2016. № 3. С. 154-158.
45. Кравцова Т. М., Петрова Н. О. Адміністративно-правове регулювання державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 227-229.

46. Кривошеїн П. П. Адміністративно-правовий статус публічної адміністрації, яка здійснює адміністративно-правове регулювання будівництва в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 2. С. 62-66.
47. Круглова А. Є. Сучасний стан правового регулювання оцінювання ефективності діяльності органів і установ виконання покарань. *Форум права*. 2016. № 1. С. 124-127.
48. Куненко І. Проблеми правового регулювання внесення змін до Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 2. С. 90-93.
49. Куракін О. М. Аналіз співвідношення категорії «ефективність правового регулювання» й суміжних понять. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 7-10.
50. Кучинський Ю. Д. Проблеми адміністративно-правового регулювання режиму військового майна в Україні. *Форум права*. 2016. № 5. С. 110-114.
51. Ладиченко В. В., Ємельяненко К. О. Особливості правового регулювання місцевого самоврядування в умовах децентралізації. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 1. С. 32-34.
52. Левченков О. І. Вплив процесів глобалізації та євроінтеграції на ефективність регулювання суспільних відносин. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 2. С. 83-91.
53. Литвин І. І. Напрями вдосконалення правового регулювання адміністративних відносин у сфері надання освітніх послуг. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 20. С. 43-45.
54. Мацелюха І. Правове регулювання внутрішньо церковних відносин у джерелах римського та візантійського права. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 22-28.
55. Мельничук Н. О. Договірне регулювання трудових відносин в нових економічних умовах: моногр. Київ: Хай-Тек Прес, 2012. 339 с.
56. Мех Ю. В. Окремі аспекти співвідношення державного управління та публічної адміністрації в Україні: номінальні дефініції. *Право і суспільство*. 2015. № 5-2 (2). С. 134-137.
57. Миколенко А. Метод правового регулювання и функции административно-деликтного права. *Leges si Viata*. 2018. № 5, ч. 2. С. 129-133.
58. Мілова Т. Конституційні принципи регулювання духовно-етичних та ідеологічних відносин в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 1. С. 72-75.
59. Могілевський Л. Роль вищих органів державної влади у сфері видання нормативно-правових актів підзаконного характеру. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 145-151.

60. Мукомела І. Інформаційне суспільство та його ознаки: теоретично-правовий аспект. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 2 (81). С. 130-138.
61. Мухін В. В. Правозастосовний акт як форма індивідуального правового регулювання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 23. С. 14-16.
62. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.
63. Німко О. Б., Мамчур С. М. Адміністративно-правове регулювання реадмісії в Україні. *Форум права*. 2016. № 4. С. 229-235.
64. Отрадна О. О. Проблеми вдосконалення механізму цивільно-правового регулювання деліктних зобов'язань: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 327 с.
65. Пайда Ю. Ю. Зарубіжний досвід правового регулювання реалізації прав людини та релігійної свободи. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 2. С. 34-39.
66. Перепелиця М. Особливості правового регулювання деяких фінансових повноважень органів місцевого самоврядування. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 1 (68). С. 148-159.
67. Погрібний І. М., Матат Ю. І. Місце та роль юридичної техніки в механізмі правового регулювання. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. Вип. 44. С. 6-12.
68. Предместніков О. Г. Адміністративно-правове регулювання організаційної структури Міністерства юстиції України. *Форум права*. 2016. № 5. С. 157-167.
69. Пунда О. О. Адміністративно-правове регулювання здійснення громадянами права на безпеку харчових продуктів та предметів побуту в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 100-103.
70. Пушкіна О. Особливості конституційно-правового регулювання інституту Президента України. *Юридична Україна*. 2012. № 2. С. 20-25.
71. Рабінович П. Герменевтика і правове регулювання. *Вісник Академії правових наук України*. 1999. № 2. С. 27-30.
72. Раданович Н. М. Юридичні дозволи: деякі аспекти загальнотеоретичної характеристики у світлі загальнодозвільного правового регулювання в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. Т. 2. С. 11-14.
73. Романяк М. М. До питання про вдосконалення правового регулювання процедури захисту прав громадян у позасудовому порядку. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1. Т. 1. С. 98-101.
74. Руденко С. В. Сутність поняття правового регулювання в контексті сучасної концепції праворозуміння. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2003. № 1. С. 54-61.

75. Сельченкова С. В. Нормативне регулювання діловодства в органах виконавчої влади. *Архіви України*. 2011. № 6 (276). С. 50-59.
76. Сергєєва С. М. Нормативно-правове регулювання трудових відносин: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2004. 190 с.
77. Сидоренко В. В. Основні підходи до розуміння сутності механізму правового регулювання. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 55. С. 112-117.
78. Ситник О. М. Правова ідеологія як складник механізму державно-правового регулювання. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 56. С. 8-13.
79. Сідак М. В. Правове регулювання банківських відносин у країнах Центральної Європи: дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2004. 220 с.
80. Сімонова І. П. Методи адміністративно-правового регулювання державно-службових відносин у контролюючих органах у сфері оподаткування: поняття та зміст. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 185-189.
81. Скакун О. Межі державно-правового регулювання економіки: міждисциплінарний підхід. *Право України*. 2014. № 5. С. 62-72.
82. Службський І. Й. Проблеми правового регулювання проходження служби працівниками органів внутрішніх справ. *Право і Безпека*. 2012. № 2 (44). С. 37-41.
83. Сорокин В. Д. Правовое регулирование: предмет, метод, процесс. *Правоведение*. 2000. № 4.
84. Спаський А. Категорія «правовий режим»: ознаки та поняття. *Право України*. 2008. № 7. С. 13-16.
85. Сташевський О. М., Юлдашев О. О. Нормативне регулювання підготовки та якості проектів регуляторних актів. *Юридична наука*. 2012. № 1. С. 37-45.
86. Стрілець О. М. Місце та роль правових звичаїв у сфері приватноправового регулювання. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 51-57.
87. Суржинський М. І. Правове регулювання набуття громадянства в пост-радянських державах (порівняльний аналіз). *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 140-147.
88. Сухицька Н. В. Правове регулювання: проблеми ефективності. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 57. С. 39-45.
89. Тагірова Г. В. Соціальне прогнозування як засіб регулювання суспільних відносин: дис. ... канд. філос. наук. Київ, 2010. 215 с.
90. Тамаря Я. В. Правове регулювання діяльності суб'єктів публічної адміністрації щодо державної реєстрації речових прав на нерухоме майно. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спеціальний випуск, ч. 1. С. 173-176.

91. Тимчак В. В., Лошак О. С. Адміністративно-правове регулювання освітньої діяльності України з урахуванням європейських стандартів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 273-276.
92. Титарчук В. В. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання діяльності державних підприємств. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 4. С. 204-208.
93. Ткач М. Державне регулювання та державне управління: співвідношення понять. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 8. С. 110-113.
94. Форостюк О. Д. Правове регулювання державно-церковних відносин у радянській Україні в 1917-1941: дис. ... канд. юрид. наук. Луганськ, 2001. 199 с.
95. Хаялі Р. Депортація кримських татар та регулювання організації режиму їх спец поселень (1944-1948 рр.). *Юридична Україна*. 2013. № 3. С. 21-26.
96. Хаялі Р. Правове регулювання зняття з обліку спецпереселенців кримських татар (1954-1956 рр.). *Юридична Україна*. 2013. № 4. С. 16-20.
97. Хомишин І. Ю. Адміністративно-правове регулювання інклюзивної освіти в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. Вип. 28. С. 53-55.
98. Хохленко О. Нормативно-правове регулювання освіти в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 4. С. 71-73.
99. Чепелевська Л. А., Крапівіна А. А. Нормативне регулювання питання гендерної рівності в суспільстві та галузі охорони здоров'я України.. *Актуальні проблеми клінічної та профілактичної медицини*. 2013. Т. 1, № 2. С. 16-19
100. Черкас М. Є. Правосвідомість та її функції в механізмі правового регулювання: моногр. Харків: Право, 2014. 153 с.
101. Черкас М. Є. Функції правосвідомості в механізмі правового регулювання: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2010. 207 с.
102. Чуприна Ю. Ю. Система методів правового регулювання в сучасній Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 23-28.
103. Щирба М. Ю. Міжнародно-правове регулювання принципу конфіденційності у сфері охорони здоров'я. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 4. С. 15-18.
104. Ющик О. Загальні теоретико-методологічні питання ефективного державного управління. *Право України*. 2015. № 6. С. 17-27.

ТЕМА 23. ОСНОВНІ ПРАВОВІ СИСТЕМИ СУЧАСНОСТІ

Система права. Поняття та ознаки правової системи (правової сім'ї). Типи (сім'ї) правових систем світу : процес виникнення та розвитку.

Загальна характеристика англосаксонської правової сім'ї. Загальна характеристика романо-германської правової сім'ї. Правова система України.

Змішаний тип правових систем – скандинавська і латино-американська групи: поняття та характеристика. Релігійний тип (сім'я) правових систем: поняття та загальна характеристика. Традиційний тип правових систем: поняття та загальна характеристика.

Дослідження різних аспектів формування, розвитку та функціонування права привели до появи теоретичної конструкції «правова система», яка охоплює всі правові явища, цілісно і системно характеризує їх внутрішні та зовнішні зв'язки.

У загальному вигляді **правова система** – це сформована під впливом об'єктивних закономірностей розвитку суспільства сукупність усіх його правових явищ, які перебувають у стійких зв'язках між собою та з іншими соціальними системами.

До **ознак** правової системи слід віднести:

- є одним з різновидів соціальної системи;
- формується, як правило, в межах певної держави (національна правова система). У деяких випадках правова система може діяти лише на частині території держави (субнаціональна правова система) або виходити за межі держави і охоплювати системи різних країн (наднаціональна правова система, яка може бути міжнародною або релігійною);
- формується під впливом різноманітних чинників (культурних, релігійних, моральних, економічних та ін.), які є унікальними для кожного суспільства та зумовлюють специфіку певної правової системи;
- має цілісність, що обумовлює появу у неї якісно нових рис, відсутніх у її окремих складових;
- має відносно стійкий характер у часі;
- складається з різнорідних елементів. Головним елементом правової системи є право, навколо та для сприяння реалізації якого формуються всі інші статичні і динамічні елементи цієї системи.

Основою правової системи, її фундаментом виступає праворозуміння, яке водночас є одним з елементів правової системи. До **елементів**, які формують правову систему, відносять:

- **систему законодавства**, тобто сукупність законів і підзаконних нормативних актів, які прийняті та діють у країні;

- **систему права**, тобто внутрішню будову права, яка виражається у поділі права на відносно самостійні частини (структурні елементи системи права), які, своєю чергою, є певним чином узгодженими між собою єдностями діючих у суспільстві груп юридичних норм;
- **принципи права**, тобто основні, вихідні начала, положення, ідеї, що виражають закономірності та сутність права як специфічного соціального регулятора;
- **правову культуру**, тобто систему духовних і матеріальних цінностей у правовій сфері, які є у розпорядженні певного суспільства;
- **юридичні установи**, тобто сукупність органів, організацій, посадових осіб, які займаються правотворчою, правозастосовною або правоохоронною діяльністю;
- **юридичну техніку**, тобто систему засобів, правил і прийомів підготовки нормативно-юридичних актів;
- **юридичну термінологію** та **категоріально-понятійний апарат**, тобто терміни та поняття, в тому числі словосполучення, якими позначаються правові явища та феномени;
- **правові традиції** та **звичай**;
- **правову політику**, тобто засади, принципи, напрями та завдання правового регулювання суспільних відносин, а також стратегію і тактику його здійснення, які цілеспрямовано реалізуються уповноваженими державою органами;
- **правотворчість**, тобто діяльність уповноважених державою органів (посадових осіб), а також усього населення держави, яка пов'язана з утворенням, зміною, скасуванням і систематизацією нормативно-юридичних актів;
- **правореалізацію**, тобто процес втілення юридичних норм у реальних суспільних відносинах, у поведінці та діяннях соціальних суб'єктів;
- **юридичну практику**, тобто діяльність і накопичений в її результаті досвід компетентних органів, посадових осіб, юридичних і фізичних осіб з прийняття та реалізації юридичних норм;
- **правові відносини**, які ґрунтуються на юридичних нормах.

Для кожної окремо взятої країни ця названа сукупність досить різнорідних явищ є унікальною та неповторною. Водночас якщо абстрагуватись від великої кількості особливостей кожної правової системи, то всі існуючі правові системи можна поділити на певні групи – правові системи, які називають «правовими сім'ями».

Правова сім'я – це сукупність правових систем, об'єднаних спільністю їх найбільш важливих рис. Ці риси характеризують притаманні тій чи іншій правовій системі структуру системи права, систему джерел права, правову культуру і правосвідомість, юридичну доктрину, юридичну техніку та ін.

Основні правові сім'ї сучасного світу:

- англо-американська правова сім'я;
- романо-германська правова сім'я;

- традиційна правова сім'я;
- релігійна правова сім'я.

Історія формування **англо-американської правової сім'ї** почалася з XI-XIII ст., коли в Англії виникає загальне право. Пізніше це право було запозичене США та деякими іншими державами світу. Зараз до цієї сім'ї поряд із правовою системою Англії та США входять більш ніж 50 країн Співдружності націй.

Характерні **ознаки** правових систем **англо-американської сім'ї**:

- вони не зазнали значного впливу з боку римського та канонічного права, розвивалися під впливом внутрішніх чинників;
- найбільший вплив на його розвиток здійснили юристи-практики, в першу чергу судді;
- менш абстрактний характер правил, обумовлений тим, що більшість таких норм створювалася при розгляді судових справ і тому розраховані насамперед на вирішення конкретних суперечок;
- судовий прецедент та нормативно-правовий акт (статут) як основні джерела права;
- відсутність принципового значення для поділу системи права на публічне і приватне, а також на галузі;
- поділ права на статутне та прецедентне.

У свою чергу в прецедентному праві виокремлюється **загальне право та право справедливості**;

- нехарактерність кодифікації;
- змагальна судова процедура.

Романо-германська правова сім'я почала формуватися в континентальній Європі з XI-XII ст. та пізніше набула значного поширення в неєвропейських державах, які запозичили її основні риси.

Характерні **ознаки** правових систем **романо-германської сім'ї**:

- формування правової системи на основі рецепції (запозичення) римського права;
- єдиний підхід до розуміння права, що склався завдяки дослідженню і викладанню римського та канонічного права в середньовічних європейських університетах;
- єдине розуміння норми права, яка розглядалася як абстрактне і загальне правило поведінки;
- нормативно-правовий акт (закон) як основне джерело права. Інші джерела права також визнаються, але мають менше значення;
- традиційне заперечення нормотворчих повноважень судді та судових прецедентів як джерела права;
- поділ права на публічне та приватне, а також на галузі (конституційне, цивільне, кримінальне, адміністративне та ін.);
- поширеність кодифікації законодавства;

- загальний понятійний фонд та термінологія, тобто подібність правових понять і категорій, які використовуються у кожній національній правовій системі;
- наявність загальних принципів права, на яких ґрунтується правовий порядок.

Змішаний (конвергентний) тип правової системи – сукупність національних правових систем, які мають загальні закономірності розвитку і подібні ознаки, що склалися на основі місцевих джерел права та широкого запозичення елементів правових систем романо–германського та англо-американського типу.

До цього типу правової системи відносяться північноєвропейська (скандинавська) і латиноамериканська групи правових систем. Здавалося б, країни Північної Європи і Латинської Америки, знаходячись в різних частинах світу, не могли розвиватися однотипно. Однак, незалежно один від одного, північноєвропейське і латиноамериканське право сформувалися під впливом рецепції ряду елементів одних і тих же типів правової системи – континентальної та загального права.

Ознаками змішаного типу правових систем є:

- домінує нормативно-правовий акт як формальне джерело права;
- судовий прецедент використовується нарівні з нормативно-правовим актом;
- визнається поділ права на приватне і публічне;
- норми права (зразок поведінки) надається основна роль у регулюванні суспільних відносин;
- проводиться кодифікація законодавства;
- дотримується ієрархія нормативно-правових актів;
- існує паритет процесуального і матеріального права.

Релігійна правова сім'я об'єднує правові системи мусульманського, індуського, іудейського та канонічного права.

Релігійним правовим системам притаманні наступні **рис**и:

- нерозривний зв'язок із релігією. Кожна правова система, що входить до цієї правової сім'ї, є частиною певної релігії – **ісламу, індуїзму, іудаїзму, християнства**. Норми права засновані на релігійних уявленнях і віруваннях, унаслідок чого правові і релігійні норми тісно переплетені, а часто й збігаються;
- розгляд права як результату божественного відкриття, а не як наслідку раціональної діяльності людини і держави. У такому випадку завдання людини зводиться насамперед до правильного усвідомлення і тлумачення божественних норм;
- визнання соціальної цінності права. В усіх релігіях присутня ідея богоугодного характеру права та воно визнається необхідним елементом справедливого суспільного устрою;

- персональний характер дії права. Це означає, що засноване на релігії право поширює свою дію не на певну територію, а персонально – на членів релігійної громади. Тому релігійні правові системи поширюють свою дію насамперед на осіб, які сповідують певну релігію, незалежно від того, де територіально вони проживають.

Сім'я традиційного права охоплює національні правові системи, засновані на звичаєвому праві. Традиційна правова сім'я поділяється на два підтипи правових систем – держав Далекого Сходу і країн Африки. До далекосхідної підсистеми належать насамперед правові системи Китаю і Японії, а також деяких інших країн, що розвивалися під їх впливом (Монголія, Південна Корея, Малайзія, Індонезія). До другої підсистеми – держави, розташовані на африканському континенті, а також Мадагаскар.

Особливості традиційних правових систем:

- провідним джерелом права виступає звичай. На відміну від правових систем Заходу, що визнали головну роль держави у створенні права (шляхом законодавчої чи судової діяльності), в традиційних системах у формуванні права пріоритет належить самому суспільству. Протягом багатьох століть підвалини правового регулювання цих країн становили норми звичаєвого права, що базувалися на традиціях і моральних уявленнях;

- негативне ставлення до законодавства. Таке джерело права, як законодавство, вважалось неприродним для суспільства явищем. Негативне ставлення до нього, що сформувалося за багато століть, й дотепер має відчутні наслідки. У ХХ ст. після широкої рецепції західного права, значного поштовху в розвитку законодавства і кодифікації склалася ситуація, при якій досить велика частина населення ігнорує ці правила, а реальні суспільні відносини, як і раніше, регулюються на підставі традиційних норм;

- ігнорування державних структур у процесі реалізації права. Визнання звичаєвого права та ігнорування законодавства спричинили особливості реалізації права, у тому числі за наявності правових спорів. Протягом століть дія звичаїв підтримувалася за допомогою самокерованих суспільних структур і соціального тиску на правопорушників, без звернення до державних структур, у тому числі судів. Переважна більшість спорів й дотепер вирішується у процесі процедур примирення за посередництвом авторитетних членів суспільства на основі норм звичаєвого права;

- слабкий розвиток юридичної інфраструктури. Століттями ці країни не знали юридичної професії – суддів, прокурорів, адвокатів, нотаріусів та ін.; не існували відповідні навчальні заклади, були відсутні правова наука, юридичні школи, видатні учені.

Кожна національна правова система є самотньою, унікальною, хоча й кожна має спільне (ознаки й риси) з іншими системами. Одні правові системи мають більше спільностей, інші, навпаки, є більш специфічними, наділені власними особливостями норм.

Правова система України є складовою частиною сучасного європейського права, що є природним. За період своєї історичної етногенези український народ виявив себе органічним складником європейської спільноти. Ці народи, попри всю складність політичних взаємовідносин, створювали спільну культурну й політико-правову спадщину. Через своє географічне й геополітичне положення Україна перебувала у сфері перехресних впливів азійсько-кочового, орієнтально-візантійського та європейського світів, по-різному інтегруючи їх. І все ж вирішальним вектором її соціокультурної й політико-правової орієнтації була європейська цивілізація, що першим аргументовано довів М. Грушевський. До кінця XVIII ст. і державність, і правова система України зазнавали відчутного впливу правового поля загальноєвропейської цивілізації, хоча й із самобутніми особливостями в державно-правовому розвитку. Саме романо-германська правова сім'я надає Україні не тільки історично виправданий, узгоджений набір юридичних конструкцій (праворозуміння, система і джерела права, правозастосування тощо), а й інші переваги, пов'язані з визнанням загальновизнаних принципів і норм міжнародного права частиною правової системи нашої держави. Вищенаведене свідчать, що вибір романо-германської правової сім'ї для України у XXI ст. в основному залишається правильним.

Модернізація національної правової системи в Україні передбачає комплексний вплив на структурні компоненти правової системи: інституційну, нормативну, ідеологічну, функціональну, інфраструктурну та результативну підсистеми та їх елементи.

Основними завданнями, напрямками правової модернізації в нашій країні є:

- оптимізація українського права на підставі загального принципу юридичної рівності – рівності всіх перед законом та судом;
- формування професійної та масової суспільної правосвідомості, яка заснована на затвердженні гідності особи, почутті поваги до права та закону;
- стабілізація системи законодавства та в цілому системи нормативних правових актів, у тому числі за посередництвом сучасної кодифікації;
- зміцнення незалежного та справедливого правосуддя;
- створення сучасної нормативно-правової основи стабільного інноваційного розвитку;
- затвердження конституційної законності як правового режиму функціонування держави та суспільства, стабільної системи правозастосування, яка гарантує визнання, дотримання та захист прав і свобод людини і громадянина, у тому числі у соціальній сфері;
- подолання кримінальної тенденції розвитку суспільства та держави.

Ключові поняття:

порівняльне правознавство, система права, система законодавства, принципи права, правова культура, юридичні установи, юридична техніка, юридичні терміни, інтегративна функція правової системи, регулятивна функція правової системи, комунікативна функція правової системи, охоронна функція правової системи, правова сім'я, романо-германська правова сім'я, англосаксонська правова сім'я, судовий прецедент, загальне право, право справедливості, соціалістична правова сім'я, сім'я релігійного і традиційного права, Коран, Суна, Іджма, іудаїзм, буддизм, сім'я цивільного права, правова система, змішані правові системи, європейське право, правовий звичай, правова доктрина, канонічне право, рецепція, формальні джерела права, іудейське право, мусульманське право, статутне право, делеговане законодавство, структура правової системи, інституціональна складова структура правової системи, нормативна складова структура правової системи, ідеологічна складова структура правової системи, функціонально-соціальна складова структура правової системи, комунікативна складова структура правової системи.

1. Комплекс взаємозалежних і погоджених правових засобів, які призначені для регулювання суспільних відносин, а також сукупність юридичних явищ і процесів, що виникають внаслідок такого регулювання – це:

- а) правова система;*
- б) правова сім'я;*
- в) сім'я загального права;*
- г) національна правова система;*
- д) система права.*

2. Правова система є різновидом:

- а) соціальної системи;*
- б) політичної системи;*
- в) економічної системи;*
- г) державної системи;*
- д) соціально-економічної системи.*

3. Детермінованість правової системи полягає у тому, що вона:

- а) тісно взаємодіє з економічною, політичною, ідеологічною, моральною та іншими соціальними підсистемами;*
- б) має в межах країни цілісність, єдність, суверенність;*
- в) зумовлена унікальними історичними і географічними факторами розвитку суспільства;*
- г) має власну структурну упорядкованість;*
- д) формується і функціонує в територіальних межах держави.*

4. Кінцевою метою правової системи є:

- а) побудова демократичної держави;
- б) забезпечення розвитку державно-правових процесів;
- в) досягнення миру та соціального добробуту в суспільстві;
- г) досягнення суб'єктами права приватних і публічних цілей, установлення злагодності і підтримання правового порядку в суспільстві;
- д) створення механізмів реалізації права в державі.

5. Поняття «система права» та «правова система» співвідносяться таким чином:

- а) поняття «система права» та «правова система» не перебувають у зв'язку;
- б) поняття «система права» та «правова система» є тотожними;
- в) «система права» є різновидом «правової системи»;
- г) «правова система» є більш широким поняттям, ніж «система права»;
- д) «система права» є більш широким поняттям, ніж «правова система».

6. Поєднання через правове регулювання найбільш важливих сторін інших соціальних систем (економічної, політичної тощо) з метою досягнення суспільно значущих цілей – це:

- а) інтегративна функція правової системи;
- б) охоронна функція правової системи;
- в) регулятивна функція правової системи;
- г) виховна функція правової системи;
- д) статична функція правової системи.

7. Функція правової системи, що відображається в упорядкуванні найважливіших суспільних відносин:

- а) інтегральна;
- б) охоронна;
- в) регулятивна;
- г) виховна;
- д) статична.

8. Встановлення між суб'єктами правової системи постійного обміну правовою інформацією – це:

- а) інтегративна функція правової системи;
- б) охоронна функція правової системи;
- в) регулятивна функція правової системи;
- г) виховна функція правової системи;
- д) комунікативна функція правової системи.

9. Підтримання існуючої соціальної системи і захист її від внутрішніх та зовнішніх дестабілізуючих чинників – це:

- а) інтегративна функція правової системи;
- б) охоронна функція правової системи;
- в) регулятивна функція правової системи;
- г) виховна функція правової системи;
- д) статична функція правової системи.

10. Метод вивчення правових систем різних держав шляхом зіставлення правових норм, інститутів, принципів їх розуміння, легітимного тлумачення тощо та практики їх застосування – це:

- а) конституційне право;
- б) міжнародне право;
- в) порівняльне правознавство;
- г) загальне право;
- д) національна правова система.

11. Наука, що досліджує особливості формування і функціонування правових систем різних держав, виявляє їх спільні та специфічні ознаки – це:

- а) міжнародне право;
- б) державне право;
- в) конституційна право;
- г) порівняльне правознавство;
- д) правова системологія.

12. Метою науки порівняльного правознавства є:

- а) створення найсприятливіших умов для формування влади, що відповідає інтересам громадян, суспільства й держави;
- б) вивчення права інших держав у зв'язку з численними міжнародними зв'язками, юридичними угодами, а також уніфікацією права;
- в) досягнення максимально можливого добробуту суспільства шляхом всебічного розвитку соціально-економічної системи країни та забезпечення соціальної і політичної стабільності;
- г) визначення засобів і умов досягнення розвитку громадянського суспільства у різних державах;
- д) формулювання порівняльно-співставлених висновків.

13. Комплекс конкретно історичних, реально існуючих взаємопов'язаних правових явищ і юридичних засобів певного суспільства – це:

- а) сім'я правових систем;
- б) правова система;
- в) соціальна система;
- г) політична система;
- д) національна правова система.

14. Кожний тип правових систем складається з:

- а) підгалузей;
- б) правових сімей;
- в) підтипів;
- г) галузей;
- д) інститутів.

15. Сукупність національних правових систем, заснована на спільності джерел, структури права та історичного шляху його формування – це:

- а) мусульманська система;
- б) національна правова система;
- в) правова сім'я;
- г) економічна система;
- д) державна система.

16. Термін «правова сім'я» був запропонований у:

- а) 2000 р.;
- б) 1800 р.;
- в) 1945 р.;
- г) 1900 р.;
- д) 1966 р.

17. Правова система складається із таких підсистем:

- а) інституційної, нормативної, ідеологічної та комунікативної;
- б) інституційної, нормативної, ідеологічної та функціональної;
- в) інституційної, ідеологічної, установчої та регулятивної;
- г) інституційної, ідеологічної, результативної, нормативної, інфраструктурної та функціональної;
- д) інституційної, ідеологічної, функціональної та регулятивної.

18. Юридична освіта, юридична наука, юридична професія тощо є елементами:

- а) інституційної підсистема правової системи;
- б) нормативної підсистема правової системи;
- в) інфраструктурної підсистема правової системи;
- г) ідеологічної підсистема правової системи;
- д) функціональної підсистема правової системи.

19. Правові норми і принципи, об'єктивовані в нормативно-правових актах, правових прецедентах, нормативно-правових договорах та правових звичаях – це:

- а) інституційна підсистема правової системи;
- б) нормативна підсистема правової системи;

- в) комунікативна підсистема правової системи;
- г) ідеологічна підсистема правової системи;
- д) функціональна підсистема правової системи.

20. Сукупність причинно-наслідкових зв'язків між суб'єктами права, що виникають внаслідок їх юридичних вчинків – це:

- а) інституційна підсистема правової системи;
- б) нормативна підсистема правової системи;
- в) комунікативна підсистема правової системи;
- г) ідеологічна підсистема правової системи;
- д) функціональна підсистема правової системи.

21. Сукупність уявлень про правові норми, принципи, що характеризують ступінь усвідомленості правомірної поведінки – це:

- а) інституційна підсистема правової системи;
- б) нормативна підсистема правової системи;
- в) комунікативна підсистема правової системи;
- г) ідеологічна підсистема правової системи;
- д) функціональна підсистема правової системи.

22. Сукупність усіх суб'єктів права (індивідуальних та колективних, державних та недержавних) – це:

- а) інституційна підсистема правової системи;
- б) нормативна підсистема правової системи;
- в) комунікативна підсистема правової системи;
- г) ідеологічна підсистема правової системи;
- д) функціональна підсистема правової системи.

23. Відображає результати дії права, ступінь його соціальної затребуваності та відповідності інтересам соціуму, стан правопорядку в суспільстві – це:

- а) результативна підсистема правової системи;
- б) нормативна підсистема правової системи;
- в) комунікативна підсистема правової системи;
- г) ідеологічна підсистема правової системи;
- д) функціональна підсистема правової системи.

24. Стійка єдність компонентів правової системи та сукупність усіх прямих і зворотних постійних зв'язків між ними, що забезпечують їй правову цілісність – це:

- а) структура правової системи;
- б) інститут правової системи;

- в) елемент правової системи;
- г) система правової системи;
- д) зміст правової системи.

25. Структуру правової системи суспільства складають такі елементи:

- а) суб'єкти права, правові норми, правові відносини, правова ідеологія, правова культура, законодавча техніка;
- б) суб'єкти права, правові норми і принципи, правові відносини, правова ідеологія, правова свідомість, правова культура, зв'язки між названими елементами;
- в) елементи системи права та правова культура окремого суспільства;
- г) правові норми і принципи, галузі та інститути права, правові відносини, правова ідеологія, правова культура, процедура тлумачення норм права;
- д) правові норми, інститути права, підгалузі права, галузі права.

26. Правову систему становлять:

- а) права та обов'язки;
- б) спеціальні та загальні правові засоби;
- в) мотиви та діяльність суб'єктів;
- г) ознаки правової системи;
- д) забезпечення однакового режиму реалізації правових норм.

27. Спеціальні правові засоби правової системи діють на:

- а) локальному, регіональному та загальнодержавному рівнях;
- б) локальному та загальнодержавному рівнях;
- в) мікрорівні та макрорівні;
- г) мікрорівні, макрорівні та мезорівні;
- д) макрорівні та мезорівні.

28. До спеціальних правових засобів правової системи належить:

- а) правомірна поведінка;
- б) норми та принципи права;
- в) юридична практика;
- г) правове виховання;
- д) правосвідомість.

29. До спеціальних правових засобів правової системи, які діють на макрорівні належить:

- а) дозволи;
- б) норми та принципи права;
- в) юридична практика;
- г) суб'єктивне право;
- д) акти застосування права.

30. До спеціальних правових засобів правової системи, які діють на мікрорівні належить:

- а) дозволи;
- б) заохочення;
- в) юридична практика;
- г) рекомендації;
- д) акти застосування права.

31. До загальних правових засобів правової системи належить:

- а) дозволи;
- б) заохочення;
- в) юридична практика;
- г) рекомендації;
- д) акти застосування права.

32. До загальних правових засобів правової системи належить:

- а) тлумачення;
- б) заборона;
- в) рекомендації;
- г) законодавча техніка;
- д) правосвідомість.

33. Статичними елементами правової системи є, крім:

- а) суб'єкти права;
- б) система права;
- в) правова культура;
- г) юридична практика;
- д) юридична техніка.

34. До динамічних елементів правової системи відносяться, крім:

- а) правотворчість;
- б) юридична практика;
- в) правовідносини;
- г) правореалізація.
- д) система законодавства.

35. Правова ідеологія як елемент правової системи включає такі складові:

- а) правосвідомість, правову доктрину та правову культуру;
- б) правосвідомість та правопорядок;
- в) джерела права, методи та механізм правового регулювання;
- г) форми права та принципи права;
- д) правосвідомість, правову культуру та принципи права.

36. *Різновид правових систем, у яких право існує як відокремлене, відносно самостійне явище по відношенню до релігії, моралі, звичаю, політики, ідеології:*

- а) континентальні правові системи;
- б) традиційні правові системи;
- в) невіддиференційовані правові системи;
- г) віддиференційовані правові системи;
- д) інтегративні правові системи.

37. *Віддиференційовані правові системи утворюють:*

- а) англосаксонську та романо-германську правові сім'ї;
- б) романо-германську правову сім'ю та сім'ю загального права;
- в) англосаксонську правову сім'ю та сім'ю загального права;
- г) далекосхідну та романо-германську правові сім'ї;
- д) скандинавську та романо-германську правові сім'ї.

38. *Різновид правових систем, в яких існує нерозривний зв'язок права з іншими регуляторами і цінностями:*

- а) континентальні правові системи;
- б) традиційні правові системи;
- в) невіддиференційовані правові системи;
- г) віддиференційовані правові системи;
- д) інтегративні правові системи.

39. *Невіддиференційовані правові системи об'єднуються в:*

- а) англосаксонську та романо-германську правові сім'ї;
- б) романо-германську, традиційну та далекосхідну правові сім'ї;
- в) релігійну, традиційну та далекосхідну правові сім'ї;
- г) далекосхідну та романо-германську правові сім'ї;
- д) скандинавську, традиційну та далекосхідну правові сім'ї.

40. *Сукупність національних правових систем, які мають загальні закономірності розвитку і подібні ознаки, що склалися на основі римського цивільного права і його пристосування до нових національних умов при домінуванні закону серед інших джерел права:*

- а) англо-американська правова сім'я;
- б) романо-германська правова сім'я;
- в) релігійна правова сім'я;
- г) традиційна правова сім'я;
- д) мусульманська правова сім'я.

41. Романо-германська правова сім'я виникла у:

- а) континентальній Європі в XII ст.;
- б) Англії в XX ст.;
- в) державах Далекого Сходу в XVI ст.;
- г) Англії в XI столітті;
- д) континентальній Європі в XV ст.

42. Підґрунтям розвитку системи романо-германського права є:

- а) загальне право;
- б) прецедентне право;
- в) конституційний звичай;
- г) традиційне право;
- д) загальна культура і традиції країн континентальної Європи.

43. Континентальна правова сім'я характеризується такою ознакою:

- а) основне джерело права – правовий прецедент; поділ права на приватне і публічне; рецепція римського права;
- б) рецепція римського права; основне джерело права – нормативні акти; поділ права на приватне і публічне;
- в) за судовими органами, згідно із законами, не визначається право на нормотворчість; рецепція римського права;
- г) наявність прецедентного права; рецепція римського права;
- д) суддівський характер права; поділ права на приватне і публічне.

44. Характерною ознакою романо-германської правової сім'ї є, крім :

- а) домінування нормативно-правового акта як джерела права;
- б) поділ системи права на публічне та приватне право;
- в) казуальність правових норм;
- г) нормативність права;
- д) диференціація та кодифікація галузей права.

45. Матеріальне право домінує над процесуальним у:

- а) далекосхідному типі правових систем;
- б) романо-германському типі правових систем;
- в) традиційному типі правових систем;
- г) змішаному типі правових систем;
- д) англосаксонському типі правових систем.

46. Органічний зв'язок з римським правом відноситься до:

- а) сім'ї американського права;
- б) сім'ї галузевого права;
- в) східноєвропейської правової сім'ї;
- г) євразійської правової сім'ї;
- д) сім'ї цивільного права.

47. До романо-германського типу правових систем належать такі підтипи, як:

- а) германський, європейський;
- б) романський, скандинавський;
- в) романський, центральноевропейський;
- г) центральноевропейський, германський;
- д) германський, скандинавський.

48. Більшість вчених-юристів відносять скандинавське право до:

- а) релігійно-традиційного типу правової системи;
- б) романо-германського типу правової системи;
- в) змішаного типу правової системи;
- г) дуалістичного типу правової системи;
- д) англо-американського типу правової системи.

49. На джерелах скандинавського права позначився вплив:

- а) загального права;
- б) германського права;
- в) спеціального права;
- г) конституційного права;
- д) додаткового права.

50. Вплив римського права на скандинавські країни був опосередкованим через:

- а) конституційне право;
- б) загальне право;
- в) спеціальне право;
- г) традиційне право;
- д) континентальне право.

51. До правових системи скандинавських країн входять:

- а) Польщі, Франція, Англія, Ісландія;
- б) Норвегія, Данія, Іспанія, Ісландія, Нідерланди;
- в) Швеція, Норвегія, Данія, Ісландія, Фінляндія;
- г) Швеція, Норвегія, Фінляндія, Швейцарія, Ірландія;
- д) Ірландії, Швеція, Норвегія, Данія, Фінляндія, Португалія.

52. Більшість законів скандинавських країн складені з розрахунком на:

- а) суддівський розсуд;
- б) розсуд народу;
- в) органу виконавчої влади;
- г) органу законодавчої влади;
- д) власний розсуд.

53. Національна правова система України належить до:

- а) англо-американської правової сім'ї;
- б) романо-германської правової сім'ї;
- в) релігійної правової сім'ї;
- г) традиційної правової сім'ї;
- д) мусульманської правової сім'ї.

54. Джерело права, яке має в Україні статус субсидіарного (додатково-го):

- а) нормативно-правові акти;
- б) судовий прецедент;
- в) правова доктрина;
- г) загальні принципи права;
- д) правовий звичай.

55. Приймаються місцевими органами для вирішення питань, що належать до їх сфери, дія таких актів поширюється лише на визначену територію:

- а) постанови публічних корпорацій;
- б) постанови місцевих органів влади;
- в) професійні правила;
- г) статутні інструменти;
- д) судові правила.

56. Характерною рисою вітчизняного права як феномену української ментальності є:

а) наявність власного, структурно неповторного набору виразних засобів права, у тому числі неформальних, прямо пов'язаних із суспільною свідомістю й поведінкою регуляторів, що відрізняються від класичних техніко-кодифікаційних систем зарубіжних країн;

б) схильність до тлумачення права як позитивного закону, зміст якого зумовлений не стільки природними приписами, скільки потребами суспільства, які найкраще знає держава;

в) організація і проведення законотворчих, дослідницьких та інших робіт у галузі права за ініціативою зверху;

г) акцентування уваги головним чином не на правах, а на обов'язках учасників правовідносин;

д) обмеженість світоглядного підґрунтям права, як правило, християнським ученням у його православній інтерпретації або вченням, що нагадує його.

57. Відповідно до Конституції Франції закони поділяються на:

- а) основні та додаткові;
- б) органічні, фінансові та програмні;
- в) загальні та спеціальні;
- г) фінансові та програмні;
- д) органічні та звичайні.

58. Делеговане законодавство уперше з'явилося у:

- а) XX ст.;
- б) XIX ст.;
- в) XVII ст.;
- г) XVI ст.;
- д) XVIII ст.

59. Судовий прецедент є основним джерелом права у:

- а) англо-американській правовій сім'ї;
- б) романо-германській правовій сім'ї;
- в) релігійній правовій сім'ї;
- г) традиційній правовій сім'ї;
- д) мусульманській правовій сім'ї.

60. Серед юридичних джерел англійського права найбільш значущим є:

- а) закон;
- б) статут;
- в) судовий прецедент;
- г) конституційний звичай;
- д) доктрина.

61. До англосаксонської правової сім'ї належать:

- а) англійське право та саксонське право;
- б) англійське загальне право та американське право;
- в) англійське загальне право та американське спеціальне право;
- г) американське загальне право та британське спеціальне право;
- д) англійське загальне право та право британських колоній.

62. Характерним джерелом права країн англо-американської правової сім'ї є:

- а) статутне право;
- б) делеговане законодавство;
- в) звичай як джерело права;
- г) приватне право;
- д) загальне право.

63. Англійське право диференціюється на:

- а) загальне право та право справедливості;
- б) загальне право та спеціальне право;
- в) загальне право та королівське право;
- г) загальне право та додаткове право;
- д) загальне право та прецедентне право.

64. Система правових норм, що створені судами лорда-канцлера в процесі доповнення, а іноді й перегляду системи загального права – це:

- а) загальне право;
- б) право справедливості;
- в) судовий прецедент;
- г) позитивне право;
- д) додаткове право.

65. Акт, прийнятий в установленому порядку в однаковій редакції обома палатами парламенту і санкціонований (підписаний) монархом – це:

- а) нормативно-правовий акт Франції;
- б) закон Англії;
- в) доктрина;
- г) закон Ірландії;
- д) закон Шотландії.

66. Характерною рисою американського права є:

- а) норми, що мають казуальний характер, висока роль судового прецеденту;
- б) дворівнева правова система (федеральний державний устрій);
- в) систематизація права, яка здійснюється шляхом консолідації;
- г) право справедливості;
- д) законодавство, яке займає підпорядковане становище щодо судового прецеденту.

67. Загальне право, статутне право та делеговане законодавство належать до:

- а) англо-американської правової сім'ї;
- б) романо-германської правової сім'ї;
- в) релігійної правової сім'ї;
- г) традиційної правової сім'ї;
- д) мусульманської правової сім'ї.

68. Сукупність національних правових систем, що сформувалися на основі місцевих джерел права та широкого запозичення елементів правових систем романо-германського та англо-американського типу – це:

- а) традиційний тип правових систем;
- б) дуалістичний тип правових систем;
- в) релігійний тип правових систем;
- г) змішаний тип правових систем;
- д) мусульманський тип правових систем.

69. До основних джерел права конвергентного типу правової системи належить:

- а) правила;
- б) релігійний текст;
- в) правовий звичай;
- г) правова доктрина;
- д) нормативно-правовий акт.

70. Латиноамериканська група відноситься до:

- а) традиційного типу правових систем;
- б) дуалістичного типу правових систем;
- в) релігійного типу правових систем;
- г) змішаного типу правових систем;
- д) мусульманського типу правових систем.

71. Сукупність національних правових систем держав, що мають спільні риси, які проявляються в єдності закономірностей і тенденцій розвитку на основі релігійної норми, норми-звичаю і норми-традиції як основних джерел права, що являють собою тісний взаємозв'язок юридичних, моральних, міфічних розпоряджень, які склалися природним шляхом і визнані державою – це:

- а) релігійно-традиційний тип правової системи;
- б) романо-германський тип правової системи;
- в) змішаний тип правової системи;
- г) дуалістичний тип правової системи;
- д) англо-американський тип правової системи.

72. Тісне переплетення релігійних, юридичних, моральних, міфічних приписів, визнаних державою, є основним джерелом права у:

- а) англо-американському типі правових систем;
- б) романо-германському типі правових систем;
- в) релігійному типі правових систем;
- г) змішаному типі правових систем;
- д) мусульманському типі правових систем.

73. Релігійний тип правових систем складається з таких підтипів:

- а) далекосхідне право, індуїстське право, іудейське право;
- б) мусульманське право, індуїстське право, іудейське право;
- в) індуїстське право, іудейське право, центральноєвропейське право;
- г) мусульманське право, індуїстське право, германське право;
- д) мусульманське право, далекосхідне право, іудейське право.

74. Сукупність підтримуваних державою релігійних, моральних і правових норм, що склалися на основі ісламу в тлумаченні вченими-богословами і правознавцями – це:

- а) іудейське право;
- б) загальне право;
- в) спеціальне право;
- г) традиційне право;
- д) мусульманське право.

75. Мусульманське право виникло у:

- а) VII – X ст.;
- б) V ст.;
- в) IV-VI ст.;
- г) VI ст.;
- д) IV-V ст.

76. Види норм мусульманського права за ступенем визначеності поділяються на:

- а) загальні та спеціальні;
- б) обов'язкові та додаткові;
- в) абсолютні та абстрактні;
- г) органічні та звичайні;
- д) фінансові та програмні.

77. «Право особистого статусу» є галуззю:

- а) традиційного права;
- б) мусульманського права;
- в) індуїстського права;
- г) канонічного права;
- д) іудейського права.

78. Боговідвертий священний закон, який становить основу мусульманського права – це:

- а) шаріат;
- б) іджма;
- в) кияс;

- г) дхарма;
- д) артха.

79. Сукупність релігійних, моральних і правових норм, які склалися на основі релігії індуїзму і підтримана державою – це:

- а) індуське право;
- б) мусульманське право;
- в) загальне право;
- г) спеціальне право;
- д) додаткове право.

80. Давніми пам'ятками індійської літератури, що містять норми права, є:

- а) смрити;
- б) дхармасутри;
- в) нібандхи;
- г) дхармашастри;
- д) артхашастри.

81. Сукупність правових рішень, які встановлені на християнських церковних зборах, а також постанови Папи Римського складають:

- а) традиційне право;
- б) мусульманське право;
- в) індуське право;
- г) канонічне право;
- д) іудейське право.

82. Релігійно-правова система, що регулює суспільні відносини всередині громади, яка сповідує християнство:

- а) іудейське право;
- б) канонічне право;
- в) мусульманське право;
- г) звичаєве право;
- д) індуське право.

83. Сукупність національних правових систем держав, що мають загальні риси, які проявляються в єдності закономірностей і тенденцій розвитку на основі давньоримського права і його пристосування (разом із канонічними і місцевими нормами-звичаями) до нових національних умов – це:

- а) далекосхідний тип правової системи;
- б) романо-германський тип правової системи;
- в) традиційний тип правової системи;
- г) змішаний тип правової системи;
- д) англосаксонський тип правової системи.

84. Далекосхідна група належить до:

- а) змішаного типу правових систем;
- б) дуалістичного типу правових систем;
- в) релігійного типу правових систем;
- г) традиційного типу правових систем;
- д) мусульманського типу правових систем.

85. Африканська група належить до:

- а) змішаного типу правових систем;
- б) дуалістичного типу правових систем;
- в) релігійного типу правових систем;
- г) традиційного типу правових систем;
- д) мусульманського типу правових систем.

86. Примусова рецесія європейського права відбувалася у:

- а) африканських державах;
- б) країнах Південної Америки;
- в) східноазіатських державах;
- г) західноєвропейських державах;
- д) східноєвропейських державах.

87. Заборона як спосіб правового регулювання переважає у:

- а) латиноамериканському типі правових систем;
- б) романо-германському типі правових систем;
- в) традиційному типі правових систем;
- г) змішаному типі правових систем;
- д) англосаксонському типі правових систем.

88. Перевага обов'язків і заборон в правовому регулюванні є характерною для:

- а) традиційного і романо-германського права;
- б) романо-германського і англо-саксонського права;
- в) релігійного і традиційного права;
- г) латиноамериканського та скандинавського права;
- д) скандинавського та далекосхідного права.

89. Соціалістичну правову сім'ю було виділено за:

- а) нормативним критерієм;
- а) функціональним критерієм;
- а) організаційним критерієм;
- а) ідеологічним критерієм;
- а) релігійно-традиційним критерієм.

90. Правові системи країн, що входили до соціалістичної правової сім'ї, нині належать до:

- а) далекосхідного типу правових систем;
- б) романо-германської правової системи;
- в) традиційної правової системи;
- г) змішаної правової системи;
- д) англосаксонської правової системи.

91. Соціалістичний тип правової системи притаманний:

- а) Ісландії;
- б) Бразилії;
- в) Угорщині;
- г) Канаді;
- д) Кубі.

92. Соціалістичний тип правової системи притаманний:

- а) Угорщині;
- б) Ірану;
- в) Північній Кореї;
- г) Канаді;
- д) Білорусі.

93. Соціалістичний тип правової системи притаманний:

- а) Угорщині;
- б) Китаю;
- в) Монголії;
- г) Австралії;
- д) Білорусі.

94. Правовий порядок, утворений засновницькими договорами, котрий характеризується своєю автономністю та внутрішнім узгодженням власної системи правових джерел, а також специфічною природою взаємовідносин, що існують між правовими нормами Європейського Союзу та національними правовими системами держав-учасниць:

- а) джерела європейського права;
- б) система європейського права;
- в) принципи європейського права;
- г) європейське право;
- д) функції європейського права.

95. Відправні засади правової системи, які визначають зміст правотворчої, правозастосовної і правоохоронної діяльності Європейського союзу у цілому і його держав-членів, – це:

- а) джерела європейського права;
- б) система європейського права;
- в) принципи європейського права;
- г) європейське право;
- д) функції європейського права.

96. Запозичення правовою системою основних засад і принципів підходів іноземного права – це:

- а) публічне право;
- б) національне право;
- в) рецепція;
- г) контрасигнація;
- д) джерела європейського права.

97. Сприйняття у формі збереження, утримання, засвоєння, використання елементів правових систем, принципів, форми права, юридичної техніки в процесі розвитку та оновлення правової системи суспільства – це:

- а) правовий досвід;
- б) правова спадщина;
- в) наступність у праві;
- г) правові традиції;
- д) правонаступність.

98. Передання прав і обов'язків від одного суб'єкта іншому (права і обов'язки залишаються, змінюється тільки суб'єкт правових відносин) – це:

- а) повторюваність;
- б) правова спадщина;
- в) наступність у праві;
- г) правові традиції;
- д) правонаступництво.

99. Поняття « правонаступництво » та « наступність у праві » співвідносяться таким чином:

- а) поняття « правонаступництво » та « наступність у праві » не перебувають у зв'язку;
- б) поняття « правонаступництво » та « наступність у праві » є тотожними;
- в) « правонаступництво » є різновидом « наступності у праві »;
- г) « правонаступництво » є більш широким поняттям, ніж « наступність у праві »;
- д) поняття « правонаступництво » та « наступність у праві » взаємопов'язані, але не є тотожними.

100. Повернення через деякий проміжок часу того, що вже було втрачено на попередніх етапах правової системи суспільства – це:

- а) повторюваність;
- б) правова спадщина;
- в) наступність у праві;
- г) правові традиції;
- д) правонаступництво.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.

Спеціалізована література:

1. Zvyagina I. The common law system of precedent in England: legal comparative and historical research. *Leges et Vita*. 2018. № 2, ч. 2. С. 33-36.
2. Анакіна Т. М. Судовий прецедент у праві Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2008. 231 с.
3. Балко О. О. Інститут шлюбу за римським правом та його рецепція у континентальному типі правової системи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 20 с.
4. Барабаш О. Протестантизм у становленні західної традиції права. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 53-61.
5. Бехруз Х. Конституціоналізм в ісламських державах: становлення, сучасний стан і напрями трансформації. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 349-356.
6. Бигич О. Л. Порівняльне правознавство: природа та методологічне значення: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2002. 208 с.
7. Бирюкова А. К вопросу о функциях адвокатуры как института правовой системы Украины. *Leges et Vita*. 2018. № 4, ч. 2. С. 3-6.
8. Бицюра Л. В. Гармонізація законодавства у процесі конструювання національної правової системи: загальнотеоретичний вимір. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (2). С. 3-8.
9. Бичковський Є. Л. Науково-практичний коментар в правовій системі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2018. 20 с.

10. Білорицький Г. О. Імплементация міжнародних стандартів прав людини в правовій системі держави Ізраїль: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
11. Бобровников В. Шариат и адат в российском нормативном пространстве. *Государственная служба*. 2011. № 5. С. 90-94.
12. Бондар Н. А. Вплив римського права на становлення правової системи Польщі: історико-правові аспекти. *Приватне та публічне право*. 2017. № 1. С. 3-8.
13. Братасюк В. М. Правова реальність як форма прояву інтелектуальної традиції епохи (на матеріалах романо-германської правової сім'ї): дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 192 с.
14. Васянович О. А. Правовий звичай у правових системах сучасності: моногр. Київ: КНЕУ, 2014. 183 с.
15. Вовк Д. Вплив християнства на право держав європейської цивілізації: концептуальні засади осмислення. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 1. С. 25-34.
16. Вовк Д. Правова традиція: розуміння у контексті співвідношення з правовою системою і правовою культурою. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 42-52.
17. Вовк Д. Правові системи християнських країн (особливості та проблема неоднорідності). *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3. С. 249-258.
18. Вовк Т. В. Дія міжнародних договорів у країнах англосаксонської правової системи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
19. Волошенюк О. В. Гармонізація та уніфікація законодавства як форми зближення правових систем. *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 4. С. 3-7.
20. Волошин Ю. О., Гоша І. О. Гармонізація правових систем в сучасній доктрині конституційного права в умовах європейської інтеграції: моногр. / за заг. ред. М. О. Баймуратова. Одеса: Фенікс, 2013. 291 с.
21. Гавронська Т. В. Правове забезпечення прав і свобод людини в правових системах світу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
22. Гартман М. Т. Генезис єврейської правової системи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2016. 20 с.
23. Городній М. М. Загальнотеоретична характеристика процесу акультурації у релігійному типі правових систем: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2016. 16 с.
24. Гураленко Н. А. Судовий прецедент в системі джерел права: філософсько-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2009. 223 с.
25. Гураленко Н. А. Судовий прецедент у системі джерел права: філософське та теоретичне осмислення: моногр. Чернівці: Рута, 2012. 256 с.
26. Дамирли М. А. оглы Сравнительное правоведение: моногр. Одеса: Фенікс, 2013. Ч. 1: Статус, предмет и система. 2013. 169 с.

27. Дамірлі М. Методологія порівняльного правознавства: основні елементи і проблеми. *Право України*. 2014. № 4. С. 184-196.
28. Дашковська Т. М. Співвідношення правових норм і юридичного процесу у деяких правових системах світу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 19 с.
29. Денильханов М-Э. Х. Шариат и светское право в общественном сознании народов Северного Кавказа. Москва: Воробьев А. В., 2011. 168 с.
30. Дуднік Р. М. До проблеми виокремлення системоутворюючих чинників, що впливають на процес формування нових галузей українського права. *Право і суспільство*. 2015. № 4, Ч. 4. С. 8-12.
31. Жебровська К. А. Правові цінності у взаємодії правових систем: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.
32. Жовтобрюх М. Ідеологія лібералізму як складова англо-саксонської правової культури. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 4. С. 7-10.
33. Задорожний Ю. Правова доктрина в країнах романо-германської та англо-американської правових сімей: порівняльний аналіз. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 10. С. 17-24.
34. Зайчук О., Оніщенко Н. Правові системи сучасності та тенденції їх розвитку. *Право України*. 2002. № 11. С. 23-27.
35. Зайчук О., Оніщенко Н. Середовище права та формування правових систем сучасності. *Право України*. 2003. № 12. С. 37-40.
36. Кагадій М. Поняття та елементи правової системи. *Право України*. 2004. № 12. С. 32-37.
37. Калинина Е. В. Государственно-правовое учение иудаизма. Ветхозаветная и талмудическая концепция: дис. ... д-ра юрид. наук. Нижний Новгород, 2012. 529 с.
38. Кананькіна Е. С. Нормативные документы о реформе образования: романо-германская правовая система. *Право и образование*. 2013. № 2. С. 4-20.
39. Карпічков В. О. Правова реальність: поняття та місце в системі категорій права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 19 с.
40. Ківалов С. Роль Верховних судів держав – учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у подоланні структурних системних недоліків національних правових систем. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 63-72.
41. Колесников П. М. Мусульманское право в правовых системах стран Ближнего Востока: моногр. Москва: РПА Минюста России, 2012 161 с.
42. Кресін О. В. Правові системи сучасності: взаємодія та конфлікти. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 584-587.
43. Кресін О. Становлення та розвиток порівняльно-правових досліджень. *Право України*. 2014. № 5. С. 236-249.

44. Кресін О. Сучасні проблеми порівняльного правознавства (нотатки з круглих столів у листопаді-грудні 2014 р.). *Право України*. 2015. № 4. С. 185-190.
45. Кресін О. Формування теоретико-методологічних засад порівняльного правознавства у працях Пауля Йоганна Анзельма фон Файєрбаха. *Право України*. 2012. № 1-2. С. 380-394.
46. Кривов'яз О. В. Забезпечення правопорядку в країнах англо-американської та романо-німецької правових сімей. *Митна справа*. 2013. № 4 (2). С. 49-54.
47. Кухнюк Д. В. Судовий прецедент як джерело кримінально-процесуального права України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 228 с.
48. Лисенко О. М. Порівняльне правознавство як наука та його місце в системі юридичних наук: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2001. 169 с.
49. Лук'янов Д. В. Релігійні правові системи: виклики сучасності. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 130. С. 18-27.
50. Лук'янов Д. В. Релігійно-правові системи світу: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2016. 41 с.
51. Лук'янов Д. Релігійні правові системи в сучасному світі: моногр. Харків: Право, 2016. 352 с.
52. Лук'янов Д. Сучасні погляди на проблему класифікації та типології правових систем. *Право України*. 2012. № 9. С. 376-382.
53. Лукьянов Д. Национальная правовая система Украины среди правовых семей современности. *Право Украины*. 2013. № 1. С. 152-165.
54. Малишев Б. В. Судовий прецедент у правовій системі Англії (теоретико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2002. 229 с.
55. Малишев Б. В. Цілеспрямованість правової системи: теоретико-методологічне дослідження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2013. 33 с.
56. Малишев Б. Склад правової системи з точки зору дуалізму суцього та належного. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 6. С. 111-114.
57. Маргарян Т. К. Основополагающие вопросы конституционализации местного самоуправления в Республике Армения в условиях актуализации правовой системы: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ереван, 2016. 22 с.
58. Марченко А. А. Судовий прецедент у правовій системі України (1991 - 2010 рр.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
59. Мельничук О. С. Міська правова система в Україні: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2016. 36 с.
60. Мельничук О. С. Міська правова система: теоретичні та нормативні засад: моногр. Одеса: Фенікс, 2015. 404 с.
61. Мерзлякова А. В. Влияние традиций романо-германской и англосаксонской правовых систем на современное авторское право. *Журнал правовых и экономических исследований*. 2013. № 2. С. 51-54.

62. Мірошниченко М. Ідентичність – легітимність – правопорядок: до проблеми реформування правової системи України. *Право України*. 2003. № 5. С. 31-36.
63. Михайліна Т. В. Роль інтегративного потенціалу правосвідомості у реформуванні правової системи: моногр. Вінниця: [б. в.], 2018. 312 с.
64. Мочульська М. Є. Правова доктрина в континентальній правовій системі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2013. 20 с.
65. Мурашин О. Проблема ідентичності національних правових систем в умовах глобалізації: теоретико-методологічний аспект. *Вісник національної Академії правових наук України*. 2013. № 2 (73). С. 44-51.
66. Мурашин О., Мірошниченко М. Правова система України в генезисній структурі правових систем: поняття і основні ознаки. *Юридичний вісник*. 2013. № 1. С. 6-11.
67. Нірода М. В. Конституційно-правовий статус органів прокуратури в країнах романо-германської правової системи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2015. 19 с.
68. Огаренко Т. О. Соціальний механізм регулювання правової системи українського суспільства: дис. ... д-ра соціол. наук. Запоріжжя, 2012. 419 с.
69. Огаренко Т. Структура та функції правової системи. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 5. С. 12-16.
70. Оксамитний В. Міждержавні правові системи як реальність сучасного світу. *Порівняльне правознавство*. 2013. № 1-2. С. 286-299.
71. Оксамитний В. Сучасні правові системи у компаративістському вимірі. *Порівняльне правознавство*. 2012. № 3-4. С. 392-407.
72. Онищенко Н., Зайчук О., Журавський В. Правовая система – інтегративна категорія правової науки. *Право України*. 2013. № 1. С. 7-26.
73. Онищенко Н. Механізм розвитку національних правових систем як сукупність зовнішньоінтеграційних та внутрішньонаціональних складових. *Право України*. 2009. № 10. С. 83-88.
74. Павлишин О. В. Правова реальність як знакова система: моногр. Харків: Право, 2017. 336 с.
75. Полатайко І. В. Втілення правової ідеології у правових системах сучасності: теоретико-правова характеристика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2018. 20 с.
76. Правова система України в умовах сучасних національних та міжнародних тенденцій розбудови державності: моногр. / Н. М. Онищенко, О. Г. Варич, Т. І. Тарахонич, О. М. Мельник, О. В. Потехін; ред.: Ю. Л. Бошицький. Київ: Кондор, 2012. 616 с.
77. Рабінович П. Соціальна сутність правових систем і забезпеченість ними прав людини – складові предмета юридичної компаративістики. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 1. С. 16-24.
78. Саїдов А. Порівняльне правознавство та закономірності розвитку права в умовах глобалізації. *Право України*. 2012. № 3-4. С. 463-472.

79. Саміло Г. О. Змішані правові системи: проблеми класифікації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2015. Вип. 33 (1). С. 46-49.
80. Сардарян К. Г. Судебний прецедент в правових системах постсоветських держав (проблеми теорії і практики): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ереван, 2013. 26 с.
81. Семініхін І. В. Правова доктрина в релігійних правових системах (на прикладі мусульманського права). *Форум права.* 2013. № 3. С. 552-566.
82. Сірий М. Значення та роль найвищого судового органу у правовій системі України. *Право України.* 2012. № 11-12. С. 52-62.
83. Сліпець В. М. Сутність Європейського права як правової системи. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ.* 2002. № 2. С. 28-31.
84. Смітс Я. Європейське приватне право як змішана правова система. *Європейське право.* 2012. № 2-4. С. 215-225.
85. Спектор О. М. Альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів: світовий досвід та перспективи застосування у правовій системі України: моногр. Київ: Фенікс, 2013. 159 с.
86. Тополь Ю. О. Правові системи сучасності: поняття та проблеми класифікації. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права.* 2002. № 4. С. 27-34.
87. Удовика Л. Г. Правова система України: глобалізаційні трансформації: моногр. Запоріжжя: КСК-Альянс, 2014. 319 с.
88. Удовика Л. Г. Теоретико-правові засади трансформацій правової системи України в умовах глобалізації: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2014. 42 с.
89. Фостер Н. «Змішані правові системи» арабського Близького Сходу. *Порівняльне правознавство.* 2012. № 3-4. С. 283-298.
90. Хаустов М. Правова система серед інших узагальнюючих категорій правової науки. *Вісник Академії правових наук України.* 2010. № 4. С. 48-57.
91. Хаустова М. Г. Ідеологічна складова правової системи в умовах її модернізації. *Право і суспільство.* 2015. № 2. С. 58-64.
92. Хаустова М. Проблеми і перспективи розвитку правової системи України. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2014. № 1 (76). С. 54-64.
93. Чистякова Ю. В. Використання семіотичного підходу у порівняльному правознавстві: ключові напрямки. *Право і суспільство.* 2015. № 4 (3). С. 66-71.
94. Шаганенко В. П. Особливості системи права у романо-германській правовій сім'ї. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція.* 2013. Вип. 6-1 (1). С. 88-91.
95. Швед З. В. Правова система іудаїзму. *Гілея.* 2013. № 72. С. 588-592.
96. Шевчук О. М. До питання про поняття правової системи. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ.* 2001. № 3. С. 165-171.
97. Шимон І. П. Правова система Румунії: теоретичні та історико-юридичні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2017. 20 с.

ВІДПОВІДІ ДО ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

Тема 1. Теорія держави і права як наука та навчальна дисципліна

1) в; 2) в; 3) г; 4) в; 5) б; 6) д; 7) в; 8) б; 9) б; 10) б; 11) в; 12) д; 13) в; 14) б; 15) в; 16) а; 17) д; 18) а; 19) б; 20) а; 21) б; 22) д; 23) а; 24) д; 25) а; 26) б; 27) в; 28) а; 29) а; 30) б; 31) в; 32) в; 33) г; 34) б; 35) а; 36) б; 37) а; 38) б; 39) а; 40) д; 41) б; 42) г; 43) б; 44) г; 45) в; 46) в; 47) а; 48) а; 49) б; 50) а; 51) д; 52) б; 53) а; 54) б; 55) г; 56) д; 57) б; 58) б; 59) б; 60) в; 61) д; 62) а; 63) в; 64) г; 65) б; 66) а; 67) а; 68) б; 69) а; 70) в.

Тема 2. Поняття, походження, сутність та типологія держави

1) г; 2) в; 3) а; 4) в; 5) д; 6) а; 7) г; 8) д; 9) в; 10) д; 11) д; 12) г; 13) в; 14) в; 15) б; 16) в; 17) д; 18) в; 19) а; 20) а; 21) а; 22) в; 23) а; 24) г; 25) г; 26) б; 27) а; 28) б; 29) б; 30) г; 31) б; 32) г; 33) а; 34) г; 35) а; 36) в; 37) б; 38) в; 39) б; 40) б; 41) в; 42) д; 43) г; 44) б; 45) в; 46) а; 47) а; 48) г; 49) а; 50) а; 51) в; 52) б; 53) в; 54) г; 55) б; 56) д; 57) б; 58) а; 59) б; 60) б; 61) в; 62) а; 63) а; 64) г; 65) б; 66) г; 67) в; 68) б; 69) а; 70) а; 71) а; 72) в; 73) а; 74) б; 75) б; 76) а; 77) б; 78) д; 79) б; 80) д; 81) г; 82) б; 83) а; 84) а; 85) а; 86) б; 87) в; 88) а; 89) в; 90) а.

Тема 3. Форма держави

1) б; 2) д; 3) в; 4) а; 5) в; 6) д; 7) б; 8) а; 9) а; 10) а; 11) а; 12) а; 13) а; 14) г; 15) а; 16) в; 17) г; 18) б; 19) б; 20) г; 21) д; 22) а; 23) а; 24) г; 25) г; 26) д; 27) б; 28) б; 29) а; 30) в; 31) в; 32) а; 33) а; 34) в; 35) г; 36) г; 37) а; 38) в; 39) а; 40) в; 41) б; 42) в; 43) б; 44) г; 45) г; 46) г; 47) д; 48) г; 49) в; 50) а; 51) в; 52) д; 53) а; 54) б; 55) в; 56) а; 57) д; 58) д; 59) в; 60) а; 61) а; 62) а; 63) а; 64) б; 65) б; 66) в; 67) г; 68) д; 69) а; 70) г; 71) а; 72) а; 73) в; 74) б; 75) г; 76) в; 77) б; 78) а; 79) а; 80) г.

Тема 4. Теорія функцій держави

1) б; 2) в; 3) б; 4) б; 5) в; 6) а; 7) д; 8) а; 9) б; 10) г; 11) д; 12) д; 13) д; 14) г; 15) в; 16) а; 17) в; 18) в; 19) в; 20) б; 21) а; 22) б; 23) а; 24) а; 25) б; 26) а; 27) а; 28) а; 29) б; 30) б; 31) в; 32) а; 33) г; 34) д; 35) д; 36) г; 37) г; 38) а; 39) б; 40) б; 41) д; 42) а; 43) д; 44) д; 45) а; 46) б; 47) б; 48) б; 49) в; 50) б; 51) г; 52) а; 53) в; 54) а; 55) в; 56) д; 57) д; 58) г; 59) д; 60) а; 61) в; 62) в; 63) г; 64) б; 65) в; 66) а; 67) г; 68) д; 69) б; 70) в; 71) а; 72) г; 73) г; 74) б; 75) б; 76) г; 77) а; 78) в; 79) а; 80) б; 81) в; 82) д; 83) а; 84) б; 85) г; 86) в; 87) в; 88) г; 89) а; 90) а; 91) а; 92) д; 93) б; 94) а; 95) б; 96) а; 97) в; 98) а; 99) д; 100) в.

Тема 5. Механізм держави

1) а; 2) а; 3) в; 4) г; 5) а; 6) в; 7) б; 8) а; 9) б; 10) а; 11) б; 12) а; 13) в; 14) б; 15) д; 16) а; 17) г; 18) в; 19) б; 20) а; 21) а; 22) а; 23) в; 24) а; 25) г; 26) а; 27) в; 28) а; 29) а; 30) б; 31) а; 32) г; 33) в; 34) в; 35) а; 36) г; 37) в; 38) б; 39) в; 40) г; 41) д; 42) а; 43) д; 44) в; 45) г; 46) д; 47) г; 48) г; 49) в; 50) б; 51) а; 52) в; 53) б; 54) а; 55) в; 56) в; 57) а; 58) б; 59) д; 60) д; 61) а; 62) г; 63) г; 64) в; 65) г; 66) г; 67) г; 68) г; 69) д; 70) в; 71) а; 72) б; 73) г; 74) в; 75) г; 76) г; 77) а; 78) б; 79) г; 80) в; 81) а; 82) а; 83) а; 84) в; 85) г; 86) г; 87) б; 88) в; 89) г; 90) г.

Тема 6. Громадянське суспільство, політична система суспільства і держава

1) а; 2) г; 3) б; 4) д; 5) б; 6) г; 7) г; 8) а; 9) г; 10) б; 11) г; 12) а; 13) в; 14) а; 15) б; 16) в; 17) а; 18) в; 19) в; 20) д; 21) а; 22) а; 23) а; 24) г; 25) б; 26) б; 27) в; 28) а; 29) в; 30) д; 31) б; 32) б; 33) а; 34) а; 35) а; 36) б; 37) а; 38) а; 39) г; 40) г; 41) б; 42) б; 43) в; 44) а; 45) в; 46) а; 47) г; 48) г; 49) г; 50) г; 51) г; 52) г; 53) д; 54) в; 55) а; 56) а; 57) а; 58) в; 59) г; 60) д; 61) г; 62) в; 63) в; 64) б; 65) б; 66) д; 67) в; 68) г; 69) а; 70) б; 71) д; 72) б; 73) б; 74) б; 75) д; 76) в; 77) а; 78) в; 79) а; 80) б.

Тема 7. Демократична, соціальна і правова держава

1) в; 2) б; 3) в; 4) г; 5) в; 6) д; 7) а; 8) д; 9) б; 10) а; 11) б; 12) в; 13) г; 14) а; 15) а; 16) а; 17) б; 18) в; 19) а; 20) г; 21) а; 22) д; 23) а; 24) а; 25) а; 26) а; 27) в; 28) г; 29) а; 30) в; 31) д; 32) б; 33) г; 34) б; 35) в; 36) д; 37) а; 38) д; 39) а; 40) в; 41) г; 42) г; 43) а; 44) д; 45) а; 46) а; 47) в; 48) в; 49) в; 50) г; 51) а; 52) в; 53) б; 54) д; 55) а; 56) а; 57) г; 58) в; 59) г; 60) д; 61) а; 62) а; 63) а; 64) а; 65) а; 66) б; 67) а; 68) б; 69) д; 70) б; 71) а; 72) д; 73) г; 74) б; 75) а; 76) в; 77) г; 78) в; 79) д; 80) в.

Тема 8. Поняття та сутність права

1) в; 2) г; 3) а; 4) а; 5) б; 6) а; 7) г; 8) б; 9) а; 10) д; 11) б; 12) а; 13) б; 14) б; 15) д; 16) в; 17) г; 18) г; 19) б; 20) г; 21) в; 22) г; 23) а; 24) а; 25) д; 26) б; 27) д; 28) б; 29) а; 30) г; 31) а; 32) б; 33) д; 34) а; 35) г; 36) д; 37) г; 38) г; 39) а; 40) в; 41) д; 42) д; 43) б; 44) г; 45) а; 46) в; 47) а; 48) а; 49) д; 50) в; 51) б; 52) в; 53) в; 54) а; 55) в; 56) а; 57) а; 58) в; 59) г; 60) а; 61) в; 62) г; 63) г; 64) д; 65) г; 66) в; 67) г; 68) д; 69) в; 70) д; 71) д; 72) а; 73) а; 74) б; 75) в; 76) б; 77) д; 78) в; 79) а; 80) в.

Тема 9. Норма права

1) в; 2) а; 3) в; 4) а; 5) д; 6) г; 7) г; 8) д; 9) б; 10) д; 11) в; 12) в; 13) б; 14) а; 15) а; 16) а; 17) в; 18) а; 19) в; 20) г; 21) а; 22) в; 23) в; 24) г; 25) г; 26) в; 27) в; 28) а; 29) б; 30) а; 31) д; 32) в; 33) а; 34) б; 35) а; 36) а; 37) в; 38) а; 39) а; 40) в; 41) в; 42) б; 43) б; 44) б; 45) б; 46) в; 47) а; 48) б; 49) б; 50) б; 51) в; 52) в; 53) в; 54) а; 55) а; 56) в; 57) в; 58) б; 59) в; 60) а; 61) б; 62) а; 63) б; 64) в; 65) г.

Тема 10. Форма права

1) а; 2) б; 3) г; 4) а; 5) г; 6) а; 7) в; 8) а; 9) б; 10) в; 11) в; 12) в; 13) в; 14) а; 15) б; 16) г; 17) г; 18) в; 19) г; 20) б; 21) а; 22) в; 23) а; 24) в; 25) г; 26) в; 27) б; 28) а; 29) в; 30) а; 31) г; 32) а; 33) б; 34) в; 35) а; 36) а; 37) д; 38) г; 39) б; 40) б; 41) а; 42) в; 43) в; 44) г; 45) в.

Тема 11. Правотворчість. Нормотворча техніка. Систематизація Нормативно-правових актів

1) а; 2) в; 3) б; 4) б; 5) а; 6) в; 7) а; 8) г; 9) а; 10) г; 11) а; 12) в; 13) д; 14) а; 15) д; 16) б; 17) в; 18) в; 19) д; 20) б; 21) б; 22) г; 23) а; 24) а; 25) г; 26) а; 27) д; 28) а; 29) а; 30) в; 31) а; 32) б; 33) а; 34) г; 35) а; 36) б; 37) а; 38) г; 39) а; 40) б; 41) в; 42) д; 43) д; 44) в; 45) в; 46) б; 47) г; 48) а; 49) а; 50) б; 51) а; 52) а; 53) д; 54) а; 55) а; 56) б; 57) а; 58) а; 59) в; 60) д; 61) б; 62) в; 63) б; 64) б; 65) г; 66) г; 67) в; 68) в; 69) г; 70) в.

Тема 12. Система права і законодавства

1) а; 2) г; 3) г; 4) в; 5) в; 6) а; 7) б; 8) а; 9) г; 10) в; 11) б; 12) в; 13) в; 14) б; 15) д; 16) б; 17) д; 18) б; 19) а; 20) в; 21) в; 22) б; 23) б; 24) в; 25) в; 26) г; 27) в; 28) д; 29) б; 30) в; 31) б; 32) б; 33) а; 34) д; 35) в; 36) д; 37) а; 38) в; 39) а; 40) б; 41) г; 42) в; 43) б; 44) г; 45) б; 46) в; 47) а; 48) а; 49) б; 50) а; 51) а; 52) а; 53) б; 54) а; 55) а; 56) г; 57) а; 58) г; 59) а; 60) в; 61) а; 62) б; 63) д; 64) в; 65) а; 66) д; 67) б; 68) б; 69) а; 70) б.

Тема 13. Нормативно-правові акти

1) а; 2) б; 3) а; 4) в; 5) г; 6) б; 7) в; 8) а; 9) д; 10) г; 11) б; 12) д; 13) д; 14) а; 15) г; 16) в; 17) г; 18) б; 19) в; 20) г; 21) д; 22) а; 23) в; 24) б; 25) а; 26) б; 27) г; 28) б; 29) а; 30) б; 31) а; 32) в; 33) а; 34) а; 35) г; 36) а; 37) в; 38) б; 39) а; 40) в; 41) г; 42) б; 43) г; 44) а; 45) а; 46) а; 47) в; 48) а; 49) б; 50) г; 51) г; 52) д; 53) а; 54) а; 55) а; 56) а; 57) б; 58) а; 59) а; 60) д.

Тема 14. Правовідносини

1) д; 2) а; 3) б; 4) б; 5) б; 6) а; 7) в; 8) в; 9) г; 10) в; 11) г; 12) г; 13) а; 14) д; 15) б; 16) г; 17) а; 18) в; 19) б; 20) г; 21) г; 22) в; 23) в; 24) а; 25) в; 26) г; 27) б; 28) б; 29) а; 30) д; 31) б; 32) д; 33) в; 34) а; 35) б; 36) б; 37) а; 38) б; 39) в; 40) г; 41) г; 42) в; 43) а; 44) а; 45) б; 46) в; 47) а; 48) б; 49) б; 50) а; 51) а; 52) а; 53) б; 54) а; 55) в; 56) в; 57) б; 58) б; 59) б; 60) б; 61) г; 62) а; 63) г; 64) г; 65) а; 66) а; 67) в; 68) б; 69) а; 70) в.

Тема 15. Тлумачення норм права

1) в; 2) г; 3) в; 4) б; 5) б; 6) г; 7) а; 8) а; 9) а; 10) а; 11) б; 12) а; 13) д; 14) а; 15) г; 16) в; 17) в; 18) д; 19) а; 20) б; 21) г; 22) б; 23) в; 24) в; 25) а; 26) а; 27) а; 28) а; 29) б; 30) д; 31) б; 32) б; 33) а; 34) б; 35) а; 36) в; 37) а; 38) а; 39) д; 40) а; 41) г; 42) б; 43) а; 44) в; 45) а; 46) б; 47) б; 48) в; 49) а; 50) в; 51) а; 52) в; 53) в; 54) б; 55) а; 56) в; 57) а; 58) б; 59) б; 60) г; 61) г; 62) в; 63) б; 64) а; 65) а; 66) в; 67) а; 68) а; 69) г; 70) б; 71) г; 72) б; 73) б; 74) а; 75) в; 76) б; 77) б; 78) г; 79) г; 80) в; 81) в; 82) а; 83) б; 84) а; 85) в; 86) д; 87) г; 88) г; 89) б; 90) в; 91) а; 92) г; 93) б; 94) а; 95) г; 96) б; 97) в; 98) б; 99) в; 100) а.

Тема 16. Реалізація норм права

1) в; 2) а; 3) а; 4) а; 5) в; 6) в; 7) а; 8) б; 9) г; 10) г; 11) б; 12) д; 13) г; 14) б; 15) а; 16) а; 17) б; 18) в; 19) д; 20) г; 21) д; 22) а; 23) б; 24) г; 25) в; 26) в; 27) б; 28) а; 29) а; 30) в; 31) б; 32) б; 33) а; 34) б; 35) б; 36) д; 37) г; 38) б; 39) б; 40) а; 41) а; 42) а; 43) б; 44) б; 45) в; 46) в; 47) в; 48) в; 49) в; 50) в; 51) а; 52) д; 53) д; 54) б; 55) б; 56) д; 57) в; 58) а; 59) д; 60) в; 61) б; 62) б; 63) г; 64) б; 65) в; 66) б; 67) в; 68) б; 69) в; 70) б.

Тема 17. Правомірна поведінка. Правопорушення

1) г; 2) г; 3) г; 4) а; 5) а; 6) б; 7) г; 8) б; 9) в; 10) в; 11) в; 12) д; 13) в; 14) д; 15) б; 16) а; 17) г; 18) в; 19) а; 20) б; 21) в; 22) в; 23) а; 24) б; 25) в; 26) г; 27) г; 28) г; 29) д; 30) д; 31) б; 32) в; 33) б; 34) б; 35) д; 36) б; 37) г; 38) б; 39) а; 40) б; 41) а; 42) б; 43) в; 44) в; 45) д; 46) д; 47) а; 48) г; 49) в; 50) в; 51) а; 52) в; 53) в; 54) в; 55) в; 56) г; 57) в; 58) б; 59) б; 60) г; 61) б; 62) в; 63) в; 64) б; 65) г; 66) а; 67) б; 68) а; 69) в; 70) б; 71) д; 72) в; 73) д; 74) г; 75) г; 76) д; 77) г; 78) д; 79) б; 80) а; 81) в; 82) г; 83) г; 84) г; 85) г; 86) д; 87) г; 88) б; 89) а; 90) а; 91) б; 92) в; 93) а; 94) д; 95) г; 96) в; 97) б; 98) а; 99) г; 100) а.

Тема 18. Юридична відповідальність

1) а; 2) в; 3) б; 4) г; 5) в; 6) в; 7) г; 8) в; 9) б; 10) г; 11) б; 12) б; 13) б; 14) в; 15) б; 16) д; 17) а; 18) а; 19) б; 20) б; 21) в; 22) д; 23) а; 24) в; 25) б; 26) а; 27) в; 28) в; 29) а; 30) г; 31) в; 32) б; 33) д; 34) а; 35) б; 36) г; 37) б; 38) а; 39) г; 40) д; 41) в; 42) а; 43) а; 44) в; 45) б; 46) б; 47) а; 48) в; 49) а; 50) г; 51) в; 52) а; 53) а; 54) в; 55) б; 56) г; 57) д; 58) в; 59) б; 60) г; 61) б; 62) в; 63) в; 64) а; 65) б; 66) в; 67) б; 68) б; 69) д; 70) д.

Тема 19. Законність та правопорядок

1) в; 2) г; 3) а; 4) г; 5) в; 6) д; 7) г; 8) г; 9) б; 10) г; 11) г; 12) в; 13) д; 14) г; 15) б; 16) б; 17) б; 18) в; 19) а; 20) б; 21) в; 22) а; 23) б; 24) б; 25) г; 26) б; 27) а; 28) а; 29) г; 30) в; 31) б; 32) б; 33) б; 34) б; 35) а; 36) а; 37) в; 38) в; 39) б; 40) г; 41) д; 42) а; 43) б; 44) а; 45) б; 46) г; 47) г; 48) г; 49) в; 50) в; 51) в; 52) а; 53) а; 54) б; 55) в; 56) а; 57) а; 58) в; 59) б; 60) в.

Тема 20. Правосвідомість та правова культура

1) а; 2) в; 3) г; 4) в; 5) б; 6) д; 7) г; 8) д; 9) а; 10) б; 11) б; 12) а; 13) д; 14) б; 15) б; 16) б; 17) а; 18) а; 19) г; 20) г; 21) в; 22) б; 23) б; 24) а; 25) в; 26) д; 27) д; 28) а; 29) г; 30) а; 31) д; 32) г; 33) в; 34) а; 35) а; 36) б; 37) а; 38) в; 39) б; 40) г; 41) г; 42) б; 43) а; 44) д; 45) а; 46) а; 47) д; 48) б; 49) г; 50) а; 51) б; 52) г; 53) в; 54) в; 55) в; 56) в; 57) в; 58) г; 59) а; 60) а; 61) в; 62) в; 63) в; 64) б; 65) г; 66) в; 67) в; 68) д; 69) б; 70) д; 71) б; 72) д; 73) г; 74) б; 75) д; 76) а; 77) а; 78) б; 79) г; 80) д; 81) б; 82) д; 83) б; 84) г; 85) д; 86) д; 87) г; 88) в; 89) а; 90) б.

Тема 21. Юридична практична діяльність. Юридичний процес

1) в; 2) д; 3) д; 4) в; 5) а; 6) д; 7) б; 8) г; 9) б; 10) в; 11) г; 12) а; 13) б; 14) д; 15) а; 16) в; 17) г; 18) б; 19) д; 20) д; 21) д; 22) в; 23) а; 24) а; 25) б; 26) в; 27) г; 28) д; 29) б; 30) д; 31) д; 32) г; 33) в; 34) б; 35) а; 36) г; 37) б; 38) б; 39) а; 40) д; 41) д; 42) а; 43) в; 44) а; 45) д; 46) б; 47) г; 48) б; 49) в; 50) в; 51) а; 52) б; 53) г; 54) д; 55) б; 56) а; 57) б; 58) д; 59) б; 60) а.

Тема 22. Правове регулювання суспільних відносин

1) б; 2) в; 3) а; 4) г; 5) в; 6) г; 7) б; 8) б; 9) б; 10) в; 11) в; 12) а; 13) д; 14) д; 15) б; 16) в; 17) б; 18) а; 19) г; 20) в; 21) д; 22) г; 23) а; 24) а; 25) б; 26) б; 27) в; 28) б; 29) а; 30) а; 31) д; 32) в; 33) б; 34) б; 35) а; 36) г; 37) в; 38) д; 39) в; 40) в; 41) а; 42) в; 43) б; 44) г; 45) а; 46) г; 47) б; 48) а; 49) б; 50) б; 51) г; 52) а; 53) а; 54) а; 55) б; 56) а; 57) д; 58) д; 59) а; 60) а; 61) в; 62) б; 63) б; 64) в; 65) а; 66) б; 67) б; 68) в; 69) а; 70) а.

Тема 23. Основні правові системи сучасності

1) а; 2) а; 3) в; 4) г; 5) г; 6) а; 7) в; 8) д; 9) б; 10) в; 11) г; 12) д; 13) д; 14) б; 15) в; 16) в; 17) г; 18) в; 19) б; 20) д; 21) г; 22) а; 23) а; 24) а; 25) б; 26) б; 27) в; 28) б; 29) а; 30) д; 31) в; 32) д; 33) г; 34) д; 35) а; 36) г; 37) б; 38) в; 39) в; 40) б; 41) а; 42) д; 43) б; 44) в; 45) б; 46) д; 47) д; 48) б; 49) б; 50) д; 51) в; 52) а; 53) б; 54) а; 55) б; 56) а; 57) б; 58) в; 59) а; 60) в; 61) в; 62) д; 63) а; 64) б; 65) б; 66) в; 67) а; 68) г; 69) д; 70) г; 71) а; 72) в; 73) б; 74) д; 75) а; 76) в; 77) б; 78) а; 79) а; 80) а; 81) г; 82) б; 83) а; 84) г; 85) г; 86) а; 87) в; 88) в; 89) а; 90) б; 91) д; 92) в; 93) б; 94) б; 95) б; 96) в; 97) в; 98) д; 99) д; 100) а.

Навчальне видання

**ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА
В ТЕСТОВИХ ЗАВДАННЯХ**

Навчальний посібник

Колектив авторів

За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора
Наливайко Л. Р.

Підп. до друку 27.08.2018. Формат 60x84/16. Друк – RISO.
Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 44,000. Обл.-вид. арк. 44,25. Тираж – 50 прим.

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, т. (056) 370-96-59

Свідоцтво про внесення до державного реєстру ДК № 6054 від 28.02.2018